వెల రు. 3—0—0

మూఁడవ కూర్పు 500 కాపీలు
1945

పీఠిక

పలుకు నిలుపరింపఁ బలుకున నలరింపఁ బలుకు భావమునను వెలుఁగింప
బలికి పలుకరింపఁ బలుకుచుఁ బులకింప నీరవీంద్రుఁ డొక్కఁడే యెఱుంగు.

ఈనవల రవీంద్రకవిచంద్రుఁ విరచిత వంగభాషామాతృక కనువాదము. విశ్వభారతీమూర్తి యగు రవీంద్రునివాణి యిందు సహస్రముఖముల సుసమనోరంజనముగ శాంతమధురగానము చేసినది. దేశాభిమానుల దివ్యతత్త్వము లిందున్నవి. మతాభిమానుల మంత్రబీజము లిందున్నవి. సంస్కారణాభిమానుల సాధుభావము లిందున్నవి. కవితాభిమానుల కావ్యకళ లిందున్నవి ఇది నవలయే కాదు, నవభావకుసుమాకరము, నవరసకమలాకరము, నవరత్నరత్నాకరము, నవనవానందసుధాకరము, నవజీవనప్రభాకరము!

మనోభావములఁ గన్నులఁగట్టుటకును హృదయాంతర్భావముల హృదయముల ముద్రించుటకును వివిధప్రకృతుల విచిత్రముగఁ జిత్రించుటకును రవీంద్రుఁడు మిగులనేర్పరి. భావనాతీతములగు ప్రకృతిరహస్యములను బలుకులలో బయటఁబెట్టుటయందతఁడు గడుదిట్ట.

శ్రీరవీంద్రనాథ ఠాకూరు వంగభాషయందలి తమకృతుల నన్నిటి నాంధ్రీకరించుటకు మా కవకాశము కల్పించినందులకు వారికి మేమెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.

మాయెడలఁ బరిపూర్ణాదరభావము కలిగి మమ్మెల్లవిధముల నాత్మీయులనుగా భావించి మాయుద్యమమును మన్నించి మాకవితను గౌరవించు శ్రీ రఘుపతి వేంకటరత్నము నాయుఁడుగారి యమూల్యప్రేమమున కీగద్యకావ్యము నాంధ్రీకరించి యంకిత మొనరింపఁగలిగినందులకుఁ బరమానందభరితులము!

ప్రేమ రత్నాంకితము

శ్రీనిలసద్గుణమణికిన్
ధీనిభవాచార్యమణికి దివ్యప్రేమా
ప్లావితజీవనమణికిన్
శ్రీవేంకటరత్నభక్తచింతామణికిన్.

నిండినయమృతనదమువలెఁ
బండినపొలమువలెఁ గంటఁబడిన గనివలెన్
దండ నిలిచి యగతికజన
మండలిఁ గరుణించువిబుధ మానితమణికిన్.

కల్యాణమయమైన గనిలోనఁ బ్రభవించి
ఘనతపోమయమైన తనువు గాంచి
శాంతమయంబైన శాణఘృష్టినఁ దేఱి
ధర్మమయంబైన తళుకుఁ జెంది
సౌభాగ్యమయమైన సాధుమాళినిఁ జేరి
విశ్వమయంబైన విలువ నలరి
ఆనందమయమైన యమృతతేజము నొంది
విజ్ఞానమయమైన వెలుఁగు సూపి

అమృతకళలచే నఖిలంబు నలరఁజేయు
రఘుపతికులాబ్ధికౌముదీరత్నమునకు
రమ్యగుణనిధి వేంకటరత్నమునకు
నంకితంబుగ నీకృతి యలరుఁగాత!

గోరా

౧

శ్రావణమాసమందలి యొకనాటి ప్రాతఃసమయమునఁ గలకత్తానగరమున ఘనాఘనవినిర్ముక్తమగు నాకాశము నిర్మలబాలాతపకాంతులచే విరాజిల్లుచుండెను. అప్పుడు పనియేమియు లేకయున్న వినయభూషణుఁడు తనసౌధమున రెండవయంతస్తునందలి వరాండాలో నొంటిగ నిలువఁబడి వీథివెంట వచ్చుచుఁ బోవుచుండువారిని గనుంగొనుచుండెను. కాలేజీ చదువు చాలదినములక్రిందటనే పూర్తియైనను నాతఁ డింకను సంసారమధ్యమునఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతనికి సభలను సాగించుటయందును, వర్తమానపత్రికలకు వ్రాయుటయందును మనసున్నది గాని యంతగా వానియందుఁగూడ శ్రద్ధపూర్తిగా లేదు. అందుచేతనే నేటియుదయమున నాతని కేమి చేయుటకుఁ దోఁచక చంచలహృదయముతో నటు నిటుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు పరవశుఁడైయున్న హారిదాసుఁ డొకఁడు చెంగటనున్న యంగడి కెదురుగ నిలువఁబడి యీ క్రిందివిధముగ గానము చేయుచుండెను.

"అపరంజి గూటిలో, నంతలోనే తోఁచి యపురూపమై పోవుచిలుకా!
ఎపుడు వచ్చెదవో నీవెపుడు పోయెదవో ని [illegible] చిలుకా!
జీవరత్నమువోలి నీవెప్పుడైన, నా చేతి కందితివేని చిలుకా!
భావసూత్రంబుతోఁ బట్టి నీపాదాల బంధించివైతునే చిలుకా!"

ఆహారిదాసునిఁ బిలిచి యాచిలుకపాటఁ బూర్తిగఁ బాడించి [illegible] యునని వినయునకుఁ గోరిక కలిగెను; కాని, రాత్రి యంతయును జలిగా నుండుటచే గప్పుకొన్న దుప్పటమునైనను దొలఁగించుట కిష్టము లేనంతటిబద్ధకముగా నుండుట వలన నాతఁ డాగీతమును వ్రాసికొనఁజాలకపోయెను. కాని యాగీతస్వర మాతని హృదయమధ్యమున బ్రతిధ్వనించుచునే యుండెను.

అప్పు డాతనియింటి కెదురుగా వీథిని బోవుచున్న యొకయద్దెబండిపై బలమైన జోడుగుఱ్ఱములబండి యొకటి పడుటచే బండిచక్రము విరిగిపడిపోయెను. గుఱ్ఱపుబండి యతివేగముగ నదృశ్యమైపోయెను. అద్దెబండి పూర్ణముగా బోరగిలఁబడలేదు; కాని యొకప్రక్కకుమాత్ర మొరగిపోయెను. అది చూచి వినయభూషణుఁడు త్వరముతోఁ గ్రిందికి దిగి వీథిలోనికి వచ్చెను. అప్పటి కాబండిలోనుండి పదునేడు పదునెనిమిదేండ్ల వయసుగల యొకయువతీరత్నము మెల్లగా దిగియెను. మఱియు లోపలనున్న పెద్దమనుష్యుఁడగు నొకవృద్ధుఁడు దిగుట కుపక్రమించుచుండెను. వినయభూషణుఁ డావృద్ధునిఁ బట్టుకొని మెల్లగాఁ గ్రిందికి దింపెను. అప్పు డావృద్ధునివదనము వివర్ణమైయుండుటం గాంచి వినయుఁ డాదరముతో "అయ్యా! మీకు దెబ్బ తగిలినదా?" అని ప్రశ్నించెను.

వృద్ధుఁడు లేదని చెప్పుచు నించుక మందహాసము తెచ్చుకొనఁ బ్రయత్నించెను గాని యానవ్వంతలోనే విలీనమైపోయి యాతఁడు మూర్ఛిల్లుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుఁ డావృద్ధుని బట్టుకొని యుత్కంఠితుఁడయి చూచుచున్న యాసుందరిని గాంచి "తలుపులు తీయుఁడు! లోపలికిఁ బోవుదము!" అనియెను.

తోడనే వినయుఁ డావృద్ధుని లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యొకపర్యంకముపై శయనింపఁజేసెను. అనుపమసుందరి యప్పు డాగదినంతను పరిశీలించి యొకమూల నున్న జలకలశమును గాంచి యందుండి నీళ్ళ నొకగ్లాసుతోఁ దెచ్చి యావృద్ధుని ముఖముపైఁ జల్లి చల్లగా విసరుచు వినయభూషణుని గాంచి "వైద్యుఁ డెవ్వఁడైన దొరకునా?" అని ప్రశ్నించెను.

ఆయింటికి సమీపముననే యొక డాక్టరుండెను. వినయుఁ డాతని దీసికొని వచ్చుటకై యొక సేవకునిఁ బంపించెను. ఆగదిలో నొకబల్లపై నొకయద్దమును, దలనూనెసీసాయును, దలదువ్వుకొనువస్తువులు నుండెను. వినయుఁ డాయువతి వెనుక నిలువఁబడి యద్దములో నామెవదనప్రతిబింబమును దదేకదృష్టితోఁ గాంచుచు స్తంభీభూతుఁడై యుండెను. అతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ గలకత్తాయందే యుండి చదువుకొనుచుండెను. అతనికి గల లోకజ్ఞాన మంతయును బుస్తకములవలనఁ గలిగినది మాత్రమే. సంబంధము లేని యొప్పుడుంటియాడువాండ్రతో నాతఁ డిదివరకెన్నఁడును గలిసి యుండలేదు.

ఆయద్దములో నాతఁ డారమణీమణి మనోహరవదనమండలమును గాంచుచుండెను. ఏమి యారామణీయకము! అతని చూపులలో నాసుందరి వదనసౌందర్యమున శృంగారరేఖలను విభజించి చూడవలయునను నుద్దేశము లేదు.

కేవలమును బ్రహ్మానందముచే నించుక వంగియున్న యారమణీయతరుణముఖకమలమందలి లావణ్యసౌకుమార్యము లాతనిదృష్టులకు సృష్టియందలి సత్యఃప్రకాశితమగు నొకనూతనవిస్మయము నాపాదించుచుండెను.

కొంతసేపటి కావృద్ధుఁడు మెల్ల మెల్లఁగఁ గన్నులను విచ్చి "అమ్మా!" అని యొక నిట్టూర్పు విడిచెను. అప్పు డాయువతి కన్నుల నీరునిండఁ దన మొగము నాతని మొగమునొద్దఁ జేర్చి పేరమార్ద్రస్వరముతో "బాబా! మీకెక్కడ దెబ్బ తగిలినది?" అనియెను.

"నే నెక్కడకు వచ్చితిని?" అని పలుకుచు వృద్ధుఁడు మెల్లఁగ లేచి కూర్చుండుటకుఁ బ్రయత్నించెను. అంతలో వినయుఁ డాతనియొద్దకు వచ్చి "అయ్యా! మీరు లేవవలదు. ఇంచుక విశ్రమింపుఁడు. ఇంతలో డాక్టరు వచ్చును!" అనియెను.

అప్పుడు వృద్ధునకు బాగుగ స్మృతి కలుగుటచే "నాతలపై నీభాగమున నించుక వేదనగా నున్నది; కాని యంతవిశేషబాధ యేమియును లేదు" అనియెను.

అంతలో బాదరక్షశబ్దముతో డాక్టరచ్చటికి వచ్చి రోగాస్పదుని బరీక్షించి "ఏకేపాపాయ కేమియు నేమియు లేదు. కొంచెము వేడిపాలలో నించుక బ్రాందిని జేర్చి త్రాగింపవలెను!" అని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంతట వృద్ధుడు అతిసంకోచితుడై తమతో విసుగుడయ్యెను. ఆసుందరి వృద్ధుని భావమును గ్రహించి "బాబా! ఏల సంకోచించెదరు? డాక్టరు వచ్చినందులకును, మందులకును గావలసినసొమ్ము మన యింటికిం బోయి పంపించివేయుదము!" అని పలుకుచు నామె వినయభూషణుని మొగమువంక విలోకించెను.

ఆహా! ఏమి యాశ్చర్యవిలాసము! ఆకన్నులు పెద్దవియా చిన్నవియా, నల్లనివా యెఱ్ఱనివా యను వితర్కము మనసునకుం దోపించుటకు లేదు! చూపులయందు నొకయ సందిగ్ధభావము నిర్భయముగానున్నట్లు ప్రతిభయొక్కయునునే పొడకట్టుచుండెను. ఆదృష్టులయందు నెట్టిసంకోచమును లేదు. ఎట్టిద్వైధీభావమును లేదు. కేవలము నవి యేకమాత్రస్థిరశక్తిసంపన్నములై యుండెను.

వినయభూషణుడు ప్రయత్నపూర్వకముగ మాటాడుట కుపక్రమించి "వైద్యున కిచ్చునది స్వల్పము. అందుకొఱకు- అది మీరు- అది నేను" అనియెను. ఆసుందరి యాతని మొగమువంకనే చూచుచుండుటచే సరిగా నాతడు మాటాడజాలకపోయెను. కాని వైద్యునకుం గొంతసొమ్మీయవలసి యుండునను సంగతిమాత్రము నిస్సంశయముగాం దెలిసిపోయెను.

అప్పుడు వృద్ధుడు "నాకు బ్రాంది యక్కఱ లేదు" అనియెను. ఆ యువతి యా మాట కడ్డమువచ్చి "ఏమి బాబా! డాక్టరుగారు చెప్పినట్లు చేయవలదా?" అనియెను.

వృద్ధుడు "ఇప్పటి డాక్టరులకిది దురభ్యాసమైపోయినది. నానొప్పి వేడి పాలు త్రాగినచో తగ్గిపోవును." అని చెప్పి యాతడు పాలనుమాత్రము త్రాగి యించుక విశ్రాంతినంది వినయభూషణుని గాంచి "ఇంక మేము పోయెదము- మీకుం జాలశ్రమ కలిగించితిమి" అనియెను. తోడనే యాసుదరి వినయునివంకం జూచి "ఒకబండి" అనియెను. వృద్ధుడు సంకోచముతో "ఆయన కింకను దొందర కలిగించుటయేల? మనయిల్లు సమీపమే కదా! ఒకనిమిషములో బోవుదము!" అనియెను. అంత నా రమణీమణి "వలదు బాబా! మీరు నడువజాలరు" అనియెను.

వృద్ధుడేమియు మాటాడలేదు. వినయుడు స్వయముగంబోయి బండిని దీసికొని వచ్చెను. బండి నెక్కుటకుముందే వృద్ధు డాతనిం గాంచి "మీ పేరేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

వి.—నా పేరు శ్రీ వినయభూషణచట్టోపాధ్యాయుడు.

వృద్ధు — శ్రీ వేద పరిశోధక బ్రహ్మభట్టాచార్యుడు. మే మీసమీపమునందే 78 వ నంబరు గృహమునందున్నాము. అవకాశము చిక్కినపుడు మీ రెప్పుడైనను మీరు మా యింటికి వచ్చినచోఁ జాల సంతోషించెదను.

అప్పు డాయువతియుఁ దన నయనద్వయమును లోనికి ద్రిప్పి నిశ్చలముగా నాతని పరికించెను. వినయుఁడు బండిమీఁదనే పోయి వారి యింటికి వెళ్ళిరావలయు నని కోరికయైనను గాని యది శిష్టాచార సమ్మతము కాదని యనుమానించియే నిలిచిపోయెను. బండి కదలునప్పు డాయువతి చిఱునవ్వుతో నొకచిన్న నమస్కారమును గావించెను. ఆమె అట్లు చేయునని యూహింపక యుండుటచేత కొంచెము మాత్రమును గలిగించి యుండకపోవుటచే వాతబుద్ధియై ప్రతినమస్కారము చేయఁజాలకపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁడు చేసిన తప్పుచేసి గృహంబునకుఁ బ్రవేశించి పెద్దమొత్తము తన్నుఁ దానే నిందించుకొనఁ దొడంగెను. తరువాత నాతఁడు వారు వచ్చినది మొదలు పోవువఱకును గల నానావిధములగు నాలోచనలన్నిటిని వివరించుకొనియెను. అప్పుడు తన యాచరణమంతయు నసభ్యముగనే యున్నట్లాతనికిఁ దోఁచెను. ఏయేసమయములందుఁ బ్రవర్తింపఁజాలక పోయినందుకు నాతఁడు దుఃఖింపఁదొడంగెను. ఆయువతియు వృద్ధుని మొగము తుడిచిన చేతిరుమాలు కింద నాపద్యంకముమీఁదనే పడియుండెను. వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి దానిని దీసికొనియెను. అప్పు డాతని హృదయాంతరాళమున—

"పంజరపుఁ గూటిలో నంతలోనే తోఁచి
యక్షరూపమైపోవు చిలుకా!
ఎప్పుడు వచ్చెదవో నీ వెప్పుడు పోయెదవో ని
న్నెన్నఁడే పట్టఁగనే చిలుకా!"

అను గీతము ప్రతిధ్వనితము కాఁదొడంగెను. ప్రొద్దెక్కుచుండెను. వర్షాకాలాతపము తీక్ష్ణముగుచుండెను. వినయునకు దినమున సేవనియందును మనసు లేకపోయెను. ఆతని కప్పుడు తన భవనముతోఁగూడఁ గలకత్తాపుర మంతయును మాయానగరముగాఁ దోఁచుచుండెను. అవర్షాప్రభాతతీవ్రాతప మాతని మస్తిష్కమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యాతనిర క్తనాళములలోఁ బ్రవహించి యాతని యంతఃకరణసాన్నిధ్యము నందొక జ్యోతిర్మయయవనికంబోలి దోఁచుచు నాతని సమస్తజీవితమును నిక్కృష్టమైనదిగాఁ దోఁపఁజేయుచుండెను.

అప్పు డేడెనిమిదేండ్లబాలుఁ డొకఁడు వీథిలో నిలువఁబడి యింటినంబరును బరిశీలించుచుండెను. వినయుఁడు మేడపైనుండి యాతనిం గాంచి "ఈయిల్లే!" అని చెప్పుచుఁ జటాలునఁ గ్రిందికిదిగిపోయి పరమాదరముతో నాబాలకుని లోనికిఁదీసికొని వచ్చి యాతని మొగమువంక దిలకించుచుండెను. ఆబాలుఁ డప్పుడు "మాయక్క—

మీ కీ-చీటి నిచ్చిరమ్మని నన్ను బంపినది" అని యుత్తరము వినయున కిచ్చెను. విన యుఁడు దాని నందుకొని చూచెను. కవరుపై నింగ్లీషుభాషలో దన పేరు వ్రాయఁబడి యుండెను. లోపల నోటు-చీటీయును లేదు. కేవలమును కొన్ని రూపాయలు మాత్ర ముండెను.

తరువాత నా బాలకుఁడు వెడలిపోవఁ దలంచెను గాని వినయుఁ డాతనిం బోనీ యక చేయి పట్టుకొని రెండవ యంతస్తు మీఁదికిఁ దీసికొనిపోయెను. ఆ బాలకుఁడు నల్లని నిరం గాతని సోదరికంటె నొకింతచాయ తక్కువ. కాని యాతని మొగము పోలి కలు కావలసినన్ని యున్నవి. అతనిఁ గాంచుటచే వినయుని హృదయము ప్రేమానం దరసపరిపూర్ణమయ్యెను. ఆపిల్లవాఁడు మిగులఁ బ్రతిభ గలవాఁడు. ఆతఁడు గదిలో నున్న యొక చిత్రఫలకమును గాంచి "ఇది యెవ్వరి చిత్రపటము ?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—ఇది నా మిత్రునిది.

బాలు—మిత్రుఁడా ? ఆతఁ డెవ్వఁడు ?

విన—నవ్వు నీ వాతని నెఱుఁగవు. నామిత్రుఁడు గౌరమోహనుఁడు. ఆతనిని గోరా యని పిలుతుము. చిన్నప్పటినుండి నేను నాతఁడు నొక్కచోటఁ జదువుకొంటిమి.

బాలు—ఇంకను జదువుకొనుచున్నారా ?

విన—లేదు. ఇప్పుడు చదువు పూర్తిచేసితిమి.

బాలు—మీరు జదువంతయును బూర్తిచేసితిరా ?

వినయభూషణుఁ డాతఁ పిల్లవాని యొక్కటవైన దనగర్వమును భరించు నుత్సాహమును నడఁచుకొనఁజాలక "ఔను. నా చదువంతయును బూర్తియైనది" అనియెను. అప్పుడా బాలుఁడు విస్మితుఁడై యొక్క నిట్టూర్పు విడిచెను. ఇంత విద్యయు దనకెప్పుడు పూర్తియగునో యని యాతఁడు భావించుకొనుచుండెను గాఁబోలు !

విన—అబ్బాయీ ! నీపేరేమి ?

బాలు—నాపేరు సతీశచంద్రముఖోపాధ్యాయుఁడు.

వినయుఁడు విస్మితుఁడై "ముఖోపాధ్యాయుఁడా" అని ప్రశ్నించెను.

క్రమముగ వినయుఁ డాబాలకుని బ్రశ్నించి పరేశబాబుగారు వారికి తండ్రి కాఁడనియును నాబాలకుని నాతని సోదరిని చిన్నతనమునుండియును నాతఁడు పెంచుచుండె ననియును బాలుని సోదరి పేరు రాధారాణి యనియును, పరేశుని భార్య దానిపేరునకు బదులుగా నామెకు "సుచరిత" యని నామకరణము గావించెనియుఁ దెలిసికొని యెను.

చూచుచుండఁగనే బాలుఁడగు సతీశునకు వినయునికడ మిగులఁ జనవు కలి గెను. సతీశుఁడు కొంతసేపైనతరువాత నింటికిఁ బోయెద ననియెను. వినయుఁడు "నీవొక్కఁడవును బోఁగలవా ?" అని ప్రశ్నించెను.

సతీశుఁడు గర్వముతో "ఏమి! నేనొంటిగఁ బోఁగలను!" అనియెను.

వినయుఁడు— వలదు. నేనుగూడ వచ్చి నిన్నింటికిఁ బంపెదను.

తనసామర్థ్యమునుగూర్చి వినయుఁడు సంశయించుచుండెనని సతీశుఁ డభిమానపడి "నేనొంటిగఁ బోలేనా?" అని చెప్పుచుఁ దా నిదివఱకొంటిగాఁ బోయినసంగతులంగూర్చి యనేకవిస్మయకరంబులగు దృష్టాంతములను వక్కాణింపఁదొడంగెను. కాని, వినయుఁ డాబాలకునితోఁగూడ నాతనియింటివఱకు నడచిపోయెను. దానికిఁ గారణ మాబాలునకుఁ దెలియలేదు. అప్పుడు సతీశుఁడు "మీరు లోనికి రారా?" అని ప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు తనమనశ్చాంచల్యము నంతయు నడంచుకొని "మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను" అనియెను.

తరువాత వినయుఁ డింటికి వచ్చి తన పేరు వ్రాసిన యాకాగితమును జేబులోనుండి పైకిఁదీసి చాలసేపటివఱకు జూచుకొనియెను. ఆమ్మట నాతఁ డాకాగితమును రూపాయలతోఁగూడ నొకపెట్టెలో భద్రముగ దాఁచిపెట్టెను. ఆ సొమ్మెట్టి యాపత్కాలసమయమందైనను వ్యయపఱుపఁగూడ దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

౨

వర్షాసంధ్యాకాశమును నతినిబిడముగ నంధకారము క్రమ్ముకొనియెను. వర్ణవిహీనంబులును, వైచిత్ర్యవిహీనంబులు నగు మేఘముల నిశ్శబ్దశాసనమునకు లోఁబడి కలకత్తానగర మంతయుఁ బ్రకాండజంతువుం బోలి గుండెపట్టి మొగము ముడుచుకొని చుట్టచుట్టుకొని పడియుండెను. సాయంకాలమునుండియు జిల్లుజల్లులు పడుచుండుటచే వీథు లన్నియును బురదగా నుండెను. ఆ బురదను దీర్చుకొనిపోవునంత బలముగా వర్షించుటలేదు. అట్టిసమయమున— నిర్జనప్రాయమధ్యమునం దుఱుముటయుఁ గాని మెఱుపుఁ బోవుటయుఁ గాని యుత్సాహము కలిగింపని యాసమయమున నిరుద్యోగపురుషులు మేడమీఁదవసారాలపైఁ గూర్చుండియుండిరి.

ఆ మిత్రు లిరువురును చిన్నతనమునుండియు బడిలోనుండి వచ్చి యచ్చటనే కూర్చుండి యాటలాడుకొనుచుండెడివారు. పరీక్షకు ముందచ్చటనే బిగ్గఱగఁ బాఠములను జింతనసేయుచు నున్మత్తులవలెఁ బ్రచారము సేయుచుండెడివారు. బడినుండివచ్చి వేసవికాలపురాత్రులలో నచ్చటనే భోజనము చేసెడివారు. అచ్చటనే రాత్రి రెండు గంటలవఱకును దర్కవితర్కములు చేసికొనుచు నిదురించి సూర్యకాంతులు మొగంబులపైఁ బడినతరువాత నదరిపడిలేచి లోనికిఁబోవుచుండెడివారు. కాలేజిచదువు ముగిసినతోడనే వా రామేడమీఁదనే హిందూహితైషిసభను నెలకొల్పి నెలకొకసారి మీటింగు చేయుచుండిరి. అందొకఁ డాసభకధ్యక్షుఁడు, రెండవవాఁడు కార్యదర్శి.

గౌరాక్ష్యుని పేరు గౌరమోహనుఁడు. ఆతనిమిత్రులాతని గోరాయని పిలుచుచుందురు. ఆతఁ డందఱ సహపాఠ్యులకంటెఁ బొడవుగా పెరిగియుండుటచే ఆతనిని కాలేజి పండితుఁడు రజతగిరి యని పిలుచుచుండెను. ఆతనిశరీరచ్ఛాయ కేవలమును తెలుపు. ఆతఁడు సామాన్యముగ నాలుగువంగుల పొడుగుండును; జమిలియెముకవాఁడు. ఆతని ముష్టిబంధము వ్యాఘ్రముష్టివలె దృఢమైనది. కంఠస్వరము మోటుగను, గంభీరముగ నుండును. అకస్మాత్తుగ విన్నచో నులుకు కలిగించును. ఆతనివదనమండలమునఁ దగినదాని కంటెఁ బెద్దదియుఁ గఠినమైనదియునై యుండెను. ఆతనిక్రిందిదౌడయెముక జూటకమును దుర్గద్వారకవాటమునందలి దృఢార్గళమువలె నుండెను. ఆతనికన్నులపై భ్రూరేఖలు లేవ నియే చెప్పవచ్చును. ఆతనిఫాలభాగము నన్నువైన తప్పువడు చుండును. వానిపై నాసిక ఖడ్గమువలె వంగియుండును. కన్నులు చిన్నవయే కాని తీక్ష్ణములై యుండును. ఆతనిదృష్టి బాణమువలె నతిదూరమున నదృశ్యస్థానమునఁగూడ లక్ష్యముచేసి క్షణములో వచ్చి సమీపవస్తువునందుఁగూడ విద్యుచ్ఛక్తివలె ప్రయోగింపఁగలదు. గౌరమోహనుఁడు మాపులకంత సుందరుఁడని చెప్పుట కవకాశములేదు. కాని యాతని జూడకుండ నున్నవారు లేరు. ఆతఁ డెల్లప్పుడు నందఱిలోను బైకిఁ దోచుచునే యుండును.

ఆతనిమిత్రుఁ డగు వినయభూషణుఁడును చదువుకొన్న గొప్పయింటి బంగాళీ బిడ్డవలెనే పరిస్వభావుఁడు. స్వభావసౌకుమార్యమును, కుశాగ్రబుద్ధియును గలసిన యాతని ముఖశ్రీ విశిష్టతేజముతో విరాజిల్లుచుండును. కాలేజితరగతులలో నాతఁ డెప్పుడును మొదటివాఁడుగనే యుండెను. గోరా యేవిధముచేతను నాతనితో సమానుఁడు కాఁజాలకుండెను. గోరాకుఁ జదువునం దంతయాసక్తియును లేదు; అంతత్వరగాఁ దెలిసికొను బుద్ధిశక్తియును లేదు. వినయభూషణుఁడే తగినంత సాయముచేసి గౌరమోహనుని కాలేజి పరీక్షలలోఁ దనవెనువెంటనే యుత్తీర్ణుఁ డగునట్లు గావించెను.

గోరా—వినయా! వింటివా? అవినాశచంద్రుఁడు బ్రాహ్మసమాజమును నిందించెను. దీనినిబట్టి యాతఁడు స్థిరహృదయుఁడై స్వాభావికావస్థయం దుండునని తోఁచుచున్నది. ఏమి నీవంతగా వెంగము ముసుచుకొనుచున్నావు?

విన—ఎంతపని చేసెను; ఈసంబంధమున నింకను నెట్టి ప్రశ్నలు వచ్చునో నే నూహింపఁజాలకున్నాను.

గోరా—అట్లయినచో నది నీమానసికదోషము! ఒకసమాజమువారు మఱొకసమాజమును ద్వేషించి వెక్కిరించుచున్నచో మనము నిశ్చలభావముతోఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుట స్వాభావికనియమము కాదు. మనసమాజమువారు వారితప్పులను దెలుపవలయును. వారు నేర్పుతోఁ జేయుపనులన్నియును మనకన్నులతో సామాన్యముగాఁ జూడవలయును. వారిగొప్పతనము మనకంటెఁ దక్కువగా నుండునట్లు చేయవలయును.

ఇవియే మనసమాజమున కుచితకృత్యములు. పరసమాజముల మేవిధముగ శిక్షించునో యావిధముగఁ బనిచేయవలయును.

వినయ—ఇట్టి పనులు స్వాభావికముగా మంచి వని నేను చెప్పఁజాలను.

గోరా యించుక తీవ్రస్వరముతో "మనకు మంచిచెడ్డలతోఁ బనిలేదు. ఈపృథివియందుఁ గేవలము మంచివారేయిద్దఱుముగ్గు రుందురో కాని తక్కినవా రందఱును సాధారణులే. అట్లు గాకున్నచోఁ బనులు నడచుటయు, జీవితములు గడచుటయును గూడఁ గష్టమే. బ్రాహ్మసామాజికుఁడు తనగొప్పతనమును బ్రకటించుచుండఁగా నితరమతములు తానిలోపముల నగ్గడించినప్పుడా తఁడా విష్కృతమును సహించియుండవలయును. వారు గర్వోన్నతులై యుండఁగా బ్రాహ్మపక్షమువారుఁగూడ వారి నిరసించుచు వారివెంటనే పోవుట యెన్నటికిని గలుగదు. అట్లు చేయవలయు ననుట లోకవిరుద్ధము.

వినయ—నేను సమాజమును నిందించుట లేదు వ్యక్తులను గూర్చి—

గోరా—ఇఁక సమాజనింద యనిన నెట్టిది? మతామతవిచారము చేయుటయే సమాజకార్యము. వ్యక్తులమూలముననే సమాజమేర్పడినది. అహా! ఎంతయోగ్యుఁడవు! అట్లయినచో నీవుమాత్రము నిందసేయుచుంటివి కావా?

వినయ—కావచ్చును. కాని నేనందుకై లజ్జపడుచుందును.

గోరా వినయుని కుడిచేతి మణిబంధమును గట్టిగఁ బట్టుకొని "వినయా! ఇన్నిమాటలేల? ఇఁక నీపని జరుగదు. ఎంతమాత్రమును జరుగదు" అనియెను.

వినయుఁ డొకనిమిష మూరకుండి "ఏమి? ఏమిజరిగినది? నీ బాధయు మేల?" అనియెను.

గోరా—నీహృదయము దుర్బలమైపోయినట్లు నాకు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది!

వినయుఁ డించుక యుత్తేజితుఁడై "దుర్బలమా? ఏమి! నాకిష్టమే యున్నచో నేనిప్పుడే వారియింటికిఁ బోఁగలను, వారుగూడ నన్నుఁ బిల్చియే యున్నారు. కాని నేను పోవుట లేదు" అనియెను.

గోరా—వెళ్లలేదు కాని యామాటమాత్రము మఱచిపోవుట లేదు. వెళ్లలేము గదా యని రేయుంబవలు భావించుచునే యున్నావు. అట్లు చింతించుటకంటె వెళ్ళుటయే మంచిది కాదా?

వినయ—అట్లయినచో నీవు నన్ను వెళ్లుమనియే చెప్పుచుంటివా?

గోరా నవ్వుచుఁ దొడలపైఁ జఱచుకొనుచు "లేదు—నేను వెళ్లుమనుటలేదు. కాని వెళ్లినప్పుడు నీయంతట నీవే యెవ్వరికిని దెలుపకుండఁ బరుగెత్తిపోయెదవనిమాత్రము నేను వ్రాసి యియ్యఁగలను. తరువాత దినమంతయు నాయింటనే యుండి యచ్చట

భోజనమునకుఁ బ్రారంభించెదవు. క్రమముగా బ్రాహ్మసమాజపుపట్టీలోఁ బేరు వ్రాయించుకొని యొక్కసారిగా దిగ్విజయప్రచారకుఁడ వయ్యెదవు!" అనియెను.

వినయ—ఏమనుచున్నావు ? తరువాత ?

గోరా—తరువాత నేమున్నది ? వచ్చినను గౌరవము లేదుగదా! బ్రాహ్మణకులమునఁ బుట్టి జంతువుంబోలి చావవలయును. ఆయాచారవ్యవహారము లన్నియుఁ బోవును. దిక్ప్రదర్శనయంత్రము లేని యోడవలె నీకు దిక్కు తెలియకుండఁబోవును. అప్పుడు నీవు, నౌక యొడ్డునకుఁ జేరుటయే కుసంస్కార మనియును సముద్రమధ్యమునఁ గేవలమును దేలిపోవుటయే స్వభావగమనమనియును దోఁచును. కాని నాకీవిషయమునఁ బూర్వముగాఁ దెలుపుటకు ధైర్యము చాలదు. ఇంతయేల? నీవు వెళ్లుము. అధఃపతనమున కభిముఖుఁడవై నిలిచియుండి నన్నింక యేల భయపెట్టెదవు?

వినయుఁడు మందహాసము చేయుచు "వైద్యుఁడాశ వదలుకొన్నచోటుల నెల్ల రోగి మరణించుటకలుగదు. ఇప్పుడంతటి వినాశకాలసూచన లేవియు నగపడుటలేదు" అనియెను.

గోరా—లేదా ?

వినయ—లేదు.

గోరా—నాడి చెదరిపోవుట లేదా ?

వినయ—లేదు. దివ్యముగా నున్నది.

గోరా—స్త్రీహస్తముచే స్పృశింపఁబడినంతమాత్రమున మ్లేచ్ఛాన్నము దేవతానివేదనమున కర్హము కానేరదని నీమనసునకుఁ దోఁచుట లేదా ?

వినయుఁడు విరక్తిభావముతో "గోరా! ఇఁకఁ జాలింపుము. కూరుచుండుము!" అనియెను.

గోరా—నామాటలోఁ దప్పేమున్నది ? స్త్రీహస్త మెందుకన్న నంటఁగనిది కాదు. పురుషకరస్పర్శము చేసిన యాపవిత్రకరపల్లవము పేరెత్తుటయే నీకుఁ గష్టముగా నున్నది.

వినయ—గోరా! నాకు స్త్రీజాతియందు భక్తి గలదు. మనశాస్త్రములును—

గోరా—స్త్రీజాతి నెట్లు భజింపవలయునో యాశాస్త్రములే చెప్పుచున్నవి గాదా! అది భక్తిగాదు—అట్లన్నచో వెంగముపై నుమియుదురు.

వినయ—నీవు కేవలమును మొండివాదము చేయుచున్నావే !

గోరా—స్త్రీలనుగుఱించి "పూజార్హా గృహదీప్తయః" అని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నమాట నిజమే—ఏమనిన—వారు గృహములను బ్రకాశింపఁజేయువారు గావున—పురుషుల హృదయములను బ్రకాశింపఁజేయుదురు గావున వారు పూజార్హులని చెప్పు పాశ్చాత్యసాంప్రదాయము కేవలము నింద్యమైనది.

విన—అక్కడక్కడ లోపము లగపడినంత మాత్రమున నుత్తమపద్ధతుల నీవిధముగా విమర్శింపవచ్చునా ?

గోరా—(తెల్లపోయి) వినయా ! నీకాలోచనాశక్తి శూన్యమైపోయినది. అందుచేతనే నామాట తలకెక్కకున్నది. విదేశసాంప్రదాయమున స్త్రీలనుగూర్చి చెప్పిన యత్యుక్తులన్నియును కేవలమోహసంపూర్ణములైనవి. విశ్వమందిరమున గృహిణీపీఠము నలంకరించియున్న శ్రీగౌరీసరస్వతులుమాత్రమే పూజార్హలు. ఆ మెట్టునెక్కి యీభావము వచ్చినతరువాత స్త్రీలను గురించి కావించు స్తుతిభాషణము లన్నియు దూషణములే కాని వేఱుకావు. ఎందుచేత నీమనసు పక్షివలె యెగిరిపోయి పరేశబాబుగృహము చుట్టును తిరుగుచున్నదో, యాభావమునే యింగ్లీషుభాషలో "లవ్" అని చెప్పుదురు—దానినే యింగ్లీషువారి ప్రపంచమునందలి పరమపురుషార్థముగా భావించుచుందురు. నీవిట్టి చిక్కులలోఁ బడకుందువు గాక !

వినయుఁడు చబుకుదెబ్బ దిన్న క్రొత్తగుఱ్ఱమువలె నెగసిపడి "గోరా ! ఇంకఁ జాలింపుము. మితి మించిపోవుచున్నది !" అనియెను.

గోరా—మించుట కేమున్నది ? ఏమియును లేదు. స్త్రీపురుషులపరస్పరసంబంధము మనోవికారమూలకముఁ గారణ మని మన మెన్ని యింగ్లీషుపుస్తకములలోఁ జదువలేదు !

విన—ఓహో ! బాగుగ నీ గ్రహించితివి. స్త్రీపురుషసంబంధ మెట్లుండవలయునో యట్లుండనీయక మోహావేశముచే నియమోల్లంఘనము చేసినచో నది యనర్థదాయక మేయగును. ఈయపరాధ మెక్కడి జాతీయులదిమాత్రమేనా ? ఈసంబంధమున నింగ్లీషువారికవిత్వము మిథ్యయైనచోఁ గామినీ కాంచనములఁ బరిత్యజించుటయే సర్వవిధముల శ్రేయోదాయక మని చెప్పిన మనవారికవిత్వమును మిథ్యయే! మానవహృదయములు కాంతాకనకములయెడల మోహముగ్ధలైపోవుట స్వభావము. అందుచేతనే నీతిబోధకులగు కొందఱుకవులు స్త్రీయందలి సౌందర్యాంశమునుమాత్రమే సముజ్జ్వలముగ వర్ణించి మోహమును నిందించియున్నారు. మఱికొందఱు కవులు మోహపరిపూర్ణములగు కామినీకాంచనములు కేవలము పరిత్యాజ్యము లనియే విధించియున్నారు. ఈరెండును నిరుదెఱఁగు లగు భిన్నప్రకృతుల భిన్నపద్ధతులు. ఇందొకదానిని మాత్రమే మోదించి రెండవదానిని తిరస్కరించుట సమంజసము కాదు.

గోరా—కాదు నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు. నీమనస్స యింతవఱకు మారిపోయినది. అంతటి వేదాంతము నీతలలో నున్నప్పుడు నీవు నిర్భయముగా "లవ్" చేయవచ్చును. కాని సమయము వచ్చినప్పు డట్టిభావము నడంచుకొను సామర్థ్యముండవలయును. ఇదియే మనసామాజికనియమము.

విన—(స్మితహృదయముతో) గోరా! నీకు మతిపోవుచున్నదా! ఇంకను నాకు "లవ్" అనియెదవేమి? కాని నేనొక్కమాట యంగీకరించెదను. నేను పరేశబాబును జూచి యాతని సంగతి తెలిసికొన్నప్పటినుండియు నాకు వారియందు గౌరవము కలిగినది. అందుచేతనే వారి జీవితచరిత్రము నెరిగికొనవలయునని నాకుఁ గోరిక కలుగుచున్నది.

గోరా—మంచిమాటయే. అట్టికోరికలనే యడంచుకొనవలయును. నీవెంత ప్రయత్నించినను వారి జీవితచరిత్రమునం దొక్కయధ్యాయము నైనను ముగింపఁజాలవు. వారు కేవలమును ప్రార్థనాపరులు. నీవు వారి నీతిగతులనుగూర్చి ప్రయత్నించుటకుఁ గడంగితివేని నీకుఁ దుదకు వారి యనుజ్ఞాపత్రము లేకుండ దర్శనము చేయుటకుఁ గూడ నవకాశము లేకుండఁబోవును.

విన—నీయందున్న గొప్పదోషమే యిది. పరమేశ్వరుఁడు సర్వశక్తులను నీకొక్కనికే ప్రసాదించెననియు, తక్కిన మావంటివారందఱును కేవలము దుర్బలులనియు నీయభిప్రాయము!

గోరా కీమాట క్రొత్తగాఁ దోఁచెను. అందుచే నాతఁ డుత్సాహముతో వినయుని వెన్నుపైఁ జరచుచు "మిత్రమా! సరిగాఁ జెప్పితివి! ఇదియే నాయందున్న దోషము!" అనియెను.

విన—కాదు. నీబుద్ధియం దింతకంటెను మఱియొకదోష మున్నది. పరులనెల్లప్పుడును దిరస్కరించుచుండుటయే కాని వారియందలి మంచితనమును గ్రహించు నుద్దేశము నీకెంతమాత్రమును లేనేలేదు.

వారిట్లు సంభాషించుకొనుచుండఁగా గోరాసవతియన్నయగు మహిముఁడు లంబశరీరము కలవాఁడగుటచే వగర్చుకొనుచు మేడమీఁది కెక్కివచ్చి "గోరా!" అని పిలిచెను. గోరా తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడి "ఏమి సెలవు?" అనియెను.

మహి—విశేషములేమి? వర్షాకాలమేఘము లన్నియు మనమేడమీఁదనే యలముకొని గర్జించుచున్నట్లగపడుచున్నది. ఇంగ్లీషు తెలిసికొని భారతసముద్రమున సముదూరము దాఁటితివా? ఇంగ్లీషునకు లోపములేదు; కాని క్రిందిగదిలోఁ దలనొప్పితోఁ బడియున్న మీవదినెకు నీసింహనాదము దుస్సహముగా నున్నది.

అని చెప్పి యాతఁడు దిగిపోయెను.

3

గోరాయును వినయుఁడును మేడదిగుట కుపక్రమించుచుండఁగా గోరాతల్లి పైకి వచ్చెను. తోడనే వినయుఁ డామెకుఁ బ్రణామంబు చేసి యామె పాదధూళిని శిరంబునఁ దాల్చెను. గోరాతల్లి యగు నానందమయిని జూచినచో నామె గోరాతల్లి యని యెవ్వరు ననుకొనరు. ఆమె సన్నముగాఁ బలుచగా నమోన్నతముగా నుండును.

ఆమె కుంతలము లందందు నరసియున్నను పైకిమాత్రము స్పష్టముగా నగపడుటలేదు. ఆకస్మికముగఁ జూచినచో నామె నలువదియేండ్లకు లోఁబడినవయసుగలదానివలె నగపడును. ఆమె వదనమండల మతిసుకుమారమైనది. నాసికయు, నోష్ఠాధరములును జుబుకమును, లలాటమును దిద్ది తీర్చినట్లుండును. ఆమెయంగంబుఁ దేజోమయంబగు బుద్ధిశక్తి యెప్పుడును దాండవించుచుండును. ఆమె శ్యామలాంగి. గోరాశరీరచ్ఛాయతో నామెను బోల్చుట కెంతమాత్రము నవకాశములేదు. ఆమెను జూచినంతమాత్రముననే యొకవిధమగు గుఱింత కలుగును. ఆమె లంగాయును, గమీజును ధరించును. పూర్వకాలమునాఁటి కప్పటినవనాగరికయువతు లందరు దక్షిణదుస్తులను ధరించుచుండిరి. ధరించుటయున్నదిగాని చాలమందియిల్లాం డ్రట్టివారిని కిరస్తానీలని నిందించుచుండిరి. ఆనందమయిభర్త కృష్ణదయాళుఁడు కమీషనరుపని చేసెను. చిన్నతనమునందే యామె యాతనితోఁగలసి పశ్చిమదేశ మంతయును దిరిగివచ్చెను. అందుచేతనే యామె కట్టిదుస్తులనుధరించుట కెట్టిసంశయమును లేకుండఁబోయెను. సామాన్యగృహిణివలె నామె యింటిపనులను జేయుచు, బంధువులతో భాషించుచుఁ, బొరుగిండ్లకుఁ బోవుచు నీవిధముగాఁ బ్రొద్దుపుచ్చుకొను స్వభావము కలదికాదు.

ఆమె మేడమీఁదికివచ్చి "గోరా! నీకేకలు క్రిందికిఁగూడ వినఁబడునంతటి యుచ్చస్వరపూరితములై యుండుటచే వినయుఁడు వచ్చియుండునని నేనప్పుడే యనుకొంటిని. చాలదినములనుండి యిల్లంతయు నిశ్శబ్దముగా నున్నది. ఏమి బాబూ! వినయా! వచ్చుటలేదేమి? అనారోగ్యముగ లేదుగద?" అనియెను.

విన—లేదమ్మా! వర్షాకాలముగదా!

గోరా—అమ్మా! యిఁటివా యీతనిప్రత్యుత్తరము! ఈవర్షాకాలము పోయినచో నెండకాలము వచ్చెననును! ఊరక దేవతలపై దోషారోపణము చేసినచో వారు ప్రత్యుత్తరము చెప్పరుగదా! మనసులోనియుద్దేశ మాయంతర్యామి యొక్కఁడే తెలిసికొనఁగలఁడు.

విన—గోరా! నీమాటల కర్థములేదు.

ఆనం—వినయా! ఆమాట నిజమే బాబూ! నేనందుకొఱకుఁ జెప్పుటలేదు. మానవహృదయము లొకప్పుడునిర్మలములుగను,మతియొకప్పుడు కళంకితములుగను నుండును. కాని యెల్లప్పుడు నేకరీతిగానుండవు. ఈవిషయముగూర్చి చెప్పవలసివచ్చినచో నెంతయో యున్నది. వత్సా! రమ్మా! లోనికిరమ్మా! తినుటకేమైనఁ బెట్టెదనురమ్మా!

గోరా తీవ్రముగఁ దల నడ్డముగఁ ద్రిప్పుచు "వలదు! వలదు! అట్లెన్నటికిని జరుగదు! వినయుని నీయింటిలో నేమియును దిననీయను" అనియెను.

ఆనం—ఔను బాబూ! నిన్ను నేను దినుమని చెప్పలేదు. నీతండ్రి శిష్టాచారసంపన్నుఁడు! స్వయముగ వండుకొనిగాని భుజింపఁడు! వినయుఁడు నాప్రియపుమా

లేడు. అతఁడు నీవలె దుడుకువాఁడు కాఁడు. కేవలము నీవే యాతని బలవంతముగ నిరోధించుచున్నావు.

గోరా—ఆమాట నిజమే. ఆక్రిస్టియను దాసిని వొలగించునంతవఱకు నీయింట భుజించుట జరుగదు.

ఆనం—గోరా! నీకంతమాట యనఁ దగదు! చాలకాలమునుండి నీ వామె చేతివంట తినుచున్నావు. చిన్నప్పటినుండియు నిన్నామెయే పెంచినది. ఆమె చేసిన పచ్చడియే గాని నీకు రుచిగా నుండదు. చిన్నతనమున నీవు స్ఫోటకము గలిగినప్పు డామె నీకుఁ జేసినయుపచారమును నేను నాజీవితములో మఱచిపోఁగలనా?

గోరా—ఆమెకు పింఛను కలదేని నీవామె కొక తోట కొనియిమ్ము; భూమి కొని పెట్టుము; ఇల్లు కట్టించి పెట్టుము; నీయిష్టమువచ్చిన యుపకారము చేయుము అంతేకాని దాని నింటియందుంచుకొనుట మర్యాద కాదమ్మా!

ఆనం—గోరా! కాసులిచ్చి కొంత ధన మిచ్చివేసినచో ఋణము తీరిపోవు ననుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! నాకేమి భూము లక్కఱలేదు; ఇల్లక్కఱలేదు; నిన్నొక్క నిమిషము చూడకున్నచో నది బ్రతుకఁగలదా?

గోరా—సరే. అట్లయినచో నీవామెనే యుంచుకొనుము. కాని వినయుఁడు మాత్రము నీయింట భుజింపఁడు. నియమమును పాటింపవలయును అమ్మా! నీవంతటి శిష్టవంశమున జన్మించితివి గదా—ఆచారమును పాటింపక్కఱలేదా?

ఆనం—బాబూ! ఈ మీయమ్మ యొకప్పు డాచారమును బాటించినదే! అందుకొఱకు కష్టపడుటకో కన్నుల నీరునిండినది. అప్పుడు నీవెక్కడనున్నావు? ప్రతిదినము శివాలయమునకుఁ బోయి పూజచేయుచుఁ గూర్చుండి మీతండ్రి వచ్చి పిలిచినను నెంతసేపటికిని వచ్చేదానను గాను. ఆపరిచితుఁడైన బ్రాహ్మణుని చేతియన్నమునైనను దినుటకు సందేహించెడిదానను. ఆకాలమున నిప్పటివలె రైలు చాలదూరమునకును లేదు. అప్పుడు బండ్లమీఁదను, పల్లకులమీఁదను గొన్నిదినములు తిండిలేకుండఁ బ్రయాణము చేయవలసివచ్చెడిది. మీతండ్రిగా రెంత ప్రయత్నించినను నా యాచారమును మాన్పింపఁ జాలకపోయిరి. భార్యనగు నన్నుఁగూడ వెంటఁబెట్టుకొని యాయన తనయుద్యోగపు గ్రామములు తిరుగుచుండుటచేఁ బెద్దయుద్యోగులగు దొరలాయనను, బొగడుచు నధికారమును జీతమునుగూడ హెచ్చుఁజేయుచుండిరి. ఆగౌరవమువలననే మాకుఁ దరుచుగా నొక చోటనుండి యొక చోటికి మారుట యుండెడిది కాదు. ఇప్పుడాయన పెద్దవాఁడై యుద్యోగమును వదలుకొని కావలసినంత ధనము సంపాదించి యాకస్మికపరివర్తనము గాంచి శిష్టాచారసంపన్నుఁ డయ్యెను కాని, నాకు మాత్ర మట్టిభాగ్యము కలిగినది కాదు. నా సప్తపురుషాంతరగతసంస్కారము లన్నియుఁ గ్రమముగా నిర్మూలములైపోయినవి, అవి యిఁకనెంత ప్రయత్నించినను లభించునా?

గోరా — నీపూర్వపురుషులమాట యట్లుంచుము. వారిప్పుడు నిన్నేమైన బాధింతురా! కాని నీవు మేము గౌరవించుపద్ధతుల నవలంబింపకున్నను, నీకు శాస్త్రమునందు గౌరవము లేకపోయినను బ్రియులయం దభిమాన ముండదగునుగదా?

ఆనం — ఓరీ! నీవింతగా నాకు బోధింపనక్కఱలేదు. నాహృదయమును నేనె యెఱుంగుదును. నాస్వామి, నాపితృదేవులు, నన్నుం బహుస్వతంత్రముగాం జేసికొని నాపాదములకు సంకెలలు వైచినప్పుడేకదా నాకు సుఖమెక్కుడిది? నిన్నెప్పుడు నాయుత్సంగమునం జేర్చికొంటినో యప్పుడే నాయాచారమంతయుం గొట్టుకొనిపోయినది. చంటిబిడ్డను హృదయమునం జేర్చుకొను నానందమును వెలిబుచ్చి యింకను గులాచారమును గ్రియలం బాటింపగలవా రీసృష్టియం దెవ్వరును జన్మించియుండలేదు. అట్టియానందము ను గ్రహించినప్పుడే నేనిట్లు నిశ్చయించుకొంటిని. ఇప్పుడు నేనెవ్వతె నైనం గ్రిస్టియను లనిగాని, హీనకులు లనిగాని నిందించినచోం బరమేశ్వరుండు నాకును నీకును వానిబాటు ఘటిల్లంజేయునేమో యని భయపడుచుందును. కుమారా! నీవు నాయొడిలో నిలిచి నాగృహంబును బ్రకాశింపంజేయుచు నుండుము! నేనీప్రపంచమునందలి యెల్లజాతుల చేతినీళ్ళను ద్రాగెదను.

అప్పటి కానందమయిమాటలకు వినయము నివ్వెఱపడనుం జేసెనో యేమో మౌనముగ నొకవింతచాయ సోంకెను. అప్పుడాతఁ డొక్కసారిగా నానందమయియుం గను గౌరమోహను నివంకను దిలకించెను. తోడనే యాతని సంశయములు దూరమైపోయెను.

గోరా — అమ్మా! నీమాట లంతయుం గ్రియుక్తములుగా లేవు. శాస్త్రగౌరవము గలిగి యాచారమును బాటించువారి యిండ్లయందుం గూడ బిడ్డలు జీవింపుచునే యున్నారు. అట్టిచో నీశ్వరుండు కేవలము నీవిషయమునమాత్రమే క్రొత్తచట్టము నుపయోగించు ననుబుద్ధి నీకెట్లు కలిగినది?

ఆనం — బాబూ! ఎవ్వఁడు నిన్ను నాకొసంగెనో యాతఁడే నాకట్టిబుద్ధి గూడం బ్రసాదించినాఁడు. ఆసంగతి నేనేమని చెప్పుదును! తెలిపి చెప్పుటకు నాస్వాతంత్ర్యమేమియును లేదు. కాని, వెఱ్ఱివాఁడా! నీ వెఱ్ఱితనమును జూచి నవ్వవలయునో యేడువవలయునో నాకే బోధపడకున్నది సరే. ఆమాటలకేమి! వినయుండు నాయింటిలో భుజింపఁడుగదా?

గోరా — అమ్మా! ఒక్కసారి కాలుజాఱిపడినచోం బదిసారులుపడవలసివచ్చును. అది నాకిష్టములేదు. ఆతనిది శుద్ధబ్రాహ్మణకుటుంబము. అతఁ డొకటిరెండుమంచి మాటలకుం బొరపాటుపడఁగూడదు. అతఁ డెన్నింటినో వదలుకొనవలయును; ప్రవృత్తుల నడఁగించుకొనవలయును; జన్మగౌరవమును నిలుపుకొనవలయును; తల్లీ! కోపపడకుము! నీపాదధూళిని గైకొందును!

ఆనం — ఏమంటివి? నాకుఁ గోపమా? నీవు చేయునది లేవియును జ్ఞానముతోఁ జేయుటలేదని చెప్పుచున్నాను. నేను నిన్ను, పెంచి పెద్దవానిఁ జేసితిని. ఏమైననేమి— నీయందేమునందు నాకింతమాత్రమును గౌరవము లేదు. అట్లయిన నాకుఁ గష్టముగా నున్నది. ఎప్పుడు నీవు నాయింటిలోనుండి నా చేతులలో వినాశింపఁబోయినను నీవు ప్రతిదినమును ప్రాతఃస్నానము కాలమున వచ్చి నాకన్నులఁ బడుచున్నచో నదియే నాకుఁ బరమానందము. వినయా! అట్లు బిక్కమొగము వైచికొని యుంటివేమి బాబూ! నీ మనసు మిక్కిలి మెత్తనిది. నాకుఁ గష్టముగా నున్నదనుకొంటివి కాఁబోలును? లేదు నాయనా! మఱియొకప్పుడెప్పుడైన నిన్నుఁ బిలిచి మంచి బ్రాహ్మణునిచేత నే వంట చేయించి పెట్టెదను లెమ్ము! నీవు మఱియొకలా గనుకొనఁగలదు. నేనుమాత్రము మాలక్ష్మి నాపి చేతియన్నము సేవించెదను.

అని చెప్పి యామె క్రిందికి దిగిపోయెను. వినయుఁడు కొంతసేపటివఱకు మౌనముతో నిలువఁబడి పిదప మెల్లమెల్లగా "గోరా! నీవెఱ్ఱి చాలవఱకు ముదిరిపోయినది." అనియెను.

గోరా — అణుమాత్రమైనను లేదు. ఎవ్వరి మతమును వారు నిలుపుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుందురు. లోకమున కేమాత్రమును సందేహించినను క్రమముగ నంతయును జెడిపోవును.

విన — ఆహా! ఏమితల్లి !!

గోరా — ఆసంగతి నీవు బోధింపనక్కఱలేదు. నాకును దెలియును! నాతల్లివంటి తల్లి యెవ్వరికిని లేదు. కాని యాచారమును పాలింపనప్పుడు తల్లినైనను నేనొక్కనాఁటికి గౌరవింపను. చూడుము వినయా! నీకొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను. మనసునందుంచుకొనుము. హృదయము తృప్తమైనదే కాని సర్వోత్తమమైనదిమాత్రము కాదు.

విన — గోరా! ఇప్పటి యమ్మమాటలవలన నామనసున కేమో తల్లడముగా నున్నది. ఆమె తనమనసులోని యుద్దేశమును మనకుఁ దెలుపఁజాలనందులకుఁ జింతిల్లుచున్నట్లు గనపడుచున్నది.

గోరా యించుకయధీరుఁడై "వినయా! అంతదూరముగా నాలోచింపవలదు. అందువలన వృథా కాలహరణమే గాని లాభము లేదు" అనియెను.

విన — మిత్రమా! నీవిప్రపంచమునందలి యెట్టియు వస్తువునైనను మంచి కంటితోఁ జూడఁజాలవు. ఇంతేకాక కల్పనాబలముచే నీవు చూడనివస్తువునుగూడఁ దిరస్కరించుచునే యుందువు. అమ్మ యేదుచేతనో గాని వ్యస్తహృదయయైనట్లున్నది. ఆమె కేదియో గృహసంబంధమగు చింతగూడ యుండును. గోరా! నీవామె చెప్పిన మాట వినఁగూడదా?

గోరా — వినవలసినంతవఱకు వినియే యుంటిని. ఇంకను విననలఁచినచో, పెద్దమాటలుగూడ వినవలసివచ్చునని యూప్రయత్నము మానుకొంటిని.

౪

మతప్రసిద్ధమగు నొక యుపదేశము నెంతతీవ్రముగ నిచ్చెనో యంతతీవ్రముగ దానిని మానవులయెడల బ్రయోగించుపట్టున నల్లసమయములందును ధైర్యమును వహింపజాలదు. విశేషించి వినయునకడ నట్టి ధైర్యములేదు. వినయుని హృదయము ప్రవృత్తి యతిప్రబలమైనది. అందుచేతనే యాతడు మతవర్చ చేయుపట్టున మతమే సర్వోత్తమమైనదని వాదించుచుండును, కాని వ్యవహారసమయములయందు మానవులనంతకంటెను విశేషముగ గౌరవింపకుండ నుండజాలడు. గోరాచే బ్రచారితములగు మతపద్ధతులలో నెన్నిటిని వినయుడు మతమునందలి గౌరవముచే స్వీకరించుచుండెనో, యెన్నిటిని గోరాయందలి ప్రీతిచే గౌరవించుచుండెనో చెప్పుటకష్టము.

అపరాహ్ణసంధ్యాసమయమగుటయు గోరా యిలువిడిచి పంకిలమగు మార్గమున మెల్లగా వినయునింటికి బోవుచుండెను. అప్పుడాతని హృదయమున మతము, మానవుడు నను రెండు విషయములను గూర్చి చర్చజరుగుచుండెను. కాలము ననుసరించి ప్రకాశముగనో, గూఢముగనో శత్రుసింహము పలు నానావిధములగు నాఘాతములనుండి సమాజము సంరక్షింపజాలినచో, నాహారవిహారాది విషయములందును యితము విశేషించి జాగ్రత్తగా నుండవలయునని గోరా వినయునకు బోధించియుండెను. వినయుడు దాని నతిసులభముగనే గ్రహించెను. ఆ యుపదేశమునకు విరుద్ధముగా నున్నవారితో గోరా యతితీవ్రముగ వాదించియుండెను. శత్రువులు కోటను ముట్టడించినప్పుడాత్మసంరక్షణమునకై కోటబురుజుల ప్రవేశమార్గములను, సందులను, ద్వారములను, కిటికీలను, రంధ్రములను బంధించి కాపాడుట యౌదార్యమునకు లోపము కాజాలదని యాతడుపదేశించియుండెను. కాని నేడు తల్లియగు నానందమయియింట భుజించుటకై గోరా యడ్డగించుట వినయునకు హృదయాఘాతమై యాంతరిక వేదనను గలిగించుచుండెను.

పాపము వినయునకు దండ్రి లేడు; తల్లి చిన్నతనమునందే మరణించినది; పినతండ్రి మాత్రము స్వదేశమునందుండెను. వినయుడు చిన్నతనమునుండియు గలకత్తాయందే యొంటరిగా నుండి చదువుకొని పెద్దవాడయ్యెను. గోరాతో స్నేహము కలిగినప్పుడే యాతని కానందమయి వాత్సల్యము లభించినది. అప్పటినుండియు వినయుడామె నమ్మాయని పిలుచుచుండెను. వినయుడు తఱచుగా నానందమయియింటికి బోవుచు నామెయొద్దనుండి తనకు గావలసిన వస్తువులను బలవంతముగ దీసికొని తినుచుండెడివాడు; ఆమె తనకును గోరాకును వడ్డించుసమయమున "నీవు పక్షపాతము చేయుచున్నావు" అని యామెపై గృత్రిమకోపమును జూపుచుండెడివాడు. తానొకటి రెండుదినములు రాకుండినచో నానందమయి తనకొఱకెంతయాత్రపడుచుండెడిదో, వచ్చినప్పుడు చెంతగూర్చుండి తనకు భోజనము పెట్టుటకామె యెంత వేచియు

పడుచుండినదో, సభ ముగించి యెప్పుడు వచ్చునా యని యామె తనకొఱకెట్లు నిరీక్షించుచుండెడిదో వినయునకు బాగుగఁ దెలియును. అట్టివినయుఁ డిప్పుడు సామాజిక నియమముల ననుసరించి తనయింట భుజింపకుండుట యానందమయి సహింపఁగలదా? వినయుఁడు మాత్రము సహింపఁగలఁడా ?

“ఇంతటినుండి నీవు మంచి బ్రాహ్మణునిచే వండించి పెట్టెదను. ఇఁక నెన్నఁడును నాచేతియన్నము నీకు బెట్టను లెమ్ము!” అని నగుమోముతోఁ దల్లి చెప్పినది. కాని యీపలుకు హృదయశల్యము గాదా! ఈమాటనే వినయుఁడు సారెసారెకు మనంబున భావించుకొనుచు నిల్లు చేరుకొనియెను.

ఆశూన్యమందిర మంధకారమయమై యుండెను. నలుదెసలఁ గాగితములును, పుస్తకములును గత్తరగాఁ బడియుండెను. వినయుఁ డగ్గిపుల్లతో దీపమును వెలిగించెను. అతని వ్రాతబల్లపైఁ గప్పఁబడిన తెల్లనిబట్టపై సిరాయుఁ జమురుడాగులు పడియుండెను. ఆయింటిలో నాతనిప్రాణములు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. మానవసంఘమును, స్నేహభావము ననుభవయము లిప్పు డాతనిహృదయమున మఱచిత్రములై యుండెను. దేశోద్ధరణము సమాజరక్షణము నను సమస్తకర్తవ్యములు నేమితమునందును, స్వప్నములుగను, సత్యములుగను, నాతని కగపడుటలేదు. ఒకనాఁటి శ్రావణనిర్మలప్రభాత సమయమునఁ బంజరమునొద్దకు వచ్చి మరల నాపంజరమునుండి వెడలిపోయిన యాచిలుకయే యాతనికిఁ బ్రత్యక్షసత్యముగాఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆయజ్ఞాతవిహంగినిం గూర్చి యాతనిహృదయమునం దింకను యెట్టియాలోచనయుఁ బుట్టలేదు. కాని యింతకు ముందే గోరా తన్నుఁ బ్రవేశింపకుండఁజేసిన యానందమయుమందిరప్రతిబింబమే యాతనిహృదయమునం దంకితమై యుండెను.

ఆగది యందలి చలువరాతినేల మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఒక సోఫాపై రాయంచ ఱెక్కలంబోలి తెల్లని మెత్తని పాన్పు పఱుపఁబడియుండెను. దానిప్రక్కనున్న చిన్నబల్లపై దీపమింకను వెలుఁగుచునే యుండెను. ఆదీపమునొద్ద నిజముగా నానందమయి వన్నెవన్నెలదారములను గైకొని యొకకంబళిమీఁదఁ జిత్రశిల్పమును గావించుచుండెను. దాని లక్ష్మి క్రిందనొకపీటపైఁ గూర్చుండి యొక్కటే ధోరణిగా నేమేమియో మాటలాడుచుండెను. చాలభాగ మానంద యామాటలను వినుచుండుటయే లేదు—తల్లియగు నానందమయి మనసునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడెల్ల కుట్టుపనిలో మగ్నయగుచుండును. అట్టిపనిలో నిమగ్నయై యున్న యామె ప్రసన్నవదనమండలమే యిప్పుడు వినయునిమనోనయనములకు గోచరించుచుండెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “ఈవదనమునందలి ప్రేమతేజమే నామనోవైకల్యమును బాఱఁదోలి నన్ను రక్షించుఁగాక! ఈపవిత్రముఖమండలమే నామాతృభూమి ప్రతిమాస్వరూపమగుఁగాక! ఇదియే నాకుఁ గర్తవ్యకార్యప్రేరకమగుఁగాక! ఇదియే నన్ను స్వధర్మనిరతుని గావించుఁగాక!”

అని యనుకొనుచు మనసునందే యామెంగూర్చి యొకసారి "అమ్మా!" యని పిలిచి "అమ్మా! నీయన్నము నాకమృతము కాదని యెట్టిశాస్త్రములు సప్రమాణముగ నిరూపించినను నేను విశ్వసింపను" అనియెను.

నిశ్శబ్దముగనున్న వినయుని గృహమునందలి పెద్దగడియారము టిక్కు టిక్కు మనుచు నేయుండెను ఆయింటి సంకట యాతనికి దుస్సహ మయ్యెను. దీపమునొద్ద గోడపై నుండి యొకబల్లి పురుగును బట్టుకొనుచుండెను. వినయుఁడు దానివంక నించుక సేపు చూచిచూచి చటాలున లేచి గొడుగుఁ దీసికొని వెలుపలికి వచ్చెను. ఏమి చేయవలయునో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనలేదు. మరల నానందమయినొద్దకుఁ బోవలయు ననియే యాతని యభిప్రాయ మైయుండును. కాని యాకస్మికముగా నాతనికి నేఁ డాదివారమనియు, బ్రహ్మసభయందుఁ గేశవచంద్రుఁ డుపన్యసించు ననియు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అది తోఁచినవెంటనే వినయుఁడు తక్కినవాని నన్నిటిని మఱచిపోయి వేగముగా నడవ నారంభించెను. ఉపన్యాస మీపాటికిఁ జాలవఱకు ముగియవచ్చునని తోఁచినది గాని యాతఁడు మఱి తనయుద్దేశమును మార్చుకొనలేదు.

అతఁడు పోవునప్పటికి సామాజికు లందఱును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. వినయుఁడు గొడుగు వైచుకొని యొకప్రక్కను నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికి పరేశబాబు శాంతప్రసన్నవదనముతో మందిరమునుండి యీవలకు వచ్చెను. అతనితో నలుగురైదుగురు పరిజనులుండిరి. వారిలో నొకతరుణమనోహరవదనమును వీథిదీపపువెలుఁగున వినయుఁ డొక్కసారిమాత్రము వీక్షించెను. తోడనే బండిచక్రముల చప్పుడయ్యెను. వెంటనే యదృశ్యమైపోయెను. వినయుఁ డింక నింటికిఁ బోక తిరిగి తిరిగి తిన్నగా గోరాయింటికిఁబోయెను. అప్పటికి సంధ్యాంధకారము సాంద్రమైపోయెను. అప్పుడు గోరా యొకదీపమునొద్దఁ గూర్చుండి యేమియో వ్రాయుచు మొగము పైకెత్తకయే "వినయా! ఇది యేమి! ఈగాలి యేవైపునుండి వచ్చినది?" అనియెను.

వినయుఁ డామాట వినకయే "గోరా! నిన్నొకమాట యడిగెదను. నీయుద్దేశమున భారతవర్షము సత్యస్వరూపమైనదేనా? స్వప్నస్వరూపమైనదేనా? రేయుంబవలు నీ వాలోచించుచుందువు గదా—ఈవిషయమున నీయభిప్రాయ మేమి?" అనియెను.

గోరా వ్రాయుట మాని తీవ్రదృష్టితో వినయునివంక నించుకసేపు తిలకించి కలము నొకచో నుంచి కుర్చీవెనుకకు మొగము ద్రిప్పి "వినయా! నావికుఁడు తన నౌకను సముద్రమున విడిచి యేపనులలో నిమగ్నుఁడైయున్నను దాను పోవు రేవును లక్ష్యమునందుంచుకొనునట్లే నేనును నాభారతవర్షమును నామనసునందు నిలుపుకొని యున్నాను" అనియెను.

విన—నీభారతవర్ష మెక్కడ నున్నది?

గోరా—గుండెలపైఁ జేయుంచి "ఈదిక్ప్రదర్శనయంత్రము (కంపసు) నిరంతరము నేవైపునకు ముల్లు చూపుచున్నదో నాభారతవర్షమచ్చటనే యున్నది. అంతే కాని మీమార్షల్ దొరగారి హిందూదేశచరిత్రలో లేదు." అనియెను.

వినయ—నీముల్లేవైపునకుఁ దిరిగి యున్నదో యచ్చట నేమైన నున్నదా ?

గోరా—లేకేమి ? నేను దారి తప్పిపోవచ్చును; మునిఁగి చచ్చిపోవచ్చును; కాని నాముల్లాయదృష్టస్థానమునే—భాగ్యలక్ష్మీస్వరూప మగునారేవునే లక్ష్యము చేయుచున్నది. అదియే నాసమగ్రభారతవర్షము! అదియే ధర్మపూర్ణమైనది; జ్ఞానపూర్ణమైనది. అట్టిభారతవర్షము మఱి యెచ్చటను లేదు. అది కానిదంతయు నలువైపుల నసత్యమే—ఈ నీకలకత్తాపట్టణము, ఈకచేరీలు, ఈకోర్టులు, ఈభవనములు-ఇవి యన్నియును బుద్బుదప్రాయములు! ఛీ!

అని చెప్పి గోరా వినయుని మొగమువంకఁ దదేకదృష్టితోఁ గొంతసేపటివఱకును జూచుచుండెను. వినయుఁ డేమియును మాటాడక భావించుకొనఁ దొడంగెను. అప్పుడు గోరా మరల నందుకొని "వినయా ! ఎచ్చట మనము చదివియుంటిమో, వినియుంటిమో, ఉద్యోగములకొఱకు కనఁబడ్డవారినెల్ల నాశ్రయించుచుంటిమో, ఇంతచేసినను కుటుంబపోషణమునకుఁ దగినంత సంపాదించుకొనుటకు దిక్కులేక యుంటిమో యిట్టి యీయైంద్రజాలికమిథ్యాస్వరూపమునే భారతవర్ష సత్యస్వరూపముగా భావించుచు నిందలి యిరువదియైదుకోట్లప్రజలును మిథ్యాగౌరవమును గౌరవముగను, మిథ్యాకర్మమును సత్కర్మముగను నెంచుకొనుచు విభ్రాంతులై సంచరించుచున్నారు. ఇట్టి మరుమరీచికామధ్యమునందేయుండి యెట్లో మనమందఱమును బ్రాణములను నిలుపుకొనఁ గలుగుచున్నాము. అందుచేతనే నానాఁటికిఁ గృశించి పోవుచున్నాము. సత్యభారతవర్షమొకటి యున్నది. అదియే పరిపూర్ణభారతవర్షము! అందుండుభాగ్యమే లభింపకున్నచో మన మేజ్ఞానముతో, నేహృదయముతో సత్యజీవామృతమును గ్రోలఁగలుగుదుము ? అందుచేతనే సర్వమును మఱచిపోవలయునని చెప్పితిని. బిరుదుచదువులు బిరుదుమాయలు, ముష్టిమోహములు సర్వమును ద్రోసివైచి మనయోడ నారేవున కభిముఖముగా నడిపింపవలయును. మునిఁగిన మునుఁగుగాక ! చచ్చినఁ జత్తుముగాక ! కాని నేను నాభారతవర్షసత్యమూర్తిని-పూర్ణమూర్తిని ఎప్పటికైన మఱచిపోఁగలనా? అనియెను.

వినయ—గోరా ! నీవిట్లుద్రేకముతోఁ జెప్పుచుంటివా, సత్యముగనే చెప్పుచుంటివా ?

గోరా మేఘగంభీరభాషణములతో "సత్యమే చెప్పుచున్నాను !" అనియెను.

వినయ—గోరా ! నీవలె నెవ్వరును గ్రహింపలేరా ?

గోరా—అట్లందఱును గ్రహించునట్లు చేయుటయే నాపని! సత్యస్వరూపమును దెలిసికొనఁజాలకున్నచో లోకులు ఛాయాస్వరూపమునందే యాత్మసమర్పణము చేసికొనరా? భారతవర్ష సర్వాంగసౌందర్య మండితకన్యక యెదుటను బ్రదర్శింపఁబడియును. అప్పు డందఱును దానికి వశులైపోవుదురు. అప్పుడు నీవు చందాలకొఱకు గుమ్మములవెంటఁ దిరుగవలసి యుండునా? జనులు తమంతఁదామే ప్రాణములనైన నర్పించుటకు సర్వసిద్ధులై యుందురు!

వినయ—గోరా! అట్లయినచో నాకా సత్యస్వరూపము జూపింపుము! కాదేని లోకముతోఁబాటుగ నన్నుఁబోనిమ్ము!

గోరా—సాధన చేయుము! విశ్వాస మున్నచో నుపాసనాబలమువలన నీకు సుఖము కలుగఁగలదు. సుఖాసక్తులగు మనదేశాభిమానులంతగా సత్యవిశ్వాసము కలవారు గారు. అందుచేతనే వారు తమశక్తియందును, నితరులశక్తియందును, గూఢ నమ్మకము లేనివారగుచున్నారు. స్వయముగాఁ గుబేరుఁడు ప్రత్యక్షమై వరమిచ్చెదననినను గవర్నరు దొరగారి జమాదారు మెడలోని గిల్టుపువాలికంటె నెక్కువ కోరుకొనుటకు వారికి ధైర్యముండునని నేననుకొనను. వారికి విశ్వాసము లేదు కావుననే ధైర్యమును లేదు!

వినయ—గోరా! అందఱిస్వభావము నొక్కరీతిగా నుండదు. నీవు నీబుద్ధియందే విశ్వాసము కలిగియున్నావు; స్వశక్తినే యాశ్రయించి పని చేయుచుందువు. అందుచేతనే నీవితరులశక్తిగతులను గ్రహింపఁజాలవు. నీవు నన్నేదైన పనియందు నియోగింపుము. నాకుఁ బొద్దు పోవుటలేదు. నీయొద్ద నున్నప్పుడుమాత్రమే నాకుఁ గొంచెము కాలక్షేపమగుచున్నది. తరువాత నూరక యుండవలసివచ్చుచున్నది.

గోరా—నీవు పనిమాట యడుగుచున్నావా? స్వదేశసంబంధము లగువానిని నిస్సంకోచముగను, నిస్సంశయముగను, సంపూర్ణముగను బ్రేమించుటయును, దేశమునందు విశ్వాసములేనివారిహృదయములయం దట్టిప్రేమభావమును బుట్టించుటయును మనకిప్పు డవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది. దేశవిషయమున నభిమానహీనులమై యుండి మనము మనహృదయములను దాసత్వవిషముచే దుర్బలములైనవానిగాఁ జేసివైచుకొన్నాము. మనలో నొక్కొక్కఁడు నాదర్శపురుషుఁడై దానికి బ్రతీకారమును గావింపఁగలిగినచో నప్పుడు మనకార్యక్రమమునకు సుక్షేత్రము లభింపఁగలదు. అట్లు కాక మన మేపనిచేసినను గేవలమును బాఠశాలయందలి చరిత్రపాఠపుస్తకము ననుసరించి యితరు లందఱు చేసినపనివలెనే యుండును. ఇట్టి నిరర్థకకార్యమునకై సత్యముగా మనసర్వశక్తులను, ప్రాణములను వెచ్చింపఁగలుగుదుము! అట్లు చేయుట మనదైన్యమును మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటయే.

ఇట్లు వారు సంభాషించుకొనుచుండఁగా నొకహుక్కాను జేతఁబట్టుకొని మృదు మందహాసభాసమానముతో మహిముఁడాయింటఁ బ్రవేశించెను. ఇది కచేరినుండి వచ్చి, తేనీరు త్రాగి హుక్కా గొట్టమును నోటఁబెట్టుకొని, హుక్కాను జేతఁబట్టుకొని, శిథిలమైనమునొద్దఁ గూర్చుండి మహిముఁడు తమాకు సేవించుసమయము! ఇంక గొంతసేపటి కొక్కొక్కరుగా నరుగుపారుగున స్నేహితులందఱును వత్తురు. అప్పుడు సింహద్వారముకడ నున్నగదిలోఁ గూర్చుండి వారందఱను జేరి పేకాట యాడుకొందురు. మహిముఁడు లోపలఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరా కుర్చీనుండి లేచి నిలువఁబడియెను. మహిముఁడు హుక్కాను బీల్చుచు "భారతోద్ధరణమునకై కొట్టుకొనుచున్న నీవు సంపూర్ణముగా నీసోదరు నుద్ధరింపఁగలవు!" అనియెను.

గోరా మహిమునివంకఁ జూచుచు నూరకుండెను. అప్పుడు మహిముఁడు "మా ఆఫీసునకు గ్రొత్తగా వచ్చినదొక బుల్ డాగ్ వలెఁ జూచుచున్నవాఁడు. అతఁడు బంగాళీ బాబులను "బేబూ" అని పిలుచుచుండును. తల్లి చచ్చుచున్న దన్నను నొక్కరికిని సెలవీయఁడు. ఒక్కనికైనను జీతము పూర్తిగా ముట్టనీయఁడు. నెలనెలజీత మంతయును జరిమానాక్రిందనే కడతేరి పోవుచున్నది. ఇతనిమీఁద నెవ్వరో కాళీ రామన్నయను తరమున వచ్చినను నిని నేను వ్రాసితి ననియే యనుమానించి సత్యాసత్యములు గ్రహింపకయే నాచేత నొకదూషణాపత్రమును బలవంతముగ వ్రాయించుకొనుచుండెను. మీరు, యూనివర్సిటీసముద్రమును మథించి బయలుదేఱిన రత్నములు. ఈయుత్తరమును బాగుగ సవరించి వ్రాసిపెట్టుము! — "even handed justice, neverfailing generosity, kind courteousness" మొదలగునవి తీసికొనవలయును.

గోరా మాటాడకూరకుండెను. వినయుఁడు నవ్వుచు "అన్నా! ఇన్నితప్పు లొక్కగుక్కలో నెవఁడు పలుకఁగలఁడు?" అనియెను.

మహి—శత్రువియందు శాఠ్యమునే ప్రయోగింపవలయును. నాకుఁ జాలదినములనుండి వారితో సంబంధమున్నది. వారిసంగతి నాకుఁదెలియనిదేదియును లేదు. ఆదొరలసత్యము చెప్పువారినే గౌరవించుచుందురు. ఆంగ్లేయ స్నేహమునకు వారెట్టిపని నైనను జేయుదురు. వారిలో నొకఁడు తప్పుపని చేసినను నందఱును వానినే యనుమోదించుచుందురు. మనమట్లు చేయఁగలమా? కావున దెబ్బకు దెబ్బలాగున వారి నెంత మోసము చేసినను మనకుఁ బాపము లేదు."

అని మహిముఁడు పకపక నవ్వసాగెను. వినయుఁడు గూడ నవ్వునాపుకొనఁ జాలక పోయెను.

మహి—సత్యము చెప్పియే వారి నప్రతిభులం గావింపవలయు నని మీరనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును! పరమేశ్వరుఁడు మీకట్టిబుద్ధులు ప్రసాదించుటచేతనే

దేశమున కిట్టిగతి కలిగినది! ఎక్కడైనను సాహసించి యాతనిదొంగతనము బట్టుకొన్న చో నాతఁడొక్కమాత్రము దనపనికి సిగ్గుపడక పైపెచ్చు పరమసాధువువలెఁ బైఁ బడి కొట్టుటకు సిద్ధపడును. ఇది నిజమేనా?

విన—సత్యము కాకేమి?

మహి—అంతకంటెను నసత్యప్రవర్తనమునకు దిగి మిథ్యావినయముతో నాతని పాదములను సేవించినచో నప్పు డాతఁడు నీకు సేవకుఁడైపోవును. అందువలన మన కు మంచికితాబులు లభించుటయే కాక మన శాంతికి భంగము లేకుండ నుండును. బాగుగ నాలోచించినచో నిదియే దేశభక్తి. కాని మనగోరా కీమాట యన్నఁ గోప ము! ఆతఁడు హిందువుఁడైనప్పటినుండియు నగ్రసోదరుఁడ నని నన్ను గౌరవించు చుండెను. కాని యిప్పుడేమో నామాట లాతనికి నచ్చుట లేదు. కాని,యేమి చేయు దును? ఆతఁడు సోదరుఁడు! అసత్యసంబంధమునందుఁగూడ సత్యమునే చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. వినయా! ఆయుత్తరము నొకసారి చూడుము! ఉండు ముందుము! నేను చిత్తుప్రతిని యున్నాను. అది తీసికొని వచ్చెదను.

అని చెప్పుచు మహిముఁడు తంబాకు సేవించుచు వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పు డు గోరా వినయునిం గాంచి "వినయా! నీ వన్నగారిగదిలోనికిఁ బోయి చూచు చుండుము. ఇంతలో నేను నాయుత్తరమును బూర్తి చేసికొందును" అనియెను.

౫

"వినుచున్నారా? నేను పూజామందిరములోనికి రాను లెండు! భయము లేదు. ఆహ్నికకృత్యములు ముగిసినచో మీరొకసారి యాగదిలోనికి రండు! మాటాడవలసిన పని యున్నది. ఎక్కరైన సన్యాసులు వచ్చినచో నింక మీదర్శనమే దొరకదు. అం దుచేతనే యిప్పుడు వచ్చి మనవిచేసికొనుచున్నాను! మఱచిపోక యొకసారి రండు" అని భర్తకుఁ దెలిపి యానందమయి యింటిపనులు చేసికొనుటకుఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శ్యామలశరీరులతరగతిలోనివాఁడు. ఆతం డంతపొడుగరి కాఁడు. ఆతని మొగ మంతయును నెరసినగడ్డముచేఁ గప్పబడియుండును. అందలి పెద్ద కన్నులుమాత్రమే స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండును. ఆతఁ డెప్పుడును గైరికవసన ములను ధరించి చేతియందుం గమండలువును, పాదములయందుఁ బాదుకలను దాల్చి యుండును. ఆతని నడినెత్తి బట్టతల యయ్యెను. మిగిలినకుంతలములను జేర్చి యాతఁడు మొగముమీఁదనే ముడివేచుకొని యుండును.

పశ్చిమమునం దున్నదినములలో నాతడు గోరాతోఁగలసి మద్యమాంసములను భుజించినవాఁడే. ఇప్పు డాతనికి దేశమునందలి పూజారులు, పురోహితులు, వైష్ణవులు సన్యాసులు మొదలగువారిపాదములపైఁ బడి ప్రణతిని జూపుటయే కాదు. మరు

జ్ఞానము కలిగినది. అట్టివారిలో నిప్పు డాతఁడు గౌరవింపనివా రెవ్వరును లేరు. శ్రౌతసన్యాసి యెవ్వఁడైన నగపడినచో నాతనియొద్దఁ శ్రౌతమార్గమును నేర్చుకొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును. నిగూఢమగు ముక్తిపథమునందును, నిగూఢమగు యోగమార్గమునందును నాతనికిఁగల యాశకు మేరలేదు. తాంత్రికసాధనము నభ్యసింపవలయునని యాతఁ డుపదేశము నంది కొంతకాలము ప్రయత్నము చేసెను. అప్పు డొకబౌద్ధపురోహితుని దర్శనము లభించుటచే నాతని యుపదేశములవలనఁ గృష్ణదయాళుని ప్రథమోద్దేశ మిప్పుడు మాఱిపోయెను.

ఆతనికిరువదియవయేఁట నాతని ప్రథమభార్య యొకమగశిశువును బ్రసవించి స్వర్గస్థురాలయ్యెను. తల్లిచావునకుఁ గారణమయ్యె ననుకోపముతో నాతఁ డాబిడ్డను మేనమామగారియింటికిఁ బంపివైచి యావైరాగ్యముచేఁ బశ్చిమమునకు వెడలిపోయెను. మఱి యాఱుమాసములకుఁ దరువాతఁ గాశీవాసియగు సార్వభౌముని మనుమరాలిని, పితృహీనను, ఈ యానందమయి నాతఁడు పెండ్లిచేసికొనియెను. పశ్చిమదేశమునందే యాతఁ డుద్యోగము చేసి పెద్దయధికారులగౌరవమును సంపాదించి యుండెను. ఇంతలో సార్వభౌముఁడు మరణించుటచే నితరపోషకు లెవ్వరును లేని యానందమయి నాతఁడు తనయొద్దకే తీసికొనిపోయెను.

సిపాయిమ్యూటిని సమయమునందుఁ గృష్ణదయాళుఁడు తన నేర్పరితనముచే నొకరిద్దఱు పెద్దదొరలప్రాణములను రక్షించెను. అందుచే నాతనికి యశస్సును, జాగీరును గూడ లభించెను. మ్యూటినీ ముగిసిన కొలఁదికాలమునకే యాతఁ డుద్యోగమును వదలుకొని పసిబిడ్డ యగు గోరాను దీసికొని కొంతకాలము కాశీయందు నివసించి యుండెను. గోరా కైదేండ్ల వయసు వచ్చునప్పటికిఁ గృష్ణదయాళుఁడు కలకత్తానగరమునకు వచ్చి యప్పుడు తన పెద్దకుమారుఁ డగు మహిమునిఁగూడ మేనమామయొద్దనుండి తన యింటికిఁ బిలిపించుకొని పెద్దవానిఁజేసెను. ఇప్పుడు మహిముఁడు తనతండ్రిగౌరవమునుబట్టి దొరతనమువారి ట్రెజరీలో నతిగౌరవముగఁ బని చేయుచుండెను.

గోరా చిన్నతనమునుండియుఁ దనబడియందును, బడిపిల్లలయందును నధికారము చేయుచుండెను. ఉపాధ్యాయపండితులజీవితములు మంచివి కావని నిరూపించుటయే యాతని ప్రధానోద్దేశము, సాహసము నైయుండెను. ఆతని కించుకవయసు వచ్చినప్పుడే బడిపిల్లల క్లబ్బునందు "అస్వతంత్రులై యెవ్వరు జీవింపఁగోరుదురు?— ఇరువదికోట్ల ప్రజలనివాసము!" అను విషయములనుగూర్చి యింగ్లీషుభాషయం దుపన్యసించి క్షుద్రవిద్రోహులకు సేనాపతి యయ్యెను. క్రమముగా గోరాబాలకసభ యనుగ్రుడ్డును భేదించుకొని వచ్చి యువకసభయందుఁ గాకలీస్వరమును విస్తరింపఁ జేయుచుండెను. అది కృష్ణదయాళుని వృద్ధవయస్సున కతికుతూహలముగనే యుండెను.

చూచుచుండఁగనే నగరమందు గోరాకు గౌరవప్రతిష్ఠలు పెరిగిపోవుచుండెను. కాని యింటియందుమాత్రము మెట్టుపోదు. మహిముఁ డప్పటికే యుద్యోగము చేయుచుండెను. అతఁడు గోరానుజూచి యొకప్పుడు "దేశాభిమానాగ్రణి" అనియు నొకప్పుడు "బుల్లరహాదీశముఖ్యుడు!" అనియుఁ బరిహసించుచుండెను. యింటియందే గోరా యప్పుడప్పుడన్నను గొట్టఁబోవుటకూడ జరుగుచుండెను. గోరాకు గల యాంగ్లేయద్వేషమునకై యానందమయి యెంతయు విచారించుచుండెను. ఆమె యాతని శాంతింపఁజేయుట కనేకవిధముల ప్రయత్నించెను గాని లాభము లేకపోయెను. గోరా వీధులయందును, ఘట్టములయందును, ఇట్టియాంగ్లేయులతో డీకొనఁగలిగినచో, తనజీవనము ధన్యమైనట్లు తలంచుకొనుచుండెను.

క్రమముగా గోరా కేశవచంద్రుని యుపన్యాసములకు ముగ్ధుడై బ్రహ్మసమాజమునకే విశేషముగా నాకర్షింపఁబడియెను. మరల నిప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు పూర్ణాచారపరాయణుఁడై గోరా తన గదిలోపలికి వచ్చుటకుఁగూడ సహింపకుండెను. ఆతఁడు ప్రత్యేకముగ నొకయిల్లు దీసికొని ద్వారమునందు "సాధనాశ్రమము" అను పేరితో నొక బోర్డును గట్టుకొనియెను. తండ్రి యిట్లు చేయుట గోరాకుఁ గష్టముగానుండెను. "ఈమూఢత్వమును నేను సహింపఁజాలను! ఇది నాకన్నులకు శూలమువలెనున్నది" అని యనుకొనుచు గోరా తండ్రితోడి సర్వసంబంధములు తెగతెంపు చేసికొని యెక్కడకైనఁ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని యెట్లో నుందలించి బోధించుచుండెను.

గోరా యెవరైనఁ దొరకినప్పుడెల్లఁ దండ్రికడకు వచ్చుచుఁ బోవుచుండు బ్రాహ్మణపండితులతో వాదము చేయుట కారంభించుచుండెను. అది తర్కమే కాదు. విచారణయనియే చెప్పవచ్చును. అందుఁ జాలమందిపండితులకుఁ బాండిత్యముకంటె ధనలోభమే హెచ్చుగా నుండుటవలన వారు గోరా నతిక్రమింపఁజాలక యాతఁడనినఁ బెద్దపులివలె భయపడుచుండిరి. వారిలోఁ గేవల మొకె హరచంద్రవిద్యావాగీశ్వరునియందు మాత్రమే గోరాకు గౌరవముకలిగెను.

కృష్ణదయాళుఁడీవిద్యావాగీశ్వరుని వేదాంతచర్చకొఱకు నియోగించి యుండెను. గోరా మొట్టమొదట నీతనితోఁగూడ యుద్ధభావముతో వివాదపడుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యది కొనసాగలేదు. విద్యావాగీశ్వరుఁడు కేవలము పండితుఁడు మాత్రమే కాక యత్యాశ్చర్యకరముగ నుదారస్వభావుఁడుకూడ నైయుండెను. కేవల సంస్కృతవిద్యాభ్యాసమువలన నిట్టి తీక్ష్ణప్రకాశబుద్ధి లభించునని గోరా యూహించియుండలేదు. విద్యావాగీశ్వరుని నడవడియందు శాంతిక్షమలును ధైర్యగాంభీర్యములును బరిపూర్ణములై యుండుటచే నాతనియెడల గోరా విధేయత చూపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. అప్పటినుండి గోరా హరచంద్రునియొద్ద వేదాంతదర్శ

నములను జదువుట కారంభించెను. గోరా యేపనియైనను సగముసగము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు కేవలము నప్పుడు ధర్మాలోచనమునందే నిమగ్నుఁడైపోయెను.

ఘటనాక్రమమున నాసమయమున నొకయాంగ్లేయమతగురు వొకపత్రికయందు హిందూశాస్త్రములను సమాజమును నెదిరించి యావిధముగఁ దనతో వాదించుటకు హైందవపండితుల నాహ్వానించెను. అది చూచి గోరా మండిపడియెను. అవకాశము దొరికినప్పుడెల్ల దాను శాస్త్రములను లోకాచారములను నిందించుచు విరుద్ధమతసుల నెంతగాఁ దీక్షించుచున్నను నిప్పుడు విదేశీయుఁ డొకఁడు హిందూమతము నధిక్షేపించుట గోరా కంకుశముతోఁ బొడిచినట్లయ్యెను. గోరా యప్పుడు పత్రికాముఖముననే వాదించుట కారంభించి ప్రతిపక్షులు హిందూమతమునందును, సమాజమునందును నారోపించిన దోషములలో నొకదానినైనఁ గొంచెమైన నంగీకరింపలేదు. పత్రికాధిపతి యిఁక నేను ప్రకటింపఁజాల ననునంతవఱకును వాదము జరిగెను. గోరా యిఁకఁ గోపము వహించుకొని యింగ్లీషులో "హిందూయిజమ్" అను నొకపుస్తకమును వ్రాయ నారంభించెను. అందు సాధ్యమైనంతవఱకు సమస్తయుక్తులను శాస్త్రములను నుద్ఘాటించి హిందూధర్మమును గూర్చియు హిందూసమాజశ్రేష్ఠత్వమును గూర్చియుఁ బ్రమాణములను సంగ్రహింపఁబూనెను. ఈవిధముగా గోరా మిషనరీలతో వాదించి తుదకు దనవాదమును నెగ్గించుకొనియెను. "నాదేశము విదేశీయులకోర్టులయందు, విదేశీయుల శాసనానుసారముగా విచారింపఁబడుటకు నే నంగీకరింపను. ఏమైనను విదేశీయులయాదర్శనములతో మే మేకీభవింపఁజాలము. మాజన్మభూమియందలి యాచారములను విశ్వాసములను, శాస్త్రములను, సమాజములను గౌరవించుటయందు మే మెవ్వరియొద్దను నించుకంతయైన సంకుచితులమై యుండఁజాలము. సబలముగ—సగర్వముగ మా దేశగౌరవమును మానెత్తిపైఁ బెట్టుకొని మాదేశమునకును మాకు నెట్టి యవమానమును గలుగకుండ రక్షించుకొందుము" అని చెప్పుచు గోరా గంగాస్నానములను, సంధ్యాహ్నికములను జేయుట కారంభించెను.

అతఁడు నెత్తిపై నొక చిన్నజుట్టుపిలక నుంచుకొని, తినుట త్రాగుట మొదలగు వానిలోఁగూడ జాగరూకుఁడై యుండెను. ఇది మొదలాతఁడు ప్రతిదినమున సంధ్యాకాలమున దల్లిదండ్రులపాదధూళిని దలను దాల్చుట కారంభించెను. ఇదివఱకువలె నింగ్లీషుభాషలో "కాడ్, స్నోబ్" అని నిందించుట మాని గోరా తనయున్నగారగుమహిమను జూడఁగనే లేచి నమస్కారము చేయ మొదలుపెట్టెను. ఈయాకస్మికభక్తిం గాంచి మహిముఁడు నోటికి వచ్చినట్లెల్ల ననుచున్నను గోరా దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుట లేదు. గోరా తనయుపదేశముచేతను నాచరణముచేతను దేశమునందలి కొంతమందిని దనతోఁ జేర్చుకొనఁగలిగెను.

ఆసమాజమువా రందఱును నాతనిసాహాయ్యముచే నెక్కువగనుండి "మేము సురంచు చెడ్డవారిగూర్చిగాని, సభ్యతానష్టులనుగూర్చిగాని యొకరియొద్దఁ బ్రకటించుకొను నుద్దేశము గలవారము కాము. కాని మేమే తోఁచునా సేవలను మాకష్టసుఖములను మేమే యనుభవించుచుందుము" అని పలుకుచు సర్వసంసిద్ధులై యుండిరి.

గోరా యప్పుడు ... జరిగిన యీసంభాషణ కృష్ణదయాళున కెంతమాత్రము సంతోషము గలిగింపలేదు. ఆతఁడొకనాఁడు గోరాను బిలిచి "బాబూ! హిందూశాస్త్రమతిగంభీరమైనది. మన పూర్వులు స్థాపించిన యీధర్మములనుగూర్చి తెలిసికొనుట సామాన్యులకు సాధ్యము కాదు. నీ విప్పటికిని బాల్యమునుండి కష్టపడకుండుటయే మంచిదని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. నీవు చిన్ననాఁటనుండి యింగ్లీషువిద్య బాగుగ నభ్యసించితివి. నీవు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో వారిపక్షమును నీవు చెప్పినట్లు చేయుచుందును. నీ కట్టి పేరులు నాకెంతమాత్రమును కష్టముగ నుండదు. మఱియు సంతోషముగనే యుండును. కాని నీ వీమార్గమునే యవలంబించినచో నీ కంతగా నుపయోగము కలుగదు. ఇది నీకుఁ దగినపద్ధతి కాదు" అనెను.

గోరా—అదియేమి యట్లనుచున్నారు? నేను హిందువుఁడను. నాకిప్పుడు గాకున్న నెప్పటికైన బ్రహ్మసమాజమునందుండినచో హిందూధర్మతత్త్వము తెలియక పోవదు. ఎప్పటికైన వెదకుచున్నచో నప్పుడు దీనిని బరిత్యజింపవచ్చును. నేను పూర్వజన్మమున హిందూసమాజసంబంధమును విడువఁజాలని వాఁడ నగుటచేత నే నాకిప్పు డీబ్రాహ్మణజన్మము లభించినది. ఇట్టి పవిత్రమగు హిందూధర్మము నవలంబించుచుఁ దుట్టతుదకు సర్వోత్తమస్థానము నందుచున్నాను. ఏదైనఁ బొరపాటుచే నిప్పుడైనఁ దోవ తప్పినను మరల స్వాభావికస్థితివేగముతో యథామార్గమునకు మరలవలయును.

కృష్ణదయాళుఁడు తలద్రిప్పుచు "కాని, బాబూ! హిందువు నని చెప్పుకొన్నంతమాత్రమున హిందువు కానేరఁడు. ముసల్మాను కావచ్చును—క్రైస్తవుఁడును కావచ్చును. కాని హిందు వగుటయా? ఎంతమాట! అదిమాత్రము సాధారణకార్యము కాదు!" అనియెను.

గోరా—ఆమాట నిజమే కాని నేను హిందువునై జన్మింపఁగలుగుటచేత నే సింహద్వారమునొద్దకు రాఁగలిగితిని. ఇప్పుడు సరిగఁ బ్రయత్నించినచో నతిసులభముగనే లోపలఁ బ్రవేశింపఁగలను.

కృష్ణ—బాబూ! నేను నీతో వాదింపఁజాలను. కాని నీమాటయందును సత్యము లేకపోలేదు. ఎవ్వరికర్మఫల మెట్లున్నదియో యట్లు కాకమానదు. దానినిమాత్ర మెవ్వరు నడ్డగింపఁజాలరు. భగవత్సంకల్పమునకు మన మేమిచేయఁగలము? మనకేమి తెలియును?

భగవదుద్దేశము, కర్మఫలము, సోహంవాదము, భక్తితత్త్వము మను నీ సమస్త విషయములను కృష్ణదయాళుఁడు సంపూర్ణముగను, సమానముగనే గ్రహించెను. కాని వీని సమన్వయమును గూర్చి గాని ప్రయోజనమును గూర్చి గాని [illegible] మాత్రము సనుభవము కలుగలేదు.

ఇన్నాళ్ళకు నేఁడు కృష్ణదయాళుఁడు స్నానాహ్నికములను ముగించుకొని యానందమయి గదిలోనికి వచ్చి యొకబల్లపై దనచిత్రాసనము [illegible] పర్కమును దవరిఁగలుగఁగ [illegible] చూచుకొని సావధానముగఁ గూర్చుండియుండెను.

ఆనం—మీ మీరేవహస్సులో నింటిగోడవయే లేదు [illegible] మాత్రము నిరంతరమును గోరానుగూర్చి భయపడుచుందును.

కృష్ణ—భయమేమి!

ఆనం—నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. గోరా యిప్పుడు [illegible] బంచి పని చేయుచున్నాఁడు. క్రమముగా [illegible] యని భయపడుచున్నాను. ఆతనికి ఉపనయనము చేయవద్దని నే నప్పుడే చెప్పియుంటిని. మీరు నామాట లెక్కచేసినారు కారు. మెడలో రెండుమూఁడు నూలుపోఁచలను వైచినంతమాత్రమున వచ్చినదియు లేదు; పోయినదియు లేదని నాకు సమాధానము చెప్పితిరి. కాని యవి వట్టినూలుపోఁగులు కాలేదు. ఇంతవఱకును బుట్టి మూలమైనవి!

కృష్ణ—ఔను. ఆ తప్పంతయును నాదే—నీబలవంతముచేతనే నేను పొరఁబడితిని. అప్పుడు నీ వాతని సంరక్షణము [illegible]. ఆదినములలో నేనును నిర్లక్ష్యముగా నుంటిని. ధర్మకర్మములను గూర్చి నాకప్పు డెట్టిజ్ఞానమును లేకుండెను. ఇప్పుడైనచో నట్టిపని చేయఁగలుగుదునా?

ఆనం—మీ రేమన్నను సరియే! నేనుమాత్రము అధర్మము చేయలేదు. నే నాబిడ్డను బెంచుట కెంతకష్టపడితినో మీరే యెఱుఁగుదురు. ఎవ్వరేమి చెప్పిన నట్లు చేసితిని! ఎన్ని మందులు, ఎన్ని మంత్రములు నుపయోగించితినో మీ రెఱుఁగరా? ఒకనాఁటిరాత్రి స్వప్నమందుఁ బుష్పములంచుకొని శివపూజ చేయుచున్నట్లు కలఁగంటిని. తరువాతఁ గొంతసేపటి కా పుష్పములు మాయమైపోయి యందొక అందమైన చిన్నపిల్లవాఁ డొకఁడు నా కౌఁగిలిలో నగపడియెను. అప్పుడు నాకేమియును బోధపడలేదు. నాకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. నేనప్పు డాబిడ్డను [illegible] నెత్తుకొంటిని. తోడనే నాకు నిద్రాభంగమయ్యెను. తరువాతఁ బదిదినములు గాకుండఁగనే నాకీగోరా లభించెను. ఇది నాకీశ్వరప్రసాదము! నే నాతని నెట్లు విడువఁగలను? నే నీతనిని బూర్వజన్మమున గర్భమున ధరించి యెంతయో కష్టపడియుందును. అందుచేతనే యీతఁడు నన్నమ్మా యని పిలుచుటకు వచ్చియున్నాఁడు. ఈతఁ డెంతవిధాయకుఁడుగా మనకు

లభించెనో యాలోచించి చూడుఁడు. అప్పుడు నలువంకల హత్యలు యుద్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణభయమునఁ జేఁజిక్కిపోవుచుంటిమి. అట్టిసమయమున నర్ధరాత్రివేళ నాయింటియందొక యువతి మాయింటికి వచ్చి దాఁగెను. ఆమె నిండుచూలాలు మిగుల భయపడియెను. నేనప్పుడు మీకుఁ దెలియకుండ నామెను గోవులసాలలో దాఁచితిని. ఆరాత్రియే యామె యొక మగశిశువును బ్రసవించి మరణించెను. ఆ బిడ్డ తల్లిదండ్రులు లేని యాబిడ్డను నేను పెంపకున్నచో నాఁ డెట్లు బ్రదుకును ? మీ రప్పు డాబిడ్డను పాదిరీ కొప్పగింపవలయు నని తలంచితిరి. పాదిరీ యాబిడ్డకుఁ దల్లియా తండ్రియా ? ఆతని కేల యొప్పగింపవలయును ? అతఁ డీ యాబిడ్డను రక్షించునా ? అట్లు లభియించినయాబిడ్డ నా పుట్టువుంబోలిన బిడ్డకంటెఁ దక్కువా ? మీ రేమన్నను సరియే. నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తీసికొనవలయును గాని నా ప్రాణము లుండఁగా నే నీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపఁజాలను.

కృష్ణ—ఆసంగతి నాకుఁ దెలియును. అందుచేత నీవు నీగోరాతోనే యుండుము. నా కా[illegible] మేమియును లేదు. ఆతఁడు మన బిడ్డయే యని చెప్పుచున్నప్పు డాతనికి వడుగు చేయకున్నచో సంఘములో గౌరవము కలుగదు. అందుచేతనే యాతని నుపనయనము చేసితిమి. కాని యిప్పుడు రెండు సంగతు లాలోచింపవలసి యున్నవి. న్యాయానుసారముగా నాసర్వస్వమును మహిమునకే చెందవలసియున్న— ఆలాగు—

ఆనం—మీ యాస్తిలో భాగమెవ్వఁడు కోరుచున్నాఁడు? మీ సర్వస్వమును మహిమునకే యీయవచ్చును—అందొక పైసయైనను గోరా కక్కఱలేదు. వాఁడు మగవాఁడు ! బాగుగఁ జదువుకొన్నవాఁడు. స్వయముగా సంపాదించుకొనఁగలవాఁడు. వాని కొకరిధనములో భాగ మెందుకు ? వాఁడు బ్రదికి యుండుటయే పదివేలు, నా కట్టిభాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణ—అక్కఱలేదు. అతని కన్యాయము చేయను. భూసంపత్తి యంతయు గోరాకే యిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు వేయిరూపాయిలు వచ్చును. ఇప్పు డాతనివివాహమును గురించి యాలోచింపవలయును. ఇదివఱకు జరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇఁక నే నాతనికి బ్రాహ్మణకన్యనుమాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయఁదలఁచుకొనలేదు. నీకుఁ గోపము వచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే—

ఆనం—ఆహాహా ! మీవలెఁ బ్రపంచ మంతయును గంగానదియే ప్రవహింపవలయు ననునంతటిధర్మజ్ఞానము నాకు లేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లి చేయవలయు నని నే నేల కోరవలయును ? ఏల పట్టుపట్టవలయును ?

కృష్ణ—బ్రాహ్మణులబిడ్డవై యుండియు నీ వేటిమాట యనుచున్నావు ?

ఆనం—అయిన నేమి ? నేను నాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిమునిపెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదాన నని నన్నందఱును నిందించియే యున్నారు.

అప్పుడు నేనన్నిటికి నంగీకరించి మారుమాట చెప్పకుండ దప్పుకొనియే యుంటిని. లోకులందఱును నన్ను కిరస్తానీ యనుచున్నారు. ఇంకను ననేకవిధముల ననుకొనుచున్నారు. నేనాతిట్లమాటలను సహించి చెప్పుచున్నాను! కిరస్తానీలు మాత్రము మనుష్యులు కారా? మీరు మాత్రమే గొప్పజాతి వారని పరమేశ్వరుఁడు నిశ్చయించి యాదరించి యున్నచో నాకేల? ఒకప్పుడు పటానులపాదధూళి యుండెను. మఱియొకప్పుడు మొగలాయీల పాదధూళియుండెను, నిప్పుడు కిరస్తానీల పాదధూళియుండును మీతలలను దొరలించుచు నేల యంగీకరించును?

కృష్ణ— ఆమాటలకేమిలెమ్ము! నీవాఁడుబాలవు. ఆసంగతులు నీవు గ్రహింపఁజాలవు. కాని, సంఘమొకటి యున్నది. దాని కంతయును దెలియును. దానిని నీవు గౌరవింపవలయును.

ఆనం— నాకుఁ దెలిసికొనవలసిన పనిలేదు. నేను గోరాను నాబిడ్డగా నెంచుకొని పెంచుకొన్నప్పుడే నాయాచారవ్యవహారములను, మతమునుగూడ వదలుకొన్నాను. నేను మతముకొఱకు భయపడి యెప్పుడును దాఁగియుండలేదు. నేను క్రిశ్చియనుగనే ప్రవర్తించుచు నెల్లరనిందలకును లోనగుచునే యున్నాను కేవల మొక్కసంగతి మాత్రమే దాఁచియుంచితిని. దానికొఱకే దేవునకెక్కడఁ గోపమువచ్చునో యని భయపడుచున్నాను. చూడుడు! గోరా కిది యంతయును జెప్పివేయవలయు ననియున్నది. తరువాతి నేమైనను సరియే.

కృష్ణదయాళుఁ డాత్రముతో "వలదు. వలదు. నేను జీవించియుండఁగా నా రహస్యము బయటఁ బెట్టవలదు. గోరానే తెలిసికొననిమ్ము! తెలిసినతరువాత వాఁ డేమిచేయునో మన మూహింపఁజాలము. సమాజములో గోలపుట్టును. ఇంతే కాదు; దొరతనమువారేమి చేయుదురో చెప్పఁజాలము. గోరాతండ్రి యుద్ధములో మరణించినట్లును, నాతనితల్లి ప్రసవించి మరణించినట్లును మన మెఱిఁగియుండియు నప్పుడు రిపోర్టుచేయలేదు. ఇప్పు డది యంతయును గలసి పెద్దయందరగోళ మగును. అట్లయినచో నాసాధనయును, భజనయును, మంటఁ గలసిపోవును. ఇంకను నెట్టికష్టములు కలుగునో!" అనియెను.

ఆనందమయి నిరుత్తరయై కూరుచుండెను. కృష్ణదయాళుఁడును గొంతసేపటి వఱకు నూరకుండి యనంతరము మెల్లగా "గోరాపెండ్లివిషయమై నేనొకవిధముగా నాలోచించితిని. పరేశభట్టాచార్యుఁడు చిన్నతనమునందు నాతోఁ జదువుకొన్నవాఁడు. ఆతఁడు స్కూళ్ళఇనస్పెక్టరుపని చేసి పెన్షన్ తీసుకొని యిప్పుడు కలకత్తాయం దున్నాఁడు. అతఁడు ఘోరబ్రాహ్మసామాజికుఁడు. అతనియింటఁ జాలమంది కన్యలున్నట్లు వినియున్నాను. గోరా కెట్లయిన నాతనితోఁ జనవు కలిగించినచో వాఁడు తఱచుగా నాయింటికిఁ బోవుచుండును. అప్పుడు వాని నాకన్యకలలో నెవ్వ

రిస్టైనఁ బెండ్లియాడవలయు ననుకోరికకలుగవచ్చును. తరువాత దేవుఁడున్నాఁడు" అనియెను.

ఆనం—ఏమనుచున్నారు? గోరా బ్రహ్మసామాజికులయిండ్లకుఁ బోవుటయా ఇప్పు డాతనికా కాలము తీరిగిపోయినది :

ఇట్లనుచుండఁగనే గోరా తనమేఘమంద్రస్వరముతో "అమ్మా! యని పిలుచుచు నాఁగదిలోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదయాళుఁడు సంధ్యనుండుటఁ గాంచి విస్మితుఁడైపోయెను. ఆనందమయి చటాలున లేచి యాతనియొద్దకుఁబోయి ప్రేమపూర్ణనయనములతో "ఏమిబాబూ! ఏమి కావలయును?" అనియెను.

"ఏమియు లేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. కూర్చుండుము" అని చెప్పి గోరా వెడలిపోవుట కుద్యుక్తుఁడగుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు "రమ్ము! కొంచెముసేపు కూరుచుండుము! నిన్నొకమాట యడుగవలసి యున్నది. బ్రాహ్మణుఁడొకఁడిప్పుడు కలకత్తాకువచ్చి హెదోతలాయందు వసించి యున్నాఁడఁట!" అనియెను.

గోరా—పరేశభట్టాచార్యుఁడా?

కృష్ణ—ఔను. నీ వాతని నెఱుంగుదువు?

గోరా—మనవినయుని యిల్లాతనియింటి యొద్దనే, వినయునివలన నేనాతనిసంగతి వినియుంటిని.

కృష్ణ—నీవాతని క్షేమసమాచారమును దెలిసికొని నాకుఁ జెప్పెదవా?

గోరా యించుకసేపాలోచించి యాకస్మికముగా "రేపటియుదయమున నచ్చటికిఁ బోయెదను" అనియెను. ఆనందమయి యామాటకించుక వింతపడియెను. గోరా మరల నాలోచించి యంతలోనే "రేపు నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను." అనియెను.

కృష్ణ—ఎందుచేత?

గోరా—రేపు నేను త్రివేణికిఁ బోవలయును.

కృష్ణదయాళుఁ డాశ్చర్యముతో "త్రివేణియా?" అనియెను.

గోరా—ఔను. రేపు సూర్యగ్రహణస్నానము!

ఆనం—అది యేమిపని గోరా! స్నానము చేయఁదలఁచినచోఁ గలకత్తాయందు గంగ లేదా? త్రివేణి లేకయున్నచో నీకు స్నానముకాదా? ఇక్కడ స్నానము చేయువారందఱును మూఢులేనా?

ఆమాటకు గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. చాలమంది తీర్థయాత్రికులచ్చటికి వత్తురను నుద్దేశముతో గోరా త్రివేణికిఁ బోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. అవకాశము దొరకినప్పు డెల్ల నాతఁడు తనసమస్తసంకోచములను, సకలపూర్వసంస్కా-

రములను బరిత్యజించి దేశమునందలి సామాన్యులందఱితోడను కలసి సమానక్షేత్రమున సమభావముతో నిలిచి "నేను మీవాఁడను! మీరు నావారు!" చెప్పుకొనుట కభిలాషపడుచుండెను.

౭

నగరము రాత్రివేళకే యాకస మంతయును నిర్మలమైనట్లు వినయుఁడు ప్రాతఃకాలమున లేచి చూచి తెలిసికొనియెను అప్పటికూడ ప్రభాతకాంతి పసిబిడ్డపాలబుగ్గలపైఁ జిఱునవ్వుఁబోలి నిర్మలమై వికసించి యుండెను. ఒకటిరెండు తెల్లని మేఘశకలములు మాత్రము నిష్ప్రయోజనముగ నాకసమునం దంచంచులఁ దిరుగాడుచుండెను.

వినయుఁడు వరాండాలో నిలువఁబడి ప్రభాతవేళయందు యాప్రభాతసౌందర్యమును దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశబాబొకచేతితోఁ గఱ్ఱను, రెండవచేతితో సతీశుని హస్తమును బట్టుకొని యావీథిని బోవుచుండెను. సతీశుఁడు తలయెత్తి వినయునిం గాంచి చప్పట్లు చఱచుచు "వినయబాబు!" అని కేకవైచెను, అప్పుడు పరేశుఁడును మొగమెత్తి వినయునిం గాంచెను. తోడనే వినయుఁడు క్రిందికి దిగెను. పరేశుఁడు సతీశునితోఁగూడ వినయునిమందిరముఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు సతీశుఁడు వినయునిచేయి పట్టుకొని "మీరాదినమున మాయింటికి వచ్చెద నంటిరి. రాలే దేమి?" అనియెను. వినయుఁడు సస్నేహముగ నాబాలునివెన్నుపైఁ దట్టుచు మందహాసము చేసెను.

పరేశుఁడు సావధానముగఁ దనచేతికఱ్ఱను బల్లపై నుంచి కుర్చీపైఁ గూర్చుండి "ఆనాఁడు మీరు లేకున్నచో మేము చాలఁ గష్టపడి పోయియుందుము! చాల నుపకారము చేసితిరి" అనియెను.

వినయుఁడు వ్యస్తహృదయముతో "నేను చేసిన దేమున్నది?" అనియెను.

అప్పుడు సతీశుఁ డాకస్మికముగా "వినయబాబూ! మీకుఁ గుక్కలేదా!" అని ప్రశ్నించెను.

విన—లేదు కుక్క లేదు.

సతీ—కుక్కను పెంపకపోవుట యేమి?

విన—ఆమాట నాకెప్పుడును దోఁచలేదు.

పరే—ఈసతీశుఁడాదినమున మీయింటికి వచ్చినట్లు వినియుంటిని. చాల నల్లరి చేసెను గాఁబోలును! వీఁడెప్పుడు నిట్లే వదరుచుండును, అందుచేతనే వీనికి వీనిసోదరి "భక్తియార్ ఖిల్జీ" యని పేరు పెట్టినది.

విన—నేనుకూడ మాటకారినే, అందుచేతనే మాయిద్దఱికిని స్నేహము కలిసినది. కాదా సతీశా?

సతీశుఁ డామాటకు ప్రత్తరము చెప్పలేదు కాని తనమాతనవానుకరణము వినయునకుఁ దెలిసిపోవునంచేఁ దనగౌరవమునకు భంగము గలిగెనని యాతఁడు మనసులో సిగ్గుపడుచు "ఆదినాడును మంచిదే. భక్తియార్ ఖిల్జీయును మంచివాఁడే. వినయబాబూ! భక్తియార్ ఖిల్జీ యుద్ధము చేసెనుగదా? అతఁడు బంగాళమును జయించెను గాదా? అనియెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు "మొదట నాతఁడు యుద్ధమే చేసెను ఇఁకనిప్పుడు యుద్ధములతోఁ బనిలేదు. ఇప్పు డాతఁడు డొక్కచేదోవదిగా మాటలాడుటయే గాని బంగాళభాషతో నాతనికిఁ బనిలేదు" అనియెను.

ఈవిధముగాఁ గొంతసేపు సంభాషణ జరిగెను. ఆ దినకంబైన దక్కువగ మాటాడినవాఁడు పరేశుఁడు. అతఁడు కేవలమును సుప్రసన్న శాంతవదనముతో నడుమ నడుమ నవ్వుచు నొకటిరెండుమాటలు లాడుచుండెను. సెలవు తీసికొనుసమయమున నాతఁడు కుర్చీనుండి దిగి లేచి "మాయిల్లీ వెనుకనే యున్నది." అనియెను.

సతీ— ఈయనకు పుస్తకములు లెక్కయును; ఆనాఁడీయన నాతోఁగలసి మన యింటి గుమ్మమువఱకును వచ్చియున్నాఁడు.

ఆమాటవలన పెద్దగా సిగ్గుపడవలసినపని లేదు గాని వినయునకదియేదో దొంగతనము చేసి దొరకిపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే— అట్లయినచో మీరు మాయిల్లెఱుఁగుదురు. కావున నెప్పుడైనమీరు—

విన— అట్లు మీరు సెలవీయనక్కఱ లేదు. నేను—

పరే— మన మెన్నఁడుచో సందర్భము నింతకాలమునకు గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుఁడు వీధివఱకును వచ్చి పరేశుని సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుకసేపు నిలువఁబడి యుండెను. పరేశుఁడు మెల్లమెల్లఁగ నడచుచుండెను. సతీశుఁ డేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనలో "ఈ పరేశ బాబువంటి వృద్ధుని నేనెచ్చటను జూడలేదు. ఈతనిపాదధూళినిఁ దలఁదాల్పవలయు నని కోరిక యగుచున్నది. ఈసతీశుఁడో, అతిచమత్కృతిగలపిల్లవాఁడు! బ్రదికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాఁడు కాఁగలఁడు. వీని కెంతబుద్ధియో యంతసరళత యున్నది'' అని యనుకొనియెను.

ఆ బాలకుఁడును, వృద్ధుఁడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున నింతటిస్నేహమును, భక్తియుఁ గలుగుట యసంభవమే కాని వినయునిహృదయ మింతకంటె నధికపరిచయమైనచో సహింపఁజాల దనియే తోఁచుచున్నది. అప్పుడు వినయుఁడీక నెట్లయినఁ బరేశునింటికిఁ బోక తప్పదనియుఁ, బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్షమాతనిం గూర్చి "నీవచ్చటికి బోవలదు! జాగ్రత్త!" అని నిరోధించుచుండెను. వినయుఁడు

తరుచుగా సమాజము నిషేధించిన నియమముల నన్నిటిని పాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతఁడు సంశయమునకుఁ దోఁచిన యంశములనుగూడ సంస్కరించెను. ఇప్పు డాతనిహృదయాంతరమునం దొకప్రబోధాంకురము కలిగెను. [illegible] గేవలమును నిషేధములప్రత్యక్షస్వరూపమువలె నాతనికిఁ దోఁచెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని వినయుఁ డింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రెండుగంట లయ్యెను. ఆతఁ డాకస్మికముగా "నేను భోజనము చేయను. మీరు పొండు" అని యొకకోటును వైచుకొని వీధిలోనికి బయలుదేరెను. ఒక యుత్తరీయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయింటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును మధ్యాహ్నసమయమున 'అమ్హెరిష్టు' పత్రికకు హిందూహిత సమాజమునందుండి బంగాళమునందున్న [illegible] కొరకు జాబులు వ్రాయుచుండును. అచ్చటనే [illegible] తనికిఁ దోడుపడి పనిచేయుటయే ధన్యత్వముగా భావించుచుండెను. నేఁటిదినమున గూడ గోరా యచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁడు దొడ్డిదారిగా గంతువైచి యంతఃపురమున నానందమయిగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పు డానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మీదాసి పార్శ్వమునఁ గూర్చుండి యామెకు విసరుచుండెను.

ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయుని గాంచి "ఏమిబాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?" అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁ బోయి కూర్చుండి "అమ్మా! నాకుఁ జాల నాఁకలిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!" అనియెను.

ఆనందమయి వ్యస్తహృదయముతో "అయ్యో! బాబూ! ఎంతపనిజరిగినది! వంటబ్రాహ్మణుఁ డిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాఁడు. మీరు—మఱి—" అనియెను.

విన—నేను నీయింటి బ్రాహ్మణునిచేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయింటి బ్రాహ్మణుఁడు లేఁడా? అతఁడేమిపాపము చేసినాఁడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని—లక్ష్మీ! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్ళను దెచ్చిపెట్టుము.

లక్ష్మి జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడగడ త్రాగెను. అప్పు డానందమయి యొక ప్లేటును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండ నెత్తి యాతనికొసంగెను. వినయుఁ డెన్నిదినములనుండియో తిండిలేనివానివలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి హృదయవేదన యిప్పటికి దూరమైపోయెను. ఆమె సుప్రసన్నవదనముం గాంచుటచే వినయుని గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీసు

సతీశుఁ డామాటకు త్తరము చెప్పలేదు కాని తనమాతవనామకరణము వినయునకుఁ దెలిసిపోవుటచేఁ దనగౌరవమునకు భంగము గలిగెనని యాతఁడు మనసులో సిగ్గుపడుచు "ఆపేరును మంచిదే. భక్తియార్ ఖిల్జీయును మంచివాఁడే. వినయబాబూ ! భక్తియార్ ఖిల్జీ యుద్ధము చేసెనుగదా ? ఆతఁడు బంగాళమును జయించెను గాదా ? అనియెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు "మొదట నాతఁడు యుద్ధమే చేసెను ఇఁకనిప్పుడు యుద్ధముతోఁ బనిలేదు. ఇప్పుడాతఁ డొక్కచోట నొంటిగా మాటలాడుటయే గాని బంగాళముతో నాతనికిఁ బనిలేదు" అనియెను.

ఈవిధముగాఁ గొంతసేపు సంభాషణ జరిగెను. ఆ దినికంతయును దక్కువగ మాటాడినవాఁడు పరేశుఁడు. ఆతఁడు కేవలమును సుప్రసన్న శాంతవదనముతో నడుమ నడుమ నవ్వుచు నొంటిరెండు మాటలాడుచుండెను. సెలవు తీసికొనుసమయమున నాతఁడు కుర్చీనుండి దిగి లేచి "మాయిల్లీ వెళ్ళుచోనే యున్నది." అనియెను.

సతి — ఈయనకు మాయిల్లు తెలియును; ఆనాఁడీయన నాతోఁగలసి మన యింటి గుమ్మమువఱకును వచ్చియున్నాఁడు.

ఆమాటను బట్టి ప్రత్యేకముగా సిగ్గుపడవలసినపని లేదు గాని వినయుని కదియేమో దొంగతనము చేసి దొరకిపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే — అట్లయినచో మీకు మాయిల్లెఱుఁగుదురు. కావున నెప్పుడైనమీరు —

విన — అట్లు మీరు సెలవీయనక్కఱ లేదు. నేను —

పరే — మన మొక్క చో నుండియును నింతకాలమును గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుఁడు వీథివఱకును వచ్చి పరేశుని సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుకసేపు నిలుచఁబడి యుండెను. పరేశుఁడు మెల్లమెల్లఁగ నడచుచుండెను. సతీశుఁ డేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనలో "ఈపరేశ బాబువంటి వృద్ధుని నే నెప్పుడును జూడలేదు, ఈతనిపాదధూళినిఁ దలఁదాల్పవలయు నని కోరిక యగుచున్నది. ఈసతీశుఁడో, అతిచమత్కృతిఁగలపిల్లవాఁడు ! బ్రదికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాఁడు కాఁగలఁడు. వీని కెంతబుద్ధియో యంతసరళత యున్నది'' అని యనుకొనియెను.

ఆబాలకుఁడును, వృద్ధుఁడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయమాత్రమున నింతటిస్నేహమును, భక్తియుఁ గలుగుట యసంభవమే కాని వినయునిహృదయమింతకంటె నధికపరిచయమైనచో సహింపఁజాల దనియే తోఁచుచున్నది. అప్పుడు వినయుఁడీక నెట్లయినఁ బరేశునింటికిఁ బోక తప్పదనియుఁ, బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్షమాతనిం గూర్చి "నీవచ్చటికి బోవలదు ! జాగ్రత్త !" అని నిరోధించుచుండెను. వినయుఁడు

తరుచుగా సమాజము నిషేధించిన నియమముల నన్నిటిని పాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతఁడు సంశయమునకుఁ దోఁచిన యనుమానములను గూడ సంస్కరించెను. ఇప్పు డాతనివ్యవహారాంతరమునం దొకవిద్రోహభావము కలిగెను. [illegible] గేవలమును నిషేధకుల ప్రత్యక్షస్వరూపమువలె నాతనికిఁ దోఁచెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని వినయుఁ డింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రెండుగంట లయ్యెను. అతఁ డాకస్మికముగా "నేను భోజనముచేయను. మీరు పొండు" అని యొకగొడుగు వేసుకొని వీధిలోనికి బయలుదేరెను. ఒక యుత్తరీయమైనను బుజముపై వేసుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయింటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును మధ్యాహ్నసమయమున 'ఆమ్‌హోర్‌స్టు' వీధియందున్న హిందూహిత సమాజకార్యాలయమునుండి బంగాళమునందున్న సమస్తహిందువులకు [illegible] జాబులువ్రాయుచుండును. అచ్చటనే యాతని భక్తులాతని యుపదేశములను [illegible] నాతనికిఁ దాసులవలె పనిచేయుటయే భగవత్సేవగా భావించుచుండుదురు. నేఁటిదినమునఁ గూడ గోరా యచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁడు దొక్కసారిగా గంతువైచి యంతఃపురమున నానందమయిగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పు డానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మిదాసి పార్శ్వమునఁ గూర్చుండి యామెకు వడ్డించుచుండెను.

ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయుని గాంచి "ఏమిబాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?" అనియెను.

[వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁ బోయి కూర్చుండి "అమ్మా! నాకుఁ జాల నాఁకలిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!" అనియెను.

ఆనందమయి వ్యస్తహృదయముతో "అయ్యో! బాబూ! ఎంతపనిజరిగినది! వంటబ్రాహ్మణుఁ డిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాఁడు. మీరు—మఱి—" అనియెను.

విన— నేను నీయింటి బ్రాహ్మణునిచేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయింట బ్రాహ్మణుఁడు లేఁడా? అతఁడేమిపాపము చేసినాఁడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రిలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని—లక్ష్మి! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్ళను దెచ్చిపెట్టుము.]

లక్ష్మి జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడగడ త్రాగెను. అప్పు డానందమయి యొకప్లేటును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండ నెత్తి యాతనికొసంగెను. వినయుఁడు పెక్కుదినములనుండి తిండిలేనివానివలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి హృదయవేదన యిప్పుడు దూరమైపోయెను. ఆమె సుప్రసన్నవదనముం గాంచుటచే వినయుని గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీసు

త్తుచుఁ గూరుచుండెను. వినయుఁడా సోపానములచెంతఁ జేతిపైఁ దల నుంచుకొని యరకొయియిరి పడియుండెను. మఱియు నాతని ప్రపంచ మంతయును మఱచిపోయి పూర్వమువలెనే యనుజ్ఞానముతో నానందమయుఁడై మాటలాడుచుండెను.

౨

ఈబంధమొక్కటే తెగినను, వినయునిహృదయమునం దింకొక బంధమతిదుస్సహము గానుండెను. అతఁడాసంకటమయిమందిరమునుండి వెడలి యొక్కసారిగా వీథివెంట బయలుదేరెను. పాదములు భూమిపై నిలువకుండుటచే వేగముతో నాతఁడు పోవుచుండెను. అతఁ డింకవలసి నొరులకెవ్వరికిఁ దెలుపుటకుఁగూడ సందేహించుచున్న కార్యము నిప్పు డాలస్యముచేయకుండ నిశ్చయముగఁ జేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. వినయుఁ డొకముహూర్తములో 78 వ నంబరు గృహద్వారముకడకుఁ జేరుకొనియెను. అప్పటికే యావలిపైనుండి పరేశుఁడు వచ్చుటకిచ్ఛ చేసికొనియెను.

"వినయుబాబూ! దయచేయుఁడు! చాలసంతోషముగానున్నది" అని చెప్పుచుఁ బరేశుఁడు వినయుని వీథిగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁ జేసెను.

ఒకచిన్న టేబిలు, కర్రయొక్క నొకబల్ల నొక బెంచి, మఱియొకవైపునఁ గొన్ని కుర్చీలును బెత్తపుఁగుర్చీలును, గోడపై నొకవైపున రంగువేసిన యేసుక్రీస్తుపటము, మఱియొకవైపునఁ గేశవచంద్రసేనునిపటము నుండెను. టేబిలుపై నొకటిరెండు వార్తాపత్రికలుండెను. పత్రికపై నొక సీసపుబరువు నుంచెను.

ఒకమూలఁ జిన్న యలమారుండెను. దానినిండ వరుసలువరుసలుగా థియోడారు పార్కరుగారిచే రచింపఁబడిన పుస్తకము లన్నియు నమర్పఁబడియుండెను. అలమారుపై భాగమున గుడ్డతోఁ గప్పఁబడిన యొకగులోబుండెను.

వినయుఁడు కూరుచుండెను. కాని యాతనిహృత్పిండము మతివేగముగఁ గొట్టుకొని పోవుచుండెను. ఆతనివెనుకవైపున నున్న ద్వారము తెఱచుకొని యెవ్వరైన నాలోపలఁ బ్రవేశింతురేమో యని యాతని మనసునకుఁ దట్టుచుండెను.

పరే — వినయుబాబూ! నేఁడు సోమవారముగావున సుచరిత నామిత్రునికొమార్తెకుఁ జదువుచెప్పుటకై వారియింటికిఁబోయినది. చదువుకొనువారిలో సతీశునీడువాఁడు గూడ నుండుటచే సతీశుఁడు నామెతోడనే యచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు. ఇప్పుడే వారిని నేనచ్చటికిఁబంపి వచ్చితిని. ఇంక గొంతయాలస్యమైనచో మీదర్శనము దొరకక పోయియే యుండును.

ఆమాట విని వినయుఁ డొక్కసారిగా నాశాభంగమును, హృదయపరితాపము ననుభవించెను. పరేశునితో నాతఁడు మనోహరముగను సహజముగనే మాటలాడెను. ప్రసంగవశమునఁ బరేశుఁడు వినయునిచరిత్ర మంతయును దెలిసికొనియెను. వినయుఁడనాఁ

దల్లిదండ్రులు లేరు. ఆతని పినతండ్రి స్వగ్రామమునందే యుండి జమీని జూచుకొను చుండెను. అతని కిరువురు తనయు లుండిరి. వారిరువురును వినయునితోఁ గలసి యొక చోటనే చదువుకొనిరి. అందుఁ బెద్దవాఁ డిప్పుడు జిల్లాకోర్టులోఁ జేరి వకీలై యుండెను. చిన్నవాఁడు చదువుకొనుసమయమునందే యాకలకత్తానగరమున మరణించెను. వినయుఁడు డిప్యూటీ మేజస్ట్రేటుపనికొఱకుఁ బ్రయత్నించు నని పినతండ్రి యాశపడు చుండెను. కాని వినయుఁ డెట్టియత్నమును జేయక నిరర్థక కార్యములయందు నియుక్తుఁడై యుండెను. ఈ సంగతు లన్నియును పరేశుఁడు తెలిసికొనెను.

గంటసేపయ్యెను. పనిలేకుండ నూరక చాలసేపు గూర్చుండుట మర్యాద కాదని యెంచి వినయుఁడు లేచి "నాప్రియమైన సతీశునిఁ జూచుటకు కలుగనందుకు విచారముగా నున్నది. నేను వచ్చితినని యాతనితోఁ జెప్పుము!" అనియెను.

పరే—ఇఁక నించుక సేపాఁగినచో నాతనిఁ గూడఁ జూడవచ్చును. వారు వచ్చు వేళయైనది. ఆలస్యము కాదు.

ఆచిన్నమాటపై నాధారపడి మరలఁ గూర్చుండుట వినయునకుఁ జిన్నతనముగాఁ దోఁచెను. పరేశుఁ డింకొకసారి నిర్బంధించినచో నాతఁ డాఁగియే యుండును. కాని పరేశుఁ డధికప్రసంగము చేయుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. అందుచే వినయునకు సెలవు గైకొనవలసియే వచ్చెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "మీ రప్పుడప్పు డొకసారి దయచేయుచుండుఁడు" అనియెను.

వినయుఁడు వీధిలోనికి వచ్చెను గాని యప్పు డాతనికి దన యింటికిఁ బోవలసినపని యేమియు నున్నట్లు దోఁచలేదు. అచ్చట నేమియుఁ బనిలేదు. ఆతఁడు పత్రికలలో లేఖలను వ్రాయుచుండును. ఇంగ్లీషునం దాతని లేఖలను జాలమంది గౌరవముతోఁ జదివి యానందించుచుండిరి. కొన్నాళ్ళనుండి యాతనికి వ్రాయుటకుఁ దోఁచుటలేదు. వ్రాయుటకు బల్లయొద్దఁ గూర్చుండుటయే తడవుగా నాతని మనసు చెదరిపోవుచుండెను. అందుచేతనే వినయుఁ డిప్పు డింటివైపు తిరుగక యకారణముగ మఱియొకవైపునకు బయలుదేరెను ఆతఁడు రెండుమూఁడడుగులు నడచునప్పటికే "వినయబాబూ! వినయబాబూ!" అని యొక బాలకంఠస్వరము బిగ్గఱగా వినవచ్చెను.

వినయుఁడు వెనుదిరిగి చూచెను. ఒకయద్దెబండిలోనుండి తొంగితొంగి చూచుచు సతీశుఁ డట్లు పిలుచుచుండెను. ఆబండిలో నింకొకరుకూడఁ గూర్చుండి యుండిరి. దుస్తులనుబట్టి వారెవ్వరో తెలిసికొనుట యాతని కంతకష్టము లేకపోయెను. బంగాళీపెద్దమనుష్యుల మర్యాదననుసరించి యాతఁ డాబండివైపునకుఁ జూపులు నిగుడింపకుండ నుండుటకు సమర్థుఁడు కాకపోయెను. ఇంతలో నచ్చటనే బండి దిగి సతీశుఁడు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని "రమ్ము! మాయింటికి రమ్ము!" అనియెను.

విన— నేనిప్పుడు మీయింటియొద్దనుండియే వచ్చుచున్నాను.

సతీ— ఆహా! మేము లేనప్పుడు వచ్చితివా?

సతీశునినిర్బంధమును వినయుఁడు తప్పించుకొనఁ జాలకపోయెను. ఆబాలుఁడు వినయుని బంధితునిఁ గావించి గృహంబునఁ బ్రవేశించి బిగ్గఱగా "బాబా! వినయబాబును దీసికొని వచ్చితిని" అని కేకవైచెను. పరేశుఁడు లోపలినుండి వచ్చి వినయునిం గాంచి మందహాసము చేయుచు "బలవంతుని చేతికి దొరకితివి. శీఘ్రముగఁ దప్పించుకొనుట కవకాశము లేదు. సతీశా! మీయక్కను బిలువుము!" అనియెను.

వినయుఁడు లోనికిఁ బోయి కూర్చుండెను. అతనిగుండెలు కొట్టుకొనుచుండెను. పరేశుఁ డాతనిం గాంచి "మీ కాయాసముగ నున్నట్టున్నది! సతీశుఁడు కొంటెపిల్లవాఁడు బలవంతముగ లాగికొనివచ్చెను గాఁబోలును!" అనియెను. సతీశుఁడు తన సోదరిని వెంటఁబెట్టుకొని యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వినయుఁ డొకమ్మని మధురపరిమళము నాఘ్రాణించెను; అంతలోనే పరేశుఁడు "రాధా! వినయబాబు వచ్చెను. నీ వీయన నెఱుఁగుదువు!" అని పలికినపలుకు నాకర్ణించెను. అందుచే వినయుఁ డదరిపడి మొగమెత్తి చూచెను. సుచరిత యాతనికి నమస్కారముచేసి యెదురుగ నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఈసారిమాత్రము వినయుఁడు ప్రతినమస్కారము చేయుట మఱచిపోలేదు.

సుచ— మీరు వీధివెంటఁ బోవుచుండిరి. సతీశుఁడు మిమ్ములను జూచి యెంత యాఁచిన నాఁగక బండిలోనుండి తొంగితొంగి చూచుచు మిమ్ములను బిలువ నారంభించెను. మీ రేదియో పనిమీఁదఁ బోవుచుండి యుందురు—ఇబ్బంది యేమియును లేదుగద!

సుచరిత నిస్సంకోచముగఁ దనతో మాటలాడునని వినయుఁ డూహించియైన నుండలేదు. అతఁడు నివ్వెఱపడి తత్తరముతో "లేదు. చెడిపోవుపని యేమియును లేదు." అనియెను.

అప్పుడు సతీశుఁడు సుచరితకొంగు పట్టుకొని లాగుచు "అక్కా! ఒకసారి తాళము నిమ్ము! నాసంగీతపుబెట్టెను దెచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపించెదను" అనియెను.

సుచరిత నవ్వుచు "ఈభక్తియార్ ఖిల్జీతో సహవాసము చేసినవారికి నెమ్మది యుండదు. వారితనిసంగీతము వినవలసినదే. ఇంకను నెన్నికష్టములైనఁ బడవలసినదే. వినయబాబూ! నీయాస్నేహితుఁడు చిన్నవాఁడే కాని యీతనిస్నేహాధికారము మాత్రము చాలగొప్పది. దీని మీరు సహింపఁజాలుదురో చాలరో మాత్రము నే నెఱుంగను." అనియెను.

ఇట్లు నిస్సంశయముగఁ దనతో సంభాషించుచున్న సుచరితతో స్వాభావముగ మాటలాడుటకు వినయునకు సాధ్యము కాకపోయెను. అతఁడు సిగ్గుపడఁగూడదని ప్రతిజ్ఞ

చేసికొనియును నేదియో యొకవిధమున దొంగచాటుగా సతీశుఁడు నెఱుఁగనట్లు "లేదు— ఏమియును లేదు మీరట్లు—నేను—నాకట్లుండుట చాలసంతోషమే!" అనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు సోదరియొద్దనుండి తాళమును దీసికొనిపోయి సంగీతపుఁ బెట్టెను దీసికొని వచ్చెను. అది యొకయద్దపుఁబెట్టెలోఁ దరంగితనీలసముద్రమువలె నల్లనిరంగుగలగుడ్డపై నాటపడవతోఁగూడ నమర్పఁబడి యుండెను. సతీశుఁడు సంతోషముతో దానిని వాయించుట కారంభించెను ఆస్వరముతోఁగూడ నాయాటపడవ కదలుచుండెను, అప్పు డాబాలుఁ డాపడవవంకను వినయునివంకను జూచుచుఁ దనహృదయోత్సాహము నడఁచుకొనఁజాలక యదేపనిగ వాయించుచుండెను. ఈవిధముగా సతీశుఁడు నడుమనుండి వినయునిసంకోచమును మెల్లమెల్లఁగఁ దొలఁగించుచుండెను. నడుమనడుమఁ దలయెత్తి యొకసారి సుచరితతోఁగూడ నాతఁడు మాటలాడుచునే యుండెను.

ఇట్లు కొంతసేపైనతరువాత లీల యాగదిలోనికి వచ్చి "అయ్యయు, నమ్మయును మిమ్ములను మేడమీఁదికి రమ్మనుచున్నారు" అని చెప్పెను.

౬

మేడమీఁదివరాండాలో నొకబల్లపైఁ దెల్లనివస్త్రము పఱుపఁబడి యుండెను. దానికిఁ జుట్టును కుర్చీ లమర్పఁబడెను. ఆపక్కను పిట్టగోడవంచను జిన్నచిన్నకుండీలతోఁ బూలమొక్క లుంపఁబడియెను. ఆయోరనే వీధిలోనిదిరిసెనచెట్లకొమ్మలను, దమాలవృక్షశాఖలు నలముకొని యుండెను. వానినవపల్లవములు వర్షజలక్షాళితములై మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఇంకను సూర్యాస్తమయము కాలేదు. పశ్చిమాకాశమునుండి నీరెండ యావరాండాయం దొకభాగమునకుఁ బ్రసరించుచుండెను.

మేడపై నెవ్వరును లేరు. కొంతసేపటికి సతీశుఁడు తెల్లనినల్లని రంగులుగలకుక్కపిల్లను వెంటఁబెట్టుకొని యచ్చటికి వచ్చెను. ఆకుక్కపేరు ఖుదే. ఆకుక్క నేర్చినవిద్యయంతయును సతీశుఁడు వినయునకుఁ జూపించెను. అది యొకకాలెత్తి సలాము చేయును; తల నేలపైనుంచి ప్రణామము చేయును; చిన్నబిస్కట్టుముక్కను జూపినచోఁ దోఁకపైఁ గూర్చుండి రెండుకాళ్ళను జోడించి భిక్ష మడుగును. ఈవిధముగా గుక్క సంపాదించిన కీర్తిని సతీశుఁడు తనవశము చేసికొని గర్వపడుచుండును. ఈయశోలాభమాత్రమున నాకుక్క కించుకంతయు నుత్సాహములేదు. అది కీర్తికంటె బిస్కట్టుముక్కనే యెక్కుడుగ గౌరవించుచుండును.

ఏదియో యొకగదిలోనుండి రమణీమణులమందహాసములును, గాజులకలనిస్వనములును, వానితోఁగూడ నొకపురుషకంఠస్వరమును వినవచ్చుచుండెను. అంతులేని యాహాస్యాలాపములు వినయుని హృదయాంతరమునం దొకయపూర్వమాధుర్యమును, దానితోఁగూడ నొకవిధమగు నీర్ష్యావేదనమును గలిగించుచుండెను. ఈవిధముగా

మందిరములోపలి సుందరీమణుల యానందకలకంఠస్వనములను వినయుఁడు తనవయస్సు వచ్చినతరువాత నెన్నఁడును వినియుండలేదు. ఈయానందమధురరసము మాతని కెంత సమీపమునఁ బొంగిపారుచున్నను, వానికది దూరమునం దున్నట్లే యుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు చెవులు గింగురుమనుచున్నట్లు సతీశుఁడు పలుకుచున్న పలుకులలో నొక్కదానినైనను మనసునుంచి వినుటకు సమర్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో పరేశునిభార్య తనముగ్గురుకొమరితలను వెంటఁబెట్టుకొని యటకు వచ్చెను. వారితోఁగూడ నొకయువకుఁడుకూడ వచ్చెను. అతఁడు వారికి దూరబంధువు.

పరేశునిభార్యపేరు వరదాసుందరి. ఆమె యంతచిన్నవయసుది కాదు. కాని యామె యతిప్రయత్నముతో నలంకరించుకొని వచ్చినట్లు చూచినమాత్రముననే బోధపడును. ఆమె చాలకాలము క్రిందటివఱకును సామాన్యస్త్రీలవలెనే కాలముగడపి యాకస్మికముగా మాఱి యిప్పటికాలపు నాగరికయువతులను మీఱి చరింపవలయునని యాత్రపడుచుండెను. అందుచేతనే యామెసిల్కుచీర యంతగా గరగరలాడుచుండును. ఆమె జోడుమడమ లంతగా టకటకలాడుచుండును. ఆమె యీపృథ్వియందలి యన్నివస్తువులను బ్రాహ్మసామాజికు లుపయోగించునవి యగునా కాదా యని కడు జాగరూకతతోఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆకారణముచేతనే యామె సుచరితకు రాధారాణి యనునామమును మార్చివైచెను.

ఆమెపెద్దకుమార్తె పేరు లావణ్య. ఆమె లావుగా నుండును. నగుమొగముతో నుత్సాహముగ నుండును, అందఱితోడను గలసిమెలసి మాటాడుచు యామె కెంతయో వేడుకగా నుండును. ఆమెముఖమండలము వర్తులమై, కన్నులు విశాలములై, శరీరచ్ఛాయ సముజ్జ్వలశ్యామలమై యుండును. ఆమె వేషభూషణరచనలయం దంతటి వేడుకపడుస్వభావము గలది కాదు. కాని యీవిషయమున నామె తల్లి యిష్టము ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండును. ఎత్తుమడిమలుగలజోళ్ళను దొడుగుట యామె కిష్టము లేదు. అయినను మానుట కవకాశము లేదు! ఉదయమునందే దుస్తులను దొడుగుసమయమునఁ దల్లియే యామెకు పౌడరుపైని చెక్కిలను రంగు వైచుచుండును. ఆమె లావుగనుండుటచేఁ దల్లి యామెకు దుస్తులను గుత్తముగఁ గుట్టించును. వానిని దాల్చి యామె మరలో నొక్కఁబడినబేలువలె నుండును.

రెండవకుమార్తెపేరు లలిత. ఆమె యెల్లవిషయములందును నక్కగారికి విపరీతముగ నుండును. ఆమె యక్కకంటెఁ బొడుగు—సన్నము—మఱియు నించుక నలుపు ఆమె మితభాషిణి—తనకుఁ దోఁచినపద్ధతిని మెలంగుట కిష్టపడుచుండును, ఆమె స్పష్టముగను గటినముగను, ఖండితముగను మాటలాడుచుండును. వరదాసుందరి యామె యనిన భయపడుచుండును. ఆమె మనసు నొప్పించుటకుఁ దల్లి యెంతమాత్రమును సాహసింపఁజాలదు.

చిన్నబిడ్డ యగులీల పదునాలుగేండ్లది. ఆమె పరుగెత్తుటయందును, గంతులు వైచుటయందును, నల్లరిచేయుటయందును మిగులసమర్థురాలు. ఆమెకును సతీశునకును నిరంతరమును బోరాటము జరుగుచునే యుండును. విశేషించి కుక్కనుగూర్చియే నాది నాది యని యాయిరువురకును జగడము! ఇంతవఱకది యెవ్వరిదైనట్లును దేలనేలేదు. ఆకుక్క యింతవఱకు నెవ్వరిని దనయధికారిగా నిశ్చయించుకొనలేదు. కాని యాయిరువురిలోను సతీశునే యది యెన్నుకొనియుండెను. ఏమనిన — లీలయనుగ్రహావేగమును భరించుట కాక్షుద్రజంతువు సహింపఁజాలకపోయెను. ఆబాలికయాదరముకంటె నాబాలకునిశాసనమే దానికి సహ్యముగా నుండెను.

వరదాసుందరి వచ్చినతోడనే వినయుఁడు లేచి యించుక వంగి నమస్కారము చేసెను. అప్పుడు పరేశుఁడు భార్యం గాంచి "ఆదినమున వి[illegible]హాయుఁడే యీతఁడు." అనియెను.

వర — ఔను! మంచియుపకారము చేసినారు. మీకు నేననేక ధన్యవాదములఁ గావించుచున్నాను.

ఆమాటలు విని వినయుఁడు సంకుచితుఁడై యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పఁజాలకపోయెను. ఆకాంతలతో వచ్చినయువకునితోడనే యాతఁడు సంభాషించుచుండెను. అతనిపేరు సుధీరుఁడు; కాలేజిలో బి.యే. పరీక్షకు జదువుచుండెను. అతని యాకృతి దర్శనీయమైనది; గౌరవర్ణము; అతఁడు సులోచనములను దాల్చియుండెను. అతని కప్పుడే నూగుమీసములు మొలకెత్తుచుండెను. అతనిహృదయము చంచలమైనది; ఒక్కచో నొకగడియైనఁ గూర్చుండఁజాలఁడు; ఏదియో యొకపని చేయుచునే యుండును. అతఁ డెప్పుడు నాఁడువారితోఁ గలసి నవ్వుచుఁ బరిహసించుచు నల్లరి చేయుచుండును. వారుకూడ నాతనిఁ దర్జించుచుందురు గాని యాతఁడు లేకున్నచో వారి కొకనిమిషమైన గడవదు. సర్కసులు చూపించుటకు, జూయలాజికల్ గార్డెనునకుఁ దీసికొనిపోవుటకును, మంచి మంచివస్తువులను గొని తెచ్చి పెట్టుచుండుటకును నాతఁడు సిద్ధముగా నుండును. స్త్రీలతోఁ గలసి యంతనిస్సంశయముగా సుధీరుఁడు మెలఁగుట వినయున కాశ్చర్యముగను, గ్రొత్తగను దోఁచెను. ఇట్టివ్యవహారమునుగూర్చి వినయుఁడు మొదట మనసులోనే యాతని నిందింపఁదొడఁగెను. కాని క్రమముగా నాతనిహృదయమునఁ దిరస్కారముతోఁబాటు నీర్ష్యాభావము కూడ సమ్మిళితమయ్యెను.

వరదాసుందరి వినయునిం గాంచి "మిమ్ముల నొకటిరెండుసారులు సమాజములోఁ జూచినట్లున్నదే!" అనియెను.

వినయున కప్పుడు తనతప్పు బయటఁ బడినట్లయ్యెను. అతఁ డనావశ్యకముగా సిగ్గుపడుచు "ఔను. నేను కేశవచంద్రుని యుపన్యాసమును వినుటకై యప్పుడప్పుడు వచ్చితిని" అనియెను.

వర—మీరు కాలేజిలోఁ జదువుకొనుచున్నారా ?

విన—లేదు. ఇప్పుడు చదువుకొనుట లేదు.

వర—ఎంతవఱకుఁ జదివితిరి ?

విన—ఎం. యే. ప్యాసు చేసితిని.

ఆమాట విని బాలసునిం బోలియున్న యాయువకునియందు వరదాసుందరి కత్యంత ప్రేమ యుదయించెను. అప్పుఁ డామె పరేశునివంకఁ దిరిగి నిట్టూర్పు విడుచుచు "మన మనూ బ్రతికియున్నచో నిప్పటికి వాఁడును ఎం. యే. ప్యాసగును గదా!" అనియెను.

వరదాసుందరి ప్రథమసంతానమగు మనోరంజనుఁడు తొమ్మిదవయేటనే మరణించెను. ఏయువకుఁడు పెద్దపరీక్ష ప్యాసయినను, పెద్దయుద్యోగము చేసినను, పెద్ద పుస్తకమును వ్రాసినను, మంచిపనిచేసినను దనకుమారుఁడు జీవించియున్నచో నిట్లుచేయఁగలుగును గదాయని వరదాసుందరి భావించుకొనుచుండును. ఏమైన నేమి; అతఁడు లేఁడు. ఇఁక నిప్పు డామెకుఁ దనకుమార్తెలగుణములను జనసమాజమునందుఁ బ్రచారము చేయుటయే యావశ్యక కర్తవ్యమై యుండెను.

ఆమె తనకుమార్తెలచదువునుగుఱించి విశేషముగా వినయునకుఁ దెలియఁజేసెను. తనకుమార్తెలబుద్ధిగుణములనుగూర్చి దొరసాని యెప్పు డెప్పుడేయేరీతిగా గౌరవించెనో యాసంగతులుకూడ వినయునకుఁ దెలుపకుండ నుండలేదు. ఒక్కప్పుడు గరల్ స్కూలులో బహుమతు లిచ్చుసందర్భమున లెప్టినెంటుగవర్నరుదొరయు, దొరసానియు వచ్చియుండిరి. అప్పుడు వారికిఁ బుష్పహారములు వైచుటకు బడిపిల్ల లందఱిలోనను లావణ్యమయి యొక్కతెయే నియోగింపఁబడియెను. అప్పుడు దొరయును దొరసానియును గూడ లావణ్యమయి నెన్నియో ప్రియభాషణములతో నాదరించిరి. ఆసంగతియు నామె వినయునకుఁ దెలుపకపోలేదు.

తుట్టతుద కామె లావణ్యమయిం బిలిచి "అమ్మా! కుట్టుపనినిగుఱించి నీకు బహుమానము వచ్చినది కాదా ? ఏదీ! దానిని దీసికొనిరమ్మా!" అనియెను.

ఊలుదారముతోఁ జేయఁబడినచిలుక—ఇది యాయింటికి వచ్చుమిత్రులచేతను బంధువులచేతను విఖ్యాతిం గాంచినది. ఇది చాలదినములక్రిందట దొరసానిసాయముచే లావణ్యమయిచేఁ జేయఁబడినది. ఈరచనమునందు లావణ్యమయి గొప్పతన మున్నదని కాదు—నూతనముగ నుండుటచేఁ బ్రదర్శనీయ మయ్యెను. ఆప్రదర్శన మెందులకని పరేశుఁడు వారించుచునే యుండును గాని క్రమముగా నాతఁ డట్లు చెప్పుట మానుకొనియెను. లావణ్యమయి యాయూలుచిలుకను దెచ్చి చూపెను. వినయుఁడు విస్మయవిస్ఫారితనయనములతో నందలి చిత్రరచనముం గాంచుచుండెను. అంతలో సేవకుఁడువచ్చి పరేశబాబున కొకయుత్తరము నిచ్చెను. పరేశుఁ డాచీటిని జదువుకొని ప్రఫుల్లవదనముతో "బాబును మేడమీఁదికిఁ దీసికొని రమ్మా!" అనియెను.

పర— వారెవరు ?

పరే— నాచిన్ననాఁటిస్నేహితుఁడు కృష్ణదయాళుఁడు. నాకు బరిచితునిం జేయుటకై తనకుమారుని బంపియున్నాఁడు.

ఆకస్మికముగ వినయునికుండె గుభిల్లుమనియెను. మొగము వివర్ణమైపోయెను. పరక్షణమందే యాతఁడు ధైర్యము తెచ్చుకొనియెను. ఇప్పు డాతఁ డెట్టిప్రతికూలవాదము నైనను ఖండించి తన్ను సమర్థించుకొనుటకు సంసిద్ధుఁ డైయుండెను. బ్రాహ్మసామాజికుల నగౌరవముగఁ జూడవలయు ననియు, వారిని బాగుగఁ బరిశీలించి పరీక్షింపవలయుననియు గోరా మొదటినుండియు బోధించుచు వినయున కించుకయుత్తేజనము గలిగించి యుండెను.

౧౦

ఒకతబుకులో రుచ్యము లఘుఖాద్యవస్తువులను, తేనీటికిఁ గావలసినవస్తువులను సిద్ధముచేసి యొకసేవకునిచేఁ బట్టించుకొని సుచరిత మేడమీఁదికి వచ్చి కూర్చుండెను. ఆసమయమునకే సేవకునితోఁగూడ గోరాయు వచ్చుటఁ బ్రవేశించెను. సుదీర్ఘమును శుభ్రమునగు నాగోరారూపమును, వేషమును గాంచి యందఱును విస్మితులైపోయిరి.

ఆతని కపాలమున గంగామృత్తికారేఖలు ముద్రితములై యుండెను. ఆతఁ డొక ముతుకధోవతిని గట్టి పట్టుపట్టీలుగలచొక్కాను దొడిగి ముతుకచౌకమును భుజముపై వైచుకొని స్వదేశపాదరక్షలను దాల్చియుండెను. ఆతఁడు వర్తమానకాలనూతనపద్ధతులకు విరుద్ధముగా మూర్తీభవించినవిద్రోహమువలెఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆతని యిట్టివేషము నిదివఱకు వినయుఁడును జూచియుండలేదు. ఇప్పుడు గోరాహృదయమున నొకవిరోధాగ్ని యూపఁ బ్రజ్వరిల్లిపోవుచున్నది.

ఆతఁడు ప్రాతఃకాలమున నొకస్టీమరుపై నెక్కి గ్రహణస్నానమునకు యాత్రికులతోఁ గలసి త్రివేణికిఁ బోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక్కొక్కస్టేషను నుండి చాలమంది స్త్రీలొకరిద్దఱు పురుషుల సాయము దీసికొని స్టీమరు నెక్కుచుండిరి కాని కావలసినంతచోటు లేకపోవుటచే సమ్మర్దముగా నుండెను. కాలిబురదచే స్టీమరంతయును బాడియగుటవలనఁ దొందరలో నెక్కునప్పుడు జారి కొందఱు గంగాజలమునఁ బడిపోవుచుండిరి కొందఱిని కళాసులు త్రోసివైచుచుండిరి. ఎక్కినవారు కొందఱు తమతోడివారు రాలేదని వెనుదిరిగి చూచి వ్యాకులపడుచుండిరి. నడుమ నడుమ జడివాన యొకటిరెండుసారులు కురిసి వారిని దడిపివైచుచుండెను. కూర్చుండుతా వంతయును బురదతో నిండియుండెను. పాపమప్పుడా యాత్రికుల మొగములును, గన్నులును భయమును, చాంచల్యమును, ఉత్కంఠ, కరుణ మున్నగుభావములచే నిండి

యుండెను. సామాన్యులగు వా రేమి చేయఁగలరు ? స్టీమరు నాయకుఁడు మొదలు సేవకునివఱకు నెవ్వఁడును దమ కట్టిపాటును జేయుచుండుటచే నేమియు నత్యంతరము గానక వారు కొట్టుమిట్టాడుచుండిరి. ఇంతేకాక ఖలాసులుగూడ వారిని భయపెట్టుచుండిరి. అట్టిసమయమున గోరా సాధ్యమైనంతవఱకు యాత్రికులకు సాహాయ్యము చేయుచుండెను.

అప్పుడు పైని మొదటితరగతి డెక్కు మీఁద నొకయాంగ్లేయుఁడును నొకనవనాగరిక బంగాలీబాబును గూర్చుండి పరస్పరము హాస్యసంభాషణము చేసికొనుచుఁ జుట్ట కాల్చుకొనుచుఁ గ్రిందివైపుఁ జూచుచుండిరి. అప్పుడప్పు డాయాత్రికులకష్టములను వారి యవస్థను జూచి పరిహసించుచు నాయాంగ్లేయుఁడు నవ్వుచుండెను. బంగాలీబాబును వానితోఁ గూడఁ బండ్లిగిలించుచుండెను. ఈవిధముగా నొకటిరెండు స్టేషనులు గడచునప్పటికి గోరా యిఁక సహింపఁజాలకపోయెను. తోడనే యాతఁడు పైకిఁ బోయి వజ్రగర్జనము చేయుచు "ఛీ! మీకు సిగ్గులేదా" అనియెను. ఆంగ్లేయుఁడు కఠోరదృష్టితో గోరా యాపాదమస్తకమును బరీక్షించెను. అప్పుడు బంగాలీయువకుఁడు "సిగ్గా ? ఔను; మా దేశమునం దింతమంది పశువులవలె మూర్ఖులైపోయిరని సిగ్గుపడవలసినదే ?" అనియెను.

గోరా మొగ మెఱ్ఱవడిపోయెను. అతఁడు తీవ్రస్వరముతో "మూర్ఖుని మించిన పశువుకూడ నున్నాఁడు. వాఁడే హృదయములేనివాఁడు" అనియెను.

బంగాలీ కోపముతో "నీవిక్కడ నిలువఁగూడదు ! ఇది మొదటిక్లాసు. ఇది నీచోటు కాదు !" అనియెను.

గోరా—కాదు. నీవంటివారితోఁ గలసియుండుచోటు నాకక్కఱలేదు. ఈ యాత్రికులున్నచోటే నాచోటు! మీక్లాసునకు రమ్మని నన్ను మీరు బలవంతపెట్టవలదు.

అని చెప్పి గోరా క్రిందికి దిగిపోయెను. తరువాత నయ్యాంగ్లేయుఁడు తనపడకకుర్చీచేతులపైఁ బాదములను సాచి పరుండి యొకనవలను జదువుకొనుచుండెను. అతనితోనున్న బంగాలీయువకుఁడు మరల నాతనితో మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యాంగ్లేయుఁడు వినిపించుకొనలేదు. అతఁడు తాను సామాన్యులగు నేరస్థులవంటివాఁడను గానని నిరూపించుటకై బట్లరుంబిలిచి "తినుటకేమైన నున్నదా ?" అని ప్రశ్నించెను. బట్లరు "లేదు. కొంచెము తేనీరు, రొట్టెయుమాత్రమే యున్నవి." అనియెను. ఆమాటవిని దొరకు వినుపించులాగున నింగ్లీషుభాషతో బంగాలీయువకుఁడు "ఈస్టీమరునందు సదుపాయములు చాల హీనముగా నున్నవి ?" అనియెను.

దొర యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. అప్పు డాతనిబల్లపైనుండి న్యూసుపేపరు క్రిందఁ బడిపోయెను. తోడనే బంగాలీ లేచి దానిని దీసి దొరకిచ్చెను. కాని యాదొర

యాతనికొక్క ప్రశంసావాక్యమైనను బహుమానముగ నీయలేదు. స్టీమరు చందననగరమునకుఁ బోయెను. అందఱును దిగిపోవుసమయమున నాకస్మికముగా దొర గోరాయొద్దకువచ్చి తనటోపీని దీసివైచి "అయ్యా! నేను జేసినతప్పునకు సిగ్గుపడుచున్నాను. నన్ను క్షమింపవలయునని కోరుచున్నాను" అని వేఁడుకొని వెడలిపోయెను. కాని చదువుకొన్న బంగాలీవాఁడు సామాన్యులకు తన వారిదుర్గతిని గాంచుచుఁ దానే మా గొప్పవానివలె విదేశీయునితో నవ్వుచుండెనే కాని, తనకైనఁ దనతప్పు తెలిసికొ పశ్చాత్తాపపడలేదను క్రోధముచే గోరాహృదయము దగ్ధమైపోవుచుండెను. దేశమునందలి జనసామాన్యమంతయు నిట్లే తమ్ముఁ దామవమానించుకొనుచు దుర్గతికి లోనై పోవుచున్నారు. పశువులతో సమానముగఁ జేసినను సహించుచున్నారు. దేశమంతయు నిట్టియజ్ఞానముచే నిశ్చేష్టమైపోవుటకు గోరాగుండెలు పగిలిపోవుచుండెను.

దేశమునకుఁ జిరకాలమునుండి సంభవించుచున్న యవమానము, దుర్గతిని గాంచుచు విద్యార్థు లగువారేమియును కలుగఁజేసికొనక తమ్ము తామట్లు నిర్భయముగా సంచరించుచు నదియే తమ కెంతయో గౌరవముగా భావించుచున్నారు. ఇది యన్నిటికంటెను గోరాహృదయమును బాధించుచుండెను. అందుచేత నే యాతఁ డిప్పుడు విద్యార్థు లగువారిసమస్తపుస్తకవిజ్ఞానమును, వారి యనుకరణసంస్కారములను సంపూర్ణముగ నాక్షేపించుటకే కపాలమున గంగామృత్తికారేఖలనుదాల్చి చెప్పులజోడు తొడిగికొని విరసితహృదయముతో బ్రాహ్మసామాజికులయింటికి వచ్చియుండెను.

గోరా యిప్పటివేషమును గాంచి యుద్ధవేషమని వినయుఁ డనుకొనియెను. గోరా యిప్పు డచ్చటి కెందుకొఱకు వచ్చెనో తెలియకుండుటచే వినయునిహృదయమున భయమును నించుకసంకోచమును, విరోధభావమునుగూడఁ గలిగెను.

వరదాసుందరి వినయునితో మాటలాడుచున్నంతసేపును సతీశుఁ డొకమూలఁ గూర్చుండి బొంగరము త్రిప్పుకొనుచు నాటలాడుకొనుచుండెను. గోరా వచ్చినతోడనే యాతఁ డాయాట మాని, వినయునిప్రక్కకు వచ్చి నిలిచి తదేకదృష్టితో గోరాను జూచుచు వినయునిచెవిచెంతఁ జేరి "నీస్నేహితుఁ డితఁడేనా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు "ఔను!" అనియెను.

గోరా మేడమీఁదికి వచ్చినప్పుడే యొకసారి వినయునివంకఁ జూచెను. మఱి యాతనిఁ జూడనట్లే యుండెను. ఆతఁడు పరేశునకు నమస్కారము చేసి, నిస్సంశయముగా టేబిలుకడనున్న యొక కుర్చీ నివలకు లాగి వారికిఁ గొంచెము దూరముగా వైచికొని కూర్చుండెను. అచ్చట నాఁడువాం డ్రున్నారనియైన నాతఁడు లక్ష్యము చేయలేదు. అట్లు చేయుట యాతనికి గౌరవముగా నగపడలేదు. అట్టి యసభ్యదర్శనుని యొద్దనుండి తనబిడ్డలను దీసికొని పోవలయునని వరదాసుందరి భావిం

చుచుండెను. ఇంతలో బరేశుఁడామెను బిలిచి "ఈతని పేరు గౌరమోహనుఁడు. నాస్నేహితుఁడగు కృష్ణదయాళుని కుమారుఁడు" అని చెప్పెను.

అప్పుడు గోరా యామెకు వంగి నమస్కారము చేసెను. సుచరిత యిదివరకే వినయుని వలన గోరాసంగతి వినియున్నను, నీవచ్చినవాఁడే వినయుని మిత్రుఁడని యామె తెలిసికొనఁజాలకపోయెను. ప్రథమదృష్టియందే యామెకు గోరాపైఁ గోపము కలిగెను. ఇంగ్లీషు చదువుకొన్నవారిలో నింతటి పూర్వాచారపరాయణత్వ ముండుటం గాంచి సహించియుండునంతటి సంస్కారమును, సహనభావమును నామెకులేవు.

పరేశుఁడు తనబాల్యమిత్రుఁడగు కృష్ణదయాళుసింగూర్చి గోరాకుఁ జెప్పఁదొడంగెను. మాచిన్నతనమున మేమిరువురమును గాలేజీలో జతగానుండి చదువుకొన్నాము. మాయిరువురిబుద్ధులును గొండశిఖరములపై నుండెడివి. ఎట్టిదానిని విశ్వసించువారము కాము; హోటలులలో భుజించుటయే కర్తవ్యకార్యముగా భావించెడివారము. మేమిరువురమును జాలదినములు సంధ్యాసమయమున గోళదీర్ఘికయందుండి ముసల్మానుదుకాణమున కబాబులను దినుచు రాత్రి రెండుజాములవఱకును హిందూసమాజసంస్కారవిషయమునుఁ జర్చించుచుండెడివారము.

వరదాసుందరి యంతయును విని "ఇప్పుడాయన యేమి చేయుచున్నారు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఆయన యిప్పుడు హిందూమతాచారములను బాలించుచున్నారు.

వరదాసుందరి కోపముతో మండిపడుచు "అట్లు చేయుట కాయనకు సిగ్గులేకపోయినదా" అనియెను.

గోరా నవ్వుచు "సిగ్గుపడుట దుర్బలస్వభావుల లక్షణము! కొందఱు కొందఱు తండ్రిపేరు చెప్పుకొనుటకుఁగూడ సిగ్గుపడుచుందురు" అనియెను.

వర—పూర్వ మాతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁడు కాఁడా?

గోరా—ఒకప్పుడు నేను కూడా బ్రాహ్మసామాజములోనివాఁడనే.

వర—ఇప్పుడు మీరు సాకారోపాసనమునఁ విశ్వసించుచున్నారా!

గోరా—కారణము లేకుండ సాకారమును నిరసించునంతటి కుసంస్కారము నాహృదయమునకు లేదు. సాకారమును నిందించినంతమాత్రమున దానికి లోపము కలుగునా? ఆకారరహస్యమును భేదించుటకు సమర్థు లెవ్వరున్నారు?

పరేశుఁడు మందహాసము చేయుచు "ఆకార మనఁగనే యంత విశిష్టమై యుండును." అనియెను.

గోరా—అంతము లేకున్నచోఁ బ్రకాశమే లేదు. అనంతుఁడు దనప్రకాశము కొఱకే యంతము నాశ్రయించుచుండును. కాకున్నచో నాతనికిఁ బ్రకాశమెక్కడిది?

ఎవ్వనికిఁ బ్రకాశము లేదో యాతనికి సంపూర్ణత్వమును లేదు. వాక్యమధ్యమునందలి భావము వలెనే యాకారమధ్యమున నిరాకారము పరిపూర్ణమై యున్నది.

వరదాసుందరి తల యూచుచు "నిరాకారముకంటె సాకారమే పరిపూర్ణమైన దనియా మీరు చెప్పుచున్నారు?" అనియెను.

గోరా — నేను చెప్పకపోయినంతమాత్రమున వచ్చిన దేమియును లేదు. ఈప్రపంచమునందాకారము మనమాటలపై నాధారపడి యుండలేదు. నిరాకారమే సత్యముగాఁ బరిపూర్ణత్వము నందియున్నచో నిఁక నాకారమున కెచ్చటను జోటులేకయే యుండును.

ఈయుద్ధతుని వాదమును ఖండించి యెవ్వరైన నీతనికిఁ బరాభవము కల్పించిన బాగుగ నుండు నని సుచరిత వేడుకపడుచుండెను. వినయుఁ డాతనిమాటల నాలకించుచు నూరకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. గోరా యెంతతీవ్రముగ మాటలాడుచుండెనో యాతనిఁ దిరస్కరింపవలయునను నుద్దేశము సుచరితహృదయములో నంతకంటెఁ దీవ్రముగు నుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు తేనీరుకొఱకు వేడినీళ్ళను దెచ్చెను. సుచరిత లేచి తేనీరు సిద్ధము చేయుపనియం దుండెను. నడుమనడుమ నొకసారి వినయుఁడు భయముతో సుచరిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. ఉపాసనాసందర్భమున నిప్పుడు గోరా చెప్పిన మాటలయెడలఁ దనకభిప్రాయభేదము లేకపోయినను బిలువని పేరంటముగా నితరమతస్థుల యింటికి వచ్చి గోరా వారికి విరుద్ధమగు తనయభిప్రాయమును నిస్సంకోచముగాఁ బ్రకటించుట వినయునకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. గోరా యిప్పటికలహాచరణముతోఁ బరేశునియాత్మసమాహితప్రసన్నభావమును బోల్చి యెల్లవిధముల విమర్శింపఁగా వినయునిహృదయము పరేశునియెడల భక్తిప్రపూర్ణమైపోయెను. అప్పు డాతఁడు తనలో "అభిప్రాయభేదములతో నిమిత్తము లేదు. అంతఃకరణమధ్యమునఁ బూర్ణత్వము, స్తబ్ధత్వము, ఆత్మప్రసన్నత్వము — ఇవియే యన్నిటికంటెను దుర్లభములైనవి. మాటలలోఁ గొన్నిసత్యములును, గొన్ని యసత్యములును గాకపోనియెంతతర్కించిన నేమిలాభము? అనుభవమునందు సత్యమైన దేదియో యదియే శుద్ధసత్యము!" అని భావించుకొనియెను.

పరేశుఁడు సంభాషణసమయమున నప్పుడప్పుడు తనకన్నులను మూసికొని తన హృదయాంతరాళమునందలి దివ్యశక్తి నాకర్షించుచుండును. ఇది యాతని కభ్యాసము. అప్పటిపరేశుని నిర్మలాంతఃకరణవిశిష్టంబగు శాంతవదనమును వినయుఁడు తదేకదృష్టితోఁ గాంచుచుండెను. అట్టి వృద్ధునియందు భక్తినిఁ జూపక పెంకివాదము చేయుచున్న గోరాను జూచి యాతఁడు చిరాకుపడుచుండెను.

సుచరిత తేనీరు సిద్ధము చేసి పరేశుని మొగమువంకఁ జూచెను. ఎవ్వరి కీయవచ్చునో యెవ్వరి కీయఁగూడదో యని యామెకు సంశయము కలిగెను. అప్పుడు వరదాసుందరి గోరాను జూచి "మీరివి యేమియును దీసికొనరు కాఁబోలును!" అనియెను.

గోరా—తీసికొనను.

వర—ఏమి? జాతిపోవునా?

గోరా—ఔను.

వర—మీరు—జాతిని విశ్వసింతురా?

గోర—ఏల విశ్వసింపఁగూడదు? సమాజమును గౌరవించుచున్నప్పుడు జాతినిగూడ గౌరవింపవలయును.

వర—సమాజము చెప్పినవాని నెల్ల మీరు నమ్మెదరా?

గోరా—నమ్మకున్నచో సమాజమునకు భంగము కలుగదా?

వర—కలిగినచో నష్టమేమి?

గోరా—అందఱము కూర్చుండియున్న కొమ్మవిఱిగిపోయినచో నష్టములేదా?

సుచరిత మనసులో నత్యంతవిరక్తయై "అమ్మా! ఈవ్యర్థవాదమువలన నేమి లాభము? వారు మనతేనీరు త్రాగరు!" అనియెను.

అప్పుడు గోరా తనతీవ్రదృష్టి నొకసారి సుచరితవంకకు మరలించెను. సుచరిత వినయునివంకఁ జూచి యించుక సంశయముతో "మీరో?—" అనియెను.

వినయుఁ డెప్పుడును తేనీరు త్రాగలేదు; ముసల్మానులు చేయు రొట్టెలను బిస్కట్లను దినుట యాతఁడు చాలదినములు మానివైచెను. కాని యిప్పుడు తినకుండ నుండుటలేదు. వినయుఁ డప్పుడు ధైర్యముతో మొగమెత్తి "తినకేమి?" అని గోరా మొగమువంకఁ జూచెను. గోరా కెమ్మోవిప్రాంతమున రేఖామాత్రముగనున్న కఠోరహాస మాతని కగపడియెను. వినయునకు తేనీరు తిక్తముగను, నరుచిగనే యుండెను; గాని యాతఁడు త్రాగుటమాత్రము మానలేదు. అప్పుడు వరదాసుందరి తనలో "ఆహా! ఈవినయకుమారుఁడు చాల మంచివాఁడు." అని యనుకొని గోరాయొద్దనుండి తనదృష్టిని వినయునివంకకు మరలించెను. అది చూచి పరేశుఁడు తనకుర్చీని గోరాకు సమీపముగఁ దీసికొని మృదులస్వరమున నాతనితో సంభాషించుచుండెను.

ఇంతలో చీనాబాదముహల్వా నమ్మువాఁ డొకఁడు వీథిని బోవుచుండఁగా లీలచూచి చప్పటులు చఱచుచు "అన్నా! సుధీరా! ఆచీనాబాదమువానినిఁ బిలువుము!" అనియెను. ఆమాటలోనే సతీశుఁడు లేచి వరాండా పిట్టగోడయొద్దకుఁబోయి వానిని గేకలువైచి పిలువఁదొడంగెను.

ఆసమయమునఁ దొక పెద్దమనుష్యుఁ డచ్చటికి వచ్చెను. అతని నందఱును "పానూబాబూ" అని పిలుతురు. కాని యాతని పేరు హారానచంద్రనాగుఁడు. ఈతఁడు

బుద్ధిమంతుఁడనియు, విద్వాంసుఁ డనియు సమాజములోఁ బ్రసిద్ధి యున్నది. ఏపక్షమందున్ను, నెట్టిమాటయును నింతవఱకు స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోయినను, నితనికిని సుచరితయును పెండ్లియగునను సూచన యాకాశమువఱకు వ్యాపించి యుండెను. పానూబాబుహృదయము సుచరితయందు లగ్నమయ్యెననుట కెవ్వరికిని సందేహము లేదు. దీని ననుసరించియే యాకన్యలందఱును సర్వదా సుచరితను బరిహాసము చేయుచుండిరి.

పానూబాబు స్కూలుమాష్టరుపని చేయుచుండెను. వరదాసుందరి స్కూలుమాష్టరని చెప్పి యాతని గౌరవించుటలేదు. అతఁడు తన కొమార్తెలలో నెవ్వరినైనఁ బ్రేమించుటకు సాహసింపలేదుగదా యనియే యామె కాతనియెడల గౌరవము! ఆమెకుఁ గాఁబోవు జామాతలు డిప్యూటీమేజస్ట్రేటుగిరీ యనులక్ష్యమును భేదింపఁగలవారై యుండవలయు నని యామె కోరిక.

సుచరిత హారానబాబున కొకకప్పు తేనీటి నిచ్చుచుండఁగా లావణ్య దూరమునుండి యామె మొగముపంకఁ జూచి తాననుకొని మొగము త్రిప్పుకొని నవ్వెను. ఆ నవ్వును వినయుఁడు చూడకపోలేదు. స్వల్పకాలములోనే యొకటిరెండువిషయములందు వినయుని దృష్టి యించుక తీక్ష్ణమును సతర్కమునగను బ్రవర్తింపఁదొడంగెను. పూర్వ మాతని కింతటిపర్యవేక్షణనైపుణ్యము లేదు. హారానబాబును, సుధీరుఁడును నీయింటిలోని యాఁడువాండ్రకందఱకును చాలదినములనుండి పరిచితులై యుండిరి. వారు వీరిజీవితచరిత్రముతో నేకీభవించి యుండుటయే కాక యింటియందలి స్త్రీల పరస్పరరహస్యసంజ్ఞలకుఁ గూడ లక్ష్యములై యుండిరి. ఇది కేవలము వినయున కసహ్యముగాఁ దోఁచెను.

హారానబాబు వచ్చుటవలన సుచరితహృదయమునం దొక్కింత యాశకలిగెను. అతఁ డెట్లయిన వాదించి గోరాకు గర్వభంగము చేసి తనయొడలిమంట చల్లార్చునని యామె యుద్దేశము! అతనితర్కములకామె యిదివఱ కనేకపర్యాయములు విరక్తయై యుండెను, కాని యిప్పు డాతర్కవీరుని గాంచి సుచరిత యానందముతో రొట్టెయుసుఁ దేనీరును నొసంగెను.

పరే—పానూబాబూ! ఈతఁడు నా స్నేహితుని—

హారా—నేనీతనిని బాగుగ నెఱుంగుదును. ఈతఁ డొకప్పుడు మనబ్రాహ్మసమాజమునం దత్యుత్సాహము గలసభ్యుఁడై యుండెను.

అని చెప్పి హారానబాబు గోరాతో మాటలాడకుండఁగనే తేనీరు త్రాగుటకై యుపక్రమించెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు సివిల్ సర్వీసు పరీక్ష ప్యాసయి యింగ్లండునుండి వచ్చిన యొకబంగాళీయువకుని గౌరవించుసందర్భమునుగుఱించి ప్రస్తావించెను. హారానబాబు తూష్ణీభావముతో మనబంగాళీ లెంతెంతటిపరీక్షలు ప్యాసయినను సరియే, వారేమియును జేయఁజాలరు. ఏబంగాళీయైనఁ గలెక్టరుపని చేసెనా? జడ్జిపని

చేసెనా ? జిల్లాపై నధికారము వారికి దొరకదు" అని బంగాళీచరిత్రమునందలి దోషములను, దుర్బలత్వమును వ్యాఖ్యానము చేయ నారంభించెను.

చూచిచూచి గోరాముఖ మెఱ్ఱనైపోయెను. ఆతఁడప్పుడు తనసింహనాదమును సాధ్యమైనంతవఱకడంచుకొని "ఆమాటయే సత్యమైనచో నింతయానందముతో టేబిలు నొద్దఁ గూర్చుండి దొర్లై నాఁగించుటకు మీకు సిగ్గు కలుగుట లేదా ?" అనియెను.

హారా: బాబు నిస్మితుఁడై కనుబొమలు ముడివైచి "ఏమిచేయుమనియెదవు?" అనియెను.

గోరా—బంగాళీచరిత్రమునందలి కళంకమోచనమును జేయనైనఁ జేయవలయును కాదేని గొంతున కురి పోసికొని చావనైనఁ జావవలయును. అంతే కాని పట్టి మాటలతో బంగాళీజాతి నిష్ప్రయోజన మైనదని నిందించుట్రా ? అరోమైముక్క మీగొంతులో నడ్డుకొనుట లేదా ?

హారా—నే నేమి యసత్యము చెప్పితినా ?

గోరా—కోపపడకలయు. కాని యీసంగతి సత్యమే యని మీరు నిశ్చయముగా భావించియున్నచో నింతయుత్సాహముగను, నింత విలాసముగను, బలికియే యుండరు. ఇది యసత్యము కావుననే యీమాట మీనోటినుండి యులవోకగా వెలువడినది. హారానబాబూ ! అసత్యము పాపము ! అసత్యనింద యంతకంటెనుఁ బాపము ! స్వజాతి నన్యాయముగ నిందించునంతటి పాపము మఱియొకటి లేనే లేదు,

హారానబాబు క్రోధోద్దీప్తుఁ డయ్యెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని "అయ్యా! మీజాతివా రందఱికంటెను మీరే గొప్పవారు కాఁబోలును ? మీరు కోపపడియెద రని మాపితృపితామహులను నిందించుచుండఁగా మేము సహింపవలయునా ?" అనియెను.

హారానబా బిఁక సహించియుండఁజాలక కంఠస్వరమును మఱింత హెచ్చించి బంగాళీలను మఱియును నిందించుట కారంభించెను. బంగాళీసమాజమునందలి దురాచారముల నన్నిటి నుగ్గడించి యధిక్షేపించెను. బంగాళీ లెందులకైనను బాకివత్తురను నాశ యొంతమాత్రమును లేదని సిద్ధాంతము చేసెను.

గోరా—మీ రిప్పుడు చెప్పిన దురపవాదము లన్నియు ఇంగ్లీషుగ్రంథములలోఁ జదివి వల్లించినవే—అంతే కాని మీరిందులో స్వయముగా గ్రహించిన దొక్కటియును లేదు. ఇంగ్లీషువారి నమస్తదురాచారములనుగూడ నీమర్యాదగాఁ దిరస్కరించుటకు మీరు సమర్థులు కాఁగలిగినచో నప్పుడు మీ కీవిషయమున మాటలాడుట కధికారము కలుగును.

పరేశుఁ డీవాదము నడంచివేయవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యుద్దుఁడగు హారానబాబు విరమింపఁ డయ్యెను. సూర్యాస్తమయమయ్యెను. మేఘములలోపలనుండి యొకవిధమగు నపరూపర క్తకాంతి వెలువడి యాకసము నంతయు [illegible]

మయముగఁ జేసివైచెను. ఆతర్కకోలాహలముచే వినయునిచెవులు గింగురుమనిపోవుచుండెను. పరేశుఁడు సాయంకాలప్రార్థనకై లేచిపోయి యుద్యానమునందలి యొకచంపకవృక్షవేదికపైఁ గూరుచుండెను. వరదాసుందరికి గోరాయెడల నెంతటివైముఖ్యము కలిగెనో హారానబాబునెడలనంతటిసౌముఖ్యము కలిగియుండెను. ఆయుభయుల వాదము నామెకసహ్యముగా నుండుటచే వరదాసుందరి వినయునిం గాంచి "వినయబాబూ! మనము లోనికిఁబోవుదము రమ్ము !" అనియెను.

ప్రేమపూర్వక మగు నామెయాదరమునుబట్టి వినయుండ కటనుండి తప్పక లోనికిఁబోవలసివచ్చెను. వరదాసుందరి తనకుమార్తెలనుగూడఁ బిలిచెను. సతీశుఁడావాదమునకుఁ బూర్వమే కొంచెము బాదముపాల్వాను దీసికొని తనకుక్కతో నంతర్ధానుఁడైపోయెను.

వరదాసుందరి లోపలికిఁబోయి లావణ్యం గాంచి "అమ్మా! నీనోటుబుక్కును దీసికొనివచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపుము !" అనియెను.

ఆయింటికిఁ గ్రొత్తగ వచ్చినవారి కందఱకును దననోటుబుక్కును జూపుట లావణ్యమయి కభ్యాసమై యుండెను. వినయునకుఁ జూపవలయునని యామెయును వేచుకొనుచునే యుండెను, గాని యావృథావాదము జరుగుచుండుటవలన నవకాశము కలిగినది కాదు.

వినయుఁడాబుక్కును దెఱచి చూచెను. అందు మూర్, లాంగ్ ఫెల్లో మొదలగు నింగ్లీషుకవుల పద్యములు లిఖింపఁబడి యుండెను. అందలియక్షరములు పట్టిపట్టి వ్రాసినట్లు చక్కగా నగపడుచుండెను. విషయముల నామములును, పద్యముల ప్రథమాక్షరములును, చక్కని జిలుగక్షరములతో వ్రాయఁబడియెను. ఆదస్తూరీ చూచి వినయుఁడు నిజముగా విస్మితుఁ డయ్యెను. ఆదినములలో నట్టి యింగ్లీషుపద్యముల నాఁడువాండ్రు కాపీచేయఁగలుగుట యెంతగౌరవము! అప్పటివినయుని యాభిముఖ్యముం గాంచి వరదాసుందరి తనరెండవబిడ్డయగు లలితంబిలిచి "అమ్మా! నీకీపద్యములు—" అనియెను.

విస్పష్టముగా "అమ్మా! నాకాపద్యములు రావు. నా కవి బాగుగ జ్ఞప్తియుండులేవు" అని చెప్పి దూరమునందున్న కిటికీయొద్దకుఁబోయి వీధివంకఁ జూచుచుండెను.

వర—బాబూ! ఈమె కన్నియుండవచ్చును. కాని యాడంబరముగాఁ దనకు వచ్చునని చెప్పుకొనుట దీనికిష్టములేదు. ఈమె చిన్నతనమునుండియు నిట్లే యున్నది. ఎంతదుఃఖసమయమందైన నీమె కన్నీరు పెట్టుకొనదు. ఈవిషయమున నీమె తండ్రిని బోలినది.

అని యీవిధముగా లలితవిద్యాబుద్ధులను గుఱించి వినయునకుఁ బరిచయము కలిగించెను. ఇఁక లీల వంతువచ్చినది. మొట్టమొదట మాత్రము లీల సిగ్గుపడియెను. కాని పిమ్మటఁ గిలకిలనవ్వుచు సంగీతపుఁబెట్టెవలె నర్థములేకుండ నొక్కగుక్కలో

"Twinkle twinkle little Star" అను పద్యమును గడగడఁ జదివివైచి యింక సంగీతవిద్యాపరీక్ష జరుగునని యనుకొని యొక్కపరుగున నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఆవల మేడపై నింకను బ్రబలముగా వాదము జరుగుచునేయుండెను. క్రమముగా హారానబాబు కోపము హెచ్చుటచేఁ దర్కమును విడిచి తిట్లలోనికి దిగుచుండెను. ఆతని యసహనభావమునకు వారకరయె సుచరిత సిగ్గుపడి గోరాపక్షము నవలంబించెను. ఇది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగా నుండెను. ఆకసమున నంధకారమును, శ్రావణమేఘములను ఘనీభవించుచుండెను. వీధిలోఁ బువ్వులమ్మువారు పుష్పహారములను దీసికొని కేకలువైచుచుఁ బోవుచుండిరి. ఎదుటనున్న తమాలశాఖయందలి చిగురుజొంపమున మిణుగురుపురుగులు మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఆప్రక్కనున్న పుష్కరిణీజలంబులపై నిబిడాంధకారచ్ఛాయ లలమికొని యుండెను.

పరేశుఁడు సంధ్యోపాసనము గావించుకొని మరల మేడమీఁదికి వచ్చెను. ఆతనిం గాంచి గోరాయును హారానబాబును సిగ్గుపడి తమవాదమును విరమించిరి. అప్పుడు గోరా లేచి నిలువఁబడి "రాత్రియైపోయినది. నేను మరల నింకొకప్పుడు వచ్చెదను!" అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడును లోపలినుండి సెలవుగైకొని మేడమీఁదికి వచ్చెను. పరేశుఁడు గోరాను జూచి "బాబూ! నీవు బుద్ధిపుట్టినప్పు డెప్పుడైన నిటకు వచ్చుచుండుము! కృష్ణదయాళుఁడు నాసోదరునివలె నుండెడివాఁడు. ఆతనికిని నాకు నిప్పుడు మతభేదము కలిగినది. అందుచేఁ జూచుకొనుటయైనఁ దటస్థించుటలేదు. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములైనను లేవు. అయినను చిన్ననాఁటిస్నేహభావముమాత్రము రక్తనాళములలోఁ బ్రవహించుచునే యున్నది. కృష్ణదయాళుని సంబంధమువలన నీవు మాకుఁ జాలదగ్గఱవాఁడవైతివి" అని ప్రేమమయ శాంతస్వరముతోఁ బలుకుచు వాదముచే నలసియున్న గోరాహృదయమునకు ప్రశాంతిని గలిగించెను.

మొట్టమొదటమాత్రము గోరా పరేశునంతగా లెక్కచేయలేదు కాని వెడలిపోవునప్పుడుమాత్రము నాతఁడు భక్తిపూర్వకముగాఁ బరేశునకుఁ బ్రణామము చేసిపోయెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతో నొక్కమాటయు నాడకుండఁగనే సెలవు గైకొనకుండఁగనేపోయెను. ఆఁడుది యగు సుచరిత మగవాఁడగుతనయెదుట నుండుటకుఁ దానాచరణరూపముగా నంగీకరించుటయే యగౌరవమని గోరాకుఁ దోఁచెను. వినయుఁడును బరేశునకు వంగి నమస్కరించి సుచరితవంకఁ దిరిగి యామెకును నమస్కరించి సిగ్గుపడుచుఁ దత్తరపాటుతో గోరా వెనువెంటనే వెడలిపోయెను.

వినయుఁడును గోరాయు నట్లు వెడలినతోడనే హారానబాబు తొందరగాఁ బరేశునియొద్దకువచ్చి "మనస్త్రీల నింటికివచ్చినవారందఱితోడను మాటాడనిచ్చుట నాకంత బాగుగఁ దోఁచుటలేదు!" అనియెను.

సుచరిత యిదివఱకే లోలోపలఁ గ్రోధముతో మండిపోవుచుండెను. ఇఁక నామె యడఁచుకొనఁజాలక "బాబా! అట్టియవకాశమునే గౌరవింపఁగలిగినచో నింతటినుండి మేము మీతోఁగూడ మాటాడుట న్యాయము కాదు!" అనియెను.

హారా—సమాజమువారితో మాత్రమే మాటలాడవచ్చునను నియమ మొకటి యుండఁగలదా!

పరేశుఁడు నవ్వుచు "నీవు పారివారికజనానాపద్ధతి నొకదానిఁజూపి క్రమముగా సమాజమున కంతకును మరల జనానాపద్ధతిని గల్పింపఁజూచుచున్నట్లున్నావు! కాని సకలమతములయందలి పెద్దమనుష్యులతోడను గలసి స్త్రీలు సంభాషించుట యుచిత మనియే నాయుద్దేశము! అట్టియవకాశము కల్పింపకున్నచో బలవంతముగ వారిబుద్ధిశక్తుల నడ్డగించినవార మగుదుము. ఈవిషయమున భయపడుటకుఁగాని, సిగ్గుపడుటకుఁగాని కారణ మేమియును లేదు" అనియెను.

హారా—భిన్నమతములవారితో స్త్రీలు కలిసియుండఁగూడదని చెప్పుటలేదు. స్త్రీలయెదుట నెట్లు మసలవలయునో యితరమతములవారి కా గౌరవము తెలియదని చెప్పుచున్నాను.

పరే—కాదు కాదు అట్లనుకొనుట తప్పు! అది గౌరవము తెలియకపోవుట కాదు. అది కేవల మొకవిధమైన సంకోచము—స్త్రీలతోఁ గలసిమెలసి యుండినఁగాని యట్టి సంకోచము పోనేరదు.

౧౧

ఆదినమున వాదమునందు గోరా నోడించి సుచరితయెదుటఁ దనజయపతాకను స్థాపింపవలయు నని హారానబాబెంతో యాశపడి యుండెను. మొదట సుచరితయు నట్టియాశతోనే యుండెను. కాని దైవయోగముచే నది విపరీతమైపోయెను. ధర్మవిశ్వాసమునందును, సామాజికనియమములయందును గోరా భిన్నాభిప్రాయుఁడై యున్నను స్వదేశాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ననువిషయములయందుగల సుచరితయభిప్రాయమున కాతఁ డనుకూలుఁడై యుండెను. ఆమె యెల్లప్పుడును స్వదేశవ్యవహారములను గూర్చియే యాలోచించుచుండునది కాకపోయినను, స్వజాతినిందను విన్నంతమాత్రమున గోరా యప్పు డాకస్మికముగ సింహనాదము చేయుచు విజృంభించుట యామె హృదయాంతరమునం దున్న దేశాభిమానభావమున కనుకూలప్రతిధ్వనివలె నుండెను. ఇంతటి ధైర్యముతో, నింతటిదృఢవిశ్వాసముతో నామెయెదుట దేశమునుగూర్చి యీవిధముగా మాటాడినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

ఇంతే కాక గోరాయును వినయుఁడును వెడలిపోయినతరువాత హారానబాబు వారియెడలనవమానకరమగు నపవాదము నారోపించెను. అప్పుడే సుచరిత నీచస్వభావుఁ

దగుహారాణబాబుకంటె గోరాయే నిశ్చలహృదయుండని నిశ్చయించుకొనియెను. అందుచేతనే మొదటినుండియు గోరాను జూచి యసహ్యించుకొనుచున్న సుచరిత హృదయము మారిపోయెను. కాని యాతనిహిందూమతప్రబలాభిమానమిప్పటికి నామెహృదయమును వేధించుచునే యుండెను. "హిందూమతమునం దొకవిధమగు ప్రతికూలభావమున్నది. ఇది సహజముగఁ బ్రశాంతమైనది కాదు—ఇది కేవలమును స్వభక్తివిశ్వాసములమీఁదనే యాధారపడియున్నది—ఇది కేవల మితరులను బాధించుటకే యెల్లప్పుడు నుగ్రభావముతోఁ బ్రయత్నించుచుండును" అని హిందూమతమునుగూర్చి యామె యొకమాదిరిగా దెలిసికొనఁగలిగినదై యుండెను.

ఆనాఁటిసంధ్యాసమయమున మాటలాడునప్పుడును, పనులుచేయునప్పుడు, భుజించునప్పుడును, లీలకుఁ గథలు చెప్పునప్పుడును గూడ సుచరితహృదయాంతరమునందేదోకాని యొకవిధమగు వేదన కలిగి యుండెను. ఆమె దాని నేయుపాయముచేతను మరలించుకొనఁజాలకుండెను. ముల్లు గుచ్చుకొన్నచోటును దెలిసికొనఁగలిగినచో ముంటిని దీసివేయవచ్చును. సుచరిత తనమనసులో నాటికొన్న కంటకమును వెదకి తీసివైచుకొనుటకై యానాఁటిరాత్రి యామేడమీఁదివరాండాలో నొక్కతెయును గూర్చుండి యుండెను. ఆగభీరాంధకారముతోఁ దనహృదయమునందలి యకారణపరితాపమును గలిపివేయవలయునని యామె యెంతయో ప్రయత్నించెను; కాని, యెట్టిలాభమును లేకపోయెను. అప్పుడామె తనహృదయమునందలి నిర్దేశింపరానియనుభవమును గూర్చి యేడువవలయు నని కోరుకొనియెను—కాని కన్నీరు వచ్చినదికాదు !

అపరిచితుఁ డగునొకయువకుఁడు కపాలమునఁ దిలకమును ధరించి వచ్చెను. ఆతనిని వాదమున నోడించి గర్వభంగము సేయుట తటస్థించినదికాదు—ఇందుచేతనే నాహృదయమట్లు పరితపించుచున్నదా యనిసుచరితయెంతసేపటివఱకునాలోచించుచుండెను. ఇంతకంటెను బరిహాసాస్పద మగువిషయమేమైననుండునా యని యామె యాతలంపును దనమనమునుండి త్రోసివైచుకొనియెను. అప్పుడు ప్రధానకారణ మామెమనసునకుఁ దట్టెను. తోడనే యామెకుభరింపరానంతసిగ్గుతోఁచెను. సుచరిత నేఁడావినయునిసన్నిధిని నాలుగైదుగంటల సేపటివఱకును గూర్చుండి యున్నది. నడుమనడుమ నాతనిమాటలతో మాటలనుగూడఁ గలిపినది. కాని యొక్కసారియైనను నాతనిఁ గన్నెత్తి చూడనే లేదు! వెడలిపోవునప్పుడైనను నొక్కసారి కన్నులారఁ జూడఁజాలకపోయెను. సంపూర్ణముగ నీయుపేక్షాభావమే యామెహృదయమును భేదించుచుండెను. సందేహము లేదు—ఇతరస్త్రీలతోఁ గలసి మెలసియుండుటయభ్యాసములేనివారి కట్టిసంకోచ ముండునో యట్టిసంకోచమే వినయునిపనులలోనగపడుచుండెను. కాని, యాసంకోచమధ్యమున నొకవిధమగు లజ్జయు, నమ్రత్వమును మిళితములై యుండెను—గోరాయందట్టి

లక్షణము లేశమాత్రమును లేదు — అంతటి కిశోరుఁడును, ప్రబలుండు నగునాతని యందా నీనభావమును సహించుటకుఁగాని, తిరస్కరించి త్రోసివైచుటకుఁగాని సుచరిత కిప్పుడసంభవముగా నున్నదా? అంతమంది ప్రతిపక్షుల యెదుట నాతఁ డాత్మగౌరవమును బోఁగొట్టుకొనకుండఁ బ్రాగల్భ్యముచే మండిపడుచు వాదమునకు డీకొనియెను. ఆసమయమునందొకప్పుడు సుచరిత హారానబాబు చేసిన యన్యాయవాదమును విని మెచ్చుకొనినట్లగపడియెను; అప్పుడొకసారి గోరా యామె మొగముకంకఁ జూచెను. ఆచూపునందు లేశమాత్రమైనను సంకోచభావము లేదు. ఆచూపులలో నెట్టిభావ మున్నదో యాశ్చర్యముగా నుండెను. "ఈయువతికి సిగ్గులేదా? ఈమె కింతగర్వమా? మగవారలు మాటాడుకొనుచుండఁగాఁ బిలువనిపేరంటముగా నిచ్చటికేల వచ్చినది?" అని యప్పు డాతఁడు తనమనసులో ననికొనియుండునా? ఒకవేళ నిజముగా నప్పు డాతనిమనసులో నట్లేయున్నను క్షణమాత్రమునఁ బోయినదేమి! ఏమియును లేదు. కాని సుచరిత హృదయ మింకను బరితపించుచునే యుండెను. దానిని పోఁగొట్టుకొనుటకును, గప్పిపెట్టుటకును నామె యనేకప్రయత్నములను జేయుచుండెను. కాని సాధ్యముగుట లేదు. గోరాపై నామెకుఁ గోపమున్నది; ఆతఁడు దురాచారి యనియు, నుద్ధతుఁ డనియు నామె మనసులో నిందించుచుండును. కాని, విపులకాయుఁడును వజ్రకంఠుఁడు నగునాతని నిస్సంకోచదృష్టి స్మృతిసమ్ముఖమునఁ దా నెంతయో హీనముగా నుంటినని సుచరిత యనుకొనుచుండెను. వివిధముచేతను నామె తన గౌరవమును నిలుపుకొనజాలకుండెను.

సుచరిత యీవిధముగాఁ జాలరాత్రివఱకును మనఃపరితాపము ననుభవించుచుఁ గూరుచుండెను. దీపములను సన్నముగఁ జేసికొని యింటివా రందఱును నిద్రించుచుండిరి ఇంతలో ద్వారము మూసినచప్పు డయ్యెను. సేవకులు పనులను ముగించుకొని నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లామె గ్రహించెను. అప్పుడు లలిత రాత్రి దుస్తులను దాల్చి యచ్చటికి వచ్చి సుచరితతో మాటాడకుండ నామె ప్రక్కనే యొక గోడ నానుకొని నిలిచియుండెను. లలిత తనపైఁ గోపగించినదని గ్రహించి సుచరిత మనసులోనే నవ్వుకొనియెను. నేఁడు లలితయును నామెను బరుండవలయునని నిశ్చయించుకొనియుండిరి. సుచరిత యామాటయే మరచిపోయెను. కాని మఱచిపోయితినని చెప్పినమాత్రమున లలిత క్షమించునది కాదు. అన్నింటికంటె మఱపునే యామె గొప్పతప్పుగా భావించుచుండెను. సమయోచితవాక్యములచే నామె సమాధానపడునదియును గాదు. ఇంతవఱకు నామె యెట్లోసహించి యొంటరిగాఁ బరుపుపైఁ బడియుండెను. ఆలస్యమైనకొలఁదియు నామెకోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. తుద కామె యెట్లును సహింపఁజాలక ప్రక్కవిడిచి లేచివచ్చి మౌనముచేతనే తానింకను మేల్కొనియున్నట్లు తెలియఁజేయుటకై యచ్చటికి వచ్చెను.

సుచరిత కుర్చీనుండి లేచి మెల్లమెల్లగా లలితయొద్దకుఁ బోయి యామెను కౌఁగిలించుకొని "కన్నతల్లీ! లలితా! కోపగించుకొనకమ్మా!" అనియెను.

లలిత సుచరితచేతులను వదలించివైచి "లేదు. నాకేమి కోపము? నీవు కూర్చుండఁగూడదా?" అనియెను.

సుచరిత యామె చేతులను బట్టుకొని "సోదరీ! రమ్మా! శయనింతము రమ్మా!" అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పకుండ మౌనముతో నిలువఁబడియెను. తుదకు సుచరిత బలవంతముగా నామెను బడకటింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలిత రుద్ధకంఠస్వరముతోఁ "ఇంతయాలస్యమేలచేసితివి? పదునొకండుగంటలయ్యెను. నేనిన్నిగంటలను వినుచునే యున్నాను. ఇప్పుడా నీవు నిద్రించుట?" అనియెను. సుచరిత లలితను కౌఁగలించుకొని "నేనీదినమునఁ జాలతప్పు చేసితిని తల్లీ!" అనియెను.

తప్పు నొప్పుకొన్నతోడనే లలితకుఁ గోపము వదలిపోయెను. ఆమె యొక్కసారిగాఁ బ్రసన్నయై "సోదరీ! ఇంతసేపటివఱకు నొంటిగాఁ గూర్చుండి యెవ్వరి సంగతి నాలోచించుచున్నావు? పానూబాబునుగూర్చియా?" అనియెను. సుచరిత యామెను దర్జనితోఁ గొట్టుచు "చాలును" అనియెను.

లలితకు పానూబాబనిన నంతగా నిష్టములేదు. అందఱుసోదరీమణులవలెనే పానూబాబు పేరుచెప్పి సుచరితను హాస్యమాడుట లలితకలవాటునులేదు. పానూబాబు సుచరితను బెండ్లియాడఁ దలంచె ననుమాటయే యామెమనసునకుఁ గష్టముగా నుండును. లలిత కొంతసేపటివరకు నూరకుండి "అక్కా! వినయబాబుమాత్రము చాల మంచివాఁడు! నిజమేనా!" అనియెను.

ఈప్రశ్నలో సుచరితమనోభావము దెలిసికొనవలయు ననునుద్దేశ మున్నదియో లేదో చెప్పఁజాలము!—అప్పుడు సుచరిత లలితవంకఁ జూచి "వినయబాబు మంచివాఁడు కాకేమి? చాల మంచివాఁడు" అనియెను.

సుచరిత యెట్టికంఠస్వరముతోఁ బ్రత్యుత్తర మీయవలయునని లలిత వాంఛించియుండెనో యట్టిస్వరముతో సుచరిత మాటాడలేదు. అప్పుడు లలిత మరల "సోదరీ! నీవేమన్నను సరియే—కాని గౌరమోహనబాబుమాత్రము మంత మంచివాఁడుగా నగపడలేదు. అసహ్యకరమగు రూపము—ఆతఁడీపృథ్వియం దెవ్వరినిగూడ లక్ష్యము చేయఁడు!—నీకెట్లు తోఁచుచున్నది" అనియెను.

సుచ—ఆతఁడు విశేషముగ హిందూమతాభిమానము కలవాఁడు.

లలి—కాదు కాదు. మా మేనమామగారు గొప్పహిందూమతాభిమాని—కాని యాయన యొకరకము! ఈతఁ డేరకపువాఁడో నేను సరిగా జెప్పజాలను.

సుచరిత నవ్వుచు 'ఏదియో యొకరకము !' అని చెప్పుచు నున్నతశుభ్రలలాటమున దిలకధారణము గావించి యున్న యా గోరామూర్తి నొకసారి మనసునఁ దెచ్చుకొని తిరస్కరించెను. అట్లు నిందించుటకుఁ గారణ మేమనఁగా— ఆతని కపాలమునందలి గంగామృత్తికాతిలకమునందుఁ బెద్దపెద్ద యక్షరములతో "మీతో నాకెట్టి సంబంధమును లేదు!" అని లిఖింపఁబడి నట్లుండెను. ఈభేదబుద్ధిసంబంధమగు దుర్దర్పమును ధూళిపాలు చేయఁగలిగినప్పుడు గాని సుచరితయొడలిమంట చల్లారదు—

క్రమముగా నాలోచన లడఁగిపోయె. ఇరువురును నిదురించిరి. రాత్రి రెండుగంటలవేళ సుచరిత మేల్కాంచి చూచెను. వర్షము కురియుచుండెను. నడుమనడుమ దోమతెరను భేదించుకొని వచ్చి విద్యుత్కాంతులు కన్నుల మిఱుమిట్లుగొలుపుచుండెను. గదిలో నొకమూల నింతవఱకును వెలుఁగుచున్న దీప మాఱిపోయెను. ఆనిశ్శబ్దనిశీథసమయమునందు— ఆ యంధకారమునందు— ఆ యవిరామవర్షనిస్వనమునందు— సుచరితహృదయమునం దేదియో యొకవిధమగు వేదన యగుచుండెను. ఆమె యిటునటు దొరలుచు నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. లలిత హాయిగఁ గాఢముగ నిదురించుచున్నందుల కసూయపుట్టినది గాని సుచరిత కించుకంతయైనను నిద్రపట్టినదికాదు. ఆమె చిరాకుతో శయ్యనుండి లేచి వెలుపలికి వచ్చి తలుపునొద్ద నిలిచి చూచుచుండెను. అప్పుడప్పుడు వాయువేగముచే వానజల్లామెపైకి వచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు మరలఁ దిరిగి తిరిగి సాయంకాలపు సంగతులన్నియు నొక్కొక్కటిగా నామెహృదయమునఁ బొడకట్ట నారంభించెను.

ఆసంధ్యారాగరంజితమగు వరాండాయం దాగోరాప్రచండవదనమండలము సృష్టిచిత్రమువలె నామెస్మృతిపటమునఁ దోఁచుచుండెను. నేఁటియు వాదమునందు విని మఱచిపోయినమాట లన్నియును గోరాగంభీరప్రచండస్వరముతోఁగూడ నొక్కొక్కటిగా జ్ఞప్తికివచ్చుచుండెను. చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను— "మీ రెవ్వరి నవివేకు లనుచున్నారో, నే నాజాతివాఁడనే. మీ రేసంస్కారము దుష్టమైన దనుచున్నారో, ఆసంస్కారమే నాది. మీరు మీ దేశమును బ్రేమింపనంతవఱకు— మీ దేశమునందలి ప్రజలతో సమానముగ నిలువఁబడనంతవఱకు— దేశమును నిందించు మీ నోటినుండి వెలువడు నొక్కయక్షరమైనను నేను సహింపజాలను!" అని గోరాపలుకుచుండును. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా హారానబాబు "ఇట్లున్నచో దేశమును బాగుచేయుటెట్లు?" అనియెను. గోరా గర్జించి లేచి "బాగుచేయుటయా? అది తరువాతిమాట! బాగుచేయుటకంటెను బ్రేమించుట గొప్పది. శ్రద్ధకలిగి యుండవలయును. మనమందఱ మేకము కావలయును. అప్పుడు దేశము తనతంటఁదానే బాగుపడును. మీరు వేఱై దేశమును ఖండఖండములుగఁ జేయుచున్నారు. దేశమంతయును జెడ్డసంస్కారములతో నిండియున్నదనియు మేము మంచి సంస్కారములతోఁగూడిన సామాజికులమని

యీను మీరు చెప్పుదురు. ఎవ్వరికంటెను శ్రేష్ఠుఁడను గాకుండుటయు నెవ్వరినుండియు వేఱుగాకుండుటయు నన్నిటికంటె ముఖ్యమైన నాయాకాంక్షయని నేను చెప్పుచున్నాను. తరువాత నే సంస్కారముండునో, యే సంస్కారము పోవునో దేశమే తెలిసికొనుఁ గాక! దేశవిధాతయగు దేవుఁడే పాలించును గాక!" అనియెను. దానిపై పానూబాబు "ఇన్ని మతములు నిన్ని భేదములుఁగల దేశ మంతయు నేక మగుట పొసఁగదు!" అనియెను. ఆమాటకు గోరా "మీ కట్లు తోఁచినచో ముందుగా నట్టి భేదభావమును నిర్మూలము చేయవలయును. అప్పుడు దేశ మంతయు నేకమగును. అప్పుడీహిందూ మహాసముద్రమున మన విహారనౌక నిరపాయముగ విహరించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. అహంకారమును, అవజ్ఞతను దూరము చేసి నమ్రభావముతోఁ బ్రేమమయహృదయమున సర్వకార్యముల నాచరింపవలయును. ఆప్రేమభావమునెదుట వేయియపరాధములును, వేయిలోపములును గూడఁ బరిమార్జితములై పోవును. ప్రతిదేశమందును, ప్రతిసమాజమునందును నేవియో కొన్ని తప్పులును, లోపములు నుండియే యుండును; కాని, జనులలో స్వజాత్యభిమానమును బ్రేమయు నున్నంతవఱకు లోపమనియెడి విషము సమాజమానవకాయమును మాత్రమే చేయఁగలిగియుండును కాని కుళ్ళించి దుర్గంధమును వ్యాపింపనీయదు. దుర్గంధమునకుఁ గారణము శ్వాసములందే యున్నది. సమాజము జీవించి యున్నచో నిది గాయముగ నేయుండును. చచ్చినచోఁ గుళ్ళి కంపుకొట్టును. మీరు దేశమును బాగుచేయుదు మని చెప్పుకొనుమాటలను మేము సహింపఁజాలము. మీరుగాని మీమిషనరీలుగాని యట్లు చేయఁజాలరు." అనియెను. పానూబాబు "ఎల చేయఁజాలము?" అనియెను. అంతట గోరా "మనబాగుకొఱకు మనతల్లిదండ్రులు చెప్పినబోధనలను మనము వినఁగలము కాని పోలీసువాఁడు చెప్పిన యధికారవాక్యములింపుగా లేకుండుటయే కాక యవమానకరముఁగూడ నుండును. అట్టిబోధనలనే సహింపవలసివచ్చినచో మనుష్యత్వమును జంపుకొనవలసియుండును. అందుచేతనే ముందుగ నాత్మీయుఁడు కాకుండ సంస్కర్త కాఁగూడదు. ఆత్మీయుఁడు కానివాఁ డెంతమంచిమాటలతో సంస్కరణము నారంభించినను బ్రజలకనిష్టముగ నేయుండును" అనియెను — ఈవిధముగా వారి వాక్యోపవాక్యము లన్నియు సుచరితహృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. వానితోఁగూడ ననిర్దేశ్య మగునొక వేదనకూడఁ గలుగుచుండెను. అప్పుడు సుచరిత యాయాసముతో మరల శయ్యయొద్దకు వచ్చి చేతులతోఁ గట్టిగఁ గన్నులను మూసికొని సకలాలోచనములను ద్రోసివైచి నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని, యామె మొగమును చెవులును మండిపోవుచుండెను. మరల సర్వమును దలంపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెహృదయ మంతయును గందరగోళముగా నుండెను.

౧౨

గోరాయును వినయుఁడును వీథిలోనికి వచ్చినతోడనే వినయుఁడు "సోదరా! గోరా! కొంచెము మెల్లగా నడువుము! నీయడుగులు నాయడుగులకంటెఁ జాల పెద్దవి. నీ వడుగులు సాచి వడిగ నడచుటచే నాకు నీతోఁ గలసి వచ్చుట కాయాసముగా నున్నది" అనియెను.

గోరా— నేనొంటిగనే పోవఁదలఁచితిని. నాకనేకవిషయములను గుఱించి యాలోచించుకొనవలసి యున్నది.

అని చెప్పుచు నాతఁడు స్వాభావికశీఘ్రగమనముతోఁ బోవుచుండెను. వినయుని హృదయము పరితపించిపోవుచుండెను. వినయుఁ డిప్పుడు గోరాకు విరుద్ధముగా నియమోల్లంఘనమును గావించెను. ఈవిషయమున గోరా యాతనిఁ దిరస్కరించి చీవాట్లు పెట్టినచో వినయునకు సుఖముగనే యుండును. ఒక్కతుపాను పుట్టినచో వారి చిరకాలస్నేహ మనునాకాశము నిష్కళంకమై యుండును. అట్లు జరిగినచో వినయుఁ డొక్కనిట్టూర్పు విడిచి బ్రతికితి ననుకొనియే యుండును.

గోరా యిట్లు కోపగించి తన్నుఁ బరిత్యజించి పోవుట వినయున కన్యాయముగా నగపడలేదు. అయినపుడు చిరస్నేహసంబంధమున కింతకాలమున కిప్పు డొకవిధ మగు నవిశ్వాసము కలిగెను.

ఆవర్షరాత్రియందలి నిస్సబ్ధాంధకారమును జలింపఁజేయుచు నడుమనడుమ వర్షమేఘ మాహ్వానించుచుండెను. వినయుని హృదయమున దుస్సహ మగుభారము తోఁచుచుండెను. చిరకాలమునుండి పట్టియున్న మార్గమును విడిచి తనజీవిత మింకొక నూతనమార్గమునకు మరలుచున్నట్లాతనికిఁ బొడకట్టెను. ఆయంధకారమధ్యమునం దిప్పుడు గోరా యొకవైపునకుఁ బోయెను; వినయుఁడు మఱియొకవైపునకుఁ బోయెను.

మఱునాఁటియుదయమున లేచునప్పటికి వినయునిహృదయము తేలికయైపోయెను. రాత్రి యంతయు నాలోచనలతో నాతఁడు తనహృదయవేదనను నిష్కారణముగఁ బెంచుకొనియెను — ఉదయమున లేచి విమర్శింపఁగా గోరాతోడిస్నేహమునకును, పరేశుని పరివారముతోడి సంభాషణసంబంధమునకును గేవలము పరస్పరవిరోధ మేమియును లేదని యాతనికిఁ దోఁచెను. అప్పుడు వినయుఁడు తాను రాత్రి పడిన పరితాపమునంతను దలఁచుకొని "ఎంతపని జరిగినది" అని యొకపారి నవ్వుకొనియెను.

తోడనే యాతఁ డొకయుత్తరీయమును పైని వైచుకొని త్వరితగమనముతో గోరాయింటికిఁ బోయెను. అప్పటికి గోరా క్రిందిగదిలోఁ గూర్చుండి వార్తాపత్రికను జదువుకొనుచుండెను. వినయుఁడు వీధిలో నుండఁగనే గోరా చూచెను. కాని విన

యుఁడు వచ్చెనని తెలిసికొనియుండియుఁ గోరా తనదృష్టిని వార్తాపత్రికనుండి మరలింపలేదు. వినయుఁడు లోపలఁ బ్రవేశించియుఁ బ్రవేశింపకుండఁగనే గోరాచేతియందలిపత్రికను మాటాడకుండ లాగికొనియెను.

గోరా—వినయా! నీవు పొరపాటు పడితి వనుకొనుచున్నాను. నేను గౌరమోహనుఁడను. కుసంస్కారాచ్ఛన్నుఁడ నగు నొకహిందువును!

విన—నీవే పొరపాటు పడుచున్నావు! నేను శ్రీయుత వినయభూషణుఁడను. అట్టికుసంస్కారాచ్ఛన్నుఁడగు గౌరమోహనుని మిత్రుఁడను.

గోరా—కాని, గౌరమోహనుఁ డెంతధైర్యము లేనివాఁడైనను, నాతఁ డెన్నఁడు నెవ్వరియొద్దను దన కుసంస్కారమునకై సిగ్గుపడి యుండలేదు!

విన—వినయుఁడుకూడ నట్టివాఁడే! కాని యాతఁడు తనసంస్కారములను నితరుల నాక్రమింపవలయు ననుస్వభావము కలవాఁడుమాత్రము కాఁడు!

చూచుచుండఁగనే యిరువురకును వాదము పెరిఁగిపోయెను. వినయుఁడు గోరా యొద్దకు వచ్చిన ట్లిరుగుపొరుగువా రందఱకును దెలిసిపోయెను.

గోరా—నీవు పరేశబాబు గృహమునకుఁ బోవుచు వచ్చుచున్న ట్లాదినమున నా యొద్ద నొప్పుకొనకుండుటకుఁ గారణ మేమి?

విన—ఏమియును లేదు. పొరపాటు లేకుండుటచేతనే యప్పుడొప్పుకొనలేదు! ఇన్నాళ్ళకు నిన్నటిదినమే మొదటిపర్యాయముగా నే నాతనియింటికిఁ బోయితిని.

గోరా—నీ కభిమన్యునివలె లోనఁ బ్రవేశించు త్రోవయే గాని, వెలుపలికి వచ్చుమార్గము తెలియదని నాకు సందేహముగా నున్నది.

విన—అట్లే కావచ్చును. అదియే నాసహజప్రకృతి యైయుండును. నేనెవ్వరినిఁ బ్రేమించుచుందునో, గౌరవించుచుందునో, వారి నెన్నఁటికిని బరిత్యజింపఁజాలను.

గోరా—అట్లయినచో నింతటినుండి నీకచ్చటికి రాకపోకలు జరుగుచుండు ననుకొనియెదను.

విన—గమనాగమనసామర్థ్యము నాకొక్కనికే కలదనియా నీయుద్దేశము? నీకును జలనశక్తి యున్నది! నీవు కేవలమును స్థావరపదార్థమవు కావు!

గోరా—నేను పోఁగలను; రాఁగలను—కాని నీలక్షణమునుబట్టి చూడఁగాఁ బోవుటమాత్రమే నీకుఁ దెలియునని తోఁచుచున్నది. ఆవేఁడి తేనీ రెట్లున్నది?

విన—కొంచెము దుస్సహముగానే యున్నది!

గోరా—ఎందుచేత?

విన—దానిని దీసికొనకుండుట యంతకంటెను దుస్సహముగా నుండెను!

గోరా—సమాజరక్షణ మనఁగాఁ గేవలము గౌరవమును గాపాడుకొనుట యేనా?

విన—అన్నిసమయములయందు నట్లు కాదు. చూడుము గోరా! సమాజశాసనము హృదయమునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పుడు మాత్రము నేను—

గోరా యింక శాంతమును వహింపఁజాలక వినయుని మాటాడనీయక గర్జించుచు "నీవు మాటిమాటికిని నీహృదయఘాతమునుగూర్చియే చెప్పుచు సమాజము నల్పమైనదానిగను, నీచమైనదానిగను ద్రోసివేచుచున్నావు కాని సమాజమున కాఘాతమైనచో నాబాధ యెంతవఱకు వ్యాపించునో నీవనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁగలిగినచో నీమనఃకష్టమునుగూర్చి తెలుపుటకు సిగ్గుపడియే యుందువు! పరేశబాబుకుమార్తెల హృదయముల కించుకకష్టమును గలిగించుట నీకు దుస్సహముగాఁ దోఁచెను. కాని స్వల్పమాత్ర మగు నీమనఃకష్టముకొఱకు సంఘము నంతను బాధించుటకు సిద్ధపడఁగలిగితివి!" అనియెను.

విన—గోరా! అట్లయినచో సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఒక్కగ్లాసు తేనీరు త్రాగినంతమాత్రముననే దేశమున కంతకును బాధ కలిగినచో నాబాధయందే దేశమున కుపకారము కలుగఁగలదు. ఈమార్గము ననుసరించియే ప్రయత్నించినచో దుర్బలమగు మనదేశము నుద్ధరింపవచ్చును.

గోరా—ఓమహాశయా! ఈయుక్తు లన్నియు నేను నెఱుంగుదును. నేనంతటి బుద్ధిహీనుఁడ నని తలంపవలదు. కాని యివి యన్నియును బ్రకృతవిషయములు కావు. జబ్బుచేసినబిడ్డ మందు మ్రింగనప్పు డారోగ్యవతి యగుతల్లి యౌషధమును దాను సేవించి యాతనికి బోధించును. నీకును నాకును గలసంబంధ మట్టిది. ఇది యుక్తివచనము గాదు. ఇందుఁ బ్రేమ ప్రధానమైనది. అట్టిప్రేమయే లేకున్నచోఁ దల్లికిని, బిడ్డకును గలసంబంధము నష్టమైపోవును. ప్రేమ లేకున్నచోఁ గార్యమును నష్టమైపోవును. నేనిప్పుడు తేనీటిగ్లాసునుగూర్చి వాదించుటలేదు. కాని సమాజముతోడిసంబంధమును విచ్ఛేదము కావించుటకు నేను సహింపఁజాలను. దానిముందఱఁ దేనీటిని బరిత్యజించుట యేపాటిపని? పరేశబాబుతనయలహృదయములకుఁ గష్టము గలిగించుట యొక్కలెక్కయా? దేశీయు లగునందఱితోడను గలసిమెలసి యేకమైయుండుటయే యిప్పటియవస్థలో మన కన్నిటికంటెను బ్రధానకార్యమై యున్నది. అట్లు కలిసికొన్నప్పుడు తేనీరు త్రాగుటయా, మానుటయా యనువిషయము రెండుమాటలలో సిద్ధాంతము గాఁగలదు.

విన—అట్లయినచో నాకు రెండవ తేనీటిగ్లాసు చాలకాలమువఱకును లభింపదు గాఁబోలును!

గోరా—అక్కఱలేదు. ఎంతయో కాలము పట్టదు! కాని, వినయా! ఇంకను నేనెందులకు? హిందూమతమునందలి ప్రియవిషయములతోఁగూడ నన్నును విడువవలసినసమయము వచ్చినది! కాకున్నచోఁ బరేశబాబు పుత్రికలకు మనఃకష్టము గాకుండదా!

ఇట్లు సంభాషణ జరుగుచుండఁగా, అవినాశుఁడు వచ్చి గదిలోఁ బ్రవేశించెను. అతఁడు గోరాశిష్యుఁడు. గోరా చెప్పిన యుపదేశములన్నిటి నాతఁడు తనబుద్ధిచే సంకుచితములుగను, తనభాషచే వికృతములుగను జేసి యెల్లయెడల బోధించుచుఁ బ్రచారము చేయుచుండును. గోరా యుపన్యాసములను గొంచెమైనను గ్రహింపఁజాలనివా రందఱు నవినాశుని మాటలను బాగుగ గ్రహించి ప్రశంసించుచుందురు. అవినాశుఁడు వినయుని యెడల నసూయ కలిగి యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డవకాశ మైనప్పుడెల్ల వినయునితో బుద్ధిహీనునివలె వాదము చేయుచుండును. వినయుఁ డాతని మూఢత్వమును, సహింపక తిరస్కరించుచుండును. ఇట్టివేళల గోరా యవినాశుని పక్షమును గైకొని వినయునితో వాక్కలహమునకు డీకొనుచుండును. అప్పు డవినాశుఁడు తన యుక్తులే గోరానోటినుండి వెలువడుచున్నట్లానందించుచుండును! అవినాశుఁడు వచ్చినతోడనే వినయుఁడు గోరా యొద్దనుండి లేచి పైకిఁ బోయెను.

అప్పు డానందమయి వంటయింటియెదుటఁ గూర్చుండి కూరలను దఱుగుచుండెను. ఆమె వినయునిం గాంచి "బాబూ! నీమాట చాలసేపటినుండి వినఁబడుచునే యున్నది ఇంత పెందలకడ వచ్చితి వేమి? ప్రాతఃకాలభోజనము చేయకుండఁగనే బయలుదేఱితివా?" అనియెను.

మఱియొకప్పుడైనచో "నేను భోజనము చేయలేదు" అని చెప్పి యానందమయియొద్దఁ గూర్చుండి వినయుఁడు భుజించియే యుండును కాని యిప్పు డాతఁడు "అక్కఱలేదమ్మా! భుజించియే వచ్చితిని!" అనియెను.

ఇప్పుడు వినయుఁడు మరల గోరా కిష్టములేని యింకొకపని చేయుటకు సాహసింపఁజాలకపోయెను. వినయుఁడు పరేశునియింటికిఁ బోయినందులకే గోరాకుఁ గోపముగానున్నది. అది యింకను శాంతింపనేలేదు. అది యెంతవఱకు వచ్చునో యనియే వినయుని హృదయము పరితపించుచుండెను. వినయుఁ డప్పుడు తన జేబులోనుండి చాకునుదీసి యానందమయి చెంతఁ గూరుచుండి బంగాళాదుంపలను దఱుగుచుండెను.

పదిపండ్రెండు నిమిషములకుఁ దరువాత వినయుఁడు క్రిందికివచ్చి చూచెను. గోరా యవినాశుని వెంటఁబెట్టుకొని వెలుపలకుఁ బోయియుండెను. వినయుఁడు చాలసేపటివఱకును గోరాగదిలో మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. తరువాత వార్తాపత్రికను దీసికొని శూన్యహృదయముతో విజ్ఞాపనమును జూచుచుండెను. పిమ్మట నొక దీర్ఘశ్వాసమును విడిచి యటనుండి వెడలిపోయెను.

౧౩

మధ్యాహ్నభోజనమైనతోడనే వినయునకు గోరాయింటికిఁ బోవలయునని తొందర కలిగెను. గోరాయెడల విధేయుఁడై యుండుటలో వినయుఁ డెన్నఁడును సంకో

చించి యుండలేదు. కాని, వినయుఁడు తనగౌరవముమాట యేమైనను స్నేహగౌరవమును మాత్రము బాగుగఁ బరిశీలించుచుండెను. పరేశబాబునింటికిఁబోయి తాను గోరా యెడల నెన్నఁడును జేయనియపచారమును జేసితినని వినయుఁడు తెలిసికొనియే యుండెను. కాని యట్లు చేసినందులకు గోరా తన్నుఁ బరిహసించి తిరస్కరించు ననిమాత్రమే యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు కాక గోరా యీవిధముగాఁ దన్నుఁ దృణీకరించి పోవునని యాతఁ డూహించియైన నుండలేదు. వినయుఁ డిట్లు విడిచి కొంతదూరముమాత్రము పోయి మరల వెనుకకుఁదిరిగి వచ్చెను. మిత్రభావమున కెట్టి యగౌరవము కలుగునో యనుభవముచే నాతఁడు గోరాయింటికిఁ బోఁజాలకపోయెను.

అప్పుడు వినయుఁడు గోరా కొకయుత్తరము వ్రాయఁదలఁచి కలమును, కాగితమును దీసికొని కూర్చుండెను. ఆతఁడు వ్రాయుచు నకారణముగాఁ గలము మొద్దుగ వ్రాయుచున్నదని విసిగికొని యొకకత్తితో దానిని జాగరూకతతో సంస్కరించుచుండెను. ఇంతలోఁ గ్రిందినుండి "వినయా!" అను కేక వినఁబడియెను. తోడనే వినయుఁడు కలమును క్రిందఁ బడవైచి తొందరగాఁ గ్రిందికిఁ బోయి "సోదరా! మహిమా! దయచేయుము! పైకిరమ్ము!" అనియెను.

మహిముఁడు మేడమీఁదికి వచ్చి వినయునిమంచముపైఁ గూర్చుండి యింటియందలి వస్తుసముదాయమును బాగుగఁ బరీక్షించుచు "చూడుము వినయా! నాకు నీయిల్లు తెలిసికొనవలయుననియే కాక యప్పుడప్పుడు నీ క్షేమసమాచారములు తెలిసికొనవలయుననికూడఁ గోరిక కలుగుచుండును. కాని మీరు ప్రకృతకాలపునాగరిక బాలకులు. మీయింట తంబాకు దొరకుట కవకాశము లేదు—అందుచేతనే విశేష ప్రయోజనము లేక—" అనియెను.

వినయుఁడు తత్తరముతో లేచెను. ఆతనిం గాంచి మహిముఁడు "నీవిప్పుడు బజారునకుఁబోయి నాకుతంబాకు తెచ్చిపెట్టవలయునని యనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! అక్కఱలేదు. నూతనముగా నపరిశుభ్రము లగుచేతులతోఁ జేసినహుక్కాను నే నుపయోగింపఁజాలను" అని చెప్పి యొకవిసనకఱ్ఱ నందుకొని విసరుకొనుచు "నేఁటి యాదివారమునఁ బగటినిద్రను నీళ్ళువదలుకొని నీయింటికి వచ్చుట కొకముఖ్యకారణమున్నది. నీవు నాకొకయుపకారము చేయవలయును!" అనియెను.

విన—ఎట్టియుపకారము?

మహి—చేసెద నన్నచోఁ జెప్పెదను.

విన—నాచేతనైనచోఁ జేసెదను.

మహి—అది కేవలము నీచేతనే కాఁగలదు. మఱియేమియును గాదు. నీవొక్కసారి "ఊఁ" యనినఁ జాలును!

విన — నన్నింతగా నడుగవలయునా? నేను మీ యింటివాఁడనే యని మీరు నెఱుంగుదురుగదా! చేతనైనచో మీకుపకారము చేయుటకంటెను నాకుఁ గావలసినదేమున్నది?

మహిముఁడు తనజేబులోనుండి తములపాకులను దీసి కొన్నిటిని వినయున కిచ్చి కొన్నిటిని దవడలో బెట్టుకొని నములుచు "మా శశిముఖిని నీవెఱుఁగుదువుగదా! ఆమె చూపులకంతగాఁ గురూపిణి కాదు. తండ్రియైన నన్నుఁ బోలలేదు. ఆమె కిప్పుడు పదునేండ్లయీడు వచ్చినది. పెండ్లిచేయవలసిన సమయము! ఏ భాగ్యుని చేతులలోఁ బెట్టవలసివచ్చునో యని నాకు రాత్రులయందు నిద్ర పట్టుట లేదు." అనియెను.

విన — అంత తొందరపడియెదరేల? ఇంకను గావలసినంత కాలమున్నది.

మహి — నీకొక్క యాఁడుబిడ్డ యున్నచో నప్పుడు నాతొందర గూర్చి గ్రహింపఁగలిగియుందువు. వత్సరములు గడచునకొలఁదియు వయసు తనంతనే వచ్చును గాని వరుఁడట్లు వచ్చునా? అందుచేతనే దినములు గడచినకొలఁదియు నా వ్యాకులత్వము వర్ధిల్లిపోవుచున్నది! ఇప్పుడు నీవు నాకించుక యూఱట కలిగించినచో నేను ధైర్యము వహించి యుండఁగలను.

విన — నాకంతగా నెవ్వరితోడను విశేషపరిచయము లేదు. కలకత్తానగరమున మీ యిల్లుతక్క మఱి యేయిల్లును నే నెఱుంగ ననియే చెప్పవచ్చును. అయినను నేను ప్రయత్నించి చూచెదను.

మహి — శశిముఖి స్వభావచరిత్రము కూడ నీకుఁ దెలియును గదా!

విన — తెలియకేమి? ఆమె నెన్నాళ్ళనుండి చూచుటలేదు! ఆమె కడుఁ జక్కనిబాలిక!

మహి — అట్లయినచోఁ జాలదూరము పోయి వెదకుట యెందులకు బాబూ! ఆబిడ్డను నీహస్తములయందే సమర్పింతును.

వినయుఁ డొక్కసారిగా నదరిపడి "ఏమనుచున్నారు?" అనియెను.

మహి — ఏమి? నేనేమైనఁ దప్పాడితినా? కులగౌరవమున మాకంటె మీరు గొప్పవారనుమాట నిజమే కాని, వినయా! ఇంతగాఁ జదివిన మీవంటివారే కులము గొఱకు సంశయించుచున్నచో నింక జెప్పవలసిన దేమున్నది?

విన — కాదు. కులముమాట కేమిలెండు! కాని — వయస్సు —

మహి — ఏమనియెదవు? శశిముఖి యేమాత్రమంత చిన్నవయసా? ఆ హిందువుల యింటిబిడ్డ గాని దొరసాని కాదుగదా! సమాజనియమమును బాలింపకున్నచో నేమి లాభము?

మహిముఁడు సాధారణముగా విడిచిపెట్టుస్వభావముకలవాఁడు కాఁడు. ఆతఁడిప్పుడు వినయు నస్థిమితునిగాఁ జేసివైచెను. వినయుఁ డేమిచెప్పుటకును దోఁచక తుదకు "ఆలోచించుకొనుటకు నాకించుక గడువీయవలయును!" అని వేఁడుకొనియెను.

మహి — ఆలాగే! నేనుమాత్ర మీ రాత్రియే స్థిరపఱుపు మని చెప్పితినా?

విన — కాని, నేను మావాళ్ళతో —

మహి — ఔను. వాళ్ళతోఁ దెలుపకుండ నెట్లు? మీపినతండ్రి జీవించియుండఁగా నాతని యిష్టము వచ్చినట్టే నడుచుకొనవలయును.

అని చెప్పి మహిముఁడు తన జేబులో మిగిలియున్న తమలపాకుల నన్నిటిని దీసికొని నమలుకొనుచు దనయభీష్టము సఫలమైనట్లుగనే భావించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

ఈవివాహవిషయమునుగూర్చి యానందమయి యింతకుముందే వినయునియొద్ద నన్యాపదేశముగాఁ బ్రస్తావించి యుండెను. కాని వినయుఁడప్పు డామాట చెవినిబెట్టనేలేదు. ఇప్పటి ప్రస్తావమైనను వినయుఁ డంతగాఁ బాటింపలేదు. కాని యాప్రశ్న యాతనిహృదయమునం దొకచో స్థానమును గాంచకపోలేదు. ఈవివాహము స్థిరపడినచో వినయుఁడు గోరాకుటుంబములోనివాఁ డగును. అప్పుడు గోరా వినయుని సులభముగా విడువఁజాలఁడు. వివాహవ్యాపారమును హృదయవేగముతోఁ గలిపి ముడిపెట్టుట యింగ్లీషుపద్ధతియని యాతఁడింతవఱకును బరిహసించుచుండెను. అందుచేతనే శశిముఖి పెండ్లియాడుట యాతని కసంబద్ధముగాఁ దోఁచుట లేదు. ఈవిషయమును గుఱించి మహిముఁడు గోరాతోఁ బ్రస్తావింపక మానఁడని యాతఁ డెంచుకొని సంతోషించెను. ఈసందర్భమున గోరా తన్ను నిర్బంధించు ననికూడ నాతఁడు భావించుకొనియెను. తాను మహిమునియొద్దఁ దనసమ్మతిని దెలుపకపోవుటచే మహిముఁడు గోరామూలమునఁ దన్ను నిరోధించుటకుఁ బ్రయత్నించుననియును భావించుకొనియెను.

ఈయాలోచనలతో వినయునిహృదయము ప్రసన్నమైపోయెను. వినయుఁ డప్పుడు గోరాయింటికిఁ బోవలయునని యుత్తరీయమును బైనివైచికొని బయలుదేఱెను. ఆతఁడు కొన్నియడుగులు నడచునప్పటికి వెనుకనుండి "వినయబాబూ" అని పిలిచినట్లయ్యెను. వినయుఁడు తిరిగిచూచెను. సతీశుఁ డాతని బిలుచుచుండెను. అప్పుడు సతీశుని వెంటఁబెట్టుగొని వినయుఁడు మరల నింటఁ బ్రవేశించెను. సతీశుఁడు జేబునుండి యొకరుమాలుమూటను బైకిఁదీసి "దీనిలో నేమున్నదో చెప్పుకో!" అనియెను.

వినయుఁడు "తలకాయ, కుక్కపిల్ల —" అని యీవిధముగా నసంభవము లగు మాటలు చెప్పి సతీశునిచేఁ గాదనిపించుకొనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు మూటను విప్పి యైదునల్లనిపండ్లను బైకిఁదీసి "ఇవియేమిటో చెప్పుము చూతము!" అనియెను.

వినయుఁడు నోటికివచ్చినపేరు లన్నియును జెప్పి తానోడిన ట్లంగీకరించుటయు నప్పుడు సతీశుఁడు "రంగూనులో మామామ యున్నాఁడు. ఆయన యచ్చటియాపండ్లను మాయమ్మకు బంపినాఁడు. అమ్మ యీరెండుపండ్లను నీకుఁ బంపినది!" అనియెను.

బర్మాదేశమునందలి మంగుస్తానీపండ్లాదినములలోఁ గలకత్తా కంతసులభముగా వచ్చుటలేదు. అందువలన వినయు డాపండ్లను ద్రిప్పి త్రిప్పి వేడుకగాఁ జూచుచు "సతీశబాబూ! ఈపండ్లను దిందురా" అనియెను. సతీశుఁడు వినయునియెఱుఁగనితనమునకు నవ్వుచు "చూడుము! వానిని గొఱికి తినవలదు! కత్తితోఁ గోసికొని తినవలయును" అనియెను.

సతీశుఁ డింతకుముం దాపండ్లను గొఱికి తినవలయునని ప్రయత్నించి తనవారందఱియెదుటను హాస్యాస్పదుఁ డయ్యెను. అందుచేతనే యిప్పు డాతఁడు వినయుని యజ్ఞానమునకుఁ దనవిజ్ఞానోచితమగు నవ్వు నవ్వి తనపరాభవమును దూరమున చేసికొనియెను. ఈవిజోడుగాని యాయిరువురుమిత్రులకును నీవిధముగాఁ గొంతసేపటి వఱకు ముచ్చటలు జరిగెను.

సతీ—వినయబాబూ! మీకుఁ గొంచెము వకాశ మున్నచో మాయింటి కొకసారి రమ్మని యమ్మ చెప్పినది. నేఁడు మాలీల పుట్టిన రోజు!

విన—బాబూ! నా కిప్పుడు తీరికలేదు. నేనొకచోటికిఁ బోవలసియున్నది.

సతీ—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?

విన—నామిత్రునియింటికి—

సతీ—ఆస్నేహితుఁడేనా?

విన—ఔను.

మిత్రునియింటికిఁ బోవుటకును, దమయింటికి రాకపోవుటకును గల హేతువును సతీశుఁడు తెలిసికొనఁజాలకపోయెను.

విశేషించి వినయుని యామిత్రునియెడల సతీశున కంతగా నిష్టములేదు. ఆతఁడు తనస్కూలులోని ప్రధానోపాధ్యాయునికంటెను జెడ్డవాఁడుగా నాతని దగవడుచుండెను. ఆతఁడు తనసంగీతపుఁ బెట్టెను వినిపించి మెప్పొందుటకుఁ దగినవాఁడు కాఁడు. అట్టివానియొద్దకు వినయుఁడు పోవుట సతీశునకిష్టము లేకపోయెను. అప్పుడు సతీశుఁడు వినయునిం గాంచి "వినయబాబూ! అక్కడకుఁ బోవలదు. మీరు మాయింటికే రండు!" అనియెను.

వినయునకప్పుడు సతీశునిమాటను మన్నించుటకెంతయో సేపుపట్టలేదు. "పోనా; మాననా!" అని యోచించి యోచించి తుదకు వినయుఁ డాబాలకునిచేయి పట్టుకొని తిన్నగా 78 నెంబరు గృహమువైపునకే పోయెను. బర్మానుండివచ్చిన దుర్లభఫలములలోఁ

గొన్నిటిని దనకుఁ బ్రేమపూర్వకముగఁ బంపి తనయెడల నాత్మీయత్వమును బ్రకటించుచున్న యామెను గౌరవింపకుండుట వినయునకు దుర్ఘటమయ్యెను.

వినయుఁడు పరేశబాబు నింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి హానూబాబును, మఱికొందఱు అపరిచితవ్యక్తులును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. ఆనాఁడు లీల జన్మదినము కావున వారందఱును మాధ్యాహ్నికభోజనమునకు నిమంత్రితులై యుండిరి. అప్పుడు హానూబాబు వినయుని జూచియుఁ జూడనట్లు వెడలిపోయెను.

లోపలఁ బ్రవేశించునప్పటికి వినయునకు హాసకోలాహలధ్వనులును, గమనాగమనపదశబ్దములు వినవచ్చెను. సుధీరుఁడు లావణ్య తాళపుఁజేతిని దొంగిలించెను; అంతేకాదు—ఆమె డ్రాయరులోని నోటుబుక్కును దీసి యందలి కవియశఃప్రార్థినుల నధిక్షేపించు పద్యముల నాదొంగ నలువురిముందును జదువుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. అది కారణముగా నుభయపక్షములకును సంఘర్షణ మగుచుండెను. అప్పుడా సంకుల సమరరంగమున వినయుఁడు ప్రవేశించెను.

అతనిం గాంచినంతనే లావణ్యపక్షమువా రందఱు నంతర్ధాన మైపోయిరి. సతీశుఁడు వారియానందమును బంచుకొనుటకై వారివెన్నంటియే పోయెను. మఱికొంతసేపటికి సుచరిత యాగదిలోనికివచ్చి "అమ్మ మిమ్ముం జూచుకనే పోఁగుమన్నది. ఆమె యిప్పుడే వచ్చును. తండ్రిగారు రఘునాథబాబుగారియింటికిఁ బోయియున్నారు, ఆయన కూడఁ ద్వరలోనే వచ్చెదరు!" అనియెను.

సుచరిత యప్పుడు వినయుని సంకోచభావము వెడలించుటకై గోరాప్రస్తావము నెత్తి నవ్వుచు "ఆయన యిఁక నెప్పుడును మాయింటికి రారని తోఁచుచున్నది!" అనియెను.

విన—ఎందుచేత ?

సుచ—మేము పురుషులయెదుట బహిరంగముగా సంచరించుట యాతనికి విరుద్ధముగాఁ దోఁచినది. ఆఁడువాండ్రిల్లు విడిచి బయటికి వచ్చుట యాతఁడు సహింపఁజాలఁడని తోఁచుచున్నది.

దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పుటకు వినయుఁడు చిక్కులఁబడియెను. ఆవాదమును ఖండింపవలయు నని యాతనికిఁ గుతూహలముగనే యుండెను. కాని యసత్యము చెప్పుట యెట్లు ? వినయుఁ డప్పుడు సుచరితం గాంచి "ఆఁడువాండ్రు గృహకార్యములయందు సంపూర్ణ మగుశ్రద్ధ లేకయున్నచో వారిస్వధర్మనిష్ఠకు నష్టము కలుగునని గోరాయుద్దేశము !" అనియెను.

సుచ—అట్లయినచో స్త్రీపురుషులు కలిసి యింటిపనులను వీథిపనులను బ్రత్యేకముగ విభాగించుకొనుట బాగుగా నుండును; అప్పుడు పురుషుల లోపలికి రానిచ్చినచో వారివీథిపను లన్నియును జెడిపోవునని చెప్పవలసియుండునుగదా ! మీరును మీమిత్రుని మతములోఁ జేరినవారేనా ?

వినయుఁ డింతవఱకు స్త్రీనీతిసంబంధమున గోరామతమునే యవలంబించి యుండెను. ఆమతము ననుసరించియే యాతఁడు పత్రికలకుఁగూడ వ్రాసియుండెను. కాని యీవిషయమున వినయుని స్వతంత్రాభిప్రాయ మింతవఱకును వెలువడి యుండలేదు.

విన— కేవలము నీసందర్భమున మన మందఱము నభ్యాసమునకు దాసులమై యున్నాము. అందుచేతనే స్త్రీలు, వీథిలోఁ దిరుగుచుండఁగా జూచినప్పుడు మనః కష్టము కలుగుచున్నది. అది యన్యాయమనిగాని, యకర్తవ్యమనిగాని యితరులు నిందించినచో దానిని ఖండించుటకు మన మనేకవిధములగు ప్రమాణములను నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుందుము. ఈసందర్భమున యుక్తి కేవలము నుపలక్ష్యమాత్రమైనది. సంస్కారమే ప్రధానము!

సుచరిత గోరాప్రస్తావమును విడువక యేవియో చిన్నచిన్న ప్రశ్నలను వైచుచుండెను. వినయుఁడును గోరాపక్షమున దాను జెప్పవలసిన దంతయును బాగుగనే చెప్పుచుండెను. ఇంతయుక్తియుక్తముగను నింతయుదాహరణపూర్వకముగను, నింత స్పష్టముగను వినయుఁ డిదివఱకెన్నఁడును మాటలాడి యుండలేదు. తనమతమును గోరా సయిత మింతస్పష్టముగను, సముజ్జ్వలముగను జెప్పఁజాలునో, చాలఁడో సందేహమే! తనబుద్ధికిని, ప్రబోధసామర్థ్యమునకును నింతటియపూర్వోత్తేజనము కలిగినందులకు వినయుని హృదయమున నొకవిధమగు నానంద ముదయించెను. ఆయానందముచే నాతని వదనమండలము దీప్తిమంతము కాఁజొచ్చెను. వినయుఁ డప్పుడు సుచరితం గాంచి “చూడుము! ‘ఆత్మానం విద్ధి’ యన్నఁ దాను దెలిసికొనవలయు నని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అట్లు కానిచో ముక్తిలేదు. మాగోరా యీయాత్మప్రబోధమును భరతవర్ష మంతటను వ్యాపింపఁజేయుటకే యావిర్భవించెనని చెప్పఁగలను! నే నాతని సామాన్యమానవునిగాఁ దలఁచుటలేదు. మనవంటివారిహృదయము లన్నియును, దుర్వ్యాకర్షణములకును, నవీనప్రలోభములకును వివశములై పోవుచున్నప్పుడుగూడ నాతఁ డొక్కఁడే యీసమస్తనిక్షిప్తతామధ్యమున సుస్థిరుఁడై నిలువఁబడి సింహగర్జనముతో ‘ఆత్మానంవిద్ధి’ అను పురాతనదివ్యమంత్రమును బ్రబోధించుచుండును.”

ఈవిధముగాఁ జాలసేపటివఱకు నాలోచన జరుగుచునే యుండెను. సుచరితయు నాత్రముతో వినుచునే యుండెను. కాని, యింతలో నాకస్మికముగా సతీశుఁడు ప్రక్క గదిలోనుండి కేకలు వైచుచు,

“సర్వదృశ్యమైన • జగము మాయ యటంచు
సర్వజీవితంబు • స్వప్నమనుచు
సత్య మరయకుండ • స్వరము తొట్రిలుచుండ
బోధనంబు సేయఁ • బోకుమోయి!”

అని యొకగీతమును బాడుచుండెను. పాపము, సతీశునకుఁ దమయింటికి వచ్చి పోవువారియెదుటఁ దనవిద్యాప్రగల్భ్యమును జూపుట కవకాశము లేదు. లీలగూడఁ దన యింగ్లీషుకవితాపఠనముచే సభలో మెప్పందుచుండును. కాని వరదాసుందరి యెన్నఁడును సతీశుని సభకుఁ బిలుచుట లేదు. మఱియు నెల్లవిషయములందును సతీశుఁడు లీలకుఁ బ్రతిద్వంద్వియై యుండెను. ఎట్లయిన నామెకు గర్వభంగము చేయ వలయుననియే యాతనిప్రధానోద్దేశము! నిన్నను వినయునియెదుట లీలకుఁ బరీక్షయైనది. అప్పు డనాహూతుఁ డగు సతీశుఁ డామె నోడించుట కెట్టిప్రయత్నమును జేయలేదు. చేసినను, వరదాసుందరి యాతని నడ్డగించియే యుండును.

అందుచేతనే యిప్పు డాతఁడు ప్రక్కగదిలోఁ గూర్చుండి యుచ్చైస్స్వరముతో నీవిధముగాఁ గార్యచర్చయందుఁ బ్రవృత్తుఁడై యుండెను. ఆపాట నాలకించి సుచరిత నవ్వు నాపుకొనఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో లీల విడిపోయినజడ వెన్నునఁ జీరాడుచుండ నచ్చటికివచ్చి సుచరితను గౌఁగిలించుకొని యామెచెవిలో నేమియో చెప్పుచుండెను. అప్పుడే సతీశుఁడును జటాలున వచ్చి లీలవెనుక నిలువఁబడి "లీలా! చెప్పుము చూతము! మనోయోగము అనగా నేమి?" అనియెను.

లీల—చెప్పను.

సతీ—ఓస్! చెప్పవు తెలియదు గనుక చెప్పవు!

వినయుఁడు సతీశునిదగ్గఱకుఁ దీసికొని నవ్వుచు "నీవు చెప్పుము! మనోయోగ మనగా నేమి?" అనియెను.

సతీశుఁడు సగర్వముగాఁ దలయెత్తి "మనోయోగమనగా, మనోనివేశము!" అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత "మనోనివేశ మనఁగా నీకేమిబోధపడినది?" అనిప్రశ్నించెను.

ఆత్మీయుని విపత్తునఁ బడఁద్రోయుట కాత్మీయుఁడు కాక మఱియెవ్వఁడుసమర్థుఁడు కాఁగలఁడు? సతీశుఁ డాప్రశ్నమును వినియు విననట్లుగా నొక్కపరుగునవ్వలకుఁ బోయెను. వినయుఁడు పరేశునింటినుండి సెలవు గైకొని గోరాయింటికిఁ బోవఁ దలఁచి వచ్చియుండెను. ఇంతసేపటినుండియు గోరాప్రస్తావమే చెప్పుకొనుచుండుట వలన నాతని కాయుద్దేశము మఱియును బ్రబలమయ్యెను. అందుచేతనే యాతఁడు గడియారము నాలుగుగంటలు కొట్టుట నాలకించి చటాలునఁ గుర్చీనుండిలేచెను.

అప్పుడు సుచరిత "మీరిప్పుడే పోవలయునా? అమ్మ మీకొఱకుఁ దేనీరు [illegible] చేయుచున్నది. ఒక్కించుక సేపాఁగి పోఁగూడదా?" అనియెను.

వినయుని కిది ప్రశ్నగా లేదు—ఆజ్ఞవలె నుండెను. అందుచే నాతఁడట్లే కూర్చుండిపోయెను. ఇంతలో లావణ్య సిల్కు దుస్తులను ధరించి యచ్చటికి వచ్చి "సోదరీ! తేనీరు సిద్ధమైనది, అమ్మ మేడమీఁదికి రమ్మన్నది !" అని చెప్పెను.

మేడమీఁదికిఁ బోయి వినయుఁడు టీ త్రాగుటయందుఁ బ్రవృత్తుఁడై యుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి తనపుత్రికల జీవితచరిత్ర మంతయు నాతనికిఁ దెలుపుచుండెను. లలిత సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. లావణ్య యొక కుర్చీపైఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. కుట్టుపని చేయునప్పు డామె కోమలాంగుళము లెంతయో సుందరములై యుండు నని యెవ్వరో యొకప్పుడు ప్రశంసించి యుండిరి! అప్పటినుండియు నామె యేదియో ప్రత్యేక కారణ మున్నప్పుడు తప్ప యెల్లప్పుడును బదిమంది యెదుటనే కుట్టుపని చేయుచుండును.

ఇంతలోఁ బరేశుఁడు వచ్చెను. సాయంకాలమయ్యెను. నేఁ డాదివారము ఉపాసనామందిరమునకుఁ బోవలసియుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి వినయునిం గాంచి "అభ్యంతరము లేకున్నచో మీరును మాతోఁగూడ సమాజమందిరమునకు వచ్చెదరా ?" అనియెను. వినయునినుండి వ్యతిరేకము ప్రత్యుత్తరము రాలేదు. తరువాత రెండుబండ్లు చేసికొని యందఱును ప్రార్థనామందిరమునకుఁ బోయిరి. వారచ్చటినుండి వెలుపలికి వచ్చి మరలఁ బండ్ల నెక్కుచున్నప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగా నదరిపడి "అదిగో ! గౌరమోహనబాబు పోవుచున్నాఁడు !" అనియెను.

గోరా వారిని జూచియే యుండెననుట కెట్టిసంశయమును లేదు. కాని చూడనట్లే యాతఁ డతిత్వరితముగఁ బోవుచుండెను. అప్పటిగోరా యౌద్ధత్యమునకును, నశిష్టత్వమునకును వినయుఁడు లజ్జించి పరేశబాబుయెదుటఁ దల వంచుకొనియెను. కాని తన్నుఁ జూచియే గోరా యింతటిప్రబలవేగముతో విముఖుఁడై పోవుచుండె నని యతఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే నింతవఱకు నాతని హృదయమున వెలుఁగుచున్న యానంద తేజోరేఖ చెంక్కుసారిగా నంతర్ధానమైపోయెను. వినయుని భావపరివర్తనమును, నందులకుఁ గల కారణమును సుచరిత యప్పుడే గ్రహింపఁగలిగెను. మిత్రుఁడగు వినయుని యెడల నిట్లు బహిష్కరించినందులకును, బ్రాహ్మసమాజము నింతయన్యాయముగ నగౌరవించినందులకును గోరాయెడల సుచరితకు మరలఁ గోపము కలిగెను. అతని నెట్లయినఁ బరాభవింపవలయు నని యామె మనములోనే సంకల్పించుకొనియెను.

౧౪

గోరా మధ్యాహ్న భోజనము చేయుచుండెను—ఆనందమయి యటకు వచ్చుచు వచ్చుచు "నేఁటియుదయమున వినయుఁడు వచ్చియున్నాఁడు ! నీవాతనిఁ జూచితివా ?" అనియెను.

గోరా భోజనపాత్రినుండి మొగము నెత్తకయే "ఆఁ! చూచితిని" అనియెను.

ఆనందమయి సమీపమునకు వచ్చి కూర్చుండెను; చాలసేపటివఱకును మాటాడలేదు. తరువాత నామె "అతని నుండుమని చెప్పుచునే యున్నాను. ఏమో గాని యాతఁడు పరాకుగ లేచిపోయినాఁడు." అనియెను.

గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. మరల నానందమయి "అతనిమనస్సున కేదియో కష్టము తోఁచినది. గోరా! అతఁడట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు! నామనసంతయును గలఁగిపోవుచున్నది!" అనియెను.

గోరా మాటాడక భోజనము చేయుచుండెను. ఆనందమయి గోరా నత్యధికముగ ప్రేమించుచునే యుండును గాని యాతఁడనిన నించుక భయపడుచుండును. అప్రసన్నుఁడై యున్నప్పు డామె యాతనితో మాటలు పెట్టుకొని తొందర కలిగింపదు. ఇప్పుడైనను నామె మాటాడకయే యుండును. కాని వినయునికొఱ కామెమనమున వేదన కలుగుచుండుటచే నిట్లు సంభాషించినది. ఆమె మరల గోరా నుద్దేశించి "బాబూ! ఇటు చూడుము! పరమేశ్వరుఁ డనేకజీవులను సృష్టించెను కాని యందఱ కొక్కటే త్రోవను దెఱచియుంచలేదు! వినయుఁడు నిన్నుఁ బ్రాణముతో సమానముగఁ బ్రేమించి యున్నాఁడు. వాఁడు నీవు చేయువాని నన్నిటిని సహించుచున్నాఁడు. కాని, అతఁడు నీత్రోవనే రావలయు నని బలవంతపెట్టుట సమంజసము కాదు!" అనియెను.

గోరా—అమ్మా! మఱికొంచెముపాలు తెచ్చిపెట్టుము!

ఇంతటితో సంభాషణ మాఁగిపోయెను. అనంతర మానందమయియును భోజనము చేసి తనపఱుపుపై మౌనముతోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో లక్ష్మి వచ్చి యొక సేవకుని యపచారమునుగూర్చి యామెకు నివేదింపవలయు నని వృథాప్రయత్నము చేసిచేసి తుద కొకబల్లపైఁ బరుండి నిదురించెను.

గోరా యుత్తరములను వ్రాసికొనుచుఁ జాలసేపు కాలక్షేపము చేసెను. గోరా తనపైఁ గోపముగ నున్నాఁడని వినయుఁ డీదివఱకే స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. కాని యాకోపము నెట్టయిన శాంతింపఁ జేయుటకై వినయుఁడు గోరాచెంతకు వచ్చి యుండలేదు. కారణము తెలియక గోరా యెల్లపనులయందును వినయునియడుగుల చప్పుడు వినుటకై చెవి యొగ్గియే యుండెను. ప్రొద్దు పోవుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చుటలేదు. వ్రాయుట మాని గోరా లేచుటకు సిద్ధముగనుండఁగా మహిముఁ డా గదిలోనికి వచ్చి కుర్చీపైఁ గూర్చుండి "గోరా! శశిముఖి పెండ్లిమాట యేమాలోచించితివి!" అని ప్రశ్నించెను.

ఈమాట గోరా యొకప్పుడైనను భావించి యుండలేదు. కేవలము నపరాధము చేసినవానివలె నాతఁ డూరక నిర్విణ్ణుఁడై కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁడు తర

శుల్కములు హెచ్చుటను గూర్చియు, గృహమున ధనాభావమై యుండుటంగూర్చి యుం దెలిపి యుపాయ మాలోచింపు మనియెను. గోరా యెంతయో యాలోచించి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపఁజాలకపోయెను. మహిముఁ డప్పుడు వినయునిమాట సూచించెను. మహిముఁ డింతతలక్రిందుగా నిప్పుడు మాటాడవలసినపనిలేదు. కాని గోరా యభిప్రాయ మేమో, యాతఁ డేమి చెప్పునో యని మహిముఁడు భయపడుచుండెను.

ఈసందర్భమున వినయునిమాట వచ్చునని గోరా యెన్నఁడును స్వప్నమునందైనను భావించి యుండలేదు. పెండ్లి యాడకుండ దేశోద్ధరణకార్యములయందే జీవితములను గడపవలయు నని గోరాయును వినయుఁడు నిదివఱకే నిశ్చయించుకొని యుండిరి. అందుచేతనే గోరా యప్పుడు "వినయుఁడు పెండ్లిచేసికొనునా ?" యని ప్రశ్నించెను.

మహి—ఇదియేనా మీహిందూత్వము ? ఎన్నిపిలక లుంచుకొన్నను, నెన్ని బొట్లు పెట్టుకొన్నను నెమకలను బట్టియున్న యింగ్లీషుపద్ధతిమాత్రము మిమ్ములను విడువదు. శాస్త్రప్రకారము బ్రాహ్మణకుమారునకు వివాహ మనునది యొకసంస్కార మని యెఱుంగవా ?

మహిముఁ డిప్పటియువకులవలె నాచారము నుల్లంఘించుటయును లేదు; శాస్త్రముల ననుసరించుటయును లేదు. హోటలులలో భోజనములు చేసి గొప్పతనమును బ్రదర్శించుట గాని, గోరావలె నిరంతరమును శ్రుతిస్మృతులరాద్ధాంతసిద్ధాంతములు చేయుచుండుట గాని వివేకలక్షణముగా మహిముఁడు భావించుట లేదు. కాని "ఏదేశమునం దాయాచారము !" అనునట్లు గోరాయెదుట శాస్త్రమునే ప్రదర్శింప వలసినవాఁ డయ్యెను.

* * *

ఈప్రస్తావము రెండుదినములకు ముందుగనే జరిగినచో గోరా వినిపించుకొన కుండెడివాఁడే—కాని యిప్పు డాతఁ డెంతమాత్రము నుపేక్షింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక యీప్రస్తావమునుబట్టి యిప్పుడే వినయునింటికిఁ బోయి యొకసారి చూడ వలయునని గోరా కుద్దేశము కలిగెను. తుట్టతుదకు గోరా మహిముని జూచి "మంచిది! వినయుని యభిప్రాయ మెట్లున్నదియో చూచెదను !" అనియెను.

మహి—అది తెలిసికొననక్కఱలేదు. ఆతఁడు నీమాట నెంతమాత్రము నతిక్రమింపఁజాలఁడు. కాని వెళ్లుటయును మంచిదే. నీవుగూడఁ జెప్పవచ్చును.

ఆసంధ్యాసమయముననే. గోరా వినయునియింటికిఁ దుపానువలెఁ బోయి చూచెను. ఇంట నెవ్వరునులేరు. సేవకునిఁబిలిచి యడుగఁగా "బాబు 78 నెంబరుగృహమునకుఁ బోయియున్నారు" అని చెప్పెను. పరేశుబాబు కుటుంబముమీఁదను, బ్రహ్మసమాజముమీఁదను గోరా కొక్కసారిగా విరుద్ధభావమును, విరక్తభావమును కలిగెను. అప్పుడు గోరా తనహృదయమధ్యమున భయంకరవిద్రోహభావము తాండవ మాడుచుం

డేఁగాఁ బరేశునియింటి వైపునకుఁ బోయెను. వినయుని కనిష్టముగ నున్నను బ్రాహ్మసామాజికులగు వారిహృదయములు నొచ్చిపోవునట్లు స్పష్టముగా మాటలాడవలయునని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. అతఁడు తిన్నగాఁ బరేశునింటికిఁ బోయెను గాని యచ్చట నెవ్వరును లేకపోయిరి. అందఱును బ్రాహ్మమందిరమునకుఁ బోయియుండిరి. వినయుఁడుకూడఁ బోయియుండునా యని యాతని కొక్కింతసేపు సంశయము కలిగెను. కాని యాతఁ డీపాటికి నాయింటికే పోయియుండునని గోరా యనుకొనియెను.

గోరా యిఁక నట నిలువఁజాలక స్వాభావిక సుగుశరవేగముతో మందిరము వైపునకుఁ బోయెను. గుమ్మమునొద్దకుఁ బోయి చూచునప్పటికి వినయుఁడు వరదాసుందరితోఁ గూడ బండి నెక్కుచుండెను. నట్టనడివీధిలో సిగ్గులేక యితరకుటుంబ స్త్రీలతోఁ గలసి యొక్కబండిపై నెక్కి చనుచున్నాఁడుటయా ? మూఢుఁడా ! ఈ విధముగా నింతలో నీ నాగపాశబద్ధుఁడవైపోయితివా ? ఇంతశీఘ్రముగ—ఇంత సులభముగ—ఇఁక స్నేహమునకు గౌరవము లేదు !—గోరా గిఱ్ఱునఁ దిరిగి ప్రబలవేగముతో వెడలిపోయెను. బండిలోనియంధకారనభ్యంతరము నుండి వినయుఁడు వీధివంకఁ బరిశీలించుచు మౌనముతోఁ గూరుచుండెను.

"ఆచార్యుని యుపదేశ మీతని హృదయాంతరాళమునఁ బనిచేయుచున్నది. ఈతఁడేమియును మాటాడుట లేదు." అని వరదాసుందరి యనుకొనియెను.

౧౫

గోరా రాత్రి యింటికివచ్చి చీఁకటిలో మేడమీఁద నిటునటు తిరుగుచుండెను. మహిముఁడు వగర్చుకొనుచు నచ్చటికివచ్చి "మనుష్యులు రెక్కలు లేనివారుగదా! వారు మూఁడంతస్తుల మేడలు కట్టుకొనుటయెందులకు ? భూచరు లగుమానవు లాకాశవిహారము చేయుటకు ఖేచరులు సహింతురా ?—గోరా ! నీవు వినయునియొద్దకుఁ బోయితివా ?" అనియెను.

గోరా దానికి సరిగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక వినయునితో "శశిముఖికిఁ బెండ్లి యగుట యసంభవము !" అనియెను.

మహి—ఏమి ? వినయున కిష్టము లేదా ?

గోరా—నాకిష్టము లేదు !

మహిముఁడు చేతులు త్రిప్పుచు "సరి సరి! మరల నింకొక నూతనచాంచల్యము కలిగినట్లున్నదే ! నీకిష్టము లేదా? కారణ మేమి?" అనియెను.

గోరా—వినయుని మా సమాజమున నిలిపి యుంచుట చాలకష్టమని నాకుఁ దోచుచున్నది. మనయింటిబిడ్డ నాతని కిచ్చుట నాకిష్టము లేదు.

మహి—ఎంతమందిరో హిందూమతాభిమానులను జూచితిని. కాని నీవంటి వానినెచ్చటను జూడలేదు. నీయెదుటఁ గాశీపండితులుకూడ నిలువనట్లు కనఁబడుచున్నది. నీవు భవిష్యత్ఫలమును నిర్ణయించువానివలె నగపడుచున్నావు. అతఁడు క్రిష్టియనుఁడయినట్లును, గోమాంసమును దినుజాతివాఁడైపోయినట్లును నీకుఁ గలవచ్చినదని కూడ నెప్పుడో యొకప్పుడు చెప్పెదవు.

అని యిట్లెన్నియో మాటలాడి మహిముఁడు తుదకు 'నేను నాబిడ్డ నొకమూర్ఖునిచేతిలోఁ బెట్టజాలను. చదువుకొన్నవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడైనవాఁ డెప్పుడైన శాస్త్రము నతిక్రమించునుగాక! అతప్పున కాతనితో వాదించి యాతనిఁ దిరస్కరింపవచ్చును. కాని యాతని పెండ్లి కడ్డమువచ్చి "నాబిడ్డకు శాస్తి చేయుచున్నావేమి? నీవన్నియునుఁ దలక్రిందులాలోచనములు!" అని చెప్పుచు మహిముఁడు క్రిందికి దిగిపోయి యానందమయింగాంచి "అమ్మా! నీవొకసారి గోరాను మందలింపుము." అనియెను.

ఆనందమయి యుద్విగ్నచిత్తముతో "ఏమి జరిగినది?" అనియెను.

మహి—వినయుఁడు మనశశిముఖిని బెండ్లియాడునట్లు నేనొకవిధముగా నంగీకరింపఁజేసి యుంటిని. సాయంకాలముగ గోరానుగూడ సమ్మతింపఁజేసితిని. ఇంతలోనే గోరా వినయుఁడు సంపూర్ణముగ హిందువుఁడు కాఁడనియు, మనుపరాశరులమతముతో నాతనికిఁ గొంచెమో గొప్పయో యభిప్రాయభేద మున్నదనియు స్పష్టముగా గ్రహించినట్లు చెప్పి మండిపడుచున్నాఁడు. కోపము కలిగినప్పు డాతఁ డెట్లుండునో నీకే తెలియును. కలియుగమున జనకుఁ డెవ్వఁడైనను బణము నేర్పఱచి ప్రదర్శించినప్పుడుగాని గోరా సీతాదేవినైనను, శ్రీరామచంద్రునైనను గౌరవింపఁడని నేను పందెమువైచి చెప్పఁగలను. మనుపరాశరులకుఁ దరువాత నీప్రపంచములో నాతఁడు నిన్నొక్కతెనుమాత్రమే గౌరవించుచుండును. కావున నాబిడ్డ యుద్ధరింపఁబడుటకు నీవిప్పు డొకగతిని గల్పింపుము! అటువంటివరుఁ డెంతప్రయత్నించినను మన కిఁక లభింపఁడు!

అని చెప్పి మహిముఁడు మేడమీఁద గోరాకును దనకును జరిగినసంభాషణ మంతయు నెఱింగించెను. వినయునియెడల గోరా విరోధభావము కలిగియున్నట్లు తెలిసికొని యానందమయి మిగుల నుద్విగ్నహృదయయై పోయెను, తోడనే యామె మేడమీఁదికిఁ బోయెను. గోరా యప్పటికిఁ బ్రచారమును మాని గదిలోనికిఁ బోయి యొకకుర్చీపైఁగాళ్ళు సాచి యొకకుర్చీపైఁ బరుండియుండెను. ఆనందమయియును నొకకుర్చీని దెచ్చుకొని యాతని కెదురుగఁ గూర్చుండెను. గోరా యానందమయినిగాంచి రెండవకుర్చీపైనున్న పాదములను దీసివైచి లేచి కూర్చుండెను.

ఆనం—బాబూ! గోరా! నాది యొకమాట యున్నది. వినయునితో జగడమాడకుము! మీయిరువురను సోదరులుగనే నేను భావించుచున్నాను. మీయిరువురిలో నెడఁబాటు కలిగినచో నేను సహింపఁజాలను!

గోరా—బంధువు బంధమును ద్రెంచుకొనఁదలఁచుచుండెఁగా నారక యాతనని వెంటఁ దిరుగుచు నేను నా కాలమును వ్యర్థము చేసికొనఁ జాలను !

అనం—బాబు ! మీయిరువురిలో నేమి జరిగినదో నే నెఱుంగను. కాని, వినయుఁడు బంధమును ద్రెంచుకొనఁదలఁచుచుండెనని విశ్వసించుచున్నావు, అట్లయినచో నిఁక నీ స్నేహబంధమునకు దృఢత్వ మెక్కడ నున్నది ?

గోరా—అమ్మా ! నేను తిన్నని వరవడినిమాత్రమే చెప్పియుంతును. రెండవవానియందసుగు పెట్టుస్వభావముగలవారి పాదములు నానావసుఁడితో లాగింపఁబడవలసినదే. ఇది నాకుఁ గష్టమైనను సరియే, వారికి గష్టమైనను సరే—

అనం—ఏమి జరిగినదో చెప్పవు చూతము! బ్రహ్మసామాజికులయింటికి దఱచుగఁ బోవుచుండుటయే నా యాతనికపరాధము ?

గోరా—ఇంకను జాలసంగతులున్నవి తల్లీ !

అనం—ఉండిన నుండనిమ్ము! కాని నేనొక్కమాట యడిగెదను. నీవు సకల విషయములను దిరస్కరించుచుందువు. నీవు పట్టినపట్టు నెవ్వరును విడిపింపఁజాలరు. అట్టి నీవు వినయునిపట్టు నంత తేలికగాఁ జూచెద వేమి? ఒకవేళ వినయుఁడు నీ సంఘమునుండి విడిపోవఁదలఁచినచో నీవు సులభముగా నాతనిని విడువఁగలవా? నీకన్నులయెదుట వినయుఁ డంతలోకువ యైపోవుట నీ స్నేహితుఁ డగుటచేతనే నా ?

గోరా మాటుమాటాడక భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి యానందమయిమాటలవలన గోరాకుఁ దనహృదయము విస్పష్టముగాఁ గానవచ్చెను. స్వధర్మనిర్వహణమునకొఱకాతఁడు మిత్రత్వమునుగూడఁ బరిత్యజింపవలయు ననియే యింతవఱకును దలంచుకొనుచుండెను. ఇప్పు డది యంతయును దప్పుత్రోవయని యాతనికి స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. గోరా తనకు స్నేహాభిమానమున బాధకలుగుటచే వినయునకు స్నేహసంబంధమున నంత్యశిక్ష చేయవలయునని ప్రయత్నించి యుండెను. కాని యిప్పు డాతఁడు వినయునితోడి సంబంధమును నిలుపుకొనుటకు స్నేహమే సర్వసమర్థమైనదనియు, మఱియొకవిధముగాఁ బ్రయత్నించుట స్నేహమునకగౌరవ మనియు సంపూర్ణముగ గ్రహించుకొనియెను.

తనమాట గోరాహృదయమునకు నాటినదని యానందమయి గ్రహించి మఱే యేమియు మాటాడకుండఁ జల్లఁగా వెడలిపోవుట కుద్యమించెను. ఆకస్మికముగ గోరాయు నదరిపడి లేచి చిలుకకొయ్యనున్న యుత్తరీయమును పైని వైచికొనియెను.

అనంద—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు బాబూ ?

గోరా—వినయునియొద్దకు—

అనం—వంట యైనది. భోజనముచేసి మఱీ పొమ్ము !

గోరా— నేనిప్పుడు పోయి వినయుని దీసికొని వచ్చెదను. ఆతఁడు కూడ నిచ్చటనే భుజించును.

ఆనందమయి మాఱుమాట చెప్పక క్రిందికిఁ బోవుచు మెట్లపై నడుగులచప్పుడు విని యాఁగి—"ఇదిగో! వినయుఁడు వచ్చినాఁడు!" అని యామె యనుచుండఁగనే వినయుఁడు వచ్చి పడియెను. ఆనందమయికన్నులఁ నీరు నిండిపోయెను. ఆమె ప్రేమార్ద్రహృదయముతో వినయునివెన్నుపైఁ జేయివైచి దువ్వుచు "బాబూ! వినయా! నీవు భోజనము చేసి రాలేదా" అనియెను.

విన—లేదమ్మా!

ఆనం—నీవిక్కడనే భుజింపుము!

వినయుఁడు గోరావంకఁ జూచెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! నీకు వేయేండ్ల యాయుష్యమున్నది. నేనిప్పుడే నీకొఱకు రావలయు ననుకొంటిని. నీవే వచ్చితివి!" అనియెను. ఆనందమయి హృదయభారము తీరిపోయెను. ఆమె తత్తరముతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను.

ఇరువురుమిత్రులును గదిలోఁ గూర్చుండిరి. ఎవ్వరినోటికిని మాటలు వచ్చుట లేదు. అప్పుడు గోరాయే యేదియో యొకమాట యెత్తుకొని "వినయా! మనచిన్నతనమునం దొకజిమ్నాస్టిక్ టీచరుండెడివాఁడు. ఆతఁడు మంచిబోధకుఁడు సుమా!" అనియెను. కాని తమ మనసులోనిమాటలను వెలువరించుట కెవ్వరును సాహసింపజాలకుండిరి.

తరువాత వారిరువురును భోజనమునకుఁ బోయిరి. భోజనసమయమున వారిమాటలనుబట్టి యానందమయి వారిమనసులోని తెర యింకను మాయమైపోలేదని గ్రహింపఁగలిగెను. అప్పుడానందమయి "వినయా! చాలరాత్రియైనది. నీవీరాత్రి యిచ్చటనే పరుండుము! ఇంటికిఁ గబురు పంపెదను!" అనియెను.

వినయుఁడు గోరాముఖమువంక బెదరిబెదరి చూచుచు "భుక్త్వా రాజవదాచరేత్" భుజించి వీధులవెంటఁ దిరుగుట శాస్త్రసమ్మతము కాదు. కావున నేనిచ్చటనే శయనించెదను" అనియెను.

భోజనానంతరమున నిరువురుమిత్రులును మేడమీఁదికిఁబోయి యొకచాఁప డాబాపైఁ బఱచుకొని కూర్చుండి యుండిరి. భాద్రపదమాసము—శుక్లపక్షచంద్రికలలో నాకాశము తేలిపోవుచుండెను. పలుచనైపోయిన తెల్లనిమేఘశకలములు కునుకుపాట్లు పడుచున్నవియుంబోలె నప్పుడప్పుడొక్కొక్కసారి చంద్రకాంతికి మాంద్యమును గల్పించుచుఁ బోవుచుండెను. ఎల్లయెడల దిగంతములపర్యంతమును గల నానావిధమందిరములనిమ్నోన్నతచ్ఛదశ్రేణులయందును, వాని నడుమనడుమనున్న నమవిన వృక్షా

గ్రముఁ యందును గూడ కెరటములును, ఛాయలును సమ్మిళితములై యనిర్వచ్యంబును, నపరిమాణజనకంబును నగునొకపరికాండస్వరూపమును దాల్చియుండెను.

చర్చిలోని గడియారము పదునొకండుగంటలు కొట్టెను. మంచునమ్మువాఁడు తనకుండి కేకను వైచి వెడలిపోయెను. బండ్లునడచుచప్పుడు తగ్గిపోవుచుండెను. గోరా యుంటివీథియందు జాగరణలక్షణము లేవియును లేవు. కేవలము సమీపమునందలి గుఱ్ఱపుసాలలోని గుఱ్ఱములకకిలింపులును, కుక్కలభౌభౌరావములు, నప్పుడప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. ఇరువురును గొంతసేపటివఱకు మౌనముతోనే యుండిరి. వినయుఁడు మొట్టమొదటఁ గొంచెము సంశయించి క్రమముగా ధైర్యము వహించి తనమనసులో నిమాటలకు బంధవిముక్తిని గావించెను. వినయుఁడు "సోదరా! గోరా! నాహృదయము నిండిపోయినది! ఈమాట లన్నియును నీకు నచ్చవని నేనెఱుంగుదును. కాని నీకుఁ జెప్పకున్నచో బ్రదుకఁజాలను! అది మంచిదియో చెడ్డదియో నేనెఱుంగను—కాని దానియెదుట నెటిచాతుర్యమును నిలుకడనిమాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. పుస్తకములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి చదివి నాకన్నియును దెలియు నని నేఁటివఱకును, సంతోషించుచునే యున్నాను. చిత్రపటమున నదిని జూచినప్పుడు—ఈఁదుట సుఃఖమే యని భావించుకొంటిని—కాని యిప్పుడు నిజముగా జలమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యీఁదుట సాధారణకార్యము కాదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగితిని!" అని యీవిధముగా వినయుఁడు తనజీవితమునఁ దోఁచినయాశ్చర్యభావోదయమును గూర్చి రహస్యముగా గోరాయెదుట నుపోద్ఘాతమును గావించెను.

వినయుఁడు చెప్పుచుండెను:—ఇప్పు డాతనికి సమస్తదినములయందును, రాత్రులయందును, నెచ్చటను దెరపి లేనట్లును, సమస్తాకాశమునందు నెచ్చటను నెట్టి మిత్రుఁడును లేనట్లును దోఁచుచు సమస్తము నొక్కసారిగ నిండి నిబిడీకృతమైయుండెను. వసంతకాలమున మధుపూర్ణమగు వికసనోన్ముఖకదళీకుసుమమువలె నుండెను. ఇప్పుడు సమస్తమును నాతని కభిముఖముగా నుండెను. సమస్తము నాతని స్పృశించుచుండెను. సమస్తమును నొకవిధమగు నూతనభావముచేఁ బరిపూర్ణమై యుండెను. ఈప్రపంచము నింతగాఁ బ్రేమించుచున్నట్లును, ఈయాకాశము నింతయాశ్చర్యముగఁ గాంచుచున్నట్లును, ఈయాలోకనము నింతయపూర్వముగఁ బరిశంసించుచున్నట్లును, ఈవీథులయందలికథికప్రవాహము నింతసత్యముగ భావించుచున్నట్లును, నాతఁ డింతకఱ కెఱుంగనే యెఱుంగఁడు! ఆతఁడు తనశక్తి నంతను నాకాశమునందలి సూర్యుని వలెఁ బ్రపంచమునకుఁ జిరంతనసామగ్రిగాఁ జేయవలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

ఈవిధముగా వినయుఁడు దానెవ్వరినిగుఱించి యీమాట లన్నియును జెప్పుచుండెనో సులభముగా బోధపడకుండునట్లు మాటలాడుచుండెను. ఎట్టినామనిర్దేశమును

చేయుటలేదు. ఆలోచన చేయుటకుఁగూడ నాతనికి సంకోచము కలిగెను. ఇట్లు మాటాడి తా నపరాధము చేయుచున్నట్లుకూడ నాతఁడు గ్రహింపఁగలిగెను. కాని ఇది యన్యాయమే—అవమానమే—కాని యిప్పు డీనిర్జననిశీథసమయమున—నీ నిస్తబ్ధాకాశమధ్యమున మిత్రుని సమీపమునఁ గూర్చుండి వినయుఁ డీయపరాధలేశమును, బరిమార్జితముగఁ జేసికొనఁజాలకపోయెను.

ఆహా! ఏమి యావదనమండలము! ఆకోమలవదనమున జీవకళ యెంతసుకుమారముగఁ బ్రకాశించుచున్నది! ఆనవ్వులలో నాయంతఃకరణ మెట్టింత కాంతులతో విస్పష్టమగుచున్నది! ఏమి యాలలాటమునందలి జ్ఞానతేజము! ఏమి యాచిగురుతొంగలిరెప్పలనీడల మిలమిల మెఱయు నాకన్నుదోయి యనిర్వచనీయసౌందర్యము! ఆహా! ఆ హస్తములు సేవకును స్నేహమునకును వినియోగించి తమసౌందర్యమును సార్థకపఱచుకొనుచున్నవి.

వినయుఁ డీవిధముగాఁ బ్రశంసించుచుఁ దనజీవనమును, యౌవనమును ధన్యమైన వానిగా భావించుచుండెను. ఆతనిహృదయ మంతయు నానందప్రపూర్ణమై యుండెను. లోకములోఁ జాలమందిజనులు దేనిని దమజీవితమునందు సంపూర్ణముగాఁ గనుఁగొనఁజాలకుండఁగనే మరణించుచున్నారో, యట్టిప్రేమమూర్తి నిప్పుడు వినయుఁడు తనకన్నులయెదుట మూర్తీభవింపఁజేసికొని సందర్శించుచు నానందించుచున్నాఁడు! ఇంతకంటె నాశ్చర్యవిషయ మేమున్నది?

కాని, ఇది యేమి వెఱ్ఱి! ఇదియేమి యన్యాయము! అన్యాయమే యగుఁగాక! ఇఁక నవరించుకొనుట కుపాయము లేదు. ఈప్రవాహమునందే పడి యేదియో యొకయొడ్డునకుఁ జేరవలయును. లేదా దీనిలోనే తేలిపోవలయును! లేదా దీనిలోనే మునిఁగిపోవలయును! ఇఁక నుపాయాంతరము లేదు! ఉద్ధరింపఁబడవలయు నను కోరికయును లేదు. ఎప్పటికైన నీసమస్తసంస్కారములను, నీసమస్తస్థితులను మఱచిపోఁగలుగుటయే జీవితమునకు సార్థకపరిణామము!

గోరా మాటాడక వినుచుండెను. ఈమేడపై నాయిరువురకు ననేక సంభాషణములతో నిదివఱకెన్నియో వెన్నెలరాత్రులు గడచిపోయినవి. వివిధసాహిత్యములను గూర్చి వివిధలోకచరిత్రములనుగూర్చి వివిధసమాజహితపద్ధతులనుగూర్చి భవిష్యజ్జీవనసంబంధమైన నిరుపమమును గలుగుచుండు వివిధసంకల్పములనుగూర్చి యిదివఱకా యిద్దఱకిని సంభాషణము జరిగెను గాని యిప్పటివంటిసంభాషణ మెన్నఁడును జరిగియుండలేదు. మానవహృదయమునందలి యిట్టిసత్యపదార్థము, ఇట్టిప్రబలప్రకాశము ఈవిధముగా నెన్నఁడును గోరాకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము కాలేదు. ఇట్టివిషయము లన్నియును

కవిత్వాకర్షణములని యెంచుచు నింతకాలము నతఁడు గోరా సంపూర్ణముగ నుపేక్షించి యుండెను. కాని యవి యిప్పుడు ప్రత్యక్షసిద్ధము లగుటచే నాతఁడు త్రోసివేయఁజాలకపోయెను. ఇంతే కాదు — ఆ యావేగ మాతని హృదయమునందును వ్యాపించెను. ఆ యుచ్ఛ్వాస మాతని సకలాంగకములయందును విద్యుద్వేగమున ప్రవహించెను. అతని యౌవనసంబంధమగు నొక యగోచరస్థానము నాక్రమించుకొనియున్న తెర యిప్పు డొక్కనిమిషములో విరిగిపోయెను! ఇంతకాలమునుండియు రుద్ధమై యున్న యా భాగమున శరన్నిశీథచంద్రిక లోని కొక్కసారిగాఁ బ్రవేశించి యొకవిధమగు ప్రేమను వర్షింపఁజేసెను.

చంద్రుఁ డప్పటికిఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను. నిద్రపోవుచున్నవాని ముఖమునందలి నవ్వువలె నప్పుడు తూర్పుదిక్కునం దాలోకాభాస మల్పమాత్రమై యుండెను. ఇంతసేపటికి వినయునిమనసు తేలికపడియెను. అప్పు డాతని కించుక సంకోచము కలుగుటచేఁ గొంతసే పూరకుండి పిమ్మట "గోరా! ఇప్పటి నా సంకోచమంతయును నీకు క్షుద్రముగాఁ దోఁచియుండును. నీవు నీమనసులో నన్ను నిందించుచుంటివి కాఁబోలును! కాని యేమి చేయుదును. నీయొద్దను నెన్నఁడును నేనేమియు దాఁపఁజాలను — ఇప్పుడును దాఁపలేదు. నీవు గ్రహించినను సరియే, గ్రహింపకున్నను సరియే!" అనియెను.

గోరా — వినయా! ఈ సమస్తవిషయములను నేను సరిగాఁ దెలిసికొంటి నని చెప్పఁజాలను. రెండుమూడుదినములక్రిందటివఱకు నీవును దెలియవు! జీవితమునందలి యిట్టియావేగములను, నావేశములను క్షుద్రములైనవని నేనింతవఱకు నుపేక్షించుచున్న మాటమాత్రము సత్యమే — కాని నిజముగా నివి క్షుద్రములు కావు. వీనిశక్తిని, వీనిగాంభీర్యమును, నేను ప్రత్యక్షము చేసికొనలేదు. అందుచేతనే యివి యవస్తువులనియు మాయామాత్రములనియు నేననుకొంటిని. కాని నీయం దిప్పు డట్టి తీవ్రానుభవమును గన్నులారఁ జూచియుండియు నే నెట్లసత్యము చెప్పఁగలను? ముఖ్యవిషయ మేమనిన — స్వధర్మనిరతుఁ డగువాఁ డితరధర్మములయందలి సత్యము తనకంటె నల్పమైనదిగా భావింపకున్నచోఁ గార్యనిర్వహణము చేయఁజాలఁడు. అందుచేతనే పరమేశ్వరుఁడు దూరవస్తువులు మానవదృష్టులకు సూక్ష్మము లగునట్లుగాఁ జేసియున్నాఁడు. సర్వసత్యములను సమానముగఁ బ్రత్యక్షము చేసి మానవుని విపన్ననగ్నునిగాఁ జేయలేదు. మన మొక్కదిక్కు ననుసరించి పోవలయును; అన్నిటి నొక్కచో గుదిగ్రుచ్చవలయు ననులోభమును త్యజింపవలయును — అప్పుడుగాని సత్యము గ్రహింపఁజాలము. నీవిప్పు డచ్చట నిలిచి నీ సత్యమూర్తిని బ్రత్యక్షము చేసికొంటివో, యా సత్యమూర్తినిగూర్చి నేనును నీవు నిలిచినచోటున నిలిచి యభివాదము చేయఁజాలను. అట్లయినచో నాజీవితసంబంధమగు సత్యమును వదలుకొనవలసివచ్చును. ఈమార్గమైనఁ గావలయును; లేదా యామార్గమైనఁ గావలయును!

విన— సోదరా! వినయుఁ డెన్నటికిని గోరా కాఁజాలఁడు! నేను నన్ను భరించుకొని నిలిచియున్నాను; నీవు నన్నుఁ ద్యజించుకొని నిలిచియున్నావు!

గోరా యసహ్యాభావముతో "వినయా! ఆమాటమాటకును గవిత్వము చేయకుము. నీమాటలనుబట్టి నేనొకసంగతిని స్పష్టముగా గ్రహించితిని. నీజీవితమున నీవిప్పుడొక ప్రబలసత్యము నెదుట నభిముఖుఁడవై నిలిచి యున్నావు. దానితో నాటలాడిన లాభము లేదు. సత్యమును గ్రహించినంతనే దానియం దాత్మసమర్పణము చేయవలయును. అంతకంటె మఱియొకయుపాయము లేదు. నే ననుసరించినమార్గమునుబట్టి యందలిసత్యమునుగూడ నెప్పటికైన నీవలెనే నేనును సంపాదింపఁగల నని నాయుద్దేశము. నీ వెప్పుడును బుస్తకములను జదివి ప్రేమపరిచయమునందే పరితృప్తుఁడవగుచుంటివి. నేను నట్లే చదువుచు స్వదేశప్రేమనే తెలిసికొనుచుంటిని. పుస్తకములలోని ప్రేమకంటె ననుభవసిద్ధమగు ప్రేమ యెంతసత్యమైనదియో నీవిప్పుడు గ్రహింపఁగలిగితివి. ఇప్పు డా ప్రేమ నీసచరాచరసమస్తప్రపంచము నావరించుకొని యున్నది. దీనినుండి నివృత్తి నందుటకు నీకెచ్చటను దావు లేదు— ఈవిధముగనే స్వదేశప్రేమ యెప్పటికైన సంపూర్ణరూపముతో నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాదినమున నాకును జోటు లేకుండఁ బోవును. ఆదినముననే యది నా సమస్తధనప్రాణములను, నాయస్థిమజ్జారక్తములను, నాయాకాశాలోకములను, నాసర్వస్వమును ననాయాసముగ నాకర్షించివైచును. స్వదేశసంబంధమగు నాసత్యమూర్తి యెంతయాశ్చర్యకరమైనది! ఎంతయపురూపమైనది! ఎంతనునిశ్చితమైనది! ఎంతనుప్రసన్నమైనది! ఆయానందము, ఆవేదన ఎంతప్రచండమైనది! ఎంతప్రబలమైనది! అది వననిర్ఝరిణింబోలి యొక్కనిమిషములో జననమరణములను దాఁటిపోవును! నీమాటలనుబట్టి నా కాసత్యమూర్తింగూర్చినయనుభవము కొంచెముగాఁ గలుగుచున్నది! నీజీవితమునందలి యీయనుభవ మిప్పుడు నాజీవితమున నాఘాతమువలె నున్నది. నీవలె నేనుగూడ నాసత్యము నెప్పటికైన ననుభవింపఁజాలుదునో చాలనో చెప్పఁజాలకున్నాను. కాని నేను పొందగోరినయనుభవమును ఛాయామాత్రముగ నీమూలముననే గ్రహింపఁ గలిగితిని!

ఆని పలుకుచు గోరా లేచి యటునిటుఁ దిరుగ నారంభించెను. పూర్వదిక్కునం దోఁచినప్రభాతకాంతు లాతనియెదుట మాటలాడుచున్నట్లును, వార్తలను బ్రకటించుచున్నట్లును, ప్రాచీనతపోవనసంబంధములగు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచున్నట్లును బొడకట్టెను. గోరా సర్వాంగకములును బులకించిపోయెను. ఒక్కనిమిషమాత్ర మతడు స్తంభితుడై నిలువఁబడిపోయెను. అతనిబ్రహ్మరంధ్రము భేదించుకొని యొకజ్యోతిర్రేఖ నాళమ్ము మృణాళముంబోలి బయలుదేఱి యొకజ్యోతిర్మయశతపత్రము సమస్తాకాశమునందు వ్యాపించునట్లుగ వికసింపఁ జేసినట్లాతనికిఁ దోఁచెను. అతని సమస్తప్రాణములను

సమస్తచేతనములును, సమస్తశక్తులు నొక్కసారిగా దానియం దానందసంక్షోభితములై పోయినట్లు పాడకటైను!

గోరా తన్నుఁ దానే మఱలించుకొని వచ్చి యాకస్మికముగా "వినయా! నీ విట్టి ప్రేమనుగూడ దాఁటవలసి యున్నది. అప్పటనే యాఁగిపోయినచో లాభము లేదు. నన్నిపు డాహ్వానించినమహాశక్తి యెట్టిసత్యస్వరూపిణియో యొకప్పుడు నీకు జూపించెదను. నాహృదయ మిప్పు డానందముచే నిండిపోయినది. నేనిప్పుడు నిన్ను మఱి యెవ్వరి చేతులలోను విడువఁజాలను!" అనియెను.

వినయుఁడు గోరాసమీపమునకు వచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యప్పు డాతని నొకవిధమగు నపూర్వోత్సాహముతోఁ గౌఁగిలించుకొని "తమ్ముడా! వినయా! మనము మరణించినచో నొక్కసారిగా మరణింతము! మన మిరువురము నొక్కటిగా నుందము! మన కెవ్వరును విచ్ఛేదమును గల్పింపఁజాలరు! భేదమును గూర్పఁజాలరు!" అనియెను.

గోరా యీగభీరోత్సాహవేగము వినయుని హృదయాంతరాళమునుగూడఁ దరంగితముగఁ జేసివైచెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడకుండ గోరా ప్రేమాకర్షణమున కాత్మసమర్పణమును గావించుకొనియెను. ఆయిరువురు నట్లే కౌఁగిలించుకొని పరిచారము చేయుచుండిరి. పూర్వాకాశమున నుదయరాగ మలముకొనియెను. అప్పుడు గోరా "సోదరా! నేను నా దేవీమూర్తిని గాంచినస్థానము సౌందర్యస్థానము కాదు—అది దుర్భిక్షదారిద్ర్యములును, దుఃఖావమానములును గలస్థానము! అక్కడ పాటలు పాడి పువ్వులతోఁ బూజకాదు—రక్తమునర్పించి ప్రాణములతోఁ బూజింపవలయును! నాకుమాత్ర మదియే యన్నిటికంటె నానందముగా నుండును. అచ్చట సుఖవిస్మృతి యెంతమాత్రము లేదు! ఆత్మశక్తిపూర్ణమగుజాగరణమే నిండి యుండును! అది మధురమోహనమూర్తి కాదు!—దుర్జయమును దుస్సహము నగు నొక యావిర్భావము! ఎంతనిష్ఠురమైనది! ఎంతభీకరమైనది! అందలికఠిన ఝంకారము సప్తస్వరముల యేకీభావనినాదముకంటెను గభీరతమంబై యుండును. తలఁచుకొన్నచో నాహృదయమున నుల్లాసము పొంగిపోవుచున్నది. ఇదియే పురుషానంద మని నాకుఁ దోఁచుచున్నది—ఇదియే జీవితసంబంధ మగు తాండవనృత్యము! పురాతనప్రళయయజ్ఞకుండమునందలి యగ్నిజ్వాలలలో నూతనమనోజ్ఞదివ్యమూర్తిని దర్శించుటకే పురుషునిసాధన! రక్తవర్ణ మగు నాకాశక్షేత్రమున బంధముక్తంబును, జ్యోతిర్మయంబు నగుభవిష్యత్తును జూడఁగలిగితిని! ఈయాసన్నప్రభాతకాంతులలోపలను జూడఁగలిగితిని! చూడుము వినయా! నా గుండెలలో నెవ్వరో డమరుకమును మ్రోగించుచున్నారు!" అని వినయునిచేయి పట్టుకొని గోరా తనగుండెలపైఁ బెట్టుకొనియెను.

వినయ—సోదరా! గోరా! నేను నీతోడనే యుండెదను. కాని, నీవెన్నఁడును నన్నుఁ బ్రతియొకలాగు తలంపవలదు, ఓ ధీవలె నిర్దయుడవై నీవు నన్నొక్కసారిగా నీతో నీడ్చుకొని పొమ్ము! మన మిరువురము నొక్కదారినిఁ బోవుదము. కాని నాకు నీయంతటి శక్తిలేదు!

గోరా—మనయిరువురిలోను ప్రకృతిభేద మున్నది. కాని యొకమహానందమున మనభిన్నప్రకృతులను మన మేకము చేసికొనవలెను! నీయందును నాయందునుగల ప్రేమను మన మనంతప్రేమమునం దైక్యము చేయవలయును. ఆప్రేమయట్టి సత్యస్వరూపమును ప్రాప్తించునంతవఱకు మనయిరువురిలోను ననేకాఘాతములును, సంఘాతములును, విరోధములును, విచ్ఛేదములును గలుగుచునే యుండును. మనప్రేమకు సత్యత్వము కలిగినచో నప్పుడు మనము భిన్నత్వమును బంధుత్వమును గూడ మఱచిపోయి ప్రచండమగు నాత్మసమర్పణ మధ్యమున నాత్మబలముచే నేకీభావముం గాంచి నిలువఁగలము! ఈదుర్లభానందమే మనమిత్రత్వమునకు శేష పరిణామము కావలయును!

వినయుఁడు గోరాచేయి పట్టుకొని "అట్లే యగుగాక!" అనియెను.

గోరా—అంతవఱకును నేను నిన్ననేకవిధముల బాధించుచుందును. నా బాధ లన్నియును నీవు సహింపవలయును. ఏమనిన—ఈమనమిత్రత్వమే మన జీవితమునకుఁ జరమలక్ష్యముగాఁ జూచుకొనఁ గూడదు. అయినను దానిని వర్ధిల్లఁ జేసికొనుటకే ప్రయత్నింపవలయును; కాని తృణీకరింపరాదు. అదిలేకున్నచో నుపాయములేదు. అది వర్ధిల్లినప్పుడే మనయత్నము సర్వము సార్థకము కాఁగలదు.

ఇంతలోనడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే గోరాయదరిపడిచూచెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికి వచ్చి తోడనే యాయిరువురను రెండుచేతులఁ బట్టుకొని గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "పొండు! ఈపాటికిఁ బరుండుఁడు!" అనియెను. అప్పుడు గోరావినయు లిరువురును "మాకింక నిద్దుర రాదమ్మా!" అని చెప్పిరి. "వచ్చును!" అని చెప్పుచు నానందమయి యొకశయ్యపై వారిద్దఱిని బరుండఁజేసి తలుపులుమూసి వారిప్రక్కయొద్దఁ గూర్చుండి విసరుచుండెను.

వినయ—అమ్మా! నీవు విసరుచుఁ గూర్చున్నచో మాకు నిద్దురరాదు.

ఆనం—ఎందులకు రాదో చూతము! నేనిక్కడనుండి లేచిపోయినచో మీరు మరల మాటల కారంభింతురు.

ఆయిరువురను నిద్రించినతరువాత నానందమయి మెల్లగా గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. ఆమె మెట్లను దిగుచుండఁగా మహిముఁడు మీఁదికెక్కుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నడ్డగించి "ఇప్పుడు వలదు! రాత్రి యంతయును వాళ్ళకు నిద్రలేదు, ఇప్పుడే నేను వారిని నిద్రింపఁజేసి వచ్చుచున్నాను!" అనియెను.

మహి — ఆహాహా! ఏమిమిత్రత్వము! పెండ్లిమాట లేమైన జరిగినవేమో తెలిసినదా ?

ఆనం — తెలియలేదు —

మహి — ఏవిరియో కొంచెము జరిగియే యుండును. ఎప్పటికి లేచెదరు? శీఘ్రముగాఁ బెండ్లిజరుగకున్నచో నెన్నియో విఘ్నములు తటస్థించును.

ఆనందమయి నవ్వుచు "వారిద్దరిపొత్తులోమాత్రము విఘ్నములులేవు. వా రీదినమధ్యమునందే లేచెదరు!" అనియెను.

౧౬

"మీరు సుచరిత కిఁకను బెండ్లిచేయరు కావా?" అని వరదాసుందరి ప్రశ్నించెను.

పరేశబాబు స్వాభావికశాంతగంభీరభావముతోఁ గొంతసేపటివఱకును గడ్డమును దువ్వుకొనుచుఁ బిమ్మట మృదుస్వరముతో "వరుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?" అనియెను.

వర — ఏమి ? పానూబాబునకు సుచరితకును బెండ్లిమాటలు జరుగనే జరిగినవి. మనమందఱము నెఱుంగుదుము. సుచరితయు నెఱుంగును.

పరే — రాధారాణి పానూబాబును సరిగా నెన్నుకొన్నట్లు నాకుఁ దోఁచుట లేదు —

వర — ఈమాటలు నాకంతబాగుగాఁ దోఁచుటలేదు. సుచరితను మనము మన బిడ్డలకంటె నెప్పుడైనఁ దక్కువగాఁ జూచితిమా? అందుచేతనే యీమాటకూడఁ జెప్ప వలసివచ్చుచున్నది. ఆమె కీప్రత్యేకభావమేల ? పానూబాబువంటి విద్వాంసుఁడు, ధార్మికుఁడు తన్నుఁ గోరుచున్నాఁడు. ఈయవకాశము సామాన్యముగఁ బోఁగొట్టుకొనఁదగినదా ? మీరేమన్నను సరియే. మనలావణ్య యీమెకంటె నెన్నియోవిషయములందధికురాలు ! నేనిప్పుడు చెప్పుచున్నాను. ఆమె సుచరితవలె మనము నిర్దేశించినవరుని బెండ్లియాడనని చెప్పదు. ఎన్నటికినిఁ జెప్పదు ! మీరీవిధముగా సుచరిత యహంభావత్వమును వర్ధిల్లఁజేయుచున్నచో నిఁక నామెకుఁ దగినవరుఁడు దొరకుటయే దుర్లభమైపోవును.

పరేశుఁ డికఁ నేమియు మాటాడలేదు. వరదాసుందరితో నాతఁ డెప్పుడును వాదము చేయఁడు ! విశేషించి సుచరితవిషయమున నసలే వాదము చేయఁడు !

సుచరితతల్లి సతీశుని బ్రసవించి మరణించెను. అప్పటికి సుచరిత కేడేండ్లవయసు. ఆమెతండ్రి రామశరణహాల్దారు. భార్యమరణానంతరమున బ్రాహ్మసామాజికుఁడయ్యెను. మఱియు రైతులదుర్మార్గమువలన నాతఁడు స్వగ్రామమును విడిచి ఢాకాకు వచ్చి పోస్టాఫీసులో నుద్యోగము సంపాదించుకొని యుండెను. ఆసమయమున

నందే యాతనికిఁ బరేశబాబుతో విశేషమైత్రి కలిగెను. అప్పటినుండియు సుచరిత పరేశుని దనతండ్రితో సమానముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇంతలో రామశరణుఁడా కస్మికముగ మరణించెను. ఆతఁడు మరణసమయమునఁ దనసర్వస్వమును బుత్రికాపుత్రకులు సమానభాగములుగాఁ దీసికొనవలయు ననియు, వారు పెద్దవారగువఱకును బరేశబాబు వ్యవహరించుచుండవలయు ననియు మరణశాసనము వ్రాసి బిడ్డలను బరేశున కొప్పగించెను. అది మొదలుగా సతీశుఁడును; సుచరితయుఁగూడఁ బరేశునికుటుంబమువారై యుండిరి.

పానూబాబు విశేషోత్సాహము గలబ్రాహ్మసామాజికుఁడనియు, సకలసమాజకార్యములయందును నాతఁడు చేయి యుండుననియుఁ బాఠకు లిదివఱకే వినియున్నారు. ఆతఁడు రాత్రిపాఠశాలయందు శిక్షకుఁడు; పత్రికాసంపాదకుఁడు; స్త్రీవిద్యాలయ కార్యదర్శి—అతని కెంతమాత్రమును శాంతిలేదు. ఈయువకుఁ డెప్పటికైన బ్రహ్మసమాజమున నత్యున్నతాధికారము గాంచునని యందఱు నాశపడుచుండిరి. అతని యింగ్లీషు భాషావైశద్యమునుగూర్చియు, దర్శనశాస్త్ర పారదర్శిత్వముఁగూర్చియు సమాజమునందే కాక వెలుపల విద్యార్థులలోఁగూడ విఖ్యాతి వ్యాపించియుండెను. ఈ సకలవిశేషకారణములచే నెకొన్ని సమాజమువారివలెనే సుచరితయును, పానూబాబును విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆమె ఢాకానుండి క్రొత్తగాఁ గలకత్తాకు వచ్చిన దినములలో నెట్లయిన పానూబాబుతోఁ బరిచయము చేసికొనవలయునని యామెకు గుతూహలము కలుగుచుండెను.

తుట్టతుదకు సుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుతో నామెకుఁ బరిచయము కలుగుటయేకాదు—హారానబాబు తన హృదయమునందలి ప్రేమభావమును సుచరితయెదుట నిస్సంకోచముగఁ దెలుపఁగలుగునంతటి చనవుగూడఁ గలిగెను. అంతటినుండి యాతఁడు సుచరిత లోపములను బూరించుటయందును, నామెతప్పులను సవరించుటయందును, నామె యుత్సాహమును వర్ధిల్లఁజేయుటయందును, నామెయున్నతసాధనముంగూర్చి యాలోచించుటయందును నిమగ్నుఁడైయుండెను. దీనినిబట్టి యాతఁడామెను దనకుఁ దగినసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనఁగోరి ప్రయత్నించుచుండెనని యెల్లరకును స్పష్టపడిపోయెను. అంతటి సుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుహృదయమును జయింపఁగలిగినందులకు సుచరితయును దనమనసులో భక్తిసమ్మిశ్రితమగుగర్వానుభవమును గాంచియుండెను.

పెద్దవారలెవ్వరును బ్రస్తావింపకపోయినను సుచరితను హారానబాబునకే యిచ్చుట నిశ్చయమని యందఱును భావించుకొనిరి. సుచరితయును దనమనసులో నట్లే యనుకొని యాతఁడు సమాజహితమునకై తనజీవితము నెట్లు ధారపోయుచుండెనో యట్లే తానును శిక్షాసాధనములమూలమున నాతని కుపయుక్తురాలను గావలయునని యొకవిధమగు స

త్కాంఠ కలిగియుండెను. ఈవివాహకల్పన మామెకు భయము, సంభ్రమము, బాధ్యతానిర్దేశము మొదలగుభావములచే గల్పింపఁబడిన యొకవిధమగుజాతికోటువలె బోధ యగుచుండెను. అది యుద్యమముచేయుట కుపయోగించునదిగాని సుఖముగ నివసించుటకుఁ గాదు—అది యైతిహాసికము గాని, పారివారికము కాదు!

ఇట్టిస్థితిలోఁ గూడ గన్యకపక్షమువారి కంతకును నీవివాహము సౌభాగ్యదాయకమనియే తోఁచుచుండెను. కాని హారానబాబుమాత్రము మనోవ్యానురాగము లేకుండ బాగుగ నుండునన్నంతమాత్రముననే పెండ్లి చేసికొనుటపరమోత్కృష్టజీవితబాధ్యతల నెఱింగియున్న తనవంటివానికిఁ దగినపని కాదని భావించుచుండెను. ఈవివాహము వలన బ్రహ్మసమాజమున కెంతవఱకు లాభము కలుగునో సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనకుండఁ గార్యప్రవృత్తుఁ డగుట కాతఁడు సంశయించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డాకన్యనుండి సుచరితను బరీక్షించుచుండెను.

పరీక్షించుటయును, బరీక్షింపఁబడుటయుఁ గూడ నయ్యెను. హారానబాబు క్రమముగాఁ బరేశునికుటుంబమునకుఁ బరిచితుఁ డైపోయెను. ఇంటివా రందఱు నాతని పానూబాబని పిలుచునంతటి చనవయ్యెను. ఇప్పు డాతనివిగ్రహము నింగ్లీషువిద్యాభాండాగారముగను, తత్త్వజ్ఞానాధారముగను, బ్రహ్మసమాజమంగళావతారముగను జూచుట యసంభవమయ్యెను. ఇప్పు డాతఁ డందఱియెదుటను నొకమానవమాత్రుఁడుగనే యుండెను. ఇప్పు డాతఁడు కేవలగౌరవసంభ్రమముల కధికారిగాక, గుణదోషములకుఁ నిష్టానిష్టములకును నధీనుఁడై పోయెను.

ఆశ్చర్యవిషయ మేమనిన—హారానబాబుసంబంధ మగునేభావ మిదివఱకు సుచరితభక్తి నాకర్షించి యుండెనో, యాభావమే యిప్పు డామెహృదయమున కాఘాతమగుచుండెను. హారానబాబు బ్రహ్మసమాజమునకు రక్షకుఁడై యుండి సమాజసత్యమును, సమాజమంగళమును, సమాజసౌందర్యమును బాలించుభారమును వహించుపట్టున నసమర్థునివలెఁ గానవచ్చుచుండెను. మానవునకు సత్యముతోడిసంబంధము భక్తిసంబంధమే—అది మానవుని వినయవంతునిగాఁ జేయును. అది లేక యహంకారమును నౌద్ధత్యమును గలమానవునియందు సత్యము నెదుట తుచ్ఛత్వము గనఁబడుచుండును. ఈవిషయమున సుచరిత హారానబాబును, బరేశునితోఁ బోల్చి చూచి భేదమును గ్రహింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. పరేశునిప్రశాంతవదనమును జూచినంతనే యాతని హృదయమందలి సత్యమహత్త్వము కన్నులఁ బడుచుండును—హారానబాబుముఖమునం దట్లగుపడుట లేదు. ఆతని బ్రాహ్మత్వ మనియెడు నొకవిధమగు నుగ్రమైనయాత్మప్రకాశమన్నిటికంటెను మించి మాటలయందును గార్యములయందును నమంగళస్వరూపముతో బహిరత మగుచుండును.

హారానబాబు బ్రాహ్మసమాజమంగళమును గూర్చి యాలోచించుపట్టునఁ బరేశబాబునందు గూడఁ దప్పు పట్టక మానఁడు. ఆటిసమయములయందు సుచరిత యాహత భుజంగినివలె నసహిష్ణురాలై పోవుచుండును. ఆకాలమున బంగాళాదేశమునందలి యింగ్లీషువిద్యాధికులలో భగవద్గీత చదువునాచారము లేదు. కాని పరేశబాబు సుచరితచే నప్పుడప్పుడు గీతను జదివించుచుండెను. మహాభారత మంతయు నాతఁడు సుచరితచేఁ జదివి వినిపించియుండెను. హారానబాబు కది సమ్మతముగా లేదు. అట్టిగ్రంథము లేవియు బ్రాహ్మగృహములం దుండఁగూడ దనుపక్షములోనివాఁడు! అతఁడు వీని నెన్నఁడును జదువలేదు. రామాయణము, భారతము భగవద్గీత—ఇవి యన్నియు హిందువులగ్రంథము లని యాతఁడు వేఱుపఱచుచుండును. శాస్త్రచర్చలయందును మంచిచెడ్డల నిర్ణయించుసకల విషయములందును బరేశబాబు బ్రాహ్మనియమములను, నబ్రాహ్మనియమములను గూడ ఖండించుచుండును. అది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగా నుండును. పరేశునియందు బహిరంగముగాఁ గాని రహస్యముగాఁ గాని దోషారోపణము చేయుట సుచరిత యెంతమాత్రమును సహింపఁజాలకుండెను. హారానబా బట్లు ప్రవర్తించుచుండుటచేతనే క్రమముగా సుచరిత కాతనియందుఁ గటువు దోఁచెను.

ఈవిధముగాఁ దనసాంప్రదాయికోత్సాహవేగముచే హారానబాబు సుచరిత హృదయమునుండి నానాఁటికి వైముఖ్యమును బొందుచుండెను. కాని యిప్పటికిని వారి వివాహవిషయమై యెవ్వరికి నెట్టిసంశయమును గలుగుట లేదు. ఎవ్వఁడైన నొకఁడు ధర్మసమాజమను దుకాణమునందుఁ దనపేరుఁ బెద్దయక్షరములతోడి పెద్దతరగతి టిక్కెట్టును గొనియున్నను, క్రమముగా నితరలోకమునం దాతఁడు తనయల్పమూల్యమును దానే గ్రహింపఁగలఁడు! అందుచేతనే పరేశబాబు హారానుని వాంఛితమును గూర్చి యసహ్యించుకొనలేదు. హారానబాబు నందఱును సమాజమునకు భవిష్యదాలంబనస్వరూపముగ భావించుచుండిరి. అతఁడును వారియభిప్రాయముల నంగీకరించియే యుండెను. హారానబాబువంటి వానియెడల సుచరితకు సమ్మతికలిగెనో లేదో యను విషయమే విచారణీయము—హారానబాబు సుచరిత కెంతవఱకు నచ్చియుండెనో యాసంగతి యామెహృదయమునకే తెలియకుండెను.

ఈవివాహవిషయమున సుచరితయుద్దేశము తెలిసికొనుట ముఖ్యమని యెవ్వరును భావింపలేదు. అట్లే సుచరితయును దనసంగతిని భావించుకొనలేదు. బ్రాహ్మసమాజమునందలి యందఱవలెనే యామెయును బ్రవర్తించుచుండెను. హారానబాబు "నేనీమెను బెండ్లియాడెదను" అని చెప్పిననాఁటినుండియు నామె వివాహరూపమగు కర్తవ్యము నంగీకరించియుండెను.

ఈవిధముగనే జరుగుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నాదినమున గోరాయెదుట సుచరిత హారానబాబుం గూర్చి యొకటిరెండు తీవ్రవాక్యముల నుచ్చరించి యుండెను. ఆస్వరమునుబట్టి యామె హారానబాబు నంతగా గౌరవించుట లేదని పరేశుఁడు సంశయించెను. ఆయిరువురిహృదయములను గలియనీయకుండుటకుఁ గారణ మున్నదని యెంచియే పరేశుఁడు వరదాసుందరిప్రశ్నలకుఁ బూర్ణముగా నిప్పుడు ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలకపోయెను. అప్పుడు వరదాసుందరి సుచరితను రహస్యముగఁ బిలిచి "నీవు మీతండ్రిగారికి విచారమును గూర్చుచున్నావు," అనియెను.

ఆమాట విని సుచరిత యదరిపడియెను. ఆమె పొరపాటువలననైనను, పరేశుని హృదయమున కెన్నఁడును గష్టము గలిగింపఁజాలదు. అప్పుడు సుచరిత వివర్ణవదనముతో "అమ్మా! ఇదియేమి? నేనేమిచేసితిని!" అనియెను.

వర—నాకెట్లు తెలియును తల్లీ! నీవు పానూబాబును ప్రేమించుటలేదని యాయనకుఁ దోఁచినది కాఁబోలును! నీకు నాతనికిని వివాహము స్థిరపడినట్లు బ్రహ్మసమాజమువా రందఱు నెఱుఁగుదురు. ఇట్టిస్థితిలో నీవుమాత్రము—

సుచ—అమ్మా! అట్లనియెద వేమి? నేనెవ్వరియొద్దను నసంబద్ధముగ నేమియు మాటాడలేదే!

సుచరిత యాశ్చర్యపడుటకుఁ గారణ మున్నది. ఆమె హారానబాబు నెడలఁ గేవలము విరక్తయై యున్నమాట నిజమే—కాని వివాహమునుగూర్చి యామె యెప్పుడును మనసులోనైనను నెట్టియాలోచనమును జేసికొని యుండలేదు. తన సమస్తజీవిత సుఖదుఃఖములు నీవివాహమునందే యిమిడియున్న వని పాపమామెకుఁ దెలియదు. ఆదినమునఁ బరేశబాబు నెదుటనే తాను హారానబాబును దిరస్కరించినసంగతి యామె కప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చెను. అందుచేతనే యాతఁడు దుఃఖితుఁడై యుండెనని గ్రహించి సుచరిత పరితపించి పోవుచుండెను. ఆమె యిట్టితప్పుపని కెన్నఁడును జేసి యుండలేదు. ఇఁక నెన్నఁడును జేయ నని సంకల్పించుకొనియెను.

అంతలో హారానబాబు వచ్చెను. వరదాసుందరి యాతని తనగదిలోనికిఁ బిలిచి "మంచిది. పానూబాబూ! నీవు మాసుచరితను బెండ్లియాడెద వని యందఱు ననుకొనుచున్నారు. కాని నీనోటినుండిమాత్ర మెప్పుడు నొక్కమాటయైనను వినలేదు. నీకు నిజముగా నట్టియభిప్రాయమే యున్నయెడల స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోవుటకుఁ గారణమేమి?" అనియెను.

హారానబాబు ఇఁక విలంబనము సహింపఁజాలకుండెను. ఎట్లయిన సుచరితను దన బందీగాఁ జేసికొనుటయే సుఖ మని యాతఁ డనుకొనియెను. తనయందలి ప్రేమను గూర్చి, బ్రహ్మసమాజహితము నుగూర్చి యోగ్యతాపరిశీలనము నుగూర్చి యాలోచించుట

యనంతరకరణీయము గా నాతనికిఁ దోఁచెను. తోడనే యాతఁడు వరదాసుందరిం గాంచి "పునరుక్తిగా నుండవని నేనీవిషయమును గూర్చి మాటాడుట లేదు. సుచరిత కదు నానిమిత్తమ యేఁటికో యనుఁ బ్రతీక్షించుచున్నాను" అనియెను.

వర— మీరింకను బోడిగించుచున్నారా? నేను పదునాలుగేండ్లవయసే చాలు ననుకొనుచున్నాను.

ఆనాఁడు తేనీరు త్రాగునప్పుడు పరేశుఁడు సుచరితభావముం గాంచి యాశ్చర్య పడియెను. ఆమె యంతశ్రద్ధతో హారానబాబు నెన్నఁడును గౌరవింపలేదు. ఆతఁడు వెడలిపోవుట కత్యుత్సుకముఁ జూపుచుండఁగా లావణ్య చేసిన శిల్పకళను బరీక్షింపవల యు నని చెప్పి సుచరిత యాతని నాఁపి కూర్చుండఁ జేసెను! అందుచేఁ బరేశుని హృదయము నిశ్చింతమయ్యెను. ఆతఁ డిప్పుడు తాను పొరపాటు పడితి ననికొనియెను. "ఈయిరువురిలోనను నిదివఱకేదో విధమగు ప్రణయకలహము జరిగినది. మరల నిరువురు నిప్పటివలెనే కలిసికొన్నారు!" అని భావించి యాతఁడు మనసులోనే నవ్వుకొనియెను.

హారానబాబు వెడలిపోవునప్పుడు పరేశునియెదుట వివాహప్రస్తావముం దెచ్చెను; ఇంక నాలస్యము చేయుట నాకిష్టములేదనికూడఁ జెప్పెను! పరేశుఁ డించుక యాశ్చర్యముతో "నీవు పదునెనిమిదేండ్లు నిండినతరువాతఁ గాని కన్యలకుఁ బెండ్లి చేయరాదని చెప్పితివి కాదా? ఇట్లు నీవు పత్రికలలోఁ గూడఁ బ్రకటించితివి!" అనియెను.

హారా— ఈమాట సుచరితయెడల వర్తింపదు. ఏమనిన— ఆమె మనఃపరిణామము వయోవృద్ధు లగుస్త్రీలకంటెను మించియున్నది.

పరేశుఁడు ప్రశాంతదృఢస్వరముతో "హారానబాబూ! అట్లే యుండుఁగాక! అయినను విశేషమగు నహితము లేనప్పుడు నీమతము ననుసరించి రాధారాణివయసు పూర్ణమగువఱకును బ్రతీక్షించుటయే కర్తవ్యము!" అనియెను.

హారానబాబు తన దౌర్బల్యము బయల్పడినందులకు లజ్జితుఁడై "నిశ్చయముగాఁ గర్తవ్యమే. కేవల మిప్పుడు నాయుద్దేశ మేమనిన— ఒకదినమున మనవారి నందఱను బిలిచి యీశ్వరప్రార్థనము గావించి సంబంధము స్థిరపఱచుకొనవలయునని—" అనియెను.

పరే— సరే; మంచిమాటయే!

౧౨

రెండుమూఁడుగంటలు నిద్రించినతరువాత గోరాకు మెలకువవచ్చెను. పార్శ్వమున నింకను వినయుఁడు నిద్రించుచుండుటం గాంచి యాతనిహృదయ మానందపరిపూర్ణమై పోయెను. ఒకప్రియవస్తువును బారవైచికొన్నట్లు కలఁగని యంతలో మేల్కొని యావస్తువును జూచికొన్నప్పు డెంతయానందముగ నుండునో గోరా కిప్పు డట్లుండెను. వినయుని బరిత్యజించినచోఁ దనజీవిత మెంతవఱకుఁ గుంటుపడిపోవునో

గోరా యిప్పుడు మేల్కాని లేచి పక్కను నిద్రించుచున్న వినయునిఁ జూచి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనియెను. ఈ యానందాఘాతముచే నాతఁడు చంచలుఁడై కొంతరగా వినయుని మేల్కొలిపి "పనియున్నది రమ్ము !" అనియెను.

గోరాకుఁ బ్రతిదినమును జేయు విధాయక కార్య మొకటి యున్నది. అతఁడు చదువుకొన్న నిమ్నజాతి బాలురయిండ్లకుఁ బోవుచుండును. వారికుపకారము చేయుటకుఁ గాని, యుపదేశము చేయుటకుఁ గాని కాదు — కేవల మొకసారి వారిని జూచుటకే పోవుచుండును. తనతోఁ జదువుకొన్న వారినిగూడ గోరా యింతగాఁ జూడఁడనియే చెప్పవచ్చును. ఆ బాలకు లందఱును గోరాను దాదా ఠాకూ రని పిలుచుచు నాతని హుక్కామూలమున నభ్యర్థించుచుందురు. కేవలమును వారియాతిథ్యమును స్వీకరించుటకే గోరా తంబాకును సేవించుచుండును.

వారిలో నందుఁడనువాఁడు గోరాకుఁ బ్రియానుచరుఁడై యుండెను. అతఁడొక వడ్రంగికొడుకు! ఇరువది రెండేండ్లవాఁడు. అతఁడు తన తండ్రి దుకాణమునందుండి కఱ్ఱ పెట్టెలను జేయుచుండును. అతఁడు ఫుట్ బాల్, క్రికెట్టు మొదలగు నాటలయం దద్వితీయుఁడు. ఖేలనరంగమునం దాతని మించినవాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. గోరా యొక ఖేలనరంగమును స్థాపించి యందు గొప్పయింటిబిడ్డలతోఁ గూడ నీవడ్రంగిపిల్లలను గలిపి యాటలాడించుచుండెను. నందుని కన్నియాటలును సమానముగాఁ దెలియును. అతఁడాటలయందు మేలుచేయి పడయుచుండుటచే గొప్పయింటిబిడ్డల కందఱకు నసూయాకరముగా నుండెను. కాని గోరాశాసనముచే నాతని నెవ్వరు నేమియుఁ జేయఁజాలకుండిరి.

ఒకనాఁడా నందునికాలిలో "ఉలి" గ్రుచ్చుకొనియెను. అందుచే నాతఁ డాటలకు వచ్చుటలేదు. గోరా కొన్నిదినములనుండి వినయునిగూర్చి విచారము కలిగియుండెను. అందుచే నాతనికి నందుని జూచుట తటస్థింపలేదు. నేఁటిప్రాతఃకాలమున గోరా వినయుని వెంటఁబెట్టుకొని నందుని జూడవలయునని బయలుదేరెను. వారట్లు నందునియింటిగుమ్మమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి యాఁడువాండ్రరోదనధ్వని వినవచ్చెను. నందునితండ్రి గాని, మఱి యితరపురుషులు గాని లోపలలేరు. ఆప్రక్కనొక తంబాకుదుకాణ మున్నది, ఆయంగడివాఁడు వచ్చి నేఁటి తెల్లవారుజామున నందుఁడు మరణించెనని చెప్పెను.

నందుఁడు మరణించెను ! అంతటి స్వాస్థ్యము, అంతశక్తి అంతటి తేజము, అంతటి హృదయము, అంతటియల్పవయసు — అట్టినందుఁ డీతెల్లవారుజామున మరణించెను! నందుఁడొక సామాన్యుఁడగు వడ్రంగిపిల్లవాఁడు — అతనియభావముచే నింతటి ప్రపంచమునందొక చిన్న కుటుంబమునకుమాత్రము కొలదిసేపుమాత్రమే కష్టముగా నుండును. కాని, గోరాకిప్పుడు నందునిమరణ మతిదారుణముగను, నసంగతముగను, నసంభవము

గను దోఁచెను— ఆతఁడు ప్రతివస్తువును జీవకళతోఁ జూచుచుండును. ఇంతమంది జీవించియున్నారు కాని యాతనివంటి ప్రమదప్రాణి యెక్కడ నున్నాఁడు !

ఆతఁడు ధనుర్వాతముచే మరణించెనని తెలియవచ్చెను. నందునితండ్రి డాక్టరు కొఱకుఁ బ్రయత్నించెను గాని నందునితల్లి మాత్రము తనబిడ్డకు భూతము పట్టినదని చెప్పి డాక్టరుఁ బిలువనీక బలవంతముగ నడ్డగించెను. భూతవైద్యుఁడు రాత్రి యంతయు నాతనిశరీరమున రక్తము పెట్టెను; కొట్టెను; మంత్రములు చదివెను. జబ్బు హెచ్చుచేసెను. ఆసమయమునందే నందుఁడు గోరాను బిలువవలయు నని బలవంతముచేసెను. ఆతఁడువచ్చి డాక్టరు వైద్యము చేయించు నేమో యనుభయముచేఁ దల్లి సమ్మతింపలేదు. గోరా యీసంగతు లన్నియును దెలిసికొనెను.

అచటనుండి తిరిగివచ్చునప్పుడు వినయుఁడు "ఆహా! ఎంతటిమూఢత్వమున కెంతశాస్తియైనది !" అనియెను.

గోరా— ఇట్టిమూఢత్వము నొకమూలకుఁ ద్రోసివైచి వెలుపల నున్నచో శాంతి లభించునని నీవనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును ! కాదు. ఈప్రబలమూఢత్వమునకుఁ బ్రబలశిక్ష యగునని నీవు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగినను, నీవీవిషయమును నీసన్నిధినుండి యొక్క యాక్షేపోక్తి మాత్రమునఁ ద్రోసివేయఁజాలవు.

మనసునందలి యుత్తేజనముచే గోరాపాదవిక్షేపము క్రమముగా వేగవంతమగుచుండెను. వినయుఁ డాతనిమాటకు మాఱుచెప్పక వేగముగా నాతనితో నడచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా యించుకసే పూరకుండి యాకస్మికముగా "కాదు వినయా ! నానందునకు జరిగిన భూతవైద్యపుదెబ్బ నన్ను బాధించుచున్నది నాదేశమునంతను బాధించుచున్నది. ఇట్టివిషయములన్నియు స్వల్పము లనిగాని, విచ్ఛిన్న ఘటనములనిగాని నే నించుకమాత్రము నూహింపఁజాలను" అనియెను.

అప్పటికిగూడ వినయుఁడు నిరుత్తరుఁడైయుండుటచే గోరాగర్జించుచు "వినయా! ఇప్పటి నీమనసులోనియుద్దేశము నేను గ్రహించితిని ! ఇట్టివానికిఁ బ్రతీకారములేదనియు, నున్నను నట్టిది లభించు కాలము చాలదూరమునం దున్నదనియు నీవనుకొనుచున్నావు! నేనట్లనుకొనుట లేదు— అనుకున్నచో జీవింపఁజాలకయే యుందును— నాదేశమున కెట్టియాఘాతమైనను దానికిఁ బ్రతీకార మున్నది. అది యెంతగొప్పదైనను నే నేచేయఁగలను. అది నాకెంతమాత్రము నసాధ్యము కాదు— ఈవిశ్వాసము నాహృదయమున దృఢముగా నుండుటచేత నే నేనీదిగంతవ్యాప్తమగు నింతటిదుఃఖమును, నింతటిదుర్గతిని, నింతటియవమానమును సహింపఁగలుగుచున్నాను!" అనియెను.

విన— ఇంత తీవ్రముగా దేశమంతట నాక్రమించుకొనియున్న యీప్రబలదుర్గతి కెదురుగా నిలువఁబడి విశ్వాసమును నిలిపి యుంచుకొనునంతటి సాహసము నాకు లేదు.

గోరా—దుర్గతి చిరస్థాయియై యుండునను మాట నేనెన్నటికిని విశ్వసింపఁజాలను. ఈ సమస్త ప్రపంచసంబంధ మగు జ్ఞానశక్తియును, ప్రాణశక్తియును దానిని ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నది. వినయా! ఈసంగతి నీకు నేనెన్నిసారులు చెప్పితిని. ఇది యసంభవ మని నీవు కలలోనైనను భావింపవలదు. మనదేశమునకు ముక్తి లభించును! ఈమాట మనసునం దుంచుకొనియే మనము ప్రతిదినమునను సంసిద్ధులమై యుండవలయును. భారతవర్ష విముక్తికై యెప్పుడో యొకప్పుడు మహారణము జరుగఁగలదని మీరందఱును దానిపై నాధారపడి నిశ్చింతులై యున్నారు. నేను చెప్పునదేమనిన, యుద్ధము జరుగుచునే యున్నది! ప్రతినిమిషమును జరుగుచునేయున్నది. ఇట్టిసమయమున మీరందఱును నిశ్చింతులై యుండుటకంటెఁ గాపురుషత్వము మఱియొకటి లేదు.

వినయ—గోరా! నీకును మాకును జాలభేద మున్నది! మనదేశమునందలి మార్గములందును, ఘట్టములందును ప్రతిదినమును జరుగుచుండు సంఘటనముల నన్నిటిని నీ వెప్పటికప్పుడే నూతనదృష్టులతోఁ బరీక్షించుచుందువు. ఇట్టివాని నన్నిటిని మేము మా నిశ్వాసప్రశ్వాసములను మఱచినట్లే మఱచిపోవుచుందుము. వీనియందు మాకాశగాని నిరాశగాని లేదు. ఈవిషయమున మాకానందమును లేదు! దుఃఖమును లేదు! దినములపై దినములు గడచిపోవుచున్నవి. ఈప్రపంచమధ్యమున మాకిచ్చటను మమ్మును గూర్చి గాని మాదేశమునుగూర్చిగాని యనుభవము కించిన్మాత్రమును లేదు!

అకస్మికముగ గోరాముఖ మెఱ్ఱవడిపోయెను. అతని కపాలమునందలి రక్తనాళములు పొంగిపోయెను. అతఁడు రెండుచేతులను బిగికిలిపట్టి వీథినడుమ రెండుగుఱ్ఱముల బండివెనుకనే నడచుచు వజ్రగర్జన స్వరముతో వీథిలోనివారందఱును భయపడునట్లు "బండినాపుము!" అని కేకవైచెను. లావుపాటిబంగాళిబాబొకఁ డాబండిని నడపుచుండెను. అతఁ డొకసారి వెనుకకుఁ జూచి తనచురుకైనగుఱ్ఱములను జబుకుతో నదలించి యొక్క నిమిషములో నదృశ్యుఁడైపోయెను.

అప్పు డొకముసల్మానువృద్ధుఁ డొకజంగిడిలో ఫలములు, పూరలు, రొట్టెలు, వెన్న, మొదలగునాహారపదార్థముల నుంచి తలపైఁబెట్టుకొని యొకదొరగారి వంటసాలవైపునకుఁ బోవుచుండెను. ఆ బంగాళీబాబాతనిని దప్పుకొనుమని కేక వైచెను గాని యావృద్ధుఁ డాకేకను వినివినవుండఁగనే బండి యాతని తలపైఁ బడునట్లు వచ్చెను. అతఁడెట్లో తప్పించుకొని బ్రతికెను గాని నెత్తిపై నున్న పదార్థములు చెల్లాచెదరై క్రిందఁ బడిపోయెను. ఇంతే కాక యాబంగాళీబాబు బండిపైనుండియే యాతనివంకఁ దిరిగి చూచి, యావృద్ధుని నోటికి వచ్చినట్లు తిట్టి చబుకుతోఁ గొట్టెను. అందుచే నాతని మొగము చీరుకొనిపోయెను. పాప మావృద్ధుఁడు "అల్లా"ను స్మరించుచు నిట్టూర్పులు

విడుచుచుఁ బడిపోయినవస్తువులను జంగిడిలోని కెత్తుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా చటాలున నచ్చటికిఁ బోయి యావస్తువుల నేరి యాతనిజంగిడిలోనికిఁ జేర్పఁ దొడంగెను. గోరావంటిగొప్పవాఁ డట్టిపని చేయుచుండుట కావృద్ధుఁడు సంకోచితుఁడై "బాబూ! మీ రేల కష్టపడియెదరు? ఇఁక నివి యెందులకును బనికి రావు" అనియెను. అవి చెడిపోయినఁ వని గోరాకుఁ దెలిసెను. తానాపని చేయుచున్నంతల కావృద్ధుఁడు సిగ్గుపడుచుండెననియుఁ దెలిసెను. సాహాయ్యము కారణమునఁ జేయుచున్న యీపనిలో నంతవిశేషము లేదనియును దెలిసెను. కాని యొకపెద్దమనుష్యుఁ డావృద్ధు నవమానింపఁగా మఱియొక పెద్దమనుష్యుఁ డాయవమానితునితోఁ దన్ను సమానునిగాఁ జేసికొని ధర్మసంక్షోభమునందు సామంజస్యమును గల్పించె నని లోకులు గ్రహించుటకై యాతఁ డాప్రయత్నమును జేసెను. కాని యీసంగతిని గ్రహింపఁ గలుగుట లోకులకుఁ జాలకష్టము! జంగిడిపూర్తి యయ్యెను. గోరా యాముసల్మానునిం గాంచి "నీకుఁ జాలనష్టము కలిగినది. నీవు దీనికి భరింపఁజాలవు రమ్ము! మాయింటి యొద్ద నీకు వీనిమూల్య మంతయు నిచ్చివైచెదను. కాని నిన్ను బంగాళీబాబు తిట్టినప్పుడు నీవొక్కమాటయైన నాడక యవమానమును సహించియుంటివి! అల్లా నిన్ని విషయమున క్షమింపఁజాలఁడు!" అనియెను.

వృద్ధు—బాబూ! ఎవ్వఁడు దోషియో, యల్లా వానికి శాస్తిచేయును. నాకేల చేయును?

గోరా—దోషమును సహించువాఁడుకూడ దోషియే. ఏమనిన—వాఁడు ప్రపంచమునం దొకదోషమును సృష్టించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. నీకు నామాట బోధపడ లేదు. కాని యిప్పుడు తెలిసికొనుము. మంచితనముగ నుండుటయే మతధర్మము కాదు. అట్లుండుటవలన దుష్టులను వర్ధిల్లఁజేసిన ట్లగును. మీ మహమ్మ దీసంగతిని స్పష్టముగ గ్రహించుటచేతనే యాతఁడు మంచితనమును రూపమునిచ్చి మతమును వ్యాపింపఁజేయలేదు!

అక్కడకు గోరాయిల్లు దూరమగుటచే వృద్ధుఁడు వినయునింటికిఁ గొనిపోఁబడియెను. గోరా వినయునిద్వారమునొద్ద నిలువఁబడి "సొమ్ముతీయుము!" అనియెను.

వినయ—అంతతొందర యేల—కొంచెమాఁగుము! నేనిచ్చెదను.

అని యాతఁడు తాళమును వెదకుచుండెను. అగపడలేదు—గోరా యింక నాఁగక ద్వారతలుపును బలవంతముగఁ బట్టిలాగెను. తోడనే దుర్బలమైయున్న బీగము పట్టువదలి తలుపు తెఱవఁబడియెను. అప్పుడు గోరాకు ముందుగా నాపెట్టెలో నొకచిత్రపటము కన్నులఁబడియెను. అది పరేశుబాబు కుటుంబచిత్రపటము! దానిని వినయుఁడు సతీశునివలన సంపాదించి యుండెను.

గోరా కొంతసొమ్ము తీసి ముసల్మానున కిచ్చి యాతనిఁ బంపివైచెను. కాని యాచిత్రపటమునుగూర్చి యేమియును మాటాడలేదు, ఆతఁ డట్టూరకుండుటం గాంచి వినయ

యుండెను మాటాడజాలక పోయెను. తరువాత నొకటిరెండుమాటలు జరిగెను. వినయుఁడు స్వస్థుఁ డయ్యెను. అప్పుడు గోరా యాకస్మికముగ లేచి "నేను పోయెదను" అనియెను.

వినయ — ఓహో! నీవొక్కఁడవే పోయెదవా? అమ్మ నన్నుఁ గూడ మీయింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచినది. కావున నేనుకూడ వచ్చెదను.

ఇరువురును బయలుదేరిరి. త్రోవలో గోరా యేమియును మాటాడలేదు. ఆడ్రాయరులోని చిత్రపటమును జూచినతోడనే గోరా యాకస్మికముగాఁ దనజీవితముతో నెట్టిసంపర్కమును లేని యొకమార్గము ననుసరించి వినయునిహృదయ మింతను బ్రవహించుచున్నే యున్నదని స్మరించుకొనియెను. గోరా యట్లు మౌనమును వహించుటకుఁ గారణమును వినయుఁడు గ్రహించెను గాని దానిని బలవంతముగ భంగించుటకు నాతఁడు సంకోచించెను. గోరాహృదయమున పడినచోటు నొకవిధమగు నిగూఢసత్య మున్నదని కూడ వినయుఁడు గ్రహింపఁగలిగెను.

ఇంటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి మహిముఁడు ద్వారమునొద్ద వీథివంకఁ జూచుచు నిలువఁబడి యుండెను. అతఁ డామిత్రు లిరువురను గాంచి "విశేషము లేమి? రాత్రి యంతయును మీకు నిద్రయే లేదు. ఇంతసేపటివఱకు నింటికి రాకుండుటచే నేత్రోవలోనైన హాయిగ నిద్రించుచుంటి రేమో యనుకొంటిని. తక్కువప్రొద్దు పోలేదు! వినయా! పొమ్ము! స్నానమునకుఁ పొమ్ము!" అనియెను.

అట్లు వినయుని స్నానమునకుఁ బంపి మహిముఁడు గోరానుజూచి "గోరా! నీతోఁ జెప్పినమాటనుగూర్చి యేమైన నాలోచించితివా! వినయుఁ డనాచారి యని శంకించినచో నీరోజులలోఁ దగిన హిందూవరుఁ డెక్కడ దొరకును? కేవలము హిందువైన నేమిలాభము? చదువుకొన్నవాఁడు కావలయును. అవియు నివియును గలిగియున్నచో నాతఁడు కేవలము శాస్త్రసమ్మతుఁడును గాడు — శాస్త్రనిషిద్ధుఁడును గాఁడు మధ్యముఁడై యుండును. నీకొక్క కూఁతు రున్నచో నామతముతో నీ వేకీభవించి యుందువు!" అనియెను.

గోరా — అన్నా! మీరు చెప్పినమాట సత్యమే. వినయుఁడుకూడ నభ్యంతరము చెప్పఁ డనుకొందును.

మహి — ఒక్కమాట వినయునియంగీకార మెవ్వరికిఁ గావలయును? నీయంగీకారమే సర్వప్రధానమైనది! నీవొక్కసారి వినయునితోఁ జెప్పుము! నాకింతకంటె నేమియు నక్కఱలేదు. నీమాట ఫలించినను సరియే ఫలింపకున్నను సరియే—

గోరా — సరే — అలాగే!

మహిముఁడు తనలో "ఈసారి మిఠాయిదుకాణమున భక్ష్యములకును గొల్లవాని దుకాణమునఁ బాలుపెరుఁగులకును తరవు చేయుదును" అని యనుకొనెను.

గోరా తొందరగా వినయునిఁగలసికొని "వినయా! శశిముఖిని నీవుఁ పెండ్లి చేసికొనవని దాదా గట్టిపట్టు పట్టి యున్నాఁడు. నీయభిప్రాయ మేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

వినయ—నీయభిప్రాయ మేమో ముందుగాఁ జెప్పుము!

గోరా—నాకది యేమో చెడ్డగాఁ దోఁచుట లేదు.

వినయ—ఇదివఱకు నీవు చెడ్డ యనియే చెప్పితివి. మనయిరువురిలో నెవ్వరును పెండ్లి చేసికొనఁ గూడదనియే నిశ్చయించుకొంటిమి.

గోరా—ఇప్పుడు సవరించుకొందము. నీవు పెండ్లి చేసికొనుము—నేను చేసికొనను.

వినయ—ఒక్కయాత్రయందు పృథక్ఫలమేమి?

గోరా—పృథక్ఫల మగుననుభయముచేతనే నేనిట్లేర్పఱచితిని. పరమేశ్వరుఁ డొక్కొక్కమానవుని విశేషభారగ్రస్తునిగను, నొక్కొక్కని సహజముగనే భారవిహీనునిగను గల్పించుచుండును. ఈయిరువురును సమానముగా నుండవలసివచ్చినచో నింకొకఁడు బహిర్భారమును దనపైఁ బెట్టుకొనవలసి యుండును. నీవు వివాహభారమును వహించినచో నప్పుడు నీకును నాకును సమానత్వము కలుగును.

వినయుఁడు నవ్వుచు "నీవు చెప్పిన కారణములనుబట్టి నావైపుననే బరువుండవలయును!" అనియెను.

గోరా—ఈభారమును వహించుటకు నీకభ్యంతర మున్నదా?

వినయ—తూనిక సమాన మగుటకుఁ జేతికి దొరకిన దేది వైచినను సరిపడును. అది రాయైననేమి? ఇటుక యైననేమి? ఏమైనను సరియే—

గోరా యీవివాహమును గూర్చి యింతయుత్సాహముతోఁ జెప్పుటకుఁ గారణము వినయుఁడు గ్రహింపకపోలేదు. పరేశబాబు నింటిలోనివారి నెవ్వరినైనఁ దాను పెండ్లియాడుదునని గోరా యనుమానించుచుండెనని తెలిసికొని వినయుఁడు నవ్వుకొనియెను. మధ్యాహ్నభోజనానంతరమున రాత్రినిద్రను దీర్చుకొనుటమూలముననే పగలు గడచిపోయెను. ఆపగలు వారి కెట్టిసంభాషణమును లేకపోయెను. సంధ్యాంధకారచ్ఛాయలు జగద్రంగమునఁ దెరవైచినప్పుడు—ఆమిత్రులయిరువురిహృదయములలోనను దెర దిగిపోయినప్పుడు—మేడమీఁద వినయుఁడాకాశమువంకఁ జూచుచు "గోరా! చూడుము! నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మనస్వదేశప్రేమయం దొకవిధమగు గొప్పయసంపూర్ణత్వ మున్నట్లు నాకుఁ దోఁచుచున్నది! మనము మన భారతవర్షమును సగముగాఁ జేసి చూచుచున్నాము!" అనియెను.

గోరా—ఎట్లు చూచుచున్నాము?

విన—మన మీభారతవర్షము కేవలము పురుషుల దనిమాత్రమే చూచుచున్నాము. స్త్రీలం దెంతమాత్రమును గాదనియే—

గోరా—నీవు లోపలను, వెలుపలను, జలములను, స్థలములను, శూన్యములను, ఆహారములందును, ఆమోదములందును, కార్యములందును, సర్వస్థలములను స్త్రీలను గూర్చి యింగ్లీషువారివలెఁ జూడఁదలఁచుచున్నావు. పురుషులకంటె స్త్రీలనే యధికముగఁ జూడవలయునని నీయుద్దేశము; దానియందుమాత్రము దృష్టిసామంజస్యమునకు నష్టము కలుగలేదా ?

విన—కాదు కాదు. నీవీవిధముగా నామాటలను ద్రోసివేయవలదు. ఇంగ్లీషువారివలెఁ జూడవలయునని యెవ్వరు చెప్పిరి? మనదేశమునందలి స్త్రీభాగమును గూర్చి మన మంతగాఁ దగురీతి నాలోచించుట లేదని చెప్పితిని. నీమాట చెప్పుచున్నాను—నీవొక్కనిమిషములోనైనను స్త్రీలనుగురించి యాలోచించుట లేదు. ఈప్రపంచము స్త్రీహీనమైనట్లుగనే నీవు భావించుచుందువు. ఇట్టిజ్ఞాన మెన్నటికిని సత్యజ్ఞానము కానేరదు.

గోరా—నేను మాయమ్మను జూచినప్పుడు ఆమెను భావించినప్పుడు—ఈదేశమునందలి సమస్తస్త్రీల స్థానమునందే చూచి తెలిసికొనుచుందును.

విన—ఇవి మఱపించుటకుఁ జక్కఁగాఁ గూర్చినమాటలే కాని వేఱుం గావు. ఇంటిపనులలో నింటిలోనియాత్మీయస్త్రీలతోఁ బరిచయము మున్నంతమాత్రమున నది స్త్రీజాతియందంతటను సత్యపరిచయముమాత్రము కాదు. ఇంగ్లీషుమతము ననుసరించి మాటాడినచో నీవుమండిపడియెదవు. నేనట్లు చెప్పఁదలఁచుకొనను లేదు. మనస్త్రీ లెంతవఱకేవిధముగా సమాజమునఁ బ్రకాశితులైయున్నచో వారిమర్యాదకు భంగము కలుగకుండనుండునో నేను చెప్పఁజాలను. కాని వారిని బ్రచ్ఛన్నలం జేసి యుంచుటచే మనదేశస్థులందఱు నర్ధసత్యజ్ఞానులై యున్నారనియు, వారిహృదయములయందుఁ బూర్ణప్రేమయుఁ, బూర్ణశక్తియుమాత్రము ప్రకటితమగుట లేదనియు నేను చెప్పఁగలను.

గోరా—వినయా! పగలు, రాత్రి యనునవి దినమునకు రెండుభాగములు. అట్లే పురుషులు స్త్రీలును సమాజమునకు రెండుభాగములు. సమాజస్వభావము ననుసరించి స్త్రీలు రాత్రింబోలి ప్రచ్ఛన్నలు. వారిసమస్తకార్యములును నిగూఢములు, నిభృతములు—అస్వాభావికసమాజమునందు బలవంతముగ రాత్రి పగలు చేయఁబడుచుండును. అందు దీపప్రకాశములచే రాత్రియంతయును నృత్యగానములచేఁ గడచిపోవుచుండును. అంతమాత్రమున నేమిలాభము ? రాత్రిసంబంధము లగుస్వభావనిభృతకార్యముల కన్నిటికిని నష్టముకలుగును. క్లాంతి యతిశయించుచుండును. క్షతిపూరణము గాక యుండును—మానవుఁ డున్మత్తుఁడైపోవును. మనము మనస్త్రీలను బహిరంగకర్మక్షేత్రి

మునకుఁ దెచ్చినచో వారి నిగూఢశాస్త్రవ్యవస్థ యంతయును జెడిపోవును. అందువలన సమాజస్వాస్థ్యమునకును శాంతికిని భంగము కలుగును. సమాజమునం దొకవిధమగు శక్తి ప్రవేశించును. అది మత్తతయే శక్తి యనుభ్రాంతి కలుగును. కాని యాశక్తియే వినాశనమును గలిగించును. సమాజమునకు నొకభాగము పురుషుఁడు; రెండవభాగము స్త్రీ—పురుషుఁడు వ్యక్తుఁడు. వ్యక్తుఁడైనంతమాత్రముననే ప్రధానుఁడు కాఁడు. స్త్రీ యవ్యక్త; ఈయవ్యక్తశక్తిని వ్యక్తముగాఁ జేయఁదలఁచినచో సమస్తమూలధనమును వ్యయపఱచి సమాజమును దారిద్ర్యమున ముంచివేసిన ట్లగును. అందుచేతనే పురుషు లందఱును యజ్ఞక్షేత్రమున నిలిచి, స్త్రీలందఱును భాండాగారములయందు నిలిచియున్నచో నప్పుడు స్త్రీ లదృశ్యులైయున్నను యజ్ఞము సర్వసంపన్న మగునని చెప్పుచున్నాను. సమస్తశక్తి నొక్కసారిగా నొక్కవైపున నొక్కచోట నొక్కరీతిగా నుపయోగించువాఁ డున్మత్తుఁడే కాని వేఱుకాఁడు !

విన—గోరా ! నేను నీమాటలకుఁ బ్రతివాదము చేయఁదలఁచుకొనలేదు. కాని నేను చెప్పినమాటకు నీవును సరిగాఁ బ్రతివాదము చేయుటలేదు! ప్రధానాంశము—

గోరా—వినయా ! దీనినిగుఱించి యెంత మాటాడినను వాదము ముగియదు. స్త్రీలవిషయమున నీవు యోచించుచున్నంతబాగుగా నేను యోచించుట లేదని యంగీకరించుచున్నాను. నీకావిషయమున ననుభవమున్నది. నాకాయనుభవమునుగూర్చిన ప్రయత్న మెప్పుడును సఫలముకాలేదు. అందుచే నీసంబంధమున నాకభిప్రాయభేదము కలుగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనంగీకరించుట చాలునా ?

గోరా యీప్రసంగమును దాఁటివైచెను. కాని బీజమును విడిచివైచినను నదియొక ప్రదేశమునందుఁ బడి యనుకూలసమయమున నంకురించుట కభ్యంతర ముండదు. గోరా యింతవఱకుఁ దనజీవితక్షేత్రమున స్త్రీలను దూరముచేసియేయుంచెను. అట్లుచేయుట యభావ మనిగాని లోప మనిగాని యాతఁడు కలలో నైనను భావింపలేదు. ఇప్పుడు వినయునియవస్థ గాంచుటచే లోకమున స్త్రీలకుఁ గూడ విశేషశక్తియును బ్రభావమును గలదని గోరాకు గోచరించెను. కాని "వారిస్థాన మెక్కడ, వారిప్రయోజన మేమి" అను విషయములంగూర్చి యాతఁ డింకను స్థిరపఱచు కొనజాలకుండెను. అందుచేతనే వినయునితో నీవిషయమున వాదించుట యాతనికి బాగుగ లేకపోయెను. వినయుని యభిప్రాయము నంగీకరించుటకుఁ గాని త్యజించుటకుఁగాని గోరా శక్తుఁడు కాకపోయెను. కావుననే యాతఁ డావాదమును వదలుకొనియెను!

వినయుఁడు రాత్రి యింటికిఁ బోవుచున్నప్పు డానందమయి యాతనిం బిలిచి "వినయా! శశిముఖిని నీవు పెండ్లియాడుసంగతి నిశ్చయమైనదా?" అనిప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు సిగ్గుతో నవ్వుచు "అమ్మా! స్థిరపడినది. ఈశుభకార్యమునకు గోరాయే సంధానకర్త యైనాఁడు," అనియెను.

అనం — శశిముఖి మంచిబిడ్డ — కాని, బాబూ ! నీవు చిన్నతనపుఁబని చేయవలదు. నీహృదయము నే నెఱుఁగుదును! కొంచెము మోహాటపెట్టుచున్నా నని యెంచి తొందరపడి పనిచేయకుము. ఆలోచించుకొనుటకు నీకుఁ గావలసినంత సమయ మున్నది! నీ వైనను బాలుఁడవు కావుగదా ! ఇంతగొప్పకార్యము నశ్రద్ధగాఁ జేయఁగూడదు !

అని బోధించుచు నాతనివీపుపై దువ్వుచుండెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడక మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

౧౭

వినయుఁ డానందమయిమాటలను భావించుకొనుచు నింటికిఁ బోయెను. అనంతమయి చెప్పినయేమాటయును వినయుఁ డింతవఱ కెన్నఁడు నుపేక్షించి యుండలేదు. ఆరాత్రి యాతనిహృదయమునం దొక భావము ముద్రింపఁబడియెను.

మఱునాఁటియుదయమున లేచినప్పటి కాతఁ డొకవిధమగు బంధమునుండి విడివడినట్లుగా ననుభవమునుఁ బొందెను. విశేషమూల్యము నొసంగి గోరాస్నేహఋణమును దీర్పఁగలిగితి నని యనుకొనియెను. వినయుఁ డొకవైపున శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడి జీవితవ్యాప్తమగు నొకబంధమును గల్పించుకొనుట కంగీకరించి మఱియొకవైపున నింకొకబంధమును వదల్చుకొనుటకు బాధ్యుఁడై యుండెను. వినయుఁడు బ్రాహ్మవివాహము చేసికొనుటకు లుబ్ధుఁడై యుండె నని గోరా యనుమానించి యామిథ్యాసంశయమునకు శశిముఖివివాహమును జామీనుఁ జేసి నిశ్చింతుఁడై యుండెను. అటుపిరువాత వినయుఁడు నిస్సంశయముగాఁ బరేశబాబునింటికి రాకపోకలు సాగించుట కారంభించెను.

వినయుఁ డెంతచనవుగలచోటనైనను నాత్మీయునివలె సంచరించుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. కాని గోరావిషయమున సంశయము దూరమైనతోడనే యాతఁడు క్రమముగాఁ బరేశునియింటివారందఱకిని చిరకాలబంధునివలె నైపోయెను. సుచరితహృదయము వినయునిపై నింపుక వ్రాలి యున్నదని భావించి మొట్టమొదటఁ గొంతకాలము వఱకును లలితహృదయము వినయునిపైఁ గత్తిని దూయుచుండెను. కాని సుచరితభావమంతగా నాతనియెడఁ బక్షపాతము వహింపలేదని లలిత యిప్పుడు గ్రహించెను. అందుచే నిప్పు డామెహృదయమునందలివిద్రోహము దూరమయ్యెను. వినయబాబు చాల మంచివాఁడని చెప్పుటకు లలితహృదయమున కిప్పు డెట్టికష్టమును లేకుండఁబోయెను.

హారాణబాబుకూడ నింతవఱకును వినయునియెడల విముఖుఁడైయుండెను. అతఁడు కూడ నిప్పుడు వినయుఁడు పెద్దమనుష్యుఁడే యని యంగీకరించుచుండెను. అతఁడు గోరా మంచివాఁడు కాఁడని చెప్పుటచేతనే వినయుఁడు మంచివాఁ డనుభావమును

సూచించుచుండెను. వినయుఁ డెప్పుడును పానూబాబుతో వాదము పెట్టుకొనుట లేదు. అట్టివాదము జరుగకుండుటకే సుచరిత ప్రయత్నించుచుండెను! అందుచేతనే టేబిలునొద్ద వినయుఁడు శాంతిభంగము చేయకుండ నుండెను.

కాని పానూబాబు లేనప్పుడు సుచరిత వినయునితో నాతనిమతవిషయమును గూర్చి మాటలాడుచుండెను. ఇంతటివిద్యాధికు లగుగోరాయును వినయుఁడును గూడఁ బ్రాచీన దురాచారముల నేల సమర్థించుచుండిరో తెలిసికొనవలయు నను కుతూహల మామెకు వర్ధిల్లుచుండెను. ఇట్టిమతము నవలంబించియున్న గోరాను గాని, వినయుని గాని యామె స్వయముగా నెఱుఁగకయే యున్నచో సుచరిత రెండవమాట వినకుండ వారిని గర్హించియే యుండును. కాని గోరాను జూచినప్పటినుండియు నామె యాతని నంతగా నగౌరవించి మనసులోనుండి త్రోసివేయఁజాలకుండెను. అందుచేతనే యామె గోరామతమును, జీవితమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై ప్రశ్నలపైఁ బ్రశ్నలను వైచి వినయుని నడుగుచుండెను. అన్నిమతములనుగూర్చియుఁ దెలిసికొనుటయే సుచరిత బుద్ధిమతి యగుట కుపాయమని పరేశబాబు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డెన్నఁడును నావాదమున నభ్యంతరమును గల్పింపఁడయ్యెను.

ఒకనాఁడు సుచరిత వినయునిం గాంచి "గౌరమోహనుఁడు నిజముగానే జాతిభేదమును గౌరవించుచుండెనా? కాక దేశాభిమానముచే నట్లు చెప్పుచుండునా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—సోపానపరంపర యొకదానికంటె నొకటి మీఁదై విభాగింపఁ బడవలయు నని నీ వంగీకరింతువా?

సుచ—అట్లున్నచోఁ గ్రిందినుండి మీఁదికెక్కుట కనుకూలముగా నుండు నని యంగీకరింతును. లేకున్నచో వానిప్రయోజనమే లేదు. సమానప్రదేశమున సమానముగ నున్న మెట్లతోఁ బ్రయోజన మేమున్నది?

విన—మనసమాజముకూడ నట్టి సోపానపరంపరయే క్రిందినుండి మీఁది కెక్కించుటయే దానియుద్దేశము! అది మానవజీవితమున కొకవిధమగు పరిణామమును గల్పించుచుండును! సమాజమే—ప్రపంచమే పరిణామశీల మైనదని చెప్పఁజూచినచో నిఁక నెట్టివిభాగ వ్యవస్థ యుండను నిమిత్తమే లేదు. కాని యట్లయినచో యైరోపీయ సమాజములవలె నొకదాని నొకటి మించవలయు నను నుద్దేశములు ప్రబలి నిరంతరమును బోరాటములు జరుగుచునే యుండును.

సుచ—మీమాట నాకు స్పష్టముగా బోధపడుట లేదు. ఏయుద్దేశముచే సమాజమున వర్ణవిభాగము కల్పింపఁబడెనో యాయుద్దేశము సఫల మైనట్లు మీరు నిరూపింపఁగలరా?

వినయ— ఈప్రపంచమున సఫలతాస్వరూపమును నిరూపింపఁగలుగుట యసాధ్య కార్యము! భారతవర్షము సామాజిక ప్రశ్నకు జాతిభేద మనునుత్తరము నిచ్చియున్నది. ఆయుత్తర మింకను విస్మృతము గాలేదు—ఇప్పటికి నా ప్రశ్నోత్తరము భూమ్యాంతరాళముల ప్రతిధ్వనించుచునేయున్నది. యూరోపుఖండ మింకను సమాజప్రశ్న కింతకంటె మంచియుత్తర మేదియు నిచ్చియుండలేదు. అచ్చటఁ గోలలును గందరగోళమును బోరాటమును మాత్రమే జరుగుచున్నవి. కాని, భారతవర్ష సంబంధమగు నీప్రశ్నోత్తర మింకను సాఫల్యముకొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచునే యున్నది.

సుచరిత సంకోచముతో "మీరు కోపపడవలదు. సత్యము చెప్పుఁడు! ఇది యన్నియును గోరమోహనుని మాటలకుఁ బ్రతిధ్వనులేనా? కాక మీరు సంపూర్ణముగ విశ్వసించియే చెప్పుచున్నారా?" అని ప్రశ్నించెను.

వినయుఁడు నవ్వుచు "నేను సత్యమునే చెప్పుచున్నాను. గోరామతమునే విశ్వసింపఁగలయంతటి బలవంతము నాకులేదు. సమాజమునందు జాతిభేదమువలనఁ గానవచ్చు వికృతులను జూచినప్పుడు నాసంశయముల నాతనికిఁ దెలుపుచునే యుందును. కాని యప్పు డాతఁడు గొప్పవస్తువునందలి ప్రత్యేకస్వల్పభాగమునుబట్టి పరీక్షించినచో సందేహములు కలుగుననియు, విఱిగినకొమ్మనుబట్టి గాని, రాలినయాకును బట్టి గాని వృక్షసంబంధమగు చరమపరిణామమును నిశ్చయింపరాదనియు, వనస్పతినే పరీక్షించి దానిమంచిచెడ్డల నెఱుంగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు బోధించుచుండును.

సుచ— ఆకులను, కొమ్మలనుబట్టి నిర్ణయింపరాదు గాని ఫలమును బట్టి నిర్ణయింపవచ్చును. జాతిభేదఫలము మనదేశమున కెంతవఱ కుపకరించినది?

వినయ— నీవిప్పుడు చెప్పినది యవస్థాఫలము కాని, కేవలమును జాతిభేదఫలము కాదు. కదలినదంతముతో నమలినచో మనకు బాధగానుండును. అది దంతములతప్పు గాదు—కదలినదంతముతప్పు! నానాకారణములచే మనలో వికారమును దౌర్బల్యమును గలుగుచుండును. అంతమాత్రమున భారతవర్షాభిప్రాయమే వికృతమైనదిగా మనము భావింపఁగూడదు. గోరా యిందుకొఱకే తఱచుగా "స్వస్థుఁడవై యుండుము—సబలుఁడవై యుండుము!" అని బోధించుచుండును!

సుచ— మంచిది. అట్లయినచో బ్రాహ్మణులు నరదేవతలని మీ రంగీకరింతురా?

వినయ— ఈపృథ్వియందలి గౌరవము లన్నియును జాలవఱకు మనము కల్పించుకొన్నవే—బ్రాహ్మణుని యథార్థ బ్రాహ్మణునిగాఁ జేయఁగలిగినచో నది సమాజమునకు సామాన్యలాభ మనుకొంటివా? మనము నరదేవతలనే కోరుకొనుచున్నాము—మనము బుద్ధిపూర్వకముగా యథార్థముగా సమస్తాంతఃకరణములతోడను వాంఛించినచో నరదేవతలను బడయఁగలుగుదుము! అట్లుకాక మూఢులమై ప్రవర్తించినచో సమస్త

దుష్కర్మములను జేయుచు జనశిరంబులపైఁ బాదధూళిని బ్రసాదించుచున్నవారలనన్నే జీవితమును గడపుకొనుచుండు నరదేవతలను వర్ధిల్లఁజేసినవార మగుదుము.

సుచ — మీరు చెప్పిన యిట్టినరదేవత లెచ్చటనైన నున్నారా ?

విన — ఉన్నారు! బీజములందు వృక్షము లిమిడియున్నట్లే యున్నారు. భారతవర్ష సంబంధ మగునాంతరంగికాభిప్రాయమిట్టి ప్రయోజనమధ్యమునందే యున్నది. ఇతరదేశము లన్నియును వెల్లింగ్టన్ వంటి సేనాపతులను, న్యూటన్ వంటి వైజ్ఞానికులను రాత్ చైల్డువంటి లక్షాధికారులను గోరుకొనుచుండును— కాని, మనదేశ మెప్పుడును బ్రాహ్మణులనే కోరుకొనుచుండును. ఎవ్వఁడు భయంకరుఁడు కాకుండునో, యెవ్వఁడు లోభమును నిరసించుచుండునో, యెవ్వఁడు దుఃఖమును జయించునో, యెవ్వఁడభావమును లక్ష్యము చేయకుండునో, యెవ్వఁడు పరబ్రహ్మమునఁ జిత్తమును నిలిపియుండునో యాతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు! గభీరుఁడును, శాంతుఁడును, ముక్తుఁడు నగునట్టిబ్రాహ్మణునే భారతవర్షము వాంఛించుచున్నది. అట్టియథార్థబ్రాహ్మణుని బొందగలిగినప్పుడే భారతవర్షమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపఁగలదు ! మనము రాజునెదుటఁ దలవంచి యుండియు నత్యాచారము ననియెడుబంధనములో మెడలు దూర్చుచుండుటలేదా ? కేవలమును మనము మనభయములకు వినతులము; మనలోభములకు వివశులము! మనమూఢత్వములకు దాసానుదాసులము !— బ్రాహ్మణులను దపస్సు చేయనిమ్ము; వారే భయమునుండియు, లోభమునుండియు, మూఢత్వమునుండియు మనల నుద్ధరించెదరుగాక! మనము వారినుండి యుద్ధమును గోరవలదు! వాణిజ్యమును గోరవలదు! మఱి యెట్టిప్రయోజనమును గోరవలదు !

ఇంతవఱకు నూరక వినుచున్న పరేశబాబప్పుడు మృదులస్వరముతో ''భారతవర్ష మసలేమో నే నెఱుంగుదునని చెప్పఁజాలను; మఱియు దానివాంఛిత మేమో, యది యెప్పుడు సిద్ధించునో కూడ నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను. కాని జరిగిపోయినదిన మెప్పటికైనఁ దిరిగి వచ్చునా ? వర్తమానమున సంభవమగుదానినే మనము సాధింపవలయును కాని యతీతవిషయములకై చేతులు చాచుచు వృథా కాలహరణము చేయుటవలన నేమిప్రయోజనము ?'' అనియెను.

విన — నేనును మీ రూహించినట్లే యూహించి చాలసారులు గోరాతోఁ జెప్పియుంటిని. అప్పుడు గోరా "అతీత మతీతమని త్రోసివైచి కూర్చున్నంతమాత్రమున నది యతీత మగునా ? ఏసత్యమునుగూడ నెన్నటికి నతీతము కాఁజాలదు!" అని చెప్పుచుండును !

సుచ — ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన యీపద్ధతులు సాధారణజనుల కలవియగునట్లు లేవు. అందుచే మీమతము దేశమున కంతకును వర్తింపదేమో యని సంశయము కలుగుచున్నది !

వినయ — మేము పరమహిందువుల మని యభిమానముతోఁ జెప్పుకొనుచుందుము. దేశీయులందఱును హిందూబంధువులే యని గోరా యెన్నఁడును నంగీకరింపఁడు. ఆతఁడు హిందూధర్మము నంతరంగములనుండియే బాగుగఁ బరీక్షించుచున్నాఁడు. ఆతఁ డెన్నఁడును హిందూమతము సుఖపాత్రిణి యని తలంచి యుండలేదు. అది యెప్పుడు నేదియో కొన్ని యాకస్మిక సంపర్కములచేఁ గృశించుచు, నకారణాఘాతములచే బాధపడుచు నుండునని యాతని యుద్దేశము!

సుచ — కాని యాతఁ డీయాకస్మిక సంపర్కములవిషయమునఁ జాలవఱకు సావధానుఁడై యుండుననియే తోఁచుచున్నది!

వినయ — ఆతని సావధానత యత్యద్భుత మైనది! ప్రశ్నించినంత మాత్రమున నాతఁడు ఇతరమతసంపర్కములచే జాతి పోవుననియు, నితరమతభోజనముచేఁ బాపము కలుగుననియు, నివి యన్నియు, సత్ఫలితసత్యము లనియు, వీని నన్నిటిని నే నంగీకరింతుననియుఁ జెప్పుచుండును. కాని యివియన్నియు నుద్రేకపూరితము లగు మాట లని నాయభిప్రాయము. అతఁ డీసంగతుల నందఱియెదుటను స్పష్టముగాఁ జెప్పుచుండును. సాధారణజనుల కెక్కడ మతిగౌరవమునం దశ్రద్ధ కలుగునో యనియు, నితరమతస్థుల వలనఁ దనకెక్కడ నపజయము కలుగునో యనియు నాతఁ డెల్లప్పుడును హిందూమతమందలి సామాన్యవిషయములను గూడఁ ద్రోసివేయక గౌరవించుచు జాగరూకుఁడై యుండెను. నాయొద్దఁగూడఁ దనశైథిల్యమును బ్రకటింపకుండ జాగ్రత్తగా మెలఁగుచుండును.

పరే — బ్రహ్మసమాజమునందుఁగూడ నిట్టివారు చాలమంది యున్నారు. వారు హిందూపద్ధతుల నన్నిటి నసాలోచితముగఁ బరిహరించుచుందురు. కాని, వారు తమ మతమునందలి కుసంస్కారములనుగూడ నంగీకరించుచుందు రని యితరు లనుకొనునట్లుగాఁ బ్రవర్తించుచుందురు. ఈప్రపంచమునం దట్టివారిప్రవర్తనములు సహజములుగా నుండవు. ఊరక నటనమాత్రముననే గందరగోళము చేయుచుందురు. వారు సత్యమును దుర్బల మైనదానిగా భావింతురు. సత్యమును గౌశలముచేతను బలవంతముచేతను రక్షించుటయే వారి కర్తవ్యవిషయము. "సత్యము నాపై నాధారపడి యున్నది. నేను సత్యముపై నాధారపడ యుండలేదు" ఇదియే వారిప్రధానసూత్రము. నే నెప్పుడును పరమేశ్వరుని కభిముఖుఁడనై బ్రాహ్మసమాజమునందైనను సరియే, హైందవచండీమండపమునందైనను సరియే సర్వస్థలములయందును, సత్యమునకు సర్వదా వినతుఁడనై స్వభావముగ విద్రోహరహితముగ సాష్టాంగప్రణామము చేయుదును— బహిర్గతము లగు నట్టి యాటంకములను నన్నడ్డగింపజాలవు.

అని చెప్పి పరేశబాబు తనహృదయమును హృదయాంతరమున సమాధానము చేసినట్లు క్షణకాలము స్తబ్ధుఁడైయుండెను. ఇంతసేపటివఱకును జరిగినమాటలపై నిప్పటి పరేశునిమాట లొకవిధమగు మధురస్వరముతోఁ గలసి యుండెను. అది కేవలము మాటలలోని మధురస్వరమే కాదు—పరేశబాబుజీవితమునందలి గంభీరప్రశాంతసంబంధ మగుమధురస్వరము! అప్పుడు లలితాసుచరితలవదనకమలములం దానందభక్తి తేజము ప్రకాశిత మయ్యెను. వినయుఁడు మౌనముతో నుండెను. గోరాయందుఁ బ్రచండవిరోధభావ మున్నదనియు మతోద్ధారకులకు మనోవాక్కర్మములయందు సహజసరళశాంతభావము లుండవలయు ననియు, గోరా యట్లు లేడనియు వినయుఁ డెఱింగియే యుండెను. ఇప్పటిపరేశునిమాటలను విని వినయుఁ డాసంగతి మఱియును స్పష్టముగా గ్రహించెను.

ఆరాత్రి సుచరిత పరుండియుండఁగా లలిత వచ్చి మంచముపై నొకపార్శ్వమున గూర్చుండెను. అప్పుడు లలితమనసులో నేదియో యుద్దేశ మున్నదని సుచరిత గ్రహించెను. అది వినయునిసంబంధమై యుండు నని కూడ ననుకొనియెను. అందుచేతనే సుచరిత తానే మాటాడుట కారంభించి "లలితా! వినయుఁడు చాలమంచివాఁడు సుమా!" అనియెను.

లలి—అతఁడెప్పుడును గోరామాటలనే చెప్పుచుండుటచే నీకు మంచివాఁడు కాకేమి ?

ఈమాటలోని భావమునుమాత్రము సుచరిత గ్రహింపలేదు. అందుచే నామె సరళభావముతో "ఆమాట నిజమే! అతఁడు గోరామాటలు చెప్పుచుండఁగా వినుట నాకుఁ బరమానందముగా నుండును. నిజముగా గోరాను జూచినట్లే యుండును!" అనియెను.

లలి—నాకంతయానందముగా నుండదు—కోపముగా నుండును.

సుచ—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి ?

లలి—గోరా, గోరా, యని రేయింబవలు గోరామాటయే! వినయునిమిత్రుఁడగు గోరా గొప్పవాఁడే యగుఁగాక! వినయుఁడు కూడ మనుష్యుఁడేనా ?

సుచరిత నవ్వుచు "ఏమీ? నీ కీసంశయ మేల కలిగినది?" అనియెను.

లలి—అతనిమిత్రుఁడు వినయునిఁ దనప్రత్యేకత్వమును బ్రకటించుకొనజాలనంతటియసమర్థునిగాఁ జేసివైచినాఁడు! గాజుపురుగు బొద్దింకను బట్టుకొన్నట్లున్నది! ఈస్థితిలో నాకు గాజుపురుగునందును గోపమే; బొద్దింకయందు నగౌరవమే!

లలితమాటలయందలి తీవ్రత్వమును గాంచి సుచరిత యేమియు మాటాడక నవ్వుచుండెను. అప్పుడు లలిత "సుచరితా! నీవు నవ్వుచున్నావు! గోరా వినయునింబోలె నన్నెవ్వరైన నాక్రమించి యసమర్థురాలిగాఁ జేయుదలంచినచో నే నెంతమాత్రమును సహింపఁజాలను. లోకు లేమనుకొన్న నేమి? నీవుమాత్రము నన్నట్లాక్రమించి యాచ్ఛ

స్న రాలినిగాఁ జేయలేదు. నీస్వభావముగూడ నట్టిదికాదు. అందుచేతనే నేను నిన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాను. నీవు తండ్రిగారియొద్దనుండి యీయుపదేశమును బడయఁగలిగితివి. ఆయన ప్రకృతుల ననుసరించి స్థానములను నిర్ణయించుచుండును." అనియెను.

ఈకుటుంబమునందులలితయు, సుచరితయుమాత్రమే పరేశునకుఁబరమభక్తులై యుండిరి. తండ్రిపేరు విన్నంతమాత్రముననే వారిహృదయములు వికసించి పోవును.

సుచ—తండ్రిగారితో సమాను లెవ్వరున్నారు ? కాని వినయబాబు మాత్ర మతినిపుణముగా మాటలాడఁగలఁడు ! నీవేమన్నను సరియే.

లలి—ఆమాట లాతనివి కావు గనుకనే యంతచిత్రముగానున్నవి. ఆతఁడు స్వయముగనే మాటలాడినచో నింతకంటె దివ్యముగను సహజముగను నుండును. ఆలోచించి యాలోచించి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పలికినయాపలుకులు నాకంతబాగుగ లేవు. అచమత్కారభాషణములకంటె స్వభావభాషణములే నాకుబాగుగానుండును.

సుచ—కోపగింపకుము. సోదరీ ! గోరామాటలే వినయునకు స్వభాషణము లయి పోయినవి !

లలి—అట్లే యైనచో నది యెంతయుగౌరవము ! ఈశ్వరుఁడు బుద్ధి నిచ్చుట యితరులమాటలను వ్యాఖ్యానము చేయుటకా? వాక్కు నిచ్చుట యితరులమాటలను జమత్కరించుటకా ? ఇట్టిచమత్కార భాషణములతో నాకుఁ బనిలేదు!

సుచ—కాని వినయుఁడు గోరా నంతగాఁ బ్రేమించుచుండెనని యేల భావింపఁగూడదు. ఆతనితో నీతనిమనసు కలసిపోయినది !

లలి—(విసుగుతో) లేదు! లేదు! లేదు! పూర్తిగాఁగలిసిపోలేదు! గోరా చెప్పినట్లు మెలంగుట యాతని కభ్యాస మైపోయినది ! అది ప్రేమకాదు—దాసత్వము ! ఆయిరువురిమతము నొక్కటియే యనుకూడ నీవు సాహసించి చెప్పుచున్నావు. ప్రేమ యున్నచో నాతనిమతముతో నేకీభవింపకున్నను నాతని గౌరవింపవచ్చును. గ్రుడ్డితనము లేకున్నను నాతనికిఁ దన్నర్పించుకొనవచ్చును. నీవట్లు తలంచుటలేదు. వినయుఁడు గోరాను గౌరవించుచునే యున్నాఁడు. ప్రేమచేతనే—మఱియొకవిధముగా గౌరవించుచున్నట్లు నేనంగీకరింపను. ఆసంగతి యాతనిమాటలలోనే స్పష్టపడుచున్నది. సోదరీ! నీవు గ్రహింపలేదా? నిజము చెప్పుము !

సుచరిత లలితయూహించిన ట్లూహింపలేదు. గోరా సంపూర్ణస్వరూపమును గ్రహించుటయందే యామె వ్యగ్రయై యుండెను. ప్రత్యేకముగ వినయునిస్వభావమును బరీక్షించుటయం దామెకుఁ గుతూహలము లేదు. అందుచే సుచరిత లలిత ప్రశ్న కుత్తరము చెప్పక "సోదరీ! నీసిద్ధాంతమే నిశ్చయముమనకొకటిదము! యిప్పుడు నీయుద్దేశ మేమి ?" అనియెను.

లలి—అతనిమిత్రుని నిర్బంధమునుండి వినయుని విడిపించి స్వాధీనము చేసికొనవలయు నని నాయుద్దేశము !

సుచ—సోదరీ ! అట్లయినచోఁ బ్రయత్నము చేయఁగూడదా ?

లలి—నాప్రయత్నమాత్రమున లాభము లేదు. నీవు కొంచెము తలఁచుకొన్నచో నగును.

వినయుఁడు తనయం దనురాగము కలిగియుండె నని నిగూఢముగ నెఱిఁగియుండియు నవ్వుచు సుచరిత యామాటను నవ్వులాటక్రిందఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

లలి—అతఁడు గోరాబంధమునుండి విడివడి నీకనుకూలములగు పద్ధతుల నవలంబించి యున్నచో నప్పుడు నేను వినయుని మంచివాఁ డందును. ఈతనిమత మింకను గోరాతోఁ గలిసిపోలేదు. ఈస్థితిలో మఱియొకఁ డెవ్వఁడైన నైనచో నీపాటికి బ్రహ్మసమాజబాలికలను దిట్టుచు నొకనాటకమును వ్రాసియేయుండును! ఈతఁడింకను శాంతముగ నేయుత్సాహముగ నేయున్నాఁడు నిన్ను బ్రేమించుచున్నాఁడు. తండ్రిగారియెడల భక్తికలిగి యున్నాఁడు. ఆతఁడు గోరావంటివాఁడు కాఁడనుట కిదియే ప్రమాణము. అక్కా ! వినయబాబు నెట్లయిన స్వతంత్రునిగాఁ జేసితీరవలయును! అంతటివాఁడు కేవలమును గోరాకుఁ బ్రచారకుఁడై యుండుట నాకసహ్యముగా నున్నది !

ఇంతలో "అక్కా ! అక్కా ! అని పిలుచుచు సతీశుఁ డాగదిలోనికి వచ్చెను. వినయుఁ డాతని సర్కసులోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. సతీశునకు సర్కసు చూచుట యదియే మొదటిసారి. అందుచే నాతఁడు చాలరాత్రి యైనను నుత్సాహముతో సర్కసునుగూర్చి వర్ణించుచు "అక్కా ! వినయబాబును బయుంపుట కిక్కడకే తీసికొనిరావలయు నని ప్రయత్నించితిని గాని రేపు మరల వచ్చెద నని చెప్పి తనయింటికిఁ బోయినాఁడు ! అక్కా ! నిన్నుఁగూడ నొకసారి సర్కసు లోనికిఁ దీసికొనిపోవలయు నని యాతనితోఁ జెప్పితిని !" అనియెను.

లలి—ఆతఁ డేమనియెను ?

సతీ—ఆఁడువాండ్రు పెద్దపులిని జూచి భయపడుదు రేమోయని చెప్పినాఁడు ! కాని నేనుమాత్రము పులిని జూచి భయపడలేదు !

అని చెప్పి యాతఁడు తనపౌరుషమును బ్రకటించి గర్వముతోఁ గూర్చుండెను.

లలి—కాదా మఱి ? మీవినయబాబుసాహసము తెలిసిపోయినది. సోదరా ఈసారి మేమే యాతని బలవంతముగ సర్కసునకుఁ దీసికొనిపోయెదము.

సతీ—రేపు పగలే సర్కసు జరగును.

లలి—అట్లయినచో బాగుగ నున్నది. పగలే పోవుదము !

మఱునాఁడు వినయుఁడు వచ్చినతోడనే లలిత "వినయబాబూ! సమయమునకు వచ్చితిరి ! లెండు !" అనియెను ?

విన—ఎక్కడకుఁ బోవలెను ?

లలి—సర్కసునకు.

పగటివేళ బహిరంగముగా నాఁడువాండ్రను వెంటఁబెట్టుకొని సర్కసునకుఁ బోవుట ! వినయున కేమియుఁ దోఁచకుండఁబోయెను.

లలి—గోరాబాబునకుఁ దెలిసినచోఁ గోపపడునా యేమి ?

లలిత యిట్లు ప్రశ్నించుటకు వినయుఁ డదరిపడియెను. లలిత మరల "ఆఁడువాండ్రతోఁ గలసి సర్కసునకు బోవుట గోరా కిష్టముండదా ?" అనియెను.

విన—నిశ్చయముగా నుండును.

లలి—అయిష్ట మెట్టిదియో వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పుఁడు! నేను సోదరి సుచరితను దీసికొని వచ్చెదను. ఆమెకూడ వినును.

ఆమాట పొడిచి నట్లున్నను వినయుఁడు నవ్వివైచెను. అప్పుడు లలిత "వినయబాబూ! నవ్వెదరేమి? ఆఁడువాండ్రు పులినిఁజూచి భయపడెదరని రాత్రి మీరు సతీశునితోఁ జెప్పితిరఁట! మీరుమాత్ర మెవ్వరికిని భయపడరుకాఁబోలును?—" అనియెను.

తరువాత వినయుఁ డాఁడువాండ్రతోఁ గలసి సర్కసునకుఁ బోయెను. గోరాకును దనకును గలసంబంధమునుగూర్చి లలితయు నాయింటిలోనిస్త్రీ లందఱు నెట్టియుద్దేశముతో నుండిరో వారిమాటలను బట్టి వినయు డూహించుకొనఁదొడంగెను—

మఱియొకప్పుడు వినయుఁ డాయింటికి వచ్చినప్పుడు లలిత రిక్తకుతూహలముతో "వినయబాబూ! ఆనాఁటిసర్కసుకథ యంతయును మీరు గోరాబాబునకు నివేదించితిరా ?" అనియెను.

ఈయెత్తిపొడుపుమాట వినయుని చెవులలో గింగురుమనియెను. అతనికర్ణమూలము లెఱ్ఱపడిపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "ఇంకను జెప్పలేదు !" అని యుత్తరమిచ్చెను. ఇంతలో లావణ్య యటకు వచ్చి "వినయబాబూ ! ఒకసారి వచ్చెదరా ?" అనియెను.

లలి—ఎక్కడకు ? సర్కసునకా ?

లావ—సరిసరి ! ఈవేళ సర్కసెక్కడ నున్నది ? నా రుమాలుపైఁ బెన్సిలుతో నందముగా నొకచిత్రమును వ్రాసి పెట్టినచో నేను ఊలుతోఁ గుట్టుకొందును. వినయబాబు చాల సుందరముగాఁ జిత్రింపఁగలఁడు !

అని చెప్పి లావణ్య యాతనిఁ దీసికొనిపోయెను—

౧౬

మఱునాఁటియుదయమున గోరా వ్రాసికొనుచుండఁగా వినయుఁ డాకస్మికము గా వచ్చి యనావశ్యకముగనే “ఒకనాఁడు నేను పరేశబాబుకుమార్తెలను సర్కసు లోనికిఁ దీసికొనిపోయితిని” అనిచెప్పెను.

గోరా వ్రాసికొనుచునే “వింటిని!” అనియెను.

వినయుఁడు విస్మితుఁడై “ఎవ్వరు చెప్పిరి?” అనియెను.

గోరా—అవినాశుఁడు—అతఁడుకూడ నాదినమున సర్కసునకుఁ బోయెను” అని యతి యేమియు మాటాడకుండ గోరా వ్రాసికొనుచుండెను.

గోరా కిదివరకే యీసంగతి తెలిసినది అవినాశుఁడుకూడ మరలఁ జెప్పియుండె ను ఈవిషయమున వర్ణనములును వ్యాఖ్యానములును గూడ జరిగియే యుండును. తన పూర్వసంస్కారమును బట్టి వినయున కిది యంతయును లజ్జాకరముగా నుండెను. ఈ సంగతి యితరుల కెవ్వరికినిఁ దెలియకున్నచో వినయునకు సంతోషముగా నుండును!

రాత్రి యంతయును గలలో లలితతో వాక్కలహము చేసినసంగతు లన్నియు వినయున కప్పుడు స్మృతికి వచ్చెను—“పిల్లవాఁడు తనసంరక్షకునకు భయపడినట్లు వినయుఁడు గోరాకు భయపడుచుండును. ఇట్టితప్పుత్రోవను బడినచో మనుష్యుఁడు తనమానవత్వమునే మఱచిపోవును. వినయుఁడును గోరాయును సమానులు ఇట్టిచో నసమానత్వము నారోపించి గోరాను బూజించుట వినయునితప్పు! అట్లు పూజ చేయించుకొనుట గోరాకును దప్పే-వినయుఁడు బాలకుఁడు కాఁడు. గోరా యాతనికి సంరక్షకుఁడు కాఁడు!” ఇదియే లలితవాదము.

గోరా మాటాడక వ్రాసికొనుచున్నకొలఁదియు వాఁడిబాణములవంటి లలిత మాటలు వినయునిహృదయమునకుఁ దాఁకుచునే యుండెను. ఆ శరాఘాతములను వినయుఁడు తప్పించుకొనఁ జాలకుండెను. చూచుచుండఁగనే వినయున కొకవిధమగు కోపము గలిగెను. “సర్కసునకుఁ బోయినంతమాత్రమున నేమి? ఈనావిషయము నుగూర్చి గోరాయెదుటఁ దీవ్రముగా విమర్శించుట కవినాశుఁ డెవ్వఁడు? అతఁడట్లు గుమ్మడికాయ చేయు విమర్శనములను గోరామాత్ర మేల చెవియొగ్గి వినవలయును? నేనేమి గోరాకు బానిసనా? ఎవ్వరితోఁ గలసితినో, యెక్కడకుఁ బోయితినో యీసంగతు లన్నియు నాతనికి నేనేల నివేదింపవలయును? చెప్పకున్నంతమాత్ర మున స్నేహమున కేమైన నుపద్రవము కలుగునా?” అని యిట్లాతఁడు భావించుకొను చుండెను.

వినయునకు సహజముగాఁ దనమనసులోని పిఱికితన మగపడుచున్నది! అందుచే తనే యాతఁ డవినాశునియెడలను, గోరాయెడలను నంతగాఁ గోపపడుచుండెను. ఇంతసేపటివఱకును దనతో నొక్కమాటయైన నాడలేదని వినయునకు గోరామీఁదఁ గూడఁ గోపము.

కలిగెను. పరేశునకుఁ బోవుటనుగూర్చి గోరా కఠినముగా నొకటి రెండుమాటలన్నచో మిత్రత్వమునకు సమభావము కనఁబడి వినయునకుఁ గొంచెమూఱట కలిగియే యుండును. కాని గోరా గంభీరముగ నధికారివలెనుండి మౌనముచేతనే వినయు నవమానించెను. అందుచే లలిత వాఁడిబాణములవంటిమాటలు వినయుని హృదయమును మాటిమాటికిని భేదింపఁ దొడంగెను.

ఇంతలో మహిముఁడు హుక్కాతో నచ్చటికివచ్చి డబ్బిలోనితమలపాకులను కొన్నిటిని వినయునకిచ్చి "బాబూ! వినయా! మేమంతయును స్థిరపఱచుకొన్నాము. ఇఁక మీపినతండ్రియొద్దనుండి జాబు వచ్చినచో నిశ్చింతగా నుందును. నీవాయన కుత్తరము వ్రాసితివా?" అడిగెను.

ఇప్పుడీపెండ్లిమాట వినయునకుఁ జిరాకుగా నుండెను. ఇందు మహిముని తప్పేమియు లేదని యాతఁడెఱుంగును. మాటయిచ్చుటయు నైపోయినది. కాని, వినయున కది యెంతో దీనత్వముగా దోఁచుచుండెను. ఆనందమయి యాతని నొకవిధముగా హెచ్చరించినది! అతనికిఁ గూడ నీవివాహ మంతయిష్టముగా లేదు. కాని గందరగోళములో నొక్కనిమిషములో నెట్లు స్థిరపడిపోయినది! గోరా యాతని బలవంతపెట్టెనని చెప్పుటకు వలనుపడదు. వినయుఁ డభ్యంతరము చెప్పినప్పుడుగదా గోరా బలవంతపెట్టుట? అట్లు జరుగలేదు! కాని—ఈకానిమీఁదనే లలితమాట బల్లెపుఁ బోటువలె వినయుని దాఁకెను—అప్పుడెట్టిబలవంతమును లేదు గాని చిరకాలము నుండియున్న ప్రభుత్వమాతని లోఁబఱచుకొనియెను. వినయుఁడు ప్రేమచేతను మంచితనముచేతను గోరాయధికారము ననాయాసముగా సహించుట కలవాటుపడి యుండెను. అందుచే నాయధికారమే మిత్రత్వము నెత్తికెక్కి కూర్చుండెను! వినయుఁ డీసంగతి యింతవఱకు నూహింపనేలేదు. కాని యిప్పు డంగీకరింపకుండుట కుపాయము లేదు. అందుచే నాతఁడు శశిముఖిని పెండ్లియాడి తీరవలయును!

విన—లేదు. ఇంకను మాతండ్రిగారికి జాబు వ్రాయలేదు.

మహి—అది నాదే తప్పు. ఆయుత్తరము నీవు వ్రాయవలసినది కాదు. నేనే వ్రాయవలసినది—వారిసంపూర్ణవిలాస మేమో చెప్పెదవా?

విన—మీ కింత తొందర యెందులకు? ఆశ్వయుజ కార్తికమాసములలోఁ బెండ్లిండ్లు జరుగుట కవకాశము లేదు కదా! ఇఁక మార్గశిరము—కాని దానికిని గొడవయున్నది. మాకుటుంబములో నెప్పుడో యెవ్వరికో యామాసమునఁ గష్టము కలిగినది. అప్పటి నుండియు మాకుటుంబమునందు మార్గశిరమాసమున శుభకార్యములు జరుగుటలేదు.

మహిముఁడు హుక్కా నొకమూల నుంచి "వినయా! విద్యాధికులగు మీవంటి వారే యిట్టిచెత్తలో మునిఁగిపోయినచో నిఁక మీ చదువంతయును వల్లించి చచ్చుట

కేనా? ఈపాడుదేశములో శుభకార్యములు దొరకుటయే కష్టముగా నున్నది. అందుపై నింటింటికి నొకపద్ధతి యని యాభ్యంతరములు కల్పించుకొన్నచో నిక శుభకార్యము లెట్లు జరుగును?" అనియెను.

విన—భాద్రపదాశ్వయుజమాసములను మీ రేల యంగీకరించుటలేదు?

మహి—నేనా? ఏమిచేయుదును బాబూ! భగవంతుని నమ్మకపోయినను సరియే కాని భాద్రపదాశ్వయుజములను, శనిగురువులను తిథినక్షత్రములను నంగీకరింపక పోయినచో నింటిలో నిలువనేలేదు? అంగీకరింపక యేపనియైనఁ జేసినచో నొక్కటి లోపమైనఁ గలిగినయెడల మనసునకుఁ గష్టముగ నుండును. లోకము ననుసరించి పోవలయును! మలేరియాజ్వరమునకు భయపడినట్లు లోకాభిప్రాయమునకును భయపడవలయును! నేను సామాన్యముగాఁ ద్రోసివేయఁజాలను!

విన—మావాళ్ళుకూడ మార్గశిరమాస మనిన నదియేభయము! ఇంతకు మా పినతల్లి యసలే యంగీకరింపదు!

అని చెప్పి వినయుఁ డప్పటి కట్లో తప్పించుకొనియెను. అతని మాటలయందలి స్వరమునుబట్టి వినయుని యుద్దేశము మారినదని గోరా గ్రహించెను. కొన్నిదినముల నుండి వినయునిరాక లేదు; పరేశునింటి కాతఁడు తఱచుగఁ బోవుచున్నట్లు గోరా వినియుండెను. వివాహసంబంధమున నిప్పటి వినయుని మాటలు గోరాకుఁ గష్టమును గలిగించెను. గోరా యిఁక వ్రాయుట మాని మొగమెత్తి "వినయా! నీవొకసారి యంగీకరించితివి. మరల నన్నగారి నిప్పుడేల సంశయములోఁ బెట్టి బాధించెదవు?" అనియెను.

వినయుఁ డాకస్మికముగ నసహిష్ణుఁడై "నేనంగీకరించితినా, బలవంతముగ నంగీకరింపఁబడితినా" అనియెను.

గోరా విస్మితుఁడై కఠినస్వరముతో "నిన్నెవ్వరు బలవంతపెట్టిరి?" అనియెను.

విన—నీవు—

గోరా—నేనా? నేనీవిషయమున నీతో నైదాఱుమాటలకంటె నెక్కువ ప్రసంగించితినా? అదియేనా బలవంతము!

నిజముగా వినయుఁ డన్నమాటకు నిదర్శనము లేదు. గోరా చెప్పినమాటయే నిజము. గోరా కొలఁదిగనే మాటాడెను; బలవంతము చేయలేదు. కాని యొకమాట సత్యము! గోరా వినయునికడనుండి యాతని సమ్మతిని లాగికొనియెను. దీనికి బాహ్య ప్రమాణమల్పమే. కాని, యిట్టితగవునందు మానవహృదయమునకు దోఁచుసంక్షోభము మాత్రమల్పమైనది కాదు! అందుచేతనే వినయుఁ డసంగతక్రోధస్వరముతో "బలవంతము చేయుటకు విశేషప్రసంగ మక్కఱలేదు!" అనియెను.

గోరా యొక్కయెదుటను బల్లయొద్దనుండి లేచి "ఏమీ! మఱియొకసారి చెప్పుము! నిన్ను యాచించితినో, బలాత్కరించితినో యిప్పుడదియేమయిన నీమాట సకాలమాటకాదు!" అని పలుకుచు "దాదా!" యని పిలిచెను.

ప్రక్కగదిలోనున్నమహిముఁడు పిల్లివలె నచ్చటికి వచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యాతనింగాంచి "దాదా! శశిముఖిని వినయుఁడు పెండ్లియాడఁడని నేను మొట్టమొదటనే చెప్పితినిగాదా? నాకిష్టము లేదనికూడఁ జెప్పలేదా?" యని ప్రశ్నించెను.

మహి—ఔను. నీవుతక్క మఱియొవ్వఁడు నట్లు చెప్పలేదు. మఱియొకసోదరుఁడైనచో నన్నబిడ్డపెండ్లివిషయమున మొదటినుండియు నుత్సాహముగనే యుండును!

గోరా—వినయునితోఁ జెప్పుమని మీరు నన్నెపుడుఁ గోరితిరి ?

మహి—నీవు చెప్పినచోఁ బని జరగునని నేననుకొంటిని. ఇంతకంటెఁ గారణమేమున్నది ?

గోరా కెంపుగ ముఖముచేసికొని "నాకీవ్యాపారములతో నిమిత్తము లేదు. పెండ్లిండ్లను గూర్చుటయే నాపని కాదు! నాకింకను జాలపను లున్నవి!" అని చెప్పుచు నాకఁడటినుండి వెడలిపోయెను. హతబుద్ధియై మహిముఁడు ఏమియును మాటాడకుండఁగనే వినయుఁడు నటనుండి లేచిపోయెను. మహిముఁడు గోడకుఁ జేరగిలఁబడి కూర్చుండి నోటమాట లేకుండ హుక్కాను బీల్చుకొనుచుండెను.

గోరావినయులలోఁ బరస్పరము నిదివఱకెన్నో వాక్కలహములు జరిగినవి కాని యింతటిప్రచండాగ్నిజ్వాలకంటివ్యాపారమెన్నఁడును జరుగలేదు. వినయుఁడు తాను చేసినయీపనికిఁ బ్రథమమున స్తంభితుఁడైపోయెను. ఆతఁడింటికిఁ బోయి తనహృదయశల్యమును వెలికిఁ దీసికొనుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచుండెను ఇంతశీఘ్రముగా గోరాహృదయమున కంతటియాఘాతమును గలిగించినందుల కాతని కాహోవిచారములపై నసహ్యభావము కలిగెను. విశేషించి గోరాపై దోషారోపణము చేయుట యాతని కద్భుతముగను, నసంగతముగను దోఁచెను! ఆబాధచే నాతనిహృదయము పరితపించిపోవుచుండెను. ఆతఁ డప్పుడు నిశ్చయముగా "నేను చేసినది—అన్యాయము! అన్యాయము! అన్యాయము!" అని యనుకొనెను.

రెండుజాములైనతరువాత నానందమయి భోజనముచేసి కుట్టుపని చేసికొనుచు గూర్చున్నసమయమున వినయుఁడు వచ్చి యామెచెంతఁ గూరుచుండెను. ప్రాతఃకాలమున జరిగినసంగతి యంతయు నానందమయి మహిమునివలన నిదివఱకే వినియుండెను. భోజనసమయమున గోరాముఖము చూచినప్పుడే యేదో పుట్టిమునిఁగినదని యామె గ్రహించియుండెను.

విన—అమ్మా! నేను తప్పు చేసితిని. శశిముఖి పెండ్లివిషయమున నే నీయుదయమున గోరాతో నన్నమాటలు చాల నసహ్యములైయున్నవి.

అనం—అగుఁగాక! బాబూ! మనమనకుఁ గష్టముగా నున్నప్పు డిట్టిపనులే జరగుచుండును దానికేమి ! ఈకోప మొకటిరెండు దినములకు నీవును మఱచిపోవుదువు; గోరాయును మఱచిపోవును.

విన—కాని, అమ్మా! శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడుటకు నాయభ్యంతర మేమియు లేదు. ఆమాటయే నీకుఁ జెప్పవచ్చితిని.

అనం—వత్సా ! తొందరపడి పోరు తగ్గించుకొనవలయు నని ప్రయత్నించి మఱియొకపోరు తెచ్చుకొనవలదు. వివాహమనునది జీవితకాలబంధము—విరోధము రెండు మూఁడుదినములనాఁటిది !

వినయుఁ డామెమాటలను వినిపించుకొనలేదు. మరల గోరాయొద్దకుఁబోయి తన యభిప్రాయమును దెలుపుట కాతనికి ధైర్యము లేకపోయెను. వినయుఁడు మహిముని కడకుఁబోయి "పెండ్లి కట్టియభ్యంతరమును లేదు. మాఘమాసమునఁ జేయవచ్చును. మాతండ్రి గారి నంగీకరింపఁజేయుభారము నాదే" అని చెప్పివైచెను.

మహి—తాంబూలములు పుచ్చుకొనవలయును గదా, ఎప్పుడు ?

విన—అన్నియును గోరాతో నాలోచించి చేయవచ్చును.

మహి—మరల గోరాతో నాలోచనయా ?

విన—అది లేకుండ నేదియు జరుగదు.

మహి—అట్లయినచో నట్లే చేయుదును. కాని—

అనిచెప్పి యాతఁడు తమలపాకులను నోట వైచుకొని నములుచుండెను.

౨౦

ఆనాఁటికిఁ గాక మఱునాఁడు మహిముఁడు గోరాగదిలోనికిఁ బోయెను. ఆతని నీవిషయమున మరలనొప్పించుట చాలకష్టమని మహిముఁ డనుకొనియెను. కాని మహిముఁడు వచ్చి వినయుఁడు చెప్పినమాటల నన్నిఁటిని జెప్పినతోడనే గోరా "మంచిది! తాంబూలములు పుచ్చుకొనవచ్చును !" అనియెను.

మహి—నీవిప్పుడు సరియే యంటివి. మరి యెప్పుడైన నడ్డము చెప్పుదువు.

గోరా—నే నెప్పుడును నూరక యడ్డము చెప్పను. నిరోధించి—

మహి—అందుచేతనే నిన్నుఁ వేఁడుకొనుచున్నాను. నీవూరకుండవలదు; నిరోధింపనువలదు ! కురుపక్షమునందలి నారాయణబలముతోఁగాని, పాండవపక్షమునందలి నారాయణునితోఁగాని మాకు నిమిత్తములేదు. నేనే నాయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొందును. నేను పొరపాటు పడితిని. నీసాహాయ్య మింతవిపరీతమైనదని నాకిదివఱకుఁ దెలియదు. ఎట్లయిననేమి ? ఈశుభకార్యము జరుగుట నీకిష్టమేనా ?

గోరా—ఆ ! నాకిష్టమే.

మహి — అట్లయినచో నీయిష్టమే కావఁజాలును. నీప్రయత్నముతోఁబనిలేదు.

ఇఁక వినయుని దూరమునం దుంచరా దనియు, వానివిపక్షమునఁ దాను గావలి యుండవలయు ననియు గోరా తలఁచెను. తానుగూడఁ బరేశునింటికిఁ దఱచుగాఁ బోవుచున్నచో వినయ మొకహద్దులో నిలిపి యుంచినట్లగు నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. జగడము జరిగినమఱునాఁడే యపరాహ్ణసమయమున గోరా వినయునింటికిఁ బోయెను. ఇంతలో గోరా తనయింటికి వచ్చునని వినయుఁ డనుకొనలేదు. ఆకారణముచే వినయునిహృదయమున నాశ్చర్యమును సంతోషమును గలిగెను. ఇంతేకాక ముందుగా గోరా యెట్టివిరూపభావము నగపడకుండఁ బరేశబాబుపుత్రికలమాట యెత్తుట మఱియు నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈవిషయమున వినయునిహృదయమున నుత్తేజనము కలిగించుటకు గోరా విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱలేకపోయెను. వారామాటలను మరలమరలఁ జెప్పుకొనుచుండఁగనే రాత్రియైపోయెను.

గోరా యామాటలనే తలంచుకొనుచు నొంటిగా నింటికివచ్చి నిదురించువఱకును బరేశునిపుత్రికలనుగూర్చియే భావించుచుండెను. ఆభావము నాతఁ డేవిధమునను దనహృదయమునుండి మరల్చుకొనఁజాలకుండెను. గోరా జీవితమునం దిట్టిభావ మీవఱ కెన్నఁడును గలుగలేదు. ఆఁడువాండ్రనుగుఱించి యాతఁ డెన్నఁడును యోచించియే యుండలేదు! ఈజగద్వ్యాపారమునందు స్త్రీసంబంధ మగునాలోచనను కూడ నొకవిషయమే యని వినయుఁ డీసారి సప్రమాణముగ నిరూపించియుండెను.

మరునాఁడు వినయుఁడు గోరాయొద్దకువచ్చి "పరేశునింటి కొకసారి పోవుదమా చాలదినములనుండి పోవుటలేదు. వారిప్పుడును నీమాటయే యడుగుచుందురు" అనియెను.

గోరా మాఱుమాట చెప్పక యంగీకరించెను. అతనిహృదయమునఁ బూర్వమువలె నిరుత్సాహభావములేదు. గోరాకుఁ బ్రప్రథమమునఁ బరేశబాబుపుత్రికలయెడలఁ గేవల ముదాసీనభావమే యుండెను. తరువాత వారియెడల నవజ్ఞాపూర్ణ మగునిరోధభావ ముండెను. ఇప్పు డాతనిహృదయమున నొకవిధమగుకుతూహలభావ మంకురించియుండెను. వినయునిహృదయ మేకారణముచే నింతగా నాకర్షింపఁబడుచుండెనో తెలిసికొనవలయునని గోరా కిప్పుడు విశేషాభిలాష కలిగెను.

ఆయిరువురును బరేశునింటికిఁబోవునప్పటికి సాయంకాల మయ్యెను. అప్పుడు మేడ రెండవయంతస్థుపై దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి హారానబాబు పరేశున కొకయింగ్లీషు లేఖనుజదివి వినిపించుచుండెను. పరేశబాబు మాటమాత్రమే గాని యాచదువు సుచరిత వినవలయునని హారానుని యుద్దేశము. సుచరిత యెదురుగా టేబిలునకు దూరమునం దొక కుర్చీపైఁగూర్చుండి వినునట్లును వెలుతురులో వెలుగమునకుఁ జాటు చేసికొని

మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత తమబాధ్యతను ననుసరించి వినవలయు
నని విశేషప్రయత్నము చేయుచునే యుండెను గాని యుండియుండి యామె మనసు
చెదరిపోవుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి గోరావినయులయాగమనమును దెలియఁజేసెను. అప్పు
డు సుచరిత యాకస్మికముగఁ బులకితయై పోయెను. తోడనే యామె లేచిపోవుట
కుద్యమించుచుండఁగాఁ బరేశుఁడు "రాధా! ఎక్కడకుబోయెదవు? వారు మనగోరా
యును, వినయుఁడును" అనియెను.

సుచరిత సంకుచితయై కూర్చుండెను. హారానుని దీర్ఘలేఖాపఠన మాఁగిపోయి
నందుకు నామెకు సంతోషము కలిగెను. గోరా వచ్చెనని యామె కుత్సాహము కలు
గపోలేదు గాని హారానుబాబు ఎదుటగా వచ్చినందులకామె కించుకసంకోచము, నవ్యాస్థ
తయుఁ గలిగెను, ఇదువరకును వారమును గలహామును గలుగునని యేమో యనియెందుచే
తనో గాని యామె యుల్లుండెను. దానికిఁ గారణమిట్టిదని చెప్పుట కవేద్యముగా
నుండెను.

గోరా పేరు విన్నంతనే హారానుని మనసున విముఖభావము కలిగెను. గోరానమ
స్కారమునకు కెట్లో ప్రతినమస్కారము చేసి గంభీరభావముతో నాతఁడు కూర్చుండెను.
హారానుఁ జూచినతోడనే గోరా యుద్ధము చేయుటకు శస్త్రసన్నద్ధుఁడై యుండెను.
వరదాసుందరియును, ముగ్గురు తనయలును నెచ్చటికో విందునకుఁ బోయిరి. సాయంకా
లమునకుఁ దరువాత వారిని పరేశబాబు తీసికొని రావలసియుండెను. ఇంతలో గోరా
వినయులు వచ్చుటచేఁ బోవుటకుఁ బరేశుఁ డించుక సంశయించెను గాని వారి నింటికిఁ
దీసికొనివచ్చుట తప్పనిపని యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హారానుని, సుచరితను
గాంచి "మీరు వీరితోఁ గూడఁ గొంచెము సేపటివఱకును మాటలాడుచుండుఁడు! నేని
ప్పుడే తిరిగివచ్చెదను!" అనిచెప్పి వెడలిపోయెను.

చూచుచుండఁగనే గోరాకును హారానబాబునకును వాదము ప్రబలిపోయెను. ఆ
వాదమునకు విషయమిది:—పరేశబాబు ఢాకాలో నున్నప్పటినుండియుఁ గలకత్తాకు
సమీపమునందలి జిల్లాకలెక్టరు బ్రౌనుదొరగారితో స్నేహము గలిగియుండెను. పరేశ
బాబు భార్యను, బుత్రికలను జనానాలో నుంచుట లేదని యాదొర యాతని విశేషముగ
గౌరవించుచుండెను. ఆదొర తనప్రతిజన్మదినమునందును కృషిప్రదర్శన సమావేశమును
గూర్చుచుండును. ఈసారి వరదాసుందరియా దొరగారిదొరసానితోఁ గలిసికొని తనకుమా
ర్తెల ఇంగ్లీషుభాషాపరిజ్ఞానమును గూర్చి విశేషముగ ముచ్చటించెను. దానిపై నాదొర
సాని రాఁబోవు సమావేశమునకు లెఫ్టినెంటుగవర్నరు భార్యాసహితముగ వచ్చుననియు
నప్పుడు నీతనయచే నొకచిన్న యింగ్లీషు నాటకమును వారియెదుట నభినయింపఁజేసినచో
బాగుగనుండునని యుఁ జెప్పెను. అందుచే వరదాసుందరియుత్సాహము మితిమీరిపో
యెను. ఆమె యిప్పుడు తనబిడ్డలు చదివిన నాటకమును ముందుగఁ బ్రదర్శించి చూచుకొ

నటుకై బిడ్డలతోఁగూడ నొకమిత్రునియింటికిఁ బోయెను— ఈసమావేశమునకు గోరా వచ్చునా రాఁడా యనుప్రశ్న వచ్చినమీఁదట గోరా యనావశ్యకతీవ్రస్వరముతో "రాఁడు!" అని చెప్పెను. ఈప్రసంగమున నింగ్లీషువారికిని, బంగాళీలకును బరస్పరసమ్మేళనసౌకర్యముల ననుసరించి వాద మారంభ మయ్యెను.

హారా— బంగాళీలదే తప్పు! ఇన్నిదురాచారములు, నిన్నిదుష్పద్ధతులును గల మన మింగ్లీషువారితోఁ గలసి యుండుటకు యోగ్యులము కాము !

గోరా— మీమాటయే నిజమైనచో నింతటి యయోగ్యుల మగు మనమింగ్లీషు వారితోఁ గలియఁగలము నని యాత్రపడుచుంట లజ్జాకరము గాదా ?

హారా— కాని యోగ్యులగువారే వారియొద్ద గౌరవమును బడయుచుందురు. వీరివలెనే— మనపరేశబాబు తనయలవలెనే !

గోరా— ఒక్కరికిమాత్రము కలుగుగౌరవమువలన ననేకుల కగౌరవము కలుగుచున్నప్పుడు నేనట్టిగౌరవము నవమానముగనే పరిగణింతును !

ఆయిరువురు నిట్లువాదించుకొనుచుండఁగా సుచరిత దూరమునందుండి విసనకఱ్ఱ చాటునుండి యేకాగ్రదృష్టితో గోరావంకఁ జూచుచుండెను. అట్లు రెప్పవ్రాల్పక చూచుచున్నట్లు గ్రహింపఁగలిగియున్నయెడల సుచరిత సిగ్గుపడియే యుండును. కాని యప్పుడామె యాత్మవిస్మృత యైయుండెను. గోరా యప్పుడు తన బాహుద్వయము టేబిలుపై సాచి ముందుకికి వంగి కూర్చుండి యుండెను. ఆతని ప్రశస్త శుభ్రలలాటముపై దీపకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆతని ముఖమునం దొకప్పు డవజ్ఞాపూర్ణ మగుహాసమును, నొకప్పుడు ఘృణాపూర్వకమగు భ్రుకుటియును దరంగితములగుచుండెను. ఆతనిముఖమునందలి ప్రతిభావమునందును నాత్మగౌరవ ముపలక్షితమగుచుండెను. ఆతనిమాటలు కేవలము సామాజికవితర్కములును, నాక్షేపోక్తులును మాత్రమే కావు; ఆతని ప్రతిభాషణమునందును జిరంతనవిజ్ఞానమునను, జిరకాలానుభవమును నిస్సందిగ్ధరూపమున మూర్తీభవించి యుండెను. ఆమాటలయందు ద్వైధీభావము గాని, దౌర్బల్యము గాని యాకస్మికత్వము గాని యగుపడుట లేదు. ఆతని కంఠస్వరమే కాక ముఖమండలమును; సమస్తశరీరమును దృఢభావమును బ్రకటించుచుండెను.

సుచరిత యది యంతయు నాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండెను. విశేషమానసత్వమును, విశేషపౌరుషత్వమును గలయొకపురుషునిఁ గాంచఁగలుగుట యామె జీవితమునం దిదియే మొదటిసారి. గోరాకుఁ బ్రతిపక్షమునం దున్న హారానబాబు చాల లోకువగా నగపడుచుండెను. ఆతని ముఖశరీరాకృతులును, హావభావములును, వేషభాషణములును గూడ హాస్యాస్పదములుగాఁ దోఁచుచుండెను. ఇన్నాళ్ళనుండియు వినయునివలన గోరాసంగతులను దెలిసికొని యాతఁ డొకవిశిష్టమతమువాఁడును, విశిష్టసమాజము

నకును సంబంధించిన యసాధారణపురుషుఁడని సుచరిత భావించుకొని యుండెను. ఆతనిచే నేకానేకవిధములగు దేశక్షేమము సాధింపఁబడుననికూడ నామె నిశ్చయించుకొని యుండెను. ఆమె యిప్పు డేకాగ్రదృష్టితో గోరాను సమస్తసమాజములకును, సమస్తమతములకును, సమస్తోద్దేశములకును వేఱుచేసి కేవలమును గౌరమోహనునిగనే కాంచుచుండెను. పూర్ణచంద్రునిఁ గాంచినతోడనే సమస్తప్రయోజనములను, సమస్తవ్యవహారములను నతిక్రమించి సముద్ర ముప్పొంగిపోవునట్లే, గౌరమోహనునిం గాంచి సుచరితహృదయ మిప్పుడు సమస్తాలోచనములను, సమస్తసంస్కారములను, సమస్తజీవితమును నతిక్రమించి సమస్తమును మఱచి సమస్త స్వరూపముతో నుచ్ఛ్వసితమై పోవుచుండెను. మానవుఁ డన నెట్టివాఁడో, ఆత్మ యన నేమో యామె యిప్పుడే పరిపరిధములనఁ గ్రహింపఁగలిగెను. అందుచే నామె యిప్పుడు తన్నుఁ దానే మఱచి యుండెను.

సుచరిత తన్మయత్వమును హారానబాబు గుర్తించెను. అందుచేఁగూడ నాతని వాదశక్తి విజృంభింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు మిగుల నధీరుఁడై చటాలున లేచి యెంతో యాత్మీయునివలె "ఒకసారి లోనికిరమ్ము! నీతో మాటలాడవలసి యున్నది!" అనియెను.

సుచరిత తన్నెవ్వరో యాకస్మికముగఁ గొట్టినట్లుగా నదరిపడియెను. హారాన బాబునకు సుచరిత నట్లు పిలుచుటకుఁ దగినంతచనవు లేకపోలేదు. మఱియొకప్పు డట్లు పిలిచినచో నామెకును సంశయము లేకయుండును. కాని యిప్పుడు గోరా వినయులయెదుట నుండుటచే నామె కామాట యవమానకరముగాఁ దోఁచెను. విశేషించి యామె వదనమువంకనే యేకమనస్కుఁడై చూచుచున్నగోరా యామె యిప్పటి హారానునిమాట కసహ్యపడుచున్నట్లు గ్రహించెను. మొదట నామాట విననట్లే యామె మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు మరల విరక్తకంఠస్వరముతో "వినఁబడలేదా? నీతో మాటాడవలసి యున్నది! లోనికి వచ్చెదవా?" అనియెను.

సుచరిత యాతని మొగమువంకఁ జూడకయే "ఇప్పుడు కాదు—తండ్రిగారు వచ్చెదరు! అప్పుడు మాటాడవచ్చును?" అనియెను.

వినయుఁడు లేచి "మేము పోవుదమా?" అనియెను.

సుచరిత తత్తరముతో "వలదు; వినయబాబూ! లేవవలదు! తండ్రిగారు మిమ్ముల నుండుఁడని చెప్పియున్నారు. ఇప్పుడే వచ్చెద నని చెప్పిరిగదా!" అనియెను. వేఁటకాని చేతిలోఁ బడిపోవుచున్న విభీతహరిణీస్వరముంబోలి యప్పటియామె కంఠస్వరమున వ్యాకులానునయభావము విస్పష్ట మగుచుండెను.

"నేనిఁక నుండఁజాలను; పోయెదను" అని హారానుఁడు తొందరగా వెడలిపోయెను. కోపముతో వెడలిపోయెను గాని యానిముసమునందే యాతనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగెను. కాని మరల లోనికి వచ్చుట కుపాయ మేమున్నది? హారానబాబు పోవు

నప్పుడు సుచరిత గభీరలజ్జారక్తవదనమండలము నవనతముగఁ జేసికొని కూర్చుండియుండెను. ఏమనవలయునో, యేమిచేయవలయునో యామె భావింపనేలేదు. ఆసమయమున నామె నెమ్మొగమును స్పష్టముగఁ జూచుటకు గోరా కవకాశము కలిగెను.

చదువుకొన్న కాంతలు ప్రగల్భతయు, నౌద్ధత్యమును గలిగియుందు రని గోరా యూహించి యుండెను. కాని యిప్పుడు సుచరితవదనమునందు ఛాయామాత్రముగనైన నట్టిభావ మున్నదా? ఆముఖమునందు సముజ్జ్వలబుద్ధిశక్తియే నిస్సందేహముగఁ బ్రకాశితమగుచుండెను. ఆకోమలసుందరవదనము లజ్జానమ్రత్వములచే నెంతటి మనోజ్ఞవిలసితమై యున్నది! ఆముఖకాంతి యెంతసుకుమారమైనది! కనుబొమ్మలపై నున్న యానున్నగు లలాటము శరదాకాశఖండమువలె నెంతనిర్మలమై, యెంతస్వచ్ఛమై యున్నది! ఆమెయోష్ఠాధరపల్లవము లచంచములుగనే యున్నవి; కాని యాయనుచ్చారితవచనమాధుర్యము వానినడుమఁ గోమలకోరకమువంబోలి యెట్లు ప్రకాశిల్లుచున్నది! నాగరికరమణీమణుల వేషభూషణముల నిదివఱకెన్నఁడును గోరా యింతస్పష్టముగాఁ జూచియుండలేదు. అట్టివానియందాతని కసహ్యభావము కూడనుండెను. ఇప్పుడు సుచరితరమణీయదేహమునందలి నూతనరచనలుగల దుస్తులయలంకార మాతనికన్నులకుఁ జాల బాగుగనే యగపడియెను.

సుచరితచేయియొకటి టేబిలుపై నుండెను. ఆజాకెట్టుజాలునడుమనుండి కానవచ్చుచున్న యాకోమలకరపల్లవ మామెకోమలహృదయమునుండి వెడలివచ్చిన శుభసంవాదమో యనునట్లుగా గోరా కనుభవ మగుచుండెను. దీపప్రకాశిత మగునాశాంతసంధ్యాసమయమున సుచరితను బరివేష్టించియున్న యామందిరమునందలి కాంతియును, కుడ్యములయందలిచిత్రప్రతిమలును, గృహోపకరణరచనయు గృహాలంకారమును నొకవిధమగువింతసౌందర్యమును వహించి యున్నట్లు గోరాకు దోఁచెను. ఆగృహమంతయు సేవాకుశల యగునారమణీమణి స్నేహోపచారములచే సౌందర్యమండితమై గోరాకన్నులయెదుట నిమిషములోఁ బ్రత్యక్షమైనట్లగపడుచుండెను. చూచుచుండఁగనే క్రమముగా నాతనికి సుచరితకపోలములయందలి చెదరినకుంతలములు మొదలు, పాదముల జీరాడుచీరకుచ్చెళ్ళవఱకును గలసమస్తమును నత్యసౌందర్యమయముగను, విశేషతేజోమయముగను గానవచ్చుచుండెను. ఒక్కసారిగా నామె సమగ్రశరీరసౌందర్యమును బ్రత్యేకాంగకస్వతంత్రసౌందర్యమును గోరాదృష్టుల నాకర్షించివైచెను.

కొంతసేపటివఱకు నిర్వురు నేమియును మాటాడఁజాలక యొక్కటే విధముగఁ గుంఠితులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁడు సుచరితవంకఁ జూచి వెనుకఁ దాము మాటాడుకొన్న ప్రస్తావము నెత్తి "సుచరితా! మనము మనదేశమునుగూర్చిగాని, మనస

మాజను నుగూర్చి గాని యేమియు నాశపడుట కవకాశము లేదనియు, నెప్పటికిని రక్షితబాలకులవలె నింగ్లీషువారి రక్షణమునందే నియుక్తులమై యుండవలసియుండు ననియు నీ కాదినమున జెప్పియుంటిని. మన దేశములో జాల మంది యభిప్రాయము కూడ నిదియే. ఇట్టిస్థితిలో మానవుడు స్వార్థపరుడైన గావలయును! ఉదాసీనుడైన గావలసి యుండును. నేనిట్లు నిశ్చయించియే గోరా తండ్రి నెట్లయిన బలవంతపెట్టి ప్రార్థించి యొక యుద్యోగమును సంపాదింపవలయు నని తలంచితిని. కాని గవర్నమెంటునౌకరీ నీవు చేయవలదని గోరా నన్ను నిరోధించెను—"

ఆమాటకు సుచరిత మొగమునందు దోచినయాశ్చర్యచ్ఛాయం జూచినతోడనే గోరా "గవర్నమెంటుపై గోపముచే నేనిట్లు చెప్పితి నని భావింపవలదు! ఆ యుద్యోగమున జేరినతోడనే గవర్నమెంటుశక్తి తమశక్తిగనే భావించి గర్వముచే దా మీ దేశస్థుల మనుమాటయే మఱచిపోవుదురు! దినములు గడచినకొలదియు గర్వము వృద్ధిలుచునే యుండును!—మాబంధు డొకడు డిప్యూటీకలెక్టరుగా నుండెడివాడు. ఆయన నొకప్పుడు జిల్లా కలెక్టరు చూచి "నీతీర్పులలో జాలమందికి విడుదలలే యగపడుచున్నవి. కారణమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. దానిపై నాతడు "దొరగారూ! దానికి గారణమున్నది మీరెవ్వరిని జైలుకు బంపుదురో వారిని గుక్కలనుగను, పిల్లులుగను మాత్రమే మీరు భావింతురు. జైలునకు బంపవలసినవారందఱును నాసోదరులని నేను భావింతును. ఇదియే నాతీర్పులలో శిక్షితులసంఖ్య తగ్గుటకు గారణము!" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అట్టిడిప్యూటీకలెక్టరులును, గలెక్టరులును నిప్పుడుగూడ లేకపోలేదు. కాని క్రమముగా నుద్యోగమే జీవితమునకు బ్రధానాలంకారముగా జూచుకొను నీదినములలో డిప్యూటీలు తమ దేశస్థులను గుక్కలకంటె నధములనుగా జూచుచున్నారు. వారియుద్యోగము వృద్ధిచున్నకొలదియు దేశస్థులకు గేవల మధోగతి కలుగుచున్నది. ఒకరిపై నాధారపడి యున్నతి నందగోరువాడు తనవారిని నీచముగా జూడవలసి యుండును. అందుచేతనే వారి కన్యాయము చేయుటకుగూడ బాధ్యుడు గావలసివచ్చును. కావున గవర్నమెంటునౌకరీవలన దేశమున కెట్టిలాభమును గలుగజాలదు!" అని గోరా బల్లపై నొకగుద్దు గుద్దెను. వత్తి దీపస్తంభము గడగడ వడకిపోయెను.

విన—గోరా! ఈబల్ల గవర్నమెంటుకాదు—ఈదీపము పరేశబాబుగారిది!

ఆమాట విని గోరా యుచ్చస్వరముతో నవ్వ నారంభించెను. ఆ హాస్యప్రబలస్వరముతో నామందిర మంతయు నిండిపోయెను. అట్లు బాలకునివలె నతిప్రచురముగ నవ్వుచున్నగోరాను జూచి సుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. "ప్రబలవిషయములను

గూర్చి బాగుగ హృదయమున భావింపఁగలవారే ప్రీతిరసము పొంగిపొరలునట్లు నర్తింపఁగలరు!" అనుసంగతి యామెకుఁ దెలియదు.

ఆదినమున గోరా యెన్నియోవిషయములనుగూర్చి మాటలాడెను. సుచరిత మౌనముతో నున్నను నామెముఖభావమునందు సమ్మతియగపడుటచే గోరా యుత్సాహపూరితహృదయుఁడైపోయెను. తుదకాతఁడు సుచరితనే సంబోధించి "చూడుము! ఒక్కమాట మనసునందుంచుకొనుము! మనసంస్కారములు భ్రాంతిమంతములనియు, నింగ్లీషుపద్ధతుల నవలంబించుకున్నచో మన దేశమునకు నున్నతి లభించుట కవకాశము లేదనియు భావించుట యవివేకము. అట్లు పాశ్చాత్యపద్ధతులను గేవల మనుకరణమాత్రముగ నవలంబించుచున్నచో, క్రమముగా మనస్సంరక్షితప్రాకారద్వారములను దెఱచి వైచుకొనుటయే యగును గాని, యథార్థమగు నున్నతి యామూలమున నెన్నఁటికిని సంభవము కానేరదు. నీవీభారతవర్షమునందే యుండుమని నేను నిన్ను వేఁడుకొనుచున్నాను. ఈభారతవర్షమునందలి గుణదోషములయందు వ్యక్తులయందే సుస్థిరముగా నిలిచియుండుము! వికృతి యేమైనను న్నచో లోపలినుండియే పరిశోధించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము! సర్వదా, సర్వథా దీనినే చూచుచుండుము! భావించుచుండుము! తెలిసికొనుచుండుము! ఎప్పుడును నీమోము నావంకకే మరలించియుండుము! దానితో నైక్యమెపొందుము!—దీనికి విరుద్ధముగ నిలిచి వెలుపలనుండి క్రిస్టియను సంస్కారములు చిన్నతనము మొదలుగా మనయెముకలవఱకును వ్యాపించిపోవుచున్నవి. అందుచే నీసంగతి నీవెంతమాత్రము నూహింపఁజాలకున్నావు! ఈసంస్కారములను గేవలము ను ద్రోసివేయవలయును. ఏవిషయమునందును వీని నెంతమాత్రమును విశ్వసింపఁరాదు!" అని చెప్పెను.

గోరా వేఁడుకొనుచుంటి నని చెప్పెను గాని, యది నిజము గాదు. ఆతఁ డిట్లాజ్ఞాపించెను. ఆతనిమాటలయందలి తీవ్రవేగ మితరులయంగీకారము నపేక్షించి యుండదు! సుచరిత తలవంచుకొని యంతయును వినియెను. ఇంతయాదరముతో నీమాటలను దన్నుద్దేశించియే గోరా చెప్పుటచే నామెహృదయమునం దొకవిధమగు నాందోళనయు కలిగెను. సుచరిత యప్పుడు తన సంకుచితభావమును విడిచి సహజముగా వినయునిం గాంచి "నేనెన్నఁడును దేశవిషయమున నింతగా, విశేషముగా, సత్యముగా భావించి యుండలేదు! కాని యొక్కప్రశ్న చేయుచున్నాను—మతమునకును దేశమునకును సంయోగ మననేమి? మతము దేశమున కతీతమైనది కాదా?" అనియెను.

సుచరిత మధురకంఠస్వరము గోరాచెవుల కతిమధురముగా నుండెను. ఆమె విశాలనయనములలో నాప్రశ్న మఱియును మధురముగాఁ దోఁచుచుండెను. అప్పుడు

గోరా "దేశముకంటె నతీతమైనదియు దేశముకంటె నధికమైనదియు నగు వస్తువు దేశమునుండియే ప్రకాశించుచున్నది. ఈశ్వరుఁ డిట్లే విచిత్రభావమునందుఁ దన యనంత స్వరూపమును వ్యక్తపఱచుచున్నాఁడు! సత్య మేకమైన దనియుఁ, గావున నేకమత సంబంధమైనదియే సత్యమనియు, ఏకమతసంబంధ మగు నేకమాత్రస్వరూపమే సత్య మనియు భావించువారు కేవలము, నేకము నగు సత్యమునుమాత్రమే గ్రహించుచుందురు — కాని యనంతమగు సత్యమును వారు గ్రహింపఁజాలరు. అనంత మగు నేకత్వ మనంత మగున నేకత్వమునందుఁ దన్నుఁ బ్రకాశింపఁజేసికొనుచున్నది. నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను! భారతవర్షమునందలి వివృతగవాక్షములనుండియే నీవు జ్ఞానసూర్యుని సందర్శింపఁగలవు! అందుకొఱకు నీవు సముద్రములను దాఁటిపోయి క్రైస్తవారాధనమందిరము లందలికిటికీలయొద్ద గూర్చుండనక్కఱలేదు!" అనియెను.

సుచ — భారతవర్ష ధర్మశాస్త్ర మొకవిశేషమార్గమున దేవుని సన్నిధికిఁ గొనిపోవునని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా! ఆవిశేషత్వ మెట్టిది?

గోరా — నిర్విశేషుఁడయ్యును విశేషమధ్యమున వ్యక్తుఁడగునాతఁడే బ్రహ్మ! నిరాకారుఁ డగునాతని యాకార మనంతమైనది. హ్రస్వదీర్ఘస్థూలసూక్ష్మానంతప్రవాహ మాతనిదే. అనంతవిశిష్టుఁడగునాతఁడు నిర్విశిష్టుఁడు. అనంతరూపుఁడగునాతఁ డరూపుఁడు! ఇదియే భారతవర్షధర్మవిశేషము. ఇతరమతము లన్నియు నయ్యీశ్వరుని గొంచెముగనో గొప్పగనో యేదోయొకవిధముగ నేకమాత్రవిశేషమధ్యమున బంధించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండును. భారతవర్షముకూడ నీశ్వరుని విశేషమధ్యమునఁ గనుఁగొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును గాని యావిశేషమే యేకమాత్ర మనియుఁ నేకప్రధానమనియును బరిగణించుట లేదు. ఈశ్వరుఁ డావిశేషమున కనంతగుణము లతిక్రమించియున్నాఁడనుమాట భారతవర్షమునందలి యేభక్తుఁడు నెప్పుడు నంగీకరింపకుండ నుండఁజాలఁడు!

సుచ — సరే జ్ఞానియగువాఁ డట్లు చేయుఁడు. అజ్ఞానియో?

గోరా — అజ్ఞాని యగువాఁడు సమస్తసత్యమును, సమస్తదేశమును గూడ వికృతముగనే చూచు నని నేనిదివఱకే చెప్పితిని.

సుచ — కాని మనదేశమునుండి యావికార మింకను దూరముగఁ బోలేదా?

గోరా — పోవును. ధర్మసంబంధము లగు స్థూలసూక్ష్మములును, బహిరంతరములును, దేహాత్మలును గలసియే పరిపూర్ణధర్మ మని తెలిసియుండియు సూక్ష్మమును గ్రహింపజాలనివారు స్థూలమును, దీనిఁగొని యనేకాద్భుతవికారఘటనములను గావించుచుందురు. కాని యెవ్వఁడు రూపమునందును, నరూపమునందును, స్థూలమునందును,

సూక్ష్మమునందును, ధ్యానమునందును, ప్రత్యక్షమునందునుగూడ సత్యమైయుండెనో యట్టివానిని మనోవాక్కాయకర్మములచే సాధించుటకై భారతవర్షము సర్వతోభావముగ నద్భుతప్రబలప్రయత్నములను జేయుచున్నది! ఇప్పట్టున మనము యూరోపుఖండ సంబంధమగు నష్టాదశశతాబ్దికమైన యాస్తిక్య నాస్తిక్యసమ్మిశ్రితమగు నొక సంకీర్ణనీరస వికారమతమునే యేకమాత్రశరణ్యముగ నవలంబించుట సమంజసము కాదు.

సుచరిత యేమియు మాటాడకూరకుండెను. గోరా మరల "నీవు నన్ను దురభిమానినిగా భావింపవలదు. హిందూమతసంబంధమున దురభిమానులగువారు చెప్పునట్లు నేను చెప్పుటలేదు. భారతవర్ష సంబంధము లగు నానావిధప్రదర్శనములయందును, విచిత్రచేష్టితములయందును నొకటిభావముగా గభీరమును, బ్రహ్మాండము నగు నైక్యమును గాంచి యాయానందముచే నేనున్మత్తుండనై పోవుచుందును. ఈయైక్యానంద పారవశ్యముచేతనే భారతవర్షమునందలి మూఢజనులతోఁగూడఁ గలసిపోవుటకు నాకెట్టిసంకోచమును గలుగుట లేదు. వారందఱును భారతవర్షసందేశమును గ్రహించినను గ్రహింపకపోయినను సరియే—నేను నాభారతవర్షముతోడ నేకమై యుందును. వారికి నాసర్వస్వమునందును స్వత్వమున్నది! వారందఱిలోననుగూడఁ జిరంతనభారతవర్ష నిగూఢావిర్భావము నియతకార్యాచరణము గావించుచునే యున్నదనుటకు నాకెట్టిసంశయమును లేదు" అనియెను. అతని గభీరకంఠస్వరమునకు మందిరమును, గోడలును, బల్లలును, సకలవస్తువులును గూడఁ గంపించిపోవుచుండెను.

ఈమాటలన్నియును సుచరితకు స్పష్టముగా బోధపడునట్టివి కావు. కాని యనుభూతిసంబంధ మగు నస్పష్టసంచారము ప్రప్రథమమున నతిప్రబలవేగముకలదై యుండును. జీవన మనునది కేవలము నాలుగుగోడలనడుమను గాని సమాజమధ్యమునఁ గాని బంధింపఁబడునది కాదని తెలిసికొనుట సుచరితహృదయమునకుఁ బీడాకారముగానుండెను.

ఇంతలో మెట్లయొద్ద స్త్రీలనవ్వులతోఁ గూడిన పదశబ్దములు విననయ్యెను. వరదాసుందరిని, బిడ్డలను వెంటఁబెట్టుకొని పరేశబాబు వచ్చియుండెను. మెట్లనెక్కుచుండఁగా సుధీరుఁడేదియో పరిహాసము చేయుటచే నాకాంతలలో హాసధ్వని బయలుదేరెను. లావణ్యయు, లలితయు, సతీశుఁడును నింటఁ బ్రవేశించినతోడనే గోరానుజూచి నిశ్చేష్టలై నిలిచిపోయిరి. లావణ్య యటనుండియే వెడలిపోయెను. సతీశుఁడు వినయునికుర్చీ యొద్ద నిలువఁబడి యాతనితో నేమేమో విస్రంభాలాపము లాడుచుండెను. లలిత సుచరితవెనుకను కుర్చీ నానుకొని యామె వెనుక నగపడియును నగపడనట్లు కూర్చుండెను.

పరే— నేను మరలివచ్చుట కాలస్యమైపోయినది! పానూబాబు వెడలిపోయెనా?

సుచరిత యీప్రశ్నకేదియు త్తరము నీయలేదు. అప్పుడు వినయుఁడు "ఔను. ఆతఁడాటంకమును సహింపఁజాలకపోయెను!" అనియెను. అంతలో గోరా లేచి "ఇఁక మేము సెలవు గైకొందుము!" అని చెప్పుచు వినతుఁడై పరేశునకు నమస్కరించెను.

పరే—నేఁడు మీతోఁ గలసియుండుటకు నవకాశము కలిగినదికాదు. బాబూ! అప్పుడప్పుడు తెలిపి చేసికొని యొకసారి వచ్చుచుండుఁడు!

గోరాయును, వినయుఁడును వెడలిపోవుట కుద్యమించుచుండఁగా వరదాసుందరి వచ్చెను. ఇరువురు నామెకు నమస్కారము చేసిరి. అప్పుడామె "మీ రిప్పుడే పోయెదరా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఔను!

వర—వినయబాబూ! నీవు భోజనము చేసి పోవుదువుగాని—నీతో మాటాడవలసినపని యున్నది?

సతీశుఁడు గంతులు వైచుచువచ్చి వినయునిచేయి పట్టుకొని "ఔను; మాయమ్మ వినయబాబును బోనీయదు! ఆతఁడీరాత్రికి మాయింటనే యుండును!" అనియెను. వినయుఁడు కుంఠితుఁడై మారుమాట చెప్పఁజాలకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి గోరాను జూచి "వినయబాబునుగూడ మీరు వెంటబెట్టుకొని పోయెదరా? ఈతనితో మీకావశ్యకమగుపని యున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఏమియును లేదు—వినయా! నీవుండుము! నేనుపోయెదను!

అని చెప్పి గోరా వెడలిపోయెను. వినయు నాఁపుమని వరదాసుందరి గోరాను గోరుచున్న సమయమునందే యొకసారి వినయుఁడు లలిత మొగమువంకఁ జూడకుండ నుండఁజాలకపోయెను. లలిత చిఱునవ్వుతో మొగము మరల్చుకొనియెను. లలిత కావించుచుండు నిట్టికొంచెతనపుఁజిఱునవ్వులపరిహాసముల నెదిరించుటకు వినయుఁడు సమర్థుఁడు కాఁజాలకుండెను—ఇప్పటి లలిత చిఱునగవుతోడి మోరచూపు పాతనికి మతియొకవాఁడి బాణ మయ్యెను. అప్పుడు లలిత మృదులస్వరముతో "వినయబాబూ! మీరీదినమునఁ దప్పించుకొని పోయిన బాగుగ నుండును!" అనియెను.

విన—ఏమి?

లలి—అమ్మ మిమ్మొక విపత్తునఁ బడద్రోయఁ జూచుచున్నది. జిల్లాకలెక్టరు వారి కృషిపరిదర్శనసమ్మేళనసమయమున నాటకమును బ్రదర్శించుట కొకయభినేత తక్కువగా నున్నాఁడు. అమ్మ యందుకొఱకు మిమ్మేర్పాటు చేసికొన్నది.

వినయుఁడు వ్యస్తభావముతో "ఎంతపనిజరిగినది! ఈపని నావలనఁగాదు!" అనియెను.

లలి—(నవ్వుచు) ఆసంగతి నేనమ్మతో ముందే చెప్పితిని. కుయుక్తినయమున ప్రవేశించుటకు మిమ్ములను మీ మిత్రుఁ డంగీకరింపనీయఁ డనిమాటఁ జెప్పితిని!

వినయునకు మఱియొక యాఘాత మయ్యెను. అతఁడు "నామిత్రునిమాట యటుంచుము! సప్తజన్మములనుండి యెన్నఁడును నేనభినయ మన నేమో యెఱుఁగను! నన్నేల బలవంతపెట్టెదరు?

లలి—జన్మజన్మాంతరముల నభినయించియే వచ్చితి మని మేమందఱము ననుకొనుచున్నాము!

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చెను. లలిత యామెం గాంచి "అమ్మా నీవు రాకముందుగా వినయుబాబు నభినయమునకుఁ బిలువఁదలఁచితివి. అతనిమిత్రుఁ డంగీకరించిన తరువాత నైనచో—" అనియెను.

వినయుఁడు కాతరస్వరముతో "ఇందు మిత్రునియంగీకారముతో నావశ్యకము లేదు. అభినయించుటకు నాకు సామర్థ్యము లేదు!" అనియెను.

వర—అందుకొఱకు మీరు సంశయింపవలదు. మేము ముందుగ మీకు నేర్పియే తీసికొనిపోవుదము! చిన్నచిన్నబిడ్డలకే తెలియుచున్నప్పుడు మీకుఁ దెలియదా?

వినయునకింకఁ దప్పించుకొనుట కుపాయము లేకపోయెను.

౨౧

గోరా స్వాభావికవేగమును విడిచి యన్యమనస్కుఁడై మెల్లమెల్లగ నడచుచు నింటికి బోవుటకు సహజమార్గమును వదలి చాలసేపు తిరిగి తిరిగి గంగయొడ్డురోడ్డును బట్టి పోవుచుండెను. ఆ కాలమునాఁటికి గంగానదీజలప్రదేశమునఁ గాని, గంగాకూలస్థలప్రదేశమునందుఁ గాని వర్తకసభ్యతాసంబంధమగు లాభలోభ మాక్రమించుకొని యుండలేదు. అప్పటికింకను గంగాతీరముపై రైలుగాని, గంగానీరముపై వంతెనగాని కల్పింపఁబడియుండలేదు. అప్పటి శీతకాలసంధ్యాసమయములందు నగరనిశ్వాసకాలుష్య మాకాశము నింతదట్టముగా నాక్రమించుకొనుట లేదు. అప్పటిగంగానది బహుదూరమునందలి నిర్జన హిమాలయశిఖరమునుండి కలకత్తానగరధూళిప్రవ్యస్తతామధ్యమునకు శాంతిసందేశమునే మోసికొని తెచ్చుచుండెను.

గోరామనసు నాకర్షించుటకుఁ బ్రకృతి కింతవఱ కెన్నఁడు నవకాశము కలుగ లేదు. గోరాహృదయ మెప్పుడును స్వకార్యాలోచనములలోనే కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. దాని కీస్థలజలాకాశములతో నెంతమాత్రము నిమిత్తమే లేకపోయెను. అది వీనిని లక్ష్యముచేయుటయే లేదు. కాని, యిప్పుడు గంగాజలోపరిభాగమునందలి యాకాశము తననక్షత్రములచే నభిషిక్తమైయున్న యంధకారమూలమున నాతనిహృదయమును నిశ్శబ్దముగా స్పృశింప నారంభించెను. గంగానది నిస్తరంగితమై యుండెను.

తీరమునందలి కొన్ని నౌకలలో దీపములు వెలుఁగుచుండెను; కొన్ని దీపహీనములై యుండెను. తీరమునందలి దట్టములగు చెట్టుగుబురులలోఁ గాఁచ్ఛాయ ఘనీభూతమై యుండెను. వానిపైభాగమున బృహస్పతిగ్రహ మంధకారాంతర్యామింబోలి తిమిరమును భేదించుచున్న తీక్ష్ణ దృష్టితో సుస్థిరమై యుండెను.

ఇప్పు డీప్రగాఢమైన ప్రకృతి గోరాహృదయ శరీరముల నభిభూతములుగాఁ జేయుచున్నట్లుండెను. గోరాహృత్పిండస్పందనముతో సమతాళమున నాకసమునందలి విరాడంధకారము స్పందనము చేయుచుండెను. ప్రకృతియింతకాలము నరుదు ధైర్యమువహించి గోరాయంతఃకరణమునందలి యేద్వారము తెఱవఁబడియెనో గాని యాత్రోవను నిమిషములోఁ బ్రవేశించి భద్రతాప్రపూర్ణమగు నాతనిహృదయదుర్గము నాక్రమించుకొనియెను. గోరా యింతకాలము తనను దన విద్యాబుద్ధులచేతనే యాలోచించి పనులను గావించుచుఁ గేవలమును స్వతంత్రుఁడై యుండెను—ఇప్పు డేమైనది ? అతఁ డిప్పు డొక్కించుక ప్రకృతి నంగీకరించినమాత్రముననే గభీరమగునీనీలజలమును,నిబిడమగు నీనీలకూలమును, సముదారమగు నీనీలాకాశమును నాతని నొక్కసారిగా నావరించుకొనియెను! కావున నాతఁ డిప్పుడు ప్రకృతికట్లొ లొంగిపోయెను.

వీధిప్రక్కనున్న వర్తకకార్యస్థానమునందలి యుద్యానమున విదేశీలత యొకటి యపరిచితములగు పువ్వులనుండి వెలువడు కోమలకృశలపరిమళములచే గోరావ్యాకులహృదయముపై హస్తప్రసారణము గావించుచున్నట్లుండెను. ఆగంగానది యాతని కీలోకాలయకర్మక్షేత్రమునుండి దూరముననున్న యొకయనిర్దేశ్యస్థానము నంగుళినిర్దేశమునఁ జూపించుచున్నట్లుండెను. ఆయనిర్దేశ్యస్థానమున నిర్జననదీతీరమునందలి వృక్షములు శాఖలచే దట్టములగు నొండొంటి నలముకొని వింతపూవులను బూచియుండెను; వింతనీడలను బ్రసరించి యుండెను. అచ్చటి నిర్మలనీలాకాశముక్రిందిపగళ్ళు వికచనయనదృగ్విలాసములంబోలియు, రాత్రులు లజ్జావనతనయన పక్ష్మచ్ఛాయలంబోలియు విలసిల్లుచుండెను !—నలుదెసలనుండియు మధురావర్తములు బయలుదేఱి యపూర్వశక్తులతో నాతని నాకర్షించి యిదివఱ కెన్నఁడు నెట్టిపరిచయమును లేనిగభీరస్థానమునకు గొనిపోవుచున్నట్లయ్యెను! ఒక్కసమయమునందే యాతనిసమస్తహృదయమును వ్యథాహర్షములతో నీవైపునుండి యావైపునకుఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇప్పు డీహేమంత నిశాసమయమునందు—ఈ నదీతీరమునందు—ఈయవ్యక్తనగరకోలాహలమునందు—ఈ యస్ఫుట నక్షత్రాలోకమునందు—విశ్వవ్యాపినియు, నవగుంఠితయు, నజ్ఞాతయు నగునొకమాయావినిసాన్నిధ్యమున గోరా యాత్మవిస్మృతుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతవఱకు నీతఁ డీమాయాదేవిని నంగీకరింపకపోవుటచేతనే యిప్పు డామె కాననబంధమగునింద్రజాలము తనసహస్రవర్ణసూత్రములతో గోరాను జలస్థలాకాశసహితముగా

సకలదేశకాలనుండియు బంధించివైచెను! గోరా తన్నుఁగూర్చి తానే విస్మితుఁడైపోయి యా నిర్జనవీథిఘట్టమునం దొక సోపానముపైఁ గూలఁబడిపోయెను.

ఆతఁ డప్పుడు తనలో "నాజీవితమునం దీరాత్రియనుభవ మేలకలిగినది? దీనితో నేమైనఁ బ్రయోజన మున్నదా? నాజీవితసంకల్పానుసారముగా నాహృదయమునఁ బదిలపఱచుకొన్న విధిబంధములలో దీనికిఁగూడ నెచ్చటనైనఁ జోటున్నదా? కాక యిది వానికి విరుద్ధమైనదా? అయినచో దీనితోఁ బోరాడి జయమందగలనా?" అని యీవిధముగా దృఢముష్టియై ప్రశ్నించుకొనుచుండెను. ఆక్షణమునందే సుస్నిగ్ధశాలనయనములనుండి వెలువడినవిజ్ఞానోజ్జ్వలంబును, వినమ్రకోమలంబును, విభావసుందరంబును, విసంవాదపూర్ణంబును నగునొక మనోజ్ఞదృష్టి యాతనిమనోమధ్యమునందాకస్మికముగ జాగరిత మయ్యెను. అనింద్యసుందరమగు హస్తపల్లవమందలి కోమలాంగుళిస్పర్శ సౌభాగ్యసంబంధ మగునొకానొకయనాస్వాదితమధురసుధారస మాతని ధ్యానసమ్ముఖమున నుపలక్షిత మయ్యెను! గోరాసమస్తశరీరమును బులకితమైపోయెను! ఏకాకియై యున్న యాతని నాయంధకారమధ్యమునందలి ప్రగాఢానుభవము సమస్త ప్రశ్నలనుండియు, సమస్తద్వైధీభావములనుండియును మరల్చివైచెను. అప్పుడాతఁడా నూతనానుభవమును మనఃపూర్వకముగ ననుభవించుచుండెను. దీనినిఁ ద్యజింపవలయు ననుకోరిక యాతనికిఁ గలుగనేలేదు.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికిఁ జాలరాత్రి యయ్యెను. ఆనందమయి యాతనిం గాంచి "బాబూ! భోజనమునకు వేళ మించిపోయినది. ఇంతరాత్రివరకు నేమిచేయుచుంటివి?" అనియెను.

గోరా—నామన స్సేమైపోయినదో నాకుఁ దెలియుటలేదమ్మా! చాలసేపటినుండి గంగయొడ్డుననే కూరుచున్నాను!

ఆనం—వినయుఁడుకూడ నున్నాఁడా?

గోరా—లేఁడు! నేనొంటిగనే యుంటిని.

ఆనందమయి కడు యాశ్చర్యముగా నుండెను. గోరా యిదివఱకెన్నఁడును నిష్ప్రయోజనముగ నింతరాత్రివఱకును గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి యుండలేదు. ఆతఁ డూరక కూర్చుండి యాలోచించు స్వభావముకలవాఁడు కూడఁ గాఁడు. భోజనము చేయునప్పుడు కూడ గోరా యన్యమనస్కుఁడై యుండుటయు యామెకు సంకోచముగా నుండెను. ఆనందమయి కొంతసేపైనతరువాత మెల్లగా "నేఁడు నీవు వినయునియింటికిఁ బోయితివా?" అనియెను.

గోరా—లేదు. నేఁడు మేమిరువురమును బరేశునింటికిఁ బోయితిమి.

ఆమాటవిని యానందమయి కొంతసేపాలోచించి "ఆయింటివారందఱితోడను నీకుఁ బరిచయ మైనదా ?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—ఔనది !

ఆనం—ఆయింటిలోని యాఁడువాండ్రు కవరోధము లేదఁటగాదా ?

గోరా—ఎంతమాత్రమును లేదు.

ఇదివఱకటి ప్రశ్నలకు గోరా శీఘ్రముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెడివాఁడు. ఇప్పుడట్టిలక్షణము కాన రాకుండుటచే నానందమయి మరల నూరక కూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగెను.

మఱునాఁటియుదయమున గోరా యెప్పటివలెఁ బెందలకడలేచి ముఖప్రక్షాళనము చేసికొని తనపనులయందుఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతఁడు తనగదిలోనికిటికీని దెఱచుకొని కొంతసేపటివఱకును నిలువఁబడి తూర్పువైపునఁగల వీథివంకఁ జూచుచుండెను. ఆవీథికిఁ దూర్పుభాగమునం దొకపాఠశాల యున్నది. ఆపాఠశాలయావరణమునందున్న పురాతన జంబూవృక్షముపైఁ బలుచని తెల్లనిమంచు క్రమ్ముకొని యుండెను. క్రమముగ నుదయారుణకిరణములు వ్యాపించి గోరా చూచుచుండఁగనే కొంతసేపటికా మంచుతెరను వదల్చివైచెను. ప్రభాతబాలాతప మాతరుపత్రములనుండి మిలమిల మెఱయుచుండెను. చూచుచుండఁగనే గలకత్తానగరవీథు లన్నియును జనకోలాహల ప్రపూర్ణము లైపోయెను.

ఇంతలో వనినాథుఁడు కొందఱుశిష్యులతోఁ గలసి వచ్చుచు సందుమలుపున దగపడి గోరాభావావేశజాలమును బలవంతముగాఁ ద్రెంపివైచెను. అప్పుడు గోరా తనమనసును దానే నిందించుకొనుచు 'ఈపద్ధతి యేమియును బాగుగలేదు! ఈయాలోచన కెన్నఁటికి నెడమీయఁగూడదు!' అని యనుకొనుచు గదినుండి వెలుపలికిఁ బోయెను. తన సమాజమువారింటికి వచ్చునప్పటికి కసంసిద్ధుఁడై యుండుట గోరా కిదివఱ కెన్నఁడును దటస్థించి యుండలేదు. ఈసామాన్యాపచారమునకే గోరా తన్ను నిందించుకొనియెను. ఇఁక నెన్నటికిని బరేశునింటికిఁ బోఁగూడ దనియు, వినయునితోఁ గొంతకాలముకఱకును గలసి యుండఁగూడదనియు నాతఁ డప్పుడు మనసులో నిశ్చయించుకొనియెను. తరువాత నాతఁడు తనసమాజమువారితోఁ గలసి యొకనిశ్చయము చేసికొనియెను. ఒకరిద్దఱు మిత్రులతోఁ గలసి గోరా వెంట నొకదమ్మిడీయైనఁ దీసికొనకుండ మార్గమధ్యమున దొరకినయాతిథ్యమును గ్రహించుచు గ్రాండుట్రంకు రోడ్డునుబట్టి కొంతకాలము దేశసంచారము చేయుట కేర్పఱచుకొనియెను.

ఈయపూర్వసంకల్పముచే గోరా యత్యుత్సాహపూరితుఁ డైపోయెను. సమస్తబంధములను ద్రెంచుకొని యీవిధముగాఁ నిరాబాధకమార్గము నవలంబించి పోవుట

యాతనికిఁ బరమానందముగా నుండెను. ఆతనిహృదయమందు దివివలెను లోలోపలనుండియే యల్లుకొనియున్న జాల మాసంకల్పమాత్రమున విచ్ఛిన్నమైపోయి నట్లాతనికిఁ బొడకట్టెను. ఈనను స్వభావాపేక్షయును మాయామాత్రమనియుఁ బ్రేమ యొక్కటియే సత్యమైనదనియు నీప్రబోధవచన మతితీవ్రముగ నాతనిహృదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. ఆతఁడు ప్రయాణోద్యతుఁడై బడినుండి వెడలు బాలునిఁబోలి తనగది నుండి బయలువెడలెను. ఆసమయమునఁ గృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి కమండలువుతో గంగాజలమును దీసికొని నామావళిని బారాయణము చేసికొనుచు నింటికి వచ్చుచుండెను. తీవ్రవేగముతోఁ బోవుచున్నగోరా యాతనిపైఁ బడినతోడనే లజ్జితుఁడై తత్తరముతో నాతనిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసెను. "ఉండుము ఉండుము!" అని పలుకుచుఁ గృష్ణదయాళుఁడు దూరముగ జరిగెను. పూజ కాకుండఁగనే గోరా ముట్టుకొనుటవలన నాతని గంగాస్నానఫలము మంటఁ గలిసిపోయినది! శౌచమును గాపాడుకొనుటకై యాతఁ డితరసంపర్కము కలుగకుండ మెలఁగుచుండె ననిమాత్రమే యింతవఱకు గోరా యనుకొనుచుండెను. కాని ముఖ్యముగాఁ దనసంపర్కమునే నిషేధించియుండె ననుసంగతి గోరా గ్రహింపనేలేదు. కృష్ణదయాళుఁడు మ్లేచ్ఛ యని యానందమయిని దూరముగఁ బరిత్యజించెను. మహిముఁ డుద్యోగమునందే మునిఁగియుండువాఁ డగుటచే నాతనితోడి సంపర్కమునకు నవకాశమే లేదు. ఒక్క శశిముఖినిమాత్రము మాతఁడు తనయొద్దఁ జేర్చుకొని యామెకు సంస్కృతస్తోత్రములను జెప్పుచుఁ బూజార్చనావిధులయం దామెను దీక్షితురాలిం గావించుచుండెను.

కృష్ణదయాళుఁడిప్పుడిట్లు తనసంపర్కమునకు సంకోచించినసంగతి స్పష్టముగా గోరాకుఁ దెలిసిపోయెను. అందుల కాతఁడు మనసులో నవ్వుకొనియెను. ఈవిధముగాఁ దండ్రితోడిసంబంధ మంతయుఁ దనకు విచ్ఛిన్నమైపోయినను, దండ్రి తనతల్లి నవాచారిణి యని యెంత నిందించుచున్నను గోరామాత్రము తల్లియగు నానందమయిని బ్రాణసమానమగు భక్తిసమర్పణముం గావించి పూజించుచుండెను.

గోరా భోజనమైనతరువాతఁ గొన్నిబట్టలను మూటగట్టి యిలాతీ బాటసారివలె వెన్నునఁ గట్టుకొని తల్లియొద్దకు వచ్చి "అమ్మా! నేను కొంతకాలమువఱకు సంచారముచేసి వచ్చెదను" అనియెను.

ఆనం — ఎక్కడికి బోయెదవు బాబూ !

గోరా — ఆసంగతి నేనింకను స్థిరపఱచుకొనలేదు.

ఆనం — పని యేమి ?

గోరా — చెప్పుటకు బోధపడినపని కాదు. పోవుటయే యొకపని.

ఆనందమయి యేమియును మాటాడ కూరకుండెను. అది చూచి గోరా "అమ్మా నన్నడ్డగింప వలదని వేఁడుకొనుచున్నాను. నీవు నా సంగతి యంతయును దెలియుదువు. నేను సన్న్యాసి నగుదు నని భయపడవలదు. తల్లివగు నిన్ను విడిచి చాలకాలము నేనొంటిగా నుండఁజాలను!" అనియెను.

తల్లియందుఁ దనకుఁ గల ప్రేమను గూర్చి గోరా యింతవఱకెన్నఁడును నోటితోఁ జెప్పియుండలేదు. అందుచే నాతఁ డిప్పు డించుక లజ్జితుఁ డయ్యెను. ఆనందపులకిత యగు నానందమయి యప్పు డాతని భావమును మఱలించి "బాబూ! వినయుఁడుకూడ వచ్చునా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—రాఁడమ్మా! వినయుఁడు రాఁడు. వినయుఁడు లేకున్నచో మార్గమునందును, ఘట్టములయందు నీ గోరాకు రక్షణము లేదనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! అమ్మా! వినయుఁడే నాకు రక్షకుఁడని నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు! నేను నిరపాయముగ నింటికి వచ్చిన తరువాతనైన నీ పొరపాటును సవరించుకొనఁగలవు.

ఆనం—అప్పుడప్పు డుత్తరములు వ్రాయుచుందువా?

గోరా—వ్రాయననియే యనుకొనుము! వ్రాసినచో మంచిదే. భయము లేదమ్మా! నీ గోరా నెవ్వరు నెత్తికొనిపోరు! అమ్మా! నీవు నన్నెంతయో విలువగలవానిగా భావించుచున్నావు. ఇతరులందఱు నట్లు చూడరు. ఎవ్వరైన నా యీ మూటపై లోభపడినచో వారి కప్పుడే దీని నిచ్చివేసెదను. అంతే కాని దీనికొఱకు నా ప్రాణదానము జేయను. ఈ సంగతి నిశ్చయముగా నమ్మియుండుము!

అని చెప్పి గోరా యానందమయి పాదములకుఁ బ్రణామము చేసి యామె పాదధూళిని దలపైఁ దాల్చెను. ఆమెయు నాతని మస్తకముపై హస్తమునుంచి చేతిని ముద్దుపెట్టుకొనియెను. ఒక్క నిషేధవాక్యమైనను బలుకలేదు. తనకెంతకష్టముగ నున్నను నమంగళశంకచే నామె యెన్నఁడును బ్రయాణసమయమున నిషేధవాక్యములు పలుకదు. ఆమె తన జీవితమునందే యనేకకష్టసుఖముల ననుభవించినది. ఈ బహిః ప్రపంచ మంతయు నామె కపరిచితమైనది కాదు. ఆమె హృదయమున భయమను మాటయే లేదు; గోరా కేమైనఁ గష్టము కలుగునను శంకయే యామెకుఁ గలుగలేదు. కాని గోరా హృదయమునం దేదియో విప్లవము కలిగినదని మాత్ర మామె నిన్నటినుండియును భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి గోరా యాకస్మికప్రయాణ మామె సంశయమునకు మఱింత తోడయ్యెను.

గోరా మూట కట్టుకొని యిల్లు వెడలినతోడనే యెఱ్ఱని జంటగులాబిపువ్వుల గుత్తిని జేతఁ బట్టుకొని వినయుఁ డాతని కెదురుపడియెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! నీ శకునము మంచిదో కాదో యీ ప్రయాణమునందే తేలును!" అనియెను.

విన—ప్రయాణమా యేమి ?

గోరా—ఔను.

విన—ఎక్కడకు ?

గోరా—ప్రతిధ్వని ప్రత్యుత్తరము—ఎక్కడకు ?

విన—ప్రతిధ్వనికంటె మంచియుత్తరము లేదా ?

గోరా—లేదు. నీవమ్మయొద్దకుఁ బోయినచో నంతయును దెలియును. నేను పోయెదను.

అని యాతఁ డతివేగముగఁ బోయెను. వినయుఁడు లోనికిఁ బోయి యానందమయికి నమస్కరించి యామెపాదధూళిఁ గైకొని యా గులాబిపూవుల నామె పాదములపై నుంచెను. ఆనందమయి "ఈపువ్వులెక్కడివి ?" అనియెను.

వినయుఁ డాప్రశ్నకు స్పష్టముగా నుత్తరము చెప్పక "మంచివస్తువు లభించుటచే ముందుగాఁ దల్లిపూజకొఱకు వినియోగింపఁ దలఁచితిని ! అని చెప్పుచు నామె పర్యంకముపైఁ గూర్చుండి "అమ్మా ! ఇదియేమి యన్యమనస్కవై యున్నావు ?" అనియెను.

ఆనం—ఎందుచే నట్లనుచున్నావు ?

విన—నీవు నాకిప్పటివలెఁ దాంబూలము నిచ్చుట మఱచిపోయితివి !

ఆనందమయి లజ్జితయై వినయునకుఁ దాంబూలము నిచ్చెను. తరువాత రెండు జాములవఱకును వారికి సంభాషణ జరిగెను. గోరాప్రయాణమునుగూర్చి వినయుఁ డొక్కమాటయైనను స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి ప్రసంగవశమున "నీవు నిన్నటిదినమున గోరాను బరేశునింటికిఁ దీసికొనిపోయితివా ?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు సర్వమును స్పష్టముగాఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందమయి ప్రతివిషయమును మనఃపూర్వకముగాఁ దెలిసికొనియెను. వినయుఁడు సెలవు దీసికొనునప్పుడు "అమ్మపూజ సాంగమైనది. ఇంక నీ చరణప్రసాదము లగు నీనిర్మాల్యకుసుమములను దలపైఁ బెట్టుకొని పోయెదను !" అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు నా గులాబిపువ్వులను వినయుని చేతి కిచ్చెను. అప్పు డామె తనలో "ఈకుసుమములు కేవలము సౌందర్యముచేతనే యింతగా నాదరింపఁబడుటలేదు—ఈయుద్భిజ్జశాస్త్రమున కతీతమగు నింకొకగభీరతత్త్వ మేదియో నిశ్చయముగా వీనిలోపల నున్నది !" అని యనుకొనియెను.

అపరాహ్ణసమయమున వినయుఁడు వెడలిపోయెను. అప్పు డాతనిహృదయమున నెన్నియో భావములు తోఁచెను. అతఁ డప్పుడు "ప్రయాణమున గోరా కెట్టియసౌఖ్యమును గలుగకుండుఁగాక ! గోరాకును నాకును గలమైత్రిభావమున కెన్నఁడు నెట్టియాతంకమును గలుగకుండుఁగాక !" అని పరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించెను.

౨౨

గులాబిపువ్వులనుగూర్చి యొకచిన్నకథ యున్నది !

నిన్నరాత్రి గోరా పరేశునిల్లు విడిచివచ్చెను. కాని రాత్రి నాటకాభినయమునుగూర్చి ప్రసంగము జరిగి వినయుని హృదయమునకుఁ జాలకష్టమును గలిగించెను— ఈవిషయమున లలిత కెట్టియుత్సాహమును లేకుండుటయే కాక, యీవ్యాపారమూమె కెంతమాత్రము నిష్టమే లేదు. కాని యెట్లయినను వినయు నీయభినయమునం జేర్పవలయునని యామెకుఁ బట్టుదల కలిగెను. గోరాకు విరుద్ధములగు పనులన్నియును వినయునిచేఁ జేయింపవలయునని యామె రోషముతోఁ బూనుకొని యుండెను. వినయుఁడు గోరాకు విధేయుఁడై యుండుట లలితకు మితిలేనంత యసహ్యముగా నుండెను. ఎట్లయినను సమస్తబంధములను ద్రెంచివైచి వినయుని దనకు స్వాధీనునిగాఁ జేసికొనుటయే జీవితమునకుఁ జరితార్థత యని యామె భావించుకొని యుండెను.

అప్పుడు లలిత లలితవేణీబంధము చలించునట్లు తలయూఁచుచు "ఏమయ్యా! అభినయమునందు దోషమేమున్నది ?" అని ప్రశ్నించెను.

విన— అభినయమున దోషము లేకుండుఁగాక! ఆదొరయింటికిఁబోయి అభినయించుటమాత్రము నాకంతబాగుగా లేదు.

లలి— ఇది మీమనసులోనిమాటయేనా? మఱి యెవ్వరియభిప్రాయమైన జెప్పుచున్నారా ?

విన— ఇతరులమనసులోనిమాట చెప్పవలసినభార మేదియు నామీఁద లేదు. అట్లు చెప్పుటయును గష్టమే— నాయభిప్రాయమే నేను చెప్పుచున్నట్లు నీకు నమ్మకము లేదు. ఒకప్పుడు నాయభిప్రాయమును, నొకప్పు డితరాభిప్రాయమును జెప్పుచుందునని నీ యూహ కాఁబోలును ?

లలిత యీమాట కెట్టియుత్తరమును జెప్పక యొక్కించుక చిఱునవ్వుమాత్రము నవ్వి కొంచెము సేపూరకుండి "దొరగారొకవేళ నాహ్వానించినను నిరాకరించుటయే వీరత్వమని మీమిత్రు డభిప్రాయపడును గాఁబోలును— ఈమూలముననైన నింగ్లీషువారితో యుద్ధము చేసినఫలము లభించుననికూడఁ దలంచును గాఁబోలును !" అనియెను.

వినయుఁడుత్తేజితుఁడై లేచి "నామిత్రుఁ డట్లనుకొనకపోయినను దప్పనుండ నేనట్లే భావింతును! యుద్ధము కాకేమి? కేవలమును వారు మనల ననాదరించుచుందురు. వారు తమకడవ్రేలితో సంజ్ఞచేసి పిలిచినతమాత్రముననే మనలను గృతార్థులనుగాఁ జేసినట్లు తలంచుచుందురు. అట్టియుపేక్షాభావముతో నుపేక్షామూలముననే పోరాడకున్నచో నిఁక నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుటయెట్లు!" అనియెను.

లలితయును సహజముగా నభిమానవతి! వినయుఁడీయభిమానవాక్యము లామె కల్పితములే యై యుండెను. కాని లలిత యభిమానవతి యగుటచేతనే తనపక్షమున యుక్తిదౌర్బల్యము కలిగినప్పు డకారణముగ నెత్తిపొడుపుమాటలచే వినయుని బాధితుని గావించుచుండును— తుట్టతుదకు వినయుఁడు "లలితా! ఇంతవాగ్వాద మేందులకు? "నీవభినయమున కంగీకరింపవలయును. ఇట్లంగీకరించుటయే నాయిష్టము !" అని చెప్పఁగూడదా? అట్లయినచో నీకోరికను మన్నించి నాయభిమానమును విసర్జించుకొని సుఖపడుదునుగాదా !" అనియెను.

లలి—సరిసరి! నేనట్లేల చెప్పుదును ? నిజముగా మీకొకమతమే యున్నచో నది నాకోరికకొఱ కేల పరిత్యజింపఁబడవలయును? కాని యది సత్యముగా నుండవలయు ననియే నాయుద్దేశము !

విన—మంచిది. నాకు నిజముగా నెట్టియభిప్రాయమును లేదు— కాని నీవిప్పుడు నన్నుఁగోరకుండఁగనే నీవాదమునకు విజితుఁడనై యీయభినయమున కంగీకరించితిని

అనునంతలో వరదాసుందరి యటకువచ్చెను. వినయుఁడామెఁగాంచి "నేనీయభినయమునకు సిద్ధుఁడనైతిని. ఏమి చేయవలయునో చెప్పుఁడు." అనియెను.

వరదాసుందరి గర్వముతో "అందుకొఱకు మీరాలోచింపనక్కఱలేదు. మేము ముందుగా మీకు నేర్పి సిద్ధముచేసియే తీసికొనిపోవుదుము! కేవల మభ్యాసముకొఱకు మాత్రము మీరు ప్రతిదినమును నియమితకాలమునకు వచ్చుచుండవలయును!" అనియెను.

విన—మంచిది ! నేఁటికి సెలవు తీసికొందును.

వర—అదియేమిమాట ? భోజనము చేసి మఱిపొండు.

విన—నేఁడు భోజనము చేయను.

వర—అలాగు కాదు.

ఇఁక మాఱుమాటాడక వినయుఁడు భోజనముచేసెను. కాని మునుపటివలె స్వాభావికప్రఫుల్లత్వముమాత్రము లేదు. అప్పుడు సుచరితకూడ నన్యమనస్కయై యూరక కూర్చుండియుండెను. లలితకును వినయునకును వాదము జరుగుచున్నసమయమునందామె వరండాలోఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఆరాత్రి యిఁక నెట్టిసంభాషణము జరుగలేదు. వెడలిపోవునప్పుడుమాత్రము వినయుఁడు లలిత గంభీరవదనమండలము నుపలక్షించి "నేనూరక యంగీకరించితిని— కాని నీకు సంతోషమునుమాత్రము గలిగింపఁజాలకపోయితిని !" అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. లలిత సహజముగా నేడ్చుటయనునేమో యెఱుంగదు. కాని యిప్పుడామె నయనకమలములనుండి కన్నీరు పొంగిపొరలిపోవుచుండెను. ఏమిజరిగినది ? ఎత్తిపొడుపుమాటలచే మాటిమాటికిని విన

యుని హృదయమును బాధించుచుంటినని యామె యిప్పుడు స్వయముగా దుఃఖించు చున్నది కాఁబోలును ?

వినయుఁ డభినయమున కంగీకరింపకున్నంతవఱకు లలితపట్టుదల హెచ్చిపోవుచునే యుండెను. కాని యిప్పు డాతఁ డంగీకరించినంతనే యామె యుత్సాహ మంతయును దగ్గిపోయెను. అంగీకరింపకుండుటకుఁ గల ప్రబలకారణము లెప్పు డామెకు విశ్వసనీయములై యుండెనో యిప్పుడే యామె హృదయమునకుఁ బరితాపము కలిగెను. అందుచేతనే యామె తనలో "కేవలమును నాకోరికను మన్నించుటకే వినయబాబిట్లంగీకరించుట యుచితముకాదు. కోరిక—ఏల మన్నింపవలయును ? నాకోరికను మన్నించి నన్ను గౌరవించితినని యాతఁ డనుకొనియెను. కాని యాతని యీగౌరవమును బడయఁ గలుగుటచేతనే నాకింతటిబాధ !" అని భావించుకొనుచుండెను.

కాని యిప్పుడు వ్యతిరేకించుట యెట్లు ? నిజముగా లలితయే యింతవఱకును వినయు నభినయమునకై నిర్బంధించినది. వినయుఁడు గౌరవము నాలోచించి తనకోరికను మన్నించినందులకుఁగూడ లలిత కోపగించుటయా ?—ఈసంఘటనముచే లలితకుఁ దనయందుఁ దనకే యసహ్యభావమును సిగ్గును గలిగెను. ఇట్లగునని యామె భావించియైన నుండలేదు. లలితకు మనశ్చాంచల్యము కలిగినప్పుడు తఱచుగా సుచరితయొద్దకుఁ బోవుచుండెడిది. ఇప్పుడట్లు చేయక తనభావమును తనహృదయమునందే యడఁచుకొనుటచే నామె కన్నులనుండి యశ్రువులు వెలువడఁదొడంగెను. కాని యాకన్నీటి నామెయే సరిగాఁ జూచుకొనలేదు !

మఱునాఁటియుదయమున సుధీరుఁ డొకపూబంతిని లావణ్య కిచ్చెను. అందెఱ్ఱగులాబి పువ్వులజంట యొకటి యుండెను. లలిత యాబంతిని విప్పి యాగులాబిగుత్తిని దీసికొనియెను. అది చూచి లావణ్య యాబంతిని బాడుచేసినందులకుఁ గోపించెను. అప్పుడు లలిత "వట్టి యాకులకును, వట్టిపువ్వులకును, నడుమ మంచిపువ్వులను బంధించుట నాకుఁ గష్టముగాఁ దోఁచినది. ఈవిధముగా నన్నిటి నొక్కచో బలవంతముగ సమానముగఁ గూర్చియుంచుట యనాగరికపద్ధతి !" అని చెప్పుచు నాపువ్వుల నన్నిటిని గృహమునం దచ్చటచ్చట వేఱువేఱుగ నలంకరించి యాగులాబిపువ్వులను మాత్రము తాను దీసికొనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి "అక్కా ! ఈపువ్వు లెక్కడివి ?" అనియెను ! లలిత యామాటలకు బదులు చెప్పకయే "నీవీదినమున నీమిత్రుని యింటికిఁ బోలేదా ?" అనియెను. సతీశున కిప్పుడు వినయునిమాట మనసులో లేదు. కాని లలిత తలఁపునకుఁ దెచ్చుటచే నాబాలుఁడు గంతులు వైచుచు "ఔను ! ఇప్పుడే పోయెదను" అని యాత్రపడియెను.

లలిత యాతనిఁ బట్టుకొని "అక్కడకుఁ బోయి యేమి చేసెదవు?" అని ప్రశ్నించెను. సతీశుఁడు సంక్షేపముగా "మాటలాడెదను!" అని చెప్పెను. అప్పుడు లలిత "నీకాతఁడు చిన్న బొమ్మల నిచ్చెనుగదా—నీవాతని కేమియును నీయవలెనా లేదా?" అని మరలఁ బ్రశ్నించెను.

వినయుఁడు వార్తాపత్రికలలోని బొమ్మలను గత్తిరించి సతీశున కిచ్చియుండెను. దాని నాబాలుఁడు వరుసగా నొకపుస్తకములో నంటించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగా మంచిబొమ్మలతోఁ దనపుస్తకమంతయు నింపించుకొనవలయు నని సతీశుఁడు మిగుల వేడుక కలిగియుండెను. లలిత యిప్పటిమాటవలన నీబొమ్మల నన్నిటిని వినయునియొద్ద నూరక తీసికొంటి నని యాతనికిఁ దోఁచినంతనే చాల కష్టముగా నుండెను. ఈప్రపంచమునందు బ్రతికినయెడల నట్టిబాధ్యతలకు లోను గావలసియుండు నని యప్పు డాతనిమనసులో స్పష్టముగాఁ దోఁచెను. కాని యాబొమ్మలకుఁ దాశక్తి నాతఁ డెవలించుకొనుట కష్టముగా దోఁచెను. కాని వాని నూరక తీసికొనుట యాతని కిప్పుడు చిన్నతనముగా నుండెను. అప్పుడు సతీశునియొక్క కష్టదశను గాంచి లలిత యాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని "బాబూ! దానికేమి లెమ్ము! మఱియొకలాగు ననుకొనవలదు—ఈగులాబిపువ్వులను తీసికొనిపోయి నీవాతని కిమ్ము!" అనియెను.

సతీశుఁ డప్పు డీవిషయ మింతసామాన్యముగాఁ దేలిపోవుటచేత సంతుష్టహృదయుఁడై యాపువ్వులను గైకొని యప్పుడే తనమిత్రునిఋణమును దీర్చుటకై వెడలిపోయెను. వినయుఁడు వీథిలోనే యాతని కగపడియెను. సతీశుఁ డాతని గట్టిగాఁ బిలుచుచు సమీపమునకుఁబోయి చొక్కాలోపలఁ బువ్వులను దాఁచుకొని "నీకొఱకు నేనేమి తెచ్చితినో చెప్పుకో!" అనియెను. తుద కట్లో వినయునిచేఁ జెప్పుకొనలే దనిపించి సతీశుఁడు పువ్వులను బయటికిఁ దీసెను.

అప్పుడు వినయుఁడు "ఆహా! ఈపువ్వు లెంతయందముగా నున్నవి! కాని సతీశా! ఇవి నీవి కానట్లున్నవే! ఈదొంగను తుదకుఁ బోలీసువారి కొప్పగింపవలసి వచ్చునేమో?" అనియెను. సతీశుఁ డాపువ్వులు తనవని చెప్పవచ్చునో కూడదో యాకస్మికముగ నిశ్చయించుకొనఁజాలక యాతఁ డించుక సేపాలోచించి "మాసోదరి లలిత యీపువ్వులను మీకిమ్మని నాచేఁ బంపినది!" అనియెను. ఈమాటల కిచ్చటనే నివృత్తియై పోయినది. "నేను మధ్యాహ్నము మీయింటికి వచ్చెద" నని చెప్పి వినయుఁడు సతీశునిఁ బంపివైచెను.

నిన్నటిరాత్రి లలిత చెప్పినవలనఁ గలిగినబాధ వినయుఁ డింకను మఱవఁజాలకుండెను. వినయుఁ డెవ్వరికిని గష్టము కలిగించుస్వభావముకలవాఁడు కాఁడు. అందుచేతనే యెవ్వరును దన్ను నొవ్వనాడకుండవలయు నని కోరుకొనుచుండును. ఇదివఱకు

వినయుఁడు లలితను, సుచరితను సమానముగ భావించుచుండెను. కాని యిప్పు డంతయు కపుఁబోటు తిన్న యేనుఁగు మావటివానిని మఱవఁజాలనట్లు వినయుఁడు లలితను మఱవఁజాలకుండెను. ఎట్లైన లలితను బ్రసన్నురాలిఁగావించి శాంతినందవలయునని యే యాతని ముఖ్యాలోచన మైయుండెను. అతఁడు సాయంకాలమింటికి వచ్చెను. లలిత చిఱునవ్వుచే జ్వాలామయము లైయున్న యామాట లన్నియు నొక్కొక్కటిఁ యాతనిహృదయమునఁబ్రతిధ్వనించుచుండుటచే నాతనికినిద్రపట్టలేదు. గోరాకుఛాయా మాత్రుఁడ వనియు, నీకుఁ బ్రత్యేకత్వము లేదనియు నామె పరిహసించి యుండెను. ఆమాట సత్యము కాదని నిరూపించుట కాతఁ డెన్నియో కారణముల నూహించుకొనియెను కాని యాయుక్తులవలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మగపడలేదు. ఏమనిన— ఆమె యీవిషయమున వినయునకు స్పష్టముగా వ్యతిరేకించి వాదింపలేదు. అందుచేఁ బ్రతివాదము చేయుటకు నవకాశము లేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇన్నియుపపత్తులున్నను వాదించుట కవకాశము లేకపోయినందులకు వినయునకుఁ గష్టముగానుండెను. తెల్లవారినతరువాత నైనను లలిత ప్రసన్నురాలు కాలేదు. అతఁడస్వస్థుఁడై యింటికివచ్చి "సత్యముగా నేనింతటియవజ్ఞాపాత్రుఁడ నేనా?" అని భావించుకొనఁదొడంగెను.

సతీశుఁ డిప్పుడే వచ్చి లలిత పంపిన దని చెప్పి గులాబిపువ్వుల నిచ్చుట వినయునిహృదయమున కించుక యుల్లాసమును గలిగించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో "నే నభినయమున కంగీకరించుటయే సంధికి నిదర్శనస్వరూపముగా సంతోషించి లలిత నాకీపువ్వులను బంపినది!" అని భావించుకొనియెను. అతఁ డాపువ్వుల నింటియందుంచి బయలుదేఱవలయునని మొదట ననుకొనియెను గాని "ఈశాంతికుసుమములను తల్లిపాదములపైనుంచి పవిత్రములుగఁ జేసి తీసికొనిరావలయును!" అనియెంచి యానందమయి యొద్దకుఁ బోయెను!—

ఆసాయంకాలము వినయుఁడు పరేశునింటికి పోవునప్పటికి సతీశుఁడు లలితయొద్ద బడిపాఠమును జెప్పించుకొనుచుండెను. వినయుఁడు లలితం గాంచి "రక్తవర్ణముయుద్ధసూచక మైనది! కావున సంధికుసుమములు శ్వేతములైనచో నుచితముగా నుండును!" అనియెను. లలిత యాభావమును గ్రహింపఁజాలక వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. వినయుఁడప్పుడు తెల్లపూలగుత్తి నొకదానిని రుమాలునుండి తీసి లలితకుఁ జూపుచు "నీపుష్పము లెంతయందము కలవైనను వానియం దించుక క్రోధచిహ్నమున్నది! నాపుష్పము లంతయంద మైనవి కాకపోయినను శాంతిని శుభ్రతను, నమ్రతను సూచించుచు నీసన్నిధిని నిలిచియున్నవి!" అనియెను.

లలిత తనకర్ణమూలములయందుఁ గెంజాయ గదుర "మీ రేపువ్వులను నాపువ్వులని చెప్పుచున్నారు?" అని ప్రశ్నించెను.

వినయుఁ డప్రతిభుఁడై "నేను పొరపాటు పడితిని. ఈసతీశు డెవ్వరిపువ్వుల నెవ్వరికిచ్చెనో ?" అనియెను.

తోడనే సతీశుఁ డుచ్చైస్స్వరముతో "సరిసరి! అక్కయే యీపువ్వుల నిమ్మని చెప్పినది !" అనియెను.

విన—ఎవ్వరి కిమ్మని ?

సతీ—మీకే—

లలిత పెంగ మొట్టచేసికొని సతీశునివెన్ను పైఁజఱచి "నీవంటి మూఢు నెచ్చటను జూడలేదు. వినయుబాబు బొమ్మల నిచ్చినందుల కీపువ్వుల నిచ్చెదనంటివి కాదా?" అనియెను.

సతీశుఁడు హతబుద్ధియై "ఔను. ఆమాటనిజమే—కాని నీవే యట్లిమ్మని చెప్పితివి !" అనియెను.

సతీశుని మఱపింపఁబోయి లలిత మఱియొకచిక్కునఁ దగులుకొనియెను. ఆపువ్వులు లలితవే యని వినయుఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను. కాని యట్లు తెలియకుండవలయు ననియే లలితయభిప్రాయ మనికూడ గ్రహించెను. అప్పుడువినయుఁడు "నీపువ్వులకంటె నావి చిన్నవియే కాని, నాపువ్వములో నీప్రమాణములలోవలెఁ బొఱపాటేమియును లేదు. మనపరస్పరవివాదనివృత్తి కీకుసుమములు శుభసూచకములై యున్నవి!" అనియెను.

లలిత తలయూఁచుచు "మనవివాద మేమి; దానికి నివృత్తియేమి?" అనియెను.

విన—ఒక్కసారిగా సర్వమును మాయయేనా? వివాదము, పువ్వులు, నివృత్తి యన్నియును మిథ్యలేనా? శుక్తియందు రజతభ్రమయే కాదు—కేవలము శుక్తియే భ్రమయా ! దొరగారియింట నాటకాభినయము మాటకూడ—

లలి—అది భ్రమ కాదు ! దానినిగూర్చి కలహ మేమున్నది? దానికొఱకు మీ రంగీకరింపవలయునని నేను పోరాడితిననియు, మీరంగీకరించినంతనే నేను కృతార్థురాల నైతిననియు భావించుచున్నారుకాఁబోలును ! నిజముగా మీకిష్టమే లేకయున్నచో నొకరిమాటవిని యేల యంగీకరింపవలయును ?

అని చెప్పుచు లలిత యాగదిలోనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె నాటకాభినయమునకు బలవంతపెట్టినందులకు వినయునియెదుటఁ దనతప్పు నంగీకరింపవలయునని యిదివఱకు స్థిరపఱచుకొనియుండెను. కాని యీప్రసంగముతో నిప్పు డామెయుద్దేశ మంతయును మాఱిపోయెను. ఆయభినయమునుగూర్చి తానింతదూరము వ్యతిరేకముగ వాదించుటవలనఁ గలిగినయామెమనఃకష్ట మింకను బోలేదని వినయుఁ డనుకొనియెను. వినయుఁ డావిషయమునఁ బైకంగీకరించెను గాని లోపల నాతనికిఁ గష్టముగనే యుం

డెనని లలితమనస్సు క్షోభించుచుండెను. ఆమె హృదయమున కిట్లు బాధపడుచుండుట వినయునకొను గ్రహముగనే యుండెను. ఇంక నీవిషయమున నెన్నఁడును బరిహాసమునకైన వాదింపఁగూడదనియు నీయభినయకార్యమునందుఁ దా నుదాసీనుఁడైయున్నట్టితరు లెవ్వరును దోషారోపణము చేయకుండునట్లు మిగుల శ్రద్ధతోను నైపుణ్యముతోను గార్యమును సంపూర్ణముగ నెఱవేర్పవలయుననియు నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

సుచరిత నేఁటిప్రాతఃకాలమునుండియుఁ దనగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండి "క్రీస్తవానుకరణము" అనునొక యింగ్లీషుమతగ్రంథమును జదువుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. నేఁడామె యితరకార్యములయందు మనసు పెట్టలేదు. కాని యప్పుడప్పుడామె మనసు చెదరుచుండుటచే నక్షరములు ఛాయామాత్రము లైపోవుచుండెను. ఆపరక్షణమునందే యామె తన్ను నిందించుకొనుచు మఱింత స్థిరబుద్ధితోఁ జదువుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను—ఒకప్పుడొక కంఠస్వర మామెకు వినవచ్చుటచే వినయబాబు వచ్చుచుండెనని యామెకుఁ దోఁచెను. తోడనే యామె యదరిపడి లేచి మఱియొక గదిలోనికిఁ బోవలయునని యాత్రపడియెను. కాని యంతలోనే తనయస్థిమితభావమును నిందించుకొనుచు మరలఁగూర్చుండి చదువుకొనఁదొడంగెను. మరల నదియొక శబ్దమైనట్లు తోఁచుటచే నాలించి వినుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

తఱచుగా వినయుఁడు ముందు వచ్చుటయును, దరువాత గోరా వచ్చుటయును జరుగుచుండెను. నేఁడుకూడ నట్లే జరుగునేమో యని యామెకు భయముగా నుండెను. ఆమెకప్పుడు గోరా వచ్చునేమో యను భయమును, రాకుండునేమో యను సంశయముచే హృదయావేదనముగూడఁ గలుగుచుండెను.

ఇంతలో లలిత యామె గదిలోనికి వచ్చెను. సుచరిత యామె మొగమువంకఁ జూచి "విశేషము లేమి ?" అనియెను.

లలి—ఏమియును లేవు.

సుచ—ఇంత సేపటివఱకు నెచ్చట నున్నావు ?

లలి—వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు—ఆతఁడు నీతో మాటలాడఁదలఁచి యున్నట్లున్నది.

సుచ—నీవుకూడ రావా ?

లలిత యధీరస్వరముతో "నీవు పోయి మాటాడుము. నేను తరువాత వచ్చెదను !" అనియెను.

సుచరిత వెలుపలగదిలోఁ బ్రవేశించి సతీశునితో మాటలాడుచున్న వినయునిం గాంచి "వినయబాబూ ! తండ్రిగారు షికారుపోయినారు. ఇప్పుడే వత్తురు. తమనా

టకపాఠము నొప్పగించుటకై లీలయును లావణ్యయును మాస్టరుగారింటికిం బోయినారు—లలితమాత్రము పోలేదు. మీరుపోయి పరీక్ష యిచ్చి రండని చెప్పి వారిని బంపివైచినది." అనియెను.

విన—నీ కీనాటకమున సంబంధములేదా?

సుచ—అందఱును నాటకమాడువారైనచో నిక జూచువారెవ్వరు?

ఇట్టి సందర్భములలో వరదాసుందరి సుచరితను మాటలచేతనే సంతోషపెట్టి తప్పించివైచుచుండును. అందుచేతనే యీసారికూడ సుచరితకు దనసామర్థ్యము ప్రదర్శించుట కవకాశము గలిగినదికాదు. వినయుండును సుచరితయుం గలిసికొన్నప్పుడు సంభాషణమునకుం దెంపులేకుండ నుండెడిది. కాని, యిప్పు డుభయపక్షములయందును విఘ్నము తటస్థించుటచే మాటలే తోంచుట లేదు. సుచరిత యింక గోరామాట యెత్తగూడదని యొట్టుపెట్టుకొని వచ్చియుండెను. వినయుండును మునుపటివలెం గోరానుగూర్చి మాటాడజాలకుండెను. లలితయే కాక యింటివా రందఱును గోరా నొక నీచోపగ్రహముగా భావించుచున్నారని యెంచి వినయుం డిక నాతనిమాట యెత్తకయే యుండెను.

సుచరిత వినయునితో నెట్లో యొకటి రెండుమాటలాడి సతీశుని బొమ్మలపుస్తకమును గూర్చి సతీశునితో నేనేమో సంభాషింపం దొడంగెను. మఱియు నడుమనడుమ బొమ్మలను సరిగా నంటించుకొనలేదని సతీశునిపైం గోపపడుచుండెను. సతీశుం డామెతో బిగ్గఱగా వాదప్రతివాదములు చేయుచుండెను. ఇక వినయుండు బల్లపై నుంచిన తనపువ్వులగుత్తివంకం జూచుచు లజ్జాసంక్షుభితహృదయముతో "ఈపువ్వులను గౌరవముకొఱకైన లలిత కిచ్చుట యుచితముగా నుండును!" అని భావించుకొనుచుండెను. ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే సుచరిత వెనుదిరిగి చూచెను. హారానబాబు వచ్చుచుండెను. సుచరిత బెదరిచూచిన ట్లందఱకిని స్పష్టమగుటచే నామె మొగ మెఱ్ఱవడిపోయెను. హారానుం డొకకుర్చీపైం గూర్చుండి "ఏమి వినయబాబూ! మీగోరాబాబు రాలేదేమి?" అనియెను.

అనావశ్యకముగ హారానుం డిట్లు ప్రశ్నించుటకు వినయుండు విరక్తుండై "ఏమి? మీ కాతనితోం బని యున్నదా?" అనియెను.

హారా—మీరు వచ్చితిరి. ఆయన రాలేదు! ప్రాయికముగా నిట్లు జరుగుట లేదు. కాన నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

వినయునకుం జాలకోపము కలిగెను గాని యది వెల్లడి యగునను నుద్దేశముతో సంక్షేపముగా "ఆతం డిప్పుడు కలకత్తానగరమున లేడు!" అని చెప్పి యూరకుండెను.

హారా—ప్రచారమునకుం బోయె ననుకొందును!

వినయునకు సహింపరానంత కోపము కలుగుటచే దాని కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. సుచరితయును మాటాడకుండ నటనుండి లేచిపోయెను. హారాను డతివేగముతో నామెను వెంబడించెను గాని యామె యాతని కందలేదు. దూరమునుండియే యాతఁడు "సుచరితా! నీతో మాటాడవలసినపని యున్నది!" అని కేక వైచెను.

సుచ—నాకిప్పుడు స్తిమితముగా లేదు.

అనిచెప్పుచు నామె తన శయనగృహమునకుఁ బోయెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చి నాటకాభినయమును గూర్చి కొన్ని సంగతులను బోధించుటకై వినయునిఁ బిలుచుటచే నాతఁడు గదిలోనికిఁ బోయెను; తరువాత నప్పుడే వచ్చి చూచికొనియెను గాని, వినయున కాబల్లపైనున్న పువ్వు లగపడలేదు. ఆరాత్రి యభినయపరీక్షకు లలిత యెంతమాత్రమును రాలేదు! సుచరిత యాయింగ్లీషుపుస్తకము నొడిలో నుంచుకొని లోపలిదీపము నొకమూలఁ జాటుగా నుంచి చాలరాత్రివఱకును వెలుపలియంధకారమును జూచుచుఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పు డామె కన్నులయెదుట నొకయపూర్వము నపరిచితమునగు దేశము మరీచికంబోలి కానవచ్చుచుండెను. ఆమె జీవితమునందలి సమస్తజ్ఞానానుభవములకును, ఆదేశమునకును విశేష భేద మగపడుచుండెను. అచ్చటివాతాయనములయందలి దీపకాంతులు తిమిరనిశీధినియందలి నక్షత్రములం బోలి సుదూరమగు రహస్యమునందు మనమునకు భయము గొలుపుచుండెను. మఱియు నామె కప్పుడు "నాజీవితము తుచ్ఛమైనది ఇంతకాలము నేను నిశ్చయ మనుకొన్నది సంశయాకీర్ణమైనట్లు తోఁచుచున్నది. నేనిదివఱకుఁ జేసిన పను లన్నియు నర్థహీనములైనవి! ఇచ్చటనే జ్ఞానము సంపూర్ణము కావచ్చును, కర్మము మహాత్మ్యమును గాంచవచ్చును! జీవితమునకు సార్థక్యము లభింపవచ్చును! ఈయపూర్వంబును, నపరిచితంబును, భయంకరంబు నగు దేశమునందలి యజ్ఞాతసింహద్వారము నెదుట నన్ను నిలిపినవా రెవ్వరు? నాహృదయ మిట్లేల కొట్టుకొనుచున్నది? అగ్రసరంబులు కాఁగోరియు నాపాదము లిట్లేల స్తంభించిపోవుచున్నవి?" అని యీవిధముగా నాలోచనములు తోఁచుచుండెను.

౨౩

సుచరిత కొన్నిదినములనుండి యుపాసనయందు మనసుంచియుండెను. కాని మునుపటికంటె నధికముగ నే పరేశు నాశ్రయించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఒకనాఁడు పరేశు డొంటిగాఁ గూర్చున్నప్పుడు సుచరిత వచ్చి యూరక యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు పుస్తకమును బల్లపై నుంచి "ఏమిరాధా!" అనియెను.

సుచ—ఏమియును లేదు.

అని చెప్పి బల్లపైనున్న పుస్తకములను, కాగితములును సవరించుచు నొకనిమిష మైన తరువాత "బాబా! పూర్వమువలె నన్నుఁ జదివించుట లేదేమి ?" అనియెను.

పరేశుఁడు సప్రేమముగఁ జిఱునవ్వు నవ్వుచు "అమ్మా! నీవు నాపాఠశాలలో నంతయును జదివి యుత్తీర్ణురాల వైతివి. ఇఁక నీవు స్వయముగనే చదువుకొని గ్రహింపఁగలవు !" అనియెను.

సుచ—కాదు. నేనేమియును గ్రహింపఁజాలను. మునుపటివలెనే మీయొద్దఁ జదివెదను.

పరే—మంచిది, రేపటినుండి యారంభింపుము !

సుచరిత కొంతసేపూరకుండి యాకస్మికముగా "బాబా ! ఆదినమున వినయబాబు జాతిభేదమునుగూర్చి విశేషముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. మీరు నాకావిషయమున నేమియును బోధింపలేదేమి ?" అనియెను.

పరే—అమ్మా ! నేనుగాని యితరులుగాని, బోధించినబోధనలనుమాత్రమే చిలుకపలుకులవలె నేర్చుకొనుట గాక మీరు స్వయముగా నెల్లవిషయముల నాలోచించి తెలిసికొనవలయునని నాకోరిక ! ఈసంగతి నీకును దెలియును. ప్రశ్న సరిగా మనసులో జాగరితము కాకముందే యుపదేశము కావించుట యాఁకలి కాకముందే యన్నము పెట్టుటవంటి దగుచున్నది. అందువలన నరుచియు, నజీర్ణమును గలుగుచుండును. నీవు నన్నిప్పుడు ప్రశ్నించితివి. కావున నాకుఁ దెలిసినదానిని జెప్పెదను.

సుచ—నేను మిమ్ములను బ్రశ్నయే యడిగితిని. మనము జాతిభేదమును నిందించుటకుఁ గారణమేమి ?

పరే—ఒకపిల్లి విస్తరిలోఁ గూర్చుండి యన్నము తినినను దోషములేదు. కాని యొకమనుష్యుఁడాయింటఁ బ్రవేశించినచో నన్నమును బారవేయవలయును. మనుష్యునందే మనుష్యునకసహ్యభావమును బుట్టించు నీజాతిభేదపద్ధతి యధర్మము కాక మఱేమందువు ? మనుష్యుల నింతభయంకరముగా నవమానించుట తన్ను నవమానించుటయే యగును !

సుచరిత గోరామాటల ననుకరించి "ఇప్పటిసమాజవికృతుల ననుసరించి యనేక దోషములు కలుగవచ్చును. అది సమాజదోష మనవలయుఁ గాని యాదోషమును బ్రధానధర్మమున కారోపించుట యేల ?" అనియెను.

పరే—ఆప్రధానవస్తు వెక్కడ నున్నదియో తెలిసినచోఁ జెప్పఁగలిగి యుందును. కాని దేశమునందు మానవులు మానవులనే యసహ్యించుకొనుటయు, నవమానించుకొనుటయుఁ, బరస్పరభేదముతోఁ జాముకొనుటయు మనము కన్నులారఁ జూచు

చున్నారు! ఇట్టియవస్థలో నేనికమో కాల్పనికప్రధానధర్మముమాట యాలోచించుచు మనసున కూరట గలిగించుకొనుట యెట్లు?

సుచరిత చాలసేపటివఱకును బరేశునిమాటలభావమును మనసునఁ బట్టించుకొనుచు తుదకు "బాబా! అట్లయినచో నీసంగతి యంతయును వినయబాబునకు బోధింపఁగూడదా?" అనియెను.

పరేశుఁడు నవ్వుచు "వినయబాబు గ్రహింపఁజాలఁడని నేనాతని కిది యంతయును బోధించుట మానలేదు. వారిప్పుడు సర్వోత్కృష్టసత్యమగుధర్మము వైపునుండి తమహృదయములందలి విషయమును గూర్చి యాలోచింతురో యప్పుడే వారి కిది యంతయును నీతండ్రిగారిబోధనతో నిమిత్తము లేకుండఁగనే స్పష్టపడిపోవును. ఇప్పుడు వారన్యదిక్కునుండి చూచుచున్నారు. కావున నిప్పుడు వారియెడల నాబోధనము లెంతమాత్రమును బనిచేయఁజాలవు."

గోరావాక్యములను శ్రద్ధతో వినుచున్నప్పుడైనను నామెహృదయమున సంశయసహితమగువివాదమే కలిగి బాధాకరముగా నుండెడిదిగాని శాంతి కలిగెడిది కాదు. ఇప్పుడామె పరేశునితో మాటలాడిన క్షణకాలములో నావిరోధభావమునుండి విముక్తి నందఁగలిగెను. సుచరిత గోరాను గాని, వినయుని గాని పరేశునికంటె గొప్పవారుగా నెట్లును భావించి యుండలేదు. పరేశునియుద్దేశముతో నేకీభవింపని వారియెడల నామెకు గోపముకూడఁ గలుగుచుండెను. ఇప్పుడు గోరాతో మాటలాడినతరువాత నామె కాతని మాటలయం దవజ్ఞనుగాని, కోపమునుగాని, చూపఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగనే యుండెను. అందుచే నామె చిన్నతనమునందువలెనే పరేశునాశ్రయించి యెల్లప్పుడునుండవలయు నని వ్యాకులపడుచుండెను. ఆమె లేచి ద్వారమువఱకును బోయి మరల వచ్చి పరేశువెనుకభాగమునఁ గుర్చీపైఁ జేతు లానుకొని నిలిచి "బాబా! నేఁడు మీరు నాతోఁ గలసియుపాసన చేయవలయును!" అనియెను.

పరే—అలాగే తల్లీ!

తరువాత సుచరిత తనగదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసుకొని కూర్చుండి గోరామాటల నగ్రాహ్యములుగాఁ జేసికొనుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కానిజ్ఞానవిశ్వాసప్రదీప్తమగుగోరాముఖ మామెకన్నులకుఁ గట్టినట్లె యుండెను. "గోరామాటలు వట్టిమాటలుకావు, ఒక్కొక్కమాటయు నొక్కొక్కగోరాయే! గోరామాటలలో సాకృతియున్నది; గతి యున్నది; ప్రాణమున్నది! ఆమాటలు విశ్వాసబలముచేతను, స్వదేశప్రేమసంతాపముచేతను, బరిపూర్ణములై యుండును. అవి ప్రతివాదములకు లోఁబడునవికావు. వానియందు సంపూర్ణమానవత్వ మున్నది. అది సామాన్యమానవత్వము కాదు. వానిని బూర్వపక్షము చేయుటకు కెవ్వరును సమర్థులు కాఁజాలరు!" అని [illegible]గా

నామెహృదయమునకుఁ దట్టుచుండెను. ఇట్టిద్వంద్వభావమధ్యమునం బడుటచే సుచరితకుఁ గన్నుల నీరు నిండుచుండెను. ఎవ్వరో తన్నిద్వైధీభావమధ్యమునఁ ద్రోసివైచి తామూరక దూరమునుండి చూచుచున్నట్టామె కనుభవమగుచుండెను. అందుచే నామె హృదయము పగిలిపోవుచుండెను; పశ్చాత్తాపముచే నామె తన్నుఁ దానే నిగ్రహించుకొనఁ గోరెను.

౨౮

“డ్రైడన్” కవిచేఁ బద్యరూపముగ రచింపఁబడిన “సంగీతశక్తి” అను నాటకమును, వినయుఁడు ముఖస్థము చేసికొని చదువుటకును స్త్రీలందఱు నభినయరంగమున వేషరచనలతో నుండి కావ్యలిఖితవ్యాపారములను గూర్చి మూకాభినయములఁ గావించుటయే కాక సమయోచితము లగు నింగ్లీషుపాటలను, బద్యములను జదువుచుండుటకును నేర్పాటు జరిగెను. వరదాసుందరి కష్టపడి నాటకాభినయమునకు వినయునిఁ దయారు చేయవలసియుండునని యనుకొనియుండెను. ఆమె కింగ్లీషునందు జ్ఞానము సామాన్యమే యైనను సమాజమునందలి యొకరిద్దఱు పండితులపై నామె యీవిషయమున నాధారపడి యుండెను.

కాని ప్రదర్శన మారంభించినతోడనే వినయుఁడు చదువుట కారంభించి వరదాసుందరికిని బండితులకును గూడ నత్యాశ్చర్యమును గలిగించెను. తమసమాజము వాఁడు కాని వినయుని దిద్దితీర్చవలయునను కోరిక వరదాసుందరికిఁ దీరినది కాదు. ఇంతవఱకును వినయుని సామాన్యముగఁ జూచువా రందఱు నిప్పుడతనియాంగ్లేయభాషావైదుష్యమును గాంచి విస్మితులై యాతని గౌరవింపకుండ నుండఁజాలకపోయిరి. హారానబాబుకూడఁ దనపత్రికకుఁ గొన్నిలేఖలను వ్రాసి యీయవలయునని యాతని వేఁడుకొనియెను. సుధీరుఁడు తమవిద్యార్థిసమాజమునం దొకటిరెం డుపన్యాసముల నీయవలయునని యాతని బ్రార్థించెను.

లలితయవస్థ యత్యద్భుతముగా నుండెను. వినయుఁ డిప్పు డీయభినయమువిషయమున నెవ్వరిసహాయము నపేక్షింపకుండుట యామెకు సంతుష్టిగను, నసంతుష్టిగను గూడ నుండెను. వినయుఁడు తమసమాజములో నెవ్వరికిని లోఁబడకుండుటయే కాక యందఱికంటెను గొప్పవాఁడుకూడ నయ్యెను. అతఁ డిప్పుడు తనశ్రేష్ఠత్వమును భావించుకొనును. అతని కిప్పు డెవ్వరియొద్దను నేర్చుకొనవలసిన దేమియును లేదు—లలితకదియే కష్టముగా నుండెను. వినయునిపట్ల నామె యేమి కోరుకొనుచున్నదో, యెట్లుండిన నామెకు శాంతిగా నుండునో యామెకే బోధపడుటలేదు. అప్పుడప్పు డామె యప్రసన్నత చిన్నచిన్న విషయములయందలి తీక్ష్ణభాషణమునందు స్పష్టపడుచు వినయునకు లక్ష్యమగుచుండెను. వినయునిపట్లఁ దానిట్లుండుట గౌరవము కాదని లలిత

తెలిసికొనఁగలిగియే యుండెను. తెలిసికొని యామె పరితపించుచుండెను; తనతప్పు దిద్దుకొనవలయు నని కష్టపడి ప్రయత్నించుచునే యుండెను; కాని సామాన్యవిషయములందుఁగూడఁ గలుగుచున్న యామె యంతర్జ్వాలను శాంతింపఁ జేసికొనుట కామె కెట్టియుపాయమును దోఁచుటలేదు. ఇదివఱ కామెయే యీవిషయమున వినయుని బలవంతపెట్టి యొప్పించినది. ఇప్పు డాతని నొక్కసారిగా మరలింపవలయు ననునుద్దేశమామెను గలఁచివైచుచుండెను, కాని యిప్పు డీసమస్తాయోజనమును విపర్యస్తముగఁ జేసి వినయుం డకారణముగ నేమని చెప్పి తప్పించుకొనఁగలఁడు ? సమయము కూడ సమీపించినది! వినయుఁడు తన నైపుణ్య మంతయును జూపి తానే యీవిషయమునం దుత్సాహముతోఁ బని చేయుచున్నాఁడు! ఇఁకఁ దప్పించుట కుపాయ మేమున్నది ? తుదకు లలిత కేమియుం దోఁచక తల్లిం గాంచి "నేనీయభినయమునఁ బని చేయఁజాలను !" అనియెను.

వరదాసుందరికిఁ దనబిడ్డ యగులలితసంగతి బాగుగఁ దెలియును. అందుచే నామె యత్యంతమును శంకితయై "ఎందుచేత?" అని ప్రశ్నించెను. "ఈపని నాచేతఁ గాదు!" అని లలిత ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

వినయుండు దనమిత్రుఁడు కాఁడని నిశ్చయింపఁబడినప్పటినుండియు లలిత వినయుని యొద్దఁ దననాటకభాగము నొప్పగించుటకుఁ గాని యభినయాభ్యాసముఁ గావించుటకుఁ గాని యిష్టపడలేదు. ప్రత్యేకముగ నేనే యభ్యాసము చేసికొందు నని చెప్పివైచెను. ఇందువలన నందఱియభ్యాసమునకును భంగము కలిగెను. కాని లలిత యొంతమాత్రము నంగీకరింపలేదు. తుదకు వారు లలిత లేకుండఁగనే యభ్యాసము గావించుకొనుచుండిరి. తుట్టతుద కిప్పుడు లలిత సర్వోత్సాహమునకును భంగము చేయుటకు సిద్ధపడి యుండెను. ఇది వరదాసుందరికిఁ దలపైఁ బిడుగుపడినట్లుండెను. లలిత యింకఁ దనమాట వినదని వరదాసుందరికి దెలియును. అందుచే నామె యిప్పుడు పరేశునిశరణమును గోరెను. పరేశబాబు సామాన్యవిషయములలోఁ దనకుమార్తెలయిష్టానిష్టములను శాసించువాఁడు కాఁడు, కాని యాతఁడు కలెక్టరునొద్ద నంగీకరించి యీయభినయవిషయమునఁ బ్రోత్సాహమును గూర్చుచు నుండెను. సమయముకూడ సమీపించినది. ఇది యంతయు నాలోచించుకొని పరేశుఁడు లలితను బిలిచి యామెమస్తకమున హస్తము నుంచి "అమ్మా! లలితా! నీవిప్పుడు వదలుకొన్నచోఁ జాలతప్పుగా నుండును సుమా!" అనియెను.

లలిత రుద్ధకంఠస్వరముతో "బాబా! నేనీపని చేయఁజాలను. నాచేతఁగాదు." అనియెను.

పరే.— నీవు బాగుగ నభినయింపఁజాలకున్నచో నపచారము లేదు; కాని, కేవల మభినయింపకుండుట తప్పు !

లలిత తలవంచుకొని నిలువఁబడి యుండెను. పరేశుఁడు మరల "అమ్మా! ఈ భారమును నీవు వహించినప్పుడు సరిగాఁ దీర్పవలదా? ఇది కోపము తెచ్చుకొని తప్పించుకొనవలసిన సమయము గాదు. నమ్రముగా సహ్యము నీకిది కర్తవ్యము. అంగీకరింపవా తల్లీ!" అనియెను.

లలిత తండ్రి మొగమువంకఁ జూచి "అంగీకరించితిని." అనియెను.

ఆ నాఁటిసాయంకాలముననే లలిత వినయునియొద్దఁ దన సమస్తసంకోచమును దూరము చేసికొని యనుపమానసామర్థ్యముతోఁ బంతము పట్టినదియుంబోలెఁ దనయభినయభాగము నొప్పగించివైచెను. వినయుఁ డిదివఱకు కాని యిట్టి నేర్పును వినియుండలేదు; ఇప్పుడు విని పరమాద్భుతనిమగ్నుఁడైపోయెను. ఆహా! తేజోమయమగు నాయుచ్చారణ మెంతస్పష్టముగ నున్నది! అందెచ్చటను నొక్కించుకైనను వదరుబోటు లేదు. ఆభావప్రకాశ మెంతనిస్సంశయముగ నున్నది! విని వినయుఁ డాశ్చర్యాతిశయమున బహుళానందము ననుభవించెను. ఆమనోహరకంఠస్వర మాతని వీనులయందుఁ జాలసేపటివఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. పాఠకుల మధురకంఠస్వరమునుబట్టియే కవితలు కొన్ని తరచు మనోహరములై యుండును. చెలువంపుఁజిగురుఁగొమ్మలలో వికసించిన పుష్పములవలెనే పాఠకులకలస్వనములలోఁ దులకించుకవితలు శోభాసంపన్నములై యుండును !

లలితయును గ్రమముగా వినయునియొద్దఁ గవితాప్రసంగమును గావింప నారంభించెను. ఆమె యింతవఱకును దనతీవ్రభావముచేతనే వినయుని నుత్తేజితునిం గావించుచుండెను; సమయము వచ్చినప్పుడెల్లఁ దిరస్కారవచనములచేతను దీవ్రహాస్యములచేతనే వినయుని నొప్పించుచుండెను. లలిత యెప్పు డేమి చేయునో, యెప్పు డేమనునో యనియే వినయుఁడు సంకోచింపవలసివచ్చుచుండెను. ఆమె యసంతోషభావరహస్యమును భేదింపఁజాలక వినయుఁడు నిరంతరము నామెను గూర్చియే యాలోచించుచుండెను. తెల్లవారి నిద్రనుండి లేచునప్పటికే యాతని కామెమాటలు స్మృతికి వచ్చుచుండెను. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లలిత యీవేళ నెట్లుండునో యను నాలోచనమే తోఁచుచుండెను. ఆమెయం దొక్కించుక ప్రసన్నభావ మగపడిన నాఁడు వినయుఁడు నిట్టూర్పు విడిచి బ్రదికితి ననుకొని యామె యెల్లప్పుడు నిట్లుండుట కేమి చేయవలయునో యని యాలోచించుకొనుచుండెను. కాని యేయుపాయమును దోఁచక కేవలము వినయుఁ డామె కధీనుఁడై యుండెను.

ఈవిచారములన్నియు నిప్పటికి లలిత కావ్యపఠనమాధుర్యము వినయునకుఁ బరమానందదాయక మయ్యెను. తనయానందమునుగూర్చి యెట్లు ప్రశంసింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు. లలిత మొగము నెదుట మంచిమాట చెప్పుటఁగూడ వానికి సాహసము కలుగుటలేదు. మంచిమాటలను మానవులు సంతోషింతు రనుసామాన్యనియమము లలితను వర్తింపదేమో యని యాతనికి సంశయము కలిగెను. అందుచేతనే వినయుఁడు తనయానందావేశమును బట్టఁజాలక వరదాసుందరితో లలితభాషావైదుష్యమునుగూర్చియు, పఠనమాధుర్యమునుగూర్చియు విశేషముగఁ బ్రశంసించెను. అందువలన వినయుని విద్యాబుద్ధులయెడల వరదాసుందరికి గౌరవమును విశ్వాసమును మఱింత దృఢపడియెను.

మఱియొక వింతసంగతి! లలిత తనయభినయకౌశల్యమును వాక్చాతుర్యమును బ్రశంసనీయము లైనట్లు గ్రహించినతోడనే నిరుపద్రవకరమగు నోడ సముద్ధతతరంగములనుండి దాఁటినట్లుగా నామె తనస్వాతంత్ర్యాభిజ్ఞతనుండి తరింపఁగలిగెను. అప్పటినుండియు లలిత తనతీవ్రప్రభావమును వినయునియెడల నుపయోగించుట లేదు. వినయునకు వైముఖ్యముఁగూర్చునని యేదియు నామె చేయుటయే మానివైచెను. ఈ యభినయకార్యమునం దామె యుత్సాహముతో వినయునితోఁ గలసిమెలసి పని చేయుచుండెను. చదువుటయందు, నభినయించుటయందును నామె వినయుని యుపదేశమునే గైకొనుచుండెను.

లలిత యిట్లు మాఱుట వినయుని గుండెలలోని పెద్దబరువు దిగిపోయిన ట్లయ్యెను. ఆతనికిప్పు డానందమయి యొద్దకుఁ బోయి బాలకునివలె నాట్యలాడుకొనవలయు ననునంతటి యానందము కలిగెను. వినయున కప్పుడు సుచరితతో నెన్నియో మాటలాడవలయు నని యుండెను. కాని సుచరితనే యాతని కగపడనేలేదు. అవకాశము కల్పించుకొని లలితయొద్దఁ గూర్చుండి సావధానముగ మాటలాడవచ్చును. కాని లలిత తన మాటలను దీవ్రముగా విమర్శించు ననుసంశయముచే సహజముగా నాతనికి మాటలే తోఁచవు.

లలిత—యప్పుడప్పుడు "ఇవి నీమాటలేనా? మఱియొకరివా?" అనుచుండును. "నాకింత వయసు వచ్చినను, పుస్తకజ్ఞానమే గాని యనుభవజ్ఞానము కలుగలేదు! అందుచే నాజ్ఞానము గ్రంథముద్రణాలయమువంటి దైపోయినది" అని వినయుఁడు చెప్పుచుండును. "నీవు బాగుగా మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నింపుము? నీమాటలే నీవు సరిగా మాటాడవలయును. నీవు చమత్కారముగా మాటాడినప్పుడెల్ల నీమాటలు నీవి కావని సంశయము కలుగుచుండును!" అని లలిత చెప్పుచుండును. అందుచే నిపుణముగా మాటాడినచో లలిత సంశయించునని వినయుఁడు సులభముగను, సంక్షేపము

గను మాటాడవలసివచ్చుచుండెను. ఏదైన నలవాటుచే నొక యలంకారవాక్యము నోటినుండి వెలువడినంతనే వినయునకు సంశయము కలుగుచుండెను.

ఆకారణముగఁ గ్రమ్ముకొన్న మబ్బు వదలి లలితహృదయ మిప్పుడు నిర్మలమై యుండెను. ఆమెపరివర్తనముం గాంచి వరదాసుందరియు నాశ్చర్యపడియెను. లలిత యిప్పుడు మాటమాటకు నడ్డము చెప్పుచు విముఖియై యుండుట లేదు. అన్నిపనుల యందును నుత్సాహముతో మెలంగుచుండెను; రాఁబోవు నభినయసందర్భమునకు గలయుపకరణములనుగూర్చి నూతనోత్సాహముతో నాలోచించుకొనుచుండెను; ఆ విషయమున నందఱను బ్రోత్సహించుచుండెను. వరదాసుందరి కందుచే సంతోషము కలుగవలసినదే కాని యామె కిప్పుడు ధనవ్యయమునుగూర్చి యాలోచన కలిగెను. ఆకారణముచే లలిత యంగీకరించినప్పుడు కూడ నామె కొంచెము కష్టముగనే యుండెను. కాని యామె లలిత యుత్సాహము నడ్డగించుటకు సాహసింపఁజాలక పోయెను. లలిత సంతోషముతోఁ జేయుపనులయం దెట్టికోపము కలిగినను సహింపఁజాలదు. అందుచేతనే యామె సామాన్యముగ నెట్టిపనికిని బూనుకొనదు!

లలిత యిట్టియుత్సాహముతో సుచరితయొద్ద కనేకపర్యాయము లాత్రముతోఁ బోయియుండెను. సుచరిత నవ్వుచునే మాటాడినది. కాని లలితకుమాత్ర మేమో మనసునకుఁ గష్టముగఁ దోఁచుచుండుటచే మనసులోనే కోపగించుకొని మరలి వచ్చుచుండెను. ఒకనాఁడు లలిత తండ్రికడకుఁ బోయి "బాబా! అక్క సుచరిత యింటనే కూర్చుండి చదువుకొనుటయును, మేముమాత్రమును నాటకాభినయమునకు శ్రమపడుటయునా? ఇది తగదు! ఆమెకూడ మాతోఁగలసి పని చేయవలయును!" అనియెను.

సుచరిత కొలఁదిదినములనుండి చెలులతోఁ గలియక వేఱుగ మెలంగుచున్న సంగతి పరేశుఁడు గ్రహించియే యుండెను. ఈయవస్థ యామెనడవడి కుచితము కాదని కూడ నాతఁడు శంకించుచుండెను. ఇప్పటిలలితమాటలవలన సుచరితహృదయమున సంతోషముగ నందఱితోడను గలసి యుండఁజాలనంతటివ్యత్యస్తభావ మేదియో కలిగియుండెనని పరేశుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "అమ్మా! ఈసంగతి మీయమ్మతోఁ జెప్పలేదా?" అనియెను.

లలి—అమ్మతోఁ జెప్పితిని. కాని యక్క నంగీకరింపఁజేయుభారము మీయందేయున్నది!

పరేశబాబు చెప్పినతోడనే సుచరిత యెట్టియభ్యంతరమును జెప్పఁజాలక తన కర్తవ్యపాలనమున కగ్రసర యయ్యెను.

సుచరిత గదినుండి వెలుపలికి వచ్చినతోడనే వినయుఁ డామెతో మునుపటివలెనే మాటాడఁ దలంచెను. కాని యామె యాభిముఖ్యమును బడయఁజాలకపోయె

ను. ఆమె ముఖమునందును, చూపులయందును బ్రసన్నత కానరాకుండుటచే నాతఁ డామెను సమీపింపఁజాలకపోయెను. కలిసిమెలిసి యుండుటయందును, బనులయందును సుచరిత యనుపుగూడ నిర్లిప్తతతోనే యుండెడిది. కాని యిప్పు డది స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. సుచరిత క్రమముగా నభినయాభ్యాసమయములయందుఁగూడఁ బ్రత్యేకముగనే యుండెను; పనులలో నావశ్యక మైనంతవఱకే కలుగఁజేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగనే సుచరిత వినయునకు దూర మైపోయెను!

కొలఁదిదినములనుండి గోరా లేకుంటచే వినయుఁడు తఱచుగాఁ బరేశునింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. వినయునిస్వభావమునం బట్టి యువారితభావముం గాంచి పరేశునియింటివా రెల్లరును సంతోషముతో నుండిరి. వినయుఁడును నిరాబాధక మగు స్వాతంత్ర్యలాభముం గాంచి యెన్నఁడు నెఱుంగనియానంద మనుభవించుచుండెను. ఆయింటివా రంద ఱాతని గౌరవముగాఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడు తనగౌరవమును మఱింత వర్ధిల్లఁజేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్టిప్రకృతిపరిణామసమయమున—ఇట్టి స్వాతంత్ర్యానుభవసమయమున వినయునకు సుచరిత దూర మైపోయెను. ఈలోపము—ఈయాఘాతము మఱియొకప్పు డైనచో దుస్సహముగనే యుండును. కాని యిప్పు డది సామాన్యముగ జరిగిపోవుచుండెను. లలితకూడ సుచరితభావాంతరమును గ్రహించి యామెను మునుపటివలె నాదరించుటలేదు! చదువునందు, నభినయమునందును గలయుత్సాహమే యిప్పు డు లలితప్రాపయమున నిండి యున్నదా యేమి ?

ఆకస్మికముగ సుచరిత యభినయమునఁ జేరుటం గాంచి హారానుఁడును సంతసముతో నుండెను. హారానుఁ డప్పుడు తానుగూడ "Paradise Lost" నుండి కొంతభాగమును జదివెద ననియును Dry-den నాటకముపై సంగీతమునుగూర్చి యొక చిన్నయుపన్యాసము నిచ్చెద ననియును జెప్పెను. వరదాసుందరి కీమాట యసహ్యగా నుండెను. లలితయును సంతుష్టిగా లేదు. కాని, హారానుఁ డిదివఱకే యీవిషయమునుఁ గూర్చి కలెక్టరుతో మాటలాడి వచ్చెను. లలిత యీవిషయమునఁ గలెక్టరు సమ్మతింపఁ డని చెప్పినప్పుడు హారానుఁడు కలెక్టరుగారి యుత్తరువును జూపి యామెను నిరుత్తరం గావించెను.

గోరా పని లేకుండఁగనే ప్రయాణము చేసెను. ఎప్పుడు వచ్చునో యెవ్వరికిని తెలియదు. సుచరిత యీవిషయమున నేమియు నాలోచింపకపోయినను నెప్పటికప్పుడే గోరా నేఁడు వచ్చునని నాకె యామెమనస్సులోఁ గలుగుచుండెను. ఆయాశ నేవిధముచేతను నామె త్రోసివైచుకొనఁజాలకుండెను. గోరాయుదాసీనతయుఁ దనమనసునందలి యబాధ్యతయు సుచరితను బీడించుచున్నప్పుడు, ఎట్లయిన

నీవాంఛను దీర్చుకొని పోలేకపోయితి నని యామెహృదయము వ్యాకులపడుచున్న ప్పుడు హారానుఁడు సుచరితతో వివాహసంబంధమును స్థిరపఱుపవలయునని మరల నొకసారి పరేశుని గోరెను ! అప్పుడు పరేశుఁడు "సుచరితకు వివాహమునకింకను వ్యవధాన మున్నది కదా ! ఇంత తొందరగా స్థిరపఱచుకొనుట యెందులకు ?" అనియెను.

హారా—వివాహమునకుముందుఁ గొంతకాల మీసంబంధ స్థిరత్వముతోఁ గాలయాపనము చేయుట యిరువురయాత్మపరిణామములకు ననుకూలముగా నుండును. సాంసారిక బాధ్యతలు లేకుండియు సంబంధము కలిగి యుండుట యను నీవివాహపూర్వ పరిచయ మొకవిధముగా నాధ్యాత్మిక సంబంధమువంటిది. ఇది చాల నుపకారక మైనది.

పరే—మంచిది. అట్లయినచో సుచరిత నడిగి చూతుము !

హారా—ఆమె యిదివఱకే యంగీకరించినది కాదా ?

హారానునియెడల సుచరితమనోభావమునుగూర్చి పరేశున కింకను సందేహము గలిగియుండెను. అందుచే నాతఁడు సుచరితను బిలిచి హారానుని యభిప్రాయమును దెలిపెను. సుచరితయును దనవిధాగ్రస్తజీవనము నెచ్చటనో యొకచోట సంపూర్ణముగా నర్పించివైచుకొనుటయే మంచి దని యెంచి తోడనే నిశ్చింతతోఁ దనసమ్మతిని దెలియఁజేసెను. పరేశునిసందేహ మంతయును దూర మైపోయెను. వివాహమునకుముందే బంధింపఁబడుట యుక్తమునో కాదో బాగుగ నాలోచించుకొమ్మని పరేశుఁడు చెప్పెను గాని సుచరిత యొంతమాత్రము నభ్యంతరము చెప్పలేదు. నాటకాభినయ మైనతరువాత నొకనాఁడు వారలను బిలిచి వివాహసంబంధము స్థిరపఱచుట కేర్పాటు జరిగెను

సుచరితకుఁ దనహృదయ మప్పుడు రాహుగ్రాసమునుండి ముక్త మైన ట్లొకింత సేపు తోఁచెను. అప్పు డామె తనలో "హారానుని బెండ్లియాడి సమాజకార్యములయందే నాహృదయమును బంధించి యుంచఁగలను ! హారానబాబునొద్దఁ బ్రతిదినము ధర్మతత్వసంబంధము లగుగ్రంథములనుజదివి యాపద్ధతు నవలంబించి యుండవలయును" అని స్థిరపఱచుకొని యప్రియ మని తోఁచుచున్నను నాకార్యమును జేయుటకు మనఃపూర్వకముగఁ బ్రతిజ్ఞ చేసికొనియెను.

హారానుఁడు ప్రకటించుచున్న పత్రిక నెన్నఁడును సుచరిత చదివియుండలేదు. ఆపత్రిక యిప్పుడు ముద్రిత మైనతోడనే సుచరిత కందెను; హారానుఁడే పంపుచుండెనని సుచరిత గ్రహించెను. ఆపత్రిక నందికొని యామె గదిలోనికిఁ బోయి ప్రయత్నపూర్వకముగ నందలి మొదటిపంక్తినుండియుఁ జదువ నారంభించెను; తాను శిష్యురాలుగా భావించి శ్రద్ధతో నందలియుపదేశముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండెను.

కాని పడవ నడచుచు నడచుచు నాకస్మికముగాఁ గొండకుఁ దాఁకి వెనుకకు మరలెను — ఆపత్రికలో "పూర్వకాలవాయుగ్రస్తులు" అను పేరితో నొక వ్యాసమున్నది. అందు వర్తమాన కాలమునందుండి పూర్వకాలమునకు మొగము ద్రిప్పి చూచు వారినిగూర్చి నిందలున్నవి. యుక్తులంతయు సంగతములుగ లేవు. ఇట్టియుక్తులను సంధానించుట సుచరితకిష్టము — కాని యావ్యాసమును జదివినంతనే యానిందలన్నియును గోరానుగూర్చియే యని యామెకుఁ దోఁచెను. అందు గోరా పేరు లేదు; ఆతనివ్రాఁతల యుల్లేఖమును లేదు. తుపాకిగుండుతో నొకమానవునిఁ గొట్టి యొకసైనికుఁడు సంతోషించునట్లె యావ్యాసము ప్రతివాక్యముచేతను నొకసజీవపదార్థమును భేదించి యొకవిధమగు హింసానందముచే బ్రస్ఫుటితమైయుండెను.

అందుచే నావ్యాసము సుచరితకసహ్యముగా నుండెను. అందలి ప్రతియుక్తిని బ్రతివాదముచే ఖండించివేయవలయు నని యామెకుఁ దోఁచెను. గోరా తలఁచుకొన్న దీనిని దుమ్మున నెగురగొట్టి ధూళిపాలు చేయఁగలుగు నని యామె యనుకొనియెను. తోడనే గోరాసముజ్జ్వలవదనమండల మామెకన్నులకు గట్టినట్లె యాతనిగభీరకంఠస్వర మామెహృదయాంతరాళమునఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నట్లయ్యెను. ఆతని యసామాన్యవదనము నెదుట ఆతని గభీరభావణముల యెదుట నీవ్యాసలేఖకుఁడు నీచాతినీచునిం బోలి కానవచ్చుచుండెను. సుచరిత యప్పుడా పత్రికను గ్రిందఁ బాఱవైచెను.

చాలకాలమున కానాఁడే సుచరిత వినయునికడఁ గూరుచుండి ప్రసంగవశమున "మంచిది. మీరిదివఱకుఁ బత్రికలకు వ్రాసినయుపన్యాసము లన్నియును నాకుఁ జదువుట కిచ్చెద నంటిరి. ఈయలేదేమి?" అనియెను. సుచరితహృదయమున భావాంతరము కలుగుటచేఁ దానా కాగితముల నిచ్చుట కవకాశము లేకపోయె నని చెప్పక వినయుఁడు మర్యాదగా "నేను వాని నన్నిటిని సంగ్రహించి యుంచితిని. రేపు తెచ్చి యిచ్చెదను" అనియెను.

మఱునాఁడు వినయుఁడు పుస్తకమును, గొన్ని కాగితములను దెచ్చి సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత వానిని దీసికొనియెను గాని చదువలేదు. ఒకపెట్టెలో భద్రముగా దాఁచి యుంచెను. చదువవలె నని కోరిక యుండియును జదువలేదు. ఆమె తనచిత్తమునకుం జాంచల్యము కలిగింప నట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసికొని హారానునిశాసనాధీనముగాఁ జేయవలయు నని మఱియొకసారి తన్నుఁ దానే హెచ్చరించుకొనియెను!

౨౫

ఆదివార మాదయమున నానందమయి తేనీరు సిద్ధము చేయుచుండెను. ఆమె చెంతఁ గూర్చుండి శశిముఖి తాంబూలములకు వక్కలను గత్తిరించి పోగుచేయుచు

ఇంతలో వినయుఁడు వచ్చుటచేఁ దనయొడిలోనున్న తమలపాకుల నటు బారవిడిచి యొక్కపరుగున గదిలోనుండి యవ్వలకుఁ బోయెను.

వినయున కందఱియందును సమభావమే. ఇంతకుమును శశిముఖి యాతనికడ నెంతయో చనువు కలిగి యుండెడిది; ఆయుభయులకు నెన్నియో వాదములు జరుగుచుండెడివి. శశిముఖి వినయుని జోళ్ళను దాఁచి యాతనితో వాదము పెట్టుకొనుచుండెడిది. వినయుఁ డామె చిన్నతనపుఁబనులను గొన్నింటిని మెఱుఁగులు పెట్టి వర్ణించి పరిహసించుచుండెడివాఁడు. అవియన్నియు నసత్యములని యామె మొదటినుండియు వాదించుచుండెడిది. తుద కట్లు నిరూపింపఁజాలక యచటనుండి పాఱిపోవుచుండెడిది. ఆమెయును వినయు నేదోవిధముగాఁ బరిహసింపవలయునని ప్రయత్నించుచుండెడిది. కాని రచనాశక్తియందు వినయునితోఁ జాలలేకపోవుచుండెడిది. ఎట్లయినను వినయుఁ డింటికి వచ్చినది మొదలు శశిముఖి యాతనితో నల్లరిచేయుచునే యుండెడిది. ఒక్కొక్కదినమున నాయిరువురియల్లరిం గాంచి యానందమయి శశిముఖింగూర్చి కోపముకూడఁ జూపుచుండెడిది. కాని దోషము శశిముఖిది కాదు. వినయుఁ డామె కట్టియుద్రేకముం గూర్చుచుండెడివాఁడు. అందుచే నామె యుత్సాహము నడఁచుకొనఁజాలకపోయెడిది.

అట్టిశశిముఖి యిప్పుడు వినయునిఁ జూచినంతనే పరుగెత్తిపోయెను! అది చూచి యానందమయి నవ్వెను. ఆనవ్వు సుఖమైనవ్వు కాదు. ఈయల్పసంఘటనము వినయునకు దారుణాఘాత మగుటచేఁ గొంతసేపటివఱకు నాతఁడు మాటాడఁజాలకపోయెను. శశిముఖీవినయుల వివాహ మసంగతమైనను జిన్నచిన్నమాటలచే నది యెట్లో స్థిరపడిపోయినది. వినయుఁడు గోరామిత్రత్వము నాలోచించియే సమ్మతించెను; అంతే కాని బాగుగ నాలోచించుకొనలేదు. ఇంతేకాక వినయుఁడు మనదేశమున వివాహము వ్యక్తిగతము కాదనియు, నది పారివారిక మనియు వ్యాసములనుగూడ వ్రాసియుండెను! ఆతఁడు కూడ నీవిషయమున నెట్టియాలోచనమునకును నెడ మీయలేదు. ఇప్పుడు శశిముఖి తన్నుం జూచి మఱఁ దని సిగ్గుపడిపోవుటం గాంచుటచే వినయున కప్పుడామెకును దనకును గలభావిసంబంధము స్పష్టపడియెను. తనవ్యాఖ్యానమునకు విరుద్ధముగాఁ దన్నెంతవఱకు గోరా యీడ్చుకొనిపోయెనో తెలిసికొని వినయుఁడు కోపముతోఁ దన్నుఁదాను నిందించుకొనియెను; మొదటినుండియు నీవిషయమునఁ దన్ను నిషేధించుచున్న యానందమయి దూరదృష్టింగూర్చి ప్రశంసించుచు వినయుఁ డామెయెడల భక్తిపూర్ణుఁడయ్యెను.

ఆనందమయి వినయునిమనోభావము నెఱిఁగి యాతనిహృదయమును మఱియొక వైపునకుఁ ద్రిప్పనెంచి "బాబూ! నిన్నటిదినమున గోరాయుత్తరము వచ్చినది సుమీ!"

అనియెను. వినయుఁడు పరాకుగనే "ఏమని వ్రాసినాఁడు?" అనియెను. "తనసంగతు లేమియును లేవు. దేశమునందలి నిమ్నజాతులవారి దుర్దశలను గాంచి దుఃఖపడుచు వ్రాసినాఁడు. కలెక్టరుచేయు నన్యాయములకు ఘోషపురమువారు పడుబాధలనుగూర్చి వర్ణించి వ్రాసినాఁడు." అని యానందమయి చెప్పెను.

వినయుఁ డప్పుడు గోరాయెడలం గలిగినవిరుద్ధభావోద్రేకముచే నసహిష్ణుఁడై "గోరాదృష్టి యెప్పుడు నితరులమీఁదనే— మనసమాజమునందలి దురాచారములను మనము తొలగింపఁగలిగినప్పుడు మనకీపని చాల నుత్తమ మైనదని చెప్పుకొనుట బాగుగ నుండును!" అనియెను. ఆకస్మికముగ నిట్లు గోరాపై దోషారోపణము చేసి వినయుఁడు దాను ప్రత్యేకముగ నిలిచినందుల కానందమయి చిఱునవ్వు నవ్వెను.

విన— అమ్మా! నీవు నవ్వుచున్నావు. వినయున కాకస్మికముగ నింతకోపమేల కలిగిన దనుకొనుచున్నావు కాఁబోలును! చెప్పెదను వినుము! సుధీరుఁ డొకనాఁడు నన్ను నైహాటి స్టేషనునొద్దనున్న తనమిత్రునిబంగాళాకుఁ దీసికొనిపోయెను. మేము సేయాలస్టేషను విడిచినప్పటినుండియే వర్ష మారంభ మైనది. సోదపురపు స్టేషనునొద్ద బండి యాఁగినప్పు డొకవిశేషమును జూచితిమి. దొరదుస్తులను దాల్చియున్న బంగాళీ యొకఁడు తననెత్తిపై మంచిగొడుగు వైచుకొని తనభార్యను బండినుండి దింపెను. ఆమె చంటిబిడ్డ నెత్తికొని యొకముదుకగుడ్డ నాబిడ్డపైఁగప్పి యావానలోఁ దడియుచు నొకప్రక్కను నిలువఁబడియుండెను. చలిచేతను, సిగ్గుచేతను నామె వడఁకిపోవుచుండెను. అతఁడుమాత్రము నెత్తిపై గొడుగువైచుకొని హాయిగా మాటాడక చూచుచుండెను. ఆనిమిషమునందే నాకు "అయ్యో! ఈమనదేశములో నెండలోనైనను, వానలోనైనను, గొప్పవారికైనను, గొలఁదివారికైనను నాఁడువాండ్రకు నెత్తిపై గొడుగక్కఱలేదా?" అని విచారము కలిగినది. అతఁ డట్లే సిగ్గులేక గొడుగు వైచుకొని చూచుచునే యుండెను. పాప మామె యట్లే మాటాడక తడిసిపోవుచుండెను. ఇంతకంటె లజ్జాకర మగువ్యాపార మేమైననున్నదా? ఈసంగతి స్టేషనులోనున్న యొక్కనికైనను దప్పుగాఁ దోచినదా? స్త్రీల నెల్లవిధముల వట్టిమాటలతోఁ గాకుండ హృదయపూర్వకముగ నాదరింపవలయునని నేనప్పుడే ప్రతిజ్ఞచేసికొంటిని.

అని చెప్పుచు వినయుఁడు తనధోరణికి లజ్జితుఁడై "అమ్మా! వినయుఁ డప్పుడప్పు డీవిధముగా నుపన్యసించియుండె ననియు, నిదియు నొకయుపన్యాసమే యనియును నీవు భావింపవలదు. అభ్యాసవశమున నామాటలే యుపన్యాసములవలె నుండును. ఇందిప్పుడు వక్తృతావిశేష మేదియును లేదు. దేశమునం దాఁడువాం డ్రెకభాగమైయున్నారని నేనిదివఱకు భావింపలేదు. ఎన్నఁడు నాలోచించియు నుండలేదు. అమ్మా! నేనింక విశేషించి మాటలాడను. అట్లు మాటలాడినచో మనఃపూర్వకముగఁ

జెప్పినది కావని యితరులు విశ్వసింపకపోవచ్చును. అందుచే నిక వక్తృత్వమును దగ్గించెదను." అనిచెప్పి తోడనే యుత్సాహదీప్తహృదయముతో సెలవుగైకొనిపోయెను.

అప్పు డానందమయి మహిముని బిలిపించి "బాబూ! మన శశిముఖితో వినయునకుఁ బెండ్లి కుదురదు." అనియెను.

మహి—ఏమి? నీకిష్టము లేదా?

ఆనం—ఇది తుదకు జరుగదు గావున నాకిష్టము లేదు. జరిగినచో నిష్టము గాకేమి?

మహి—గోరా యిష్టపడియెను. వినయుఁ డంగీకరించెను. ఇంకను సంశయ మేమున్నది? ఇఁక నీకిష్టము లేకున్నచో వినయుఁడు మానుకొనవచ్చును. ఈసంగతి నాకు బాగుగఁ దెలియును.

ఆనంద—వినయునిగూర్చి నాకు నీకంటె బాగుగఁ దెలియును!

మహి—గోరాకంటెనా?

ఆనం—ఆ—అందుచేతనే యెల్లవిషయముల నాలోచించి నాయభిప్రాయమును జెప్పితిని.

మహి—మంచిది. గోరా వచ్చునుగదా?

ఆనం—మహిమా! నామాట వినుము! దీనినిగూర్చి బలవంతముగఁ బ్రయత్నించినచోఁ దుదకు గందరగోళము పుట్టును. గోరా మరల నీవిషయమున వినయునితో మాటాడుట నాకిష్టము లేదు!

"అట్లే చూచుకొందము" అని తమలపాకులు నములుచు మహిముఁడు కోపముతో వెడలిపోయెను.

౨౬

గోరా బయలుదేరినప్పు డాతనితో, అవినాశుఁడు, మతిలాలు, వసంతుఁడు, రమాపతియు నలుగురును గలసి పోయిరి. కాని, గోరా నిర్దయోత్సాహవేగమునకు వారు తాళమును వేయఁజాలకపోయిరి. అం దవినాశవసంతులు జబ్బు చేయుటచే నాలుగైదుదినములలోనే కలకత్తాకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. గోరాయందలి భక్తిచే రమాపతియు మతిలాలునుమాత్ర మాతని నొంటిగా విడిచి పోఁజాలకపోయిరి. కాని వా రాతనితోఁ బడుకష్టములకుఁ బరిమితి లేదు. గోరా పోయినచో నొక్కచే పోక—నిలిచినచో నొక్కచోటనే నిలుకడ! విధివిరామము లేదు! గోరా బ్రాహ్మణుఁ డనిచెప్పి యేగృహస్థుఁడైన నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచినచో నాయింట నట్టియసదుపాయములున్నను నాతఁ డచ్చటనే దినములకొలఁది నిలిచిపోవుచుండెను. ఆతనియుపన్యాసముల నాలకించు భక్తజనులవలెనే గ్రామస్థులందఱు నాతని విడువజాలకుండిరి.

కలకత్తాకు వెలుపలనున్న గొప్పకుటుంబములవారును, చదువుకొన్నవారును ఎట్లుండిరో తెలిసికొనఁగలుగుటకు గోరా కిదియే మొదటిసారి. ఈప్రాంతగ్రామ్య భారతవర్ష మెంతవఱకు విచ్ఛిన్నమై, సంకీర్ణమై దుర్బలమై యుండెనో, ఆత్మశక్తి నెఱుంగక యాత్మమంగళము నాలోచింపక యెంతవఱకు ఉదాసీనమైయుండెనో, కొలఁదిదూరమునందలి గ్రామములలోనే యెంతటిపరస్పరవ్యత్యాసము కలిగియుండెనో, ఈవిశాలకర్మక్షేత్రమునఁ బ్రయాణముచేయుట కాత్మకల్పితము లగునెన్నెన్ని యడ్డంకులు ప్రతిహతములై యుండెనో, నీచత్వమే యెంతవఱకు గౌరవముగఁ జూడఁబడుచుండెనో, దానియెదుట సంస్కారమున కెంతమాత్రము నెట్లు నిలువనీడ లేకుండఁ బోవుచుండెనో, దానివ్యాపార మెట్లు నిద్రించుచుండెనో, ప్రాణ మెట్లు కదలఁటి యుండెనో, చైతన్య మెట్లు క్షీణమైయుండెనో యివి యంతయును గ్రామ్యజనులనడుమ మెలంగకున్నచో గోరాకు దెలియకపోయియే యుండును. గోరా యొక గ్రామమునం దుండఁగా నందొకయి ల్లంటుకొనియెను. ఊరివారందఱును గోలపెట్టుచుఁ బరుగులెత్తుచు నేడ్చుచుండుటయే కాని ప్రతీకారమును జేయఁజాలకపోయిరి. విపత్ప్రతీకారమునెడల గ్రామ్యజను లెంతయసమర్థులైయుండిరో గోరా యప్పుడు తెలిసికొనియెను. ఆయూరికి సమీపమునఁ జెఱువైనను లేదు. ఆఁడువాండ్రు దూరమునుండి నీరు తెచ్చుకొనుచుందురు. ఇట్లున్నను ధనవంతులగువారికైనను దమయింట నొకనూయి త్రవ్వించుకొనవలయు నను నూహ తోఁచలేదు. ఇదివఱకుఁగూడ నాయూరు చాలసారులు కాలిపోయినది. అది దైవదుర్విపాక మనియెంచి నిరుపాయులైయుండిరే గాని యూరివారెవ్వరును సమీపమునందొక చెఱువైనను ద్రవ్వించుకొనలేదు. ఒక్కయూరునుగూర్చియే యిట్లుండఁగా దేశమునంతనుగూర్చి యాలోచించుట గోరా కప్పు డెంతయో కష్టముగాఁ దోఁచెను. ఈవిషయమున మతిలాలుగాని, రమాపతిగాని యేమియు నాలోచింపకుండుట గోరా కన్నిటికంటెను నాశ్చర్యముగా నుండెను. అంతేకాక గోరా సంక్షోభపడుచుండఁగా వారిది యసంగతమనికూడ ననియుండిరి. "సామాన్యులందఱు నిట్లేయుందురు; ఇట్లే భావించుచుందురు; ఈకష్టములు వారికిఁ గష్టములుగాఁ దోఁపవు; ఇంతకంటె నెక్కుడుగా మెలంగుట వారికి డంబముగాఁ దోఁచును! ఈయజ్ఞానము, ఈమాంద్యము, ఈదుఃఖానుభవము — ఇది యంతయును జేరి యెంతటిభయంకరదుస్సహాభారమైయున్నది! మనదేశమునందలి శిక్షితులు, నశిక్షితులు ధనికులు దరిద్రులు మొదలగు నందఱితలలమీఁదను నీభారము పడియే యున్నది! అది యెవ్వరినిగూడ ముందఱికిఁ గదలనిచ్చుటలేదు!" అని గోరా యప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే రమాంబర లాత్మనిహ్నవయము కివమైపోవుచుండెను.

ఇంటికడనుండి జాబు వచ్చిన దని మతిలాలు వెడలిపోయెను. ఇఁక గోరాతో రమాపతియొక్కఁడుమాత్రమే యుండెను. అయిరువురును క్రమముగాఁ బోయి యొక యేటియొడ్డున నున్న ముసల్మానుపల్లెయింటఁ బ్రవేశించిరి. అందు బసకొఱకు హిందూ గృహములను వెదకఁగాఁ దుదకొక మంగలివానియిల్లు గనఁబడియెను. ఆ మంగలియు నాతని భార్యయు నొకతురకపిల్లవానిని పెంచుకొనుచుండిరి. నిష్ఠాపరుఁడగు రమాపతి కది కేవలమును నికృష్టముగాఁ దోఁచెను. ఆ మంగలి యనాచారమునుగూర్చి గోరా నిందించుచు "అయ్యా! మనము హరి యందును; వారు అల్లా యందును. దీనిలో నేమియుభేద మగపడుటలేదా?" అనియెను.

అప్పటి కప్పుడే యెండ తీక్ష్ణమైపోయెను; ఏరు దూరము; నడుమ నిసుక కాలి యున్నది. రమాపతి పరితాపముతో "హిందువులకుఁ బానయోగ్య మగుజల మెచ్చటదొరకును?" అని ప్రశ్నించెను. ఆ మంగలియింట నొకనూయి యున్నది; కాని యాచారము లోపించు నని రమాపతి యానీటిని త్రాగుటకు విరక్తుఁడయ్యెను. అప్పుడు గోరా "ఈబాలునకుఁ దల్లిదండ్రు లున్నారా?" అని ప్రశ్నించెను "ఇరువురు నున్నారు; కాని లేనట్లే!" అని మంగలి బదులు చెప్పెను. "అదియేమి?" అని గోరా యడిగెను. మంగలి యాకథ యంతయును జెప్పెను—

వారు నివసించుజమీందారీ యంతయును నీలిపంట పండించుదొరలయిజారా క్రిందనుండెను. ఏటియొడ్డునఁ బండించు నీలిపంటనుగూర్చి రయితులకును దొరలకును దీరనివివాదము కలిగెను. అందఱు నంగీకరించిరి. కాని ఘోషపురపు రయితులుమాత్ర మేటిబాడవను దొరలకు వశపఱచుట కంగీకరింపలేదు. ఆయూరివా రందఱును తురకలే. వారి నాయకుఁడగు ఫరూసర్దారు దేవునికైనను భయపడువాఁడుగాఁడు. ఆసంక్షోభములో నతఁడు పోలీసువారి నెదిరించి జైలునకుఁ బోయి వచ్చెను. అతని కింటనన్నము లేకుండఁ బోయెను. అయిన నాతఁడట్లే యుండెను. మేనేజరుదొరగారు పోలీసులతో స్వయముగ వచ్చి యాయూరిరయితులపంట లన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆకలహములో ఫరూసర్దారుకుడిచేయి విరిగిపోయెను. ఆ తరువాతఁగూడ గ్రామమునఁ బోలీసుగందరగోళము హెచ్చి ప్రజల బాధల కంతము లేకపోయెను. ప్రజలసొత్తులకుఁ గాని, స్త్రీలగౌరవములకుఁ గాని, రక్షణ లేకుండఁ బోయెను. అందుచే నూరిలోనివారు చాలమంది లేచిపోయిరి. ఫరూకుటుంబమునకు గతి లేదు. కట్టంబట్టలు తప్ప వారి కేమియును లేదు. వారట్టియవస్థలో బయటికి రాఁజాలకుండిరి. వారి కొక కుమారుఁడుండెను. వాఁడా మంగలిభార్యను "పిన్ని" అని పిలుచుచుండును. అందుచే నామె యాబిడ్డను దనయింటికిఁ దెచ్చి పెంచుచుండెను. ఆయూరిలోని కల్లోలమింకను నడఁగలేదు. పోలీసువారిసేన యింకను నిలిచి యున్నది. వారిప్పుడు

వచ్చి యేమి చేసినను నూరివారికి దిక్కు లేదు. పోలీసువారు మంచిచెడ్డలఁ జూడకుండ ఒకదినము నందఱను బాధించుచుండిరి. ఇదివఱ కెన్నఁడును పోలీసువారీగ్రామమునకు వచ్చి యింతదౌర్జన్యము చేయుట లేదు. ఈయూరిలో నొక్క యువకుఁడు మాత్రము దొరకకుండఁ బాఱిపోయెను. ఆతనియనుసంధానముకొఱకు పోలీసువా రింకను నిచ్చట నున్నారు. ఇకవఱ కిచ్చటివారిని జాలమందిని వారు జైలునకుఁ బంపియున్నారు. ఈగ్రామాచార మెప్పటికి వదలునో తెలియదు—ఇది కథ !

గోరా యాకథవినుచు నింకను లేవఁదలఁచుకొనలేదు. రమాపతిప్రాణములు పోవుచుండుటచే "ఇచ్చటికి హిందూగృహ మేదైన సమీపమున నున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

మంగ—ఇక్కడకు మూఁడుమైళ్ళదూరమున నీలిఫ్యాక్టరీ యున్నది. దానికిఁ తహశ్శీల్దారు బ్రాహ్మణుఁడే. ఆతని పేరు మాధవచటర్జీ.

గోరా—మంచివాఁడేనా ?

మంగ—యమదూతవంటివాఁడు ! అంతనిర్దయుఁడు, నంతటి చమత్కారియు నెచ్చటను లేఁడు. ఆతఁడే యీపోలీసువారికర్చు లన్నియును మామీఁదఁగట్టినవాఁడు! అం దాతనికిఁ గూడఁ గొంతలాభముండి యుండును.

ఆమంగలిభార్య యాకురకపిల్లవానికిఁ దల యంటి స్నానము చేయించుచుండు టంగాంచి రమాపతి యసహ్యించుకొని యింక నచ్చట నిలువఁజాలక "గోరాబాబూ! పోవుదము రమ్ము" అనియెను. గోరా బయలుదేఱునప్పుడు మంగలిం బిలిచి "ఈబాధలు పడుటకంటె నెక్కడకైనను బోఁగూడదా ? నీ కిచ్చటను జుట్టములు లేరా" అని ప్రశ్నించెను.

మంగ—చాలదినములనుండి వీరితోఁ గలసి యున్నాను. నేను హిందువును; నాకు భూమితోఁ బనిలేకుండుటచే ఫ్యాక్టరీవారు నన్ను బాధించుట లేదు ఇప్పు డీయూరిలోఁ దగినమగవాఁడే లేఁడు. నేనుకూడఁ బోయినచో నిచ్చటియాఁడువాండ్రందఱును బెంగపెట్టుకొని చచ్చిపోవుదురు.

గోరా—మంచిది. భోజనమైనతరువాత మరల వచ్చి నిన్నుఁ గలిసికొందును.

ఆఁకలివేఁడిచే రమాపతి కీయూరివారిమీఁదఁగూడఁ గోపము కలిగెను. ఇంతటి బలవద్విరోధమునకుఁ దల యొగ్గుట వారిబుద్ధిహీనతయే యని యాతనికిఁ దోఁచెను. వీరికిఁ దగినశాస్తియే యైనదని యాతఁ డనుకొనియెను. ఇట్టిదరిద్రులను బోలీసునిర్బంధమునఁ దుంచవలసినదేయనియు, గొప్పవారితోఁగలసి యుండవలయును గాని విరోధము తెచ్చుకొని పౌరుషము చూపుట తగ దనియు, ఫ్యాక్టరీదొర లీవిషయము బాగుగనే చేసి రనియు నాతఁడు భావించెను.

ఆయెండలో నిసుకలో గోరా యేమియు మాటాడక రమాపతితో నడచిపోయి ఫ్యాక్టరీసమీపమందున్న చెట్లగుంపునఁ బ్రవేశించి "రమాపతీ ! నీవు భోజనమునకుఁ బొమ్ము! నే నామంగలియింటికిఁ బోయెదను" అనియెను.

రమా—అది యేమి ? నీవు ! భోజనము చేయవా ! చటర్జియింట భుజించి మరి పోవుదము.

గోరా—నాకర్తవ్యమును నేను చేసికొందును. నీవు భోజనముచేసి తిన్నఁగా గలకత్తాకుఁ బొమ్ము! నాకింకను ఘోషపురములోఁ గొన్నిదినము లుండవలసివచ్చు నని తోఁచుచున్నది—నీ వట్లుండఁజాలవు.

గోరావంటిమతాచారి మ్లేచ్ఛునింట నుండెద నని చెప్పుటచే రమాపతిసర్వాంగకములును గంటకితము లైపోయెను. గోరా యిప్పు డన్నపానములను త్యజించి ప్రాయోపవేశము చేయఁదలంచెనా యని మాత్రము భావించెను అంతటిచే నాతనికి నిమిష మొక యుగముగా నుండెను. ఆలోచించుట కవకాశము లేదు. ఎట్లయినఁ దప్పించుకొని పోవలయు నని యెంచి రమాపతి గోరాను బలవంతపెట్టలేదు. చూచుచుండఁగనే గోరా దీర్ఘశరీరము, దీర్ఘచ్ఛాయతోఁగూడ నెండలోఁబడి నిర్జనక్షేత్రమాలికా మధ్యమునుండి యొంటిగాఁ దిరిగిపోయెను.

మంగలి యొంటిగావచ్చినగోరాను జూచి యాశ్చర్యపడియెను. గోరా యా మంగలిచేఁదతోనే యానూతినీళ్ళు తోడికొని త్రాగెను. తరువాత గోరా యాతని యింట వంట చేసికొని భుజించి "నేను నీయింట నాలుగుదినములు నుండెదను" అని యెను. ఆమంగలి భయభక్తులతోఁ జేతులు జోడించుకొని "ఈయల్పునియింట మీ వంటివా రుండఁగోరుటకన్నను గావలసిన దేమి? కాని మీరిచ్చట నుండుట పోలీసు వారి కనుమానముగ నుండునేమో యని భయముగా నున్నది" అనియెను.

గోరా—నేనుండఁగాఁ బోలీసువారు నిన్నేమిచేయుటకును సాహసింపఁజాల రు. అట్లు జరిగినచో నేను నిన్ను రక్షింతును.

మంగ—అయ్యా! మీరు రక్షించినను నాకు రక్షణ ముండదు. నే నేదియో మోసము చేయుటకై మిమ్ము దీసికొని వచ్చితినని పోలీసువారు తప్పుసాక్ష్యమును సిద్ధము చేసి నన్ను దండింతురేమో? ఇంతవఱకు నేనీయల్లరిలోఁ జిక్కుకొనకుండఁ దప్పించుకొని యుంటిని. నేనుగూడ నీయూరు విడిచి పోవలసివచ్చినచో నిచ్చటివా రందఱును జచ్చిపోవుదురు.

గోరా పట్టణమునందే పెరిగినవాఁ డగుటచే మంగలిభయమునకుఁ గారణమును దెలిసికొనఁజాలకపోయెను. న్యాయపక్షమున నుస్థిరముగ నిలుచుటయే యన్యాయపక్షమునకుఁ బ్రతీకార మని గోరా యుద్దేశము! ఈవిపన్నగ్రామమును నిస్సహాయస్థితి

లో విడిచి పోవుట యాతని కిష్టము లేకుండెను. అప్పుడు మంగళి యాతని పాదములపైఁ బడి "బాబూ! మీరు బ్రాహ్మణులు. మీరు మాయింటి కతిథులై వచ్చియుండఁగాఁ బొమ్మనుటకంటె నపచారములేదు. కాని, మీరు మాయింట నున్నచోఁ బోలీసువారివలన భయము కలుగు నని నాయందు దయఁగలవారు కావుననే మీతో మనవి చేసికొనుచున్నాను." అనియెను.

మంగళి బుద్ధిలేక యకారణముగ భయపడుచుండె నని విరక్తుఁడై గోరా యపరాహ్ణసమయముననే యాయిల్లు విడచి పోయెను. ఆమ్లేచ్ఛాచారునియింట భోజనము చేసినందుల కాతనికిఁ గష్టముకూడఁ గలిగెను. అతఁ డాయాసముతో సాయంకాలము వఱ నీలిఫ్యాక్టరీ కచేరికిఁ బోయెను. రమాపతి భోజనము చేసిచేయకుండఁగనే కలకత్తాకుఁ బోయి యుండుటచేఁ గోరా కగపడలేదు. మాధవచటర్జి గౌరవముతో గోరా నాతిథ్యమునకుఁ బిలిచెను. గోరా యగ్నిజ్వాలవలె మండుచు "మీయింట నేను మంచినీళ్లయినను ద్రాగను" అనియెను. మాధవుఁడు విస్మితుఁడై కారణ మడిగెను. గోరా యాతని నత్యాచారి యనియు, నన్యాయపరికరకుఁ డనియుఁ దూలనాడి చటాలున లేచెను. అప్పుడు కుర్చీపైఁ గూర్చుండి హుక్కాను సేవించుచున్న పోలీసు ఇనస్పెక్టరు గంభీరముగఁ గూర్చుండి కఠినస్వరముతో "ఎవరు నీవు? ఏయూరు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా యామాటకు బదులు చెప్పక "నీ వినస్పెక్టరని యెఱుంగుదును. నీవు ఘోషపురమునఁ జేసినచర్య లన్నియును విన్నాను. ఇంకను నిట్లే చేయుచున్నచో-" అనియెను.

ఇన—ఊరితీయించెదవు కాఁబోలు నేమి? అట్లే యగపడుచున్నావు కడుపుఁ గూటికి వచ్చి కన్నులెఱ్ఱచేయుటయా? ఎవ రక్కడ ?—

మాధవుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యాతనిచేయి పట్టుకొని "అంతపని యెందులకు? పెద్దమనుష్యు నవమానింపవలదు!" అని వేఁడుకొనియెను.

ఇన—ఎంటువంటి పెద్దమనుష్యుఁడు? ఈతఁ డిట్లు మాటాడుట మిమ్మవమానించుట కాదా?

మాధ—అతఁ డన్నమాటలోఁ దప్పులేదు. కోపపడిన నేమిలాభము? మన మీఫ్యాక్టరీదొరలయన్నము తినుచున్నాము. ఇంతకంటె నింకఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. కోప మెందులకు బాబూ! నీవు పోలీసుఇనస్పెక్టరువు; నిన్ను యమభటుఁ డనినఁ దిట్టగునా? పెద్దపులి మనుష్యునిఁ జంపి తినును. అది సాధుత్వము కాదని దానికే తెలిసియుండవచ్చును. కాని యేమిచేయును? దానికట్లే తిని జీవింపవలసి యున్నది.

మాధవుఁడు నిష్ప్రయోజనముగఁ గోపమును బ్రదర్శించునట్టి స్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. ఎవ్వనికలన నెట్టి యుపకార మగునో, యెట్టి యపకార మగునో ముందుగాఁ దెలిసి యెవ్వరు చెప్పఁగలరు? మాధవుఁ డెప్పుడు నెవ్వరికైన నవమానము గాని యనిష్టముగాని బాగుగ నూహించియే చేయుచుండును; కాని యూరక వృథాకోపముచే నితరులను నొప్పించి తనసామర్థ్యమును దుర్వినియోగము చేయువాఁడు కాఁడు.

అప్పు డినస్పెక్టరు గోరాను జూచి "బాబూ! మేము సర్కారు పనివాండ్రమై వచ్చి యున్నాము. ఈవిషయమునుగూర్చి యేమి చెప్పినను గందరగోళము పుట్టి మా కొంపలు మునిఁగిపోవును." అనియెను.

గోరా యేమియు మాటాడక వెడలిపోవుచుండెను. మాధవుఁ డాతని వెంబడించి "అయ్యా! నీమాటలోఁ దప్పులేదు. మేము కసాయిపని చేసితిమి. ఈ యినస్పెక్టరును జూచితివా? ఆతనిప్రక్కను గూర్చుండుట కూడఁ బాపము! అతనిచే నోటితోఁ జెప్పఁజాలనంతటి దుష్కర్మల నెన్నిటినో చేయించితిని. ఇఁక నెంతరో కాల ముండదు. నాబిడ్డపెండ్లికిఁ దగినడబ్బు రెండుమూఁడేండ్లలో సంపాదించుకొని కుటుంబముతోఁ గాశికిఁ బోయెదను. ఒక్కొక్కప్పు డురిపెట్టుకొని చావవలయు నని తోఁచుచుండెను. బాబూ ఈరాత్రి యెక్కడకుఁబోయెదరు? ఇక్కడనే భుజించి పరుండుఁడు. ఆ యినస్పెక్టరు మీసమీపమున కైన రాకుండునట్టి యేర్పాటుచేయుదును." అని వేఁడికొనియెను.

అందఱికంటెను గోరా కాఁకలి యెక్కువ! నేఁటిమధ్యాహ్నభోజన మాతనికి సరిపడలేదు. కాని యిప్పు డాతనియొడలు మండిపోవుచున్నది; ఇక్కడ నుండుట కిష్టములేక తుద కాతఁడు "నాకుఁ జాలఁ బనియున్నది!" అని చెప్పివైచెను.

మాధ—అట్లయినచో నాగుఁడు. మీకు లాంతరు నిచ్చెదను.

ఆమాటకు బదులుచెప్పక గోరా వెడలిపోయెను. మాధవుఁ డింటికివచ్చి యినస్పెక్టరును జూచి "ఈతఁడు కలెక్టరునొద్దకుఁ బోవును. నీవుకూడ నేఁడొక మనుష్యుని బంపుము!" అనియెను.

ఇన—ఎందుకొఱకు?

మాధ—మఱేమియును లేదు. ఈపెద్దమనుష్యుఁ డెక్కడనుంచివచ్చి యిక్కడిసంగతులను దెలిసికొనఁబ్రయత్నించుచుండెనో తెలిసికొనివచ్చుటకు మాత్రమే.

౨౭

కలెక్టరు బ్రౌన్‌దొర సాయంకాలమున నేటియొడ్డున విహారము తిరుగుచుండెను. ఆతనితో హారానబాబుకూడ నుండెను. దూరమున దొరసాని పరేశునితనయలను

వెంటఁబెట్టుకొని బండిపై గాలిసికారుచేయుచుండెను. బ్రౌనుదొర తఱచుగాఁ బెద్ద మనుష్యులకుఁ దోఁటవిందులు చేయుచుండెను; శుభకార్యములకుఁ బిలిచినచో గొప్ప వారియిండ్లకు బోవుచుండెను. పాఠశాలలయందలి బహుమతిపరీక్షలకు సభాపతిత్వ మును గాంచుచుండెను. ఉత్సవములు గానసభలకును బోవుచు నందఱితోడను గలసి మెలసి యుండును.

అతనిభార్య మిషనరీకన్యయగుటచే వారియింటఁ దఱచుగా మిషనరీస్త్రీలకు టీపార్టీ జరుగుచుండును. ఆతఁడు జిల్లాలో నొకబాలికాపాఠశాలను స్థాపించి జాగ్రత్తగాఁ బరిపాలించుచుండెను. పరేశునితనయలు బాగుగఁ జదువుకొన్నవారగు టచే నాదొర వారిని గౌరవించుచుఁ దఱచుగా జాబులు వ్రాయుచు క్రిస్మసులో వారికి మతగ్రంథములను బహుమానముల నిచ్చుచు నుండెను.

కృషిప్రదర్శనసమాజేశ ప్రారంభ మగుటచే హారానుఁడు, సుధీరుఁడు, వినయుఁడు, వరదాసుందరి, యామెబిడ్డలునుగూడ వచ్చియుండిరి. పరేశుఁ డీసమ్మర్దమున నుండఁజాలక యొంటిగా నింటనే యుండిపోయెను. అతనిసంరక్షణకు సుచరిత యాఁగఁదలఁచెను గాని పరేశుఁడు మరియాదకాదని చెప్పి యామెనుగూడఁ బంపివై చెను. వారందఱు నిప్పుడు సర్కారుబంగాళాలో నుండిరి. కమీషనరుదొరగారు సస్త్రీకులై వచ్చిననాఁటిసాయంకాలమే నాటకాభినయమున కేర్పాటు జరిగెను. అందుకొఱకు కలెక్టరు తనజిల్లాలోని దొరలనెల్ల నాహ్వానించెను. కొందఱు బంగాళీ బాబులుకూడ నాహ్వానింపఁబడి వచ్చియుండిరి. వారికి వంటల కొకబ్రాహ్మణుఁడు కూడ నియమింపఁబడియెను.

హారానబాబు విశేషముగాఁ గ్రీస్తుమతమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటాడుచుం డెను. అతనిమతజ్ఞానమునకు కలెక్టరు మిగుల నాశ్చర్యపడి యింకను నీవీమతము నేల స్వీకరింపలేదనికూడ నడిగియుండెను. ఈసాయంకాలము దొరగారు హారానబాబుతో బ్రహ్మసమాజమును గూర్చియు, హిందూసమాజమును గూర్చియు నాలోచించుచుఁ దిరుగుచుండఁగా గోరా యచ్చటికి వచ్చి "గుడ్ ఈవినింగ్ సార్" అని యెదుట నిలువఁబడియెను. గోరా కచేరీసమయమునందు దొరను జూడవలసినదే కాని డఫేదారునకు లంచమియ్యనిచో దర్శనము దొరకదు. అట్లు చేయుట యవమానముగా భావించి యాతఁ డీసికారుసమయమునఁ జూడవచ్చెను. అప్పుడు హారానుఁడుగాని, గోరా గాని యొక్కరి నొకరెఱిఁగియున్న ట్టిభావమును ప్రకటింపలేదు.

గోరాయొడ్డుపొడుగురంగులను గాంచి బంగాళీలలో నిట్టివారిని జూడలేదని కలెక్టరు విస్మితుఁ డయ్యెను. అతనిదుస్తులన్నియును మాసియుండెను. ఒకరుమాలును తలకుఁజుట్టుకొని వెదురుకఱ్ఱను బట్టుకొని గోరా నిలువఁబడి "నేను ఘోషపురమునుండి

వచ్చితిని" అని చెప్పెను. కలెక్టరు విస్మితుఁడయ్యెను. ఘోషపుర వ్యవహారములను గురించి యెవ్వఁడో వచ్చి యాక్షేపించెనని దొర యిదివఱకే వినియుండెను. అతఁడే యీతఁడై యుండునని తలఁచుకొని కలెక్టరు ఆతని యాపాదమస్తకమును దీవ్రదృష్టితోఁ జూచి "నీ వేజాతివాఁడవు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా— బంగాళీబ్రాహ్మణుఁడను.

దొర—ఆలాగా! పత్రికలతో నీకు సంబంధ మున్నదనుకొనెదను.

గోరా—లేదు.

దొర—అట్లయినచో నీవు ఘోషపుర మెందులకు వచ్చితివి?

గోరా—పర్యటనము చేయుచు మార్గవశమున వచ్చితిని. పోలీసువారి దౌర్జన్యములచే నా గ్రామమంతయు దుర్గతిపాలై యున్నది. ఇంకను నుపద్రవములు కలుగునని తోఁచి ప్రతీకారమునకు గోరి మీయొద్దకు వచ్చితిని.

దొర—ఆ గ్రామస్థు లందఱును చాలదుర్మార్గులు.

గోరా—కారు! నిర్భయులు; స్వతంత్రులు! వా రన్యాయములను, నత్యాచారములను నిశ్శబ్దముగ సహించి యుండఁజాలరు!

దొర—(కోపముతో) ఇక్కడివారి సంగతులు నీవు బాగుగాఁ దెలియవు.

"ఇక్కడిసంగతులు నాకంటెను మీకెక్కువ తెలిసియుండవు?" అని గోరా మేఘగంభీరస్వరముతో బదులుచెప్పెను.

దొర—నీవీఘోషపురవ్యాపారమునఁ గలుగఁజేసికొన్నచోఁ జిక్కులలోఁ బడిపోవుదువు! జాగ్రత్త!

గోరా—మీరే యిట్టిదౌర్జన్యముల నడఁగింపనప్పుడు, గ్రామస్థుల నింకను బాధింపవలయు నని మీకే పట్టుదల యున్నప్పుడు నాకిక నుపాయ మేమున్నది? పోలీసువారి నెదిరింపవలయు నని నేను గ్రామస్థుల నందఱను బ్రోత్సహించుటకై ప్రయత్నింపవలసియుండును.

పచారుచేయుచున్న దొర యాకస్మికముగ నాఁగి గోరాను దీవ్రదృష్టితోఁ జూచి గర్జించుచు "ఆహా! అంతపంతమా?" అనియెను.

గోరా మఱి యేమియు మాటాడక ధీరగంభీరగమనముతో వెడలిపోయెను.

దొర—గోరాబాబూ! ఇప్పుడు మీదేశస్థు లందఱిలోనను నిట్టి దుర్లక్షణము లగపడుచున్నవేమి?

గోరా—చదువులో నింతగంభీరభావము లేదు! ఆధ్యాత్మిక చారిత్రక నైతిక జ్ఞాన మసలే లేదు! అందుచేతనే యిట్లున్నారు! ఇంగ్లీషు చదివెదరే గాని యందలి మంచిని గ్రహించుటకు వీరికిఁ జేతగాదు. భారతవర్షము నింగ్లీషువారు పాలించుట

భగవదుద్దేశమని యావిశ్వాసహీను లంగీకరింపరు! ఎంత చదివినను వీరి కనుభవజ్ఞానము లేదు. అదియే దీనికంతటికిని కారణము.

దొర—క్రీస్తు నంగీకరింపకున్నచో నీభారతవర్షమున కెన్నఁటికిని సంపూర్ణధర్మబోధము కలుగదు.

హారా—ఇదియు నొకవిధముగా సత్యమే!

అని హారానుఁడు తనక్రీస్తుమతజ్ఞానమునుగూర్చియు, నందలి యభిమానమును గూర్చియు విశేషించి మాటలాడుచుండెను. ఇంతలో దొరసాని యింటికిఁ బోవుచున్నానని కేకవైచుటచే దొర యదిరిపడిపోయి తనబండి నెక్కి హారానునితో మనము రాత్రిమాటాడుదమని చెప్పి వెడలిపోయెను.

హారానుఁడు బంగాళాకుఁ బోయి యారాత్రి కలెక్టరుతోఁ గ్రీస్తుమతమును గూర్చియే విశేషముగ మాటలాడెను. కానియప్పు డగపడినగోరాప్రశంసయేయెత్తలేదు.

౨౮

ఏదో యొకవిధముగా నేరమును విచారింపకుండఁగనే గ్రామస్థులకు భయము పుట్టించుటకై నలుబదియేడుగురుపౌరులు కైదునం దుంపఁబడిరి. కలెక్టరును జూచిన తరువాత గోరా వకీలకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనసహపాఠియగు సాతకడీహాల్దారచ్చటి వకీలుగా నుండెనని తెలిసికొని యాతనియొద్దకుఁ బోయెను. సాతకడీ యాతనిం గాంచి "ఓహో! గౌరమోహనుఁడా? ఇచ్చటి కేల వచ్చితివి?" అనియెను.

గోరా—ఘోషపురపౌరులను జామీనుమీఁద విడుదలచేయించుటకై వచ్చితిని.

సాత—ఎవ్వరు జామీనుందురు?

గోరా—నేనే.

సాత—నలుబదియేడ్గురకు జామీ నుండుట నీకు సాధ్యమగునా?

గోరా—సొమ్ము జామీనుమీఁద విడుదల యిచ్చినచో నేను చెల్లించివైతును.

సాత—తక్కువసొమ్మగుననుకొంటివా యేమి?

మఱునాఁడు కలెక్టరుగారియొద్ద జామీనుకొఱకు దరఖాస్తు చేయఁబడెను. నిన్నటి మలినవస్త్రధారి యగువీరమూర్తిని గాంచి కలెక్టరాదరఖాస్తును ద్రోసివైచెను. పదునాలుగేండ్లబాలుఁడు మొదలు, పండ్లూడినవృద్ధునివఱకును గలవారందఱును కైదులోఁ బడి కష్టపడవలసి వచ్చెను.

గోరా యీయభియోగమును నడిపింపవలయు నని సాతకడీని గోరెను. ఆతఁడు గోరాను గాంచి "సాక్షులెక్కడ దొరకుదురు? సాక్షులందఱు నపరాధులే. మఱియు నిది దొరలతోడికలహము కావున నిరుపేదగ్రామములవా రందఱును విచారిం

పఁబడిరి. ఇంతఁ జదువుకొన్న గొప్పవారిప్రోత్సాహ ముండు నని కలెక్టరనుమాన పడుచున్నాఁడు. నన్నుఁగూడ ననుమానించు నేమో? ఇట్టియల్లరులకుఁ బ్రతికారము చేయకున్నచో దొరలు గ్రామములో నుండుటకే యిబ్బంది కలుగునని యింగ్లీషుపత్రికలు వ్రాయుచున్నవి. ఇటిస్థితిలో దేశస్థులే దేశమునందు సుఖముగా నుండుట కవకాశము లేదు. దౌర్జన్యములు జరుగుచుండె నని తెలిసియు నూరకుండవలసివచ్చుచున్నది.” అని చెప్పెను.

గోరా—(తీవ్రస్వరముతో) ఏల యూరకుండవలయును ?

పాత—నీవింకను స్కూలులో నున్న రీతినే యగపడుచున్నావు. ఎందుల కందువా? నాయింట భార్యాపుత్రు లున్నారు. డబ్బు సంపాదింపకున్నచో దినము గడవక యుపవాసము చేయవలసివచ్చును. ఇతరుల బాధలు నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుటకును, సంసారమునకును జాలదూరము. ఇంతేకాక యీ దేశమున నొక్కని పైఁబడినమందికుటుంబము ఆధారపడి యుండును. అట్టిచో మతిపదిమందిని భరించుట కవకాశ ముండదు.” అనియెను.

గోరా—అట్లయినచో వీరేమియును జేయవా? హైకోర్టువరకు—

పాత—ఇది యింగ్లీషువారిని బాధించిననేర మని నీకుఁ దెలియలేదా? ప్రతి దొరయును రాజే—ఒక చిన్నదొరను బాధించినను నది రాజద్రోహమే. ఉపయోగము లేనివిషయమునఁ బనిచేసి కలెక్టరునకుఁ గోపము కలిగించుట నాకిష్టము లేదు.

అప్పుడు గోరా రేపటిపదిగంటలబండిలోఁ గలకత్తాకుఁ బోయి యొకవకీలును దీసికొనిరావలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. మరునాఁడాతఁడు స్టేషనునకుఁ బోవుచుండగాఁ ద్రోవలోనే ప్రయాణమున కాతంకము కలిగెను.

ఆప్రదర్శనసమావేశసమయమున నాయూరివిద్యార్థులును గలకత్తావిద్యార్థులును రెండుపక్షములుగాఁ జేరి పోటీగా క్రికెటు నాడుచుండిరి. అప్పుడు పొరపాటున బంతిచెదరి యొకనికాలికిఁ దగిలి గాయమయ్యెను. ఇరువురువిద్యార్థు లాతనిఁదీసికొని పుష్కరిణియొద్దకుఁబోయి యొకగుడ్డను దడిపి యాతనిగాయమునకుఁ గట్టు కట్టుచుండిరి. అప్పుడు చెరువుకావలివాఁడు వచ్చి వారినిఁగొట్టుచుఁ దిట్ట నారంభించెను. త్రాగుటకొరకు నియమింపఁబడిన యీపుష్కరిణిలో నెవ్వరును దిగఁగూడదు. ఆసంగతి విద్యార్థులకుఁ దెలియదు. తెలిసినను నొకసామాన్యుఁడగు పహరావానియాజ్ఞను బాలించునంతటి సహనభావము విద్యార్థుల కుండదు. అందుచే వారందఱు నేకమై యాపహరావానిని జావఁగొట్ట నారంభించిరి. ఇంతలో మఱికొందఱు పోలీసువారు వచ్చి తిట్టుచు విద్యార్థులను లాటీలతోఁ గొట్టుచుండిరి. ఆసమయమునకు సరిగా గోరా యచ్చటికి వచ్చెను. ఆవిద్యార్థు లందఱు నాతఁ డెఱింగినవారే. వారి కిట్టి

యవమానము కలుగుట గోరా సహింపక పోలీసువారిని డీకొనియెను. ఇంతలోఁ జాలమంది విద్యార్థులు వచ్చి పోలీసువారిని జెతుకఁగొట్టి పంపివైచిరి. దారినే పోవువారందఱును గుంపులుగా వచ్చి యిది యంతయును జూచి యానందించిరి. కాని యీ తమాషా యంతయును బమాషగాఁ బోలేదు.

మూఁడు నాలుగు గంటలవేళ దాక బంగాళాలో వినయుఁడు, హారానుఁడు, లలిత మొదలగువా రందఱు నభినయప్రదర్శనమును సరిచూచుకొనుటకుఁ బ్రవృత్తులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁ డెఱిఁగిన యిరువురు విద్యార్థులు వచ్చి గోరాను మఱి కొందఱు విద్యార్థులను పోలీసువారు తీసికొనిపోయి చెఱసాలయం దుంచి రనియు రేపు కలెక్టరునొద్ద విచారణ జరుగు ననియుఁ జెప్పిరి. 'గోరా చెఱయం దున్నాఁడు!' అను నీమాటను హారానుఁడు తప్ప నందఱు నదరిపడిరి. వినయుఁడు తత్క్షణమే లేచి తనసహాధ్యాయుఁడగు సాతకడీయొద్దకుఁ బోయి సర్వమును దెలిపి యాతని వెంటఁబెట్టుకొని కారాగృహమునొద్దకుఁ బోయి గోరాను జూచి "ఈసాతకడీ నీపక్షమున వకీలుగా నుండి నిన్ను జామీనుపై విడుదల చేయించును!" అని చెప్పెను. గోరా "నాకు వకీలును వలదు; నావిడుదలకొఱకుఁ బ్రయత్నమును వలదు!" అని చెప్పెను.

సాతకడీ వినయునివంకఁ జూచి "ఇది యేమిమాట? చూచితివా? గోరా ఇంకను బడిపిల్లవానివలెనే మాటలాడుచున్నాఁడు. ఈతనితీవ్రస్వభావ మిప్పటికి నట్లే యున్నది!" అనియెను.

గోరా—అదృష్టవశమున నాకుఁ గావలసినంత ధనమును, మిత్రులు నున్నారని యెంచి యామూలమున జైలునుండి విడుదల నందవలయు నని నేనూహించుట లేదు. మన దేశమునందును నీతిధర్మము లున్న వని రాజు గ్రహించునట్లు చేయవలయును. ప్రజలయెడల నవిచారుఁడై యుండుట రాజునకు ధర్మము గాదు. కాని, యీదేశమున వకీళ్ళకు డబ్బు నిచ్చుకొనలేనివారు జైళ్ళలోఁ బడి చావవలసి వచ్చుచున్నది. కోర్టులలో న్యాయము కొట్టుకొలది వెచ్చించికొనవలసి వచ్చుచున్నది. వచ్చినను సరియే గాని నేనీవిచారణమునం దొకదమ్మిడియైనను వెచ్చింపఁదలఁచుకొనలేదు.

సాత—కాజీపరిపాలన మైనచో లంచములకుఁ దలలే యమ్ముకొనవలసి యుండును.

గోరా—లంచములఁ దీసికొనవలయునని రాజశాసనము లేదు. అది యధికారుల చేతులలోనున్నది. ఇప్పటి న్యాయసభలలో నిలువఁబడి వాదియైనను, ప్రతివాదియైనను, దోషియైనను నిర్దోషియైనను గన్నీరు విడువవలసినదే గదా! మఱియు నిర్ధనుఁ డగువానికి వ్యవహారమున జయము గాని, గౌరవముగాని లేదు. ఇఁక దొరతనమువారే వాదులగు రాజవ్యవహారమువంటివానిలో వకీళ్ళును బ్యారిష్టరులును వారిపక్షమే. నాకు న్యాయము

లభించినచో మంచిదే. లేకున్న నాయద్భుతము! విచారణయందు వకీలుతోఁ బ్రయోజనమే లేనప్పుడు సర్కారు పక్షమున వకీలేల? ప్రయోజనమున్నచో గవర్నమెంటునకు రుద్ధవిపక్షమునఁగూడ నొకవకీ లుండవలసినయావశ్యక మేమున్నది ? ఇది ప్రజల యెడల శత్రుత్వము కాదా ? ఎట్టి రాజధర్మము !

పాత — సోదరా ! కోపపడియెద వేమి ? సివిలిజేషను చౌకసరకు కాదు. సూక్ష్మవిచారణ కావలసియున్నచో సూక్ష్మశాసనములఁ జేయవలయును. అట్లు చేసినచో శాసనవ్యవసాయకులు లేక పను లాగిపోవును. వ్యవసాయము ఉన్నప్పుడే క్రయవిక్రయము లుండును. అందుచేతనే కోర్టులు న్యాయసంపాదనమును జేయు క్రయవిక్రయ వ్యాపారులచే నిండబడినవచ్చెను— ఇచ్చట ధనములేనివాని కపజయమే— కాని, నీవు రాజవైనచో నేమిచేసెదవో చెప్పుము.

గోరా— వేలకొలఁది జీతములు తీసుకొనుచున్న యధికారులకే యర్థముకాని చట్టము లున్నప్పుడు నిర్భాగ్యులగు వాది ప్రతివాదుల పక్షపు వకీళ్ళఖర్చులు దొరతనవారు భరించినవారుగా నుండును. న్యాయముగు తీర్పు జరిగినతరువాత ఖర్చులు ప్రజలపైఁ గట్టవచ్చును.

పాత — మంచిది. ఆదినము లింకను రాలేదు. నీప్రభుత్వమురాలేదు. నీవిప్పుడు సభ్యప్రభుత్వమువారికోర్టునందుఁ బ్రతివాదివై యుంటివి. నీవు ధనమును దెచ్చింపవలయును. లేదా వకీళ్ళ నాశ్రయింపవలయును. ఇంతకంటె నీకిప్పుడు మూఁడవగతిలేదు.

గోరా— ఏప్రయత్నమును జేయకున్నచో నేమగునో యా గతియే నాకుఁ గలుగనిమ్ము. ఈరాజ్యమునఁ గేవలము నిరుపాయుఁడగువాని కేగతియో నాకు నదియే—

వినయుఁ డెన్నియోవిధముల ననునయించెను. కాని గోరా వానిని జెవినిబెట్టక "ఆకస్మికముగా నీ విచ్చటి కేలవచ్చితివి?" అనియెను. వినయుని మొగ మెఱ్ఱనయ్యెను. గోరా జైలునం దుండెను గాని లేకున్నచో వినయుఁ డాతనికిఁ దీవ్రముగానే బదులుచెప్పి యుండును. ఆతఁడు "నామాటకేమి?— ఇప్పుడు నీవు"— అనియెను.

గోరా— నేను రాజుగారి యతిథిని. నన్నాయన గౌరవించుచున్నారు. నిన్నెవ్వరు నిటకుఁ బిలువలేదే!

వినయుఁడు గోరాను విడుదలయగుట యసంభవమనియెంచి వకీలు నేర్పఱచుటమాని "నీవిక్కడ భుజింపఁజాలవు. నీకు భోజనము పంపుట కేర్పాటు చేయుదును" అనియెను. "నీ వేల వృథాశ్రమపడెదవు? జైలులో నందఱివలెనే నేను భుజింతును. నాకుమాత్ర మితరభోజన మేల?" అని గోరా బదులుచెప్పెను.

వినయుఁడు మనఃకష్టముతో బంగాళాకుఁ బోయెను. సుచరిత యొకగదిలోఁ దలుపులు మూసికొని యుండి కిటికీనుండి వినయునిరాక కెదురుచూచుచుండెను.

అందఱితోడను గలసియుండుట యామెకు దుస్సహముగా నుండెను. దీనవదనముతో వచ్చుచున్న వినయునిం గాంచి యామెహృదయమున భయసంశయములు కలిగెను. ఆమె యెట్లో మనసు కుదుటపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పుస్తకమును జూచుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. లలిత యిష్టములేకపోయినను నొక గదిలోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. లావణ్య సుధీరునితో నాడుకొనుచుండెను. లలిత వారిని జూచుచుండెను. హారానుఁడు కాఁబోవు ప్రదర్శనమును గూర్చి వరదాసుందరితో నాలోచించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి సుచరితతో గోరావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. సుచరిత కొయ్యబడిపోయెను. లలిత కుట్టుపని మానివైచి కందినమొగముతో వెలుపలకు వచ్చెను.

వర — వినయబాబూ! నీవు మఱియొకలా గుండవలదు. గోరాబాబును గూర్చి నేను దొరసానిని వేడుకొందును.

విన — వలదు. మీరట్లు చేయవలదు. ఇది గోరాకుఁ దెలిసినచో జీవితమున్నంత వఱకు నన్నాతఁడు క్షమింపఁడు.

సుధీ — ఆతనిపక్షమున సమర్థించుటకుఁ దగినయేర్పాటు చేయవలయును.

జామీనునకుఁగాని, వకీలును బెట్టుటకుఁగాని గోరా యిష్టపడుట లేదని వినయుఁడు చెప్పెను. హారానుఁ డసహ్యభావముతో "పోనిమ్ము! ఎందుల కీవట్టిగోడకు" అనియెను. లలితకు హారానునియం దెట్టిభావ మున్నను నింతవఱ కామె యాతని నెదిరించుట లేదు. ఇప్పు డామె తీవ్రభావముతోఁ దలయూచుచు "ఇది వట్టిగోడ కాదు! గోరాబాబు మంచిపనియే చేసెను. కలెక్టరు మనమీఁద నేరము మోపినప్పుడు మనలను మనమే కాపాడుకొనవలయును. వారి పెద్దజీతములకొఱకు మనము పన్నుల నిచ్చుకొనుచునే యున్నాము. ఇంకను వారిబాధలనుండి తప్పించుకొనుటకు వకీళ్ళకు ఫీజులు కూడ నిచ్చుకొనవలయునా? ఇట్లు న్యాయమును సంపాదించుటకంటె జైలునకుఁ బోవుట మంచిది!" అనియెను.

లలిత యిట్లు తన్నెదిరించునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. ఇప్పు డామె యింతతీవ్రముగ భాషించుట యాతని కాశ్చర్యముగా నుండెను. హారానుఁ డప్పుడు లలితను దర్శించుచు "ఈసంగతులన్నియు నీకేమి తెలియును? వట్టిచదువులను మాత్రము చదివి యెట్టియనుభవజ్ఞానమును లేక, యెట్టిబాధ్యతయును లేక తిరుగుచుండు నాతతాయులయున్మత్తప్రలాపములను విని నీతల తిరిగిపోయినట్లున్నది" అని మందలించి నిన్న గోరాకును, గలెక్టరునకును జరిగిన సంవాదమంతయును దెలిపెను. ఘోషపుర వ్యాపార మిదివఱకు వినయునకుఁ దెలియదు. అదివిని వినయుఁడు గోరాను గలెక్టరు క్షమించుట యసంభవమని యనుకొనియెను.

హారానుఁడే యుద్దేశముతో నీసంగతి యుంకించినను దెలిపెనో యాయుద్దేశము నిష్ఫలమైపోయెను. ఇంతియగాకను హారానుఁడు గోరాను గూర్చి వక్రోక్తి చెప్పక యూరకుండెను. అప్పుడు గోరాయెడల నతని కనురాగము బ్రకటించుచు మాటాడెను. ఇందువలన నాతని నీచత్వము వెల్లడియగుటచే సుచరితకు హారానునియెడలఁ గోపము కలిగెను. ఎదిరించి మాటాడవలయునని యుద్రేకము కలిగెను గాని యామె యెట్లో మనసు దిగ్ర్తిప్పుకొని పుస్తకము విప్పి కంపితకరములతోఁ బత్రములను దిరుగవైచుచుండెను. అప్పుడు లలిత యుద్ధతభావముతో "హారానబాబు నొకయుపేక్షాభిప్రాయముతో నుపేక్షించుఁగాక! ఎట్లయినను ఘోషపురవ్యాపారమున గౌరమోహనబాబు గొప్పతనము స్పష్టపడుచున్నది!" అనియెను.

౨౬

నేఁడు తెప్పి నెంటుగ వచ్చురు వచ్చుటచే కలెక్టరు సరిగా బదిగంటలకుఁ గచేరికి వచ్చి విచారణలన్నియును త్వరగా ముగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. సాతకడీబాబు విద్యార్థులపక్షమున నిలిచి యామూలముగాఁ దనమిత్రున కుపకారము చేయఁదలఁచెను. కాని విచారణపద్ధతులను బట్టి నేరము నంగీకరించి వేఁడుకొనుటయే మంచిదని యెంచి విద్యార్థులు బాధ్యత లెఱుఁగనివారనియు, వ్యవహారజ్ఞానము లేనివారనియు నెన్నియో చెప్పి క్షమింపవలయునని కలెక్టరును వేఁడుకొనియెను. కలెక్టరు విద్యార్థులవయస్సును, నేరమును ననుసరించి యైదు మొదలు యిరువదియైదువఱకును వారికి బెత్తపుదెబ్బలశిక్షను విధించెను. గోరాకు వకీలు లేఁడు. గోరా స్వయముగనే పోలీసువారిదౌర్జన్యమును గుఱించి చెప్పఁదలఁచెను గాని కలెక్టరాతనిఁ దీవ్రముగఁ దిరస్కరించి మాటాడనీయక పోలీసువారి నడ్డగించిననేరమునకై యాతని కొకనెల కఠినశిక్షను విధించి దయయుంచి నీకీస్వల్పశిక్ష వైచితినని చెప్పి తన్నుఁదాను గీర్తించుకొనియెను. అప్పుడు సుధీరుఁడును వినయుఁడును గోర్టునందే యుండిరి. వినయుఁ డిఁక గోరా మొగము చూడఁజాలకపోయెను. ఆతనియూపిరి యాఁగిపోయినట్లయ్యెను; ఇఁక నట నిలువఁజాలక వినయుఁడు చటాలున వెలుపలికిఁ బోయెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు బంగాళాకు స్నానభోజనములకై పోవుదము రమ్మని వినయుని వేఁడుకొనియెను. వినయుఁ డొక చెట్టునీడను గూలఁబడి "సుధీరా! నీవు పొమ్ము! నేను కొంచెము సేపాగి వచ్చెదను!" అని చెప్పెను. సుధీరుఁడు వెడలిపోయెను.

ఎంతసేపట్లు కూర్చుండెనో వినయునకుఁ దెలియుటయే లేదు. సూర్యుఁడు తలమీఁదినుండి పడమటి కొఱగిపోయినతరువాత నప్పుడొక బండి వచ్చి యాతనిసమీపమునందాఁగెను. వినయుఁడు తలయెత్తి చూచునప్పటికి సుచరితాసుధీరులు బండినుండి దిగి యాతనియొద్దకు వచ్చుచుండిరి. అప్పుడు తత్తరపడి వినయుఁడు లేచి నిలువఁబడి

యెను. సుచరిత యాతని సమీపించి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో "వినయబాబూ! రమ్ము!" అనియెను. వినయుని కాకస్మికముగాఁ జైతన్యము కలిగెను. అప్పుడు వీథిలోనివా రందఱును దన్ను వింతగాఁ జూచుచున్నట్లు తోఁచుటచే వినయుఁడు త్వరతో బండి నెక్కెను. త్రోవలో నెవ్వరు నేటిమాటయు నాడఁజాలకపోయిరి.

అందఱును బంగాళాకుఁ బోయిరి. అప్పటి కొకకలహ మారంభమయ్యెను. నేను కలెక్టరుదొరయింటికి రానని లలిత పట్టుపట్టి కూర్చుండెను. వరదాసుందరి విషమసంకటమునఁ బడిపోయెను. లలిత యసంగతవిద్రోహమునకు హారానుఁడు క్రోధవివశుఁ డైపోయెను. ఇప్పటిబాలికాబాలకు లందఱును గ్రిమోపదేశము నంగీకరింపక చెడిపోవుచుండిరనియు, మంచిచెడ్డల నెఱుఁగక యెల్లవారితోడఁ గలసిమెలసి యుండుటచేతనే యిట్లు తటస్థించుచుండె ననియును, హారానుఁడు తఱచుగాఁ జెప్పుచుండెను.

వినయుఁడు వచ్చినతోడనే లలిత "వినయబాబూ! నన్ను క్షమింపుము! నేను మీవిషయమున గొప్పయపరాధము చేసితిని. మీ రప్పుడు చెప్పినమాట నే నింతమాత్రమును గ్రహింపఁజాలనైతిని. ప్రపంచజ్ఞానము లేకుండుటచేతనే నాకట్టిపొరపాటు కలిగినది! ఈభారతవర్షమునకు దొరగారిశాసనమె యీశ్వరవిధాన మని పానూబాబు చెప్పుచున్నాఁడు! అట్లయినచో నీశాసనమును మనోవాక్కర్మములచే నిందింపవలయు ననునిచ్ఛ కలుగుటయును విధాతృవిధానమే" అనియెను. హారానుఁడు క్రుద్ధుఁడై "లలితా! నీవు—" అనియెను.

లలిత హారానునివంక నైనఁ జూడక "ఊరకుండుఁడు! నేను మీతో మాటాడుట లేదు!—వినయబాబూ! మీ రెవ్వరికొఱకును మన్నింపవక్కఱలేదు. నేఁడెట్లును నభినయము జరుగదు!—" అనియెను. వరదాసుందరి సంభ్రమముతో నామాటను ద్రోసివైచి "లలితా! మంచిదానవే! వినయబాబునకు స్నానభోజనములమాట యూహింపనక్కఱలేదా! ఒంటిగంట దాఁటిపోయినది చూచితివా? చూడుము! చూడుము! వినయబాబు మొగ మెట్లు వాఁడిపోయినదో!" అనియెను.

విన—మన మందఱమును దొరగారియతిథులము! నే నీయింట స్నానభోజనములు చేయఁజాలను.

వరదాసుందరి వినయుని బ్రతిమాలుకొని బుజ్జగించుచుండ సుచరిత మొదలగువా రందఱు నూరకుండుటం గాంచి కోపించి "మీ రందఱు నేమి చేయుచున్నారు? సుచరితా! వినయబాబునకు నీవైనను బోధింపనక్కఱలేదా? మనము మాట యిచ్చితిమి; అందఱకు నాహ్వానములు జరిగినవి; ఏలాగో మర్యాదగా మన మీదినము గడపుకొనవలయును; లేకున్నచో వా రేమనుకొందురో! చూడుము! ఇఁక మనము వారియెదుటఁ దల యెత్తుకొనఁగలమా?" అనియెను.

సుచరిత మాటాడక తల వంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుఁడు సమీపముననే యున్న నదియొద్దకుఁ బోయి స్టీమరుపై నెక్కి పోయెను. ఆస్టీమరు రెండుగంటలకు లోపలనే యటునుండి బయలుదేఱి కలకత్తాకుఁ బోయి రేపెనిమిదిగంటలకు మరల నిచ్చటికి వచ్చును—హారానబాబు క్రోధముతో గోరావినయులను నిందించుట కారంభించెను. సుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి గదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసికొని కూర్చుండెను. కొంతసేపటిలోనే లలిత యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పటికి సుచరిత రెండు చేతులతోడను గన్నులు మూసికొని పక్కపై బోరగిలఁ బడియుండెను. లలిత లోపలినుండి తలుపు గొళ్లెమువైచి మెల్లమెల్లగఁ బోయి సుచరితప్రక్కను గూర్చుండి యామె నీలశిరోజములను గరాంగుళులతో సంస్కరింప నారంభించెను. చాలసేపటికి సుచరిత శాంతయైనప్పుడు లలిత బలవంతముగ నామెను వెల్లికిలఁ ద్రిప్పి మొగమునొద్ద మొగముచేర్చి చెవిలో "అక్కా! నాకుఁ గలకత్తాకుఁ బోవలెనని యున్నది. నేఁడు దొరయింటికిఁ బోవజాలను!" అనియెను.

సుచరిత చాలసేపటివఱకును బదులు చెప్పలేదు. లలిత మాటిమాటికి నట్లే చెప్పుచుండుటచే సుచరిత లేచి కూర్చుండి "సోదరీ! అది యెట్లు? నాకుమాత్ర మిష్టమున్నదా? తండ్రిగారియాజ్ఞ యగుటచే వచ్చితిని! ఆయాజ్ఞ చెల్లింపకుండ మనము పోవుట యెట్లు?" అనియెను.

లలి—తండ్రిగారి కిచ్చట నిట్లు జరుగు నని తెలియదు. తెలిసినచోఁ బంపకయే యుందురు.

సుచ—సోదరీ! ఆసంగతి మన కెట్లు తెలియును?

లలి—అక్కా! నీవుండఁగలవా? ఆదొరయింటికిఁ బోఁగలవా? వేషము వేసికొని నాటక మాడఁగలవా? నానాలుక కోసినను రక్తమైన వెలువడును గాని యొక్కమాటయైన వెలువడదు!

సుచ—ఆసంగతి నాకును దెలియును తల్లీ! కాని యీనరకబాధను సహింపవలయును. ఇఁక గత్యంతరము లేదు! ఈదినము జీవితములోఁ దెన్నఁడును మఱపురానిదినము!

సుచరిత యిట్లు చెప్పుటయు లలిత కోపముతో నాయిల్లు విడిచి తల్లియొద్దకుఁ బోయి "అమ్మా! మీరు బయలుదేఱరా?" అనియెను.

వరదా—నీకు మతిపోయినదా? రాత్రి నాటక మైనతరువాతఁ బోవచ్చును.

లలి—నాకిప్పుడే కలకత్తాకుఁ బోవలసి యున్నది.

వర—అదియేమి ట్లనుచున్నావు?

లలి—సుధీరా! నీ విక్కడనే యుందువా?

గోరాకు వశుఁ డగుట సుధీరునకును కష్టముగనే యుండెను. కాని పెద్దవారల యొద్దఁ దనవిశ్వాసము ప్రదర్శింపఁబడుటయు ననుకోరిక నాతఁడు త్యజింపలేక యస్పష్టస్వరముతో విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనట్లు సూచించెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి "ఈగొడవలతోనే ప్రొద్దు పోవుచున్నది! ఆయిదుగంటలవఱకు నెవ్వరును బల్లలనుండి లేవవలదు. కొంచెము విశ్రమింపకున్నచో రాత్రి యభినయసమయమున మొగములు వాడి వికారముగా నుండును" అనిచెప్పి బలవంతముగా నందఱను నిదురింపఁజేసెను. సుచరితకు నిద్రపట్టలేదు. లలిత పఱపుపైఁ గూర్చుండియే యుండెను— ఇంతలో స్టీమరు కూసెను. కదలుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుఁడు డెక్కుమీఁదనుండి చూచెను. ఒక స్త్రీ యతివేగముగ స్టీమరునొద్దకు వచ్చుచున్నట్లాతని కగపడియెను. వేషభూషణములనుబట్టి యామె లలిత యైయుండు ననుకొనెను గాని నమ్మకము లేకపోయెను. సమీపించినప్పటి కామె లలితయే! వినయుఁ డప్పుడామె తన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై వచ్చుచుండె నని భావించెను. ఆమెకుఁ గూడ నీయభినయ మిష్టము లేదు గదా యని మరల ననుకొనియెను. అంతలో లలిత వచ్చి స్టీమరునెక్కెను. డెక్కునుండిదిగి వినయుఁ డామెయొద్దకు వచ్చుటయు లలిత "నన్నుఁ బైకిఁ దీసికొనిపొమ్ము" అనియెను.

విన— స్టీమరు కదలిపోవుచున్నది.

"ఆసంగతి నే నెఱుఁగుదును" అని చెప్పుచు లలిత మెట్లపైనుండి పైకెక్కిపోయెను. స్టీమరు కూయుచుఁ గదలిపోయెను. వినయుఁడు లలితను మొదటితరగతి డెక్కుపైఁ గూర్చుండఁజేసి యామె మొగమువంకఁ దిలకించి నిశ్శబ్దప్రశ్నముం గావించెను.

లలి— నే నిక్కడ నుండఁజాలక కలకత్తాకు వచ్చుచున్నాను.

విన— వారందఱు నెఱుఁగుదురా?

లలి— ఇంతవఱ కెఱుఁగరు. చీటివ్రాసిపెట్టితిని- చూచినచోఁ దెలిసికొందురు.

ఆమె దుస్సాహసకార్యమునకు వినయుఁడు స్తంభితుఁడై సంకోచముతో "కాని-"

లలిత యింక మాటాడనీయక "స్టీమరు కదలిపోవుచుండగా నింకను కాని యేమి? ఆఁడువాండ్రై పుట్టుటచేతనే సర్వమును సహించి యుండవలెనా? మా పక్షమునఁగూడ న్యాయాన్యాయములును, సంభవాసంభవములు నున్నవి! నేఁటి యాహ్వానమును గౌరవించి పోయి యచ్చట నభినయించుటకంటె నాత్మహత్య చేసికొనుటయే మేలని తోఁచినది!" అనియెను. ఇఁక నీవిషయమున మంచిచెడ్డ లాలోచించి మనసు బాధచేసికొను టెందులకనియు జరుగవలసిన దేదియో జరిగిపోయె ననియు వినయుఁడు భావించి యూరకుండెను. కొంతసేపైనతరువాత లలిత "నేను

మీగోరాబాబు శోకమాదిగా భావించి యుంటిని. ఎందుకో నే గాని మొదటినుండియు నాతనిఁ జూచుట, యాతనిమాటలు వినుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అతని తీవ్రభాషణములను విని మీరందఱును దల లూఁచుచుండుట నాకుఁ గోపముగా నుండెను. నాస్వభావమే యట్టిది. పనులయందును, మాటలయందును తీవ్రభావము గల వారిని నేను సహింపలేను. కాని గోరాబాబు యితరులవిషయమునకే గాక స్వవిషయమునఁగూడ నట్లే యుండెను. అతనిస్వభావమే యట్టిది. అట్టివానిని నేను చూడలేదు.”

లలిత యీవిధముగా విడువకుండ మాటాడుచుండెను. ఇది కేవలము గోరాయెడల ననుతాపముచేతనే కాదు—తా నిప్పటికన్నియును ద్యజించి తప్పు చేసివచ్చితి ననుశంకోచ మామెహృదయమున దలనూపుచుండెను. చేసినపని మంచిదగునా కాదా యనుసంగతి తేల్చుకొనవలసియున్నది. ఇంతేకాక వినయునితో నొంటిగా స్టీమరుపై నుండుట—ఇది యింతటిసాహసకృత్యమని యామె మొదట భావింపలేదు. కాని సిగ్గు పడినచోఁ జేసినపనియంతయు లజ్జాకరమైపోవునని యామెహృదయమును గట్టుకొని పోవుచుండెను. అందుచేతనే యామె యిట్లు విడువకుండ మాటలాడుచుండెను. వినయుఁడు మాటాడఁజాలకుండెను. ఒకవంక గోరాయవమానము, ఒకవంక దొరయింటికి వినోదమునకు వచ్చితి ననుసిగ్గు, ఒకవంక లలితసంబంధమగు నాశ్చర్య కావస్థ—ఇన్నియును గలసి వినయుని వాక్యహీనునిగాఁ జేసివైచెను.

పూర్వమైనచో లలితసాహసమును వినయుఁడు తిరస్కరించియే యుండును. ఇప్పు డట్లు తోఁచుట లేదు. అతనికి విస్మయముతోఁగూడ నానందముయుఁ గలిగియుండెను. అందఱిలోనను దానును లలితయుమాత్రమే గోరాయవమానమునకు సామాన్య ప్రతీకారమును జేయఁగలిగితి మనునానందముకూడ వినయునకుఁ గలిగియుండెను. ఈ విషయమున వినయున కెంతమాత్రమును గష్టము లేదు. కాని లలిత మాత్రము తనకర్మ ఫలమునఁ జాలదినములవఱకును బాధపడవలసియుండును. లలితకు గోరాయెడల నసహ్యభావ ముండెనని వినయుఁ డనుకొనియుండెను. ఆలోచించినకొలదియు నామె యదుష్టపరిణామమును, సాహసమును, నధర్మమునందలి విరసభావమును వినయునకుఁ బ్రశంసనీయము లగుచుండెను. ఆవిషయమునఁ దనకుఁగలిగినభక్తిభావము నెట్లు ప్రకటింపవలయునో వినయునకుఁ దోఁచకుండెను. లలిత యిదివఱకు వినయునిఁ బరతంత్రుఁ డనియు సాహసహీనుఁ డనియు నిందించియుండెను. వినయుఁ డిప్పు డది నిశ్చయమే యనుకొనియెను. అతఁ డెన్నఁడును దనబంధుమిత్రుల నుపేక్షించి యట్లు సాహసించి తన యుద్దేశమును నిలుపుకొనలేదు. అనేకసమయములయందు వినయుఁడు గోరాకుఁ గష్టముగా నుండునని తన స్వభావమును మారుచుకొని యుండెను. అనేకసమయములయందు

గోరామతమునే తనమతముగాఁ జిన్నచిన్నయుక్తులతోఁ దన్ను దానే పోషించుకొనియెను. వినయుఁడంతయు నాలోచించుకొని లలితయే తనకంటె స్వతంత్రహృదయ యని నిశ్చయించుకొనియెను. తానిదివఱకు లలితను మనసులో నిందించినందుకు తలఁచుకొని వినయుఁడు లజ్జితుఁడయ్యెను. అప్పుడాతఁడు లలితను జేరి క్షమాప్రార్థనము గావింపఁదలఁచెను. కాని యెట్లు గావింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచలేదు. లలిత కమనీయమూర్తి. వినయుని మనోనయనములను మహిమామయములుగాఁ జేసివైచెను. ఆరమణీయమూర్తి యపూర్వపరిచయముచేఁ దనజీవితము సార్థకమయ్యెనని వినయుఁడప్పుడు భావించుకొనియెను.

30

లలితను వెంటఁబెట్టుకొని వినయుఁడు పరేశునింటఁ బ్రవేశించెను. స్టీమరు నుండి దిగువఱకును వినయుఁడు లలితయందలి తనమనోభావమును గ్రహించుకొని యుండలేదు. ఆతనియున్నెప్పుడును లలితకు విరోధముగనే యుండెను. ఆమెను శాంతింపఁజేయఁగలయునను నాలోచనతోనే యాతనిదినము గడచిపోవుచుండెను. వినయుని జీవితమున స్త్రీమాధుర్యభర్మతేజముతో సుచరితయే ముందుగ సంధ్యాతారవలె నుదయించినది. ఆనందర్శనానందమే వినయుని ప్రకృతికిఁ బరిపూర్ణత్వము బ్రసాదించినది. కాని యింతలో నింకొకనక్షత్రము జ్యోతిర్మయమూర్తితో నుదయించుటయు, మొదటినక్షత్రము దిగాంతరాళమున కొఱఁగుచుండుటయు వినయునకు స్పష్టముగా ననుభవమగుచుండెను.

అందఱిని విడిచివచ్చి లలిత స్టీమరెక్కిననాఁడే యామెయు నేను నేకపక్షమై యుండుటకును బ్రతికూలముగనుంటిమని వినయుఁడనుకొనియెను. ఇందు లలిత యందఱను బరిత్యజించి తనపక్షమునకు వచ్చియుండెననుసంగతి నాతఁడు మఱవఁజాలకుండెను. ఏకారణముచే నేమి లలిత కిప్పుడు వినయుఁడందఱిలో నొక్కఁడివంటివాఁడు మాత్రము కాదు. లలితపార్శ్వమునందాతఁడొక్కఁడే—ఒక్కఁడుమాత్రమే. ఆమె బంధుమిత్రులందఱును దూరమున—ఆతఁడొక్కఁడే సమీపమున! ఈసామీప్యసంబంధ మగుపులకపూర్ణస్పందనము విద్యుద్గర్భాంబుదముఁబోలి యాతని హృదయాంతరాళమున విజృంభించుచుండెను. అప్పుడాడెక్కుపైఁ బరుండి లలిత నిద్రించుచున్నప్పుడు వినయుఁడు తానుగూడఁ దనకాబిన నిద్రింపఁజాలక కోఁటను విడిచి వెలుపల నిశ్శబ్దముగఁ బచారుచేయుచు నామె కెట్టియుపాయమును గలుగకుండునట్లు చూచుకొనుచుండెను.

రాత్రి గంభీరాంధకారము— మేఘశూన్యమగు నంతరాళము తారకాచ్ఛన్నమై యుండెను. తీరములందలి తరుశ్రేణి నీలభిత్తికవలె నిబిడమై నిస్తబ్ధమై యుండెను. క్రింద నదీజలము నిశ్శబ్దముగఁ బ్రవహించిపోవుచుండెను. లలిత నిద్రించుచుండెను! మఱియేమియును లేదు— సుందరమును విశ్వసంపూర్ణము నగు నీనిద్రను మాత్రమే లలిత వినయుని హస్తములయం దర్పించుకొనియెను. ఈనిద్రనే మహామూల్యమగు రత్నముగా భావించి వినయుఁడు దీనిని రక్షించుభారమును వహించి యుండెను. తల్లిదండ్రులు, సోదరీసోదరులు నెవ్వరును లేరు. ఒకయపరిచితశయ్యయం దప్పుడు తన సుందరదేహమును వాల్చి లలిత నిశ్చింతతో నిదురించుచుండెను! ఆనిద్రాకావ్యమునందలి ఛందఃపరిమాణముల నిరూపించుచు నిశ్వాసప్రశ్వాసములు శాంతభావముతో యాతాయాతము లగుచుండెను. ఆగమనీహృదయమునందలి మధురకోమలత్వముచే మండితములగు కరపల్లవములు శయ్యపై సంపూర్ణవిశ్రాంతిఁ గాంచియుండెను. ఆసుందరీమణి నిపుణకబరీభారమునం దొక్క వేణియును విరచితముం గాలేదు. కుసుమసుకుమారంబులగు నామె పాదములు తమ మధురగతిచేష్టల నృత్యావసానసంగీతములకుం బోలె స్వస్తి చెప్పి శయ్యపై సమ్మిళితములై యుండెను. ఆయేకాంతసమయమున నా మధురమూర్తి వినయుని హృదయమును గల్పనలతో నింపివైచెను. శుక్తిమధ్యమున ముక్తామణియుం బోలి గ్రహతారాలంకృతనిశ్శబ్దతిమిరావృతాకాశమండలమధ్యమునందు లలితాసుందరి యీనిద్ర— ఈడోలాసుందరసంపూర్ణ విశ్రామము— ప్రపంచమున కేకమాత్రైశ్వర్యమువలె వినయునియెదుటఁ బ్రతిభాసితమగుచుండెను. "నేను మేల్కాంచి యున్నాను! నేను మేల్కాంచియున్నాను—"అను నీవాక్యము వినయుని విస్ఫారితచక్షుఃప్రహరములనుండి యభయశంఖధ్వనిం బోలి బయలువెడలి మహాకాశమునందలి యనిమేషజాగ్రత్పురుషుని నిశ్శబ్దనిస్వనముతో సమ్మిళితమై పోయెను.

ఆకృష్ణపక్షరాత్రియం దింకొకమాటకూడ వినయునిహృదయమును బాధించుచుండెను— నేఁటిరాత్రి గోరా జైలులో నున్నాఁడు! ఇప్పటివఱకును వినయుఁడు గోరా సుఖదుఃఖములకు సమభాగియై యుండెను; వేఱగుట కిదియే ప్రథమము! జైలులో నుండుటకు గోరా భయపడువాఁడు కాఁడని వినయుఁ డెఱుంగును. కాని మొదటి నుండియు నీవ్యాపారమున వినయునకు సంబంధము లేకపోవుటయు, గోరా కొక్కనికి మాత్రమే యీశిక్ష జరుగుటయుఁ దటస్థించినది! ఈమిత్రులజీవితప్రవాహము లీస్థలముననే విచ్ఛిన్నములై పోయెను. మరలఁ గలియుట తటస్థించినచో నప్పుడీలోపము తీరునా? ఇప్పటి బంధుత్వమునందలి సంపూర్ణత్వమునకు భంగము కలుగలేదా? జీవితమునం దింతటి దుర్లభమును నింతటియఖండము నగు బంధుత్వము! ఒక్కరాత్రియందే;

వినయుని కొకవంక శూన్యత్వమును, మఱియొకవంకఁ బూర్ణత్వమును నొక్కసారిగా ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను—జీవితసంబంధము లగుసృష్టిప్రళయములు సంధ్యాకాలమున స్తబ్ధములై యంధకారమువంక నిరీక్షించుచుండెను!

బండి పరేశునింటియొద్దకు వచ్చెను. దిగునప్పుడు లలితపాదము లెట్లు వడఁకెనో, లోపలఁ బ్రవేశించుట కామె యెట్లు బెదరుచుండెనో, వినయుఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను! క్రోధావేశములోఁ దాను చేసిన యపరాధ మింత యని లలిత నిశ్చయించుకొనఁజాలక యుండెను. పరేశబాబు తనతో నెట్టిసంభాషణమును జేయఁడని లలిత భావించెను. మాటాడకుండుటయే గొప్పశిక్ష! ఆశిక్షయే యన్నిటికంటె నధికముగా భావించి లలిత భయపడుచుండెను. లలిత సంకోచమును భావించి వినయుఁ డిఁక నేఁ బోయెదననియెను. లలితకుఁ దనయునికి యిష్టమున్నదో లేదో తెలిసికొనవలయు ననియే యాతఁ డిట్లు చెప్పెను. అప్పుడు లలిత "రమ్ము! తండ్రిగారియొద్దకు రమ్ము!" అనియెను.

లలిత యీయంత్రిమానురోధమునకు వినయుఁ డానందితుఁ డయ్యెను. ఆమెను లోపలఁ బ్రవేశపెట్టినంతమాత్రముననే యాతనిపని తీరిపోదు! ఈవ్యాపారమునందు లలితతో నాతనిజీవితమున కొకవిశేషబంధము కలిగినది. అందుచేతనే యాతఁడు లలిత పార్శ్వమునఁ ధైర్యముతో నిలువఁబడి యుండెను. లలితభార మంతయుఁ దనపైనున్న దనుభావము వినయున కొకమధురస్పర్శమువలె సకలాంగములను విద్యుత్సంచారము చేయుచుండెను. లలిత దనదక్షిణహస్తమును గ్రహించియున్నట్లాతని కనుభవ మయ్యెను. అందుచే నాతనిపురుషహృదయము పూర్ణానందపూరిత మైపోయెను. లలితపైఁ పరేశుఁడు కోపించినచోఁ దప్పంతయుఁ దనపైఁ బెట్టుకొనవలయు ననియును, ఆమె యవమానమును దాను భరింపవలయు ననియు, ధర్మకవచమువలె నామె కెట్టియాఘాతమును గలుగకుండఁ దాను గాపాడవలయు ననియు వినయుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని లలిత నిశ్చయాభిప్రాయమును వినయుఁడు గ్రహింపఁజాలకపోయెను. ఆమె తప్పంతయు వినయునిపైఁ బెట్టఁదలఁచుకొనలేదు. సర్వమును దండ్రితో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలఁచుకొనియెను! దానివలనఁ గలుగుఫల మంతయుఁ దానే గ్రహింపఁదలఁచుకొనియెను! అంతేకాని యేవిషయమును గప్పిపుచ్చుట యామె కిష్టము లేదు.

నేఁటియుదయమునుండియు లలిత వినయునిపై మనసులో నేమో కోపగించి యుండెను. అదియసంగతమే యని యామె తెలిసికొనియెను. అందుచే నామెకోపము తగ్గుటకు బదులుగా హెచ్చిపోయెను.

స్టీమరులో నున్నంతసేపును నామె మనోభావ మన్యవిధముగానుండెను. లలిత చిన్నప్పటినుండియుఁ గోపముచేతను, బట్టుదలచేతను నభావనీయము లనేక కార్యములను జేసియుండెను. కాని యీపనిమాత్రము దుస్సాహసమైనది! ఇందు వినయుఁడు

గూడఁ గలసియుండుట యొకవంకఁ సంకోచముగను, మఱియొకవంక సంతోషముగను నామెకుఁ దోఁచెను. ఈవార్త సంకోచములచే నామె మనను మథితమై పోవుచుండెను. ఆమె యిప్పు డితరపురుషు నాశ్రయించియున్నది; ఆతనితో వచ్చియున్నది; సొంత వెవ్వరును బంధువులు లేరు—ఇవియే యామెసంకోచకారణములు! సంశయజనకంబగు నిట్టి యవస్థలో వినయుఁడు గౌరవముగాఁ బ్రవర్తించిన తన సుకుమారశీలమును బ్రదర్శించుటచే లలితకుఁ బరమానందముగా నుండెను. ఇప్పుడు వినయుఁడు తమతో విలాసముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుఁ దమ సేవకులయెడలఁ గూడ నాత్మీయతను బ్రదర్శించుచు మెలఁగువినయుఁడుమాత్రమే కాఁడు! ఆతఁడు లలితభద్రతాభారమును సంపూర్ణముగ వహించియుండియు, గౌరవముతోఁ దనదూరత్వమును రక్షించుకొనుచు లలితహృదయమునకు మఱింతదగ్గఱివాఁ డైపోయెను. ఈయూహలతో లలితకు రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. ఆమె కతిశీఘ్రముగఁ దెల్లవారినట్లు తోఁచెను. ఆమె మెల్లగా క్యాబినుతలుపు తెఱచి చూచెను. శేషరాత్రియందలి శిశిరార్ద్రమగునంధకార మింకను నాకాశనదీతీరవనశ్రేణుల నాక్రమించి యుండెను. శీతవాతములుమాత్రము నదీజలములఁ గల స్పందనమును జాగరితముఁ జేయుచుండెను. కళాసులు పనులు చేసికొనుచుండుసవ్వడి వినవచ్చుచుండెను. లలిత వెలుపలకు వచ్చి చూచెను. అనతిదూరమున డెక్కుపైఁగుర్చిపై దుప్పటము గప్పుకొని వినయుఁడు నిద్రించుచుండెను. రాత్రి యంతయును వినయుఁ డిచ్చటనే కావలి కాచి యుండె నని గ్రహించి లలితహృదయము కొట్టుకొనిపోయెను. ఇంతసమీపమునం దుండియు నింతదూరము లలిత ద్వారముకడ నిలిచియా హేమంతప్రత్యూషాంధకారమున, నపరిచితనదీదృశ్యమధ్యమున నొంటిగ నిద్రించియున్న వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. ఎదుట దిగంతములం దోఁచు తారకలు నిద్రించుచున్న వినయుని బరివేష్టించి యున్నవియుంబోలె నగపడుచుండెను. లలితహృదయ మప్పుడు గాంభీర్యమాధుర్యములచేఁ బరిపూరితమై పోయెను. చూచుచుఁ జూచుచుండఁగనే లలితకన్ను లశ్రుపూర్ణములై పోయెను. ఆసంగతి యామెకుఁ దెలియనే తెలియదు! తనతండ్రితోఁ గలసి తా నుపాసించుచున్న దేవత యిప్పుడు సాక్షాత్కరించి చేయి పట్టుకొన్నట్లు లలితకుఁ దోఁచెను. మఱియుఁ దరుపల్లవనిబిడంబును నిద్రితంబును నగునదీతీరమున,—నంధకారమునకును నవీనాలోకమునకును బ్రథమనిగూఢసమాగమస్థానమునఁ, బవిత్రసంధిక్షణమునఁ—బరిపూర్ణనక్షత్రసభామధ్యమున ననాహతవీణానిర్గత మగుదివ్యసంగీతము దుస్సహానంద వేదనముం గూర్చుచు వెలువడి పోవుచుండెను.

ఆసమయమున నిద్రించుచున్న వినయునిచేయి యొకటి కదలినంతనే లలిత చటాలునఁ దలుపు మూసికొని పర్యంకమునఁ బడియుండెను. ఆమె సకలాంగకము

లును జల్లనైపోయెను; గుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అంధకారము దూరమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మొగము కడిగికొని వెలుపలకు మరల వచ్చెను. అంతకు ముందే వినయుడు లేచి పూర్వతీరమునందలి ప్రథమప్రభాతాభ్యుదయమును గాంచుచుండెను. అతడు లలిత వచ్చుటను గాంచి దూరముగా దప్పుకొనుట కుద్యమించుచుండెను. అప్పుడు లలిత "వినయబాబూ!" అని పిలిచి వినయుడు సమీపించినంతనే "రాత్రి నీకు బాగుగ నిద్రపట్టలేదనుకొనియెదను!" అనియెను. "పట్టకపోలేదు!" అని వినయుడు బదులుచెప్పెను.

తరువాత నెవ్వరును మాటాడలేదు. ఆవలియొడ్డున శిశిరసిక్తమగు నారికేళవనము సమాసన్న సూర్యోదయసువర్ణకాంతిని సముజ్జ్వలముగ జేయుచుండెను. ఆయిరువురును గూడ దమజీవితమునం దట్టిప్రభాతమును గాంచియుండలేదు! ప్రభాతాలోక మీవిధముగా వారి నెన్నడును స్పృశించియుండలేదు—ఆకాశము శూన్యము కాక, యొకవిధమగు విస్మయనిశ్శబ్దానందసృష్టివంక ననిమేషదృష్టితో జూచుచున్నట్లు గ్రహింపగలుగుట వారి కిదియే ప్రథమపర్యాయము!

స్టీమరు కలకత్తాకు వచ్చిన తరువాత వినయుడొకబండిని కుదిర్చి లలితను దానిపై నెక్కించి తాను బండివానిప్రక్కను గూర్చుండెను. ఆసమయమున గలకత్తా వీథుల బడి బండి పోవుచున్నప్పుడు చటాలున లలితహృదయభావము మారిపోయెను. ఈప్రతికూలసమయమున రాత్రి వినయునితో స్టీమరునందుండుట, వినయు నాశ్రయించియుండుట, సంరక్షకునిబోలి వినయుడు తన్ను బండిపై నెక్కించి తీసికొనిపోవుట—ఇది యంతయు నామెకు బాధాకరముగ దోచెను. ఘటనావశమున దనకర్తృత్వభారము వినయునిపై బడుట యామెకసహ్యముగా నుండెను. ఇట్లగుటకు గారణమేమి? రాత్రిసంబంధమగు నామధురసంగీతము దినసంబంధమగు కర్మక్షేత్రమునకు వచ్చి యాకస్మికముగ నింతకఠోర మైపోయినదేమి?

అందుచేతనే ద్వారమువఱకును వచ్చి వినయుడు పోయెద ననుటచే లలితకు మఱింతకోపము కలిగెను. తాను వినయునితోగూడి తండ్రియొద్దకు బోవుటకు సంశయించుచున్నట్లు వినయుడనుకొనెనని లలిత భావించెను. అట్టిసంశయ మెంతమాత్రమును లేదని నిరూపించుటకును, దండ్రితో నన్నిసంగతులును దెలుపుటకును నిశ్చయించుకొనుటచేతనే లలిత యపరాధినివలె వినయునిబోనిచ్చినది కాదు. వినయునితోడిసంబంధము పూర్వమువలెనే నిర్మలముగా జేయవలయు ననియే యామెయుద్దేశము! అంతేకాని నడుమనడుమ సంశయములు లోపములు గల్పించి తన్ను వినయునకు భారముగా జేయవలయు నని యామె భావింపలేదు!

౩౮

వినయుని, లలితను జూచినంతనే సతీశుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి యిరువురికిని మధ్య నిలచి యిరువురిచేతులను బట్టుకొని "పెద్దక్కగారేరా?" అని ప్రశ్నించెను వినయుఁ డిటునటు నలుదెసలఁ బరికించి "సుచరితయా? ఏమైనది? తప్పిపోయినది!" అనియెను! సతీశుఁడు వినయుని ద్రోసివైచి "వట్టిమాట! సోదరీ! లలితా! నీవు చెప్పుము!" అనియెను. అప్పుడు లలిత "పెద్దక్క రేపువచ్చునని" అనిచెప్పి పరేశ బాబు గది వైపునకుఁ బోవుచుండెను.

సతీశుఁ డాయిరువురి చేతులను బట్టుకొని "ఇప్పుడు మనయింటికెవ్వరు వచ్చిరో చూపించెదను రండు!" అనియెను. లలిత యాతని బాహువుని త్రోసివైచుచు "ఎవ్వరు వచ్చిన నేమి? నాకుఁ జిరాకు కల్గింపకుము! ఇప్పుడు నేను తండ్రిగారి యొద్దకుఁ బోవలయును!" అనియెను. అప్పుడు సతీశుఁడు "ఆయన షికారు పోయి నారు. ఇంతలో రారు" అనియెను.

ఆమాట లలితావినయుల కిరువురకును గష్టముగానే యుండెను. అప్పుడు లలిత "వచ్చినవా రెవ్వరు?" అనియెను సతీశుఁడు "చెప్పను! వినయబాబూ! నీవు చెప్పుకో" అనియెను. వినయుఁ డెవ్వియోపేళ్ళు చెప్పి తుదకు మీయక్క లలిత చూచి వచ్చినతరువాత నేనుగూడ వారిని జూడవచ్చెద ననియెను.

సతీ—మీరిరువురును రావలయును.

లలి—ఏగదిలో నున్నారు?

సతీ—మూడవయంతస్తుగదిలో నున్నారు.

అందరును మూడవయంతస్తునకుఁ బోయిరి! అచ్చట నొకచోఁ బ్రౌఢవయస్కయగు నొకస్త్రీ కుర్చీపైఁ గూర్చుండి సులోచనములను దాల్చి కృత్తివాసరామాయణమును జదువుకొనుచుండెను. ఆమె కేబదియేండ్లవయసుండును; ముంగురునెదుట కుంతలములు విరళములైయుండెను; కాని మొగ మింకను బరిపక్వఫలముఁబోలి పుష్టిగనే ఉండెను. ఆమెభ్రూమధ్యమున బచ్చబొట్టుండెను. శరీరమున నలంకారములు లేవు. విధవవలె నగపడుచుండెను. ఆమె వారిని జూచి తోడనే చటాలున లేచి మేలి ముసుఁగు సవరించుకొని లోనికిఁబోవుట కుద్యమించెను. అంతలో సతీశుఁ డామెచేయి పట్టుకొని "దొడ్డమ్మా! పారిపోయెద వేమి? ఈమె మాసోదరి లలిత! ఈయన వినయబాబు! పెద్దక్క రేపు వచ్చును" అని చెప్పెను లలిత యామె నెఱుంగదు కావున మాటాడక నిలువఁబడిపోయెను, వినయుఁ డామెకు నమస్కరించుటయు లలితకూడ నాతని ననుకరించెను. అప్పు డామె తత్తరముతో లోపలికిఁ బోయి చాపఁదెచ్చి వైచి "బాబూ! అమ్మా! కూరుచుండుఁడు!" అనియెను.

లలితావినయులు కూర్చున్న తరువాత నామెయును గుడిచేతితో సతీశుని గౌఁగిలించుకొని కూర్చుండి "మీరు నన్నెఱుఁగరు! ఈసతీశునితల్లి మాచెల్లెలు" అనియెను. ఆమె విశేషముగ మాటాడలేదు గాని యామెజీవితమునందలి గభీరశోకాశ్రుసంసిక్త మగునొక పవిత్రతేజ మామెముఖమునందును, గంభీరస్వరమునందును స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండెను. సతీశునిఁ బ్రేమతోఁ గౌఁగిలించుకొన్న యాదొడ్డమ్మం గాంచినంతనే యింతవఱకును రమణీజీవితచరిత్ర మించుకంతయుఁ దెలియంగని వినయునిహృదయము కరుణ రసపూరిత మైపోయెను అప్పుడు వినయుఁడు "సతీశుఁ డింతవఱకును నన్ను దాదా యని పిలువక వినయ్‌బాబూ యని పిలుచుట తనదొడ్డమ్మ నాకును దొడ్డమ్మయే యగునని గాఁబోలును! ఇఁక నట్లు పిలిచినచో నేను జగడము చేయక మానను." అనియెను.

అప్పుడా దొడ్డమ్మగారి మనసు వికళ మైపోయెను. ప్రియదర్శనుఁడును, ప్రియభాషియు నగువినయుని సతీశునిగనే భావించి యామె "బాబూ! మీయమ్మ యెచ్చటనున్నది?" అనియెను. వినయుఁడు "మాయమ్మ చాలకాలముక్రిందటనే లేదు! కాని లేదని నేను నానోటితోఁ జెప్పఁజాలను" అని చెప్పి యార్ద్రనయనములతో నానందమయి నొక్కసారి భావించుకొనియెను. తరువాత వారిరువురకును గ్రొత్తలే కుండఁ జాలవఱకు సంభాషణ జరిగెను. లలిత మాటాడక కూర్చుండి యుండెను.

లలిత లేచి పోఁదలఁచెను గాని పోఁజాల దయ్యెను. ప్రథమదర్శనమునఁ జాల సేపు! అంతే కాక యామెమనసు బాగుగ లేదు. అపరిచితయగు నామెతో వినయుఁ డనాయాసముగా సంభాషించుచుండుట యామె కంతయిష్టముగా లేకుండెను. అందుచే వినయుఁడు లఘుచిత్తుఁ డని తనమనసులో లలిత నిందించుచుండెను అతఁడు విచారముతో నూరక కూరుచున్నచో నప్పుడుమాత్రము లలిత సంతోషించునా? తండ్రిగారియెదుటఁబడి భాషించుభార మంతయుఁ దననెత్తిమీఁదనే పడినట్లు వినయుఁ డిట్లున్నాఁడేమని యప్పుడు నిందించును! ఇంతకును గారణము నిన్నటిరాత్రి మధుర సంగీత మీపగటివేళ బాధాకర మైపోయినది! ఏవిషయము సుఖకరముగ లేదు. అందుచేతనే నేఁడు లలిత మనసులోఁ బ్రతివిషయమునందును వినయునితోఁ గలహించుచుండెను. ఇప్పటివినయుని యేవ్యాపారమును లలితమనసులోనిపోరాటము నడిగింపఁజాలకుండెను. ఇది యెట్లు సంశోధిత మగునో యంతర్యామి కొక్కనికే యెఱుక!

ఆలస్య మైపోవుచుండెను. పరేశబా బింకను రాలేదు. లేచిపోవలయునను నుద్దేశము ప్రబల మగుచుండెను. వినయుఁడింకను దొడ్డమ్మతో మాటాడుచునే కూరుచుండెను. లలిత యిఁక నధీరయై వినయునిమాటల కడ్డము వచ్చి "మీ రెవ్వరికొఱకుఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నారు? తండ్రిగా రెప్పుడు వత్తురో తెలియుట లేదు. ఇఁక

సారి గోరాబాబుతల్లియొద్దకుఁ బోఁగూడదా?" అనియెను. వినయుఁ డదరిపడియెను. లలితవిరక్తస్వరమాతఁ డెఱిఁగినదే. అతఁ డప్పుడు లలితమొగమువంకఁ జూచి చటాలున లేచెను. అతఁ డెవ్వరికో యీ కాలక్షేపము చేయుచున్నాఁడు? ఇక్కడ నేమియును బనిలేకపోవుటచేతనే యాతఁడు వెడలిపోయెద నని ద్వారమునొద్దనే చెప్పియుండెను. లలిత యాతనిఁ బోవద్దని చెప్పి మరల నిట్లు ప్రశ్నించుటా?

వినయుఁ డదరిపడి లేచుటం గాంచి లలిత విస్మిత యైపోయెను. వినయునిముఖమునందలి సహజమందహాసము మొక్కపూత్కారముతో దీపాలోకమువలె సంతరించిపోయెను. వినయునివ్యథితవదనమునుగాని, యాతనియాకస్మికభావపరివర్తనమునుగాని లలిత యెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పటియాతనిమొగము చూచినంతనే లలితహృదయమునఁ దీవ్రనిశితాపకశాఘాత మిాకైశనుండి యాపైపునకు సురలుసురల శబ్దాయమానము గాఁజొచ్చెను. అప్పుడు సతీశుఁ డాతురముతో లేచి వినయునిచేయి పట్టుకొని ప్రీతియుతముగ "వినయబాబూ! కూరుచుండుము; పోవలదు! దొడ్డమ్మా! వినయబాబునకు భోజనము పెట్టుము! అక్కా! లలితా! ఈయన నేల పొమ్మనియెదవు?" అనియెను.

విన—సతీశా! ఇప్పుడు కాదు. మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. ఆలస్య మైపోయినది!

మాటలు స్వల్పమే కాని కంఠస్వర మశ్రుగద్గద మైనట్లుండెను. ఆకరుణస్వరము సతీశునిదొడ్డమ్మ చెవులకుఁ గూడఁ దోఁచెను. ఆమె యొకసారి వినయునివంకను నొకసారి లలితవంకను జూచి యిరువురినడుమ నేదియో యదృష్టలీల ఖేలనము చేయుచున్నదని భావించెను.

తోడనే లలిత యేదియో సాకు చెప్పి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. ఆమె తనకుఁ దానే యీవిధముగా దుఃఖము దెచ్చుకొనుట యిదివఱ కెన్నిసారులో యైనది!

౩౨

వినయుఁ డప్పుడు లజ్జావేదనలచే హృదయము పరితపించుచుండ నానందమయియింటికి పునరపిఁ బోయెను. అతఁ డింతసేపటివఱకును దల్లియొద్ద కేలపోలేదు. మఱచిపోయెను! లలితతోడనే విశేషప్రయోజన మున్నట్లాతఁడు భావించెను! అతఁడు కలకత్తాకు వచ్చినతోడనే యానందమయిని దర్శింపలేదని యీశ్వరుఁ డాతని ప్రియాజనమును భగ్నము చేసి తగినశాస్తి గాంచెను. తుదకు లలితనోటినుండి "గోరాబాబు తల్లియొద్దకైనఁ బోఁగూడదా!" అనుమాట వెలువడియెను. గోరాబాబుతల్లిమాట వినయునికంటె నధికముగా లలితహృదయమునఁ దోఁచుట యెన్నఁడైన జరుగునా!

లలిత యామెను గోరాబాబుతల్లియనిమాత్రమే యెఱుంగును. కాని వినయున కామె జగన్మాతృసంబంధ మగు నేకమాత్రప్రత్యక్షప్రతిమ!

ఆనందమయి స్నానముచేసి మేడపైఁ గూర్చుండి మంత్రపఠనము చేసికొను చుండఁగా వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యామె పాదములపైఁ బడి పొరలుచు "అమ్మా!" అనియెను. ఆనందమయి యాతనిశిరముపైధూళిని దులుపుచు "బాబూ! వినయా!" అనియెను. ఆతల్లివంటిమధురకంఠస్వర మెవ్వరి కున్నది? వినయుని సమస్తశరీరమునను కరుణరసము ప్రవహించెను. ఆతఁ డశ్రుజలమును గంఠమునం దడంచుకొని మృదుకంఠముతో "అమ్మా! నే నాలస్యము చేసితిని!" అనియెను. ఆనందమయి నాకంతయుఁ దెలిసినదని చెప్పి గోరా శిక్షకుఁ బూర్వమే వ్రాసినయుత్తరమును వినయునకుఁ జూపెను. అం దిట్లున్నది :—

"అమ్మా! నీగోరాకుఁ గారాగృహ మనినఁ గష్టములేదు. కాని నీమనసు కష్టపడుట యాతఁడు సహింపఁజాలఁడు! నీదుఃఖమే నాకు శిక్ష యగును; కాని కలెక్టరు నన్ను శిక్షింపఁజాలఁడు! నీబిడ్డ కొక్కనికే యిట్టిగతి గలుగుట లేదుతల్లీ! ఎందఱో తల్లులబిడ్డ లెట్టితప్పులులేకుండ జైలులోఁ బడియున్నారు. నేనును వారితో సమసుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁగోరుచున్నాను. నాకోరిక ఫలించునప్పుడు నీవు సంక్షోభింపవలదు అమ్మా! ఒకప్పుడు కఱవుదినములలో నారూపాయలసంచి పోయినసంగతి నీవు జ్ఞప్తి యున్నదా! అయిదునిమిషములలోఁ దిరిగివచ్చి చూచునప్పటి కేబదిరూపాయలసంచి యును బోయినది. వానితో మఱికొన్నిరూపాయలను జేర్చి నీపాదజలమునకుఁ గలశ మును జేయింపవలయు ననుకొంటిని! అప్పుడు నాకాదొంగపై వృథాకోపావేశము కలిగినది! అంతలో నాకస్మికముగ దేవుఁడు నాకు మంచిబుద్ధిని బ్రసాదించుటచే ఈ దుర్భిక్షదినములలో నాతఁ డీసొమ్ముతో సుఖముగా బ్రదుకును!' అని తోఁచినది. అంతలోనే నాహృదయక్షోభమంతయు శాంతించినది. ఇప్పుడు నట్లే నేను కోరుకొని జైలునకుఁ బోవుచుంటి నని భావించుచున్నాను. అందుచే నాకెట్టికష్టమును దోఁచుటలేదు. ఎవ్వరిమీఁదను గోపములేదు. ఆహారవిహారకష్టములుగల జైలునందే నేనాతిథ్యమును గ్రహించితిని. ఇప్పటినాసంచారమునందు దొరికినచోఁ దిని దొరకనిచోఁ బస్తుపడి కష్టసుఖముల ననుభవించితిని. కష్టముల కలవాటుపడితిని. అందుచే జైలునందు నాకెట్టి కష్టానుభవముండదని నీవు నమ్మియుండుము! నే నింటియొద్ద సుఖముగా నున్నప్పుడు నాకు వెలుపలనున్నకష్టములను దెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈప్రపంచమునందలి యపరాధులును నిరపరాధులునుగూడ ననేకప్రజ లీశ్వరదత్తమగువిశ్వాధికారమునుండి వంచితులై బంధనావమానములపాలగుచుండి రనుసంగతి నాకింతకుమును దెలియనేలేదు. ఇప్పుడు నేనట్టివారి కష్టసుఖములకు భాగహారినై యుండఁదలఁచితిని,

ఈప్రపంచమునందుఁ జాలమంది కృత్రిములైయుండియుఁ బెద్దమనుష్యులుగా గౌర వింపఁబడుచున్నారు. అట్టివారితోఁజేరి గౌరవమునువర్ధిల్లఁజేసికొనుట నాకిష్టములేదు. అమ్మా! నేనీసారి ప్రపంచముతోఁ బరిచయముచేసికొని యనేకశిక్షల ననుభవించితిని. ఈజగమునందు విచారభారమును వహించువారే కృపాపాత్రులు! తాము శిక్షల నను భవించుచు, నొరులను శిక్షింపక జైలునం దుండువారికే పాపశాంతి కాఁగలదు! వారే పాపములను, వానికిఁ దగినప్రాయశ్చిత్తములను నిరూపించుపెద్దలు! జైలునకు వెలుపల నుండి సుఖసన్మానముల ననుభవించువారి కెన్నటికిని యేవిధముగను పాపశాంతి లేదు. నేఁటిసుఖసన్మానముల ధిక్కరించి మానవకళంకమను చిహ్నమును వక్షమునం దాల్చి వెలువడితిని! అమ్మా! నీవు కన్నీరు పెట్టుకొనకుండ నన్నాశీర్వదింపుముతల్లీ! భృగుమ హర్షిపదాఘాతముచేఁ గలిగినమచ్చను శ్రీమహావిష్ణువు చిరకాలమువఱకును వక్షమున ధరించియుండెను. ప్రపంచమునందలి యౌద్ధత్య మెచ్చట నన్యాయముగఁ బదాఘాత ముచేయునో యాచిహ్నమునే పరమేశ్వరుఁడు తనవక్షముపై గాఢతరముగఁ జేసికొను చుండును! ఆచిహ్నమే యాపరాత్పరున కలంకారమైనచో నప్పుడిఁక నాకొరకు మన స్తాప మెందులకు? నీవు నాకొఱకు దుఃఖించుట యెందులకు?—"

ఈయుత్తరమువచ్చినతోడనే యానందమయి మహిమను గోరాయొద్దకుఁ బంపఁ బ్రయత్నించెను గాని మహిముఁడు దొర తనకు సెలవీయఁడనిచెప్పి గోరాతోడందరను గూర్చి నిందించుచు నీవ్యవహారమునఁ దాను గలుగఁజేసికొన్నచోఁ దనయుద్యోగము కూడఁ బోవునని చెప్పెను. ఈసంగతి భర్తయగుకృష్ణదయాళునకుఁ దెలుపుట యనా వశ్యకమని యానందమయి భావించెను. గోరానుగూర్చి యామె భర్తయెడల మర్మాం తికాభిమానముకలిగియుండెను. కృష్ణదయాళుఁడుగోరానుబుత్రునిగ నేభావింపకవిరుద్ధ భావముతోనుండెను. ఆనందమయీకృష్ణదయాళులదాంపత్యమధ్యమునగోరావింధ్యప ర్వతమువలె నడ్డముగానుండి యాదాంపత్యమును విభజించివైచెను. అందొకవంకఁగేవల శుద్ధాచారి యగుకృష్ణదయాళుఁడు;మఱియొకవంక మ్లేచ్ఛ గోరాసహితయగునానంద మయి! గోరాజీవితచరిత్రము నతిలంగియున్న యాయిరువురినడుమను గలతోత్రవ కట్టు బడియుండెను. ఈకారణములచే గోరాప్రేమబాధ్యత లన్నియు నొక్క యానంద మయిమీఁదనే పడియుండెను. గోరాయభ్యుదయమున కామెయే యెల్లవిధములఁ బ్ర యత్నించుచుండెను. గోరామంచిచెడ్డల కన్నిటికి నామెయే యుత్తరవాదిని యైయుం డెను. గోరాదుష్కృత్యములనుగూర్చి యనేకు లనేకవిధములుగా నామెకుఁ జెప్పు చుండిరి. ఆమె యందఱకును దగిన సమాధానములు చెప్పుకొనుచుండెను. గోరా సామాన్యుఁడా? అతని మందలించుట కెవ్వరికైన సాధ్యమా? అయినను నానంద మయి యాతని కష్టకష్టమును గలుగకుండఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెను! పడరాని మా

టులఁ బడినది, ఎవ్వరి నేమియు ననలేదు. పడరానికష్టములఁ బడినది; ఎవ్వరికి నెట్టి కష్టమును గల్గింపలేదు!

కృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి శుచివేషముతో మంత్రజపము చేసికొనుచు లోపలికివచ్చుచుండఁగా నానందమయి కిటికిలోనుండి చూచెను; కాని యాతని దర్శింపఁజాలకపోయెను; నిషేధము; నిషేధము; సర్వత్రనిషేధమే! తుద కొక నిట్టూర్పు విడచి యానందమయి మహిమునియింటికిఁ బోయెను. మహిముఁ డప్పుడు పీటపైఁ గూర్చుండి పత్రికను జదువుకొనుచుండెను. భృత్యుఁ డాతనిశరీరమునఁ దైలమర్దనము గావించుచుండెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి "మహిమా! నీవొకమనుష్యుని దోడిచ్చినచో నేనైనను బోయి గోరాను జూచివచ్చెదను. ఆతఁడు జైలునకుఁ బోయినచో నిఁక నాకుఁ జూచుట కవకాశమే యుండదేమో!" అనియెను.

మహిముఁడు పైకిట్లున్నను గోరాయం దాతనికిఁ బ్రేమ యున్నది. "ఆనిర్భాగ్యుని జైలునకుఁ బోనిమ్ము! ఆవేశుకకూడఁ దీరనిమ్ము!" అని వెంటనే మహిముఁ డొకగొల్లవానిఁ బిలిచి వకీలుకర్చున కాతనిచేతికిఁ గొంతసొమ్మిచ్చి గోరాకడకుఁ బంపించి సెలవు దొరకినచోఁ దాను గూడఁ బోవుటకు సిద్ధపడుచుండెను. మహిముఁడెన్నఁడును గోరాపైఁ గోపము వహింపఁజాలఁడని యానందమయి యెఱుంగును. ఆతఁడు కావలసినపని చేయుటం గాంచి విని యామె తనగదిలోనికిఁ బోయెను. గోరా యిప్పుడున్న యపరిచితస్థానమున నాతని కిష్టమగుపరిచారము గాని, లోకసంబంధము లగు వేఁడుకలుగాని యుండవని యానందమయి స్పష్టముగా గ్రహించియుండెను. ఆమె యప్పుడు తన చూపులయందలి నిశ్శబ్దవేదనచ్ఛాయ లోష్ఠాధరముల ముద్రితము లగుచుండ నూరక కూర్చుండి యుండెను; ఇంతలో లక్ష్మిదాసి యేడ్చుచు రాఁగా నామెను మఱియొకగదిలోనికిఁ బంపివైచెను. సమస్తోద్వేగమును నిస్తబ్ధభావమునందే పరిపాకము గావించుట యామెకుఁ జిరకాలాభ్యాసము! సుఖదుఃఖముల నామె యెంతశాంతభావముతో గ్రహించుచుండునో యామెహృదయము కంటె హృదయాంతర్యామికే గోచరించుచుండును!

ఆనందమయి కేమిచెప్పవలయునో వినయునకు బోధపడలేదు. కాని యామె యెవ్వరిసాంత్వనవాక్యములకును నిరీక్షించియుండలేదు. ప్రతీకారములేని దుఃఖము కలిగియున్నతనయొద్దకువచ్చి యితరులూఁడిల్లఁజేయుట యామెస్వభావమునకు సంకోచముగాఁదోఁచుచుండెను. ఆమె యప్పుడేమియు మాటాడఁజాలకున్న వినయునింగాంచి "బాబూ! నీకింకను స్నానము తీనట్లున్నది! పొమ్ము! స్నానమునకుఁబొమ్ము! పొద్దుపోయినది!" అనియెను. వినయుఁడు స్నానముచేసివచ్చి భుజించుచుండఁగా నాతనిప్రక్కను గోరా లేకుండుటఁ గాంచి యానందమయి హృదయమానందశూన్యమై హాకారము

కలిగెను. "గోరా యిప్పుడు జైలులోనియున్నము తినుచున్నాఁడు! ఆయన్నము నిర్దయ శాసనముచేఁ గట్టువైనది. దానిలోఁ దల్లిచేతులయందలి మాధుర్యము లేదు!" అని తలంచుకొని యానందమయియును సహింపఁజాలక యచటనుండి వెడలిపోయెను.

33

పరేశుఁ డింటికి వచ్చినతోడనే యసమయమున వచ్చినలలితం గాంచి యీ కొంటెబిడ్డ యేదియో కొంటెపని చేసినదని గ్రహించి జిజ్ఞాసుదృష్టితో నామె మొగమువంకఁ గాంచుటయు లలిత "బాబా! నేను దక్కవచ్చితిని; అచ్చట నుండలేక పోయితిని!" అనియెను. పరేశుఁడు "కారణ మేమమ్మా" అనియెను. గోరాబాబును గలెక్టరు జైలునఁ బెట్టినాఁడని లలిత చెప్పెను. ఈసందర్భమున గోరా యెట్లు వచ్చెనని ప్రశ్నించి పరేశుఁడు లలితవలన నంతయును దెలిసికొనియెను. తోడనే యాతనికి గోరాతల్లిమాట తలంపునకు వచ్చుటయు నాతఁడు మిగుల విచారించెను. ఒకదొంగకువలెనే గోరాకును శిక్ష విధించుట కలెక్టరునకు సులభసాధ్య మయ్యెను. ఇది కేవల మనాగరికత యనియు, నధర్మమనియుఁ బరేశుఁడు భావించెను. మానవుని యెడల మానవుని దౌరాత్మ్యము ప్రపంచమునందలి యన్నిహింసలకంటెను భయంకర మైనది! దానిపై సమాజశక్తియు రాజశక్తియును గలసి యెట్లు ప్రచండప్రకాండము ను గావించుచుండెనో, గోరాశిక్ష వినుటవలనఁ బరేశున కది యంతయును గన్నులఁ గట్టినట్లగపడుచుండెను. పరేశుఁ డూరక యాలోచించుచుండుటం గాంచి లలిత యుత్సాహముతో "బాబా! ఇది దారుణ మగునన్యాయము కాదా!" అనియెను.

పరేశుఁడు సహజశాంతస్వరముతో "గోరా యేమిచేసెనో నాకు సరిగాఁ దెలియలేదు. కాని యాతఁడు తన కర్తవ్యబుద్ధియందలి ప్రబలోద్రేకముచే నధికారోల్లంఘనము గావించి యుండు ననుకొందును. అది గోరాపక్షమునఁ దప్పని చెప్పుట ప్రకృతివిరుద్ధము సందేహములేదు! కాని అమ్మా! ఏమిచేయము! ప్రకృతకాలమున న్యాయబుద్ధి యింకను నంతటివివేకలాభమును గాంచియుండలేదు. ఇప్పటికిని బొరపాటునకును, నపరాధమునకును నొక్కటేశిక్ష జరుగుచున్నది. దీనింగూర్చి యొక మానవునిపై దోషారోపణము చేయుటకవకాశములేదు. ఈపాప మందఱిమీఁదను బడియున్నది" అని యాకస్మికముగాఁ బరేశుఁ డాప్రస్తావమును మార్చి "అమ్మా! నీ వెవ్వరితో వచ్చితివి?" అనియెను.

లలిత బలవంతముగా ధైర్యము తెచ్చుకొని "వినయుబాబుతో వచ్చితి" ననియెను. ఆమెపై కెంతధైర్యముతో నున్నను లోపలిదుర్బలత్వ మగపడుచునే యుండెను. ఆమె యామాట సహజస్వరముతోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. ఎచ్చటనుండియో

సిగ్గు వచ్చిపడియెను. ఆసిగ్గును మొగమునం దగపడకయుండఁ బ్రయత్నించినకొలఁ దియు నది వెల్లిపోవుచుండెను.

[illegible] దత్తయుయైనను లలితను బరేశుఁడు తనయ లందఱికంటె నధికముగఁ బ్రేమించుచుండెను. ఆమెపను లందఱును వెగటుగనే దోఁచునుగాని యామె నడవడిలో సత్యప్రియత్వ మున్నది. పరేశుఁడు దానినే గౌరవించుచుండును. ఆమె లోపమే యందఱికిన్నిఁ బయపడును గాని యలోక సామాన్యమగు నామె గుణము నెవ్వరును గ్రహించి యాదరింప రని కూడ నాతఁ డెఱుఁగును. పరేశుఁడా గుణమునే యత్నపూర్వకముగఁ బరిశీలించుచుండెను. ఆమె తీవ్రస్వభావము నడ్డగించి యామె స్వాతంత్ర్యమునందలి మహత్త్వమునకు భంగము కల్గించుట పరేశున కిష్టము లేకుండెను. ఆతని తక్కినయిరువురుతనయులును జక్కనివారనియే చెప్పవచ్చును. వారి శరీరచ్ఛాయయు ముఖలక్షణమును గూడ సుందరముగా నుండును గాని, లలిత వారికంటె నలుపు. ముఖసౌందర్యవిషయమునఁ గూడ మతభేద మున్నది! అందుచేతనే లలితకే త్వరగాఁ బెండ్లి చేయవలయు నని వరదాసుందరి తొందరపడుచుండెను. పరేశుఁడు లలితముఖమునందలి వర్ణసౌందర్యమును గాని, యామెశరీరమునందలి యవయవ సౌందర్యమును గాని చూడలేదు! ఆమె యంతరంగమునందలి గంభీరసౌందర్యమునే చూచుచుండెను. ఆసౌందర్యమునఁ గేవలలాలిత్యమే కాదు—స్వాతంత్ర్యమును దార్ఢ్యమునుగూడ నుండెను. ఆదార్ఢ్యము మాత్ర మందఱకును మనోహరముగా నుండదు! అది లోకుల నాకర్షించును, కాని చాలమందిని దూరమునకుఁ ద్రోసివైచును. ఆమె యం దింటిలో నెవ్వరికి నిష్టముండదని యెంచి పరేశుఁడు తఱచుగా లలితను దనయొద్దనే యుంచుకొనును—ఆమె నెవ్వరును క్షమింపరని చెప్పి తానే యామెను గౌరవించుచుండును.

లలిత వినయునితో నొంటిగ వచ్చితి నని చెప్పినతోడనే పరేశుఁ డామె యీ విషయమునఁ జాలదినములనుండి కష్టమును సహించి యుండెనని తెలిసికొనియెను. ఆమె చేసినతప్పు చిన్నదైనను లోకు లామెకుఁ బెద్దశిక్ష చేయుదురు. ఈవిషయమై పరేశుఁ డాలోచించుచుండఁగా లలిత "బాబా! దొరగారియాతిథ్యమునందు మనదేశస్థుల కించుకంతయును గౌరవములేదు. కేవల మనుగ్రహముమాత్రమే. ఇది చూచి సహించి యే నచ్చట నుండుటయే యుచితమా?" అనియెను.

పరేశున కీప్రశ్న సామాన్యమైనదిగాఁ దోఁచలేదు. ఆతఁడు దానికి బదులు చెప్పక నవ్వుచుఁ గుడిచేతితో నామెతలపై మెల్లఁగఁ గొట్టి "పిచ్చిదానా!" అనియెను.

అపరాహ్ణసమయమున నీసంఘటనముంగూర్చి యాలోచించుకొనుచు నింటివెలుపలఁ బరేశుఁ పచారు చేయుచుండఁగా వినయుఁడు వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను.

పరేశుఁడు డాతనితో గోరావిషయమునఁ జాలవఱకుఁ బ్రస్తావించెను కాని లలితను దీసికొనివచ్చిన సంగతి యడుగనే లేదు. తరువాతఁ జీఁకటిపడుచుండుటం గాంచి పరేశుఁడు "వినయబాబూ! పొద్దుపోయినది! లోపలికిఁ బోవుదము రమ్ము!" అనియెను. వినయుఁడు నేను మాయింటికిఁ బోయెద ననియెను. పరేశుఁడు రెండవసారి బలవంతము చేయలేదు. అప్పుడు వినయుఁడు వెదకి వెదకి రెండవయంతస్తువంకఁ జూచుచు మెల్లమెల్లగా వెడలిపోయెను.

లలిత పైనుండి వినయుని జూచుచునే యున్నది. పరేశునితో మాటలాడిన తరువాతఁ బైకి వచ్చునని యామె యనుకొనియెను. ఇంతలోఁ బరేశుఁ డొక్కఁడే పైకి వచ్చెను. వినయుఁడు రాలేదు. లలిత బల్లపై నున్న పుస్తకములను, కాగితములను జిందరవందరగఁ బారవైచి లేచి గదినుండి వెడలిపోవుచుండెను. "అప్పుడు పరేశుఁ డామెం బిలిచి యామె విషణ్ణవదనమునఁ బ్రేమపూర్ణదృష్టిని స్థాపించి "లలితా! ఒక బ్రహ్మసంగీతమును బాడుమా!" అని దీపమును వెలిఁగించెను.

38

మఱునాఁడు వరదాసుందరియుఁ దక్కినవా రందఱును వచ్చిరి. హారానుఁడు లలితపైఁ గోపము నడఁగించుకొనఁజాలక యింటికైనఁబోకుండఁ బరేశునొద్దకుఁ బోయెను. వరదాసుందరి లలితవంకఁ జూడనైనఁ జూడక కోపముతో మాటాడక సంభ్రమముతోఁ దనగదిలోనికిఁ బోయెను. లీలాలావణ్యలకును లలితపైఁ గోపము కలిగెను. లలితావినయులు లేక వారినాటకాభినయమున కెల్లవిధముల లోపము కలిగెను! సుచరిత హారానుని క్రోధావేశముతోఁగాని, వరదాసుందరి యశ్రుపూర్ణాక్షేపవాక్యములతోఁగాని, లావణ్యలజ్జానిరుత్సాహముతోఁగాని కలియక కేవలము నిస్తబ్ధయై యుండెను. ఎట్లో యామె పని యామె చేసివైచినది. ఇప్పుడును నామె యంత్రపుబొమ్మవలె నందఱివెనుకను నిలిచి లోపలఁ బ్రవేశించెను. సుధీరుఁడు లజ్జానుతాపసంకుచితుఁడై వీథిగుమ్మమునొద్దనుండియే తనయింటికిఁ బోయెను. లావణ్య యాతనిఁ బిలిచినది గాని లాభము లేకపోయెను. హారానుఁడు పరేశునిగదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే "చాల నన్యాయము జరిగిపోయినది!" అనియెను.

లలిత పరేశునిగదియందే యుండెను ఆమాట వినఁబడినతోడనే యామె వేఁగిరి వచ్చి వెనుకకుఁజేరి నిలువఁబడి హారానునివంకఁ దదేకదృష్టిం గాంచుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "హారానబాబూ! లలితవలన నన్నిసంగతులును దెలిసినవి. జరిగినదానినిగూర్చి యిప్పు డాలోచించుటవలన లాభములేదు అనియెను. హారానుఁడు పరేశుని శాంతసంయతభావమును దుర్బలస్వభావముగాఁ దలంచుచుండును. అందుచేత నే

యాతఁ డిప్పు డవజ్ఞాపూర్వకస్వరముతో "కార్యమేమో జరిగిపోయినది. కాని చరిత్ర మున్నదిగదా. అందుచేతనే యది యేమైపోవునో యని మన మాలోచింపవలసి యున్నది! మీరింత చనవిచ్చుచున్నచో లలిత యింతపని చేయఁగలదా? ఈవ్యాపార మంతయు విన్నచోఁ జనవిచ్చి లలితను బాడుచేసితి ననుసంగతి మీరే తెలిసికొనఁ గలరు!" అనియెను.

పరేశుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి లలితను దనపార్శ్వమునకుఁ దీసికొని నవ్వుచు హారానునిం గాంచి "బాబూ! బిడ్డలను బెద్దలం జేయుటకుఁ బ్రియమే ప్రధాన మైనదని సమయము వచ్చినప్పుడు నీవే తెలిసికొనఁగలవు!" అనియెను. లలిత యప్పుడు తండ్రిని గౌఁగిలించుకొని "బాబా! మీకు స్నానమునకు వేళయైనది! లెండు!" అనియెను. పరేశుఁడు హారానునివంకఁ జూచుచు మృదుస్వరముతో "కొంచెము సేపాగుము! వేళ మించిపోలేదు!" అనియెను. లలిత స్నిగ్ధస్వరముతో "కాదు బాబా! మీరు స్నానమునకుఁబొండు! మీరు వచ్చువఱకును నేను పానూబాబునొద్ద నుండెదను" అనియెను.

పరేశుఁడు వెడలిపోయెను. లలిత కుర్చీపై గంభీరముగఁ గూర్చుండి హారానుని వంక స్థిరదృష్టిం గాంచుచు "మీరు మీయిష్టమువచ్చిన ట్లందఱితోడను మాటలాడుట కధికారము కలదనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!" అనియెను.

సుచరిత లలితను బాగుగ నెఱుంగును. ఇప్పటిలలితస్థితిం గాంచి సుచరితహృదయము మఱియొకప్పుడైనచో నుద్విగ్నమైపోయియుండును. ఇప్పుడు సుచరిత కిటికీ యొద్దఁ గుర్చీపైఁ గూర్చుండి పుస్తకమునఁ బత్రములను దిరుగవైచుచుండెను. హృదయభావముల నడంచుకొనుటకు సుచరిత చిరకాలమునుండి యలవాటు పడియుండెను. కొలఁదిదినములనుండి యనేకాఘాతములకెదసలు చేరి యామెహృదయము నెంతగా బాధించుచున్నను నామె యంతకంటెను నిశ్శబ్దముగా నోర్చుకొనియుండెను. ఇప్పుడానిశ్శబ్దతాభారము దుస్సహమైయుండెను. అందుచేతనే లలిత తన యభిప్రాయమును హారానునకుఁ దెలుపుటకు సిద్ధమై కూర్చున్నప్పుడు సుచరితరుద్ధహృదయమునకు ముక్తిలాభమును బడయుట కవకాశము దొరకెను.

లలి — మాయెడల మాతండ్రిగారి కర్తవ్యము మాతండ్రిగారికంటె మీకే యెక్కువ తెలియు ననుకొనుచున్నారా? ఈసమస్తబ్రాహ్మసమాజమునకును మీరే ప్రధానాచార్యు లనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!

లలిత యింతటియౌద్ధత్యముంగాంచి హారానుఁడు ప్రప్రథమముననే హతబుద్ధియై పోయెను. కొంతసేపటి కాతఁడు సరిగా నుత్తరము చెప్పఁబోవుచుండఁగా లలిత వారించి "ఇంతకాలమువఱకును మేము మీశ్రేష్ఠత్వమును సహించియుంటిమి. కాని యిప్పుడు మీరు తండ్రిగారికంటెను గొప్పవారుగాఁ జూచుచున్నారు. అట్లయినచో నీయింటివా రెవ్వరు నిఁక సహింపఁజాలరు — మా సేవకులపర్యంతము —" అనియెను.

హారా—లలితా! నీవు—

లలిత యామాట కడ్డము వచ్చి తీవ్రస్వరముతో "ఊరకుండుఁడు! మీ మాటలనుఁ జాలఁగా వింటిమి! ఇప్పుడు నామాట వినుఁడు; మీకు విశ్వాసము లేకున్నచో సోదరి సుచరిత నడుగుఁడు!— మీరెంతగొప్పవారు కాఁదలఁచియుంటిరో మాతండ్రిగారంతకంటె వేయిరెట్లు గొప్పవారు. మీరు మాకుపదేశింపవలసిన దేమైన నున్నయెడల మీకే యుపదేశించుకొనుఁడు!" అనియెను. హారానుని మొగము నల్లఁబడిపోయెను! అతఁడు చటాలున లేచి "సుచరితా!" అనియెను. సుచరిత పుస్తకమునుండి మొగ మెత్తి చూచెను. అప్పుడు హారానుఁడు "నీయెదుటనే లలిత నన్నవమానించినది!" అనియెను.

సుచరిత మృదులస్వరముతో "మిమ్మవమానించుట లలితయుద్దేశము కాదు. తండ్రిగారిని మీరు గౌరవింపవలయు నని చెప్పినది. ఆయనవంటి సన్మానయోగ్యులు మన కింక నెవ్వరున్నారు?" అనియెను. హారానబాబు లేచిపోవలయు ననుకొనెను గాని పోలేకపోయెను. అతఁడు గంభీరముగఁ గూర్చుండెను. ఆయింటియం దాతనికి గౌరవము తగ్గుచున్నకొలఁదియును దానిని నిలుపుకొనవలయు నని యాతఁ డధికప్రయత్నమును గావించుచుండెను. ఆశ్రయించినశాఖ శిథిలమగుచున్నప్పుడు దానిని బలవంతముగ నూదిపట్టుటవలన భగ్నమైపోవు ననుసంగతి యాతఁడు తెలిసికొనఁజాలక పోయెను. హారానుఁ డట్లే రోష గాంభీర్యముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. లలిత సుచరిత ప్రక్కను గూర్చుండి మెల్లమెల్లగ నేమేమో మాటాడుచుండెను. ఇంతలో సతీశుఁ డచ్చటికి వచ్చి సుచరిత చేయి పట్టుకొని "అక్కా! రమ్మ" అనియెను.

సుచ—ఎక్కడకు?

సతీ—రమ్మా! నీకొకచిత్రము చూపించెదను. సోదరీ! లలితా! నీవు చెప్పలేదా?

లలి—లేదు.

బొడ్డమ్మసంగతి సుచరితకు సతీశుఁడు చెప్పవలెనని లలిత చెప్పకుండుట కంగీకరించియుండెను. అందుచేఁ జెప్పలేదు. ఇప్పుడు సతీశుఁడే చెప్పెను. అతిథిని విడిచి సుచరిత పోఁజాలక "తండ్రిగారు స్నానము చేసి రానిమ్మా! నేను తరువాత వచ్చెదను!" అనియెను.

పరేశుఁడు వచ్చినతోడనే సతీశుఁ డిరువురక్కలను వెంటఁబెట్టుకొని లోనికిఁ బోయెను. హారానుఁడు పరేశునిం గాంచి "సుచరితసంబంధవిషయమున మన మనుకొన్నట్లు కావించుట కింక నాలస్యము చేయవలదు. రే పాదివారము జరిగించిన బాగుగా నుండును" అనియెను.

పరే—ఆవిషయమున నాయభ్యంతర మేమియును లేదు. సుచరిత యిష్టపడినచో నట్లే చేయవచ్చును.

౩౮

ఆనాఁడు లలితకడనుండి వచ్చినతరువాత మరల వచ్చుటకుఁ బోవుట వినయునకుఁ గష్టముగా నుండెను; తనశూన్యమందిరము కూడ నాతని కసహ్యముగనే యుండెను. మఱునాఁటియుదయముననే యాతఁ డానందమయియొద్దకుఁ బోయి "అమ్మా! నేను కొన్నాళ్ళు నీయొద్ద నుండెదను!" అనియెను. గోరాకొఱకు దుఃఖించుచున్న తన కూఱట కలిగించుటకు వినయుఁ డిట్లనియెనని గ్రహించి యానందమయి పరితాపపడుచు నేమియు ననక ప్రేమతో వినయుని దరికిఁ జేర్చుకొని యొడలు నిమురుచుండెను.

వినయుఁ డాయింటనే యాహారవిహారములఁ గావించుచు నుండెను. అప్పుడప్పుడు మునుపటివలెఁ దనకు సరిగా జరుగుట లేదని పట్టుపట్టుచుండెను. ఎప్పుడు నేదియో మాటాడుచు నానందమయిని మఱపింపఁ జూచుచుండెను. ఆతనిమనసు కూడ బాగుగలేని సంధ్యాసమయములం దామె వంటిపనులు చేసికొననీయక యొకచో గూర్చుండఁజేసి తనచిన్ననాఁటికథలను ముచ్చటించుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆనందమయి తనకుటుంబజీవితవృత్తాంతమును జెప్పుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు "అమ్మా! ఎప్పుడు నీవు మాయమ్మవు కాకుండఁబోవుదువో యని నేను నిరంతరమును భయపడుచుందును." అనియెను.

ఒకనాఁటిసాయంకాలమునఁ జాఁపపైఁ గూర్చున్న యానందమయిపాదములపై వినయుఁడు తనతల నుంచి "అమ్మా! నాసమస్త విద్యాబుద్ధులను మరల దేవుని కిచ్చివైచి బాలుఁడనై నీయొడిలో నాడుకొనవలయు నని యున్నది. కేవల మీప్రపంచమున నీకంటె నిఁక నాకేమున్నదితల్లీ!" అనియెను. వినయునికంఠస్వరమున హృదయభారాక్రాంత మగునాయాసము ప్రకటిత మగుచుండుటం గాంచి యానందమయి హృదయము విస్మయవ్యథాకులమై పోయెను. ఆమె వినయుని దరిఁజేర్చుకొని యాదల నల్లనఁ దడవుచు కొంతసే పూరకుండి "బాబూ! పరేశబాబునింట నందఱును క్షేమముగ నున్నారా?" అనియెను.

ఈప్రశ్నకు వినయుఁ డదరిపడి లజ్జితుఁడై "అమ్మయొద్ద నేమియును దాఁచుట కవకాశములేదు అమ్మ నాయంతర్యామి." అని యనుకొని కుంఠితస్వరముతో "ఆ! అందఱును బాగుగనే యున్నారు!" అనియెను. అప్పు డానందమయి "నాకాయింటి కాంతలతోఁ బరిచయము చేసికొనవలెనని యున్నది. మొదట గోరాకు వారనిన నిష్టము లేకుండెడిది. అట్టివాని యసహ్యభావమును గూడఁ దొలఁగించినవారు సాధారణులై యుండరు!" అనియెను. వినయుఁ డుత్సాహముతో "నీకు వారిపరిచయము కలిగింప

వలయునని నాకును గోరిక యున్నది. గోరా కిష్టముండదని "నేను మాటాడలేను" అని యెను. ఆనందమయి యూరకుండి "అందుఁ బెద్దపిల్ల పేరేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

ఈవిధముగా మాటలు జరుగుచుండఁగా లలితప్రసంగము వచ్చెను. వినయుఁ డావిషయమును సంక్షేపముగాఁ దోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆనందమయి యట్లు విడువక మనసులో నవ్వుకొనుచు "లలిత బుద్ధిమతి యని వినియుంటిని!" అని యెను.

విన—ఎవ్వరు చెప్పిరి ?

ఆనం—నీవే చెప్పితివి కాదా ?

ఇదివఱకు వినయుఁడు లలితయెడల నెట్టిసంకోచభావమునులేక యున్నప్పుడు మోహముహూర్తావస్థయం దానందమయితో లలిత బుద్ధిమతియని చెప్పియుండెను. ఇప్పు డాతఁడామాట మఱచిపోయెను. ఆనందమయి యతినిపుణముగఁ బ్రశ్నించుచు లలిత యెడలం గలవినయుని హృదయభావముతోఁగూడ నాయిరువురిచరిత్రమునందలిప్రధానాంశములను సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగెను. గోరాశిక్షకు విచారించి లలిత యేకాకినియై తనతోఁగూడ స్టీమరుపై వచ్చియున్న సంగతి గూడ వినయుఁడు చెప్పివైచెను. మాటలాడుచున్నకొలఁదియు నాతనియుత్సాహ మతిశయించిపోవుచుండెను. ఆప్రసంగమున నెక్కడ నడ్డము కలుగునో యనుభయముతో నాతఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. అప్పుడు వినయునకు లలితమూలముననే తనకింతటి స్వతంత్రశక్తి కలిగినదనికూడ భావించుకొనియెను. ఇంతలో రాత్రిభోజనమునకుఁ బిలుపు వచ్చెను. అప్పుడు వినయుఁ డాకస్మికముగఁ గలనుండి మేల్కన్నవాఁడునుం బోలి తనమనసులో మాట లన్నియు దల్లికిఁ జెప్పివైచితినిగదా యని సంతోషించెను. ఆతఁడెన్నఁడును దల్లియొద్దఁ దనమనసు దాఁచుకొనలేదు. ఆనందమయి యంతయును విని, యంతయును గ్రహించి వినయుఁడు సిగ్గుపడకుండఁగనే సర్వమును జెప్పివైచె నని యనుకొనియెను. వినయున కింతవఱకును దనతల్లియెదుటఁ దనజీవితచరిత్రమును దాఁచుకొనకుండఁ దెలిపి పవిత్రము చేసికొనలేదుగదా యనువిచారము హృదయమధ్యమున మచ్చవలె నుండెను. ఇప్పు డామచ్చ మాసిపోయినది !

రాత్రి యానందమయి యాప్రసంగమునుగూర్చి చాలసేపు యోచించుకొనియెను. గోరాజీవితసమస్య యుత్తరోత్తరజటిలమై తోఁచుచుండెను. పరేశబాబు గృహమునందే యేదో మీమాంస తేలవలయు నని యనుకొని యామె యేవిధముగనైన నాయింటి యాఁడువాండ్రను జూడవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

౩౬

మహిమునియింటిలోని వారందఱును వినయునితో శశిముఖికి బెండ్లి స్థిరపడినట్లే భావించి యుండిరి. శశిముఖి వినయునకగపడుటకే సిగ్గుపడుచుండెను. శశిముఖితల్లితో

వినయునకుఁ బరిచయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఆమె చాల గుట్టయినది. ఆమె యింటిలో నెప్పుడును మాటుఁబడియే యుండును. ఆమె సంగతి యేదియును భర్తకుఁ దక్క నితరులకెంతమాత్రమును దెలియదు. ఆమె యందు భర్తకైనను స్వాతంత్ర్యము లేదు. ఆమె గీచినగీఁత దాఁటుట కాతనికి సాహసము లేదు! ఈవిధముగా మహిముని రాణియగు లక్ష్మీమణి కామెప్రపంచ మంతయు సంపూర్ణముగ స్వాధీనమై యుండెను అచ్చట లోపలివారు వెలుపలకును, వెలుపలివారు లోపలకును బ్రవేశించు మార్గము నిరాబాధకముగ లేదు. గోరాయధికారముకూడ లక్ష్మీమణి మహలునందుఁ బనిచేయదు. ఆ రాజ్యవిధానమున ద్వైధభావము లేదు. విధానాధీశ్వరి లక్ష్మీమణియే—క్రిందికోర్టు మొదలు హైకోర్టువఱకు సమస్తమును లక్ష్మీమణియే—ఎగ్జిక్యూటివ్, జ్యుడిషియల్ భేదము లేదు. ఇతర ప్రపంచమునందు మహిముఁడు స్వతంత్రుఁడే కాని, లక్ష్మీమణి యధికారమునందు మాత్రము కేవల మస్వతంత్రుఁడై యుండెను.

లక్ష్మీమణి వినయుని దెరచాటునుండియే చూచియుండెను. వినయుఁడు గోరాకు బాల్యమిత్రుఁడను కారణముచేతనే యామె తనకుమార్తె నాతని కీయఁదలఁచి యుండలేదు. ఆతఁడు తమయొద్దఁ గట్నము నాశింపఁడను కారణముచేతనే శశిముఖి నాతని, కిచ్చుట కంగీకరించి మహిమునిగూడ బలవంతపెట్టెను—వినయుఁడిప్పుడు తఱచుగా నింటికి వచ్చుచునే యున్నను గోరానుగూర్చిన ప్రచారముచే మహిముఁడాతనియొద్దఁ బెండ్లిమాట తలపెట్టుటలేదు.

నేఁ డాదివారము. లక్ష్మీమణి మహిముని సప్తాహికదివానిద్రకు భంగము కలిగించుటచే వినయుఁ డానందమయియొద్ద బంకించంద్రుని వంగదర్శనమును జదువుచుండఁగా నచ్చటికిఁ బోయి కూర్చుండెను. ఆతఁడు ముందుగా వినయునకుఁ దాంబూల మిచ్చి గోరామూఢత్వమును నిందించుచుఁ గ్రమముగా నాతని కిప్పుడు విడుదల యగునో దినములను లెక్కింప నారంభించెను. అప్పు డాతని కాకస్మికముగా మార్గశిరమాసము సగము గడచిపోయినట్లు తలఁపునకు వచ్చెను. తోడనే యాతఁడు వినయునిం గాంచి "వినయా! మార్గశిరమాసము మీకుటుంబమునకు మంచిదికాదని చెప్పుట యుక్తియుక్తముగ లేదు. పంచాంగములలోని నిషేధములే కాక, కుటుంబ నిషేధములనుగూడ మన్నించుచున్నచో నిఁక శుభకార్యములు జరగుట యెట్లు?" అనియెను.

వినయుఁడు సంశయించుచుండుటం గాంచి యప్పు డానందమయి మహిమునిం గాంచి "వినయుఁడు చిన్ననాఁటినుండి శశిముఖిం జూచుచున్నాఁడు. ఈతని కామెను బెండ్లియాడవలయు నని లేకయే మార్గశిరమాసమును మిషవెట్టినాఁడు!" అనియెను.

మహి—ఈమాట మొదటనే చెప్పవలసినది!

ఆనం—స్వయముగా గ్రహించుకొందు ననియే యాతని యుద్దేశము! మహిమా! పెండ్లికొడుకులే దొరకరా? గోరాను రానిమ్ము! వాఁడు చాలమందిని నెఱుంగును. ఏసంబంధమైన నొకటి చూచుకొనవచ్చును!

మహిముని మోము నల్లబడిపోయెను. అతఁడు కొంతసేపూరకుండి "అమ్మా! నీవు వినయుని మనసు పాడుచేయకున్నచో నాకడీవిషయమున నభ్యంతరము చెప్పఁడు!" అనియెను. వినయుఁడు వ్యస్తహృదయముతో నేమో చెప్పఁబోవుచుండఁగా నానందమయి వారించి "మహిమా! నీవు నిజము చెప్పితివి! నేనీతని బ్రోత్సహింపఁజాలను. వినయుఁడు ముగ్ధవాఁడు; తెలియక యేపనియైనఁ జేసినచోఁ దుదకుఁ జిక్కులు కలుగును!" అని యానందమయి వినయునకు బాసటయై నింద యంతయుఁ దనమీఁదనే పెట్టుకొనియెను. అది తెలిసికొని వినయుఁడు తన దుర్బలత్వమునకు లజ్జితుఁ డయ్యెను. మహిముఁ డిఁక వినయుని బ్రశ్నింపక "సవతితల్లి యెప్పుడును సవతితల్లియే" అని యనుకొనుచు వెడలిపోయెను.

మహిముఁ డిట్లు తన్ను లోకములోని సవతితల్లులవలెనే భావించియుండె నని యానందమయి గ్రహించెను. కాని యీవిషయమునఁ దన్ను లోకు లేమనుకొందురో యను సంశయాభాసమైన నామెకుఁ గలుగలేదు. ఆమె యెప్పుడు గోరా నొడియందుఁ జేర్చుకొనియెనో యాదినమునుండియే లోకులయాడికల నన్నిటిని తృణీకరించి వైచుచుండెను. ఒక్కసత్యమును మాత్రము దాఁచి యుంచితి నని యామె నిరంతరమును బాధపడుచుండెను. లోకనింద లాబాధను జాలవఱకుఁ దగ్గించివైచుచుండెను. లోకనిందలనుండి తనపనులను వేఱుచేసికొనుట మొదటినుండియు నామె కభ్యాసమై యుండెను. అప్పు డానందమయి వినయునిం గాంచి "బాబూ! నీవు చాలదినములనుండి పరేశునింటికిఁ బోవుట లేదు కాఁబోలును!" అనియెను.

విన—ఔను.

ఆనం—నీవు స్టీమరునుండి వచ్చినతరువాత నొక్కసారియును బోలేదు.

అదియైనను జాలనాళ్ళు కాలేదు కాని వినయుఁ డిదివఱ కానందమయికిఁగూడ దర్శనము దుర్లభ మగునట్లు తఱచుగాఁ బరేశునింటికిఁ బోవుచుండెను. ఆలెక్కనుబట్టి చూడఁగా నివి చాలదినము లనియే చెప్పవచ్చును. వినయుఁడు తనయుత్తరీయమునందలి నూలుపోగులను లాగి యూరక నులివెట్టుచుఁ గూర్చుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి "అమ్మా! ఎవ్వరో స్త్రీలు వచ్చుచున్నారు?" అనియెను. వినయుఁడు తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. "ఎవ్వరు? ఎక్కడనుండి వచ్చిరి." అనిప్రశ్నించుచుండఁగనే లలితాసుచరితలు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. వినయుఁడు గదినుండి వెడలఁజాలక స్తంభితుఁడై నిలువఁబడిపోయెను. ఆయిరువురు యువతులు నానందమయికిఁ బ్రణామము చేసిరి. లలిత

వినయుని విశేషముగ లక్షింపలేదు. సుచరిత యాతనికి నమస్కరించి "క్షేమమా?" అని ప్రశ్నించి యానందమయిం గాంచి "అమ్మా! మేము పరేశబాబుగృహమునుండి వచ్చితిమి!" అని చెప్పెను.

ఆనందమయి వారి నాదరముతోఁ గూర్చుండఁజేసి "అమ్మా! మాకు మీపరిచయము తెలియనక్కఱలేదు. నేను మిమ్ములను జూడలేదు గాని మాయింటిలోనివారి వలెనే మిమ్ములను బాగుగా నెఱుంగుదును!" అనియెను. క్రమముగా సంభాషణ పెరిగిపోయెను. వినయుఁడు మాటాడక యూరకుండుటం గాంచి సుచరిత యాతని మాటాడింపఁదలఁచి "మీరు చాలదినములనుండి మాయింటికి వచ్చుటలేదు" అనియెను.

వినయుఁడు లలితవంక నొక్కసారి చూచి సుచరిత నుద్దేశించి "తఱచుగా వచ్చి విరక్తి కలిగించుటచే స్నేహమునకే భంగము కలుగునేమో యని భయపడితిని!" అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు "స్నేహము తఱచుగా వచ్చి విరక్తిని కలిగించుటనే కోరుచుండు నని మీ రెఱుంగరు కాఁబోలును?" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "అమ్మా! అతనికిఁ దెలియకేమి? మీకేమని చెప్పుదును? దిన మంతయును నాతో నుండి పని తోఁచనీయకుండ నాతో మాటాడుచు నేయుండును. స్నేహమునకు నిరంతరసాన్నిధ్య మెట్టిసుఖకరమైనదో యాతనికిఁ బూర్తిగఁ దెలియును." అని ప్రేమమయదృష్టితో వినయునివంకఁ జూచెను.

విన—అమ్మా! పరమేశ్వరుఁడు నీ శాంతస్వభావమును నామూలముగాఁ బరీక్షించుచున్నాఁడు.

సుచరిత లలితకు సంజ్ఞచేసి "సోదరీ! వింటివా? మనపరీక్ష ముగిసినట్లున్నది. ప్యాసైనట్లు తోఁచుటలేదా?" అనియెను. లలిత యేమియు మాటాడలేదు. ఆనందమయి నవ్వుచు "మా వినయుఁ డిప్పుడు తనధైర్యమును బరీక్షించుకొనుచున్నాఁడు. ఈతని స్వభావము మీకింకను దెలియుటలేదు. సాయంకాలము వఱకు మీమాటకంటె వేఱొకమాటలేదు. పరేశబాబుమాటవచ్చినంత నేయొక్కసారి పొంగిపోవుచుండును." అని చెప్పి యామె లలితమొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. లలిత బలవంతముగాఁ గన్నులెత్తెను గాని యేమిలాభము? అవి రక్తవర్ణములై పోయెను.

"అమ్మా! లలితా! మీతండ్రిగారినిమిత్తము మావినయుఁ డెందఱితోడనో కలహము తెచ్చుకొనియెను. వారితని జాతిభ్రష్టుఁ డనికూడ బహిష్కరింపఁదలఁచిరి— వినయబాబూ! అట్లు చూచెదవేమి? నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఇందు సిగ్గుపడవలసినదేమున్నది లలితా?"

ఈసారి యానందమయి లలితమొగమువంకఁ జూచినంతనే లలితకన్నులు వాలిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత "వినయబాబు మమ్ములఁ నాత్మీయులుగనే చూచుకొను

ఆసాయంకాలమునఁ బరేశుఁడు లలితాసుచరితలనుదీసికొని యింటికిఁ బోయెను. వినయుఁడప్పు డానందమయికడకుఁ బోయి "అమ్మా! నిన్నిప్పుడు పనిచేసికొననీయను. మేడమీఁదికి రమ్మా!" అనియెను. వినయుఁడు హృదయోద్రేకము నాఁచికొనఁజాలకుండెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికిఁ బోయి కూర్చుండి వినయునిం గాంచి "బాబూ! ఏమి చెప్పెదవో చెప్పుము!" అనియెను. వినయుఁడు "నేను చెప్పున దేదియును లేదు! నీవు చెప్పుము!" అనియెను. లలితాసుచరితలంగూర్చి యామె యభిప్రాయము తెలిసికొనవలయునని వినయుని యూహ. అప్పు డానందమయి "నన్నిందులకేనా తీసికొని వచ్చితివి? నాకేమియును మాటలు లేవు!" అనియెను.

వినయుఁడు "అమ్మా! నిన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని రాకున్నచో ఈసూర్యాస్తమయ సౌందర్యము నీకన్నులఁ బడునా?" అనియెను. ఆదినమునఁ గలకత్తాకాశమున మార్గశిర సూర్యుఁడు మలినభావముతోనే యస్తంగతుఁ డగుచుండెను. వర్ణవైచిత్ర్య మేమియును లేదు. ఆధూమబాష్పమధ్యమున స్వర్ణకిరణము లస్పష్టములుగనే యుండెను. కాని యామ్లానసంధ్యాధూసరత్వముకూడ వినయుని కందముగనే యుండెను. నలుదెసలు నాతని దట్టముగ నావరించి యున్నట్లును నాకాశ మాతని స్పృశించుచున్నట్లును దోఁచుచుండెను.

ఆనం—లలితాసుచరితలు చాలమంచివారు!

వినయుఁ డామాటతో నాఁగనీయలేదు. అతఁ డిన్నాళ్ళనుండియుఁ దనకును వారికిని గలపరిచయమునుగూర్చి యెల్లసంగతులను విశేషముగఁ దెలియఁజేసెను. అప్పు డానందమయి యాకస్మికముగ నొక్కనిట్టూర్పు విడిచి "మనగోరా సుచరితను బెండ్లియాడినచో బాగుగనుండును" అనియెను. వినయుఁ డొక్కగంతువైచి "అమ్మా! ఈమాటయే నాకెన్నిసారులో తోఁచినది. సుచరిత గోరాకుఁ దగినది!" అనియెను.

ఆనం—కాని, పెండ్లి యగుటెట్లు?

విన—కాకేమి? గోరా సుచరిత నంగీకరింపకపోఁడని నాయుద్దేశము!

గోరామన సెవ్వరిచేతనో యాకర్షింపబడియె నని యానందమయి యిదివఱకే గ్రహించి యుండెను. ఇప్పటి వినయునిమాటలవలన నామె సుచరితయే యైయుండు నని భావించుకొనియెను. ఆనందమయి కొంతసే పాలోచించి "కాని" సుచరిత హిందువును బెండ్లియాడునా?" అనియెను.

విన—అమ్మా! గోరాయే బ్రాహ్మయువతిని బెండ్లియాడఁడేమో! నీకిష్టమున్నదా?

ఆనం—నాకిష్ట మున్నది. లేకేమి బాబు! స్త్రీపురుషులహృదయమనస్సమ్మేళనమే వివాహము! దానికి మంత్రములతోఁ బని లేదు. ఎట్లయినను నీశ్వరప్రార్థనముతో స్థిరపడవలసినదే!

వినయునిహృదయభారము దిగిపోయెను. అతఁ డుత్సాహముతో "అమ్మా! నీవిట్లు చెప్పుట నాకద్భుతముగా నున్నది; ఇంతటియౌదార్యము నీ వెవ్వరివలన సంపాదించితివి?" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు గోరామూలముననే అనియెను.

విన — గోరా యిట్లేల చెప్పును?

ఆనం — చెప్పనేమి? నాజ్ఞానమంతయును గోరాకలనఁ గలిగినదే. ఈశ్వరుఁడు నాకు గోరాను బ్రసాదించినప్పుడే మానవత్వ మెంతకఠినమైనదియో, మానవుఁడు మానవునితో భేదము కల్పించుకొని పోరాడుట యెంతకఠినమైనదియో యంతయును నేను గ్రహింపఁగలిగితిని! బాబూ! బ్రాహ్మసామాజికు లన నేమి? హిందువు లన నేమి? మానవహృదయమున నెట్టిజాతిభేదమును లేదు! అచ్చటనే పరమేశ్వరుఁ డందఱను గూర్చి తానుగూడ నచ్చటనే కూడియుండును! దానిని విడిచి మంత్రముల చేతను, మతముచేతను సమ్మేళనము చేయఁజూచుట యేమిలాభము!

వినయుఁ డానందమయిపాదములపైఁ బ్రణమిల్లి "అమ్మా! నీయుపదేశము నాకమృతమైనది. నాదిన మిప్పుడు సార్థకమైనది." అనియెను.

౩౫

సుచరిత పెద్దతల్లియగు హరిమోహినిమూలమునఁ బరేశునికుటుంబమునం దశాంతి కలిగెను. ఆకారణము తెలుపుటకుఁ బూర్వమే హరిమోహిని సుచరితకుఁ జెప్పిన యామె జీవితచరిత్రమును సంక్షేపముగ నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాము!—

"నేను మీతల్లికంటె రెండేండ్లు పెద్దదానను. ఇంటియందు మేమిరువురమే బిడ్డల మగుటచే గారాబమునఁ బెరుగుచుంటిమి! పినతండ్రులు క్రిందఁ గాలుంచనీయకుండ మమ్ములను బెంచుచుండిరి. నేను నాయెనిమిదవయేఁటనే పాలసాయందలి విఖ్యాత వంశజులగు రాయచౌధురులయింటికోడల నైతిని. వారు కులవంతులే కాక భాగ్యవంతులుగూడ నైయుండిరి. కాని నాకుమాత్రము సుఖపడునదృష్టము లేకపోయినది. మా పుట్టినింటివారికిని అత్తింటివారికిని గలహములు కలిగెను. వారు మరలఁ బెండ్లిచేసికొనవలయు ననికూడ భయపెట్టిరి. మాతండ్రి యిది యంతయు ననుభవించి భాగ్యవంతుల కాఁడుబిడ్డ నీయఁగూడదని యొట్టుపెట్టుకొనెను.

నేను చిన్నతనమునుండియు నత్తవారింటనే యుండి యందఱకును వంట చేసి పెట్టుచుండెడిదానను. అత్తవారింట నేఁబదిమందిదాఁకఁ దినువా రుండిరి. ఎప్పుడును నాకు వేళకుఁ దిండి లేదు! శయనించుటకు నిర్దిష్టస్థలమును లేదు. అంతఃపురకాంతలలో నెవ్వరియొద్దనో పరుండి నిద్రించెడిదానను. ఇంటివా రందఱకును నాయం దసహ్యభావమే! నాభర్తగారికిఁగూడ నట్లే యుండెను. చాలకాలమువఱకును వారు నన్ను దూరముననే యుంచిరి.

"నాకుఁ బదునేడవయేఁట మనోరమ యను నొకకూఁతురు కలిగినది. ఆఁడుబిడ్డను గన్నందులకు ఇంటివారు నన్ను మఱింత బాధింప నారంభించిరి. అత్తమామలనుమాట నాయేక ప్రతిక్రియయే యించుకయు నారటమును నానందమును గల్పించుచుండెను. ఆబిడ్డను దండ్రి గాని యింటిలో నెవ్వరుగాని యాదరింపకుండుటచే నేనే ప్రాణసమముగఁ జూచుకొని పెంచుకొనుచుంటిని. మఱిమూఁడేండ్లకు నాకొక మగశిశువు కలిగెను. అప్పటికి నాకు గృహిణిగా నుండుటకుఁ దగిన యోగ్యతకూడఁ గలిగెను. అత్తగారు నాకు లేనే లేదు—మనోరమపుట్టిన రెండేండ్లకు మామగారుకూడ మరణించిరి. తరువాత నాభర్త గారు నామఱందులును వేఱుపడిరి.

మనోరమకుఁ బెండ్లియీడు వచ్చినతోడనే పాల్యానకుఁ బదిమైళ్ళదూరమందలి సిమూలాగ్రామమునం దామెకు సంబంధము చేసితిమి. వరుఁడు కుమారస్వామి వలెఁ జక్కనివాఁడై యుండెను. నేనెంతకష్టపడితినో యీశ్వరుఁ డప్పుడు నాకంతటి సుఖమును బ్రసాదించెను. తుట్టతుదకు నాస్వామికి నాయందు నధికాదరము కలిగెను. ఆయన నాతోఁ జెప్పకుండ నేపనియుఁ జేయుటలేదు. ఇంతసౌభాగ్యము నేను సహింపఁగలనా? ఇంతలోఁ గలరావలన నాభర్తయును మఱదులునుగూడ నాలుగుదినములు హెచ్చుతగ్గుగా మరణించిరి. భావించుటకుఁగూడ దుస్సహమగు లఘుదుఃఖములను మానవులు సహింపఁగల రని దృష్టాంతము చూపుటకుఁ గాఁబోలును, పరమేశ్వరుఁడు నన్నింకను బ్రదికించి యున్నాఁడు!

క్రమముగా నాయల్లునిసంగతి తెలియవచ్చెను. కమనీయకుసుమములచాటునఁ గాలసర్ప ముండు నని యెవ్వ రనుకొందురు? వాఁడు దుస్సహవాసముచేఁ జెడిపోవుచున్న ట్లిప్పటికిని నాబిడ్డయైనఁ జెప్పియుండలేదు! అల్లుఁ డప్పుడప్పుడు నాయొద్ద సొమ్ము తీసికొనిపోవుచుండెను. ఈప్రపంచమం దిఁక నాకెవ్వ రున్నారు! నాసొమ్మంతయు నిఁక నెవ్వరికి? అందుచేత నే కొంచెము మడిగినను నెక్కువగా నిచ్చుచుంటిని. నేను సొమ్మిచ్చి తనభర్తను బాడుచేయుచుంటి నని నాబిడ్డ నాపైఁ గోపపడుచు నేయుండెడిది. నాయల్లుఁడు త్రాగుఁబోతై చెడిపోయెను. నేనే సొమ్మిచ్చి యాతని బాడుచేసితి నని తెలిసికొని విచారించితిని.

అంతటినుండి నేను సొమ్మీయకుండుటచే మనోరమ నాచే మాన్పించినదని నా యల్లుఁడు గ్రహించి నాబిడ్డను బాధింపసాగెను. బిడ్డబాధ మాడఁజాలక చాటుగా నేనాతనికి మరల సొమ్మీయ నారంభించితిని. కాని, యాతఁడు మామనోరమను బాధించుట మానలేదు. ఇట్లుండఁగా నొకనాఁ డాకస్మికముగా మామనోరమ పల్లకి నెక్కి మాయింటికి వచ్చెను. ఏమమ్మా! కబురుపంపకుండ నిట్లువచ్చితివని నేనడిగితిని. కబురు పంపకుండ నాఁడుబిడ్డ పుట్టింటికి రాఁగూడదా యని నవ్వుచు నామె బదులు చెప్పినది.

మా వియ్యపురాలు చాలను త్రిమ్మరాలు! మామనోరమ యప్పుడు గర్భవతిగానుండుటచే నామెయే మాయింటికిఁ బంపినది. తనకొడుకుబాధ తప్పించుటకై కోడలి నిట్లామె పుట్టింటికిఁ బంపినదని నేనప్పు డూహింపలేదు.

మనోరమ మాయింట నుండుటచే నల్లునకు నాయొద్దసొమ్ము తీసికొనుట కవకాశము లేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తనభార్యను బంపవలయు నని నన్ను నిర్బంధింపసాగెను. క్రమముగా మనోరమయెదుటనే నన్ను సొమ్మడుగ నారంభించెను. అప్పుడు మనోరమ నాపెట్టెతాళములను దీసికొని తనయొద్దనే యుంచుకొనియెను. ఇఁక లాభములేక నాయల్లుఁ డొకనాఁడు వచ్చి బలవంతముగా మామనోరమను దీసికొని పోయెను.

అమ్మా! ఏమని చెప్పుదును! ఆరాత్రియే గర్భపాతమై మనోరమ మరణించినట్లును, రహస్యముగ దహనసంస్కారము జరిగినట్లును నాకుఁ గబురు వచ్చెను! అప్పుడు నేను పడినదుఃఖమును గూర్చి చెప్పుటవలన నేమిలాభము? నాసర్వమును బోయినను నాకుఁ గష్టములుమాత్రము పోలేదు. నాభర్తయును, పుత్రుఁడును బోయినప్పటినుండియు నామఱఁదులు నాయాస్తికొఱ కాశపడుచుండిరి. నాయనంతరమున వారికే చెందును గాని యంతవఱకును వారు సహింపఁజాలకుండిరి. అది వారితప్పు కాదు నావంటి నిర్భాగ్యురాలు బ్రతికి యుండుటయే తప్పు! నాసొమ్ములో నొక్కదమ్మిడియైన నామఱఁదులకుఁ దక్కకుండ నాభర్తమిత్రుఁ డగునీలకాంతుఁడు నాపక్షమునఁ బనిచేయుచుండెను. మనోరమ మరణించినతరువాత నామఱఁదులు నన్నాడించువారివలె వచ్చి "నీవీవయసులో సంసారమునం దుండుట మంచిదికాదు. తీర్థయాత్రలు చేసికొనుట మంచిది. నీకర్చులకు మేము తగినయేర్పాటు చేసెద"మని బోధించిరి.

తరువాత నేను మాగురువుగారినిఁ బిలిపించి "మహాత్మా! నేనీదుఃఖము నుండి తప్పించుకొనుట కుపాయ మేమి? నేనగ్నిహోత్రమధ్యమునం దున్నాను. నాకెచ్చటను శాంతి లేదు. నాయీపరితాపాగ్నిజ్వాలలు చల్లారునుపాయమును నాకు బోధింపుఁడు." అని ప్రార్థించితిని. ఆయన నన్నుఁ బూజామందిరమునకుఁ దీసికొని పోయి యొకగోపాలవిగ్రహము నిచ్చి "దీనినిఁ బూజించుకొనుచుండు" మని బోధించెను. నేను సర్వాంతఃకరణములచేతను దేవుని రేయుంబవలు పూజించుచుంటిని. కాని, యాతఁడు నాపూజలను గ్రహింపకున్నచో నేను పూజించుట యెట్లు? ఆతఁ డెట్లు నాపూజలను గ్రహించునో నేనెఱుంగను!

తరువాత నేను నీలకాంతునిఁ బిలిచి యేమియుం దోఁచక "నాయాస్తి యంతయును మఱఁదులకు వ్రాసి యిచ్చివైచెద"నని చెప్పితిని. అతఁ డన్నియు నడిఁగి

పోయిన నా కాస్తి సొమ్ములను నీలకాంతుఁ డంగీకరింపలేదు. అయినను నేనాతనికిఁ దెలియకుండ సర్వస్వమును మఱఁదులకు వ్రాసి యిచ్చితిని. నీలకాంతున కైదువందల నీయఁబోయితిని. కాని యాతఁడు తీసికొనక కోపగించి వెడలిపోయెను. నేను పూజా మందిరముననే యుండి పూజ చేసికొనుచు నుంటిని. నా మఱఁదులు మరల నన్నుఁ దీర్థయాత్రలకుఁ బొమ్మనిరి. ఆఁడువాండ్ర కత్తవారింటికంటెను నధికము లగు పుణ్యతీర్థము లెక్కడ నుండు నని నేను చెప్పితిని.

కాని నేనాయింటిలో నుండుట కూడ వారి కిష్టము లేకపోయెను. నీదేవునిఁ దీసికొని నీవు పోవలయు నని నన్ను నా మఱఁదులు నిర్బంధించిరి. నాజీవితమున కేమైన నిల్చుటకుఁగూడ వారంగీకరింపలేదు. ఇఁక గత్యంతరము లేక నాదేవునిఁ దీసికొని నా పెండ్లియైన ముప్పదినాలుగేండ్ల కొక్కసారిగా నత్తవారిల్లు విడిచి నీలకాంతుని కడకుఁ బోఁదలఁచితిని గాని యాతఁ డప్పుడే నాకంటె ముందుగా సంసారమును విడిచి బృందావనమునకుఁ బోయియుండెను. అప్పుడు కొందరు తీర్థయాత్రికులతోఁ గలసి కాశికి బయలుదేఱిపోయితిని. కాని యీ పాపహృదయమున కెక్కడను శాంతి లేకయుండెను. నేను ప్రతిదినమును నాదేవునుద్దేశించి "దేవా! నేను నిన్ను నా స్వామితోడను సంతానముతోడను సమానముగ భావించి నమ్మికొని యున్నాను." అని ప్రార్థించుచుంటిని. కాని యాతఁడు నాప్రార్థనము నాలకించుటలేదు. నా సమస్తాంగకములను దుఃఖజ్వాల లావరించుకొన్నను నాగుండెలు పగిలిపోవుటలేదు. అహా! మనుష్యప్రాణ మెంతకఠిన మైనది?

నే నెనిమిదవయేఁట నత్తవారింటికిఁ బోవుటయే కాని మరల నెన్నఁడును బుట్టింటికి రాలేదు. మీయమ్మ పెండ్లికి రావలె నని యెంతో ప్రయత్నించితిని గాని, లాభము లేకపోయెను. తరువాతఁ దండ్రిగారిజాబులవలన మీపుట్టుకయును, మీయమ్మ మరణమును వినియుంటిని. తల్లియొడిని విడిచినతరువాత మిమ్ములను నాయొడిని జేర్చుకొనుటకు దేవుఁ డింతవఱకును నవకాశము కల్పింపలేదు! ఎన్ని తీర్థయాత్రలు చేసినను నామమత్వ మింకను వదలుటలేదు. ప్రియవస్తువును బడయవలయు ననుహృదయతృష్ణ యింకను బోవలేదు! అప్పుడు మీసంగతి తెలిసికొనవలయు నని ప్రయత్నించితిని. మీతండ్రి మతభ్రష్టుఁ డయ్యె నని వింటిని ఏమి చేయుదును? మీయమ్మయును నేను నొక్క తల్లిబిడ్డలము.

కాశిలో నొక పెద్దమనుష్యునివలన మీసంగతి తెలిసికొని యిచ్చటికి వచ్చితిని. పరేశబాబు దేవతాపూజను గౌరవింపఁ డని యెఱుఁగుదును. కాని దేవుఁ డాతని యెడలఁ బ్రసన్నుఁడై యున్నట్లాతని మొగము చూచినంతనే తోఁచుచున్నది! పూజ నందినచో దేవుఁడు మఱచిపోఁడని నేనెఱుఁగుదును. పరేశబా బెట్టిపూజ చేసి

దేవుని ప్రసన్నునిం జేసికొనియెనో నేనును దెలిసికొనవలయును. ఏమైనను సరియే ! తల్లీ ! ఇఁక నే నొంటిగా నుండఁజాలను ! దేవునిదయ యెట్లున్నదో యట్లగును. కాని నాబిడ్డ లగుమిమ్ముల విడిచి యిఁక నేనొక్క నిమిష మైనను జీవింపఁజాలను !—"

౩౬

పరేశుఁడు వరదాసుందరి యింట లేనప్పుడు హరిమోహినికిఁ దనయింట నాశ్రయ మొసంగి యామెయాచారమున కెట్టివిఘ్నమును గలుగకుండునట్టి యేర్పాటులను గావించియుండెను. వరదాసుందరి వచ్చినతోడనే తనయింట నీయభావనీయప్రాదుర్భావముం గూర్చి మండిపడిపోయెను. ఆమె భర్తం గాంచి తీవ్రస్వరముతో "నేనిది సహింపఁజాలను" అనియెను. పరేశుఁడు శాంతముతో "మమ్మందఱను సహింపఁజాలిన నీవు దిక్కుమాలినయొకవిధవను సహింపఁజాలవా ?" అనియెను.

"ఈయనకు వ్యవహారజ్ఞానము లేదు. సంసారమునందలికష్టసుఖములనుగూర్చి యాలోచనయే లేదు ! అకస్మికముగఁ దోఁచినపని చేయుచుండును ! ఎంత చెప్పినను ఎంత కోపగించినను, ఎంతయేడిచినను, పాషాణమూర్తివలె సుస్థిరుఁడై యుండును ! ఇట్టివారితో నెవ్వరోపఁగలరు ? ఏమి చేసిన నేమియు ననఁగూడదు ! ఇట్టియవస్థలో నేయువతి కాఁపురము చేయఁగలదు !" అని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను.

హరిమోహినికి సుచరితను జూచినప్పటినుండియుఁ దనమనోరమను జూచినట్లే యుండెను. ఆయిరువురిదియు నొక్కటేయీడు; రూపగుణస్వభావము లొక్కటే విధముగా నుండెను హరిమోహిని యాకస్మికముగ సుచరితను వెనుకనుండి చూచి మనోరమయనుకొని యదరిపడుచుండును. ఆమె యొక్కొక్కప్పుడు సంధ్యాంధకారమున నొంటిగాఁ గూర్చుండి యేడ్చుచుండును. అప్పుడు సుచరిత వచ్చినంతనే యామెను గాఁగిలించుకొని "ఆహా ! నాకు మనోరమను గాఁగిలించుకొన్నట్లే యున్నది! అది యిఁక రాఁదలఁచుకొనలేదు. బలవంతముగ నేనే దానికి సెలవిచ్చి పంపివైచితిని. ఈప్రపంచమునందెప్పటికి నేవిధముగను నాశిక్షకవసానము లేదు. నాకుఁ గావలసిన శిక్ష యైనది—ఈసారి యదియే వచ్చినది ! ఆరూపుతోనే, యానగుమొగముతోనే మరల వచ్చినది ! ఇదిగో ! నాబంగారుతల్లి ! నారత్నాలరాశి ! నావరాలమూట!" అని సుచరితనెమ్మోము నిమురుచు ముద్దు పెట్టుకొని కన్నీరు విడుచుచుండును. సుచరితయు నశ్రుపూరితనయనయై దొడ్డమ్మను గాఁగిలించుకొని "అమ్మా ! తల్లియాదరము నాకెంతయో కాలము లభింపలేదు. ఇప్పుడు మాయమ్మ మరల వచ్చినట్లున్నది ! తీవ్ర దుఃఖవేదనచే దేవునిఁగూడఁ బ్రార్థింపఁజాలనప్పు డతిదారుణపరితాపముచే నంతరంగము శుష్కమైపోయినప్పుడు—ఎన్నియో సమయములయం దెన్నియోసారులు నే

నమ్మాయని పిలిచితిని. ఆపిలుపుల నాలకించి మాయమ్మయే యిప్పు డిట్లు వచ్చినది!"
అని చెప్పుచుండును !

హరిమో—అమ్మా! అట్లనవలదు. నీమాటలు నాకానందమునే కాక భయమును గూడఁ గల్పించుచున్నవి!—ఓగోపీవల్లభా! మరలఁ నాకీదృష్టి కల్పింపకుము! నాకుఁ బ్రేమింపవలయు నని లేదు! మనసు రాయిచేసికొనఁదలఁచితిని! కాని సాధ్యపడుట లేదు! స్వామీ! దుర్బలహృదయ నగుచున్న దయఁజూడుము! నన్నిఁక బాధింపవలదు! అమ్మా! పొమ్మ పొమ్మ! నాయెదుట నిలువకుము! అమ్మా! నాకుఁ భ్రాంతినిఁ గల్పింపకుము!—గోపాలకృష్ణా! జీవితేశ్వరా! గోపాలా! నానీలమణీ! నన్ను మరల విపత్తునఁ బడద్రోయకుము!—

సుచ—అమ్మా! నీవు నన్ను బలవంతముగా విడిపించుకొనఁ జాలవు! నేను నిన్నెన్నఁటికిని విడువను. నేనెప్పుడును నీయొద్దనే యుండెదను.

అని చెప్పి యామె వక్షమునఁ దల నుంచి బాలికవలె నూరకుండెను. రెండుదినములలోనే యీతల్లిబిడ్డల యిరువురిసంబంధమును గాలముచేఁ బరిగణింపరానంతటిఁ ఘీరతమమైపోయెను. అందుచే వరదాసుందరి విరక్తయై "ఏమి! సుచరిత యేనాఁడును మాయాదరము నెఱుఁగనట్లేయున్నది! ఈదొడ్డమ్మ యిన్నాళ్ళు నెక్కడ నున్నది? చిన్నతనము నుండియుఁ బెంచినది మేము! ఇప్పటికి దొడ్డమ్మ యిలువేల్పయినది! ఎంత పెంచినను బైమెప్పులే కాని దీనిమనసు మంచిది కాదని నేనిదివఱకే నానాథునకుఁ జెప్పియుంటిని. మేము దీనికిఁ జేసిన దంతయును బూడిదలోఁ బోసినపన్నీ రైపోయినది!" అని యనుకొనుచుండెను.

తననాథుఁడు తనయిష్టమును జెల్లనీయఁ డనియు, హరిమోహినిం గూర్చి యేమి తప్పుగఁ జెప్పినను నాతనికిఁ గటువుగనే తోఁచు ననియును వరదాసుందరి యెఱుంగును. అందుచేతనే యామెకుఁ గోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. పరేశుఁ డేమనుకొనినను సమాజములోని పెద్దమనుష్యులచే నాతనికిఁ జెప్పింపవలయునని యామె ప్రయత్నించుచుండెను; సమాజమువారి నందఱను బిలిపించి వారియెదుట హరిమోహిని సంగతులను దెలిపి యాక్షేపించుచుండెను; ఆమెహైందూత్వము, ఆమెపూజలు, ఆమె యాచారములు ఇవి యన్నియు నింటిలోబిడ్డలకుఁ గుసంస్కారబోధకములై బాధించు నని యామె నిరంతరమును వాదించుచుండెను.

ఇంతే కాక యామె యెల్లవిషయములందును హరిమోహినికిఁ బ్రతికూల్యములను ఘటింపఁజేయుచుండెను; ఆమెకు నీళ్ళు తెచ్చు గొల్లవానికి సమయమునకు మఱియొకపని చెప్పుచుండెను; ఇది యేమని యడిగినచో రామదీనునిచేఁ దెప్పించుకొనఁ గూడదా యనుచుండెను; రామదీనుఁడు హీనకులుఁ డగుటచే హరిమోహిని

యాతనినీళ్ళు త్రాగదని వరదాసుందరి యెఱుంగును "అంతయాచారము కలది మా యింట నేల యుండవలయును ? ఇక్కడ జాతిభేదము పెట్టుకొనుటకు వీలు లేదు." అని యీవిధముగాఁ జెప్పుచు నామె ప్రతిఘటించుచుండెను "బ్రహ్మసమాజ మిది వఱకే క్రమముగా శిథిలమై పోవుచున్నది! క్రమముగాఁ బనిచేయుట లేదు. నాసాధ్యమైనంతవఱకు నేనట్లు కాకుండఁ జూచుకొందును! ఇతరులు నన్ను నిందించినను సరియే! నాబంధువులు నాతో విరోధించినను సరియే! నేనన్నిటికిని దలయొగ్గి యుండెదను. ఈప్రపంచమున సత్కార్యములు చేయుమహాపురుషు లందఱును నిందా విరోధములను సహింపవలసినదే యుండును !" అని వరదాసుందరి యందఱితోడను జెప్పుచుండెను.

హరిమోహిని నావిఘ్నము లేవియును జయింపఁ జాలకపోయెను. ఆమె కష్టసాధన సీమాంతముం గాంచవలయు నని పంతమువెట్టినా యున్నట్లుండెను. ఆమె తనయంతరమునందలి దుస్సహదుఃఖముతో సమానముగ బాహ్యమునఁ గూడఁ గఠోరాచారములచే దినదినమునఁ గష్టములను సృష్టించుకొను చుండెను. ఈవిధముగాఁ గష్టముల నలవాటు చేసికొనుటయే యామె సాధన!—జలము దొరకుట కష్టముగఁ దోఁచినంతనే యామె వంటయే మానివైచి దేవునకు నివేదించినపండ్లను, పాలను మాత్రమే యాహారముగఁ గైకొని కాలము గడపుకొనఁదొడంగెను. అది సుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటం గాంచి హరిమోహిని "అమ్మా! ఇదియే నాకు సుఖముగా నున్నది! నాకిందువలన లాభ మున్నది. ఈయాహారము నాకానందముగనే యున్నది" అనియెను. సుచరిత కష్టముతో "అమ్మా! నేనిఁక నేయితరుల జలాహారములను దీసికొనకొన్నచో నీసేవకుఁ బనికివత్తునా!" అనియెను.

హరి—అది యేమి తల్లీ! నీవు నచ్చినమతమునందే నీవుండుము! నాకొఱకు నీవు మాఱుత్రోవఁ ద్రొక్కవలదు. నిన్ను దరికిఁజేర్చుకొని, కౌఁగిలించుకొని ప్రతిదినమును జూచుకొనుభాగ్యము నాకు లభించినది. ఇదియే నాకానందము. పరేశబాబు నీకు గురువు; తండ్రివంటివాఁడు; నీవాయనయుపదేశమునే గౌరవించి మెలంగినచో నీశ్వరుఁడు నీకు శుభ మొసంగును !

వరదాసుందరి కల్పించుకష్టముల నన్నిటిని గొంచెమైన వెఱుంగనట్లే హరిమోహిని సహించి యుండెను. పరేశుఁడు ప్రతిదినమును వచ్చి "మీకెట్టిలోపమును లేదు గద ?" అని యడుగుచుండెను. ఏమియు లోపము లేదని యామె చెప్పుచుండెను. వరదాసుందరి యన్యాయమునకు సుచరిత మండిపడిపోవుచుండెను. కాని యామె తృణీకరించు స్వభావము కలది కాదు. ఆవిషయమునుగూర్చి యామె యెన్నఁడును పరేశునితో నెట్టిమాటయుఁ జెప్పలేదు. ఇది వెల్లడించుట మర్యాద కాదని యామె

లోలోపలనే సహించియుండెను. ఈకారణముచే సుచరిత కెల్లప్పుడును దొడ్డమ్మ యొద్దనే యుండవలసివచ్చెను. సుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటఁ గాంచి క్రమముగా మరల హరిమోహిని వంటచేసికొనఁ దలంచెను. అప్పుడు సుచరిత “అమ్మా! నన్ను నీవెట్లుండుమన్న నట్లే యుండెదను. నేనే స్వయముగా నీకు జలము తెచ్చునట్లను గ్రహింపుము!” అనియెను.

హరి—అమ్మా! నీవు తెచ్చెదవు. కాని నీనీళ్ళు నాదేవున కుపయోగించునా? నీవు మఱియొకలా గనుకొనకుము!

సుచ—అమ్మా! నీదేవునకు జాతిభేద మున్నదా? ఆతనికి పాప మున్నదా? ఆయనకును సమాజమున్నది కాఁబోలునేమి?

తుదకు హరిమోహిని, సుచరిత నిష్ఠతోఁ దన కుపచారములు చేయుట కంగీకరించెను. సతీశుఁడుకూడ నామెయొద్దనే భుజించుచుండెద నని పట్టుపట్టెను. ఈవిధముగా నాముగ్గురును గలసి పరేశునింటియందు మఱియొక చిన్నసంసార మయ్యెను. లలిత యీరెండుసంసారములకును నడుమ సేతువువలె నుండెను. వరదాసుందరి తన తక్కినబిడ్డల నావంకకుఁ బోనిచ్చుట లేదు. కాని లలితనుమాత్ర మామె యడ్డగింపఁ జాలకపోయెను.

౪౦

వరదాసుందరి తమసమాజమువారిని దఱచుగాఁ బిలిపించి తమమేడమీఁదనే సభలు చేయుచుండెను. హరిమోహినియును సహజగ్రామ్యసరళభావముతో నందఱి నాదరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెనే గాని వారు తన్నవమానింతు రని సంశయించుటయైనలేదు. ఏదో యొకవిధముగా హిందూసమాజాచారములనుగూర్చి వరదాసుందరి వారియెదుట నాక్షేపించుచుండెను. చాలమంది స్త్రీలు వింతగా హరిమోహినిం గాంచుచు వరదాసుందరిమాటల నామోదించుచుండిరి. సుచరిత తల్లిచెంతనే కూర్చుండి యిది యంతయును సహించి చూచుచుండెను; నేనును నాతల్లిపక్షమే యని వారికిఁ దోఁచునట్లు ప్రయత్నించి ప్రవర్తించుచుండెను. ఒకరోజున విందు జరిగినప్పు డందఱును సుచరితను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిరి. సుచరిత రాననియెను. అప్పుడు వరదాసుందరి “కేవలమిప్పుడు సుచరిత హిందువైపోయినసంగతి మీకుఁ దెలియదా? ఈమె యిప్పుడు మనచేనీరు త్రాగదు.” అనియెను. “సుచరిత హిందువైనదా? ఏకాలమునకేమి జరుగునో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు!” అని యొక రనిరి. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో “రాధా! వెళ్లుమమ్మా!” అనియెను. సమాజమువారందఱును సుచరిత నిట్లు దెప్పుచుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగానుండెను. కాని సుచరితమాత్ర మంగీకరింపదయ్యెను.

ఒకనాఁ డొకబ్రాహ్మయువతి వేసుకొనియుఁ బాదరక్షలతో హరిమోహిని యింటఁ బ్రవేశింపఁ జూచుటయు సుచరిత యామె నడ్డగించి "లోపలికి రావలదు" అనియెను.

యువ—ఏమి?

సుచ—లోపల నామె దేవుఁ డున్నాఁడు.

యువ—దేవుఁ డున్నాఁడా? ఆమె ప్రతిదినము దేవునిఁ బూజించునా?

హరి—ఔను. పూజింపవేమి?

యువ—ఆదేవునియం దామెకు భక్తియున్నదా?

హరి—భక్తి సామాన్యముగ లభించునా తల్లీ! భక్తి దొరకినచో బ్రతికియేపోవుదును! నేను దురదృష్టవంతురాలను!

అప్పుడు లలితకూడ వచ్చియుండెను. ఆమె మొగ మెఱ్ఱఁజేసికొని యాయువతి నుద్దేశించి "నీవు పూజించుదేవునియందు నీకు భక్తియున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

యువ—సరిసరి! భక్తిలేకున్నచో నెట్లు?

లలిత తీవ్రముగఁ దల నూఁచుచు "నీకు భక్తి లేనేలేదు సరిగదా; అది యెట్లు లభించునో కూడ నీకుఁ దెలియదు!" అనియెను. సుచరిత సమాజమునుండి వేఱుపడకుండుటకై హరిమోహిని యెంతయో ప్రయత్నించెను గాని లాభము లేకపోయెను.

ఇదికలుగు వరదాసుందరీహారానులకుఁ బరస్పరము మనోభావములు చెదరియుండెను. ఈవ్యాపారమువలన నిప్పుడు మరల వారికి సమభావము కలిగెను. బ్రహ్మసమాజాదర్శములకు భంగము కలుగకుండ వేయికన్నులతోఁ జూచుచుండువాఁ డొక్కఁడే హారానబాబే యని వరదాసుందరియు, బ్రాహ్మకుటుంబములు నిష్కళంకములుగా నుండుటకై కష్టపడి పనిచేయు గృహిణి యొక్కతె వరదాసుందరియే యని హారానుఁడును నందఱియొద్దఁ బొగడుకొనుచుండిరి. వారిపొగడ్తలలో ఛాయామాత్రముగఁ బరేశబాబును గూర్చి నిందకూడ నుండెను. హారానబాబొకనాఁడు పరేశునియొద్ద నున్న సుచరితం గాంచి "నీవిప్పుడు విష్ణుప్రసాదమును భుజించుట కారంభించితివఁట! నిజమేనా?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచరిత మొగ మెఱ్ఱచేసికొని యామాట వినిపించుకొనకుండఁగనే బల్లపై నున్న కలందానుపైఁ గలములను సవరించుచుండెను. పరేశుఁడు కరుణార్ద్రదృష్టితో నొకసారి సుచరితం దిలకించి "హారానబాబూ! మనము భుజించుచున్నదిమాత్ర మీశ్వరప్రసాదము కాదా?" అనియెను.

హారా—కాని, సుచరిత మనయీశ్వరునిఁ ద్యజింపఁజూచుచున్నది!

పరే—అట్లయినచో నందుకొఱకు విచారించుటవలన లాభమేమున్నది?

హారా — ఏటినిబడి కొట్టుకొనిపోవుచుండఁగా స్వస్థముగా నొడ్డునకుఁ జేర్పఁ బ్రయత్నించుట మంచిదికాదా?

పరే — కాని యందఱును గలసి తలపై రాళ్లను విసరుటమాత్రము తీరమునకుఁ జేర్చుప్రయత్నము కానేరదు. హారాన్బాబూ! నీవు విశ్వాసహీనుఁడవై యుందువు. నే నీసుచరితను జిన్నప్పటినుండి యెఱుఁగుదును. ఈమె మునిఁగిపోవుచున్నచో నాకు మీయందఱికంటెను ముందుగనే తెలియును. నే నట్టిస్థితిలో నూరకుండఁగలనా?

హారా — సుచరిత యిచ్చటనే యున్నది. మీ రడుగఁగూడదా? ఈమె మన యందఱి తేనీరును ద్రాగుటలేదఁట! అది యసత్యమా?

అప్పుడు సుచరిత మౌనమును విడిచి "నేను తేనీరు త్రాగుటలేదని తండ్రిగారెఱుఁగుదురు. ఆయన సహించియుండుటచేతనే నేనట్లు చేయుచుంటిని. మీ కిష్టము లేకున్నచో మీరందఱును మీయిష్టము వచ్చినట్లు నన్ను నిందింపుఁడు. తండ్రిగారిని బాధింపనేల? మీవిషయమున నెన్నియోవిధముల శాంతి వహించియున్నందుల కాయన కిదియా ప్రతిఫలము?" అనియెను. హారానుఁ డాశ్చర్యముతో "ఇప్పుడు సుచరిత తనపక్షమును సమర్థించుకొనుమాటలను నేర్చియున్నది!" అని భావించుకొనుచుండెను.

పరేశుఁడు శాంతిప్రియుఁడు; తనవిషయమునఁ గాని యితరులవిషయమునఁ గాని విశేషముగఁ దర్కించుస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. తా నెవ్వరికిని లక్ష్యము కాకుండ నిగూఢముగ జీవయాత్ర చేయుచుండెను. పరేశుని యీభావమును హారానుఁడు నిరుత్సాహమనియు, నౌదాసీన్యమనియు భావించియుండెను. హారానుఁడు తఱచుగాఁ బరేశుని యాస్థితింగూర్చి యధిక్షేపించుచుండెను. పరేశుఁ డట్టిసమయములందు "ఈశ్వరుఁడు సచలాచలము లనుచిరు వెలుఁగుల వస్తుజాలమును సృజించియుండెను. నే నందుఁ గేవల మచలవస్తువును. నాయంటివానివలనఁ గాఁదగినపనులనే దేవుఁడు చేయించుచుండును. తీరనికోరికలఁ గోరుటవలన లాభ మేమున్నది? నావయసు చెల్లిపోయినది. నా కేశక్తి యున్నదో యేది లేదో యాసంగతి తేలిపోయినది. ఇప్పుడు నాకుఁ దొందరకలిగించుటవలన లాభములేదు." అని చెప్పుచుండెను.

ఉదాసీనహృదయములకుఁగూడ నుత్సాహము పుట్టింపవచ్చునని హారానుని యుద్దేశము! జడచిత్తమును గర్తవ్యపథమునకు మరలించుటయందును స్ఖలితజీవితమును బశ్చాత్తాపముచేఁ దేర్చుటయందును దనకు సహజసామర్థ్య మున్నదని యాతనినమ్మకము. ఏకాగ్రమును బలిష్ఠము నగుతనశుభాకాంక్ష నెవ్వరును జాలకాలము ప్రతిఘటింపఁజాలరని యాతనివిశ్వాసము. తనసమాజమునందలి వ్యక్తిగతదోషములను సవరించు భారమంతయుఁ దనమీఁదనే యున్నట్లాతఁడు స్థిరనిశ్చయుఁడై యుండెను. తన

యలక్ష్యప్రభావమే లోలోపలనుండి పని చేయించుచున్నదని యాతనినిశ్చయము. సుచరిత జీవిత చరిత్ర మంతటిపరిణామాత్ర మగుటకుఁ దానే కారణమని యాతఁడు పొంగిపోవుచుండెను. ఆమె జీవితమూలమునసే తనయద్భుతప్రభావము ప్రకటిత మగునని యాతఁ డాశించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత యిట్లు మాఱిపోవుట తన సామర్థ్యలోపమని యాతఁ డనుకొనలేదు. అత్యంతము నాతఁడు పరేశునినెత్తిపైఁ బెట్టెను. పరేశుబాబు నందఱును ప్రశంసించునప్పుడు హారానుఁడు వారితోఁ గలయుటలేదు. తానట్లు పొగడకుండుటచేతనే తనపారిశుద్ధ్యము వెల్లడి యగునని యాతని యూహ. హారానబాబు బన్నియు సహింపఁగలఁడు గాని తనసమాజహితమునకై తాను బోధించుపద్ధతులను విడిచి స్వబుద్ధిచే స్వతంత్రమార్గముల నవలంబించువారియపరాధములనుమాత్రము సహింపఁజాలఁడు. తనయుపదేశమును దిరస్కరించువఱకును వారికాతఁడు బోధించుచునే యుండును; మాటిమాటికిని వారి నాక్షేపించుచునే యుండును. ఇంజను పనిచేయుచుండఁగా మిన్ను నాఁగఁజాలనట్లే యుత్సాహము పనిచేయుచుండఁగా నాతఁ డాత్మసంవరణము చేసికొనఁజాలఁడు. విముఖకర్ణములకు వేయిమాటలు వినుపించుటకైనను నాతఁడు వెనుదీయఁడు.

ఇది సుచరితకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. తనకొఱకుఁగాదు. పరేశబాబుకొఱకు. పరేశునిగూర్చి సమాజమువారందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి. ఈ యశాంతికి నివారణోపాయ మేమున్నది! హరిమోహిని స్వమస్వభావముతో శాంతజాగ్రత్తగ మెలఁగుచున్నను నింటిలో నందఱకు నసహ్యముగనే యుండెను. ఆమెయవమానమును, సంకోచమును గలపి సుచరితను బ్రతిదినమును దహించివేయుచుండెను. ఈ యాపదనుండి విడివడు నుపాయము సుచరిత కేవిధమునను నగపడుటలేదు. ఇట్లుండఁగా వరదాసుందరి సుచరితకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయు నని పరేశునిఁ బీడించుచుండెను. సుచరితభారము మనపై నుండవలసినపనిలేదు. అది యిప్పుడు తనమనసు వచ్చినట్లు పోవుచున్నది. దానిపెండ్లి యాఁగిపోయినచో నేను నాబిడ్డలతో మఱియొకచోటికిఁ బోయియుండెదను. దానినడవడి బిడ్డలకందఱకు ననిష్టకారణ మగుచున్నది. మీరును దరువాత నను తాపపడకమానరులెండు! లలిత మాటపట్టున్నదా? అదియు నిప్పుడు తనయిచ్ఛవచ్చినట్లు మసలుచున్నది. దీనికంతకును గారణ మేమందురు? బిగ్గబిగ్గ! ఆనాఁ డదిచేసినపని! అందులో సుచరితచేయి లేదందురా? మీకు మీ బిడ్డలకంటెను సుచరితయందే ప్రేమ! అందుచేత నే నేమియును జెప్పుటలేదు, కాని యిక్కెన్నాళ్ళు చెప్పక యూరకుండఁగలను?" అనియెను.

పరేశుఁడు సుచరితకై విచారింపలేదు గాని, కుటుంబములో నశాంతికై చింతించుచుండెను. వరదాసుందరి చిన్న చిన్న కారణములకు [illegible]

యాందోళనమంతయు నిరర్థకమైనను నది దుర్వారమైనదని పరేశుఁడు తెలిసికొనియెను. వివాహము సంభవమగునేని వర్తమానావస్థయందు సుచరితకు శాంతికరముగనే యుండునని భావించి పరేశుఁడు "పానూబాబు సుచరితను సమ్మతింపఁజేసినచోఁ బెండ్లి జరుగుట కెట్టియభ్యంతరమును లేదు." అనియెను. వరదాసుందరి విసుఁగుతో "ఇంకను నెన్నిసారులు కావలయును మీరు మాటాడ కూరకుండుఁడు. ఇంతకంటెను గొప్ప మంచులకు! పానూబాబువంటివాఁడు దొరకునా? మీకుఁ గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. సుచరితయే యాతనికిఁ దగినది కాదు." అనియెను.

పరే—ఆతనియెడల సుచరిత కెట్టిభావ మున్నదో నాకింకను స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యామెయొప్పు నంగీకరించువఱకును నే నీవిషయమునుఁ జేయిచేసికొనఁజాలను.

వర—ఇన్నాళ్లకుఁ దరువాత మరల నంగీకార మన నేమో నాకు బోధపడుట లేదు. దానికి బోధించుట నాచేఁతఁగాదు. లోపల నొకలాగు, పైకొకలాగు.

అని యామె హారానబాబునకుఁ గబురంపెను. నాఁటి వార్తాపత్రికలో వర్తమానబ్రహ్మసమాజదుర్గతిం గూర్చి వ్రాయఁబడియుండెను. అందుఁ బరేశునికుటుంబమును గూర్చి యన్యాపదేశముగా వ్రాసినసంగతు లందఱకును స్పష్టము లగుచుండెను. వ్రాసినలేఖకుఁ డెవ్వఁడో కూడ వ్రాఁతలనుబట్టి స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండెను. సుచరిత యాపత్రికను జూచి చించివైచుచుండెను. ఆమెకు దానిని బరమాణువులుగాఁ జేసి పారవేయవలయు ననునంతటికోపము కలిగెను. ఇంతలో హారానుఁడు వచ్చి యామెప్రక్క నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఆమె యొకసారియైన మొగమెత్తి యాతనివంకఁ జూడక కాగితమును జించివైచుచుండెను. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా! నీతో నిప్పుడొక ముఖ్యవిషయమునుగూర్చి మాటాడవలసియున్నది." అనియెను. సుచరిత యట్లే కాగితమును జించుచు గోళ్ళకిఁక స్వాధీనము కాకుండుటచే గత్తితోఁ గోసివైచుచుండెను.

ఇంతలో నచ్చటికి లలిత వచ్చుటయు హారానుఁడు "లలితా! నేనిప్పుడు సుచరితతో మాటాడవలసియున్నది." అనియెను. లలిత వెడలిపోవఁ జూచుచుండఁగా సుచరిత యామెచెఱఁగు పట్టుకొని యాపెను. అప్పుడు లలిత "అక్కా! పానూబాబు నీతో మాటాడునట్టుగా దా?" అనియెను సుచరిత బదులుచెప్పక యామెచెఱఁగు వదలకయే యుండెను. అందుచే లలిత సుచరితకుర్చీమీఁదనే యొకప్రక్కను గూర్చుండెను. హారానుఁ డంతరాయములకు లొంగువాఁడు కాఁడు. అతఁ డిఁక నుపోద్ఘాతము లేకుండఁగనే మాటాడుట కారంభించి "సుచరితా! నీవు సమ్మతియైనచోఁ దన కభ్యం

తరము లేదని పరేశబాబు చెప్పినాఁడు. అందుచే నేనిట్లు స్థిరపఱచుకొంటిని. రేపటి యాదివారము కాక పైవారము నాఁడు."

ఆమాట ముగింపనీయకుండఁగనే సుచరిత "కాదు." అనియెను. సుచరితనోటి వెంట సమగ్రతముగను, సంక్షిప్తముగను, స్పష్టముగను వెలువడిన "కాదు." అను నీమాట విని హారాను ఉలికిపడియెను. సుచరిత "కాదు" అను నీవాఁడిబాణముతోఁ దన మాటల నన్నిటిని మార్గమధ్యమునందే ఖండించివైచునని హారానుఁడు భావించియైన నుండలేదు. ఆతఁడు తెల్లపోయి "కాదా ? కాదనుట కర్థమేమి ? ఇంకను గొంతకాల మాఁగవలయుననియా ?" అనియెను.

సుచ—కాదు.

హారా—ఐనచో నీయభిప్రాయమేమి ?

సుచ—(తలవంచుకొని) పెండ్లి నాకిష్టములేదు.

హారా—(హతాశుఁడై) ఇష్టములేదనిన నర్థమేమి ?

లలిత యప్పుడు దృఢస్వరముతో "పానుబాబూ ! మీకిప్పుడు దేశభాషాజ్ఞానముకూడ లేకుండఁబోయినదా ?" అనియెను.

హారానుఁడు లలితవంకఁ గఠోరముగఁ జూచుచు "నేను మాతృభాషను మఱచిపోయితి ననుటకైనను నంగీకరింతును గాని యింతకాలమునుండి నమ్మియున్న యీ మానవభాషణములను బొరపాటుగ గ్రహించితి ననుట కెంతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను" అనియెను.

లలి—మానవస్వభావము గ్రహించుటకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈధర్మము మీయెడలను వర్తించును !

హారా—నామనమునఁ గాని మాటలోఁ గాని యింతవఱకు నెట్టివ్యత్యయమును గలుగలేదు. నాపైఁ దప్పు పెట్టుటకు నేనెవ్వరికి నవకాశమీయలేదని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను! ఇది నిజమో కాదో సుచరితనే చెప్పుమనుము !

లలిత మఱల నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా సుచరిత వారించి "మీరు చెప్పిన మాట సత్యమే! మీతప్పేదియును లేదు!" అనియెను.

హారా—తప్పు లేకున్నచో నీవు నాయెడల నీయన్యాయ మేలచేసితివి ?

సుచ—(దృఢస్వరముతో) దీనిని మీ రన్యాయమే యన్నచో నే నీయన్యాయమునే చేయుదును! కాని—

ఇంతలో వెలుపలనుండి "సోదరీ !" అనుపిలుపు వినఁబడియెను. సుచరిత యానందముతో "వినయబాబూ! దయచేయుము!" అనియెను. అంతలో వినయుఁడు వచ్చి "సోదరీ! పొరపాటున నీవు వినయబాబు వచ్చె ననుకొంటివి! లేదు. నేను వినయుఁ

దను మాత్రమే!" అని చెప్పుచు హారానుని యప్రసన్నవదనముం గాంచి "హారానబాబూ! చాల దినములనుండి యుపదేశము లేదని మీరు కోపముగ నున్నదా యేమి!" అనియెను. హారానుఁడు పరిహాసమును కన్నట్లుగా "కోపపడవలసినదే యున్నది కాని మీరిప్పు డసమయమున వచ్చితిరి. నేను సుచరితతో మాటాడవలసి యున్నాను" అనియెను. వినయుఁడు సంకోచముతో "నేను వచ్చుట కెప్పుడు మంచిసమయమో నాకింతవఱకు బోధపడలేదు. అందుచేతనే వచ్చుటకు సాహసింపఁ జాలకుంటిని." అని చెప్పి పోవుట కుద్యమించుచుండెను.

సుచరిత తత్తరముతో "వినయబాబూ! పోవలదు! మామాటలైపోయినవి. కూర్చుండుము!" అనియెను. తాను వచ్చుటచేతనే సుచరిత కష్టమునుండి విడివడియెనని గ్రహించి వినయుఁడు కుర్చీపై గూర్చుండి "ఆశ్రయ మిచ్చినచో నేను విడువఁ జాలను కూర్చుండుమని చెప్పినచోఁ గూర్చుండుటయే నాస్వభావము! సోదరీ! నాసంగతి తెలిసికొనియే నన్నుండుమనవలయును. కాదేని మనకిరువురకును గష్టములగును!" అనియెను. హారానుఁడు మౌనముతో నిస్తబ్ధుఁడై కూర్చుండి "నేను చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పువఱకు నిల్లే వేచియుండెదను." అని మౌనముచేతనే తెలియఁజేసెను. వెలుపలనుండి వినయునికంఠస్వరము వినవచ్చినతోడనే లలితహృదయరక్తము పొంగిపోయెను. ఆమె యతికష్టముతో భావగోపనము చేసికొనఁ బ్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. వినయుఁడు లోనికి వచ్చినతరువాత లలిత యాతనితో నెప్పటివలె మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆమె దిక్కులు చూచుచుఁ దోఁచనిపనులు చేయుచుండెను; ఒకసారి లేచిపోవలె ననికూడఁ బ్రయత్నించెను గాని, సుచరిత చెఱఁగు వదలినది కాదు!

వినయుఁడు సుచరితతోడనే మాటాడుచుండెను. అంతటివాక్పటుత్వము గల యాతఁడుకూడ లలితతో నొక్కమాటయైన నాడఁజాలకపోయెను. అందుచేతనే ద్విగుణవేగముతో నాతఁడు సుచరితతో మాటాడుచుండెను. కాని లలితావినయుల యీనూతనసంకోచము హారానునకు గోచరము కాకపోలేదు! తనతో నింతప్రగల్భయై భాషించిన లలిత యిప్పుడు వినయునియొద్ద సంకోచపడుచుండుటకు హారానుఁడు మండిపడుచు సమాజమునకు భిన్నులగువారితోఁ దనపుత్రికలకు నిరాఘాటపరిచయావకాశముం గల్పించి దురాచారములకుఁ ద్రోవచూపుచున్న పరేశుని మనసులో నిందించుచు దీనికిఁదగినఫల మాతఁడెప్పటికైన ననుభవించు నని శపించుచుండెను.

చాలసేపు గడచెను. హారానుఁడు లేచిపోఁడని తేలిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత "వినయబాబూ! దొడ్డమ్మ నిన్నుఁ జూచి చాలనాళ్ళయినది. ఆమె తలఁచుచుగా నీమాట యనుచుండును. ఒకసారియామెను జూడవలదా?" అనియెను. వినయుఁడు

చటాలున లేచి "బొడ్డమ్మను నేను మఱచిపోయితినని నన్ను నిందింపవలదు!" అని యెను. సుచరిత వినయుని హరిమోహినియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలితయును లేచి "పానుబాబూ! మీకు నాతో మాటాడవలసినపని యేమియు లేదనుకొనియెదను!" అనియెను.

హారా — లేదు. నీకు మఱియొకచోటఁ బని యున్నదని తోఁచుచున్నది! నీవు న బోయెదవు కాఁబోలును !

లలిత యామాటలోనిభావమును గ్రహించెను. ఆమె యుద్ధతభావముతోఁ దలయూచుచు నాభావమును స్పష్టముగఁ జేసి "ఔను. వినయబాబు చాలదినములకు వచ్చెను. అతనితో మాటాడవలదా? అంతకుఱకును మీరొంటిగఁ గూర్చుండి యేమి చేయుదురు? మీరు వ్రాసినవ్యాసమునైనఁ జదువుకొనకుండ సోదరి సుచరిత యా కాగితమును దునకలుచేసి తుక్కులోఁ బాఱవైచినది. ఇతరులవ్యాసములు మీకు సవ్యాపము లైనచో నీకాగితములను జదువుకొనుఁడు!" అని చెప్పుచు డ్రాయరులో దాఁచియుంచిన గోరావ్యాసములను దీసి యాతనిచేతి కిచ్చి చటాలున వెడలి పోయెను.

హరిమోహిని వినయునిం గాంచి పరమానందభరిత యయ్యెను. కేవలము వినయుఁడు ప్రియదర్శనుఁ డనిమాత్రమే కాదు— ఈయింటికి వచ్చువారందఱును హరిమోహినిని వెరపుగాఁ జూచుచుందురు. అందఱును గలకత్తావారు. అందఱును బాగుగఁ జదువుకొన్నవారే— కాని వారిభేదభావమును, తిరస్కారావమానములను నామెహృదయమునకు బాధాకరములై యుండెను. వినయుఁడు వారికంటెఁ దక్కువచదివినవాఁడు కాఁడు. అతఁడును గలకత్తావాఁడే. అయినను వినయుఁ డామె నెంతమాత్రము నగౌరవించుటలేదు. ఆత్మీయురాలినిగా భావించి గౌరవించుచుండెను. అందుచేఁ గొలఁదిపరిచయముచేతనే వినయుఁడు హరిమోహిని కాత్మీయుఁ డైపోయెను.

వినయుఁడు హరిమోహినియొద్ద నున్నప్పుడు లలిత యచ్చటికి సహజముగాఁ బోఁజాలకుండెడిది. కాని యిప్పుడు హారానుని యెత్తిపొడుపుమాటచే నామెసంకోచమంతయును బోవుటవలన లలిత యుత్సాహముతో మేడమీఁదికి హరిమోహినియొద్దకుఁ బోయి యెడతెగకుండ వినయునితోడనే సంభాషించుట కారంభించెను. నిమిషములో నదియొకసభ యైపోయెను. నడుమనడుమ వారినవ్వులు క్రిందిగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న హారానునకుఁ గర్జనలవలె వినవచ్చుచుండెను. అతఁ డిఁక నొంటిగాఁ గూర్చుండఁజాలక వరదాసుందరితో మాటాడి తనహృదయతాపమును శమింపఁ జేసికొనఁదలంచెను. సుచరిత హారానునిఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరింపవే దనుసంగతి వరదాసుందరి విని యిఁక ధైర్యమును నిలుపుకొనఁజాలక "పానూబాబూ! నీవిప్పుడు

చల్లగా నూరకున్నచో లాభములేదు. ఆమె సంపూర్ణముగా సమాజమువారందఱియొదుటను నంగీకరించినది. అందఱు నీపెండ్లికై యెదురుచూచుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో నది కలదని చెప్పినంత మాత్రమున నంతయు వదలుకొనఁగూడదు. నీయవకాశమును నీవెంత మాత్రమును విడువవలదు. తరువాత నది యేమిచేయునో చూతము!" అనియెను.

ఈవిషయమున హారానున కుత్సాహము కల్పింపనక్కఱయే లేదు. ఆతఁడు దృఢచిత్తుఁడై కూర్చుండి తనలో "అకారణముగా బాధ్యత నేలవదలుకొనవలయును! సుచరితను వదలుకొనుట నాకొకగొప్పపనికాదు. కాని సమాజమునఁ దలవంపులను సహింపఁజాలను." అని యనుకొనియెను.

వినయుఁడు తనయాత్మీయతను బలపఱచుకొనుటకై హరిమోహినినేమైనఁ బెట్టుమని యడిగెను. హరిమోహిని తొందరతో నొకపళ్లెమునఁ గొన్ని నానఁబోసిన సెనగలు మీఁగడ వెన్న, పంచదార, అరఁటిపండ్లును జేర్చి యొకకంచుచెంబుతోఁ బాలనుగూడఁ దెచ్చి యాతనియెదుటఁ బెట్టెను. వినయుఁడు నవ్వుచు "ఆసమయమున నాఁకలి యని చెప్పి దొడ్డమ్మకుఁ దొందర కలిగింపఁదలఁచితిని; కాని నాకే పరాభవమైనది!" అని యాడంబరముతో వానిని భుజించుటకుఁగూర్చుండెను. ఇంతలో నటకు వరదాసుందరి వచ్చుటయు వినయుఁ డామెకు నమస్కరించి "నేను క్రిందఁ జాలసేపుంటిని. మీ దర్శనము కాలేదు." అనియెను. వరదాసుందరి యామాటకు ప్రత్యుత్తరము చెప్పక సుచరిత నుపలక్షించి "ఇదిగో! ఇక్కడనే యున్నది! నేననుకొన్నట్లే యైనది! సభ చేసినారు! సరసాలాపములలో నున్నారు! పొద్దుటినుండి పానూబాబు వీరితోఁటు మాలీవలె వీరికాపుఁ గాచుకొని యున్నాఁడు! చిన్ననాఁటినుండి వీరినిఁ బెంచితిని. ఎన్నఁడు నిట్లు లేదు! యిప్పుడు వీరి కీబుద్ధు లెట్లు పుట్టుచున్నవో తెలియుట లేదు! మాయింట నెన్నఁడు లేనిపద్ధతి యిప్పుడారంభమైనది. సాటివారియెదుటఁ దల యెత్తుకొనుటకు సిగ్గుగా నున్నది. ఇన్నాళ్ళనుండి నేర్పినవిద్యాబుద్ధులు తుద కీరీతిగాఁ బరిణమించినవి! ఏమిది?" అనియెను.

హరిమోహిని వ్యస్తహృదయయై సుచరితం గాంచి "క్రింద నెవ్వరో వేచియున్నారని నేనెఱుంగను. ఎంతతప్పు! అమ్మా పాపమ్మా! శీఘ్రముగఁ బొమ్మా! నేనపరాధము చేసివైచితిని!" అనియెను. ఇందు లేశమాత్రమైనను హరిమోహినితప్పు లేదని లలిత చెప్పఁజూచెను, కాని సుచరిత యామె నడ్డగించి మారుమాట చెప్పక క్రిందికి దిగిపోయెను.

వరదాసుందరికి వినయునియం దిష్టము కలిగియుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. వినయుఁడు తమకుటుంబగౌరవమునుబట్టి క్రమముగా బ్రాహ్మసమాజికుఁ డగునని కూడ నామె నిశ్చయించియుండెను. ఆతనిని దానే యింతవానిగాఁ జేసితి నని

యామె గర్వపడుచుండెను; ఒకరిద్దరితోఁగూడ నట్లు చెప్పియుండెను. అట్టివినయుఁ డిప్పుడు శత్రుశిబిరమున నుండుటం గాంచి యామెహృదయము జ్వాలామయ మైపోయెను. మఱిఁ దనతనయ లలితయే యాతని పక్షమునకు సహకారిణి యగుటం గాంచి యాజ్వాలలు ద్విగుణీకృతము లైపోయెను. అప్పు డామె రూక్షస్వరముతో "లలితా! యిక్కడ నీకేమైనఁ బని యున్నదా?" అడిగెను.

లలి—ఉన్నది. వినయబాబు వచ్చియున్నాఁడు.—అందుచేత

వర—వినయబాబు చెప్పుటకు వచ్చునో యచ్చుటనే యాతిథ్యము నైకొనును! నీవు క్రిందికి పొమ్ము! పని యున్నది!

తన్నుఁగూర్చియు, వినయునిగూర్చియు, హారాణుఁడు తల్లితో నేమియో చెప్పియుండును అని లలిత నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు చెప్పుట కాతఁ డెవ్వఁడని యామె కోపముతో "అమ్మా! వినయబాబు చాలనాళ్ళకు వచ్చినాఁడు; ఆతనితోఁ గొంచెము నేను మాటాడివచ్చెదను" అనియెను. వరదాసుందరి లలితకంఠస్వరమును గ్రహించి మఱి బలవంతము చేయలేదు. లలిత యవిధేయతఁ జూపినచో హరిమోహిని యెదుటఁ దనకుఁ బరాభవ మగునేమో యని వరదాసుందరి సంశయించి వినయునితో నీఁక మాటాడకుండఁగనే వెడలిపోయెను. లలిత వినయునితో మాటాడివచ్చెదనని తల్లితోఁ జెప్పినదికాని, వరదాసుందరి వెడలిపోయినతరువాత వచ్చుట కెవరికి నుత్సాహములేక పోయెను. మువ్వురు నొక్కటేరీతిని కుంఠితులై యుండిరి. కొలఁదిసేపటిలోనే లలిత తనగదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసికొనియెను.

హరిమోహిని యీయింటియం దెట్టియవస్థలో నున్నదో వినయునకు బాగుగఁ దెలిసిపోయెను. ప్రసంగవశమున నామెచరిత్రముకూడ నాతఁడు గ్రహించెను. అన్ని మాటలైనతరువాత హరిమోహిని "బాబు! నావంటియనాథల కీలోకమునఁ జోటు లేదు. ఏతీర్థమునకైనఁ బోయి యీశ్వరసేవానిమగ్నయై యుండుట నాకుచితమైనపని. నాయొద్ద నిప్పటికి మిగిలియున్న స్వల్పధనముతో నాకింకను గొన్నిదినములు గడచును. ఇంకను జీవించియున్నచో నెవ్వరియింటనైనఁ వంటచేసిపెట్టి కాలము గడపవచ్చును. కాశీలో నెందఱట్లు జీవించుటలేదు! కాని పాపాత్మురాల నగుటచే నట్లు చేయఁ జాలకున్నాను. ఒంటిగఁ గూర్చున్నచో నాసమస్తదుఃఖములను స్మృతికివచ్చుచుండును. నాగోపాలమూర్తి నాకడ నెవ్వరి నుండనిచ్చుటలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మతి పోవునేమో యని భయముకూడ నగుచున్నది. ఈరాధారాణీసతీశులు నాచావున కభ్యంతరముగా నున్నారు. వీరియెడఁబాటు తలఁచుకొన్నంతనే నాప్రాణము లెగిరి పోవుచుండును! అందుచేతనే వీరినెక్కడ వియుక్తవలసివచ్చునో యని రాత్రింబవలు భయపడుచుందును. కానిచో సర్వమును బోఁగొట్టుకొన్న నేను కొలఁదిదినముల

లోనే వీరి నింతగా గేల చేసి పంపవలయునా! బాబూ! నీకొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను ఈబిడ్డలను బాధించిన పాపమే సంపూర్ణముగ నా దేవపూజ సాగుచున్నది. వీరి వలన నిచటనుండియే కలుషించెనో నా జీవితము నిలకాయియైపోవును!'' అని చెప్పుచు నామె వస్త్రాంచలముచే కన్నుల నొత్తుకొనియెను.

౪౧

సుచరిత గదిలోనున్న హారానునొద్దకుం బోయి "మీరు మాట్లాడవలసిన దేమిటో చెప్పుడు" అనియెను. హారానుడు కూర్చుండుమనియెను. సుచరిత కూర్చుండలేదు. అట్లే నిలువంబడి యుండెను. అప్పుడు హారానుడు "సుచరితా! నీవు నాయెడల నన్యాయము చేసితివి" అనియెను. "మీరును నాయెడల నన్యాయము చేసితిరి." అని సుచరిత బదులుచెప్పెను. హారానుడు "ఏమి! నేను నీతో నేమని చెప్పి యెట్లు చేసితిని!" అనియెను. సుచరిత వెంటనే మాటతో మాట కలిపి "న్యాయాన్యాయములు మాటలలోనేనా? మాటపై నాధారపడి మీరు నాయెడల నక్రమముగ బ్రవర్తింప దలంచితిరా? ఒక్క సత్యము వేయిసత్యములకంటెను గొప్పది కాదా? నేను పొరపాటుపడి యుండవచ్చును. మీరు పొరపాటునే నిలుపంబెట్టవలెంచుట న్యాయమా! నేను పొరపాటు పడితినని యిప్పటికిం దెలిసికొన్నాను. కావుననే మీ కటిమాట తెలిసియు నంగీకరించుట లేదు. తెలిసిన వెనుకం గూడ నంగీకరించుట యన్యాయము గాదా!" అనియెను.

హారానుం డెంత యోచించినను సుచరిత యిట్లు మాటలాడుటకుం గారణ మూహింపజాలం డయ్యెను. ఆమె సహజ స్వభావమును నమ్రత్వమును నిప్పు డెట్లు పరిణమించిపోయినదో తెలిసికొనుశక్తి కూడ నాతనికి లేకపోయెను. అతం డప్పుడు సుచరితనూతనపరిచితులనుగూర్చి మనసులోనే నిందించుచు "సుచరితా! నీవు పొరపాటు పడితివా" అనియెను.

సుచ—ఆప్రశ్నలన్నియు నేల? మనసు నాకిష్ట మున్నది. ఇప్పుడు లేదు. ఇది చాలదా?

హారా—మనము సమాజమువారియెదుటం బ్రత్యుత్తరము చెప్పవలయును గాదా! అప్పుడు నీవు మాత్ర మేమి చెప్పగలవు! నేనైన నేమి చెప్పంగలను!

సుచ—నే నేమియుం జెప్పను. మీకుం జెప్పవలసియున్నచో సుచరిత యల్పవయస్కయనియు, బుద్ధిహీనదనియు మతిలేనిదనియు మీయిష్టము వచ్చినట్లు చెప్పుడు! కాని యీ విషయమున నిదియే నా తుదిమాట!

హారా—ఇదియే తుదిమాట కానేరదు. పరేశబాబు—

అనుచుండఁగనే పరేశుఁడు వచ్చి "పానూబాబు! నామాట వచ్చినదేమి?" అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు సుచరిత గదిలోనుండి వెడలిపోవుచుండఁగా హారానుఁడు "సుచరితా! నీవు పోవలదు! పరేశబాబునొద్ద నంతయుఁ దేలిపోవలయును" అనియెను. సుచరిత వెనుకకుఁ దిరిగెను. హారానుఁడు పరేశుం గాంచి "ఇన్నాళ్ళైన తరువాత నిప్పుడు సుచరిత పెండ్లి కంగీకరించుట లేదు. ఇంతటి ఘనవిషయమునం దిన్నాళ్ళవఱకు నీమె యీవిధముగా నటించుట యుచితముగా నున్నదా! ఇది మీకుఁగూడ నగౌరవము కాదా!" అనియెను.

పరేశుఁడు సుచరితయొద్దకుఁ దడవుచు "అమ్మా! నీవిచ్చటనుండనక్కఱ లేదు పొమ్ము!" అనియెను. ఆచిన్నమాట కొక్కనిమిషములో సుచరితకన్నుల నీరు నిండి పోయెను. తోడనే యామె యటనుండి వెడలిపోయెను.

పరే—సుచరిత తనమనసు తాను బాగుగఁ దెలిసికొనకుండఁగనే యీపెండ్లికి సమ్మతించినదను సంశయము నాకుఁ జాలకాలమునుండి యున్నది. అందుచేతనే నే నింతవఱకును సమాజము నెదుట సంబంధనిశ్చయము చేసికొనవలయు ననునీకోరికను నెఱవేర్పఁజాలకపోయితిని.

హారా—సుచరిత యప్పుడు తెలిసియే యంగీకరించినదనియు నిప్పుడు తెలియకయే నిషేధించుచున్నదనియు మీకు సంశయము కలుగుట లేదా?

పరే—ఎట్లయినను గావచ్చును కాని యిట్టిసంశయావస్థలో వివాహము కాఁజాలదు.

హారా—మీరు సుచరితకు సద్బోధ చేయఁగూడదా!

పరే—నేను నాసాధ్యమైనంతవఱకు నెన్నఁడు నామెకు దుర్బోధచేయుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము.

హారా—మీరట్లే చేసినచో సుచరిత యీవిధముగా మారుట యెన్నఁటికిని సంభవింపదు. మీకుటుంబమునందు నేఁడు జరిగిన యీవ్యాపార మంతయును మీ యవివేచనాఫలమే యని నేను మీ మొగము నెదుటనే చెప్పుచున్నాను.

పరే—(చిఱునగవుతో) నీవన్నమాట నిజమే—నాకుటుంబమునందలి మంచిచెడ్డలన్నియు నావిగాక మఱి యెవ్వరివి?

హారా—మీ రీవిషయమున నెప్పటికైనఁ బశ్చాత్తాపపడకమానరు.

పరే—పానుబాబూ! పశ్చాత్తాపము భగవత్కృపవలనఁ గలుగును! నేను పాపమునకు వెఱచినట్లు పశ్చాత్తాపమునకు వెఱవను.

ఇంతలో సుచరిత గదిలోనికి వచ్చి పరేశునిచేయి పట్టుకొని "బాబా! మీ యుపాసనకు వేళయైనది!" అనియెను. పరేశుఁడు పానూబాబును జూచి "ఇప్పుడే

మేడమీఁదికిఁ బోయినాఁడు" అనియెను. ఆమాట విని లలిత యచ్చటనే నిలిచియాతని మొగమువంకఁ జూచి నిస్సంకోచముగా "నేనెఱుంగుదును. అతఁడు నాతో మాటాడకుండఁ బోలేదు! ఈపని ముగించుకొని నేనును మేడమీఁదికే పోయెదను!" అనియెను.

లలిత నించుకంతయును జంకింపఁ జాలకుండుటచే హారానునిహృదయజ్వాల మఱింత వర్ధిల్లఁదొడంగెను. వినయుఁడు సుచరితతో సాకస్మికముగ మాటాడి పోవుటయు, నావెనుకనే సుచరితయును పోవుటయు హారానుఁడు చూడకుండలేదు. నేఁడాతఁడు సుచరితతో మాటాడఁ బ్రయత్నించి మాటిమాటికి నకృతార్థుఁ డయ్యెను. ఒకటిరెండుసారు లాతనివిస్పష్టాహ్వానములనుగూడ సుచరిత తృణీకరించి పోయినది. అందుచే సభలోఁ దన కగౌరవము కలిగినట్లు భావించుకొని యాతనిహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను.

సుచరిత మేడమీఁదికిఁ బోవునప్పటికి హరిమోహిని తనసామానంతయును మూటఁ గట్టుకొని యెచ్చటికో వెడలిపోవుదానివలె నుండెను. అది చూచి సుచరిత "దొడ్డమ్మా! ఇది యంతయు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని ప్రత్యుత్తరము చెప్పఁజాలక యేడ్చుచు "అమ్మా సతీశుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు! ఒకసారి పిలువుము! తల్లీ!" అనియెను. సుచరిత వినయునివంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మ యిట నుండు టందఱకును గష్టముగ నున్నది. నే నీమెను మాయమ్మయొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెదను" అనియెను.

హరి—అమ్మా! నేనటనుండి తీర్థమునకుఁ బోవఁదలఁచితిని. నావంటిది యీవిధముగా నెవ్వరియింటను నుండుట మంచిది కాదు. చిరకాలమువఱకు నన్ను భరించుటకు సహించువా రెవ్వ రున్నారు ?

సుచరిత యీసంగతి యిదివఱకే యూహించుకొన్నది. హరిమోహిని యీయింట నుండుట యగౌరవమే యని గ్రహించిన దగుటచే నామె మాఱుమాట చెప్పఁజాలక మౌనముతో దొడ్డమ్మచెంతకుఁబోయి కూర్చుండెను. రాత్రియైపోయెను. ఇంట నింకను దీపము వెలిఁగింపలేదు. ఆహేమంతాస్వచ్ఛాకాశమునఁ దారకలు బాష్పాచ్ఛన్నములైయుండెను. అప్పు డెవ్వరికన్నులు బాష్పాచ్ఛన్నములై యుండెనో యాయంధకారమునం దగపడుటలేదు. మెట్లమీఁదనుండి సతీశుఁడు "దొడ్డమ్మా!" యని బిగ్గఱగఁ బిలుచుచుండెను. "ఏమిబాబూ!" అని హరిమోహిని తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత "దొడ్డమ్మా! ఈరాత్రి నీ వెక్కడకును బోవలదు. రేపటియుదయమునఁ బోవచ్చును. తండ్రిగారితోఁ జెప్పకుండ నెట్లు పోయెదవో చెప్పుము! అది యపచారము గాదా ?" అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహినిని నవమానించిన దని క్రోధముచే మండిపడుచున్న వినయుఁ డీసంగతి యూహింపలేదు. ఒక్కరాత్రియైన హరిమోహిని యట నుండుట వినయున కిష్టములేకపోయెను. హరిమోహిని దిక్కులేక సర్వమును సహించి తనయింటఁ బడియుండెనని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను. ఆమె నీచోద్దేశమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేయవలయునని వినయుఁడు హరిమోహినిని నటనుండి తీసికొనిపోవుట కించుకంతయు విలంబము నోర్వఁజాలకుండెను. కాని హరిమోహిని యాయింట వరదాసుందరియొక్కతెతో మాత్రమే సర్వప్రధానసంబంధము కలది కాదని యప్పటిసుచరితమాటల వలన వినయునకాకస్మికముగాఁ దలఁపునకు వచ్చెను. ఆగ్రహించి యవమానించిన యామెను దృణీకరించి పోయినచో నావరించి యాశ్రయ మొసంగిన యాతనిని మఱచిపోయి నట్లగును! అది కేవల మన్యాయమని తెలిసికొని వినయుఁడు ''మంచిది. పరేశబాబునకుఁ దెలుపకుండ నెంతమాత్రమును బోఁగూడదు!'' అనియెను.

ఇంతలో సతీశుఁడు లోనికివచ్చి "దొడ్డమ్మా! రష్యావారు భారతవర్షము నాక్రమింప వచ్చుచున్నారఁట! మంచి బాగుగ నున్నది!'' అనియెను.

విన— నీ వెవ్వరిపక్షము ?

సతీ— నేను రష్యావారిపక్షము.

విన— సరే. అట్లయినచో నింక రష్యావారికి విచార మక్కఱలేదు.

ఈవిధముగా దొడ్డమ్మసభ నిండిపోయెను. పిమ్మట మెల్లమెల్లగా లేచి సుచరిత వెడలిపోయెను. పరేశబాబు తఱచుగాఁ బరుండుటకుముం దేదియో చదువుకొనుచుండు నని సుచరిత యెఱుంగును. చాలదినములనుండి సుచరిత యట్టివేళకే యాతనియొద్దకుం బోయి ప్రార్థించుచుండుటచే నాతఁ డామెకుఁ జదివి బోధించుచుండెను. నేఁడును బరేశుఁడు తననిర్జనమందిరమున దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి యెమర్సను (Emerson) కవి గ్రంథమును జదువుచుండెను. సుచరిత మెల్లగా నటకుఁ బోయి కుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు గ్రంథమును క్రిందనుంచి యామె మొగముతట్టుఁ జూచెను. తోడనే యామెయొక్క సంకల్పభంగమయ్యెను. ఇఁక నామె యెట్టిసంసారపుగొడవయు నాతనితోఁ జెప్పఁజాలకపోయెను. "బాబా! నాకుఁ జదివి బోధింపుము!'' అని ప్రార్థించెను. పరేశుఁడు చదివి వివరించుచుండెను. రాత్రి పదిగంటలకుఁ జదువు పూర్తియయ్యెను. పరేశబాబునిద్ర కెట్టియాటంకము కలుగునో యని సుచరిత యింక నేమియు మాటాడక లేచి మెల్లమెల్లగా నవ్వలికిఁ బోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు ప్రేమస్వరముతో "రాధా!'' అని పిలిచెను. సుచరిత మరల లోనికివచ్చెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "నీవు మీదొడ్డమ్మనుగూర్చి మాటాడవలయునని వచ్చితివి కాదా?'' అనియెను.

పరేశబాబు తన మనసులోని మాట నెఱింగినందులకు సుచరిత విస్మితయై "ఔను బాబా! కాని యిప్పుడు వలదు. రేపు మాటాడుకొందము." అనియెను. పరేశుఁడామెను గూర్చుండు మని చెప్పి "అమ్మా! మీ పెద్దమ్మ యిచ్చట కష్టపడుచుండుట నాకు విచారముగా నున్నది. ఆమె మతవిశ్వాసమును, నాచారమును లావణ్యతల్లికి వెగటుగా నుండునని మొట్టమొదట నే నెఱుంగనైతిని. ఆమెకు బాధగా నుండెనని తెలిసినతరువాత మీ దొడ్డమ్మ నీయింట నుండుటకు సంకోచముగానే యున్నది!" అని చెప్పెను.

సుచ—మా దొడ్డమ్మ యిటనుండి పోవలయు ననియే సిద్ధముగా నున్నది.

పరే—ఆమె పోవు నని నే నెఱుంగుదును. మీ యిరువురుమాత్రమే యామె కాత్మీయులై యున్నారు. మీ రామెను దిక్కుమాలినదానినిఁగాఁ బంపివేయఁజాలరని యును నే నెఱుంగుదును. అందుచేత నే నే నీవిషయమై కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచించుచున్నాను.

తనదొడ్డమ్మ కష్టపడుచుండెనని పరేశుఁడు గ్రహించినట్లుగాని, యాతఁడా విషయమై యాలోచించుచున్నట్లుగాని సుచరిత యిదివఱకనుమానించియైన నుండలేదు. అంతేకాక యీసంగతి తెలిసినచో నాతనికిఁ గష్టముగా నుండు నని యామె జాగ్రత్తగా మసలుకొనుచుండెను. ఇప్పటిపరేశునిమాటలు విని యామె యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు నామెనయనపక్ష్మము లశ్రుజలములచే మెఱసిపోవుచుండెను.

పరే—నేను మీ దొడ్డమ్మకొకయిల్లు సిద్ధము చేసితిని.

సుచ—కాని యామె కెంతశక్తి—

పరే—అద్దె యిచ్చుకొననక్కఱ లేదు. ఆమె యిచ్చుకొనుటేల? నీ వీయవలయును.

సుచరిత నోట మాటలేకుండఁ బరేశునివంకఁ జూచుచుండెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు "అమ్మా! నీయిల్లే యున్నది. అద్దె నిచ్చుకొననక్కఱలేదు." అనియెను. సుచరిత మఱియును విస్మిత యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "అమ్మా! కలకత్తాలో మీకు రెండిండ్లుండెనను సంగతి నీ వెఱుంగవు! అందొకటి నీది; ఇంకొకటి సతీశునిది. మరణకాలమున మీ తండ్రి కొంతసొమ్ము నాచేతి కిచ్చెను. నేను దానిని వృద్ధిచేసి కలకత్తాలో రెండిండ్లను గొంటిని. ఇప్పటివఱకు వానియద్దెవలనఁ గొంతసొమ్ము చేరినది. కొలఁదిదినములక్రిందటనే నీయిల్లు ఖాళీయైనది. అచ్చట మీ దొడ్డమ్మ యుండుట కెట్టి యాతంకమును లేదు" అనియెను.

సుచ—అచ్చట నామె యొంటిగా నుండఁగలదా?

పరే—మీరును నావారును నుండఁగా నామె యొంటిగా నేల యుండవలయును?

సుచ — మీ కీమాట చెప్పుటకే నేనిప్పుడు వచ్చియుంటిని. ఆమె యిప్పుడు పోవుటకు సిద్ధముగా నున్నది. ఒంటిగాఁ బంపివైచుట యెట్లని నేను సంశయించితిని. అందుచేతనే మీయాజ్ఞను గోరి వచ్చితిని. మీ రెట్లు చెప్పిన నట్లు చేసెదను.

పరే — తనయింటికిఁ బ్రక్కనున్న సందెఱుఁగుదువా? ఆసందులో మూఁడిండ్లు దాఁటిన తరువాతనే దీయిల్లు. ఈవరాండాలో నిలుచున్నచో నీయిల్లు కనఁబడును. అచ్చట మీరున్నచో భయములేదు. నేను తఱచుగ వచ్చి మిమ్ముఁ జూచి మీ క్షేమము తెలిసికొనుచుందును.

సుచరితకుండెడిలోపలి బరువు దిగిపోయెను. తండ్రిని వదలిపోవుట యెట్లని విచారపడుటకుఁగూడ నవకాశము లేకపోయెను. కాని పోవుటయే యామెకు నిశ్చయమై యుండెను. సుచరిత యాశిగపూర్ణహృదయముతో మౌనమువహించి పరేశుని చెంతఁ గూర్చుండెను. పరేశుఁడు స్తబ్ధభావముతోఁ దన యంతఃకరణమధ్యమునఁ దన్నుఁ జేర్చుకొని కూర్చుండియుండెను. సుచరిత యాతని ప్రియశిష్యురాలు — ప్రియపుత్రిక — ప్రియసహచరి! ప్రాణప్రియురాలగు నాతని యీశ్వరోపాసనతో నామెయొక్క తెయే యేకీభావముం గాంచియుండెను. ఆమె నిశ్శబ్దముగఁ జెంతఁ గూర్చున్నయప్పుడే యాతని యుపాసన సంపూర్ణతం గాంచుచుండెను. ఆతఁడు ప్రతిదినమును సుచరితజీవితమును సౌభాగ్యముతో స్నేహామృతమున వర్ధిల్లఁజేయుచుఁ దనజీవితమునకు విశేషపరిణామమును గల్పించుకొనుచుండెను. సుచరితవలె నంతటి భక్తితోడను నంతటి నమ్రభావముతోడను నాతనిచెంత కెవ్వరును జేరఁజాలరు! వికసించుపుష్పము మాకశమువంకనే తిలకించుచున్నట్లామె తనసమస్తప్రకృతి నాతనివంకకే యున్ముఖముం గావించి, యుద్ఘాటితముం గావించుచుండును. ఇంతటి యేకాగ్రభావముతో నెవ్వరైన సమీపించినచో మానవునకుఁ ద్యాగశక్తి తనంతనే వర్ధిల్లిపోవుచుండును; అంతఃకరణము జలభారవినమ్రజలదముంబోలి పరిపూర్ణమై వినతమైపోవును! తనయెడల సత్యంబును, శ్రేయంబును, సమస్తాలంబు నగుచ్ఛాదనమునకుఁ బ్రతిదినము నాత్మప్రదానముం గావించు భాగ్యముకంటె మానవునకింకఁ గోరఁదగిన దేమున్నది? అట్టిదుర్లభ మగుసుయోగమును సుచరిత పరేశునకుఁ గల్పించినది. అందుచే సుచరితతో నాతనిసంబంధ మతిగభీరమయ్యెను. ఇప్పు డట్టిసుచరితతోడి బాహ్యసంపర్కము విచ్ఛిన్న మగుసమయము వచ్చినది! జీవనవృక్షము మించి పండించినఫలమును వృక్షమున విడువవలసివచ్చినది! అందువలన నాతనికిం గలుగుచున్న నిగూఢవేదన నాతఁ డంతర్యామికే నివేదించుచుండెను. సుచరితకుఁ బాథేయము సమకూరిన దనియు, నిప్పు డామెకు స్వశక్తిచేఁ బ్రకృష్టపథమున సుఖదుఃఖములయందును, బాహ్యప్రతిఘాతములయందును సాగిపోవుటకు లాభముం గాంచుట కావశ్యకము వచ్చిన దనియుఁ ... [illegible]

లక్ష్యము సేయుచుండెను. అతఁడు తనమనసులోనే "అమ్మా! నీజీవితయాత్రను సుఖముగ సాగించుకొనుము! నీచిరజీవితమును గేవలము నాబుద్ధిచేతను, నాయాశ్రయముచేతనుమాత్రమే యాచ్ఛన్నముగఁ జేయుట యెన్నఁటికిని బొసఁగదు! ఈశ్వరుఁడు నిన్ను నన్నుండి విడిపించి యొకవిచిత్రాంతరమున నీకుఁ బరమపరిణామముం గూర్పుటకై యాకర్షించుచున్నాఁడు! ఆవిచిత్రమధ్యమున నీజీవనము సార్థకమగుఁగాక!" అని యనుకొనుచు నాతఁడు చిన్నతనమునుండియుఁ బ్రేమతోఁ బెంచినసుచరితను బవిత్రోత్సర్గసామగ్రిఁబోలి తనదెసనుండి పరమేశ్వరునిదెసకు మరలించి విడుచుటకు కంపితుఁడై యుండెను. పరేశునకు వరదాసుందరిపైఁ గోపము లేదు. సంసారవిరుద్ధానుభవముల కాతఁడు మనసునం దెడమిచ్చుట లేదు. సంకీర్ణోపకూలమధ్యమునం దాకస్మికముగఁ గ్రొత్తవరద వచ్చినచో నొకవిప్లవమును క్షోభము గలుగు ననియు, నావరదను, ప్రశస్తక్షేత్రమునకు మరలించుటయే దానికిఁ బ్రతీకార మనియు నాతఁ డెఱుంగును. కొలఁదిదినములనుండి తనకుటుంబమునందు సుచరితవిషయమున నెన్నఁడును భావించియైన నెఱుంగనికృత్యములు జరుగుచున్నవనియుఁ, బ్రస్తుతసంస్కారనిర్బంధములచే నామె బాధింపఁబడుచున్నదనియు, ఇంకను నామె నట్లు బంధించి యుంచుట తగదనియు, ముక్తిదానముం గావించినచో నామె యిచ్ఛవచ్చినరీతిని మెలంగుచు శాంతిలాభముం గాంచు ననియుఁగూడ నాతఁ డెఱుంగును. అందుచేతనే యాతఁ డట్టిశాంతిసామంజస్యమును సంఘటింపఁజేయుటకు నిశ్శబ్దముగ నాయోజనముం గావించుచుండెను.

ఇరువురు నట్లు మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండఁగనే గడియారము పదునొకండుగంటలఁ గొట్టెను. పరేశుఁడు లేచి సుచరిత చేయిపట్టుకొని వరాండాలోనికామెను దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు సంధ్యాకాలమునందలి యావిరి వదలిపోవుటచే నిర్మలమైయున్న యాకసమున నంధకారములోఁ దారకలు దీప్తిమంతములై యుండెను. పరేశుఁడు సుచరితను దనచెంత నుంచుకొని యానిస్తబ్ధరాత్రియం దీవిధముగా నీశ్వరప్రార్థనముం గావించెను—"ఈప్రపంచమందలి యసత్యమంతయును మాయమైపోయి పరిపూర్ణమగుసత్య మొక్కటియే నాజీవితమధ్యమున నిర్మలమూర్తిం దాల్చి యుద్భాసితం బగుఁగాక—"

౪౩

మఱునాఁటియుదయమున హరిమోహిని వచ్చి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నాతఁ డదరిపడి యించుక జరిగి వలదు వల దనియెను. హరిమోహిని కన్నీరు నించుచు "నేను మీ ఋణము నెన్నిజన్మములకైనను దీర్చుకొనఁజాలను. నావంటి నిరాధారురాలి కాధారముం గల్పించితిరి. ఇది మీరుగాక యెవ్వరు

చేయఁగలరు? ఎంత యిష్టమున్నను నా కెవ్వరు నుపకారము చేయఁజాలరనుకొంటిని — మీ యెడల నీశ్వరునకుఁ బహుమానుగ్రహ మున్నది. అందుచేతనే మీరు మావంటివారియం దనుగ్రహము కలిగియున్నారు" అని విన్నవించెను. పరేశుఁడు సంకుచితుఁడై లేచి "ఇందు నేను చేసినదేదియును లేదు. అంతయును రాధారాణియే చేసినది!" అనియెను. హరిమోహిని యామాట కడ్డము వచ్చి "తెలిసినది, తెలిసినది. కాని రాధారాణి మీబిడ్డ కాదా? ఆమె చేసినది మీరు చేసినట్లే! చిన్నతనమునఁ దల్లిదండ్రులు పోవుటచే నామె నిర్భాగ్యురాల ననుకొంటిని. అట్టి దీనురాలిని భగవంతుఁ డిట్టి ధన్యురాలినిగా జేయు నని నే నెట్లెఱుంగఁగలను? దేశదేశములు తిరిగితిరిగి వచ్చి మిమ్ము దర్శించినప్పుడే యీశ్వరుఁడు నాయందుఁగూడ దయగలిగియుండె నని గ్రహించితిని" అనియెను.

ఇంతలో వినయుఁడు వచ్చి "దొడ్డమ్మా! నిన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై యమ్మ వచ్చినది" అనియెను. సుచరిత చటాలున లేచి "ఆమె యెచ్చటనున్నది?" అని యడిగెను. "క్రింద మీయమ్మయొద్ద నున్నది!" అని వినయుఁడు చెప్పెను. సుచరిత యాత్రముతోఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు హరిమోహినిం గాంచి "నేను ముందుగఁ బోయి మీయింటియం దన్నియు సమకూర్చి వచ్చెదను." అని చెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు వినయుఁడు విస్మితుఁడై "దొడ్డమ్మా! మీకిచ్చట నొకయి ల్లున్నట్లే నాకుఁ దెలియదు!" అనియెను. "నాకును దెలియదు బాబూ! పరేశబాబున కొక్కనికే తెలియును. అది మా రాధారాణి యిల్లట" అని హరిమోహిని చెప్పెను.

వినయుఁడు సర్వము నామెవలన విని "అమ్మా! నే నీప్రపంచమునం దెవ్వరి కొక్కరికైన నుపయోగపడవలయునని యనుకొనుచుందును. ఎన్నటికి నాకట్లు ప్రాప్తించుటలేదు. ఇంతవఱకు మాయమ్మకు నే నేమియుఁ జేయఁజాలకపోయితిని. చేయఁదగిన దంతయు నామెయే నాకుఁ జేయుచున్నది. నీకును నే నెట్టియుపకారమును జేయలేకపోయితిని. నీవలన నెన్నియోవిధముల నాదరమునుం గాంచితిని. నిర్భాగ్యుఁడగు వినయున కిఁకఁ బ్రతిగ్రహించుటయే కాని ప్రతిదానము చేయునదృష్టము లేదు కాఁబోలును!" అనియెను.

కొలఁది సేపటిలో లలితాసుచరితలతోఁ గలసి యానందమయి యచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని యామె కెదురుపోయి "సోదరీ ఈశ్వరానుగ్రహము కలిగినప్పుడు లోపమేమియు నుండదు. నే నిప్పుడు నిన్నే పొందఁగలిగితిని" అని పలుకుచు నామెచేయి పట్టుకొని చాఁపపై గూర్చుండఁజేసి "సోదరీ! ఈ వినయునకు నిరంతరము నీమాట తప్ప వేఱుమాట లేనేలేదు!" అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు "చిన్నతనమునుండియు వీని కిదియే వెఱ్ఱి. ఏమాట పట్టిన నామాటయే! దొడ్డమ్మను త్వరగ నింటికిఁ దీసికొనిపోవలయు నని యిప్పు డీతనిపట్టు!" అనియెను.

వినయ—ఔను. నే నామాట మొదటినుండియుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇంతవయసు వచ్చినతరువాత నాకు దొడ్డమ్మ దొరికినది. నేనే సంపాదించుకొంటిని. ఇంతకాలము నఱకును దొడ్డమ్మ లేనిలోపము నిప్పుడు నేను కష్టపడి తీర్చుకొంటిని.

ఆనందమయి లలితవంకఁ జూచి నవ్వుచు "లేనివానిని సంపాదించుటయును సంపాదించినదానిని ప్రాణముకంటె నాదరించుటయును మా వినయునకు బాగుగఁ దెలియును. మీరందఱు నీతని నెట్లాదరించుచుంటిరో నే నెఱుంగుదును. భావించినయెడ నెఱుంగని యట్టియాదరము నీతఁ డాకస్మికముగఁ బొందఁగలిగెను. మీతో నీతఁడు కలసిమెలసి యున్నందులకు నాకుఁగలయానంద మేమని చెప్పుదును తల్లీ! మీయింటిపై మనసు నిలుపుటవలన మావినయునకు మహోపకారము కలిగినది. ఈసంగతి యాతనికి బాగుగఁ దెలియును!" అనియెను. లలిత యేమియో బదులుచెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెకు మాటలు దొరకలేదు. ఆమె మొగము మెఱ్ఱపడి పోయెను. సుచరిత లలిత యసమర్థతం గాంచి "అమ్మా! మావినయబాబు సకల జనులయందును గల యాంతరిక తేజమునే లక్ష్యముచేయుచుండును. అందుచే నాతనికిఁ బ్రతిజనునియందును గలగుణము మాత్రమే కానఁబడుచుండును. ఇదియే గుణగ్రాహిపారీణుఁ డగునీతనియందుఁగల విశేషము!" అనియెను.

వినయ—అమ్మా! నీవు నీవినయుని నెంతగొప్పవానిగాఁ దలంచుకొనుచుంటివో, నిజముగాఁ బ్రపంచమునం దాతని కంతగా గౌరవయోగ్యత లేదు. ఈసంగతి నీకు స్పష్టపఱుపవలయు నని తలంచుచుందును గాని యహంకారవశమున నట్లు సేయఁజాల కుంటిని. కాని యిఁకఁ జెప్పక తప్పదు. అమ్మా! ఇఁకవలదు. వినయునిమాట యిప్పుడింతవఱకే చాలును!

ఇంతలో సతీశుఁడు చిరపరిచిత మగుతనకుక్క నెత్తికొని గంతులు వైచుచు నచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని తత్తరముతోఁ జటాలున లేచి "నాతండ్రీ! సతీశా! కుక్క నిటనుండి తీసికొనిపొమ్ము!" అనియెను.

సతీ—దొడ్డా! ఇది యేమియును జేయదు. నీయింటిలో దూరదు లెమ్ము! నీవు దీని నించుక యాదరించినచో నిది నిన్నేమియు ననదు!

హరిమోహిని యించుక యోసరిల్లి "వలదు బాబూ! దీనిని తీసికొనిపొమ్ము!" అనియెను. అప్పు డానందమయి కుక్కతోఁగూడ సతీశుని దరిఁజేర్చుకొని యొడిలోఁ గూర్చుండఁజేసికొని "బాబూ! నీవేనా సతీశుఁడవు! నీవు మావినయుని మిత్రుఁడ

నా" అనియెను. వినయుని మిత్రుఁడుగాఁ బరిచితుఁడగుట సతీశున కంతయసంగతముగాఁ దోఁచలేదు. ఆతఁడు నిస్సంశయముగా "జ్ఞాన!" అని చెప్పి యానందమయి మొగమువంకఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డానందమయి "బాబూ! నేను వినయునితల్లిని!" అనియెను. అప్పుడు సుచరిత సతీశునితో నానందమయికి వందనము చేయుమని చెప్పెను. సతీశుఁడు సిగ్గుతో నట్లో ప్రణామముం గావించెను. ఇంతలో వరదాసుందరి పైకి వచ్చి హరిమోహినివంకఁ జూడకయే యానందమయిఁ గూర్చి "మీరు మాయింట నేమైన ఫలాహారము చేయరా!" అనియెను.

ఆనం — ఆహారపానీయములకు నా కెట్టియభ్యంతరమును లేదు. కాని నేఁడు మాత్రము వలదు. గోరా తిరిగి వచ్చినతరువాత నేను మీయింట భుజింతును.

గోరా చెంత లేకుఁడిన యీసమయమున నానందమయి యాతని కప్రియమగు నట్టిపనియును జేయుట మానివైచెను! అప్పుడు వరదాసుందరి వినయునివంకఁ జూచి "వినయబాబూ! యిచ్చటనే యున్నట్లున్నది! నీవు రావనుకొంటినే!" అనియెను.

విన — నేను వచ్చినట్లు మీకుఁ దెలుపకుండఁగనే పోయెద ననుకొంటిరా?

వర — నిన్న నేను పిలిచినప్పుడే నీవు భోజనము చేయనైతివి. నేఁడు పిలువకుండ వచ్చి భుజింతువా?

విన — అట్లు చేయుటయందే నాయాశ మెండు! జీతముకంటె లంచము ప్రియమైనది గాదా?

వినయుఁ డీయింటఁ దఱచుగా భుజించుచుండుననియు, నానందమయికూడ దాని కభ్యంతరము చెప్పలేదనియుఁ దెలిసికొని హరిమోహిని మనసులోనే విస్మితయైపోయెను. అందుచే నామెమనసు తేరుకొనకుండెను. వరదాసుందరి పోయినతరువాత నామె యానందమయింగాంచి నిస్సంశయముగా "సోదరీ! నీభర్త యెవ్వరు?" అని ప్రశ్నించెను.

ఆనం — నానాథుఁడు కేవలము హిందువు!

హరిమోహిని మతి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి యామెహృదయభావమును గ్రహించి "సోదరీ! సమాజ మన్నిటికంటెను బ్రధానమై యున్నంతకాల మే సమాజనియమములనే గౌరవించితిని. కాని యొక్కనాఁ డాకస్మికముగ నాయింటఁ బరమేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెను. అప్పటినుండియు నేను సమాజమును లెక్కచేయుటలేదు. సర్వేశ్వరుఁడే స్వయముగవచ్చి నాజాతినపహరించికొనిపోయెను. ఇఁక నెవ్వరిని గూర్చి భయపడవలయును?" అనియెను. హరిమోహిని కామాటలయర్థము బోధపడలేదు. ఆమె మరల "సోదరీ! ఇది నీభర్త కిష్టమేనా?" అనియెను.

ఆనం — ఇష్టము లేదు. ఆయనకుఁ గోపమే—

హరి—బిడ్డలకో ?

ఆనం—వారికి నిష్టము లేదు. కాని, వారిసంతోషముకొఱకేనా నాబ్రతుకు? సోదరీ! ఈనామాట యితరులకు బోధపడునదికాదు! సర్వజ్ఞుఁడగు నీశ్వరుని కొక్కనికే తెలియును !

అని చెప్పుచు నానందమయి చేతులు జోడించి వందనముం గావించెను. ఏమిషనరీయువతియో వచ్చి బోధించి యీమెను క్రిష్టియనుగాఁ జేసివైచియుండు నని హరిమోహిని భావించుకొనియెను. అప్పు డామెమనోమధ్యమునం దంత్యము నొకవిధ మగుసంశయము మొదయించెను !

లావణ్యయు లలితయు లీలయు సుచరితవెంటనే తిరుగుచుండిరి. వారత్యుత్సాహముతో సుచరితనూతనమందిరము నలంకరించుచుండిరి. కాని యాయుత్సాహములో నవ్యక్తవేదనామయం బగునశ్రుజలము ప్రచ్ఛన్నమై యుండెను.

ఇన్నాళ్ళకాలమును సుచరిత యెన్నియోవిధములఁ బ్రార్థించి పరేశబాబున కుపచారములు చేయుచుండెను. పూలసజ్జలోఁ బువ్వులను నింపుట, బల్లపైఁ బుస్తకములను సవరించుట, స్వయముగాఁ బర్యంకము నెండలో వైచుట స్నానాహారసమయములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట—అప్పు డీపనులలో విశేషమెవ్వరికిని గనఁబడలేదు. సామాన్యములుగనే తోఁచెను. కాని సామాన్యములైన యీపనులే—ఒకరుగాకున్న మఱియొకరైనఁ జేయుట కనువుపడియున్న యీయుపచారములే—చేయకున్న నంతగానిబ్బంది లేనియీసేవలే—ఇప్పు డిరువురిహృదయములను మథించివైచుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత పరేశునింటి కేచిన్నపని చేయుటకై వచ్చినను పరేశున కదిపెద్ద పనిగా నగపడుచుండుటచే నామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇఁక నీసేవ నేఁడుగాకున్న రేపైనఁ మఱియొకరిచేతికి లభించునుగదా యని తలంపునకు వచ్చినంతనే సుచరిత కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండెను.

సుచరిత నూతనగృహంబునకుఁ బోవునాఁటిప్రాతఃకాలమునఁ బరేశుఁడు తన యుపాసనాగృహంబునకుఁ బోయి తనపీఠముచెంత సర్వసన్నద్ధమైయున్న పూలసజ్జను, సమీపమున పరీక్షించుచుఁ గూర్చుండియున్న సుచరితను గాంచెను. అతఁడు లీలాలావణ్యలనుగూడ నుపాసనకు రావలయు నని పిలిచెను. గాని లలిత వారి నచ్చటికిఁ బోనీయలేదు. పరేశుఁడు నిర్జనముగ నిర్మలముగ నుపాసనఁ గావించినచో సుచరిత కాతని యానందమయాశీర్వాదము లభించు నని లలిత యాశ! నేఁటిప్రభాతమునం దట్టియాశీర్వాదమును బడయుట సుచరిత కావశ్యకమని భావించి లలిత తండ్రిగారిప్రార్థనకు శాంతిభంగము గాకుండఁ జూచుకొనియెను.

పరేశుఁ డుపాసనానంతరమునఁ గన్నుల నీరు నించుచున్న సుచరితం గాంచి "అమ్మా! వెనుకకుఁ దిరిగి చూడకుము! ఏది ప్రాప్తించినను, ఏది నిన్నెదురుకొనినను దానియందు సంపూర్ణముగ స్వశక్తిచే మంచినే గ్రహించెద నని శపథము చేసికొని పరమానందముతోఁ బ్రవర్తింపుము! ఈశ్వరునకే సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణము గావించుకొని యాతనినే యేకమాత్రసహాయునిగాఁ జేసికొనుము! అట్లయినచో మఱపు, తప్పు, లోపము మొదలగువానిలోఁ గూడ నీకు లాభకర మగుమార్గము దొరకఁ గలదు. నిన్ను నీవు విభాగించుకొని నీలోఁ గొంత దేవునియెడలను, మఱికొంత మఱియొకచోటను వినియోగించినచో సమస్తమును దుస్సహ మైపోవును! అత్యల్ప మగు మాయాశ్రయము నీ కింక నంత యావశ్యకము కాకుండునట్లు దేవుఁ డనుగ్రహించుఁగాక!" అని బోధించెను.

అనంతరము వారిరువురును బయటికి వచ్చునప్పటికిఁ గచేరిగదిలో హారానబాబు కూర్చుండి యుండెను ఇఁక నెవ్వరియందు నెట్టివిరోధభావము నుంచుకొనన నని ప్రతినఁబూనియున్న సుచరిత యాతనిం గాంచి వినమ్రయై నమస్కరించెను. తత్క్షణమే హారానుఁడు కుర్చీపై నిలువునఁ గూర్చుండి గంభీరస్వరముతో "సుచరితా! నీ విన్నిదినములనుండియు నాశ్రయించిన సత్యమునుండి వెనుకకు మరలుటచే నాకీదినము దుఃఖదినముగా నున్నది!" అనియెను. సుచరిత యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కాని యామెహృదయాంతరమున శాంతకరుణాస్వరసమ్మేళనమున వెలసిపోవుచున్న సంగీతమునం దప్పుడొకయపస్వరము ప్రవేశించిన ట్లయ్యెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "పానూబాబూ! ఎవ్వరు ముందటికిఁ బోవుచుండిరో, యెవ్వరు వెనుకకు మరలుచుండిరో యాసంగతి యాయంతర్యామికే తెలియును. ఆవిషయమై మనము వెలుపలనుండి విచారించుట వృథాయాసమే యగును!" అనియెను.

హారా—అట్లయినచో మీహృదయమున నెట్టియాశంకయుఁ లేదా? పశ్చాత్తాపమునకు నెట్టికారణమును లేదా?

పరే—కాల్పనికంబు లగుసంశయములను నేను నామనమునకుఁ దెచ్చికొనను! పశ్చాత్తాపకారణము ఘటిల్లకపోయినను బశ్చాత్తాప మెప్పుడు కలుగునో నే నెఱుంగను.

హారా—మీతనయ లలిత యొంటిగా వినయునితో స్టీమరుపై నెక్కి వచ్చిన సంగతికూడఁ గాల్పనికమేనా?

సుచరిత మొగ మెఱ్ఱనయ్యెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "పానూబాబూ! ఇప్పుడు నీహృదయ మేమోగాని తీవ్రముగా నున్నది. ఇప్పుడు నీతో నీవిషయమున మాటాడుట నిన్న గౌరవించిన ట్లగును!" అనియెను.

హారా— నా మాటలయందు క్రోధభావ మేమియును లేదు. ఈవిషయమున నమ్ముగవలసినబాధ్యత చాలవఱకు నాయందున్నది. దీనికొఱకు మీరు విచారింపవలదు. నే నిప్పుడు ప్రత్యేకవ్యక్తిగా మిమ్ముఁ దూఱుటలేదు. సమాజపక్షమున మాట్లాడుచున్నాను. మీరు గుడ్డివారు కాకయున్నచో మీలలిత వినయునితో నొంటిగాఁ దిరుగుటనుబట్టి మీకుటుంబము సమాజధర్మములను త్యజించుట కుపక్రమించుచున్న దని తెలిసికొనియుందురు. ఇది కేవలము మీకుఁ బశ్చాత్తాపకారణమమాత్రమే కాదు. సమాజమునకుఁ గూడ నగౌరవమే!

పరే— నిందింపఁదలచినచో వెలుపలనుండియే నిందింపవచ్చును. కాని, విచారణసేయఁదలచినచో లోపలఁ బ్రవేశింపవలసి యుండును. కేవలసంఘటనమును బట్టి మానవులపై దోషారోపణము చేయరాదు.

హారా— ఇది రిక్తసంఘటనము కాదు. దీనిని మీరు లోపలనుండియే ఘటిల్లఁ జేసితిరి. మీ పిల్లవారి నాత్మీయులుగా మీకుటుంబమునఁ జేర్చి మీకుటుంబమువారిని సమాజమునకు దూరము చేయఁజూచుచున్నారు. ఎంతవఱకుఁ దెచ్చితిరో మీకుఁ బోధపడుటలేదా?

పరేశుఁ డించుక విరక్తుఁడై 'నాకు నీతో ముఖాముఖిభాషణము కుదురదు' అనియెను.

హారా— కుదురకపోవచ్చును! కాని నే నీసుచరితనే సాక్షిగా నుంచితిని. ఈమెయే సత్యమును చెప్పును గాక! లలితతో వినయుని సంబంధము పట్టిసామాన్యసంబంధమా? అది వారి యంతరంగముల నాక్రమించుట లేదా? సుచరితా! నీవూరక తప్పించుకొని పోవుటకు వలనుపడదు. ఈ ప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మీవలయును. ఇది ప్రధానవిషయము!

సుచ— ఎట్టిప్రధానవిషయమైనను నిట్లు ప్రశ్నించుటకు మీ కధికార మెంతమాత్రమును లేదు!

హారా— అధికారము లేకున్నచో నేను గేవల మూరకుండుటయే కాక యీ విషయమున నాలోచనయే చేయకుందును. మీరు సమాజమును లక్ష్యము సేయకున్నను సమాజమునం దున్నంతవఱకు మిమ్ములను సమాజము విచారింపక మానదు!

ఇంతలోఁ దుపానువలె లలిత యచ్చటికి వచ్చి "సమాజము నన్నే విచారణీయనిగా నియోగించినచో నట్టిసమాజమును త్యజించుటయే మాకు సర్వశ్రేయము!" అనియెను. హారానుఁడు చటాలున లేచి "లలితా! నీవునవచ్చితివి సంతోషముగానున్నది! నీతప్పు నీయెదుటనే విచారించుట యుచితము!" అనెను. సుచరిత క్రోధప్రదీప్తనయనయై హారానుబాబూ! మీరు మీయింటిలోని మీవిచారణాలయమును [illegible]

బిలిపించుకొనుఁడు! గృహస్థులగృహమధ్యమున నవమానకరముగ మీ యధికారమును జూపుట తగదు!— సోదరీ! లలితా! రమ్ము పోవుదము!" అనియెను.

లలిత యొక్కయొడలు గ్రాఁగ "కలదు సోదరీ! నేను భయపడిపోవుదానను గాను! హారాన్‌బాబు చెప్పఁదలఁచిన దంతయు విననియే వచ్చెదను. చెప్పనిమ్ము! ఏమి చెప్పనో చూతము!" అనియెను. హారానుఁడు నిర్విణ్ణుఁడైపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "లలితా! వలదు! నేఁడు సుచరిత మనయింటినుండి తనయింటికిఁ బోవును. ఈ ప్రాతఃకాలమున నెట్టియశాంతికిని నేను సహింపఁజాలను! హారానబాబూ! మాతప్పెంతటిదైన నగుఁగాక! దయయుంచి క్షమింపుము!" అనియెను. హారానుఁడు మాటాడక గంభీరముగఁ గూర్చుండియుండెను. సుచరిత యాతని వర్జించుచున్న కొలఁదియు నామెను దక్కించుకొనవలయునను కోరిక యాతనికి వృద్ధియగుచునే యుండెను. ఆసామాన్యనైతికబలముచే విజయమును బొందవలెనని హారానుఁడు దృఢనిశ్చయుఁడై యుండెను.

ఇంకను నాతనియాశ వదలలేదు. ఇప్పుడు సుచరిత తనపెద్దతల్లితో నింకొక యింటికిఁ బోవనున్నది. అచ్చటికిఁ బోయినచో నిఁక నామె తనకు దక్కుట దుర్లభమని యాతనికి భీతి కలుగుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డిప్పుడు తన బ్రహ్మాస్త్రమును పదను పెట్టుకొని తెచ్చియుండెను. ఏదో యొకసంగతి నేఁడే తేలిపోవలయునని యాతని యుద్దేశము. ఆతఁడు సమస్తసంకోచములను దూరము చేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యెదుటిపక్షమున లలితా సుచరితలుకూడ నిస్సంకోచముగాఁ దూణములన్నింటి బాణములను వెలువరచి యాకస్మికముగా నెదిరింతురని యాతఁడనుకొనలేదు. నైతికసంబంధమగు తనయాగ్నేయాస్త్రము మహాతేజముతోఁ బరపక్షము నాక్రమించునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని, యట్లు జరిగినది కాదు— సమయము మించిపోవుచున్నది! అయినను హారానుఁడు నిరాశపడలేదు. ఆతఁడు తనలో "సత్యమే జయమైనచో హారానునకే జయమగును! కాని విజయము పూరక లభించునది కాదు. పోరాడవలయును!" అని భావించుకొని హారానుఁడు సన్నద్ధుఁడై రణరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

సుచరిత హరిమోహినికడకుఁ బోయి "దొడ్డమ్మా! నేఁడు నేనందతితోడను గలసిభుజించెదను. నీవుమాత్రమొకలాగనుకొనవలదు!" అనియెను. హరిమోహిని మాటాడలేదు. సుచరిత సంపూర్ణముగఁ దనయధీనరాలైపోయినదని హరిమోహిని మనసులో నిరపణముకొనియెను. ఇప్పుడు తనసంపత్తితోఁగూడ బ్రత్యేకగృహమున సుచరిత యుండుట కవకాశము కలిగెను. ఆకారణముచే సుచరిత తనతో నట్లు ననుటకు హరిమోహిని కేటిసంశయమును లేదు. అందుచేతనే యిప్పుడు సుచరిత యాచారమును

ద్యజించి యెల్లవారితోడను భుజించెననుట హరిమోహినికిష్టము లేకుండుటచే నామె యెట్టియంగీకారమును బ్రకటింపలేదు. సుచరిత యప్పుడు దొడ్డమ్మ మనోభావమును గ్రహించి "అమ్మా! నేను నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను. దేవుఁడిందులకు సంతోషింపఁగలఁడు! నాయంతర్యామి యగు నీశ్వరుఁడు నన్నందఱితోడను గలసి భుజింపుమని ప్రబోధించుచున్నాఁడు! ఆమాట వినకున్నచో నాతని కాగ్రహము కలుగును! ఆతని కోపమునకు నేను నీకోపము కంటెను మిగుల భయపడుచుందును!" అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహిని నవమానించుచున్నంత కాలమును నాకష్టమును బంచుకొనుటకై సుచరిత యామె కిష్టమగు నాచారమును బాలించినది. ఆయవమానమునకు నివృత్తి కలిగినప్పుడుకూడ సుచరిత తనస్వాతంత్ర్యము నేల చంపుకొనవలయును? సుచరిత స్వభావమును హరిమోహిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేదు. గ్రహించుటకామెకు శక్తియును లేదు. హరిమోహిని సుచరితకోరికను స్పష్టముగా నిషేధింపలేదు గాని మనములోఁ గోపగించుకొని "అయ్యో తల్లీ! మానవుల కిట్టి దుస్సంకల్పము లెట్లుపుట్టునో నాకు బోధపడుటలేదు. ఎత్తినది బ్రాహ్మణజన్మముగదా!" అని యనుకొని కొంచెసేపూరకుండి "తల్లీ! నేనొక్కమాట చెప్పెదను నీవేమిచేసినను సరియే కాని రాముదీనుని నీళ్ళుమాత్రము త్రాగకుము!" అనియెను.

సుచ—ఏమమ్మా! అతఁడు తనయావుపాలను బిదికి నీకిచ్చుటలేదా! నీ వుపయోగించుకొనుటలేదా?

హరిమోహిని విస్మారితనయనయై "చాలు నూరకుండుము! పాలును నీళ్ళును నొక్కటియేనా!" అనియెను.

సుచ—(నవ్వుచు) మంచిదమ్మా! నేను రాముదీనుని నీళ్ళను ద్రాగను. కాని సతీశునిమాత్రము నీవు జాగ్రత్తపెట్టుకొనుము! అతఁ డెట్టి తప్పు చేయునో?

హరి—సరే. వానిమాటకేమి?

మగవాండ్రి యాచార లోపముల కంతగాఁ దప్పు లేదని హరిమోహిని యుద్దేశము.

౭౫

హారాణుఁడు రణక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత వినయునితోఁ గలసి స్టీమరునుండి వచ్చి నేఁటికిఁ బదునేనుదినము లయ్యెను. క్రమముగా నీమాట యీచెవినుండి యాచెవికి మెల్లగా వ్యాపించుచుండెను. కాని యీరెండుదినములలోనను నావార్త జీర్ణారణ్యమున దావానలముంబోలి యొక్కసారిగా నంతట నలముకొనుచుండెను. బ్రాహ్మసమాజనీతిధర్మములను బాలించువారెల్లరు నిట్టిదురాచారములను నిర్మూలింప

వలయు నని హోరాసుఁ డెందఱికను బ్రబోధించుచుండెను. ఈపని చేయుటయం దా తని కంతకష్టము లేకపోయెను. సత్యము ననుసరించి కర్తవ్యము ననుసరించి యితరుల యపరాధములను దిరస్కరించి శాసించుట కుద్యమించినప్పుడు సత్యకర్తవ్యనియమ రక్షణమును గావించుట మహాకంతకష్టముగా నుండెను. ఈవిషయమున బ్రహ్మసమాజమునందు హోరాసకా అప్రియసత్యఘోషణమును, కఠోరకర్తవ్యసాధనమును గావించుట కుద్యమించినంతనే యప్రియతాకఠోరతల యందలి భయముచే నాతని కుత్సాహముతో సాహాయ్యము చేయుటకుఁ జాలమంది పరాఙ్ముఖులు కాఁజాలకపోయిరి. సమాజహితాభిలాషులగువారందఱును బండ్లమీఁదను, బల్లకులమీఁదను నొండొరుయిండ్లకుఁ బోయి యిట్టి దురాచారముల నడంగింపకున్నచో సమాజ మింకను దంధకారావృతమైపోవునని చెప్పుకొనఁదొడంగిరి. ఇంతేకాక సుచరిత హైందవియైనదనియు నామె యింక యజ్ఞయాగములతోడను, జపతపములతోడను, దేవపూజలతోడను గాలక్షేపము చేయఁగలదని కూడ నామాటతోఁగలిపి చెప్పుకొనుచుండిరి. చాలదినముల నుండి లలితమనసులో మహారణము జరుగుచుండెను. ఆమె ప్రతిరాత్రియు శయనించుటకు ముందుగను, బ్రతిబ్రాతమున నిద్రనుండి లేచిన వెనుకను, "నే నెన్నటికిని విజితను గాఁజాలను!" అని శపథము చేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగా వినయుని చింతయే యామెహృదయమంతట నధికారము చేయుచుండెను. వినయుఁడు క్రిందిగదిలోనికి వచ్చి మాటాడుచున్నట్లు తెలిసినంతనే యామె గుండెలు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అతఁ డొకటిరెండుదినములు రాకున్నచో నామెహృదయ మభిమానముచే నిండిపోవుచుండెను. ఆమె తఱచుగా సతీశుని వినయునింటికిఁ బోవుటకుఁ బ్రోత్సహించుచుండెను. అతనివలన వినయుని సర్వవిషయములను దెలిసికొనుచుండెను. అట్లు చేయుట మానలేకున్నకొలఁదియు నామె పరాభవచింత మఱింత వర్ధిల్లి యామెనధీరరాలిం జేసివైచుచుండెను. గోరావినయులకుఁ బరిచయము కలుగుట కవకాశమిచ్చిన పరేశబాబుపైఁ గూడ నామె కొకప్పుడు కోపము కలుగుచుండెను. ఏమైనను దుదివరకుఁ బోరాడెద ననియు విజితను గానని యామె ప్రతిజ్ఞచేసికొనియెను. జీవయాత్రవిషయమై యామెహృదయమున నెన్నియో సంకల్పములు యాతాయాతము లగుచుండెను. పరోపకారిణుల కీర్తిచరిత్రముల నన్నిటి నామె చదివియుండెను. అట్లు చరించుట యసాధ్యము కాదని యామెకుఁ దోఁచుచుండెను. ఒకనాఁ డామె తండ్రికడకుఁ బోయి "బాబూ! నేనేదే నొక బాలికాపాఠశాలకుఁ జదువుకొనఁబోవుట మంచిది కాదా?" అని ప్రశ్నించెను. లలితయుద్ధాతురహృదయవేదనచే సకరుణంబులగు విలోకనంబులతో నిట్లడుగుచున్నదని యామె మొగము వంకఁ జూచినంతనే పరేశుఁడు గ్రహించి స్నిగ్ధస్వరముతో "అమ్మా! చదువుకొనకేమి? కాని యంతటి [illegible]

యెక్కడ నున్నది? అనియెను. ఆదినములలో బాలికాశాలలు విశేషించి లేవు—గొప్ప యింటియువతు లుపాధ్యాయినులుగా నుండుట కింకను ముందంజ వైచుటలేదు. అప్పుడు లలిత వ్యాకులహృదయముతో బాబా! కన్యాశాలయే లేదా?" అనియెను.

పరే—లేదమ్మా!

లలి—బాబా! అట్టిశాలల నొకదాని స్థాపింపఁగూడదా?

పరే—అందుల కెంతయో ధనము కావలయును! ఎంతయో జనసాహాయ్యము కావలయును!

లలిత, సత్కార్యమునందు సంకల్పము స్థిరముగ నిలుపుటయే కఠిన మని యెఱుంగును గాని దానిని సాధించుమార్గమునం దెన్నికష్టములున్నవో ముందుగ నూహించుకొనలేదు. ఆమె కొంతసేపటివరకు మాటాడకూరక కూరుచుండి తరువాత మెల్లగా లేచిపోయెను. తనప్రియపుత్రికహృదయకష్ట మెంతతీవ్రముగ నున్నదో పరేశుఁడట్లే కూర్చుండి భావించుకొనుచుండెను. హారానుఁడు నాఁడు వినయునిఁగూర్చి సూచించిన విషయ మిప్పుడు పరేశునకు స్మృతికివచ్చెను నిట్టూర్పు విడిచి యాతఁడు తనలోనే "నే ననాలోచితముగఁ బనిచేసితినా?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను. ఆతనికి దక్కినబిడ్డలం గూర్చి యంతయాలోచనయే లేదు—కాని లలితసత్యజీవనము వినిర్మలమైనది! ఆమె దేనినిగూడ నసంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనునని కాదు ఆమె సుఖదుఃఖములయందుఁ గొంతసత్యమును, గొంతసంశయము ననుమాటలేదు.

నాఁటిమధ్యాహ్నమే లలిత సుచరితయింటికిఁ బోయెను. ఆయింట విశేషాలంకారము లేవియును లేవు. ఒకగదిలో రెండుకంబళములు పఱుపఁబడి యుండెను. ఆదొకవైపున సుచరితపర్యంకమును, మఱియొకవైపున హారిమోహినిశయ్యయు నుండెను. హారిమోహిని మంచముపైఁ బరుండదు గావున సుచరితయు గ్రిందనే శయనించుచుండెను. ఒకవంకగోడపైఁ బరేశుని చిత్రపటము వ్రేలాడుచుండెను. ప్రక్కనున్న చిన్నగదిలో సతీశుని మంచమును, దానిప్రక్క నొకచిన్నబల్లయు, దానిపైఁ గలందాను పుస్తకములు, పలకలు చిందరవందఱగా నుండెను. సతీశుఁడు బడికిఁ బోవుటచే నిల్లంతయు నిశ్శబ్దమై యుండెను.

హారిమోహిని భోజనము చేసి చాఁపపైఁ బరుండుట కుద్యుక్తయగుచుండెను. సుచరితవిశీర్ణకుంతలములు వెన్నునఁ జీరాడుచుండఁ గంబళముపైఁ గూర్చుండి బాలీసు నొడిలో నుంచికొని యేకాగ్రచిత్తముతో నేమియో చదువుకొనుచుండెను. లలిత యాకస్మికముగ వచ్చుటచే సుచరిత లజ్జితయై ముందుగఁ బుస్తకమును మూసివైచి తనసిగ్గుచేతనే సిగ్గు నడంచుకొని పుస్తకము నప్పటివలెనే యుంచెను. అది గోరా యుపన్యాసముల సంపుటము!

హరిమోహిని చటాలునలేచి "అమ్మా! లలితా! రమ్మా! మీయిల్లు విడిచివచ్చినదిమొదలేమో కాని సుచరితమనసు బాగుగలేదు. అందుచేతనే యీమె యేదియో చదువుకొనుచుఁ గూర్చుచుండును! నేనిప్పుడు కబురంపఁదలఁచి మీరెవ్వరైన వచ్చిన బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి! అమ్మా! నీకు దీర్ఘాయుష్యమున్నది!" అనియెను.

లలిత తనమనసులో నీమాటను వెలువరించుట కారంభించి "సోదరీ! సుచరితా! మనసమీపమున స్త్రీలకొఱకొక కళాశాలను నిర్మించుట యెట్లు?" అని ప్రశ్నించెను. ఆమాటకు హరిమోహిని తెల్లపోయి "మీరు విద్యాశాల స్థాపించి యేమిచేయుదురు?" అనియెను.

సుచ—సోదరీ! అంతపని మనమెట్లు చేయఁగలము? మనకు సాయము చేయువారెవ్వరు? నాయనగారి నడిగితివా?

లలి—మనమిరువురము నుపాధ్యాయినులుగా నుండి పనిచేయఁగలము! పెద్దక్క కూడ దీని నంగీకరించు ననుకొనియెదను!

సుచ—ఒక్క చదువుచెప్పుటతోనే తీరదు. పాఠశాలను క్రమముగ నడపు పద్ధతుల నెఱుంగవలయును. తగినగృహమును సంపాదింపవలయును. చదువుకొనుబిడ్డలను సంగ్రహింపవలయును. మూలధనమును జేర్చవలయును. ఇది యంతయు నాఁడువాండ్రమగు మనము చేయఁగలమా?

లలి—అక్కా! ఇట్లు చెప్పినచో జరుగదు! ఆఁడువాండ్రమని చెప్పి మనను బిగియఁబట్టుకొని మందిరమధ్యమున మడఁగి యుండవలసినదా? జగదుపకారక మగు పని యేమియుఁ జేయనక్కఱలేదా?

లలిత మాటలలోని వేదన సుచరితహృదయమధ్యమున ధ్వనించుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులుచెప్పక యోచించుచుండెను. అప్పుడు లలిత "మనయిరుగు పొరుగుల నెందఱో బాలిక లున్నారు. వారికి మనము చదువు చెప్పెద మన్నచో వారితల్లిదండ్రు లానందించెదరు. అట్టిబిడ్డలను జేర్చుకొని మనయింటనే చదివింపవచ్చును! దీనికి ధనసహాయమేల?" అనియెను.

ఎవ్వరో యెఱుఁగనిపిల్లలను దెచ్చి యీయింటియందుఁ జదివింతురనుమాట విని హరిమోహిని యుద్విగ్నయైపోయెను. ఆమె యీయింటఁ బరిశుద్ధాచారముతో గోపాలసేవార్చనము చేసికొనఁదలఁచి యుండెను. దానికి విఘాతము కలుగునని యామె వారికోరికను నిరాకరింపఁదొడంగెను. అందుపై సుచరిత "దొడ్డమ్మా! భయములేదు. మేము పిల్లలను క్రిందిగదిలో నుంచి చదివించుకొనుచుందుము. నీ మేడఁమీఁదిగది కెట్టియుత్పాతమును గలుగదు—సోదరీ! లలితా! ఎవ్వరైనఁ బిల్లలు చదువుకొనుటకు లభించినచో నట్లే చేయుదుము!" అనియెను.

లలి—మంచిది. ప్రయత్నించి చూతము !

పాప—అమ్మా! మీరెల్లవిషయములందును గిరస్తానీలవలెఁ బ్రవర్తించెదరేమి? గృహస్థరమణులు బడిచదువు చెప్పుట నాతండ్రితాతలనాఁ డెన్నఁడును నేను విని యుండలేదు !

పరేశుని మేడమీఁది యాఁడువాండ్రకును, నిరుగుపొరుగు మేడలమీఁది యాఁడువాండ్రకును బరస్పరసంభాషణ పరిచయమున్నది. కాని పరేశునియింటి యాఁడుబిడ్డలకు వయసువచ్చినను బెండ్లికాకుండుటనుగూర్చి పొరుగువారందఱును వింతగాఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. అందుచే లలిత వారితో సంతగా మాటాడుట మానివైచెను. లావణ్యయొక్కతె మాత్రమే తఱచుగా మాటాడుచుండును. ఇరుగుపొరుగు సంగతుల దెలిసికొనుట యందామెకుఁ గుతూహలము మెండు! పొరుగిండ్లయందలి ప్రధానాప్రధానవిషయము లన్నియు నిట్లేవచ్చి యామెచెవులఁ బడుచుండును. ఆమె దువ్వెనతోఁ దల దువ్వుకొనుచు సాయంకాలమున మేడమీఁద సభ సాగించుచుండును.

బడిపిల్లలను సమకూర్చుభారము లలిత, లావణ్యపైఁ బెట్టెను. లావణ్య మేడమీఁదనుండియే యందఱను బిలిచెను. చాలమంది పిల్లలనుత్సాహముతోఁ జేర్చుట కనుమతించిరి. లలిత సంతోషముతో సుచరితయింటియందొకగదిని బాగుచేయించి సిద్ధముగా నుంచెను. కాని యాఁదది హాస్యముగనే యుండెను. తమపిల్లలను బ్రాహ్మగృహంబులకుఁ బంపుటకు గృహయజమాను లంగీకరింపరైరి. ఇంతేకాక వారు తమ యాఁడువాండ్రను బరేశునింటియాఁడువాండ్రతో సంభాషింపకుండ నిర్బంధించి వైచిరి. అంతేకాని వారిసత్సంకల్పములను మన్నింపరైరి. లావణ్య కిఁక మేడమీఁది కెక్కి పొరుగువారితో ముచ్చటలాడుట కవకాశము తప్పిపోయెను.

అట్లయినను లలిత తనపట్టు వదలక "చాలమంది పేదలగుబ్రాహ్మబాలికలకు దొరతనమువారి బాలికాపాఠశాలలోఁ జదువుట యసాధ్యముగా నున్నది. వారికిఁ జదువుచెప్పుభారము వహించినచో నుపకారముగా నుండును." అని యావిషయమునం దామె స్వయముగాఁ బ్రయత్నించుటయే కాక సుధీరునిఁగూడ నియోగించెను.

ఆకాలమునఁ బరేశునిబిడ్డలవైదుష్యము చాలవఱకుఁ బ్రసిద్ధమై యుండెను. ఆకీర్తి సత్యలోకమునుగూడ దాఁటిపోయెను. అట్టివారు జీతము గైకొనకుండ జదువుఁ జెప్పెదరని విని చాలమంది తల్లిదండ్రులు సంతోషించిరి. మొదట రెండుమూడు దినములలోనే యైదారుగురుపిల్లలు చేరిరి. పరేశునితోఁగలసి పాఠశాలనుగూర్చి యాలోచించుటతోడను, దీనికి నియమములఁ జేర్పఱచుటతోడను, నిది వృద్ధిచెందుమార్గము లరయుటతోడను లలిత కొకనిమిషమైనఁ దెరపి లేకుండెను. పాఠశాల క్రమముగా వర్ధిల్లుచుండెను. సంవత్సర మయ్యెను. పరీక్షాంతమునఁ బిల్లల కిచ్చుబహుమానవిషయ

మున లలితాలావణ్యములకు వాదము జరిగెను. ఆమె చెప్పినపుస్తకము లీమెకు నచ్చలేదు; ఈమె యుద్దేశించిన పుస్తకముల నామె యంగీకరింపలేదు. పరీక్షకులను నిర్ణయించుటలోఁ గూడ వాదము జరిగెను. లావణ్యకు హారానుని యందంతగా నిష్టము లేకున్నను వాని పాండిత్యమునందు గౌరవ మున్నది. అట్టివాఁడు తనపాఠశాలకుఁ బరీక్షకుఁడైనచో గౌరవముగా నుండునని యామె యుద్దేశము. కాని లలిత హారానున కీవిద్యాలయముతో నెట్టిసంబంధముం గల్పించుటకు నిష్టపడలేదు.

రెండుమూఁడుదినములలోనే బడిపిల్లలరాక తగ్గిపోయెను. లలిత కట్టిబడిలోఁ గూర్చుండి యడుగుచప్పుడైనప్పు డెల్ల నదరిపడి చూచుచుండెను. రెండుజాములైనను నెవ్వరును రాలేదు. ఏదో గోల ఘటిల్లె నని యామె యనుకొని సమీపమందున్న యొకబడిపిల్లయింటికిఁ బోయెను. ఆమె యేడ్చుచు "అమ్మా! నన్ను బడికి రానిచ్చుట లేదు. అచ్చటికిఁ బోఁగూడ దని మాయమ్మ చెప్పినది. కారణము చెప్పలేదు!" అనియెను. లలిత యభిమానవతి. పిల్లలకు కష్టముగా నున్నట్లు గ్రహించినచో దానికిఁ గారణ మరయఁజాలదు! ఆమె యాబాలికం గాంచి "అమ్మా! పోఁగూడ దని చెప్పినప్పుడు నీ వేమి చేయుదువు?" అని చెప్పి మఱియొకయింటికిఁ బోయెను. అప్పుడాయింటివారు "సుచరిత హిందువై జాతిభేదమును పాటించుచున్నది! అయింట విగ్రహారాధనముకూడ జరుగుచున్నది!" అని చెప్పిరి. "అది మీకిష్టములేకున్నచో బడి మాయింటికి మార్చెదను!" అని లలిత చెప్పెను. కాని యంతమాత్రముచే నంగీకారము కుదురలేదు. ఇంకను సంశయముగనే యుండెను. లలిత మఱియొకగృహమునకేగి సుధీరుని బిలిచి "సుధీరా! దీనికిఁ గారణమేమో సత్యముగఁ జెప్పెదవా?" అని యడిగెను.

సుధీ—హారాణబాబు మీకు విరుద్ధముగ నున్నాఁడు!

లలి—సుచరితయింట దేవపూజ యగుచున్నదనియేనా?

సుధీ—అంతే కాదు!

లలి—ఇంక నేమున్నదో చెప్పఁగూడదా?

సుధీ—చాలసంగతు లున్నవి.

లలి—నన్నుఁగూర్చికూడ నేమైన సంశయ మున్నదా?

సుధీరుఁడూరకుండెను. లలిత మొగమెఱ్ఱచేసికొని "నాస్టీమరు ప్రయాణమున కిది శాస్తియా? తప్పుపని చేసియేయున్నచో మంచిపనిచేసి ప్రాయశ్చిత్తమును గూర్పుపద్ధతి మనసమాజ మెంతమాత్రము నెఱుఁగదు. నేను చేయుసత్కార్యములుకూడ నీసమాజమునకు నిషిద్ధములేనా? నాకును, సమాజమునకును నాధ్యాత్మికోన్నతికై మీరొనరించుపద్ధతు లివియేనా?" అనియెను.

సుధీ—అందుకొఱకుఁ గాదు. వినయబాబునకీ విద్యాలయముతో సంబంధము కలుగునేమో యని వారిభయము!

లలిత నిలువున మండిపడుచు "ఆ! భయము కాదు! భాగ్యమే! యోగ్యతచే వినయబాబుతో సమానులగువారీ సమాజమున నెందఱున్నారు?" అనియెను. సుధీరుఁడు లలితకోపముం గాంచి సంకుచితుఁడై "ఆమాట నిజమే—కాని వినయబాబు—" అనియెను.

లలి—ఆతఁడు బ్రహ్మసామాజికుఁడు గాఁడు. అందుచే బ్రహ్మసమాజ మాతని శిక్షించుచున్నదా? ఇట్టిసమాజమునందు నాకించుకంతయు గౌరవ మగపడుటలేదు.

సుచరిత బడిపిల్లలు రాకుండుటకుఁ గారణమును దెలిసికొని యేమియు నావిషయమున మాటాడక మేడమీఁదఁ గూర్చుండి సతీశునకు రాఁబోవుపరీక్షాపాఠములను బోధించుచుండెను. లలిత సుచరితయొద్దకుఁ బోయి "అక్కా! అంతయును వింటివా?" అనియెను. సుచరిత చిఱునవ్వుతో "వినలేదుగాని యంతయుఁ దెలిసినది!" అనియెను.

లలి—ఇది యంతయు మనము సహింపవలసినదేనా?

సుచ—సహించినచో నవమాన మేమియు లేదు. తండ్రిగారెన్నిటికి నెట్లు సహించియుందురో నీవు చూచుటలేదా?

లలి—సహించియూరకున్నచో నన్యాయము నంగీకరించినట్లగునని నాయుద్దేశము. అన్యాయమును సహింపకుండుటయే యుచితకృత్యమని నేననుకొనియెదను!

సుచ—అయినచో నీవిప్పు డేమి చేయఁదలఁచితివో చెప్పుము!

లలి—ఆవిషయమున నింకను నే నించుకంతయు నాలోచించుకొనలేదు. ఏమి చేయఁజాలుదునో నెఱుంగను. కాని, యేదో ప్రతీకారము చేసితీరవలయును. మనవంటియాఁడువాండ్రయెడల నీచోద్దేశములు కలవారు తామెంతగొప్పవారనుకొనుచున్నను నయోగ్యులే. వారిని నేనెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయను! వారేమిచేయఁగలరో చూతము!

అని లలిత భూభాగమునఁ బదాఘాతముం గావించెను. సుచరిత మాఱుమాటాడక లలితచేతులను బట్టుకొని కొంతసేపైనతరువాత "లలితా! ఒకసారి తండ్రిగారితో మాటాడి చూడుము!" అనియెను. లలిత చటాలునలేచి "నేనిప్పుడే యాయన కడకుఁ బోయెదను." అని బయలుదేఱెను. ఆమె ద్వారమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి వినయుఁడు తలవంచుకొని వీధినుండివచ్చుచు లలితం గాంచి యదరిపడి నిలిచిపోయెను. లలితతో నెట్లు మాటాడవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు. కాని యాతఁడు మనసు కుదురుపఱుచుకొని యామె మొగమువంకఁ జూడకుండ నొక నమస్కారముం గావించి [illegible] పెట్టుకొని వెడలిపోయెను. లలిత [illegible] గార్చి[illegible]. ఆమె యతివేగముతో నింటికిఁ బోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి జమాఖర్చులెక్కలను జూచుకొనుచుండెను. ఆమె లలితమొగముఁ గాంచి విశ్వాసపడియెను గాని లెక్కపుస్తకములనుండి దృష్టిని మరలించుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను, ఒక్కయంకె తప్పినచోఁ గొంపమునిఁగిపోవునని యామెకు భయము! లలిత యొకకుర్చీని లాగికొని యామెబల్లచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పటికిని వరదాసుందరి మొగ మెత్తకుండుటచే లలిత 'అమ్మా!' అని పిలిచెను.

వర—చూచుచున్నావు కదమ్మా! నేను పనిలో నున్నాను.

లలి—అమ్మా! నేను నీకాలము వ్యర్థము చేయను. ఒక్కమాట యడిగెదను. వినయబాబు నీ యింటికి వచ్చినాఁడా?

వరదాసుందరి లెక్కలనుండి దృష్టి మరలింపకయే 'వచ్చినాఁడు!' అనియెను.

లలి—అతనితో నీవు మాటాడితివా?

వర—చాలసేపటివఱకు మాటాడితిని.

లలి—నామాట యేమైన వచ్చెనా?

వరదాసుందరి యింక మాటాడక తప్పదని యెంచి "అమ్మా! నీమాటయును వచ్చినది. నీవు మమ్మందఱనోళ్ళ నానుచుండుటయు, సమాజమునం దపకీర్తి కలుగుటయు నాలోచించి యందులకుఁ దగిన యేర్పాటుచేయవలసివచ్చినది!" అనియెను. లజ్జచే లలిత మొగ మెఱ్ఱనయ్యెను. ఆమెతల తిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు లలిత "అమ్మా! తండ్రిగారు వినయబాబు నిచ్చటికి రావలదనిరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వర—ఆయన కీగొడవ యంతయుఁ గావలెనా? అట్లయినచో మొదటనుండియు బాగుగనే యుండును!

లలి—పానూబాబు మనయింటికి వచ్చుచుండునా?

వర—(ఆశ్చర్యముతో) అదియేమే! పానూబాబు రాకేమి?

లలి—వినయబాబు మాత్రమేల రాఁగూడదు?

వరదాసుందరి మరల లెక్కలఁ జూచుకొన నారంభించి "లలితా! నేను నీతో జాలలేను! నాయొడలు మండింపకుము! నాకుఁ జాలఁ బనియున్నది!" అనియెను.

లలిత సుచరితయింటికిఁ బోయినప్పుడు వరదాసుందరి వినయునిఁ బిలిపించి యాతనితోఁ జెప్పవలసినదంతయుఁ జెప్పివైచెను. లలిత కీసంగతి తెలియదనియే యామె యనుకొనియెను. కాని యాకస్మికముగ నింతలోనే తెలిసిపోవుట యామెకాశ్చర్యముగా నుండెను. ఇది చల్లగాఁ బరిణమింపదనియు, దీనికి సామాన్యముగా నివృత్తి లేదనియు నామె యనుకొనియెను. అప్పుడామెకోప మంతయు నవివేచకుఁడగు భర్తపై బడెను. ఇంతటిమూఢునితోఁ గాఁపురము చేయుట యాఁడుదానికి [illegible] యామెకుఁ దోఁచెను. లలిత వ్యవహారమునకు [illegible]

చుకొని క్రిందిగదిలో నుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న తండ్రియొద్దకుఁ బోయి "బాబా! వినయబాబు మనతోఁ గలిసి యుండుటకుఁ దగినంత సౌమ్యుఁడు కాఁడా?" అని ప్రశ్నించెను.

ఆప్రశ్నను బట్టి పరేశుఁడు సర్వమును గ్రహించెను. తన కుటుంబమును గూర్చి సమాజమునం గలుగుచున్న యాందోళన మాతనికిఁ దెలియకపోలేదు! ఈవిషయమై యాతఁడు చాలవఱకు నాలోచించుచునే యుండెను! వినయునియెడల లలిత మనోభావముఁ గూర్చి తనకు సంశయము కలుఁగకున్నచో నాతఁడితరుల మాటలను జెవిని బెట్టువాఁడు కాఁడు కాని లలితకు వినయునియం దనురాగమే కలిగినచో నప్పు డేమి చేయవలసి యుండునని పరేశుఁడు మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుకొనుచుండెను. ప్రత్యక్షముగ బ్రాహ్మధర్మదీక్షం గైకొన్న వెనుక నిన్నాళ్ళ కాతనికుటుంబమునం దిట్టి విపత్తు తటస్థించెను. అందుచే నొకవంక నాతనిహృదయమున భయమును, చింతయును బాధించుచుండెను. మఱియొకవంక నాతఁడు తనమనశ్శక్తి నంతను జాగరితముగఁ జేసికొని "నేను ధర్మదీక్ష గైకొనుసమయమున నొక్కదేవుని యందే దృష్టి నుంచి కఠినపరీక్షయందు దీర్ణుఁడ నైతిని. సుఖము, సంపత్తి, సమాజము మొదలగువానికంటె సత్యమే ప్రధానమైనదని యెంచి నాజీవితమును ధన్యముగఁ జేసికొంటిని. అట్టి పరీక్షాసమయ మగు నిప్పుడుకూడ నేనాయీశ్వరునియందే లక్ష్యముంచి యుత్తీర్ణుఁడ నయ్యెదను" అని నిశ్చయించుకొనుచుండెను. అప్పుడాతఁడు లలితప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా "అమ్మా! వినయుఁడు చాల మంచివాఁడనియే నాయుద్దేశము! అతఁ డెంతటి బుద్ధిమంతుఁడో యంతటి విమలచరిత్రుఁడు!" అనియెను.

లలిత యించుక సేపూరకుండి "బాబా! గోరాబాబుతల్లి మొన్న మనయింటికి వచ్చినది. సోదరిసుచరితతోఁ గలసి నేనొకసారి యామెయొద్దకుఁ బోవుదునా?" అని యడిగెను.

పరేశుఁ డొక్కింత సేపటివఱకును బదులు చెప్పఁజాలకపోయెను. ప్రస్తుత మిట్టి రాకపోకలవలన నపవాదములు ప్రబలిపోవు నని యాతఁ డూహించెను. కాని యీపని యన్యాయము కానప్పుడు నిషేధించుట యేటికని యాతని యంతరాత్మ బోధించుచుండెను. అందుచే నాతఁడు "అమ్మా! మంచిది. పోవచ్చును. నాకుఁ బనియున్నది కాని లేకున్నచో నేనుకూడ మీతో వచ్చియే యుందును!" అనియెను.

౪౬

వినయుఁ డిన్నాళ్ళనుండియు 'నతిథి నైతిని, నాత్మీయుని గాలేను' నిశ్చింతగా వచ్చుచుఁ బోవుచున్నస్థలమునందు సమాజసంబంధ మగునగ్నిపర్వతము పగిలి మండునని కలలోనైన ననుకొనలేదు. పరేశుని కుటుంబముతోఁ గలియుట యాతనికి మొట్ట

మొదటి సంకోచమునే యుండెను. అతఁ డెంతకాలమునకుఁ జనవు చూపవచ్చునో తెలియకపోవుటచే నాతఁ డెప్పుడను కొనుచుండెడివాఁడు! క్రమముగా నాసంశయము వదలంటే కాక యెట్టి భయాశంకయు లేకుండఁ బోయెను. ఇప్పు డాకస్మికముగాఁ దనమూలమున లలితకు నింద కలుగుచున్న దని విని యాతనితలపైఁ బిడుగు పడినట్లుండెను. లలితయెడల నాతని హృదయసంబంధము సాధారణస్నేహభావమును మించి యుండెను. తామిరువురు నొక్కసమాజమువారు కానప్పుడు తన కట్టికోరిక యుండుట తప్పు యని వినయుఁ డెఱుంగును. అందుచేతనే యీవిషయమున సందరికంపెను వినయునిహృదయము క్షోభించుచుండెను. తానాయింటియందు విశ్వాసము గలయతిథి వలెనే యుచితముగ వర్తించుట లేదనియు నొక్కవిషయమునఁ గపటముగా నుంటి ననియు, నిప్పటికైనఁ దనమనోభావము వెల్లడియైనచో లజ్జాకరముగా నుండు ననియు నాతఁ డెన్నెవోపారులు భావించుకొనుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాఁటిమధ్యాహ్నమున వరదాసుందరి వినయునిం బిలిపించి “వినయబాబూ! నీది హిందూమతముకాదా?” అనియెను.

విన—ఔను.

వర—నీవామతమును విడువఁజాలవు గాదా ?

విన—అసంభవము!

వర—అట్లయినచో—యెందుచేత—

ఆమాటకు వినయునకుఁ బ్రత్యుత్తరము తోఁచలేదు. అతఁ డొక్కసారిగఁ దల వంచుకొని కూర్చుండెను. తాను దొరికిపోయితి ననియు, సూర్యచంద్రవాయువులకడఁ గూడ రహస్యముగ నుంచిన తనహృదయము బయలుపడిపోయిన దనియు గ్రహించెను. పరేశబాబు లేమనుకొనునో, లలిత యేమని భావించునో, సుచరిత యేమని తలంచునో యని యాతనికి మనోవేదన కలిగెను. స్వర్గమునుండి వచ్చినదేవదూతగా నాతఁ డింతవఱకును గౌరవింపఁబడుచుండెను. అట్టి యధికారప్రవేశమునకు లజ్జితుఁడై యాతఁ డప్పు డటనుండి తొలఁగిపోవలసిన వాఁ డయ్యెను.

అట్లు పోవుచున్నప్పుడే ప్రప్రథమమున సుచరితయింటియొద్ద లలిత యాతనికంటఁ బడియెను. అప్పు డాతఁడు లలితయెదుటఁ దనయుపచారము నంగీకరించి తన పూర్వపరిచయమునకుఁ బ్రతిసమాధానముం గావించి కడపటిసెలవు గైకొనవలయు నని తలంచెను. కాని యందుల కేమిచేయవలయునో యాతనికిఁ దోఁచలేదు. అందుచేతనే లలిత మొగమువంక నైనం జూడక యొకనమస్కారముం గావించి యాతఁడు వెడలిపోయెను.

అతఁ డిదివఱకును బరేశునికుటుంబమునకు వేఱుగనే యుండెను. ఇప్పుడును వేఱే యుండెను. కాని యింతభేదమేమి? ఆ యేర్పాటిప్పు డింత శూన్యముగ నున్నదేమి? అతనిపూర్వజీవితమున కెట్టి లోపమును గలుగలేదు! అతని గోరా యున్నాఁడు! ఆనందమయి యున్నది! కాని యాతఁడిప్పుడు నీటినుండి వెలుపడిన చేపవలె నుండెను. ఎచటఁ జూచిన నెచ్చటను జీవితావలంబనము గానఁబడలేదు. సౌధసంకులములును, జనాకీర్ణములును నగు నగరరాజవీధుల నంతటను వినయుఁడు తనజీవితసంబంధమగు పాండుచ్ఛాయామయ వినాశనచిహ్నమునే తిలకించుచుండెను. విశ్వవ్యాప్తమగునట్టి శుష్కత్వము శూన్యత్వమును నాతని కాశ్చర్యము గల్పించుచుండెను. ఎందులకిట్లయ్యెనో యెప్పు డిట్లయ్యెనో, యేమి చేయుటచే నిట్లయ్యెనో యని యాతఁడు హృదయహీనంబును, నిరుత్తరంబు నగు శూన్యమును నెదుట మాటిమాటికిని బ్రశ్నింపఁదొడంగెను.

"వినయబాబూ! వినయబాబూ!"

వినయుఁడు వెనుకకు తిరిగి చూచెను. ఎదుట సతీశుఁడు! వినయుఁ డాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని "ఏమి సోదరా! ఏమి మిత్రమా!" అనెను. వినయునికంఠస్వరమశ్రుపూర్ణమై యుండెను. పరేశునింటియందలి దినము లెట్టి యానందమాధుర్యము గూర్చెనో వినయుఁ డిప్పు డనుభవించిన ట్లెప్పుడు ననుభవింపలేదు.

సతీ — నీవు మాక్రొత్తయింటికి వచ్చుటలే దేమి? అక్క లావణ్యయు లలితయు నేఁ డక్కడ భుజింతురు. దొడ్డమ్మ నిన్నుఁగూడ బిలుచుకొని రమ్మన్నది!

విన — బాబూ దొడ్డమ్మకు వందనమని చెప్పుము! కాని నేనచ్చటికి రాఁజాలను.

సతీశుఁడు సానునయంబుగ వినయునిచేయి పట్టుకొని "ఏల రావు! తప్పక రావలయును. నిన్ను విడువను" అనెను.

సతీశుఁ డింత పట్టుపట్టుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. బడిలో నావునుగూర్చి యాతనిచే నొకవ్యాసమును వ్రాయించిరి. అరచనయం దేఁబదిటికి నలుబది మార్కు లాతనికి వచ్చెను. దానిని వినయునకుఁ జూపవలయునని యాతని కోరిక! వినయుఁడు విద్వాంసుఁడగుటయు నాతనివంటి రసజ్ఞుఁ డొక్కఁడే తనలేఖను మూల్యమును గట్టఁగలఁడనియు నాతని యభిప్రాయము. ఆతఁడు దానిని మెచ్చుకొనినప్పుడు లీలకూడ నుండును గావున నామె యింక నెన్నఁడును దన్నుఁ దిరస్కరింపదని సతీశుని యుద్దేశము! అందుచే సతీశుఁడే దొడ్డమ్మచే వినయుని భోజనమునకుఁ బిలుచునట్లు చేసెను. వినయుఁడు తనలేఖను బ్రశంసించుట తనయక్కలుకూడ వినుచుండఁగా యని సతీశుని యభిలాష! వినయుఁ డెంతపిలిచినను రాకుండుటచే సతీశుఁడు బలవంతపెట్టెను. వినయుఁ డాతనిం గౌఁగిలించుకొని "బాబూ! నీవు మాయింటికిరమ్ము" అనియెను. తాను వ్రాసినకాగితము తనజేబులోనే యుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని యాహ్వానమును

దోసివేయలేదు. క్షీరకాయుఁ డగు నా బాలకుఁ డాసన్న పరీక్షాసమయమునకైన లక్ష్యము చేయక వినయునియింటికిఁ బోయెను.

వినయుఁడు సతీశునిలేఖ నంతను జదివి మిగులఁ బ్రశంసించుటయే కాక బజారులో నాతనికి భక్ష్యములను గొనిపెట్టి యాతనియింటికడకును తీసికొనిపోయి యనావశ్యకంబగు వ్యాకులస్వరముతో "సతీశబాబూ! ఇఁక నేను పోయెదను" అనియెను. సతీశుఁ డాతనిచేయి పట్టుకొని లోనికి రమ్మని బలవంతము చేసెను. కాని వినయుఁడు పోలేదు.

స్వప్నావిష్టునింబోలి తూలుచు నాతఁ డానందమయియింటికిం బోయెను గాని, యామెను దర్శింపఁజాలక మేడమీఁద నిర్జనం బగు గోరా పడకగదిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆ దినము దాతనిబాల్యబంధుత్వమును గాంచిన సుఖమయంబులగు ప్రేమంబున ఎన్నియో గడచినవి! ఎన్నియో రాయానందాలాపములు; ఎన్నియో సంకల్పములు; ఎన్నియో గభీరాలోచనములు; ఎన్నియో ప్రణయకలహములు; ఎన్నియో ప్రణయకలహాప్రణ సుధాపూర్ణాసపానములు!—అట్టి పూర్వజీవితమధ్యమున నట్లే తన్నుఁ దాను మఱచి యుండవలయునని వినయునివాంఛ! కాని మధ్యస్థలమునఁ గొన్నాళ్లనుండి యీనూతన పరిచయము మార్గనిరోధమును గావించెను. జీవితకేంద్రము ఎప్పుడు చెదరిపోయెనో, సంకీర్ణపథమునం దెప్పుడు పరివర్తనము సంఘటిల్లెనో వినయుఁ డిన్నాళ్లవఱకును స్పష్టముగా గ్రహింపలేదు. ఎట్టిసంశయమును లేనియీసమయమునం దాతఁడు భయపడిపోవుచుండెను.

ఆరవైచినవస్త్రమును దీసికొనుటకై యానందమయి మేడమీఁదికివచ్చి గోరా గదిలో నున్నవినయునిం గాంచి యాశ్చర్యముతో "ఏమిబాబూ! ఇట్లున్నావేమి? ! మొగమిట్లు వాడిపోయినదేమి?" అనియెను. వినయుఁడు లేచి కూర్చుండి "అమ్మా నేను మొట్టమొదటఁ బరేశునింటికిఁ బోవుచున్నప్పుడు గోరా కోపపడుచుండెను. నే నాకోపము నన్యాయముగా భావించితిని. కాని యన్యాయము మాతనిది కాదు నాయంద మతికే!" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "నీవు మహాబుద్ధిమంతుఁడవైన నాబిడ్డ వని నే ననుటలేదు. కాని యిప్పుడు నీబుద్ధిదోష మెట్లు బయలుపడినది?" అనియెను.

విన—అమ్మా! నేను నా సమాజమును ద్యజించితి నని యెక్కుసారియైనను భావించుకొనలేదు. వారిస్నేహము వారితోడికలయికయు నా కానందముగను, నుపకారముగను భావించి వారిచే నాకర్షింపఁబడిపోయితిని. నాకితరచింతయే లేకుండబోయినది.

ఆనం—నీకే కాదు. నీమాట వినుచున్న నాకును లేకుండఁ బోయినది!

విన—నామూలమున వారిసమాజమునం దొకవిధమగు నశాంతి కలిగినది. లోకులందఱు నెట్లు నిందించుచుండిరనగా నేనిఁక నచటఁ బోవుటకైన—

అవును—గోరా యొకప్పుడు చెప్పినమాట నాకు సత్యముగఁ దోఁచుచున్నది. లోపల నన్యాయముండి పైకి న్యాయముగాఁ గనఁబడుచున్నటులైనచో నది భయంకర మైనదని గోరా చెప్పుచుండెను. బాబూ! వారిసమాజమునం దశాంతికలిగినదని నీ వేల పరితపింపవలయును? నీవు నీవ్యవహారమున సత్యముగా నుండినం జాలును.

ఇప్పటికే వినయునకు సంగ్రహముగా నుండెను. తన ప్రవర్తన మభినందనీయ మగునో కాదో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనఁజాలకుండెను. పరమతస్థురాలగు లలితను పెండ్లియాడుట కవకాశములేనప్పుడు మనమున ననురాగము కలిగియుండుట గూఢ పాపమని యాతఁడు ఖేదపడుచుండెను. ఆపాపమునకు నాయఃప్రాయశ్చిత్తసమాన మానన్నమెట్లు గ్రహించి యాతఁడు క్షోభపడుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డాకస్మికముగా "అమ్మా! శశిముఖిని నాకుఁ బెండ్లిచేయుట కేర్పాటైనదిగదా! ఆదిత్యవారములో జరిగిన బాగుగా నుండును! నాకుచితమగుతావున నేను బద్ధుఁడనైయుంటి నెట్లును విడుచుట కవకాశము లేనివాఁడనై యుండుటే మంచిది" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "ఇపుడా శశిముఖిని నీసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనకపోయినను సంకెలగాఁ జేసి కొందువు కాఁబోలును! ఆహా! శశిముఖి కెంతయదృష్టము." అనియెను.

ఇంతలో నౌకరుఁడువచ్చి "పరేశునింటినుండి యిరువురు స్త్రీలు వచ్చినారు" అని చెప్పెను. ఆమాటవిని వినయునిగుండె ఝల్లుమనియెను. వినయుని జాగ్రత్తగ నుంచుమని చెప్పుటకై వా రానందమయియొద్దకు వచ్చియుందురని యాతనికిఁ దోఁచెను. అతఁడు చటాలునలేచి "అమ్మా! నేను పోయెదను!" అనియెను. ఆనందమయి లేచి యాతనిచేయి పట్టుకొని "ఇల్లు విడిచి పోవలదు! క్రిందిగదిలో వేచియుండుము!" అనియెను.

వినయుఁడు క్రిందికిఁ బోవుచు "వీరితో నిఁకఁబనిలేదు. అయిన దేదో యైనది. ఇక జచ్చినను నేనచ్చటికిఁ బోఁజాలను. అపరాధమునకు శాస్తి యగ్నిజ్వాలవలెఁ బ్రజ్వరిల్లినప్పు డది యపరాధి దగ్ధుఁడైపోయినను జల్లారదు!" అని యనుకొనియెను. వినయుఁడు గోరాబీథిగదిలోఁ బ్రవేశించునప్పటికి మహిముఁడు తనపెద్దపొట్టమీఁది కోటుబొత్తములను సడలించుకొనుచుఁ గచేరినుండి యింటికి వచ్చుచు వినయునిచేయి పట్టుకొని "ఇదిగో! వినయబాబు! మంచిది! నేను నీకొఱకే చూచుచున్నాను!" అని చెప్పి యాతని గదిలోనికిఁ గొనిపోయి కుర్చీపైఁ గూర్చుండఁజేసి జేబులోనిడబ్బినుండి తాంబూలమును దీసి యాతనికిచ్చి తాను హుక్కాను దెప్పించుకొని పీల్చుచు "వినయబాబూ! ఆవిషయమై యేమాలోచించితివి ? ఇంకను—" అనియెను.

వినయునియాకారము మునుపటికంటె సుముఖముగా నున్నట్లు మహిముఁడు గ్రహించెను. వినయుఁడుత్సాహముతో నుండుటే కాక మిషపెట్టి తప్పించుకొనిపోవునట్లు గపడ

లేదు. మహిముఁ డప్పుడే సెలవుపుచ్చుకొనవలయునని నిశ్చయించెను. అప్పుడు వినయుఁడు “గోరా యింకను రాలేదుగదా!” అనియెను. మహిముఁ డించుక యూరకుండి “ఆతఁడు త్వరలో నే వచ్చును! వినయబాబూ! ఫలహార మేమైనఁ దెప్పింతునా? అది యేమి నీమొగ మంతగా వాడిపోయినది? ఆరోగ్యముగ లేవుగదా!” అనియెను.

వినయుఁడు ఫలహార మక్కఱలేదనుటచే మహిముఁడు తన యుపాహారము చేసికొనుటకై లోనికిఁ బోయెను. వినయుఁ డప్పుడు గోరాబల్లపై నున్న యొకపుస్తకమును దీసి పుటలను దిరుగవైచుచుండెను. పిమ్మట నాతఁ డాపుస్తకము నెప్పటివలె నుంచి గదిలో నిటునటుఁ బచారము చేయుచుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి “వినయబాబూ! అమ్మగారు పిలుచుచున్నారు!” అని చెప్పెను.

విన—ఎవ్వరిని పిలుచుచున్నారు?

సేవ—మిమ్ములనే.

విన—వారందఱు నున్నారా?

సేవ—ఉన్నారు.

బడికిఁ బోవుపిల్లవానివలె వినయుఁడు మేడమీఁదికిఁ బోయి గదిగుమ్మముకడ నిలిచి సంశయించుచుండఁగా సుచరిత యొప్పటి సహజసౌహార్దమధురకంఠస్వరముతో “వినయబాబూ! రమ్ము!” అనియెను. వినయున కామాట యవాంఛాలబ్ధమధురత్వాల మాటవలెనుండెను. లోపలఁ బ్రవేశించినంతనే వినయుని మొగమువంకఁ జూచి లలితాసుచరిత లాశ్చర్యపడిపోయిరి. ఆకస్మికకఠినాఘాతము ననుభవించుచున్నట్లాతని ముఖలక్షణములు గానవచ్చుచుండెను. ఆతని సహాస్యవదనమండల మాకస్మికముగ మిడుతలగుంపుపడిన నరసశ్యామలసస్యక్షేత్రమువలెనగపడుచుండెను. అప్పుడు లలిత హృదయమునఁ గరుణావేదనలతోఁగూడ నొక్కించుకయానందరేఖకూడఁ బొడకట్టుచుండెను. మఱియొకప్పుడైనచో లలిత శీఘ్రముగా వినయునితో మాటలాడఁజాలక యేయుండును. కాని యిప్పు డామె వినయుఁడు గదిలోఁ బ్రవేశించినంతనే “వినయబాబూ! నీతో మాటాడుటకే మేము వచ్చియుంటిమి!” అనియెను.

వినయునిహృదయమునం దాకస్మికముగ నొకశబ్దభేది యగు నానందబాణము గ్రుచ్చుకొన్నట్లయ్యెను! ఆతఁ డుల్లాసచకితుఁడైపోయెను. ఆతనివివర్ణమ్లానవదన మా నిమిషమునందే ప్రదీప్తమైపోయెను.

లలి—వినయబాబూ! మేము కొందఱము కలసి యొకచిన్న బాలికాపాఠశాలను స్థాపింపఁదలచితిమి!

విన—(ఉత్సాహముతో) చాలదినములనుండి నాకును నిట్టియూహయున్నది!

లలి—నీవే వినయమున మాకుఁ దోడ్పడవలయును!

విన — నాచేతనైనంతవఱకుఁ జేసెదను. నేనేమి చేయవలయునో చెప్పుము!

లలి — మేము బ్రహ్మసమాజమువారమని హిందువులు మమ్ము విశ్వసించుట లేదు. నీవీ విషయమునఁ బ్రయత్నింపవలయును!

విన — మీరీవిషయమున భయపడవలదు. నేనున్నాను!

ఆనం — అమ్మా! ఆపని యీతఁడు చేయఁగలఁడు! మాటలచే నితరులను వశపఱచుకొనుటలో నీతనితో సమానులు లేరు.

లలి — విద్యాలయకార్యనియమముల నేర్పఱుపవలయును. సమయవిభాగమును, తరతమ విభాగము పాఠ్యపుస్తకనిర్ణయము సమస్తమును నీవు చేయవలయును.

వినయున కీపని లెక్కలోనిది కాదు. కాని యాతనికిఁ గలవరముగా నుండెను. వినయునిఁ దనబిడ్డలతోఁ జేరవలదని పరేశానుందరి నిషేధించినట్లు గాని, యీవిషయమున సమాజమునం దపవాదములు బయలుదేఱుచున్నట్లు గాని లలితకుఁ దెలియదా? ఇప్పటునఁ దాను లలితకోరిక నంగీకరించినచో నది యామె కనిష్టకారణ మగునేమో యని వినయునిహృదయము బాధపడుచుండెను, లలిత సత్యాగ్రహము చేయుచుఁ దన సాయమును గోరినప్పు డాపని చేయకుండుటయు నాతనికిఁ గష్టముగా నుండెను.

ఈవిషయమున సుచరితకుఁగూడ నాశ్చర్యముగ నుండెను. బాలికాపాఠశాలకు లలిత వినయునిసాయమును గోరునని యామె కలలోనైన ననుకొనలేదు. వినయునింగూర్చి యిన్నియపవాదములు పుట్టుచున్న యీసమయమున మరల నీపని యేమి! లలిత యెఱింగియు, వినియుండియు మనఃపూర్వకముగ నిట్లు చేయఁదలంచుటకు సుచరిత భయపడియెను. లలితహృదయమున సమాజముపైఁ విద్రోహభావముండును గాక! పరాయియగు నీవినయుని నిట్టిచిక్కులలోఁ బెట్టుట యుచితమా? అందుచేత నీ సుచరిత యుత్కంఠితయై "ఈవిషయమునఁ దండ్రిగారితో నాలోచింపవలయును. బాలికాపాఠశాలకుఁ బరీక్షాధికారపదమునకై వినయబాబిప్పు డాశపడి యుండలేదు!" అనియెను.

సుచరిత నేర్పుగాఁ బ్రస్తావమును మార్చినదని వినయుఁడు గ్రహించెను. అందుచే నాతనిహృదయమున మతియొకయాఘాత మయ్యెను. "ఈపనివలన నెట్టిచిక్కులు కలుగునో సుచరితకుఁ దెలిసినట్లు లలితకును దెలిసియుండవలయును కాని లలిత యాభావము నేల ప్రకటించుటలేదు?" అని వినయుఁ డాలోచింపుచుండెను.

లలి — తండ్రిగారితో నాలోచింపవలసినదే. కాని వినయబాబు సమ్మతించినచో నాయనతో మాటాడవచ్చును. ఆయనయెన్నటికి నడ్డము చెప్పరు. ఆయనయును

మన పాఠశాలయం దుండవలయును. (ఆనందమయిం గాంచి) అమ్మా! మీరును సమ్మతించ వలయుగూడదు!

ఆనం—సత్యము నేను మీ పాఠశాలను మెచ్చి శుభ్రపఱుపఁగలను! అంత కంటె నేనేమిచేయఁగలను?

విన—అమ్మా! అంతే చాలును! అందుచేఁ బాఠశాల పరమపవిత్రము కాఁగలదు!

లలితా సుచరితలు వెడలిపోయిన తరువాత వినయుఁడు కాలినడకతో నుద్యానమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు మహిముఁ డానందమయి చెంతకు వచ్చి "అమ్మా! వినయుఁడు వారికిచ్చుటకు సమ్మతించినట్లున్నాఁడు! కార్యము త్వరలోఁ దీర్చుకొనుట మంచిది. తరువాత బుద్ధి యెట్లు మారునో!" అనియెను. ఆనందమయి విస్మితయై "ఏమనియెదవు? వినయుఁడు మరల సమ్మతించెనా? నాతోఁ జెప్పలేదే" అనియెను.

మహి—ఇప్పుడే నేనాతనితో మాటాడితిని గోరా వచ్చినంతనే స్థిరపఱచు కొందమని చెప్పినాఁడు!

ఆనం—మహిమా! నీకు లోకజ్ఞానము లేదు.

మహి—నేనెంత మందమతినైనను స్పష్టవచనములను గూడఁ దెలిసికొనఁజాలనంతటి పిల్లవాఁడను గాను!

ఆనం—బాబూ! నీకు నామీదఁ గోపము కలుగునని యెఱుఁగుదును. కాని యీమూలమున గోల పుట్టునేమో యని యనుకొనుచున్నాను.

మహి—పుట్టినఁ బుట్టనిమ్మా!

ఆనం—నేను నీతల్లి నగుటచే నంతయు సహించెదను. కాని యశాంతిని సహింపఁజాలను! అట్లుండుట మీ బాగుకొఱకే!

మహి—(నిష్ఠురముగా) మా బాగు చూచుకొను భారము మామీఁదనే యుండనిమ్మా! అట్లయినచో నీవేమాటయు వినవక్కఱలేదు! అది మాకును సుఖముగనే యుండును శశిముఖి పెండ్లి యెట్లో జరిగిపోయినచోఁ దరువాత మా బాగు చూచుకొనవచ్చును. ఏమనియెదవు?

ఆనందమయి మారుమాట చెప్పక యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. మహిముఁడు జేబులోని తములపాకులను దీసికొని నమలుచు వెడలిపోయెను.

౪౨

లలిత పరేశుని చెంతకుఁ బోయి "బాబా! మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని హిందువు లెవ్వరును దమబిడ్డలను మా కడకుఁ జదువఁ బంపుట లేదు. కావునిలో హిం

దువు లెవ్వరైన నన్నతో బాగుగ నుండు నని యనుకొనుచున్నాను! మీయభిప్రాయ మేమి ?" అని యడిగెను.

పరే—మనకు సాయపడు హిందువు లెవ్వరున్నారు ?

లలిత స్థిరపఱచుకొనియే వచ్చెనుగాని యాకస్మికముగ వినయునిపేరు చెప్పుట కామె సంశయించెను. ఎట్లో బలవంతముగా నామె సంకోచమును త్యజించుకొని "లేకేమి ? వినయబాబు న్నాఁడు కాదా ? కాని—" అనియెను. ఈ "కాని" యను పదము కేవలము వ్యర్థప్రయోగమే—ఈయవ్యయపద మపవ్యయమాత్రమే. దానితోనే సమాప్తమైపోయెను.

పరే—వినయుఁడా ? వినయుఁ డంగీకరించునా ?

లలిత యభిమానమున కీమాట యాఘాత మయ్యెను. వినయుఁ డంగీకరింపఁడా? ఆతని సమ్మతింపఁజేయుట యసాధ్యము కాదని లలిత యెఱుంగును. కావుననే లలిత "బాబా ! ఆతఁ డంగీకరించును !" అనియెను. పరేశుఁడు సుస్థిరుఁడై కూర్చుండి "బాగుగ నాలోచించుకొన్నచో నాతఁ డెన్నఁటికిని సమ్మతింపఁడు !" అనియెను.

లలిత కర్ణమూలములు రక్తరంజితము లైపోయెను. ఆమె తన చీరచెఱఁగునఁ గట్టిన తాళపుగుత్తి గదలించుచు నూరకుండెను. పీడితహృదయ యగు తనయ మొగమువంకఁ జూచి పరేశునిహృదయము సంక్షుభిత మైపోయెను. కాని యాతని కెట్టి సాంత్వనవచనమును దోఁచుటలేదు. లలిత కొంతసేపటికి మెల్లగ మొగ మెత్తి "బాబా ! అట్లయినచో మాపాఠశాల యేవిధముగను జరుగదా ?" అని యడిగెను.

పరే—ఇప్పుడు చాల నంతరాయము లున్నవి. ప్రయత్నించినచో నెన్నియో యప్రియములకుఁ దల యొగ్గవలసి యుండును !

హానూబాబుపంతము నెగ్గును ! అన్యాయమునకు నిశ్శబ్దముగా నంగీకారము కలుగును. ఇది లలితకు దురంతదుఃఖకరముగనే యుండెను. ఇది తండ్రిగారి శాసన మైనది గాని యితరి యొకరిమాట యైనచో నామె యప్పుడే తృణీకరించివైచును ! ఎట్టి యప్రియమునకైనను భయపడని యామె యన్యాయము నెట్లు సహింపఁగలదు ? ఆమె మెల్లమెల్లగాఁ దండ్రికడనుండి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. అప్పటి కామె కొక యుత్తరము వచ్చియుండెను. హస్తాక్షరములను బట్టి చూడఁగా నది యామె బాల్యసఖి యగు శైలబాల వ్రాసినలేఖయై యుండెను. ఆమెకుఁ బెండ్లియైనది. ఆమె యిప్పుడు భర్తయొద్ద బాంకిపురమునం దుండెను. ఆయుత్తరమునం దిట్లున్నది—"చెలీ ! నీ సంగతులు చాలవఱకు విని నామనసు చెడిపోవుచున్నది ! చాలదినములనుండి నీకు జాబు వ్రాయవలయునని యనుకొనుచుంటినిగాని, సమయము దొరకలేదు. నిన్నుఁ గూర్చి యొక తలవని శోకసంగతి విని నాతలపైఁ బిడుగుపడినట్లయితిని. వారిపే రిందు వ్రాయలేను.

కాని యావ్రాసినవారు నమ్మఁదగినవారు కారు. ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడును ననుకొనలేదు. గోరా హిందూయువకుని పెండ్లియాడఁ దలఁచితివట! ఈమాట నిజమైనచో—"

క్రోధముచే లలితసర్వాంగకములును బ్రజ్వలించిపోయెను. ఆమె యొక్క నిముషమైన నోర్వక తత్క్షణమే యిట్లు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసెను—సఖీ! ఈమాట నిజమో కాదో తెలిసికొనఁగోరి నీవు జాబు వ్రాయుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది; ఈమాట బ్రహ్మసమాజమువారే చెప్పినప్పుడికను సత్యము కాదేమో యని నీకేల సంశయము కలుగవలయును? తరువాత—నేను హిందూయువకుని పెండ్లియాడెద ననువార్త నీచెవులపైఁ బిడుగుపడిన ట్లుండెనని వ్రాసితివి! ఎట్టివారితో వివాహ మకని పాతకముకంటె నతిదారుణముగ నుండునో యట్టి సుప్రఖ్యాతసాధుయువకులు బ్రహ్మసమాజమునం దున్నారనియు నెట్టియు తమ బ్రాహ్మకన్యకలైనను వరింపఁదగిన ప్రఖ్యాతయువకులు హిందూసమాజమునఁగూడ లేకపోలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నేనింతకంటె నీకు విశేషముగ వ్రాయఁదలఁచుకొనలేదు—"

ఈ దినమునఁ బరేశుఁ డేపనియును జేయుట లేదు; ఊరక కూర్చుండి యాలోచించుచుండెను. తరువాత నాతఁడు సుచరితయింటికిఁ బోయెను. పరేశునివిచారవదనముం గాంచి సుచరితహృదయము కలఁగిపోయెను! అతనికి విచారము కలుగకుండఁ జేయవలయుననియే యామె చాలదినములనుండి జాగ్రత్తగ మసలుకొనుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రహస్యముగా "అమ్మా! లలితవిషయమై యాలోచింపవలసినసమయము వచ్చినది!" అనియెను. సుచరిత కరుణామయవిలోకనములతోఁ బరేశుం గాంచి "బాబా! తెలిసినది!" అనియెను.

పరే—నేను సామాజికనిందను లెక్కించుటలేదు—లలిత యెట్లు—

పరేశునిసంశయముం గాంచి సుచరిత స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి "బాబా! లలిత యేసంగతియు నాకడ దాఁచెడిదికాదు. కాని కొన్నాళ్ళనుండి యామె నాయొద్ద నట్లుండుట లేదు."

పరే—లలితయభిప్రాయమును నేనామె నడిగికూడఁ దెలిసికొనఁ దలఁపలేదు. ఆమెవిషయమున నేమిచేసిన బాగుగ నుండునో నాకుఁ దోఁచుట లేదు. నేను వినయునిఁ దఱచుగా నింటికి రానిచ్చుట యామె కనిష్టముం గూర్చినట్లయినదా యేమి?

సుచ—వినయబాబునం దెట్టిదోషమును లేదని మీరే యెఱుఁగుదురు. అతఁడు నిర్మలస్వభావుఁడు. అట్టిసాధుపురుషులు లోకమున స్వల్పముగా నుందురు.

పరేశబాబు క్రొత్తసంగతిని గ్రహించినట్లు "రాధా! నీవు సరిగాఁ జెప్పితివి. వినయుఁడు మంచివాఁ డగునో కాఁడో యంతర్యామియగు నీశ్వరుఁడే యెఱుంగును.

అతఁడు మంచివాఁడే! సంశయము లేదు. ఈవిషయమున నేనాతనికి మాటిమాటికి వందనము చేసెదను" అనియెను.

ఒక్కచిక్కు కలిగిపోయెను. పరేశుఁడు కూడ తెలిసికొనెను. పరేశుఁడు దేవుని యెదుట నన్యాయముగ మసలినవాఁడు కాఁడు. ఈశ్వరుఁడు మానవునిం దూఁచుటకై కూర్చిన త్రాసునందుఁ బరేశుఁడు నిత్యసత్యము కంటెనే మ్రొగ్గుచూపియుండెను. సమాజ సంబంధమగు కపటగౌరవము లభించుట లేదు; యాతని కింతమాత్రమును విచారము లేదు. ఇట్టిస్వల్పవిషయము నిప్పటివఱకును గ్రహింపఁజాలక యీవిధముగాఁ బరితపించుట యాతనికి నాశ్చర్యముఁ దోఁచెను. అప్పు డాతఁడు సుచరిత యుత్తమాంగమున దక్షిణహస్తముంచి "అమ్మా! ఇప్పుడు నీవు నాకుఁ బ్రబోధమును గల్పించితివి!" అనియెను. సుచరిత తత్క్షణమే యాతని పాదధూళిని శిరమునం దాల్చి "కాదు కాదు! బాబా! అట్లనియెద రేమి?" అనియెను.

పరే—సంప్రదాయ మెట్టిదనఁగా తాను దూషించెడి మనుజుని సామాన్యజ్ఞానమును గూడ నది హరింపఁజేయుచును; సమాజము కల్పించిన బాహ్యాంగమే సత్యముకంటెను ప్రధానముగాఁ దోపఁజేయును. ఇంతవఱకు నట్టియసత్యమార్గమున నే తిరిగితిరిగి చచ్చుచున్నాను—లలిత బాలికాపాఠశాలను స్థాపించు నుద్దేశమును మార్చుకొనలేదు. ఈవిషయమున వినయుని సహాయునిగాఁ జేసికొందు నని యామె నన్నుఁ గోరినది!

సుచ.—బాబా! ఇప్పుడు వలదు. కొన్నాళ్ళు పోనిండు!

తాను నిషేధించినచో లలితయుత్సాహమునకు భంగము కలిగించినట్లగునేమో యని పరేశుని కరుణార్ద్రహృదయమునకుఁ గష్టముతోఁచుచుండెను. తేజస్విని యగు లలిత సమాజనిందలను లక్ష్యము చేయక యన్యాయమునకు విరుద్ధముగఁ బోరాడుటకు సిద్ధముగ నుండెననియు, నొక్కతండ్రి శాసనమునకుమాత్రమే తలయొగ్గి యుండెననియుఁ బరేశుఁడు స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. అందుచేఁ బరేశుఁడు "రాధా! ఇప్పుడేల యూరకుండవలయును?" అనియెను.

సుచ—అమ్మకుఁ గోపముగా నుండునేమో?

ఆమాట సత్యమే యని పరేశునకుఁదోఁచెను—ఇంతలో సతీశుఁడు వచ్చి సుచరిత చెవిలో నేమియో చెప్పెను. సుచరిత "వలదు బాబూ! ఇప్పుడు కాదు; రేపు!" అనియెను. సతీశుఁడు విమర్శహృదయముతో "రేపు మాకు బడియున్నది!" అనియెను. పరేశుఁడు ప్రేమహాసముతో "బాబూ! సతీశా! ఏమి కావలయును?" అనియెను.

సుచ—వాఁడు—ఒక—

సతీశుఁడు వ్యస్తహృదయుఁడై సుచరితనోటికిఁ జేయడ్డముచేసి "వలదు! చెప్ప వలదు!" అనియెను.

పరే—బాబూ! అది రహస్యమైనచో సుచరితకేల చెప్పితివి ?

సుచ—బాబా! ఈరహస్య మెట్లయిన మీచెవినిఁ బడవలయుననియే వీని మాయుద్దేశము !

సతీశుఁడు దిగ్గున "కాదు! నిశ్చయముగాఁ గాదు!" అని చెప్పుచు నొక్క-పరుగున వెడలిపోయెను. వినయుఁడు తనవ్యాసమును జదివి వ్రాసియిచ్చినప్రశంసాపత్రమును సుచరితకుఁ జూపవలయు నని సతీశుని యుద్దేశము. ఆసంగతి పరేశుని యెదుట రహస్యముగాఁ జెప్పుటలో సతీశుని యభిప్రాయమేమో సుచరిత వెల్లడించి వైచినది. ఇంతసులభముగాఁ దనయాశ బయల్పడిపోవునని పాపము సతీశుఁ డెఱుఁగకపోయెను !

౪౭

నాలుగుదినము లైనతరువాత నొకయుత్తరమునుబట్టుకొని హారానుఁడు వరదాసుందరిచెంతకు వచ్చెను. ఇప్పు డీక నాతఁడు పరేశునియెడల నాశ వదలుకొనియుండెను. హారానుఁ డాయుత్తరమును వరదాసుందరిచేతి కిచ్చుచు "నేను మొదటనుండియు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునేయున్నాను. కాని యది మీకుఁ గష్టముగా నుండెను. లోలోపల నెట్టిసంగతులు జరుగుచున్నవో యీచీటి చూచినచో మీకే తెలియును!" అనియెను.

అది లలిత శైలబాలకు వ్రాసినయుత్తరము ! వరదాసుందరి దానిని జదివి "ఏమని చెప్పుదును! ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడు ననుకొనలేదు! ఇది నాతప్పు కాదని చెప్పుచున్నాను. మీరందఱును విశేషముగఁ బొగడుచు నామెకన్నలను దల కెక్కించితిరి. బ్రహ్మసమాజమునం దట్టికన్యక లేదంటిరి—ఆయాదర్శకన్యకనిర్మలకీర్తి మీకనులయెదుటనే యున్నదిగదా! గోరావినయుల నామెయే యింటికిఁ దెచ్చినది! అయినను నేనెట్లో వినయుని నామార్గమునకుఁ ద్రిప్పుకొంటిని. దానికై నెక్కడనుండియో హరిమోహినివచ్చి నాయింట విగ్రహారాధనము దెచ్చిపెట్టినది; వినయుని నాకంటి కగపడకుండఁ జేసివైచినది! ఇవి యన్నియును మీసుచరిత చేసినపనులే. ఆమె యెంతటియాఁడుదియో నాకు సంపూర్ణముగఁ దెలిసిపోయినది. కాని నేనెన్నఁడు నేమియు ననలేదు. ఆమెను బెంచి పెద్దదానిఁ జేయుటయే కాని, నాబిడ్డ ననుకొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయినది. నాకుఁ దగినప్రతిఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నాకీయుత్తరము చూపు టెందులకు? మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనుఁడు!" అనియెను.

హారానుఁడు తనతప్పు నంగీకరించి వరదాసుందరిని క్షమింపవేఁడుకొనియెను. అనంతర మామె పరేశు నటకుఁ బిలిచి "ఇదిగోఁ చూచుకొనుఁడు!" అని యాయుత్తరము నాతనియెదుట బల్లపైఁ బడవైచెను. పరేశుఁడు రెండుమూడుసారు లాయుత్తర

మును జదివి "ఇప్పుడేమైనది ?" అనియెను. వరదాసుందరి యుత్తేజితస్వరముతో "ఏమైనదా? ఇంకేమి కావలయును? ఇంకను మిగిలియున్నదా? దేవపూజ, జాతిభేదము సర్వము సంప్రాప్తమైనవి! ఇక హిందూయువకునితో బ్రాహ్మవివాహముకూడ నగును. తరువాతఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందూమతప్రవేశము ! ఇఁకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది ?" అనియెను.

పరేశుఁడు మందహాసముతో "నీ వేమియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఇది చెప్పవలసిన సమయమును గాదు. లలిత హిందూవివాహము చేసికొన నిశ్చయించుకొనెనని నీ వెట్లు నిశ్చయించుకొంటివి? ఈయుత్తరమునందట్టి భావమేమియు నగపడుటలేదే!" అనియెను.

వర — మీ కట్లు కనఁబడుట కింకను నేమి యుండవలయునో బోధపడుటలేదు. మీకుఁ దెలిసి యున్నచో నింతకుఁ గేల వచ్చును ? ఈ యుత్తరమునం దింత కంటె స్పష్టముగా నెవ్వరు వ్రాయుదురో చెప్పుడు !

హార — ఈచీటి లలితకే చూపించి యామెయుద్దేశము నడుగుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. మీ కిష్టమున్నచో నేనే యామె నడిగెదను !

ఇంతలో లలిత తుపానువలె నటకు వచ్చి "బాబూ ! బ్రహ్మసమాజమునుండి యొకయనామలేఖ వచ్చినది. చూడుడు !" అని యొకచీటీని తండ్రి కిచ్చెను. పరేశుఁడు చదివెను. లలితావినయులకు వివాహము రహస్యముగ స్థిరపడుటంగూర్చి నిందలతోడను, నుపదేశములతోడను నాయుత్తరము నిండియుండెను. మఱియు వినయుఁడు మంచివాఁడు కాఁడనియు కొన్నాళ్ళకు బ్రాహ్మస్త్రీని త్యజించి హిందూయువతిని బెండ్లియాడుటకును సంశయింపఁడనియు నందు సూచితమైయుండెను. పరేశుఁడు చదివిన తరువాత హారానుఁడుకూడ దానినిఁ జదివి "లలితా! ఈయుత్తరము చదివి నీవు కోపపడియెదవు గాని, యిట్టియుత్తరము వ్రాయుటకుఁ గారణము నీవు కల్పించినదే కాదా? దానికేమి! ఇది చూడుము! ఈచీటి స్వయముగ నీ వేల వ్రాసితివి?" అనియెను.

లలిత స్తబ్ధయై కొంతసేపూరకుండి "శైలబాలకును నాకును నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నట్లు నీకుఁ దెలియునా?" అనియెను. హారానుఁడామాటకు బదులు చెప్పక "ఆమె సమాజకర్తవ్యమునుబట్టి నీకీయుత్తరము వ్రాయుటకు బాధ్యయయ్యెను!" అనియెను. లలిత సుస్థిరయై నిలిచి "ఇప్పుడు సమాజ మేమనఁ దలఁచియున్నదో చెప్పుము !" అనియెను.

హారా — వినయునితోడి నీసంబంధమునుగూర్చి సమాజమువారనుకొనుమాటల నన్నిటిని నేను విశ్వసించుటలేదు. కాని నీవలన సర్వమును వినఁదలఁచి యున్నాను !

లలితకన్నులనుండి నిప్పు లొలుకుచుండఁ గుర్చీపైకిఁ గంపితకరమును జాచి "సమాజమువారిమాటలే నీవు విశ్వసనీయములుగ లేవా!" అనియెను. పరేశుఁడు లలిత

వెన్నున చేయుంచి దువ్వుచు "అమ్మా ! ఇప్పుడు నీమనసు బాగుగ లేదు. తరువాత మాటడవచ్చును. ఇప్పుడు వలదు !" అనియెను.

హారా — పరేశబాబూ ! మీరు ప్రస్తావమును మార్పబ్రయత్నింపకుఁడు !

లలిత మఱింతమండిపడి "తండ్రిగారు మాట మరలింప జూచుచుంటిరా ? ఆయన నీవలెసత్యమునకు భయపడువారుకారు. సత్యము సమాజముకంటెను బ్రధానమైనదని నాయనగా రెఱుంగుదురు! వినయుని పెండ్లియాడుట యసంభవమని గాని, యన్యాయ మనిగాని నేనెంతమాత్రమును భావించుట లేదని నీకు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను!" అనియెను.

హారా — కాని యాతఁడు బ్రాహ్మధర్మమును వహించుటకు స్థిరపడియెనా ?

లలి — ఎంతమాత్రము స్థిరపడలేదు. దీక్షాగ్రహణము చేయవలయు ననునిర్బంధ మేమున్నది ?

వరదాసుందరి యింతవఱకును మాటాడుట లేదు. హారానుఁడు విజితుఁడై యింకఁ దనతప్పును బరేశుఁనియెదుట నొప్పుకొని క్షమింపఁగోరునని యామెకుఁ దోఁచెను. ఇఁక నామె సహింపఁజాలక "లలితా ! నీవు పిచ్చిదాన వైతివా ? అట్లనియెద వేమి ?" అనియెను.

లలి — అమ్మా ! ఇవి పిచ్చిమాటలు కావు ! నే నాలోచించియే మాట లాడుచున్నాను. నన్నీవిధముగా నలుదెసలనుండియు బంధించుటను నేను సహింపజాలను — నే నీహారానబాబు సమాజమునుండి ముక్తి నందెదను !

హారా — ఉచ్ఛృంఖలత్వమే ముక్తి యనుకొంటివా?

లలి — కాదు ! నీచాక్రమణమునుండి — యసత్యదాసత్వమునుండి విడివడుటయే ముక్తి యని చెప్పుచున్నాను! ఎట్టియన్యాయమును, నెట్టియధర్మమును లేనిస్థానమున బ్రాహ్మసమాజము నన్నెట్లు బంధింపఁగలదు. ఎట్లు స్పృశింపఁ గలదు ?

హారా — పరేశబాబూ ! చూచితిరా ! ఇటువంటిదగునని నే నెఱుంగుదును! సాధ్యమైనంతవఱకు మిమ్ములను హెచ్చరించుచు నే యున్నాను! లాభము లేకపోయినది !

లలి — హారానబాబూ ! చూడుము ! నీవు బోధింపవలసినవిషయ మొకటి యున్నది ! నీకంటె నెల్లవిధముల నుత్తము లగువారినిగూడ మందలింపవలయు ననునహంకారము నీమనసు నందుంచుకొనవలదు !

అని చెప్పి లలిత యటనుండి వెడలిపోయెను.

వర — ఎంతపని జరిగినది ! సరే — ఇఁక నేమి చేయవలయునో యాలోచింపుఁడు!

పరే—ఏది కర్తవ్యమో దానినే చేయవలయును. కాని యింత తొందరగ నాలోచించి కర్తవ్యనిశ్చయము చేయరాదు. నన్ను క్షమించి యిప్పుడు నాకేవిషయమును నేమియుఁ జెప్పవలదు. నే నేకాంతత నభిలషించుచున్నాను.

౪౯

"ఎంతపని జరిగినది ?" అని భావించుకొనుచు సుచరిత యొక్కింత సేపుండి లలితను గౌఁగలించుకొని "సోదరీ ! నాకేదో భయముగా నున్నది" అనియెను.

లలి—భయ మేమి ?

సుచ—సమాజమందంతటను గగ్గోలు ప్రబలినది. కాని తుదకు వినయబాబంగీకరింపకున్నచో—

లలి—అతఁ డంగీకరించి తీరును !

సుచ—నీ వట్లనుకొనుచున్నావు. కాని వినయుఁడు తనమతమును త్యజించి యీ పెండ్లి కిష్టపడఁడని పానూబాబు మాయమ్మకు ధైర్యము చెప్పి పోయినాఁడు ! సోదరీ ! నీవు బాగుగ నాలోచింపకుండఁ బానూబాబుతో నట్లేల మాటాడితివి ?

లలి—అట్లు చెప్పితి నని నాకిప్పటికిని విచారము కలుగుట లేదు! పానూబాబును, నాతనిసమాజమువారును నన్నొక వేఁటజంతువుగా సముద్రపర్యంతమును దరుముకొని వచ్చితిమనియు, నిచ్చట నేను దొరకిపోవుదు ననియు భావించుకొనుచున్నారు. వారి వేఁటకుక్కల భయముచే వారి పంజరమధ్యమున నిరికికొనియుండుటకు నేను భయపడుదును గాని, యీసముద్రమును లంఘించుటకుఁ గూడ భయపడననిమాత్రము వా రెఱుంగరు !

సుచ—ఒకసారి తండ్రిగారితో నాలోచించి చూడవలయును.

లలి—నాయనగారట్టివారిలతో సంబంధము పెట్టుకొనరని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను! ఆయన మనల నెన్నఁటికిని సంకెలలతో బంధింపఁజూచుట లేదు. ఆయనతో నభిప్రాయభేదము కలిగినప్పుడు కూడ నాయన మనయెడలఁ గోపించుట లేదు. అట్టిచో సమాజచ్ఛలంబున మనల నదలించి మననోళ్ళను మూయించుటకుఁ బ్రయత్నించునా? ఇట్టివిషయములం దమ్మకుఁ గోపము కలుగును గాని, తండ్రిగారు మన స్వతంత్రోద్దేశముల కెక్కడ భంగము కలుగునో యని భయపడుచుందురు. ఆయన యీవిధముగా మనలను బెంచి యింతవారినిజేసి తుదకు పానూబాబంటి సామాజిక కారాగారభటునిచేతులలో నొప్పగించునా ?

సుచ—మంచిది. ఇందుఁ దండ్రిగారియభ్యంతర మేమియు లేదు; ఇఁకఁ జేయవలసిన దేమో చెప్పుము !

లలి—మీ రేమియును జేయకున్నచో స్వయముగ నేనే—

సుచరిత తత్తరముతో లేచి "అక్కఱలేదమ్మా! నీవేమియుఁ జేయనక్కఱలేదు! నేనొకయుపాయము చేసెదను" అనియెను.

ఆసాయంకాలమున సుచరిత పరేశునొద్దకుఁ బోవఁజూచుచుండఁగాఁ బరేశుఁడే యచ్చోటికి వచ్చెను. ఈసమయముఁ బ్రతిదినమును సంధ్యాసమయములందుఁ బరేశుఁ డొంటిగ నుద్యానమునఁ దలవంచుకొని పచారుచేయుచు నేమేమో యాలోచించుకొనుచునుండెను—సంధ్యాసమయపవిత్రాంధకారము మెల్లగ నాతనిహృదయమును నవరించుచుఁ గర్మమయదినసంబంధము లైన కళంకములను గప్పివైచి యంతరంగ మధ్యమున నిర్మలకాంతిం గల్పించి రాత్రివిశ్రామమునకై యాయత్తపఱచుచుండెను. నేఁడు పరేశుఁ డట్టిసాయంకాలనిభృతధ్యానశాంతిసంభోగమును త్యజించి చింతితవదనముతో సుచరిత యింటికి వచ్చెను. ఆఁడుకొనఁదగినబిడ్డ జబ్బుచే నూరక పడియున్నప్పుడు తల్లి హృదయ మెట్లుండునో యట్లే సుచరిత ప్రియపూర్ణహృదయము పరేశుని మ్లానవదనముం గాంచి పరితప్తమైపోయెను. అప్పుడు పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "రాధా! అంతయు వింటివా?" అనియెను.

సుచ—వింటిని బాబా! కాని మీకింతయాలోచన యేల?

పరే—నాకేమియును లేదు! స్వయముగఁ దెచ్చికొన్న యీతుపానుదెబ్బను లలిత సహింపఁగలదా యనియే నాయాలోచన! ఉద్రేకముచే వదనమునుండి హృదయములనుండి తీవ్రభాషణములును, దీక్షభావములును వెలువడుచుండును. కాని యవి క్రమముగా ఫలించుట కారంభించినప్పుడు వానిని సహించుశక్తి సన్నమైపోవుచుండును. లలిత యిట్టి సమస్తఫలాఫలములను బాగుగ నాలోచించుకొనియే తన కర్తవ్యమును నిశ్చయించుకొన్నదా?

సుచ—సమాజమునుండి కలుగు నెట్టియుత్పీడనమునకును లలిత లొంగునది కాదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.

పరే—లలిత కేవలమును గ్రోధముచేతనే యౌద్ధత్యముం జూపుట లేదని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనవలయు ననియే నాకోరిక.

సుచ—లేదు బాబా! అట్లయినచో నేనామాట కొంతమాత్రమును జెవి యొగ్గియే యుండను. ఆమెమనసులోని యెంతటిగభీరభావమైనను గదపినంతనే బయల్పడిపోవుచుండును. లలిత యట్టిస్వభావము కలది. బాబా! వినయబాబు చాలమంచి వాఁడుసుమా!

పరే—అతఁడు బ్రహ్మసమాజికుఁ డగునా?

సుచ—నేనే సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. ఒకసారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోయివత్తునా?

పరే—నీవొకసారి పోవుట మంచిదనియే నేనును యోచించుచున్నాను!

౫౧

వినయుఁడు ప్రతిదినము నుదయమున నొకసారి యానందమయియింటినుండి తన యింటికి వచ్చుచుండెను. నేఁడాతఁ డింటికి చనునప్పటి కొక యుత్తరము వచ్చియుండెను. అందు వ్రాసినవారిపేరు లేదు. లలితను పెండ్లియాడినచో నీ కెట్టిసుఖమును లేదనియు, నామెమూలమున నీ కపకీర్తి వగుననియు నిట్టియుపదేశములతో నాలేఖ నిండియుండెను. అందుఁ జిట్టచివర "నీవామెను పెండ్లియాడఁ దలఁచినచో నొకసంగతి యాలోచించుకొనుము! ఆమెకుఁ గానరోగ మున్నది-ఇది క్రమముగా క్షయకింద మారునని డాక్టరు లనుమానించుచున్నారు!" అని కూడ వ్రాయఁబడియుండెను.

వినయుఁ డాయుత్తరమును జూచి హతబుద్ధి యైపోయెను.

ఇట్టిమాట లూరక సృష్టింపఁబడునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. సమాజనియమములనుబట్టి తాను లలితను పెండ్లియాడుట యసంభవమని యందఱకును దెలిసిన విషయమే. అందుచేతనే వినయుఁడు లలితను ప్రేమించుట తనయపరాధముగా భావించుకొనుచుండెను. ఈసంగతి సమాజ మంతటను వ్యాపించిపోయిన దని వినయుఁ డాయుత్తరమునుబట్టి నిశ్చయించుకొనియెను. ఇది కారణముగా లలితకు సమాజమునం దవమానము కలుగుచున్న దనువిచారముచే వినయునిహృదయము సంక్షుభితమైపోవుచుండెను. తన నామముతో లలితనామము కలసి ప్రజలనోళ్లనుండి వెలువడుట యాతనికి మిగుల లజ్జాకరముగ నుండెను. తనపరిచయమునుగూర్చి లలిత తిట్టుకొనుచు, నిందించుకొనుచు నుండుననియు, నిఁక నామె తన్నుఁ గన్నెత్తి చూచుటకైన నిష్టపడ దనియు వినయునిహృదయము కేవలమును బాధపడుచుండెను.

ఆహా! ఏమి మానవహృదయము! ఈయవసరమునఁ గూడ వినయునిహృదయమధ్యమున నిబిడంబును, గభీరంబును, సూక్ష్మంబును, దీవ్రంబును నగు నొకయానంద రేఖ యీవైపునుండి యావైపునకు సంచారము సేయుచు నాతని సమస్తసంకోచములను సమస్తావమానములను దూరము చేసివైచుచుండెను! వానికి మరల నాశ్రయ మీయ కుండవలయు నని వినయుఁడు వరండాలో నటునిటుఁ బచారు చేయుచుండెను. కాని యాప్రభాతతేజమునుండి యొకవిధమగు నుద్రేకభావ మాతనిమనమున నుదయమగుచుండెను. వీధులవెంట వస్తువుల నమ్ముకొనువారికేక లాతనికి మనశ్చాంచల్యమును గలిగించుచుండెను. బాహిర మగులోకనిందయే గిరినిర్ఝరిణింబోలి లలితను దెచ్చికొనివచ్చి వినయుని హృదయతీరమున విడిచివైచెను. సమాజమునుండి కొట్టుకొనివచ్చిన యాలలితమూర్తి నాతఁడు త్యజింపఁజాలకుండెను. "ఈలలిత నాది! నాయొక్కనిదే!" అని యాతనిమనసు బోధించుచుండెను. ఇంతదృఢముగా నాతనిమన సెన్నఁడును బోధిం

చూచుటకు పోవనీయలేదు. అకస్మాత్తుగ బహిర్లోకమునం దిట్టిగోల వెలువడుటచే నిక నాతఁడు తనవ్యాపకమును మూసి యుంచుకొనఁజాలకపోయెను.

వినయుఁ డట్లు పరాకులుఁడై తిరుగుచు వీథిని వచ్చుచున్న హారానునిఁ జూచెను. అతఁడు తనయొద్దకే వచ్చుచుండెను. వినయుఁడు నీయనను చూచినంతనే మఱియొకగందరగోళము పుట్టునున్నదని వినయుఁ డాక్షణమునందే నిశ్చయించుకొనియెను—ఇఁక వినయుఁడు మనుష్యునివలెఁ బ్రాంతమును జూపఁజాలక హారాను నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండఁ జేసి మౌనముతో నాతనిమాటకొఱ కెదురుచూచుచుండెను.

హారా—వినయబాబూ! నీది హిందూమతమా?

విన—ఔను, కాకేమి?

హారా—నాయీప్రశ్నకుఁ గోపింపవలదు. అనేకసమయములందు మనము మన చుట్టుప్రక్కల నున్నయవస్థల నాలోచింపక యంధులమై చరించుచుఁ గష్టములను సృష్టించుకొనుచుందుము. అట్టిసమయములందు "మన మెవ్వరము? మనమెక్కడ నున్నది? మనకార్యము లెంతదూరమువఱకును బరిణమించినవి?" అని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నించినచో నది యప్రియముగ నున్నను వారిని మిత్రులుగనే భావింపవలయును!

విన—ఇంతయుపోద్ఘాత మెందులకు? అప్రియమగుప్రశ్నకై కోపించి నేనట్టి యత్యాచారమునైనను జేయుస్వభావము కలవాఁడను గాను! మీరు నిర్భయముగా నన్నెల్లవిషయములను బ్రశ్నింపవచ్చును!

హారా—నేను నీపై నిచ్ఛాకృత మగునట్టియపరాధమును గూర్చియు దోషారోపణము చేయఁదలఁచుకొనలేదు. కాని వివేచనాలోపమువలనం గలుగుఫలము విషమయ మగుననుసంగతి నీకు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు.

విన—(విరక్తభావముతో) అక్కఱలేనిమాట చెప్పనేవలదు. అసలుసంగతి యేమో చెప్పుఁడు!

హారా—నీవు హైందవుఁడవై హిందూసమాజమును విడువఁజాలనప్పుడు, పరేశునిబిడ్డలకు వారిసమాజమునం దపవాదము కలుగకుండునట్లు నీవాయింట నుచితముగా మెలఁగవలసినది!

వినయుఁడు గంభీరభావముతో నించుక సేపూరకుఁడి "పానూబాబూ! సమాజము వారు వేనినుండి యెట్టిమాటలను సృష్టించుచుందురో, యని యన్నియు వారివారి స్వభావముల ననుసరించి యుండును; అట్టివాని కన్నిటికిని నేను బాధ్యుఁడను గాను! పరేశునిబిడ్డలతోడిసంబంధమునుగూర్చి నాసమాజము వారేమైన నిందించినచో నది నాసమాజముతప్పే గాని పరేశునితనయలది యెట్లగును?" అనియెను.

హారా — ఒకకన్యక తల్లిని విడిచి పరపురుషునితో నొంటిగా సాహచర్యము చేసినప్పు డావిషయముంగూర్చి యాలోచించుటకు సమాజమున కధికారమే లేదనియా నీయభిప్రాయము!

విన — బహిరంగఘటనముగనక, నాంతరంగికాపరాధముకును మీరుకూడ నొక్కటే స్థానమును బ్రసాదించుచున్నచో నిక హిందూమతమును విడిచి బ్రహ్మమతమునం జేరవలసినయావశ్యక మేమున్నది? ఏమైన నేమి! పానూబాబూ! ఇట్టి తర్కవితర్కములతో నెట్టియుపయోగమును లేదు! నాకర్తవ్యము నాలోచించి నేనే నిశ్చయించుకొందును! మీరిందు నాకెట్టిసాయమును జేయఁజాలరు!

హారా — నీతో నేను విశేషముగా మాటాడఁదలఁచుకొనలేదు. నేనొక్కటే మాట చెప్పుచున్నాను. నీవిఁక దూరముగ నుండకున్నచోఁ గేవల మక్రియముగా నుండును. పరేశునియింటఁ బ్రవేశించి, కేవలము నొకవిధమగు నశాంతిని గల్పించి వారి కెట్టియనిష్టమును ఘటిల్లఁజేసితివో నీవింకను గ్రహింపఁజాలకున్నావు.

అని చెప్పి హారానుఁడు వెడలిపోయెను. వినయునిహృదయమున శూలాఘాత మైనట్లుండెను. సరళహృదయుఁడు, నుదారచిత్తుఁడు నగు పరేశుఁ డత్యాదరముతో గోరా వినయులను దనకుటుంబమధ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. వినయుఁడు తెలియక యాబ్రహ్మకుటుంబమధ్యమున మాటిమాటికిని దనహద్దును మీరిపోవుచున్నను నొక్కనాఁడైనఁ బరేశునిస్నేహగౌరవములనుండి వంచితుఁడు కాలేదు. ఈపరివారమధ్యమున వినయునిప్రకృతికి లభించినగంభీరతమాశ్రయము మఱి యెచ్చటను లభింపలేదు! వారిపరిచయ మైనవెనుకనే వినయున కొకవిధ మగువిశేషసత్యము లభించెను. ఇట్టియాదరము — ఇట్టియానందము ఇట్టి యాశ్రయము నొసంగినపరివారమునందు జిరకాలమువఱకు వినయునిస్మృతియే తీక్ష్ణకంటక మైయుండెను! పరేశునితనయల కాతని మూలమున నవమానకళంకము కలిగినది. లలితభవిష్యజ్జీవితమున కంతకు నాతఁ డొక పెద్దమచ్చను దెచ్చిపెట్టెను! దీనికి బ్రతీకారమేమైన యున్నదా? ఆహా! సమాజమనువస్తువు సత్యమధ్యమునం దెన్నిసంశయములను గల్పించుచున్నది! లలితావినయుల సమ్మేళన మెట్టిసత్యవిరుద్ధ మైనదియును గాదు. లలితసుఖసౌభాగ్యములకై వినయుఁడు తనసమస్తజీవితమును నెట్లర్పించుటకు సంసిద్ధుఁడై యుండునో లలితావినయుల యంతర్యామి యగునీశ్వరుని కొక్కనికే తెలియును! ఆతఁడే శ్రీమాకర్షణముచే వినయుని లలిత కింతటిసమీపమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను — ఆతని శాశ్వతధర్మవిధానమున కెచ్చటను నడ్డము లేదుగదా! ఈదేవుఁడు బ్రహ్మసమాజమునందుఁ బానూబాబు వంటివా రుపాసించునట్టి దేవుఁడుగాక మఱియొకఁడా యేమి? ఆతఁడు మానవహృదయాంతర్యామియగు విధాత కాఁడా? అట్లయినచో లలితావినయుల సమ్మేళనమధ్య

స్థూలమైన దుష్ప్రకారాళికిఁ దనను దెచ్చుకొని విడిచి కేవలసమాజమును మాత్రమే పాటించుచు, సర్వమానవశ్రేష్ఠుఁ డగు నీశ్వరుని గూడ లెక్కింపని యానిషేధము పాప నిషేధము కాదా ?

౭౧

వినయునికడకు హారానుఁడు వచ్చినసమయమునందే యవినాశుఁ డానందమయి చెంతకుఁ బోయి లలితావినయులకుఁ బెండ్లి స్థిరపడెనని చెప్పెను.

ఆనం—ఈమాట యెన్నఁటికిని సత్యము కాదు !

అవి—ఏమి ? వినయుఁ డంగీకరింపఁడనియా ?

ఆనం—నాకాసంగతి తెలియదు గాని, యింతటిముఖ్యవిషయము వాఁ డెన్నఁడును నాకుఁ దెలుపకుండ నుండఁడు !

అవి—ఈమాట నేను బ్రహ్మసమాజమువారివలననే వింటిని. కావున నిది యసత్యము కాదు. వినయునియం దిట్టి శోచనీయపరిణామము కలుగు నని నే నిదివఱకే యనుకొంటిని. ఈవిషయమున గోరానుగూడ హెచ్చరించితిని !

అని చెప్పి యాతఁడు క్రిందికిఁ బోయి మహిమునకుఁ గూడ నీవార్తను జెప్పివైచెను.

అనంతరము వినయుఁ డానందమయికడకు వచ్చెను. అతనివదనముం గాంచినంతనే సంక్షుభితం బగు నాతనియంతఃకరణము విస్పష్ట మగుచుండెను. ఆనందమయి యాతనికి భోజనము పెట్టి తనగదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసి "బాబూ ! నీవిట్లుంటివేమి ?" అనియెను. వినయుఁ డామె కాయుత్తరము నిచ్చెను. ఆనందమయి దానిం జదివిన తరువాత "అమ్మా ! పానూబాబు నేఁడుదయమున మాయింటికి వచ్చి నన్నెన్నియోవిధముల నిందించి పోయెను !" అని చెప్పెను.

ఆనం—ఎందుచేత ?

విన—నాప్రవర్తనము తమసమాజమునందలి పరేశునితనయల కపవాదకారణ మయ్యె నని యాతఁడు నన్ను మందలించెను !

ఆనం—నీకును లలితకును వివాహము స్థిరపడెనని లోకు లనుకొనుచున్నారు. ఇందు నిందాకారణ మేమియు నాకగపడుట లేదు.

విన—వివాహమున కవకాశమే యున్నచో నిందకుఁ గారణమే లేదు. కాని యట్టి సంభావనయైన లేనిచోట నిట్టిమాటలు పుట్టుట యెంతయన్యాయము ! విశేషించి లలితవంటికన్యకయెడల నిట్టినింద కేవలము గాపురుషతయే !

ఆనం—నీకుఁ బౌరుషమే యున్నచో నాతనిహస్తములనుండి నీవు లలిత ననాయాసముగా రక్షింపఁగలవు !

విన—అమ్మా! అది యెట్లు ?

ఆనం—ఎట్లా నీవు లలితను పెండ్లియాడుము !

విన—అమ్మా! ఏమనుచున్నావు! నీవు నీవినయు నెట్టివానిగాఁ దలఁచుచున్నావు ?—వినయుఁడు కేవలము నేనొక్క మాట చెప్పినచోఁ బెండ్లియాడుట కంగీకరించు ననియు, నిఁక నెట్టిలోకనిందయు లెక్కసేఁ బోవు ననియు నాయంగీకారముకొఱకే యీతఁడు వేచి యుండె ననియు నీవనుకొనుచున్నట్లున్నది.

ఆనం—నీకిన్నిమాటలను గూర్చి యాలోచింపవలసినపని యేమున్నది ? నీవు చేయవలసినపని చేసినచోఁ జాలును ! నేను పెండ్లియాడుటకు సంసిద్ధుఁడనై యుంటి నని చెప్పుము !

విన—నేనింతయసంగతముగఁ జెప్పినచో లలిత కవమానము కాదా ?

ఆనం—అసంగత మనియెద వేమి ? మీవివాహమునుగూర్చి ప్రవాద మెప్పుడు ప్రబలెనో యప్పుడే యది నిశ్చయముగ సంగత మైపోయినది ! నీవెంతమాత్రమును సంశయింపనక్కఱలేదు.

విన—కాని, అమ్మా! ఈవిషయమున గోరామాటనుగూడ భావింపవలదా ?

ఆనం—(దృఢస్వరముతో) వలదు బాబూ! ఇందాతనిమాటతోఁ బనిలేదు. ఆతఁడు కోపపడు నని నేనెఱుంగుదును. ఆతనికి నీపైఁ గోపము కల్గింపవలయు నని నాయుద్దేశము కాదు. కాని యేమిచేయుదుము ! నీకు లలితయందు గౌరవమే యున్నచో నామెకు సమాజమునం దవమానము కలుగకుండునట్లు చేయవలదా ?

కాని, యీమాటలు సామాన్యము లైనవా ? వినయుఁ డిట్లు చేయఁగలఁడా ? కారాబద్ధుఁ డగుగోరాయెడల వినయుని ప్రేమ ద్విగుణీకృత మైయుండెను. అట్టిచో వినయుఁడు గోరాకు హృదయాఘాతముం గల్పింపఁగలఁడా ? ఇంతేకాక సంస్కారము !—సమాజమును మనసుచే లంఘింపవచ్చును గాని, కార్యరూపమునఁ ద్యజించునప్పు డనేకస్థలములయందుఁ గొలఁదిగనో గొప్పగనో యనేకాకర్షణములు బాధించుచుండును; అపరిచితంబు లగు నాతంకములను, ననభ్యస్తంబు లగుప్రతివాదములను గారణ మరయకుండ ననుసరించి పోవలసి యుండును !

విన—అమ్మా! నిన్నుఁ జూచినకొలఁది నాకాశ్చర్యముగా నున్నది ! నీమనస్సొక్కసారిగా నెట్లింత నిర్మలమైనది ? నీవు పదపరిచారము చేయుటలేదు ! ఈశ్వరుఁడు నీకు రెక్కల నిచ్చెనా యేమి ? నీగమనమున కెచ్చోటను నించుకంతయైన నిరోధమే లేదు !

ఆనం—బాబూ ! ఈశ్వరుఁడు నాకట్టినిరోధమును లేకుండ నామార్గమంతయును బరిష్కృతముగఁ జేసివైచినాఁడు.

విన—కాని, అమ్మా! నేను నోటితో నేమి చెప్పినను, మనసుచే నిర్బంధింపఁబడుచునే యుంటిని. ఇంతచదువులు, నింతబుద్ధియును బాగుగ నాలోచింపఁగఁ గేవలము మూర్ఖత్వముగనే యాస్తిక్యముగ నామనసునకుఁ దోఁచుచుండును.

ఇంతలో మహిముఁ డచ్చటికివచ్చి లలితతోడి వివాహసంబంధము స్థిరపడిన సంగతిం గూర్చి వినయుని దృఢముగఁ బ్రశ్నించెను. అందుచే వినయునిహృదయము సంక్షుభితమైపోయెను. అతఁ డెట్లో మనసు చిక్కఁబట్టుకొని మౌనముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁ డన్నిపక్షములవారినిఁగూడ నతితీవ్రభాషణములచే నిందించుచు నటనుండి వెడలిపోయెను. వినయునివలలోఁ జిక్కించుకొని సర్వనాశనముం గావించుటకే పరేశునియింట సిగ్గులేనిప్రయత్నములు జరుగుచుండెననియు, బుద్ధిహీనుఁ డగువినయుఁ డావలలోఁ దగుల్కొనిపోయెననియునుగూడ మహిముఁడు నిందించియే పోయెను.

వినయుఁడు నలుదెసల నావరించియున్న యిట్టియుపవాదమూర్తిం గాంచి స్తబ్ధుఁడైపోయెను. అప్పు డానందమయి “వినయబాబూ! నీకర్తవ్య మేమో తెలిసినదా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డామెవంక మొగమెత్తి చూచెను. ఆమె మృదుస్వరముతో “బాబూ! నీవొకసారి పరేశునిచెంతకుఁ బోవుట మంచిది. అతనితో మాటాడినచో సమస్తమును బరిష్కారమైపోవును!” అనియెను.

౬౨

ఆనందమయి యాకస్మికముగ వచ్చుటం గాంచి సుచరిత యాశ్చర్యముతో “అమ్మా! నేనిప్పుడే మీయింటికి రావలెననుకొనుచున్నాను!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీవు వత్తువనుసంగతి నే నెఱుఁగనుగాని, యెందుకొఱకు రాఁదలఁచితివో యాసంగతి నాకుఁ దెలియుటచే నిలుకఁజాలక నేనే వచ్చితిని!” అనియెను. ఆనందమయి కీసంగతి తెలిసినదని విని సుచరిత యాశ్చర్యపడియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో “అమ్మా! నేను వినయుని నాబిడ్డఁగనే చూచికొనుచున్నాను. అతనిని బట్టియే, మీసంగతి యెఱుఁగనప్పుడుకూడ నేను మిమ్ములను మనఃపూర్వకముగ నాశీర్వదించుచుంటిని. అట్టి నేను మీ కేదియో యన్యాయము జరిగినదని విని సహించియుండఁగలనా? నావలన మీ కెట్టియుపకారమైన నగునో కాదో యెఱుంగను. కాని మనసు నిలుపుకొనఁజాలక తత్తరముతో మీచెంతకు వచ్చితిని. అమ్మా! వినయునివలన నేమైన నన్యాయము జరిగినదా?” అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—ఎంతమాత్రమును జరుగలేదు. ఈగొడవ కంతకును లలితయే బాధ్యురాలు. లలిత యెవ్వరికిని జెప్పకుండ స్టీమరుపైఁ దనతోఁ బ్రయాణము చేయునని వినయుఁ డెన్నఁడు నూహించియైన నుండలేదు. కాని యాయిరువురకును రహస్యాలోచన

జరిగియుండునని లోకు లనుకొనుచున్నారు. మఱియును లలిత తీవ్రస్వభావ! ఇందలి సత్యము నడిగి తెలిసికొనుట కామె యెంతమాత్రము నవకాశ మొసంగునది కాదు.

ఆనం—దీనికేదైన నుపాయ మాలోచింపవలయును. ఈసంగతి విన్నది మొదలు వినయునిహృదయమున కించుకంతయును శాంతి లేదు. అతఁడు తానే యపరాధి నను కొనుచున్నాఁడు!

సుచరిత యారక్తవదనమండలము నించుక వంచి "అమ్మా! మీయుద్దేశము వినయ బాబు—" అని సంకోచపీడితయై పలుకుచుండఁగా నానందమయి యామాట కడ్డము వచ్చి "అమ్మా! లలితకొఱ కేమి చేయుమన్నను వినయుఁడుచేయఁగలఁడు! అతని చిన్న తనమునుండియు నేను చూచుచున్నాను. వినయుఁ డొకసారి యాత్మసమర్పణము గావించినచో నిఁక నేదియుఁ దనకొఱ కుంచుకొనువాఁడు కాఁడు! అందుచేతనే నాతనిహృదయము మరలించుకొనుట కవకాశము లేకుండ నెట్టితావున లగ్నమైపోవునోయని నేను చాలభయపడుచుందును." అనియెను. సుచరితహృదయమునందలి యొకబరువు దిగిపోయెను. ఆమె యించుకధైర్యముతో "అమ్మా! లలితసమ్మతికొఱకు మీ రాలోచింప నక్కఱలేదు. ఆమె మనసు నేనెఱుఁగుదును. కాని వినయబాబు తనసమాజమును త్యజించుట కొప్పుకొనునా?" అనియెను.

ఆనం—అమ్మా! సమాజ మాతని విడువవచ్చును. కాని ముందుగా నాతఁడు సమాజము నేల పరిత్యజింపవలయును? ప్రయోజన మేమైన నున్నదా?

సుచ—అట్లనియెద వేమి తల్లీ! వినయబాబు హిందువుగనే యుండి బ్రాహ్మ కన్యను బెండ్లియాడునా?

ఆనం—అతని కట్టితలంపున్నచో మీ కేమైన నభ్యంతరమున్నదా?

సుచ—అది యెట్లు సంభవ మగునో నాకు బోధపడుటలేదు.

ఆనం—అమ్మా! నాకుమాత్ర మిది సులభముగనే తోఁచుచున్నది. మా యింటిపద్ధతి చూడుము. నేను నాకులాచారములను గణించుట లేదు. అందుచే లోకులు నన్ను క్రిస్టియనుగా భావించుచుందురు. కొన్నికొన్ని కర్మసమయములందు నే నిచ్ఛాపూర్వకముగ మాఱిపోవుచుందును. నీవు వినిన నవ్వుదువు! గోరా నాయింట నీరైన త్రాగఁడు! అంతమాత్రముచే నీయిల్లు నాది కాదనియు, నీసమాజము నాది కాదనియు నేల చెప్పవలయును? అట్లనుటకుఁగూడ నాకిష్టము లేదు. మంచిచెడ్డ లన్నిటిని భరించియే నేనీగృహమును, సమాజమును స్వీకరించితిని. అందుచేతనే యవి నన్నించుకంతయును బాధించుటలేదు. ఒకవేళ భరింపరానిబాధ కలిగినచో నప్పు డీశ్వరుఁడు తోపించినత్రోవనుబట్టి పోవుదును. కాని తుదివఱకును నాగృహసమాజము

లను నాదియనియే చెప్పుకొనుచుందును. సమాజమువారు నన్ను స్వీకరింపకున్నచోఁ బోనిమ్ము! అది వారియిష్టము!

సుచరిత కింకను సంశయము తీరక "అమ్మా! సరే కాని బ్రాహ్మపద్ధతులను మాత్రము విసర్జింపవా—" అని మాట ముగింపకుండఁగనే యానందమయి "వాని పరిత్యజింపవలసినటువంటిదే నమ్మా! బ్రాహ్మమత మనిన సృష్టిలో లేనిమతము కాదు. మీపత్రికలలోని యుపదేశములను నేను తఱచుగఁ జదువుచునే యుందును నాకెచ్చటను భేద మగపడుట లేదు!" అనియెను.

ఇంతలో "సోదరీ" అని పిలుచుచు లలిత యాగదిలోనికి వచ్చి యానందమయిం గాంచి సిగ్గుపడిపోయెను. ఇంతవఱకును దనమాటలే జరుగుచున్న వని యామె సుచరిత మొగము చూచినంతనే తెలిసికొనియెను. లలిత యటనుండి పారిపోఁదలచెను గాని, యామె కట్టి యవకాశము దొరకినది కాదు. ఆనందమయి యామెం గాంచి "అమ్మా! లలితా! రమ్మా!" అని చేయి పట్టుకొని లలిత తనదే యైపోయినట్లుగా నామెను దగ్గఱఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని సుచరితం గాంచి పూర్వప్రస్తావము నందుకొని "అమ్మా! చూడుము! మంచితోఁ జెడ్డ కలియుట యన్నిటికంటెను గఠినమే— కాని ప్రపంచమందంతటను కలయికయును జరుగుచునేయున్నది— అందువలన సుఖమును దుఃఖమును గలుగుచునేయున్నది. అందువలన నెల్లప్పుడును జెడ్డయే కలుగుటలేదు. మంచియును గలుగుటలేదు. అట్టిసమ్మేళనమే సంభవమైనప్పుడు కేవలమతభేద మున్నంతమాత్రమున నిరువురు మానవుల సమ్మేళనమున కెట్టియభ్యంతరము కలుగునో నాకు బోధపడుటలేదు. మానవుల సమ్మేళనమునకుఁ గారణ మెక్కడి మతమేనా?— మీ సమాజమునందును మానవులలోఁ బరస్పరసమ్మేళన మగుట లేదా! లోపలనుండి యీశ్వరుఁ డైక్యము చేసినవారిని వెలుపలనుండి మీ సమాజము వేఱుచేయునా! అమ్మా! అల్పభేదములను పాటింపక యైకమత్యముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుసమాజ మెచ్చటను లేనేలేదా? ఈశ్వరునితో మానవుఁడు కేవలము నిట్లు పోరాడుచుండవలసినదేనా? సమాజ మనునది కేవలము నిందుకొఱకేనా!" అనియెను.

ఆనందమయి యీవివాదమున నింత తీవ్రముగ నుపన్యసించుట లలితావినయుల వివాహమునకుఁ గల యభ్యంతరమును దూరము చేయుటకేనా? సుచరిత మనసులోని శంకయును దీర్చుటకై యానందమయి తనసర్వశక్తిని వినియోగించుటయందు మఱియొక యుద్దేశ మేమైన నున్నదా? సుచరిత యిట్టిసంస్కారములలోఁ జిక్కుకొని యుండుట యానందమయి కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. వినయుఁడు బ్రాహ్మమతము స్వీకరింపకున్నచో వివాహము కాఁగూడదని సిద్ధాంతమైనయెడల, దుస్సహదుఃఖ [illegible] అను వీడినములలోఁగూడ నానందమయి హృదయమున వత్తిడి మున్న రీతో

యంతయును నిర్మూలమైపోవును. నేటిదినమున వినయుఁ డామెచెంతకు వచ్చి “బ్రహ్మసమాజపట్టికయందు నాపేరు చేరవలసినదేనా!” అని యడిగినప్పు డామె యావశ్యకము లేదని చెప్పివైచినది.

సుచరిత యానందమయితో వెట్టివాదమును జేయక మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. సుచరితయుద్దేశ మింకను మాఱలేదని నిశ్చయించుకొని యానందమయి తనలో “నేను కేవలమును గోరాయందలి ప్రేమచేతనే నాసమాజధర్మముల నన్నిటిని వదలుకొంటిని— కాని, సుచరితహృదయ మింకను గోరాయందుఁ బూర్తిగ లగ్నము కాలేదా? అయినచో నీచిన్నవిషయ మింతగొప్పవిషయము కాఁజాలదు!” అని భావించుకొనియెను. అందుచే నానందమయిహృదయము కొందలపడుచుండెను. ఇఁక రెండుదినములలో గోరా జైలునుండి వచ్చును. అతని కొకసుఖక్షేత్రము సిద్ధమై యున్నదనియు నీసారి యాతని నెట్లయిన బంధింపకున్నచో నెచ్చట నెట్టికష్టము కలిగినను నాతని కాధారము లేకుండు ననియు నామె భావించుకొనుచుండెను. కాని గోరాను బంధించుట స్త్రీజనసామాన్య మగుపనియా? ఏహైందవకన్యనైన గోరాకుఁ బెండ్లిచేయుట యన్యాయమని యెంచి యనేకు లిచ్చెదమని చెప్పవచ్చినను నానందమయి యింతవఱకు నంగీకరింపలేదు. గోరా నాకుఁ బెండ్లియే యక్కఱ లేదనుచుం డెను. తల్లియై యుండియు నానందమయి యావిషయమున గోరాకు మాఱాడకుండుట లోకుల కాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈనడుమ గోరాహృదయమునం దోఁచిన యొకటి రెండులక్షణములం గాంచి యానందమయి కానందముగా నుండెను. అందుచేతనే యిప్పటిసుచరితనిశ్శబ్దవిరుద్ధభావ మామెకు బాధాకరముగ నుండెను. కాని యామె సామాన్యముగఁ బట్టు వదలునదికాదు. ఆనందమయి తనలో “సరే! చూతము!” అని యనుకొనియెను.

౫౩

పరేశుఁడు వినయునిం గాంచి “బాబూ! నీవు లలితను విపత్తునుండి యుద్ధరించుటకై దుస్సాహసకార్యముం గావించుట నాకిష్టములేదు. సామాజికపరివాద మొకలెక్కలోనిది కాదు. నేఁడు దేనిని గూర్చి యింతగొడవ పుట్టినదో, కొన్నాళ్ల యినతరువాత దాని నందఱును మఱచిపోవుదురు” అనియెను.

లలితకొఱకుఁ దనకర్తవ్యమును నిర్వహింపవలెనని వినయుఁడు నిస్సంకోచముగ సంసిద్ధుఁడై వచ్చియుండెను. ఈవివాహము సమాజమునకు విరుద్ధమనియు నన్నిటికంటెను గోరాకుఁ గ్రోధకారణమనియు వినయుఁ డెఱుంగును. కాని కర్తవ్యనిర్వాహణమునకై యాతఁడు సమస్తాప్రియకల్పనలను మనమునుండి త్రోసివైచుకొనియెను. అట్టిస్థితిలోఁ బరేశుఁ డాకస్మికముగ నాతనికర్తవ్యనిశ్చయమును త్రోసివేయఁ దలఁచెను.

వినయుఁడు దానిని విడవఁజాలక "నేను మీ ప్రేమఋణము నెట్లును దీర్చికొనఁజాలను. నా మూలమున మీ కుటుంబమున లేశమాత్రమైన నశాంతి కలుగుటను నేను సహింపఁజాలను!" అనియెను.

పరే—వినయా! నీవు నాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహింపఁజాలకుంటివి. నీకు నాయెడల గౌరవ మున్నందులకు నేనానందించుచున్నాను. కాని, నాయందలి గౌరవమును బట్టి నీవు నాతనయను బెండ్లియాడఁదలంచుట నాతనయకు గౌరవము కాదా? అందుచేతనే యీకష్టము సేవించుకంతయైనను త్యాగము జూపవలసినంతటి గొప్ప కష్టము కాదని చెప్పుచున్నాను.

ఎట్లయిననేమి. వినయుఁడు కర్తవ్య బాధ్యతనుండి విముక్తుఁ డయ్యెను. కాని, పంజరద్వారము తెఱవఁబడినంతనే పక్షి యెగిరిపోవున ట్లతని హృదయము నిష్కృతి సంబంధమగు నిరాతంకపథమున విహరింపఁ జాలకుండెను; ఇప్పటికిని నాతఁడు కదలఁ దలఁచుకొనలేదు! కర్తవ్యముం గావించుటకై యాతఁడు చిరకాలబంధముల నన్నిటిని ద్రెంచుకొని సిద్ధపడి యుండెను. అతనిహృదయము పూర్వ మెచ్చట నడుగువెట్టుటకైనను భయపడుచు నపరాధివలె మరలి పోవుచుండెనో యాస్థానమునందే యిప్పుడు స్థిరముగ నిలిచి లంకాకాండమును సాధింపఁజూచుచున్నది! ఇఁక దానిని మరలించు టెంతకష్టము! అతనిచేయి పట్టుకొని యంతవఱకును దీసికొనివచ్చిన కర్తవ్యబుద్ధి యిప్పుడు 'ఇచ్చట నేమియును బనిలేదు. పోవుదము రమ్ము!' అని బోధించుచుండెను. కాని యాతనిహృదయము మాత్రము "మీకుఁ బనిలేకున్నచో మీరు పొండు! నేనిచ్చటనే యుండిపోయెదను!" అనుచుండెను.

పరేశుఁ డెచ్చటను నెట్టియడ్డమును లేకుండఁ జేయుటచే వినయుఁడు "నేను కర్తవ్యనిరోధముచే నిట్లు చేయుచుంటి నని మీరనుకొనవలదు. మీ సమ్మతి కావలయును. నాకంతకంటెను సౌభాగ్యము వేఱేదియును లేదు. కాని కేవలము నాభయ మేమనిన ఒకవేళ—" అనునంతనే సత్యప్రియుఁ డగు పరేశుఁడు "నీవు భయపడవలసినపని లేదు. లలిత నీకుఁ బ్రతికూలముగ లేదని నేను సుచరితవలన వింటిని!" అనియెను.

వినయుని మనోమధ్యమున నానందవిద్యుల్లేఖ నృత్యము సేయఁదొడంగెను. లలిత మనసులోని గూఢోద్దేశము సుచరితకుఁ దెలిసినది. ఎప్పుడు తెలిసినది? ఎట్లు తెలిసినది? ఆభాసముగనో యనుమానముగనో యీసంగతి యాసఖీమణుల కిరువురకును దెలిసిపోయిన దని యెంచుటచే సుతీవ్రంబును, రహస్యమయంబును నగు సుఖము వినయుని వేధింపఁదొడంగెను. అప్పుడు వినయుఁడు "మీరు నన్ను యోగ్యునిగాఁ దలంచుటకంటె నాకానందము మఱి యేమున్నది?" అనియెను.

పరే—నీవిటు నొక్కించుకసేపు వేచియుండుము. నేను మేడమీఁదికిఁ బోయి వచ్చెదను.

అని యాతఁడు వరదాసుందరికడకుఁ బోయి యామెయుద్దేశము నడిగెను. అందుపై నామె "వినయుఁడు బ్రాహ్మసమాజదీక్షితుఁడు కావలయును!" అనియెను.

పరే—అట్లే కావచ్చును !

వర—ముందాసంగతి తేలవలయును. అతనిని పైకిఁ బిలువుఁడు !

వినయుఁడు మేడమీఁదికి వచ్చినంతనే వరదాసుందరి "అట్లయినచో దీక్షాదినము స్థిరపఱుపవలయును !" అనియెను.

విన—దీక్షాగ్రహణ మంతయావశ్యకమా ?

వర—కాదా ? కాకున్నచో బ్రాహ్మసమాజమున నీకుఁ బెండ్లి యెట్లగును ?

వినయుఁడు మౌనముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. వినయుఁడు తమతోడి సంబంధమునకు సమ్మతించుటచేతనే తమసమాజమునఁ జేరుట కొప్పుకొని యుండె నని పరేశుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు వినయుఁడు "బ్రాహ్మమతధర్మములందు నాకు శ్రద్ధయున్నది. నాయాచరణముకూడ దానికి వ్యతిరేకము కాదు. ఇట్టిచో విధాయకమగు దీక్షయే గైకొనవలసినపని యేమున్నది?" అనియెను.

వర—మతమునఁ గలియఁదలఁచినప్పుడు దీక్ష గైకొన్నచో దోష మేమి?

విన—హిందూసమాజముతో నాకెట్టిసంబంధమును లేదని నేను చెప్పఁజాలను.

వర—అట్లయినచో నీవిషయమునఁ బ్రయత్నించుట నీదే తప్పు ! మాయందలి దయచే మాకుపకారము చేయుటకై మాబిడ్డను పెండ్లియాడుట కంగీకరించితివా !

తనప్రస్తావము వారికిఁ గేవల మవమానజనక మైపోయె నని వినయునిహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఈనడుమ వెలువడిన సివిల్ వివాహశాసనమును ఖండించుచు, గోరావినయులు పత్రికలలోఁ దీవ్రముగఁ జర్చించియుండిరి. వినయుఁ డిప్పు డట్టిపెండ్లికి సమ్మతించి తాను హిందువునుగానని చెప్పుకొనుట యెంతకష్టము! వినయుఁడు హిందువుగనే యుండి లలితను బెండ్లియాడఁ దలఁచె నని పరేశుఁడనుకొన లేదు అప్పుడు వినయుఁడొక్కనిట్టూర్పు విడిచి లేచి వరదాసుందరీపరేశులకు నమస్కరించి "నన్ను క్షమింపుఁడు! ఇఁక నేనెన్నఁడు నట్టితప్పు చేయను!" అని చెప్పి యాగదినుండి వెడలిపోయెను.

అతఁడు మెట్లకడకు వచ్చి యొకమూల బల్లపై నొంటిగఁ గూర్చుండి యుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న లలితం గాంచెను. అడుగులచప్పుడు విని లలిత మొగమెత్తి వినయుని మొగమువంకఁ దిలకించెను. ఆకటాక్షరేఖ యొక్కనిమిషములో వినయుని హృదయమునంతను మథించివైచెను. వినయునకు లలిత నూతనపరిచిత కాదు! ఆమె యిదివఱకె కెన్నిసారులో యాతనిం జూచినది. కాని యిప్పు డామెదృష్టిమధ్యమునం దేదియో రహస్యము బయల్పడినది కాఁబోలును ? సుచరిత లలితమనసులోనియుద్దేశ

మును గ్రహించినది. ఆత నో భాగ మప్పుడు లలితవినీలనయనపల్లవచ్ఛాయను గరుణా ప్రపూర్ణమైనజలస్నిగ్ధమేఘమువంటిది వినయునికన్నులం బడియెను. ఆక్షణదృష్టిమాత్రమునసే వినయునిహృదయవేదన మెఱుపుమెఱసినట్లయిపోయెను. వినయుఁడేమియు మాటాడకుండ లలితకు నమస్కరించి మెట్లనుండి దిగిపోయెను.

౫౪

గోరా జైలునుండి వెలువడినతోడనే ద్వారమునొద్ద వేచియున్న పరేశబాబును, వినయునిం గనుఁగొనియెను. ఒకమాస మనిన దీర్ఘకాలము కాదు! అతఁ డంతకంటె నెక్కువకాలము యాత్మీయులను విడిచి ప్రచారము చేసియుండెను. కాని యిప్పు డొక నెలవఱకును జైలునం దుండి విడిపడుటచే నాతనికిఁ బరేశవినయులను గాంచినంతనే పురాతనబంధుపరిచిత మగుసంసారమునఁ బునర్జన్మముం గాంచినట్లయ్యెను. ఆరాజమార్గమున, నావివృతాకాశాంతరమున, నాప్రభాతాలోకమధ్యమున శాంతంబును, స్నేహపూర్ణంబును, సహజసౌమ్యంబును నగుపరేశునివదనమండలముం గాంచి గోరా భక్త్యానందములచే నాతని పాదధూళిని శిరంబునం దాల్చెను. అతఁ డిదివఱకెన్నఁడు నట్లు చేయలేదు! పరేశుఁ డాతనిం గౌఁగిలించుకొనియెను.

గోరా వినయునిచేయి పట్టుకొని నవ్వుచు "వినయా! బడిని బ్రవేశించినది మొదలెక్కువిధముగా నీతోఁ గలసి సమస్తశిక్షాలాభముం గాంచితిని కాని యీవిద్యాలయమునకుమాత్రము నిన్ను మోసముచేసి నేనొక్కఁడనే పోయితిని" అనియెను. వినయుండు నవ్వుటకుఁగాని మాటాడుటకుఁగాని శక్తుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కారాగృహదుఃఖరహస్యమధ్యమునుండి యాతనిమిత్రుఁడు—మఱియును ప్రాణబంధుఁడు వెలివడి వచ్చియుండెను! ఆగంభీరసంభ్రమముచే నాతనికి నోటిమాట వెలువడకుండెను! అప్పుడు గోరా "అమ్మ యెట్లున్నది?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—అమ్మ సుఖముగనే యున్నది!

పరే—బాబూ! రమ్ము! బండి సిద్ధముగా నున్నది!

ఆముగ్గురును బండి నెక్కఁబోవుచుండఁగా నంతలో నవినాశుఁడు జయధ్వానముచేఁ బాలకదళముతో నటకువచ్చుచుండెను. గోరా యాతనిం గాంచి శీఘ్రముగ బండినెక్కఁదలంచెను గాని యంతకు ముందే యవినాశుఁడు వచ్చి "గౌరమోహన బాబూ! కొంచెమాఁగుము!" అనియెను. ఇంతలో బాలకు లుచ్చస్వరముతో నిట్లు పాడనారంభించిరి;—

"తేరె దుఃఖనిశీధి, తెల్లవారె
పారతంత్ర్యపాశమునకుఁ, బట్టువారె

గోరా కొంత మెత్తబడిపోయెను. అతఁడు తనసహజగంభీరస్వరముతో “అట్లా!” అనియెను. బాలకులు విస్మితులై యూరకుండిరి. అప్పుడు గోరా “అవినాశా! ఈవ్యాపార మంతయు నేమి?” అని ప్రశ్నించెను. అవినాశుఁడు తనభుజమునుండి యరఁటి యాకున మడిచి తెచ్చిన కుందకుసుమమాలికను బైకి దీసెను. తోడనే యొకబాలకుఁడు స్వర్ణజలముద్రిత మగునొక కాగితమును దీసి యందలి కారాగృహవిమోచనాభినందనమును దనవీణాస్వరముతోఁ బఠింప నారంభించెను. గోరా యవినాశుని పుష్పహారమును గ్రహింపక క్రోధరుద్ధకంఠస్వరముతో “మీనాటక మారంభమైనట్లున్నదే? ఇప్పుడీనడివీధిలో నన్నుఁగూర్చి మీసమాజమున హాస్యనాటక మాడఁదలంచితిరా! ఈ నెలదినములనుండియు మీరుచేసినప్రయత్న మిదియేనా!” అనియెను.

అవినాశున కీయూహ చాలదినములనుండియే యుండెను. ఇది చాల నద్భుతముగా నుండు నని యాతఁ డనుకొనియెను. ఆదినములలో నిట్టి యభ్యంతరములు లేవు. అవినాశుఁడు వినయునితో నైన నాలోచింపక యీగోప్యత నంతయుఁ దా నేనిర్వహింపవలయు నని లోభించెను. పత్రికలకు వ్రాయవలసిన సంగతులనుగూడ వ్రాసియుంచుకొనియెను. ఇటనుండి యింటికిఁ బోయినతరువాత వానినిఁ బూర్తిచేసి పంపుటకు స్థిరపఱచుకొనియెను. గోరా యిట్లు తిరస్కరించుటచే నవినాశుఁడు సంక్షుబ్ధుఁడై “నీ వన్యాయము చేసితివి. నీవు కారాగృహమునఁ బడినబాధకంటె మాబాధ తక్కువ కాదు. ఈనెల దినములు ప్రతినిమిషమును మాహృదయములు దుఃఖానలములచే మండిపోవుచున్నవి!” అనియెను.

గోరా—అవినాశబాబూ! నీవు పొరఁబడుచున్నావు. ఇంచుక స్థిరహృదయముతోఁ బరీక్షించినచో నట్టియగ్నిజ్వాలలును నీహృదయమును బాధింపజాల వని బోధపడియుండును!

అవి—సరే దానిమాటకేమి! అధికారులు నిన్నవమానించినను నీవు భారతవర్షమున కంతకును ముఖ్యుఁడవైతివి. ఇట్టిచో మానసమ్మానహారమును—

గోరా—ఇఁక నాప్రశంస యెత్తవలదు.

అని యవినాశుని, నాతనిదళమును నొకప్రక్కకుఁ దొలగించి “పరేశబాబూ! బండిపై నెక్కుఁడు!” అనియెను. పరేశుఁడు బ్రతికితి ననుకొని బండి నెక్కెను. గోరా వినయులును నాతని ననుసరించిరి.

స్టీమరుపైఁ బ్రయాణముచేసి మరునాఁటియుదయమునకు గోరా తనయింటికి వచ్చెను. అతఁడు వచ్చునప్పటికి సమాజమువా రందఱును ద్వారముకడనే మూఁగియుండిరి. వారి నెట్లో తప్పించుకొని గోరా యానందమయి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. ఆమె ప్రాతఃకాలముననే స్నానముచేసి సంసిద్ధురాలై యుండెను. గోరా

యామె పాదములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నానందమయి నయనద్వయమునుండియు నశ్రుజలము ప్రవహింపఁ దొడంగెను. ఇంతకాలమునుండియు నిరుద్ధమైయున్న యాయశ్రుజలమిప్పు డానిరోధమును సహింపఁజాలకపోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు స్నానము చేసి వచ్చినంతనే గోరా యాతనిఁ దర్శించి యాతని పాదస్పర్శనము చేయకుండఁగనే దూరమునందుండి ప్రణామముం గావించెను. కృష్ణదయాళుఁడును సంకోచముతో దూరముగ జరిగి కూర్చుండెను. అప్పుడు గోరా "బాబా! నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనఁ దలచుచున్నాను." అనియెను.

కృష్ణ—అది యంతయావశ్యకముగా దోఁచుట లేదు.

గోరా—నేను జైలునం దెట్టికష్టమును లక్ష్యము చేయలేదు. కేవలము నేనశుచినైపోయితినిగదా యనిమాత్రమే విచారముగ నుండెను. ఆవిచార మింకను దీరుట లేదు. ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనియే తీరవలెను!

కృష్ణ—వలదు వలదు. అంతగొడవతో నిమిత్తము లేదు. అది నాకిష్టములేదు.

గోరా—సరే! పండితులతోఁగూడ నాలోచించెదను!

కృష్ణ—ఇందెట్టిపండితాలోచనయు నక్కఱలేదు. నీకు ప్రాయశ్చిత్తముతోఁ బ్రయోజనము లేదని నేను నియమించుచున్నాను!

కృష్ణదయాళునివంటియాచారపరుఁడు గోరాయాచారముల నంగీకరింపకుండుటయే కాక దానికి విరుద్ధముగా నేల యుపదేశించుచుండెనో గోరా యింతవఱకును గ్రహించుకొనఁజాలకయే యుండెను. నేఁ డానందమయి భోజనగృహమున గోరా ప్రక్కనే వినయునకును వడ్డించుటం గాంచి గోరా "అమ్మా వినయునకు నావంక్తిని వడ్డింపవలదు" అనెను.

ఆనం—ఏమి బాబూ! వినయుఁ డేమితప్పు చేసినాఁడు?

గోరా—తప్పు వినయునిది కాదు. నాది! నేనిప్పు డశుచినైయున్నాను.

ఆనం—ఉండవచ్చునుగాని, వినయున కట్టిసంశయము లేదుగదా!

గోరా—అతనికి లేకపోవచ్చును. కాని నాకుమాత్ర మున్నది!

భోజనమైనతరువాత గోరావినయులు మేడమీఁదిగదిలోనికిఁ బోయి కూర్చుండిరి. కాని యొకరినొకను మాట లేదు. ఈమాసముదినములనుండియు నన్నిటికంటెను మించియున్న తనమనములోని విషయము నిప్పుడు గోరా కెట్లు దెలుపవలయునో వినయున కామార్గము బోధపడకుండెను. పరేశునికుటుంబమువారింగూర్చి తెలిసికొనవలయు ననుకుతూహలము గోరామనమునందుఁగూడ నున్నది. కాని యాతఁడు వెల్లడించుట లేదు. ఆప్రశంస వచ్చుటకొఱకే వినయుఁడు ప్రతీక్షించుచుండెను. "బిడ్డలందఱును క్షేమముగ నున్నారా?" అని గోరా [illegible]

యుండెను. కాని యది కేవలము గౌరవప్రశ్నమాత్రమే — క్షేమమును తెలిసికొనుటయే కాక యింకను విశేషముల నెఱుంగవలయు ననుకోరిక యాతనిమనసులో లేకపోలేదు.

ఇంతలో మహిముఁడు గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి కొంతసేపటివఱకు మెట్లెక్కి వచ్చిన యాయాసముచే వగర్చుచు, నించుక శాంతించినతరువాత "వినయ బాబూ ఇన్నాళ్లును గోరాకొఱకు వేచియుంటిమి. ఇఁక నెట్టియాభ్యంతరమును లేదు. ఈసారి మనము స్థిరపఱచుకొనవలయును. గోరా! నీ వేమనియెదవు? జరిగిన సంగతు లన్నియు నెఱుంగుదువుగదా" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక మందహాసముచేసెను.

మహి — అట్లు నవ్వెద వేమి? అన్న యీమాట నింకను మఱచిపో లేదనియా? పెండ్లి కెదిగియున్నది, బిడ్డగాని పీడకల గాదుగదా! ఇది స్పష్టముగా నగపడుచున్న సత్యపదార్థము! — మఱచిపోవుట కవకాశ మేమున్నది! నవ్వవలదు! గోరా! ఈసారి స్థిరపడి తీరవలయును!

గోరా — స్థిరపఱచుకర్త చెంతనే యుండెను గాదా!

మహి — ఎంతమాట! స్థిరపఱచుట కాతనికే స్థిరత్వము లేదు! నీవు వచ్చితివి. ఇప్పుడీభార మంతయు నీదే!

వినయుఁ డిప్పుడు గంభీరముగ మౌనమును వహించియుండెను. పరిహాసముగనైన నాతఁ డెట్టిమాటయు ననలేదు. అప్పుడు గోరా "దాదా! ఆహ్వానించుభారము, నాహారపదార్థములను సమకూర్చుభారము నాతిథ్యమును నెఱవేర్చుభారముగూడ నేనే వహింపఁగలను. కాని, వినయుఁడు నీకనయను పెండ్లియాడునట్లు చేయుభారమును మాత్రము మా నాపైఁ బెట్టుకొనఁజాలను. ఏ శ్రేయనిర్బంధముచే సంసారమున సమస్తకార్యములును జరుగుచుండునో యాశ్రీమతత్త్వములఁగూర్చి నాకు విశేష పరిచయములేదు. నేను దానికి దూరమునందే యుండి సర్వదా నమస్కరించుచుందును!" అనియెను.

మహి — నీవు దూరమున నున్నంతమాత్రమున నది దూరమగునని తలంపకుము. అది యాకస్మికముగ నెప్పు డాక్రమించునో చెప్పఁజాలము! అది నీయెడల నెట్లు పనిచేయుచున్నదో చెప్పఁజాలను గాని యీవినయునిమాత్రము చాలబలముగఁ గలఁచివైచినది. ఈవిషయమున నంతయును వినయునిమీఁద నే పెట్టి నీకెంతమాత్రము గల్పించుకొనకున్నచోఁ దుదకుఁ బశ్చాత్తాపపడవలసివచ్చును.

గోరా — ఇతరులభారమును వహించుటకంటెఁ బశ్చాత్తాపమైనను నాకిష్టమే. అట్లువహించియును బశ్చాత్తాపపడుట కష్టముగదా! అది లేకుండుటకే నేను కోరుకొనుచున్నాను!

మహి—ఒక బ్రాహ్మణకుమారుని కులగౌరవములన్నియును ధ్వంసమై పోవుచుండఁగా నీవూరక చూచుచుఁ గూరుచుండెదవా? దేశప్రజలహిందూత్వమును రక్షించుటకై బ్రాహ్మణులను ద్వేషించుచున్న నీవు నీమిత్రుఁడే జాతిభ్రష్టుఁడై బ్రాహ్మసమతమునఁ గలసిపోవుచుండఁగాఁ జూచి లోకులయెదుట నెట్లు తలయెత్తుకొని తిరుగఁగలవు?—వినయబాబూ! ఇది నీకుఁ గోపముగా నుండు ననుకొనియెదను! తెలిసినవారు నీవు లేనప్పుడైన నీసంగతులను గోరాకుఁ జెప్పకపోరు. నేను నీయెదుటనే చెప్పివైచితిని. ఇది యుభయపక్షములకును మంచిది కాదా? నీవిషయమునం గలిగినప్రవాదము మిథ్యయైనచో నీమాటతోఁ దీరిపోవును; సత్యమైనచో నీకేమక బోధింపఁగలవా?

వినయుఁ డప్పటికిని మాటాడలేదు. మహిముఁడు చటాలున లేచిపోయెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! ఇది యంతయు నేమి?" అనియెను.

విన—ఒకటిరెండుమాటలతో సర్వముం దెలుపుట కష్టము! అందుచేతనే క్రమక్రమముగా నీకంతయుం దెలుపఁదలఁచితిని. కాని యీప్రపంచమునం దెట్టిసంఘటనములును మన కనుకూల మగునట్లు శాంతముగను, స్వస్థముగను ఘటిల్లవు. అవి తీవ్రతర్కములవలెఁ జాటున దాఁగియుండి యాకస్మికముగఁ బైఁబడుచుండును. దానివార్త మొట్టమొదట నివురుగప్పిననిప్పువలె నుండి క్రమముగా జాజ్వల్యమానమై దుర్నిరీక్ష్యముగా నుండును! అందుచేతనే కర్మమాత్రము త్యజించి ప్రాణువువలె నుండుటయే మానవునకు ముక్తియైయుండు నని నేనొక్కొక్కప్పు డనుకొనుచుందును!

గోరా—నీవొక్కఁడవును ప్రాణువువలె నున్నంతమాత్రమున ముక్తి యెక్కడిది! నీతోఁగూడ జగత్తంతయును ప్రాణుత్వముం గాంచకున్నచో నందు నీకు స్థిరత్వమెక్కడిది! అది యత్యంత మసహ్యముగా నుండును. జగత్తంతయును పనిచేయుచున్నప్పుడు నీవొకఁడవే యూరకున్నచో నది హాస్యమగును. కావున సంఘటనములు నీజాగ్రత్తకు భంగము కలిగించిపోకుండునట్లు చూచుకొనుచుండవలయును. ఇట్లు చేయకున్నచో నీవు సంసిద్ధుఁడవు కాకుండఁగనే సమస్తమును బోవును.

విన—ఈమాట నిజమే—నేనే సిద్ధముగ లేను! ఇప్పుడుకూడ నేను జాగ్రతపడియుండలేదు. ఏవైపునుండి యేమి వచ్చునో నాకుఁ దెలియనే తెలియదు. కాని యెప్పుడేమి ఘటిల్లినను నేను దానికి బాధ్యుఁడను కావలసి వచ్చుచున్నది! ఏది మొదట సంఘటిల్లకపోవుటయే బాగుగ నుండెనో, యది యిప్పు డప్రియమైనను విడువరానిదై పోయినది!

గోరా—అఘటన మేమో తెలియకుండఁ దత్త్వాలోచనము చేయుట యెట్లు?

వచ్చెదనుండుము!" అనియెను. "ఉండను." అని చెప్పి యాతఁడు పరిత్వరితముగ వెడలిపోయెను.

౪౨

ఒక్కసారిగా బహిరంతరములందుముల సంగ్రామము సంఘటిల్లి సుచరితను భీతురాలినిగాఁ జేసివైచెను. గోరాయెడల నామెకుఁగల మనోభావ మిన్నాళ్ళవఱకు ను దెలియకుండఁగనే బలపడి గోరా జైలునకుఁ బోయినప్పటినుండి సంపూర్ణముగ విస్పష్టమై దుర్నివారముగఁ గానవచ్చుచుండెను. దానికై యేమి చేయఁగలయునో యది తుద కేవిధముగఁ బరిణమించునో యామె యించుకంతయు నూహించుకొనుట లేదు. ఆమె యాసంగతి యెవ్వరికినిఁ జెప్పక తనలోఁ దానే కుంఠిత యైపోవుచుండెను. ఈనిగూఢపరితాపముచే రహస్యముగ నొక్కచోఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానే యాలోచించుకొని కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటకైనను నామె కవకాశము దొరకుట లేదు. హారాబాబు సమాజమునందంతటను గలవరిచేయుట కారంభించుచుండెను. ఈ సంగతులు వార్తాపత్రికలందుఁగూడను వచ్చునట్టిలక్షణములు గానవచ్చుచుండెను. ఇన్నిటికంటెను నామె పెద్దతల్లివిషయము మఱింతబాధాకరముగా నుండెను. కర్తవ్యముగ నామె కేదియో యేర్పాటు చేయకున్నచో మాటదక్కదు. సుచరిత యిప్పుడు తన జీవితమునం దిదియొకసంధిక్షణ మనియుఁ, జిరపరిచిత మగుమార్గమునఁ జిరాభ్యస్త మగుభావముతోఁ బ్రచారముచేయుదిన మింక లేదనియు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను.

ఆట్టికష్టసమయమునం దామెప్పుడు బరేశుఁ డొక్కఁడే శరణ్యుఁడై యుండెను. ఆమె యిప్పు డాతనియాదరమును గోరుట లేదు. ఆతనియుపదేశమును వాంఛించుట లేదు. ఆతని మొగమునుచూచుటఁ జెప్పఁగూడనిమాట లెన్నియో యున్నవి. లజ్జాకరంబగుహీనతావశంబున నాతనిచెంత వెల్లడించుటకు యోగ్యములు కాని మాటలెన్నియో యున్నవి. కాని కేవలమును బరేశబాబుజీవితమును, నాతనిస్నేహమునుమాత్రమే సుచరితను జనకోత్సంగమునందలి వాత్సల్యమును, జననీవక్షమునందలిప్రేమను బ్రసాదించుచుండెను.

ఇది శీతకాలమగుటచేఁ బరేశుడు సాయంకాలముల నుద్యానమునకుఁ బోవుట లేదు. ఇంటికిఁ బడమట నున్న యొకచిన్నగది గుమ్మమునొద్ద నొకయాసనముపైఁ గూర్చుండి యాతఁ డుపాసన చేయుచుండెను. శుక్లకుంతలాలంకృత మగు నాతని శాంతవదనముపై నస్తంగతసూర్యకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆసమయమున సుచరిత నిశ్శబ్దముగ వచ్చి మౌనముతో నాతనిచెంతఁ గూర్చుండి తనయశాంతవ్యథితహృదయమును నాతని యుపాసనాగభీరశాంతమున నిమజ్జితముం గావించి యుండెను.

నేఁటియుపాసనాంతమునందుఁ బరేశబాబు తనచెంతఁ గూర్చుండియున్న ప్రియతన
యయుఁ బ్రియశిష్యురాలు నగుసుచరితం గాంచి యనిర్వచనీయంబు లగుతన
యాధ్యాత్మికాభిలాషలచే నాబాలికను బరీక్షించి సమస్తాంతఃకరణంబు
లచేతను నిశ్శబ్దముగ నామె నాశీర్వదింపఁగలఁడు !

ప్రధానసత్యముతో నైక్యముఁ జేయుటయే తనజీవితమున కేకమాత్రలక్ష్యముగాఁ
జేసికొని పరేశుఁ డెప్పుడును దనచిత్తమును శ్రీరామయంబును సత్యతమంబును
నగువస్తువునకే యభిముఖముగఁ జేసికొని యుండెను. అందుచే సంసార మాతని కంత
భారము కాకుండెను. ఈవిధముగా నాతఁడు తనలోనుండియే తానొకవిధమగు స్వా
తంత్ర్యలాభముం గాంచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు మతాచారములనుగూర్చి
యితరులతో వాదోపవాదములను బెట్టుకొనుట లేదు. సౌభాగ్యముంగూర్చి నిబ్బరము
ను, సంసారమునుగూర్చి ధైర్యమును నాతనికి సహజమై పోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ
డెంతయున్నతుఁడైనను సమాజమువారియెదుట నిందితుఁడే యగుచుండెను. కాని
యాతఁ డానింద తన్ను బాధించు ననిగాని, క్షోభించు ననిగాని యెంతమాత్రమును
లక్ష్యముచేయుట లేదు. ఆతఁడు నిరంతరము దనలో "నాకిఁక నెవ్వరియొద్దను
గోరఁదగిన దేదియును లేదు—సమస్తమును నేనాతనియొద్దనుండియే గైకొందును"
అని మాటిమాటికిని స్మరించి మననము చేసికొనుచుండును.

పరేశుని గభీరనిస్తబ్ధజీవితశాంతిస్వర్గలాభమును గోరియే సుచరిత యెంతయో
యాశతో వచ్చి యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. పాపమిప్పు డాయమాయుకబాలిక
విరుద్ధవ్యాకులతయును విరుద్ధసంకటమును దన్నొక్కసారిగా విభ్రాంతిలో ముంచి
వైచుటచే నొక్కసారి తండ్రిగారిపాదములపైఁబడి కొంతసేపు పాదధూళిం బొరలిన
చో దనఁ కించుకమనశ్శాంతి కలుగునని భావించుకొనియెను. మనశ్శక్తినంతను జాగరి
తముగఁజేసి నిశ్చలధైర్యముతో సమస్తాఘాతములు నెదిరింపఁగలిగినచో సకలప్రతికూ
ల్యములును దనంతటదామే పరాస్తంబు లగునని యామె భావించుకొనుచుండెను.

సుచరితపైఁ గోపించుటవలఁ గాని, యామెను శిక్షించుటవలఁ గాని, ఫలముపడ
కుండుటచేతను, బరేశుని స్వాధీనునిఁగఁ జేసికొనుట కేటిపూనికయు లేకుండుటచేతను
వరదాసుందరికోపమంతయు హరిమోహినియెడల నత్యంతదుర్దాంతమై పోయెను. హరిమో
హిని తనయింట నుండుట వరదాసుందరి కెల్లవిధముల యాతనగా నుండెను. నేఁ డా
మెతండ్రి మృతదినమగుటచే నుపాసనకొఱకామె వినయుని బిలువంపెను. సాయం
కాల ముపాసన యగును. అంతకుముందే సుచరిత కొందలగువారి సాహాయ్యముచే
నామె సభాగృహమును నలంకరించి యుంచెను. ఇంతలో వినయుఁడువచ్చి ప్రక్కనున్న
సోపానములనుండి హరిమోహినియొద్దకు మేడమీఁదికి బోవుచుండెను. మనస్సునకు

భారముగ నున్నప్పుడు స్వల్పవిషయములు కూడ గొప్పవిగనే తోఁచుచుండును. వరదాసుందరి వినయునిపోకం గాంచినంతనే యసహ్యమగు క్రోధముతో గృహాలంకారమును విడచి తిన్నగ హరిమోహినియొద్దకుఁబోయెను. వినయుఁ డప్పుడు చాపపైఁ గూర్చుండి యాత్మీయునివలె హరిమోహినితో మాటలాడుచుండెను. అప్పుడు వరదాసుందరి హరిమోహినిం గాంచి "నీయిష్టమున్నంతకాలము నీవు మాయింట గౌరవముగా నుండవచ్చును. కాని, నీ దేవునిమాత్ర మిచ్చట నుంచినచో బాగుగ జరుగదు" అనియెను.

హరిమోహిని చిరకాలము పల్లెటూరియందే యున్నదగుటచే నామె బ్రాహ్మసామాజికులను గొంచె మించుమించుగాఁ గ్రైస్తవులవంటివారినిగా భావించుచుండెను. వారితోఁ గలసియుండుట యామెకు విచారముగనే యుండెను. వారు కూడ నట్టి సంబంధమునకు సంకోచించుచున్నట్లామె యూను గ్రమముగా గ్రహించెను. ఏమి చేయుటకును దోఁపక యాలోచించుకొనుచుండఁగా నిప్పుడు వరదాసుందరి వచ్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచినది. ఇఁక నాలోచించుట కవకాశము లేదనియు నేదియో యొకపద్ధతి స్థిరపఱచుకొనవలయుననియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. కలకత్తాయం దెచ్చటనైన నున్నచో నప్పుడప్పుడు సుచరితా సతీశులను జూచుచుండవచ్చునని యామె మొదట ననుకొనియెను గాని పట్టణములో నుండఁగలుగునంతటి శక్తి యామెకు లేదు.

వరదాసుందరి తుపానువలె వచ్చి పోయిన తరువాత వినయుఁడు కొంతసేపటివఱకును తల వంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని "నేను తీర్థయాత్రకుఁ బోయెదను. మీ రెవ్వరైన నన్నుఁ దీసికొనిపోఁగలరా?" అనియెను.

విన—అట్లాగే. కాని నాలుగైదుదినము లోపికపట్టవలయును. అంతవఱకును మీరు మాయమ్మగారొద్ద నుండవచ్చును.

హరి—బాబూ! నాభార మతిదుస్సహమైనది. పరమేశ్వరుఁడు నాతలపై నెట్టి బరువు పెట్టెనో తెలియుటలేదు. నన్నెవ్వరును భరింపఁజాలరు. నాభారము నాయత్తవారికే దుస్సహమైనప్పుడు నాబ్రతుకు కాంతిహీనమైనదో చెప్పవలయునా? కాని బాబూ! నే నేమియు నెఱుఁగనిదానను! నాహృదయము శూన్యమైపోయినప్పుడు దాని నెట్లయిన పూర్ణముగఁ జేసికొనవలయునని తిరిగితిరిగి చచ్చుచుందును. కాని నాదురదృష్టము నన్నువెంబడించియే వచ్చుచుండును. ఇఁకవలదు బాబూ! ఇఁక నెవ్వరియింటికిఁ బోయినను లాభములేదు. విశ్వభారమునంతను వహించు విశ్వేశ్వరునిపాదపద్మములనే నాశ్రయించెదను. కాని నాకాయుపాయము లభింపకున్నది.

అని యామె కన్నులనీరొత్తుకొనఁదొడంగెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మా! నీవట్లనుకొనవలదు. మాయమ్మ వంకతీరోఁబాటుఁ జూడవలదు. ఆమె తనజీవితభార మంతయు నీశ్వరునకు సమర్పించినదగుటచే నితరులభార మామెకంతకష్టముగా నుండదు. నీవిచ్చటఁ బరేశబాబును జూచితివి గదా! మాయమ్మయునట్టిదే. నీవిఁక మారు మాట చెప్పవలదు. ఒకసారి నిన్ను నాతీర్థమునఁ దీసికొనిపోయి విడిచెదను. తరువాత నీతీర్థమును జూడవచ్చును" అనియెను.

హరి—అట్లయినచో నామెకు ముందుగాఁ గబురు—

విన—మనము పోవుటయే యామెకుఁ గబురు—

హరి—సరే. రేపటియుదయమున—

విన—ఈరాత్రి యేల పోగూఁడదు?

ఇంతలో సాయంకాల మయ్యెను. సుచరిత వచ్చి "వినయబాబూ! అమ్మ మిమ్ముఁ బిలుచుచున్నది. ఉపాసనాసమయ మైనది" అని చెప్పెను.

విన—దొడ్డమ్మతో మాటాడుచున్నాను. నేను రాఁజాలను.

నేఁడు వరదాసుందరి యుపాసనకుఁ బిలుచుట వినయున కింతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఇది యంతయు విడంబనామాత్రమని యాతనికిఁ దోఁచెను. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తహృదయముతో "బాబూ! నీవు పొమ్ము! నాతో మాటాడుచుండుట యామె సహింపజాలదు. నీపని తీర్చుకొని తరువాత నిటకు రావచ్చును" అనియెను. "నీవు వచ్చుటయే బాగుగ నుండును" అని సుచరితయును జెప్పెను.

తాను సభకుఁ బోకున్నచోఁ గుటుంబకలహము కలుగుననియు నీని కంతకును దానే కారణ మగుదుననియు వినయుఁ డప్పు డూహించుకొని యుపాసనకై వెడలి పోయెను. కాని సంపూర్ణఫలముమాత్రము కలుగలేదు. ఉపాసనానంతరమున భోజనము చేయవలసియుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు నా కాకలి లేదనియెను. వరదాసుందరి యాతనిం గాంచి "ఇది యాఁకలితప్పు కాదు. నీవు మేడమీఁద నేదియో యారగించియే వచ్చియుందువు" అనియెను. వినయుఁడు నవ్వుచుఁ "ఔను, లోభులగతి యంతయు నిట్లేయుండును. ఉన్న దానియందలిలోభముచే వారు రానున్న దానినిఁ బోఁగొట్టుకొనుచుందురు" అని యాతఁడు లేచిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి "మేడమీఁదకే పోయెదవా?" అనియెను. వినయుఁడు సంక్షేపముగా నౌనని చెప్పి వెడలిపోవుచు ద్వారముకడనున్న సుచరితం గాంచి మృదుస్వరముతో "సోదరీ! ఒకసారి దొడ్డమ్మ దరికిఁ బోయెదవు. మాటాడవలసినపని యున్నది" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆనాఁడు లలిత యాతిథ్యమునకు నియుక్తయయ్యెను. ఆమె యప్పుడు హారానునికడకుఁ బోయి వడ్డించుచుండఁగా నాతఁ డకారణముగా "వినయబాబిచ్చటలేఁడు;

చున్నాఁడని మే మెఱుంగుదుము. దానికి గారణము మాయందలి గుణము కాదు. అతని యందలి ప్రేమస్వభావమే!'' అనియెను. ఆమాటకు సంతోషించి యానందమయి ''అమ్మా! అంతేకాదు. నేను వీనిని చిన్నప్పటినుండి చూచుచున్నాను. వీనికి మా గోరా యొక్కఁడే మిత్రుఁడు. తమ సంఘమువారిలో నెవ్వరితోడను వీఁడు కలిసి యెఱుంగఁడు! కాని మిమ్ములను జూచినప్పటినుండియు వానికే మీ దర్శనము దుర్లభ మైనది. అందుచే నాకు మీమీఁదఁ గోపము గలిగెను. కాని యిప్పుడు మిమ్ములను జూచి నేనును మీ పక్షమునకే చేరితిని. అమ్మా! మీకంటె వారి కెవ్వరు గారవనీయులు!'' అని చెప్పుచు నామె లలితాసుచరితలను స్పృశించి కరాంగుళులచేతనే ముద్దువెట్టు కొనియెను.

సుచరిత వినయుని దుఃఖకష్టముం గాంచి దయార్ద్రచిత్తముతో "వినయబాబూ! తండ్రిగారు వచ్చి కృష్ణదయాళుబాబుతో మాటాడుచున్నారు!" అనియెను. వినయుఁడు తత్తరపాటుతో వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పు డానందమయి గోరావినయుల ప్రాణమిత్రత్వముంగూర్చి ముచ్చటించెను. లలితాసుచరితల కాసంగతి యిదివఱకే తెలియును. ఆనందమయి తనజీవితమునం దీయిరువురినే తన మాతృప్రేమార్ఘ్యముచే నర్చించుచుండెను. ఈప్రపంచమునం దామెకు వీరికంటెఁ బ్రియవస్తు వేదియును లేదు. ఒక బాలిక శివునిఁ బూజించినట్లుగా వీరి నామె స్వహస్తములతోఁ బూజించినది. వీరు నామె యారాధనమును సర్వమును గ్రహించిరి. ఆనందమయి తనక్రీడదేవత లగు గోరావినయుల చరిత్రమును ప్రేమరసము మట్టిపడునట్లు మధురముగ, సముజ్జ్వలముగ వారికిఁ దెలుపుచుండెను. లలితాసుచరితలు తనివితీరక వినుచుండిరి. వారి కిదివఱకే గోరావినయులయెడల గౌరవముండెను. ఈతల్లి ప్రేమమూలమున నది యిప్పుడు ద్విగుణీకృత మయ్యెను.

అప్పుడు లలిత గోరాను శిక్షించినకలెక్టరునందుఁ దనకుఁగల కోపమును బ్రకటించెను. ఆనందమయి నవ్వుచు ''అమ్మా! గోరానుగూర్చి నేను పడుచున్న దుఃఖ మా యంతర్యామికే తెలియును! కాని, యాదొరపై నాకుఁ గోపము లేదు. నాకు గోరా సంగతి బాగుగాఁ దెలియును. వాఁడు తనకు మంచిదని తోఁచినపని చేసితీరును. శాసనమును లక్ష్యము చేయఁడు! ఇప్పుడు గోరాయును, దొరయును గూడఁ దమతమ కర్తవ్యములను జేసియున్నారు. ఇందువలన దుఃఖపడవలసినవారికే దుఃఖము కలిగినది. గోరా యందుకొఱ కెంతమాత్రము విచారించుటలేదు. అతని యుత్తరమును జూడుఁడు!' అని యానందమయి గోరా యుత్తరమును వారి కిచ్చెను.

ఉత్తరము చదివినతరువాతఁ గొంతసేపటివఱకు ముగ్గురును నిస్తబ్ధలై కూర్చుండి యుండిరి. ఆనందమయి చీరచెఱఁగుతోఁ గన్నుల నొత్తుకొనియెను. ఆకన్నీటియందుఁ గేవలమాతృస్నేహదుఃఖమే కాదు—ఆనందమును, గౌరవమునుగూడ సమ్మిళితములై

యుండెను. ఆమె "గోరా సాధారణుఁడా! కలెక్టరును కూడ క్షమించు మనిగాని, దయఁజూపు మనిగాని ప్రార్థింపని గోరా! అతఁడు తప్పు నొప్పుకొని కారావాసకష్ట భారమును గోరి నెత్తిపైఁ బెట్టుకొనియెను. గోరా నిర్భయముగా నాకష్టమును సహింపఁ గలిగెను. గోరాతల్లిమాత్రము సహింపలేదా ?" అనుకొనియెను.

లలిత యాశ్చర్యముతో నానందమయి మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. లలిత హృదయమునందు బ్రాహ్మసంస్కారములే దృఢపడియుండెను. ఆధునికజ్ఞానము లేని హిందూయువతులయెడల నామెకు గౌరవము లేదు. హిందూయువతుల మూఢత్వ ములగూర్చియే యామెకుఁ జిన్నతనమునుండియు వరదాసుందరి బోధించి యుండెను. అందుచే నిప్పటి యానందమయి సంభాషణసన్నాహములు లలిత కద్భుతములుగాఁ దోచెను. ఆశక్తిసామర్థ్యము, ఆశాంతి, ఆనైపుణ్యము, ఆవివేచనము—అది యంత యుం గాంచి లలిత యాతేజోమూర్తియెదుటఁ దన్నొక యల్పకణముగా భావించు కొనియెను. ఆమెహృదయము సంక్షుభితమై పోవుచుండుటచే వినయునివంకఁ జూచు టకుఁ గాని యాతనితో మాటాడుటకుఁగాని సమర్థురాలు కాకపోయెను. కాని, శాంతి స్నేహకరుణాపూర్ణ మగు నానందమయి మొగము చూచినంతనే లలితమనస్తాపము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు లలిత యానందమయిం గాంచి "అమ్మా! మిమ్ముఁ జూచి నంతనే గోరాబాబును కంతశక్తి యెట్లు కలిగెనో మేము తెలిసికొనఁగలిగితిమి!" అనియెను.

ఆనం—అది సరికాదు తల్లీ! గోరా సాధారణతనయుఁడే యైనచో నాకింతటి శక్తి యెట్లు లభించును ? ఇంతటిధైర్యముతో నింతటి దుఃఖమును సహింపగలశక్తి నాకాతనిమూలముననే కలిగినది !

32

లలితహృదయ మిప్పుడింతగా నేల సంక్షోభించుచుండెనో దానినిగూర్చి యొకసంగతి చెప్పవలసియున్నది.

కొలఁదికాలమునుండి ప్రతిదినమును దెల్లవారి లేచినతోడనే లలితహృదయమున "నేఁడు వినయబాబు రాలేదు" అని తోఁచుచుండెను. దినమంతయు నామె ప్రతి నిమిషమును వినయునిరాకకే నిరీక్షించుచుండెను. వినయుఁడు వచ్చి క్రిందిగదిలోఁ బరేశబాబుతో మాటలాడుచుండెనేమో యని యామె ప్రతిక్షణమును శంకించుచుం డెను. అందుచే నామె దినమంతయు వెఱ్ఱిదానివలె నటునిటుఁ దిరుగుచు రాత్రిపరుం డి యేమేమో భావించుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆమె కేమియును స్థిమితముగ లేదు. అప్పుడప్పు డేడ్చుచుండెను—ఒకప్పుడు కోపముకూడఁ దెచ్చు కొనుచుండెను. ఎవ్వరిపైఁ గోపమో తెలియదు! తనపైనే యని తోఁచుచున్నది! "ఇదియేమి! నేను బ్రతుకుట యెట్లు?" అని భావించుకొనుచుండెను. ఏవైపుచూ చినను నామెకుఁ ద్రోవ యగపడుట లేదు. ఈవిధముగా నెన్నాళ్ళు గడచును ?

వినయుఁడు హిందు వనియు, నాతనితోఁ దనకుఁ బెండ్లి జరుగదనియు లలిత యెఱుంగును. అయినను నామె తనమనసును మరల్చుకొనఁజాలక లజ్జాభయములచేఁ గృశించి పోవుచుండెను. వినయుఁడు తనయెడల విముఖుఁడు కాఁడని లలిత యెఱుంగును. అందుచేతనే మనసు త్రిప్పుకొనుట యామెకుఁ గష్ట మగుచుండెను. ఆమె మేడపైనుండి వినయుని యాగమనపథము నిరీక్షించుచుండియు నాతఁ డెక్కడవచ్చునో యని భయముకూడ పడుచుండెను. ఇట్లామె బాధపడుచు నేఁటియుదయమున ధైర్యము నిలుపుకొనఁజాలక వినయుఁడు రాకుండుటచేతనే తనకింతదుఃఖముగా నుండె ననియు, నొక్కసారి యాతనిఁ జూచినచో శాంతి కలుగు ననియు భావించుకొనియెను.

అప్పు డామె సతీశుని దనగదిలోనికిఁ బిలిచెను. సతీశుఁ డిప్పుడు దొడ్డమ్మ మాటలలోఁ బడి సర్వమను మఱచి యుండెను. లలిత యాతనిం గాంచి "వినయబాబుతో నీకు కోపము వచ్చినదనుకొందును! ఎప్పుడును నీ కాతనిమాటయే కాని యాతఁడు తిరిగి చూడనైనఁ జూచుటలేదు!" అనియెను. సతీశుఁ డంగీకరింపక "ఆలాగా? అట్లెన్నటికిని జరుగదు!" అనియెను.

కుటుంబమునఁ జిన్నవాఁ డగుసతీశుఁడు తనగౌరవమును సప్రమాణముగ నిరూపించుకొనుటకై యెప్పుడు నిట్టే దృఢముగ మాటాడుచుండును. తోడనే యాతఁడు పరుగెత్తుకొని వినయునింటికిఁ బోయి తిరిగి వచ్చి "అక్కా! ఆతఁ డింటియొద్ద లేఁడు! మనయింటికే వచ్చుననుకొనియెదను" అని చెప్పెను.

లలి—ఇన్నాళ్ళవఱకును రాలేదేమి ?

సతీ—ఎన్నాళ్ళయినది ?

అప్పుడు లలిత సుచరితకడకుం బోయి "అక్కా! మనమొకసారి గోరాబాబు తల్లిని జూచివచ్చిన బాగుగనుండును." అనియెను. వారితో మనకుఁ బరిచయము లేదుగదా యని సుచరిత సంశయించెను. గోరాబాబు తండ్రికిని దమతండ్రికిని బాల్యమిత్రత్వమునుగూర్చి లలిత జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చెను. అప్పుడు సుచరిత యుత్సాహితయై "సోదరీ! నీవుపోయి తండ్రిగారిని సెలవడుగుము!" అనియెను. నీవేపోయి యడుగవలయు నని లలిత బలవంతపెట్టెను.

తుదకు సుచరితయే పరేశుని సెలవడిగెను. పరేశబాబు నేనుకూడ వచ్చెద ననియెను. ప్రయాణము స్థిరపడినతోడనే లలితమనసు మారిపోయెను. ఎక్కడనుండియో, యభిమానమును, సంశయమును వచ్చి యామెను వెనుకకు లాగుచుండెను. ఆమె సుచరితం గాంచి "అక్కా! తండ్రిగారితో నీవు పొమ్ము! నేను రాను!" అనియెను. సుచరిత లలిత చేయి పట్టుకొని "ఇదియేమి! నీవు లేక నేనొంటిగాఁ బోవుదునా! అమ్మవు గాదా! సోదరివి గాదా! రా తల్లీ! గోలపెట్టకుము!" అనియెను.

లలిత బలవంతముచే బయలుదేరెను. కాని యామె వినయునిచే విజితయైనది! వినయుఁ డామెయింటికి వచ్చుట లేదు! అట్టివినయుని జూడఁ బోవుచుంటి ననుపరాభ

వాభిమాన మామెహృదయమును బాధించుచుండెను. వినయునిఁ జూచుటకే యానందమయియింటికిఁ దాను వచ్చినట్లు వినయుఁడు భావింపకుండుటకై లలిత యెట్లో కష్టపడి ధైర్యము వహించి వినయునివంకఁ జూడనైనఁ జూడలేదు! అతనికి నమస్కారమైనఁ జేయలేదు! అతనితో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. వినయుఁడు తనమనోభావ మానందమయి మూలమున బయల్పడుటచే లలిత యిట్లు లజ్జ చేయుచున్నదని భావించుకొనియెను. లలితకూడఁ దన్నుఁ బ్రేమించియే యుండు నని భావించుకొనుటకుఁ గూడఁ దగిన యాత్మాభిమానము వినయునకు లేదు—

తరువాత వినయుఁడు పరేశునికడనుండి వచ్చి లలిత కనపడకుండఁ దలుపుచాటున నిలిచి" పరేశబాబు బయలుదేఱినారు! మిమ్ములను రమ్మనుచున్నారు! అని చెప్పెను. అప్పు డానందమయి "అదియెట్లు? ఫలాహారమైనఁ జేయకుండఁగనే! అలస్యము కాదు! బాబూ! నీవిక్కడఁ గూర్చుండుము! నేనిప్పుడే వచ్చెదను! వెలుపల నిలువఁబడియెద వేమి? లోపలికి రమ్ము!" అనియెను. వినయుఁడు లోనికి వచ్చి దూరముగాఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు లలిత సహజభావముతో "వినయబాబూ! మీరు మీమిత్రుఁ డగుసతీశుని మిత్రిత్వమును బూర్తిగా వదలుకొంటిరో లేదో తెలిసికొనుటకై వాఁడు నేఁటియుదయమున మీయింటికిఁ బోయినాఁడు!" అనియెను.

ఆకస్మికముగ దైవవాణి నాలకించినమానవునిం బోలి వినయుఁడు విస్మితుఁడై యదరిపడియెను. ఆభావ మందులకు స్పష్టపడుటచే నాతఁడు లజ్జితుఁ డయ్యెను. స్వభావసిద్ధ మగునైపుణ్యముతో నాతఁడు బదులు చెప్పలేకపోయెను. అతఁడు తన మొగంబునను, గర్ణమూలములను గెంపు గదుర "సతీశుఁడు మాయింటికిఁ బోయెనా? నేనింట నుండుటలేదు!" అనియెను.

లలిత యీచిన్నిమాటకే వినయునిహృదయ మపరిమితానందభరిత మయ్యెను. ఒక్కనిమిషములో నిశ్వాసనిరోధక మగుదుస్స్వప్నముంబోలియున్న యాతని ప్రబల సంశయ మంతయును దూరమైపోయెను. ఇంతకంటె నాతని కీప్రపంచమునఁ గోరఁ దగినదేమియు లేదు. అతఁ డప్పుడు తనలో "బ్రదికితిని! లలితకుఁ గోపము లేదు! నాయందట్టి సందేహమును లేదు!!" అని యనుకొనియెను. క్రమముగా సమస్తనిర్బంధములును వదలిపోయెను. సుచరిత నవ్వుచు "వినయబాబూ! నీవు మమ్ములను భీకర నఖదంతశృంగములుగల క్రూరజంతువులుగను, నాయుధపాణులగు దస్యులుగను సంశయించుచున్నట్లున్నావే!" అనియెను.

వినయుఁడు "ఈప్రపంచమున బూకరించి మాటాడఁజాలక యూరకుండువారే యపరాధు లగుచుందురు! సోదరీ! నీమాట బాగుగ లేదు. నీవు దూరముగఁ బోయి దూరమైతి రని యితరులపై నేర మారోపించుచున్నావు" అనియెను. వినయుఁడు సుచరితను సోదరీయని పిలుచుట యిదే మొదటిసారి. ఆపిలుపు సుచరితచెవుల కమృతమువలెనుండెను. ప్రథమదర్శనమునందే యామె కాతనిపై సౌహృద్యము కలిగెను. అది యిప్పుడు సంపూర్ణ మయ్యెను.

అనుటయు వినయుఁడు పట్టాలుగ లలితకును నాకును వివాహ సంబంధ మని శాస్త్రఘటనాక్రమముచే నిప్పుడు నే నామెను బెండ్లియాడకున్నచో సమాజమునం దామె బ్రతికియున్నంతవరకు ననర్థకాపవాదమునకు లోనై వెలవెల బోవలసి వచ్చునది!” అని చెప్పివైచెను.

గోరా—ఆస్థితి యెట్టిదో చెప్పుము!

వినయ—ఆ ప్రసంగము పెద్దది. క్రమముగాఁ జెప్పెదను. దాని నీవంగీకరింపక తప్పదు!

గోరా—మంచిది. అట్లే యంగీకరింతును. కాని, ఘటన యనివార్య మైనప్పుడు దానివలనం గలుగుదుఃఖముకూడ ననివార్యమే యని చెప్పుచున్నాను. లలితకు సమాజమునం దవమానపడవలసియే యున్నచో నిఁక దాని కుపాయము లేదు!

వినయ—కాని యట్లు కాకుండఁ జేయునుపాయము నాచేతిలో నున్నది.

గోరా—ఉన్నచో మంచిదే. కాని సాహసించి యట్లు చెప్పినచో బాధము లేదు. అభావమున దొంగతనము చేయుట, హత్యచేయుటయును, మానవుని చేతిలోని పనులే! కాని యవి ధర్మములా? లలితగౌరవరక్షణమునకై యామెను బెండ్లియాడుటయే నీవిధాయకకృత్యము? సమాజముతో నీకుఁ బని లేదా?

వినయుఁడు తాను తనసమాజనియమము ననుసరించి బ్రాహ్మవివాహము నంగీకరింపలే దనుసంగతి చెప్పకుండఁగనే వాదించుచు నారంభించి “గోరా! నేనివిషయమున నీతో నేకీభవింపఁ జాలను. నేనొక్క వ్యక్తివంకనే చూచుచు సమాజమునకు విరుద్ధముగ మాటాడుటలేదు. వ్యక్తి, సమాజము ననునీరెంటిమీఁదనుగూడ ధర్మ మొకటి యున్నది. ఆధర్మముమీఁదనే దృష్టి నుంచవలయును. ఒక్క వ్యక్తినిగాని, యొక్క సమాజమునుగాని వర్ధిల్లఁజేయుటయే మనప్రధానకృత్యము కాదు. కేవల మేకమాత్ర మగుధర్మమును వర్ధిల్లఁజేయుటయే మనకుఁ బరమకర్తవ్యము!” అనియెను.

గోరా—వ్యక్తిసమాజములతో సంబంధములేనిధర్మమును నేనంగీకరింపను.

వినయ—నేనంగీకరింతును. ధర్మ మనునది వ్యక్తిసమాజభిత్తిపై నాధారపడి యుండలేదు. ధర్మభిత్తిమీఁదనే వ్యక్తిసమాజములు నిలిచియున్నవి. సమాజవాంఛితము లన్నియు ధర్మములే యనుట యవివేకము! న్యాయసంగతమును ధర్మబద్ధము నగు స్వాతంత్ర్యమును సమాజము నిరోధించినచో నట్టినిరోధము నుల్లంఘించుటయే కర్తవ్యము! నేను లలితను బెండ్లియాడుట యధర్మము కానప్పుడు—ఉచితమైనప్పుడు—అది సమాజమునకుఁ బ్రతికూలమని యెంచి యక్కార్యమును త్యజించినచో నే నధర్మము చేసినట్లే యగును.

గోరా— ధర్మాధర్మములు నీయొక్క నియందే యిమిడి యున్నవా ? ఈవివాహము వలన నీకుఁ గలుగఁబోవు సంతానమునకు ఘనికి యెచ్చట నుండునో యాసంగతి నాలోచింపవలదా ?

వినయ— ఇట్టి యూహలచేతనే మానవులు సామాజిక మగునధర్మమునకు శాశ్వతత్వముం గూర్చుచున్నారు. అట్లయినచోఁ బ్రతిదినమును పెద్దదొరగారితన్నులను దినుచు సహించుచున్న పేదయుద్యోగిని మనల మేల నిందింపవలయును ? అతఁ డట్లు సహించుట తనబిడ్డలకొఱకే గాదా ?

పూర్వము వినయుఁడు గోరాతో నింతవఱకు వచ్చి వాదించుట లేదు. కొలఁది దినములనుండి యాతనిహృదయము సమాజవిచ్ఛేదముంగూర్చి శంకించుచు సంకుచితమై పోవుచుండెను. ఈవిషయమున నాతఁ డింతవఱ కేమియును వితర్కించుకొనలేదు. ఇప్పుడు గోరాతో వాదముకలుగకున్నచో వినయునిహృదయము తనచిరసంస్కారానుసారం బగు ప్రవృత్తికి భిన్నముగనే పోయి యుండును కాని తర్కించినకొలఁదియు నాతనిప్రవృత్తి కర్తవ్యబుద్ధిని దోడుచేసికొని ప్రబలముకాఁజొచ్చెను— క్రమముగా వాదము ప్రబలిపోయెను. ఇట్టివిషయములందు గోరా యుక్తులకొఱకుఁ జూచువాఁడు కాఁడు. అతఁడు బలవంతముగఁ దనయుద్దేశమునే చెప్పుచుండును ఆబలముచేతనే గోరా యిప్పుడు వినయునియుద్దేశముల నన్నిటిని ఖండింపఁజూచెను గాని సాగలేదు. ఒకవంక గోరాయును, మఱియొకవంక వినయుని మతము మాత్రమును నిలిచి పోరాడినంతకాలము వినయుఁడే యోడిపోవుచుండెను. కాని యిప్పుడు రెండుపక్షములందును వాస్తవముగా మానవులే యుండిరి— గోరా యిప్పుడు వాయుబాణముచే వాయుబాణమును నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఇప్పుడు వాఁడిబాణము వచ్చిపడుచోటున వేదనాపూర్ణమగు మానవహృదయమున్నది !— తుట్టతుదకు గోరా "వినయా ! నేను నీతో విశేషముగ వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. ఇది మనసుచేఁ దెలిసికొనఁదగినదే గాని వాదింపఁదగినది కాదు. నీవు బ్రాహ్మకన్యకను బెండ్లియాడి నీదేశీయులతో వేఱుపడఁదలంచుట నాకు మిగులఁ గష్టముగానున్నది. ఈపని నీవు చేయఁగలవు. నేనెంత మాత్రమును జేయఁజాలను. ఇచ్చటనే నీకును నాకును భేదమున్నది. జ్ఞానమునందు గాని బుద్ధియందుఁ గాని మనకు భేదము లేదు. నేను ప్రేమించుచోట నీప్రేమ లేదు. నీవు నీముక్తికొఱకు దేనిని నిర్భయముగా ఖండింపఁదలఁచితివో యది నాకు నాడీస్థానము ! నేను భారతవర్షమునే వాంఛింతును. దానిని నీవెంతదూషించినను, యెంతతిట్టినను నేను దానినే కోరెదను. నాకంతకంటెఁ బ్రియమైన దేదియును లేదు. దానికి లేశమాత్రమైనను నష్టము కలుగుపని యేదియును నేనుచేయఁజాలను!" అనియెను.

వినయుఁడేదో ప్రత్యుత్తరము చెప్పఁబోవుచుండఁగా గోరా మరల నందుకొని "వలదు వినయా! నీవు నాతో వృథావాదము చేయవలదు! ప్రపంచ మంతయును భారతవర్షమును త్యజించి యవమానించుచున్నను నేనావమానితమైన భారతవర్షముతోఁ గలసి యాసీనుఁడ నయ్యెదను! జాతిభేదములును, కుసంస్కారములును, విగ్రహారాధనములును గలభారతవర్షమే నాకుఁ బ్రియమైనది! నీవు దీనికి భిన్నుఁడవు కాఁదలఁచినచో నాకును భిన్నుఁడవే!" అనిచెప్పి గదినుండి వెలుపలికి వచ్చి పచారు చేయుచుండెను.

వినయుఁడు మౌనముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి చాలమంది పెద్దమనుష్యులు నీకొఱకు వేచియున్నారని గోరాకుఁ జెప్పెను. తప్పించుకొనిపోవుట కుపాయము దొరకినదని యెంచి గోరా యటనుండి వెడలిపోయెను. అందఱితోఁ గూడ గోరాను దర్శించుటకై అవినాశుఁడును వచ్చి యుండెను. అవినాశునకుఁ గోపము వచ్చియుండు నని గోరా యనుకొనెను గాని యాతనియందుఁ గోపలక్షణము లేవియు నగపడలేదు. అంతేకాక యుత్సాహముతో నవినాశుఁ డందఱియెదుటను గోరాను బ్రశంసించుచు "ఈ గౌరమోహనబాబునందు నాభక్తిభావము ద్విగుణీకృతమై పోయినది. ఇంతకాలమువఱకు నేనీతని సామాన్యునిగాఁ దలంచితిని. కాని నిన్నటిదినమున నీతఁడు మహాపురుషుఁడని తెలిసికొంటిని. మేమీతని సన్మానింపఁబోయినప్పు డీతఁడు స్పష్టముగా వలదని వారించెను. ఈకాలమునం దట్లు చేయువా రెందఱున్నారు? ఇది సాధారణకృత్యమా?" అనియెను.

గోరామనస్సిదివఱకే వికలమై యుండెను. కాని పైనవినాశుని యుత్సాహవాక్యములచే నాతనియెదలు మండిపోవుటయు, గోరా యసహిష్ణుఁడై "మీరు భక్తిరూపమున నన్నవమానింపఁదలఁచితిరి! యిట్టి లజ్జాకర మగుపద్ధతిని నేను నిషేధింతు ననియే మీరెఱుంగకపోయితిరి. ఇంతేకాక యానిషేధమునే మహాపురుషలక్షణముగా భావించుచుంటిరి. మీరందఱును మనయీదేశమును వేషధారిసమాజముగా భావించితిరా? ఇందఱును బొట్టకొరకు నటించుచున్నవారలేనా? సత్యముగఁ బనిచేయువా రిందొక్కరును లేరా?— మీరు నాతోఁ జెలిమిచేసినను సరే— జగడమాడినను సరే— కాని నన్నుఁ గూర్చి యెంతమాత్రమును స్తుతిచేయవలదు!" అనియెను.

అవినాశునిభక్తి మఱియును పెరిగిపోయెను! అతఁడు నవ్వుచు గోరావాక్యములయందలి చమత్కారమచ్చట నున్న యందఱిహృదయముల నాకర్షించునట్లు భావప్రదర్శనము చేయుచు "మహాపురుషా! మేమందఱమును నీవలెనే నిష్కాములమై భారతవర్ష సనాతన గౌరవరక్షణమునకై యాత్మసమర్పణముం గావింపఁజాలునట్లు మమ్ముల నాశీర్వదింపుము!" అని పలుకుచు గోరాపాదధూళిని గైకొనబోవుటయు

నాతఁ డించుక రోఁసరిల్లెను. అప్పు డవినాశుఁడు "బాబూ! నీవు మావలన నెట్టి సన్మానమును గైకొనలేదు! కాని మాయానందమునకుఁగూడ విముఖుఁడవగుట యుచితమా? మేమందఱమును నీతోఁ గలసి భుజింపవలయునని నిశ్చయించుకొంటిమి. దీనికి నీవు సమ్మతింపవలయును!" అనియెను.

గోరా — నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనకుండ మీతోఁగలసి భుజింపఁజాలను.

ప్రాయశ్చిత్తమా! అవినాశుని నయనద్వయము ప్రదీప్తమై పోయెను. అప్పు డాతఁడు "ఈసంగతి మాకెవ్వరికిని దోఁచనే లేదు! కాని గౌరమోహనబాబు పాటింపని హిందూమతవిధాన మెక్కడియును లేదే!" అనియెను. "అది బాగుగనున్నది! ప్రాయశ్చిత్తదినముననే యాతనితోఁ గలసి భుజింపవచ్చును! ఆదినముననే దేశమునందలి పెద్దపెద్దపండితుల నందఱను బిలువవచ్చును. హిందూధర్మ మింకను సజీవమై యున్నదని గోరాబాబుప్రాయశ్చిత్తనిమంత్రణములనే ప్రచారము కాఁగలదు!" అని యందఱును నిశ్చయించుకొనిరి.

ప్రాయశ్చిత్త మెప్పు డెక్కడఁ జేయవలయు ననుప్రశ్న కలిగెను. అప్పుడుగోరా "ఒకమిత్రుఁడు గంగాతీరోద్యానమున నిక్కార్యము దీర్చుటకుఁబ్రస్తావించెను. దీనికగువ్యయమంతయు సమాజమువారే భరించునట్లు స్థిరమయ్యెను!" అనియెను. అందఱును వెడలిపోవునప్పు డవినాశుఁడు వారి నొక్కించుక యాఁపి "గౌరమోహనబాబునకుఁ గోపము వచ్చిననుఁ బొంగిపోవుచున్న యానందముచే నే నొక్కమాట చెప్పక యుండఁజాలను! పరమేశ్వరుఁడు వేదోద్ధరణమునకై పుణ్యభూమి యగునీభారతవర్షమున జన్మించెను; అట్లే మతోద్ధరణమునకై యీవిధముగా నవతరించెను. ఈప్రపంచమున మనభారతదేశమునందే యాఱుఋతువులును సమముగఁ దిరుగుచున్నవి. ఇచ్చటనే కాలానుసారముగ నీశ్వరుఁ డవతరించుచున్నాఁడు! ఇంకను నవతరింపఁగలడు! ఈసత్య మిప్పుడు మనకుస్పష్టపడుటచే మనము ధన్యులము! సోదరులారా! కీర్తింపుఁడు! గౌరమోహనునకు జయ! — అనియెను. అవినాశునియుపన్యాసమువలన నుత్సాహముతో నందఱును జయధ్వనులం గావించిరి. గోరా పీడితహృదయముతో నటనుండి వెడలిపోయెను.

జైలునుండి విడివడిన మొదటిదినముననే గోరాహృదయము బ్రిబలవిచార మాక్రమించుకొనియెను. ఆతఁడు జైలులో నున్నప్పుడుకూడ నూతనోత్సాహముతో దేశమునుగూర్చి పనిచేయవలయునని చాలసారులు సంకల్పించుకొనియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు తనలో "అయ్యో! నాదేశ మెక్కడనున్నది? అది కేవలమును నాయొక్కని చింతనే యున్నదా? నాజీవితసంకల్పము లన్నిటినిగూర్చి యాలోచించు నాబాల్యమిత్రుఁ డగువినయుఁ డిప్పుడొకయువతిని బెండ్లియాడుటకై తనదేశసంబంధము లగు

భూతభవిష్యములను దనవిగానట్లుగా వేఱుచేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు! తమసమాజములోనివాఁడె నగుచున్నంతకాలమునుండి వీరందఱును వెలిఁగిపోయిరియును ధర్మోద్ధరణమునకై జనించినయవతారముగా భావించుచున్నారు! నేను కేవలమును శాస్త్రమూర్తినేనా? భారతవర్షమున కిఁక నెప్పటికి ప్రాణమే లేదా? మద్భుతువులు! భారతవర్షమున మద్భుతువులున్నవి. ఆమద్భుతునవ్యంత్రిమునందే యవినాశుఁడు చెప్పిన ఫలము లభించినచో సంవొకటి రెండుఋతువులు తప్పిపోయినను నష్టములేదు!' అని భావించుకొనుచుండెను.

ఇంతలో సేవకుఁడు వచ్చి యమ్మగారు పిలుచుచున్నారని చెప్పెను. గోరా యదరిపడి తనలోఁదానే 'అమ్మ రమ్మనుచున్నది' అని యనుకొనియెను. ఆపిలుపులో నాతని కొకనూతనార్థము వినఁబడియెను. అతఁడు తనలో 'ఏది యెట్లయినను నాకు మాయమ్మ యున్నది! ఆమెయే నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమెయే నన్నందఱితోడను గలుపుచున్నది! నావారందఱు నామెయింటనే నాకొఱకు వేచియుందురు. జైలునందున్నప్పుడుకూడ నేను మాయమ్మపిలుపును వింటిని; అన్నపూర్ణామూర్తిని దర్శించితిని! జైలువెలుపలఁగూడ మాయమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమెదర్శనమునకై పోవుచున్నాను!' అని యనుకొనుచు గోరా యాశీతకాలమధ్యాహ్నాకాశమువంకఁ బరికించి చూచెను. ఒకవిధముగా వినయునియందును, మఱియొకవిధముగా పరేశునియందును గోరాకుఁ గలవిరుద్ధభావము నిమిషములో మాయమైపోయెను. ఆమధ్యాహ్నసూర్యాలోకమున భారతవర్షము చేయెత్తిపిలుచుచున్నట్లుండెను. ఆసముద్రవిస్తృతంబు లగు నదీపర్వతజనపదంబు లప్పుడు గోరాకుఁ బ్రత్యక్షంబులయ్యెను. అనంతము లగుదిగంతములనుండి యొకనిర్మలతేజము వెలువడి యాభారతవర్షమును జ్యోతిర్మయముగఁ జేసివైచుచుండెను. గోరాహృదయ మానందపూర్ణమైపోయెను. అతనికన్నులు నిండిపోవుచుండెను. అతనిహృదయమునం దెట్టినిరాశయును లేకుండఁబోయెను. భారతవర్షముంగూర్చిన దూరఫలదాయకంబగుననంతప్రయత్నమునకై యాతనిప్రకృతి యానందముతో సంసిద్ధమైయుండెను. ధ్యానముచేఁ గాంచుచున్న భారతమహిమను ప్రత్యక్షముగఁ గాంచఁజాలనైతినని ననువిచార మాతనికి లేశమాత్రమును లేకుండెను. అప్పు డాతఁడు మాటిమాటికిని దనలో 'అమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది! ఆయన్నపూర్ణ—ఆజగద్ధాత్రి వసించియున్న చోటికే—చాలకాలమునకైనను నిమిషములోనైనను, మరణాంతరమైనైనను, జీవితమధ్యమునందైనను నేను పోయెదను. మహామహిమాన్విత మగుభవిష్యమిప్పుడు దీనంబును, హీనంబును నగువర్తమానమును సంపూర్ణసార్థకముగను, సముజ్జ్వలముగను జేసియున్నది. నేనచ్చటికే పోయెదను. ఆయతిదూరమునుండి ఆయతిసమీపమునుండి మాయమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది!' అని యనుకొనుచుండెను. ఈయానంద

మధ్యమున గోరా వినయాదిశాశీసంయోగముం గాంచినట్లుండెను; వారతనికిఁబరులుగాఁ దోఁచుటలేదు. ఇప్పటి స్వల్పము లఘువైకల్యవిరుద్ధభావములును ననంత మగు చరితార్థతయం దెచ్చటనో విలీనములైపోయెను !

గోరా యానందమయి మందిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడాతనివదన మానందోజ్జ్వలమై యుండెను. అతనిదృష్టి యెదుటనున్న సమస్తవస్తువులను దాఁటి యొకదివ్యమూర్తియందు లగ్నమై యుండెను ! అందుచేతనే గోరా తనతల్లిచెంత నింకొకరు కూర్చుండియున్న సంగతి మొట్టమొదట నాకస్మికముగాఁ దెలిసికొనఁజాలకపోయెను!

సుచరిత చటాలున లేచి గోరాకు నమస్కరించెను. గోరా విస్మితుఁడై "ఇదిగో నీవెప్పుడు వచ్చితివి ? కూర్చుండుము !" అనియెను. సుచరిత రాకకు విశేష కారణముండు నని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. ఒకప్పుడు గోరా సుచరితకు విముఖుఁడుగనే యుండెను. అతడు కష్టపడి పనిచేయుచుఁ దిరుగుచున్నంతకాలము సుచరితమాట తన మనసులోఁ బడకుండఁ జేసికొనియెను. కాని జైలునందున్నప్పుడు మాత్రము గోరా సుచరితను స్మృతిపథమునకు దూరముగఁ జేయఁజాలకపోయెను ! అతఁడు భారతవర్షమున స్త్రీలుకూడ నున్నారనుమాటయే భావించియెఱుంగని దినములుగూడ నున్నవి ! ఈ సత్య మింతకాలమునకు సుచరితయందే నూతనముగ నుదయించెను. ఒక్కనిమిషములో నింతటి పురాతనప్రబలసత్యము నాకస్మికముగ గ్రహించి దాని యాఘాతముచే గోరా బలిష్ఠప్రకృతియంతయును గంపితమైపోయెను. అతఁడు జైలునందుండి వెలుపలనున్న సూర్యాలోకమును, నిరాతంకవాయుప్రచారమును గాంచుచున్నప్పుడు జగమంతయును దనకర్మక్షేత్రముమాత్రమే కాదనియు, నది కేవలమును బురుషసమాజభూషితమే కాదనియుఁ దెలిసికొనియెను. అప్పుడాతఁడెట్లో ప్రయత్నించి సుందర మగు నీబహిస్సంసారమునం దధిష్ఠించియున్న యిరువురు దేవతల ముఖమండలములనుమాత్రమే భావించి ధ్యానించుచుండెను! సూర్యచంద్రనక్షత్రకాంతు లావదనములపైఁ బ్రసరించుచుండెను ! సుస్నిగ్ధసుందరనీలాకాశ మాముఖములనే పరివేష్టించి యుండెను ! అందొకటి యాతని కాజన్మపరిచితమగుమాతృవదనమండలము ! మఱియొకటి నూతనపరిచితంబును, విజ్ఞానవిలసితంబును నగునమ్రసుందరవదనమండలము !

జైలునందలి యానిరానందసంకీర్ణతామధ్యమునందుఁగూడ గోరా యీముఖస్మృతిని నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఈధ్యానమువలనం గలిగినపులకతే యాతనికిఁ గారాగృహమును ముక్తిక్షేత్రముగఁ జేసివైచుచుండెను; కారాగృహకఠినబంధన మాతనికి ఛాయామయమిథ్యాస్వప్నతుల్య మైపోవుచుండెను; ఆతనిస్పందితహృదయమునందలి యతీంద్రియతరంగములు కారాగృహప్రాచీరములను భేదించుకొనిపోయి యాకాశమున వినిలీనములై యచ్చటి కల్పకుసుమపల్లవములం దూఁగుచు మరలఁ బ్రాపంచికకర్మక్షేత్ర

ముగ విలాసవిహారంబు గావించుచుండెను!—ఇట్టికల్పనామూర్తికి స్వరూపముగలసిన పని లేదని గోరా యనుకొనియెను. అందుచేతనే స్త్రీ శీలవిషయములు నాత్మస్మృతిని నిషేధింపకుండెను. వాస్తవపదార్థమునకుమాత్రమే భయపడవలయునని గోరా యభిప్రాయము!

గోరా జైలు విడిచి వచ్చినంతనే పరేశునిఁ గాంచెను. తోడనే యాతనిహృదయ మానందోచ్ఛ్వసిత మయ్యెను. ఆయానందము పరేశునిం గాంచుటచేతనే కలిగినది కాదు!—దానితోఁ గొలఁదిదినములనుండి యాతనిమనసునం దున్న స్మృతియును, నాకర్షణమును సమ్మిళితమై యుండెను! ఈసంగతి యాతనికి మొట్టమొదటఁ దెలియలేదు; కాని క్రమముగా బోధపడియెను. ఆతఁడు స్టీమరునుండి వచ్చుచున్నప్పుడే పరేశబాబు కేవలము దనగుణములచేమాత్రమే నన్నాకర్షించుట లేదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను.

ఇన్నాళ్లకు గోరా మరల నడుము కట్టుకొని నిలిచెను. ఆతఁడు స్టీమరుపైఁ గూర్చున్నప్పుడే "ఇఁక నేనెన్నటికిని లొంగను! నాహృదయమున కేవిధమగుమాత్రపు నిరోధమును గూడ లేనంతదూరము వఱకును బోయెదను" అని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్టిస్థితిలోనే గోరాకు వినయునితో వాదము కలిగెను. వియోగాంతమునఁ గలసి కొన్నమిత్రులలో నింతటి ప్రబలవితర్కము కలుగుట యసంభవము! కాని యిప్పుడా తర్కమధ్యమునం దాతఁడు తన్నుఁగూడ దర్శించుకొనుచుండెను. ఆతర్కమూలముననే గోరా తనప్రతిష్ఠాస్థానమును దనలోనుండి స్పష్టముగాఁ గైకొనియెను. అందుచేతనే గోరా యప్పు డంత తీవ్రముగా మాటలాడెను. అట్టితీవ్రభావముం జూపుట యాతని కావశ్యకమయ్యెను. ఆతీవ్రభావము వినయునిహృదయమున విరోధభావమును విజృంభింపఁ జేసినప్పుడు—గోరాయుద్దేశముల నన్నింటిని వినయుఁడు ఖండింపఁ దలఁచియున్నప్పుడు—గోరానిర్బంధము క్రమముగా మించి వినయునిహృదయమంతయును విద్రోహముపూరితమై పోయినప్పుడు—గోరా తన్నుఁ గొట్టుకొని తనయాఘాతమునకుఁ బ్రాబల్యముం గల్పించెను! ఇట్లు జరుగునని వినయుఁ డనుమానించియైనను లేదు!

వినయునితో వాదించుటయైనతరువాత గోరా తనలో "నే నీరణక్షేత్రమునుండు వెనుకఁ దిరిగినచో లాభము లేదు! నాప్రాణభయముచే నేను వినయుని విడిచినచో నిఁక నాతనికి రక్షణము లేదు!" అని నిశ్చయించుకొనెను.

౭౫

గోరామన సిప్పుడు భావావిష్టమై యుండెను. ఇప్పుడాతఁడు సుచరిత నొకవ్యక్తిగాఁ జూచుటలేదు; భావమూర్తిగాఁ జూచుచుండెను. భారతనారీప్రకృతి యంతయును సుచరితయందు మూర్తీభవించి యాతనికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. భారత గృహమునఁ బుణ్యమును, సౌందర్యమును, ప్రేమయు, మాధుర్యమును, పవిత్రతను

వరిల్లఁజేయుటకే యీయావిర్భావము! ఏలక్ష్మీదేవి భారతవర్షమునఁ బిల్లలను బెద్దలనుగాఁ జేయుచుండెనో, రోగుల కుపచారములు చేయుచుండెనో, ఆర్తుల నూఱడించుచుండెనో, నీచులకుఁగూడఁ బ్రేమగౌరవస్థానములను బ్రసాదించుచుండెనో, ఏదేవి దుఃఖపరితులయందుఁగూడ దీనతఁజెందైనను ద్వేషించి యవమానింపకుండెనో, ఏదివ్యమూర్తి మనముఁ బూజార్హ యయర్హ్యుని మనలో నయోగ్యునిగూడఁ బూజించుచుండెనో, ఏదేవీమూర్తి తననిపుణసుందరహస్తద్వయమును సేవలమును మనకార్యములకొఱకే వినియోగించుచుండెనో, చిరసహనశీలంబగు నేరాజ్యేశ్వరి శాంతపరిపూర్ణప్రేమామృతమును బరమేశ్వరుఁడు మనకొఱ కవదానరూపమునఁ బ్రసాదించియుండెనో యట్టిలక్ష్మీసంబంధమగు నొకతేజమే యిప్పు డానందమయిపార్శ్వమున మూర్తీభవించి యున్నట్లు గోరా కనుంగొని యానందమగ్నహృదయుఁ డాయెను. "మన మీ మెవంకిఁ జూచుటయే లేదు! మేమె నన్నిటికంటెను వెనుకకుఁ ద్రోసివైచితిమి! ఇంతకంటెను మనకు దుర్గతి యేమైన నున్నదా? దేశమాత యనిన నీమెయే! సమస్తభారతనిగూఢస్థానమునకు, ప్రాణనికేతనమున, శతదళపద్మాసనాసీనయై యున్న దేవి యీమెయే! మనమే యీమెకు సేవకులము! దేశమున కీదుర్గతి యీమె నవమానించుటచేతనే! ఈయవమానముంగూర్చి యుదాసీనుల మగుటచేతనే మనపౌరుషమిప్పుడు లజ్జితమై పోయినది!" అని భావించుకొనఁదొడఁగెను.

గోరా తనలోఁదానే యాశ్చర్యపడియెను. స్త్రీలతో సంబంధములేని యసంపూర్ణమగుభారతవర్షమునే తాను భావించుచున్నట్లు గోరా కింతవఱకుఁ దెలియదు. నారీమూర్తి కేవలము ఛాయామయ మనియే భావించి యాతఁడు దేశసంబంధమునం గావించు కర్తవ్యములం దన్నిటియందును నేదియో యొకవిధమగునభావమే యుండెను. అందు శక్తియున్నది గాని ప్రాణము లేదు! అందు మాంస మున్నది గాని, నరము లేదు. స్త్రీజనమును దృణీకరించి మన మెంతవఱకు దూరము చేయుచుందుమో మన పౌరుషముకూడ నంతవఱకు విశీర్ణమై వినష్టమైపోవు నని గోరా యిప్పు డొక్కనిమిషములో గ్రహింపఁ గలిగెను! అందుచేతనే గోరా సుచరిత నెప్పుడు వచ్చితి వని పరామర్శించెను. అది కేవలము గౌరవపరామర్శయే కాదు! అతనిజీవితమున నూతనలబ్ధమగు నొకయానంద మందుసంపూర్ణముగ నిండి యున్నది!

కారాగృహకష్టచిహ్నములు గోరాశరీరమున నగపడుచుండెను. అతఁడు మునుపటికంటెఁ జిక్కియుండెను. జైలుభోజన మాతనికి సరిపడక యీనెల యంతయు నుపవాసప్రాయముగనే యుండెను. అతని దేహమున సముజ్జ్వలశ్వేతకాంతి యించుక మ్లానమైయుండెను. పొట్టిగఁ గత్తిరింపఁబడిన శిరోజములమూలమున నాతనిముఖకార్శ్యము మఱింత యధికముగఁ గానఁబడుచుండెను. గోరా శరీరకృశత్వము సుచరితహృద

యమునందు ఖేదము గల్పించెను. గోరాపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యాతనిపాదధూళిని దాఁ గొనవలయునని యామెకుఁ దోఁచెను. భూమమును గమిగలునుగూడ నెంతమాత్రమును గానరాకుండ బ్రజ్వరిల్లుచున్న పవిత్రాగ్నిజ్వాలవలె గోరా యామెకన్నుల కగపడుచుండెను. కరుణామిళిత మగు భక్త్యావేశముచే సుచరితహృదయము కంపించి పోవుచుండెను. అందుచే నామె యేమియుఁ బలుకఁజాల కుండెను.

అప్పు డానందమయి "గోరా! ఒకయాఁడబిడ్డ యున్నచో నెంతసుఖమో నేనీసారి బాగుగఁ దెలిసికొంటిని! నీవు జేసినదినములలో నీమె నాకెన్నివిధముల నాఱట కలిగించినదనుకొన్నావు! నాకిదివఱకీమె పరిచయమే లేదు! కాని—దుఃఖసమయము లీప్రపంచమున గొప్పవారితోడను, మంచివారితోడను బరిచయము గల్పించును. దుఃఖమునకుఁ గూడ నిట్టిగౌరవ మొకటి యున్నట్లు నేనిప్పుడు తెలిసికొనఁగలిగితిని! దుఃఖమునకు శాంతిని బరమేశ్వరుఁ డెచ్చట దాఁచియుంచెనో యెల్లసమయములయందును దెలిసికొనజాలకపోవుటచేతనే మనము దుఃఖము ననుభవించుచుందుము!—అమ్మా! నీవట్లు సిగ్గుపడియెదవుగాని, దుఃఖసమయమున నీవు నాకుఁ గల్పించినసుఖమును గూర్చి నీయెదుట నేచెప్పకుండ నెట్లుండఁగలను?—" అనియెను. గోరా గభీర కృతజ్ఞతాదృష్టితో సుచరితలజ్జితవదనమువంక నొకసారివీక్షించి యానందమయి నుద్దేశించి "అమ్మా! ఈమె నీదుఃఖసమయమున నీదుఃఖమును బంచుకొనుటకై వచ్చినది! మరల నీసుఖదినమున నీసుఖమును వర్ధిల్లఁజేయుటకై వచ్చినది! ఉదారహృదయుల యకారణసుహృద్భావము లిట్టివేకావా!" అనియెను.

వినయుఁ డప్పుడు సుచరితసంకోచభావముం గాంచి "సోదరీ! దొంగ దొరకినప్పుడు శిక్ష తప్పునా? ఇప్పుడు నీవిందఱి యెదుటను బట్టుబడితివి! దానిఫలము ననుభవింపక యెట్లుతప్పించుకొనిపోయెదవు? నాకు నీసంగతి యిదివఱకే తెలియును. కాని వెల్లడింపక యూరకుంటిని. ఇది యెంతకాలము దాఁగదని నేనెఱుంగుదును!" అనియెను.

ఆనం—(నవ్వుచు) నీ వెట్లూరకుందువు? ఊరకుండుస్వభావమా నీది!—అమ్మా! సుచరితా! వీనికి మీపరిచయము లైనది మొదలు మీగుణకీర్తనముం గావించుట యందలి యాశయింకను దీరుటయే లేదు!

విన—సోదరీ! వింటివా! నే నెంతటి గుణగ్రాహినో, యెంతటి కృతజ్ఞుఁడనో యిప్పుడు సాక్ష్యము లభించుచున్నది!

సుచ—అందువలనఁ గేవలము నీగుణపరిచయమే యగుచున్నది!

విన—నాగుణపరిచయము నామూలమున నెంతమాత్రము గానేరదు. నా గుణములను దెలిసికొనఁదలచినచో మాయమ్మయొద్దకుఁ బోవలయును. ఆమె యీ

విషయమున నేనుగూడ నాశ్చర్యముచే స్తంభించిపోవునట్లుగాఁ జెప్పుచుండును. అమ్మయే నాజీవితచరిత్రమును వ్రాయఁదలంచినచో నేనతిశీఘ్రముగనే మరణింపుటకు సిద్ధపడియున్నాను.

ఆనం — వింటివా వీనిమాటలు!

గోరా — వినయా! నీతల్లిదండ్రులు నీకు సార్థకనామకరణముం గావించియున్నారు!

విన — వారు నావలన నెట్టిగుణమును వాంఛించి యుండలేదు కాఁబోలును! కేవలము వినయగుణమునుమాత్రమే కోరియుందురు.

ఈవిధముగాఁ బ్రథమసంభాషణమునకు సంశయము వదలిపోయెను. వెడలిపోవునప్పుడు సుచరిత వినయునిం గాంచి "మీరొకసారి మాయింటికి రాఁగూడదా?" అనియెను. సుచరిత వినయుని రమ్మనినట్లు గోరాను రమ్మనజాలకపోయెను! గోరా యాభావమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అది యాతనికి హృదయాఘాతముకలె నుండెను. వినయుఁ డెందఱితోడను జనవుగ నుండును. కాని గోరా యట్లు మెలఁగఁ జాలఁడు! అందుకొఱకు గోరా యిదివఱ కెన్నఁడును విచారింపలేదు. ఇప్పు డాతని స్వభావమునం దట్టిసౌకర్య మభావ మైయుండెనని గోరా తెలిసికొనియెను.

౫౬

లలితవివాహముంగూర్చి యాలోచించుటకే సుచరిత తన్నుఁ బిలిచిన దని వినయుఁడు తెలిసికొనియెను. ఈప్రస్తావమును ముగించినంతమాత్రమున నీవ్యాపారము ముగియలేదు. ఇది మిగిలియున్నంతకాల మేపక్షమువారికిని నివృత్తిలేదు. ఇన్నాళ్ళవఱకును వినయుఁ డన్నిటికంటె నెక్కువగా గోరా నొప్పించుటకు యెట్లను సంగతినే యాలోచించుకొనుచుండెను. గోరాయనిన గోరామానవత్వము గాదు! ఆతని సమస్తజీవితము నాశ్రయించియున్న దృఢవిశ్వాసము! దృఢభావము! దానితోఁ బూర్తిగాఁ గలిసిపోవుటయే వినయుని కభ్యాసము. అదియే యాతని కానందము. వానితో నెట్టి విరోధ మైనను నది వినయునకుఁ దనతోడి విరోధమే!

కాని యావిషయమునఁ బ్రథమసంశయము వదలిపోయెను. వినయుఁడు లలితనుగూర్చి యొకవిషయమున గోరాతోఁ దీవ్రముగ వాదించి యుండెను. శస్త్రచికిత్స చేయుటకుఁ బూర్వము రోగిభయమునకును, భయంకరసంభావనలకును నవధియుండదు. కాని శస్త్రముచేయుట కారంభ మైనప్పుడు బాధ యగపడుచున్నను నారోగ్యసుఖముండుటచే నిదివఱ కనుగొనుచున్నంతభయము లేకుండబోవును — ఇన్నాళ్ళవఱకును దనమనసుతో నైనను దర్కించుకొనఁజాలని వినయుఁ డిప్పుడుతర్కద్వారమును

దేఱచివైచెను. ఇప్పు డాతనిమనసులో గోరాతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచుండెను. ఇప్పు డాతఁడు గోరాయుక్తులను మనసులో గల్పించుకొని వాని నెల్లవిధముల ఖండించివైచుచుండెను. గోరాతో ముఖాముఖివివాదించుట కలిగినచో నెంత యుద్రేకము కలుగునో యంతశాంతి కలుగును. కాని గోరా యీవిషయమునఁ దుదివఱకును వాదించుటలేదు. అందుచే వినయునివ్యాకులము పరితపించుచుండెను. గోరా తానొప్పుకొనక యొప్పింపక కేవలమును దీవ్రభావమును జూపుచుండెను. ఆతీవ్రత్వమునకు వినయుఁడు విసుగుఁడు గాఁజాలకుండెను! వినయుఁడు తానెట్లయినను సత్యపక్షమున నుండెదననుకొని రెండుచేతులతోడను సత్యశబ్దమును దనవ్యాదము మధ్యమునం దిముడ్చుకొని యుండెను. గోరాకుఁ బ్రతికూలముగ నొకప్రబలపక్షమును స్థాపించుట యావశ్యకము! అందుచేతనే వినయుఁ డిప్పుడు సత్యమునే చరమావలంబనముగాఁ జేసికొనియెను అట్టిసత్యము నాశ్రయింపఁ గలిగితిని గదా యనియే వినయునకు విశేషమగు నాత్మగౌరవము కలిగెను. అందుచేతనే వినయుఁ డపరాహ్ణసమయమున సుచరితయింటికి నిస్సంకోచముగాఁ దఱమెత్తుకొని పోయెను. వినయుఁడు తానునిలిచినది సత్యపక్షమో, మఱియేపక్షమో నిశ్చయించుకొనుటకుఁ దగినయవస్థలో లేఁడు!

హరిమోహిని వంటచేసికొనుచుండెను. వినయుఁడు వంటయింటిగుమ్మముకడకుఁ బోయి బ్రాహ్మణకుమారుఁ డగుటచే మధ్యాహ్నభోజనము పెట్టవలసినబాధ్యతను సూచించి మేడమీఁదికిఁ బోయెను. సుచరిత యప్పుడు కుట్టుపని చేసికొనుచుఁ గన్నులను వంచి కరాంగుళులఁ గదలించుచునే యోచించి "వినయబాబూ! అంతరంగికబాధ లేనప్పుడు బహిఃప్రాతికూల్యము నేల లక్ష్యము చేయవలయును?" అనియెను.

గోరాతో వాదించునప్పుడు వినయుఁ డీవిషయమున విరుద్ధయుక్తిప్రయోగము గావించెను, ఇప్పుడు సుచరితతోఁ గూడ నట్లే మాటాలాడెను. ఇట్టిచో గోరాతో వినయునకభిప్రాయభేద మున్నదని యెవ్వరనుకొనగలరు? వినయుఁడు సుచరితం గాంచి "సోదరీ! బహిరంతరాయము లంతబాధాకరములు కావని నీకు దోఁచుచున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—దానికి గారణ మున్నది! మాయాతంకములు కేవలము బాహ్యములే కావు. మాసమాజము మాధర్మవిశ్వాసముపై నిలిచియున్నది. కాని మీసమాజమున మీబంధము కేవలము సాంఘికనియమము ననుసరించి యుండును! అందుచేతనే లలిత తన సమాజమును ద్యజించుటచే నామె కెంతకష్టము కలుగునో మీరు మీసమాజమును విడుచుటచే నంతకష్టము కలుగదు!

మత మనునది మానవవ్యక్తికి గృతసాధనీయ మనియు, దానిని సమాజముతో సమ్మేళనము చేయుట యుచితము కాదనియు వినయుఁడు వాదింపఁదొడంగెను. ఇంతలో సతీశుఁ డొకయుత్తరమును, నొకవార్తాపత్రికను దీసికొని యచ్చటికివచ్చి వినయునిం గాంచి యుత్సాహముతో నాశుక్రవారము నెట్లయిన నాదివారముగాఁ జేసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను. చూచుచుండఁగనే సతీశునకును వినయునకును సంభాషణము ముదిరిపోయెను. ఈయవకాశమునందు సుచరిత లలిత పంపినచీటిని, బత్రికను జదువఁదొడంగెను.

ఆవార్తాపత్రికయందు “ఒక ప్రసిద్ధబ్రాహ్మకుటుంబము హిందూకుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁ దలఁచియుండఁగా హిందూయువకుని యసమ్మతిచే నావ్యాపారము చెడిపోయినది!” అనువిషయముం గూర్చి హిందూయువకునినిష్ఠతో బ్రాహ్మకుటుంబశోచనీయదౌర్బల్యమును బోల్చి యాక్షేపోక్తులు ప్రకటింపఁబడియుండెను.

సుచరిత యెట్లయిన నీవివాహమును సంఘటింపవలయు నని నిశ్చయించుకొనియుండెను. కాని యది యీయువకునితో వాదించినంతమాత్రమున జరుగునది కాదు. అందుచేతనే యామె లలిత నొకసారి రమ్మని చీటివ్రాసెను. వినయుఁ డిచ్చటనే యుండె నని యందు వ్రాయలేదు!—ఏపంచాంగమును, నేగ్రహనక్షత్రసమ్మేళనమును శుక్రవారము నాదివారముగాఁ జేయఁజాలకుండుటచే సతీశుఁడు తప్పక బడికిఁ బోవలసినవాఁ డయ్యెను. సుచరితయును “వినయబాబూ! స్నానము చేసి వచ్చెదను! ఇంచుకసేపు పాఁగుము.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

వాదము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు సుచరితగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న వినయునియంతరంగమున యౌవనపౌరుషము జాగరితమగుచుండెను. తొమ్మిదిగంటలయ్యెను. వీధిలో జనకోలాహలము లేదు. సుచరిత వ్రాఁతబల్లపై నున్న చిన్నగడియారము టిక్కు టిక్కుమనుచుండెను. అగృహసంబంధమగునొకప్రభావ మాతని నాక్రమించుచుండెను. ఆగదియందలి ప్రతివస్తువుఁగూడ నాతనిఁ బలుకరించుచున్నట్లుండెను. ఆచక్కనివ్రాఁతబల్ల, ఆకుట్టుపనుచేసికొనుకుర్చీ, దానిక్రింద బరుపఁబడిన కృష్ణాజినము, గోడపై వ్రేలాడుచున్న యొకటి రెండు చిత్రపటములు, వెనుక నెఱ్ఱశాలువుచే మూయఁబడినపుస్తకములబీరువా—యివి యన్నియును వినయునిహృదయమధ్యమునం దొకవిధమగు వింతసంగీతమును ధ్వనింపజేయుచుండెను. ఆగదియం దంతటను నేదియో యగోచరమగు సౌందర్యరహస్యము నిండియున్నట్లుండెను. ఆగదియందు నిర్జనమధ్యాహ్నసమయములందు లలితాసుచరితల కెన్నియో యేకాంతాలోచనములు జరిగినవి. ఆయాలోచనలలజ్జాసుందరశక్తి యింకనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నం

దండఁ దోఁచుచున్నట్లే యుండెను. ఆయాలోచనలయందు వారెవ్వరెచ్చట నెట్లు కూర్చుండి యుండిరో వినయుఁడు భావించుకొని చూచుకొనుచుండెను. "లలిత నీకుఁ బ్రతికూలముగ లేదని నేను సుచరితవలన వినియుంటిని" అని పరేశుఁడు చెప్పినమాటను వినయుఁ డప్పు డనేకభావములతో ననేకరూపములతో ననేకవిధములుగాఁ జూచుచుండెను. అప్పు డనిర్వచనీయం బగునొకయావేగ మాతనిమనోమధ్యమునఁ గరుణాసాంత్వనస్వరంబున గానము చేయుచున్నట్లుండెను. ఆందలి ప్రతివస్తువుపంచమును నిబిడంబును గభీరతమంబు నగునొకరూప మాతనిని గూఢహృదయమధ్యమున ననిర్వచనీయం బగునాకాశమునుంబోలి తోఁచుచుండుటయు గాని నెట్లునుఁ బ్రత్యక్షముగ నను భవింపఁజాలక, కవినైనను చిత్రకారుఁడైనను గాఁజాలకపోయితినిగదా యని వినయుఁడు సర్వాంతఃకరణమునను జంచలుఁడైపోవుచుండెను. ఆచాంచల్యమును శాంతింప జేయుట కుపాయమును లేక [illegible] దోఁచుచుండెను. ఆతనియెదుట నద్దముగనుండి యతిసమీపమునఁ గూర్చొని యతిమూఢునిగఁ జేసివైచుచున్నతెర నానిమిషమునందే ధైర్యముతో నిలువఁబడి చించి పాఱవైచుటకు వినయునకుఁ దగినంతశక్తి లేదు!

ఇంతలో హారిమోహిని గదిలోనికి వచ్చి "కొంచెము ఫలహారము చేసెదవా!" అని యడిగెను. వినయుఁడు వలదనియెను. హారిమోహిని గదిలో నొకచోఁ గూర్చుండెను. ఆమె పరేశునియింటనున్నంతవఱకు వినయుని విశేషాదరముతోనే చూచెను. కాని సుచరితతోఁ గలసి ప్రత్యేకగృహమున స్వతంత్రముగ నున్నది మొదలు వినయుని రాకపోక లామెకత్యంతము ననిష్టములుగనే యుండెను. సుచరిత యిప్పుడు తనయాచారాదులను సంపూర్ణముగ మన్నింపకుండుట కిట్టివారిసహవాసదోషమే కారణ మని యామె నిశ్చయించుకొనియుండెను. వినయుఁడు కేవలమును బ్రహ్మసమాజమువాఁడు కాకపోయినను నాతనికి హిందూసంస్కారసంబంధ మగుదృఢత్వము లేదని యామెకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. అందుచేతనే యామె మునుపటివలె నీబ్రాహ్మణకుమారునికొఱకై విష్ణుప్రసాదమును దుర్వ్యయముగఁ జేయఁజాలకుండెను. ఇప్పు డామె ప్రసంగవశమున వినయు నుద్దేశించి "బాబూ! నీవు బ్రాహ్మణకుమారుఁడవు కదా; నీకు సంధ్యార్చనము లేమియు నక్కఱలేదా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—దొడ్డమ్మా! రేయుంబవలు చదువులోనే మునిఁగి గాయత్రిని, సంధ్యను సమస్తమును గూడ మఱచిపోయితిని.

హారి—పరేశబాబుమాత్రము చదివినాఁడుకాఁడా? ఆతఁడు తనధర్మానుసారముగా నేదో యొకవిధమున సంధ్యోపాసనము చేయుచునే యున్నాఁడు!

విన—ఆతఁడు మంత్రమును ముఖస్థము చేసికొని యుపాసించుట లేదు! అంతవాఁడ నైనచో నేను నట్లే చేయుదును.

హరి—(తీవ్రస్వరముతో) అంతవాఁడవు కాఁజాలకున్న నీతండ్రి తాతలమత ముగఁ బోఁగూడదా? దీనికిని దానికిని గూడఁ జెడిచెయుండుట యేమిలాభము! మానవు డైనతరువాత నేదియో యొకమతము నవలంబింపవలయును! రామా లేదు; గంగా లేదు; ఇట్లుండుట యెంతతప్పు!

ఇంతలో లలిత యచ్చటికి వచ్చి వినయునిం గాంచి యదరిపడి హరిమోహిని నుద్దేశించి "అక్క యెక్కడ నున్నది?" అని ప్రశ్నించెను.

హరి—రాధారాణి స్నానమునకుఁ బోయినది!

లలి—అక్క నన్ను రమ్మని కబురు పంపినది!

హరి—కూర్చుండుము! ఇప్పుడే వచ్చును.

హరిమోహినికి లలితయెడలఁగూడ ననుకూలభావము లేదు. సుచరితపూర్వబంధముల నన్నిటిని వదల్చివైచి యామెను సంపూర్ణముగఁ దనదానినిఁ జేసికొనవలయునని హరిమోహిని యిప్పు డూహించుకొనుచుండెను. పరేశబాబుబిడ్డ లెవ్వరు నిచ్చటికి మునుపటివలెవచ్చుట లేదు. ఒక్కలలితమాత్రమే యప్పుడప్పుడు వచ్చి సుచరితతో సంభాషించుచుండెను. అది హరిమోహిని కిష్టముగ లేదు. ఆమె తఱచుగా వారిసంభాషణమునకు భంగము కలిగించి సుచరితను నేదోపనికిఁ బిలుచుచుండెను. కాదేని మునుపటివలె నిప్పుడు సుచరితకు నిరాతంకముగఁ జదువు సాగుటలేదని యాక్షేపమైన జేయుచుండెను. మఱియు సుచరిత చదువుకొనునప్పు డాడువాండ్రకంతచదువవసరమేమి యనికూడఁ జెప్పుచుండెను. కాని యామె సుచరిత నెంతబలవంతముగాఁ దనవంకకుఁ ద్రిప్పుకొనఁదలంచియున్నను నామె కది యెంతమాత్రమును సాధ్యపడుటలేదు. అందుచేతనే యామె యొక్కొక్కప్పుడు సుచరితమిత్రులంగూర్చియు, నామె యభ్యాసములంగూర్చియు దోషారోపణములం గావించుచుండెను!—లలిత వినయునితోఁ గలసి కూర్చుండుట హరిమోహిని కిష్టముగ లేకుండుటే కాక యాయిరువురిపైఁ దను నామెకు గోపముకూడఁ గలిగెను. లలితావినయులకేదియో యొకరహస్యసంబంధమున్నదని యామె యనుమానించెను. అందుచేతనే యప్పు డామె తనలో 'మీ సమాజవిధానము లెట్టివైనను మాయింటిలో నీసిగ్గులేనిసమావేశములును నీకిరస్తానీవ్యాపారములును జరుగుట నాకిష్టము లేదు!' అని యనుకొనుచుండెను!

లలితహృదయముకూడ విరుద్ధభావముచేఁ గంటకితమైపోవుచుండెను. ఆమె నిన్న సుచరితతో నానందమయికడకుఁ బోఁదలంచెను గాని యెట్లునుఁ బోలేకపోయెను! ఆమెకు గోరాయెడల విశేషగౌరవభావమున్నను, విరోధభావముకూడఁ దీవ్రముగా నుండెను. అతఁ డెల్లవిధములఁ దనకుఁ బ్రతికూలుఁడనుమాట యామె యేవిధమునను మఱవఁజాలకుండెను. గోరా విముక్తుల యైనది మొదలుగ లలితకు వినయునియె

దలఁగూడ సంశయము కలుగుచుండెను. కొన్నాళ్లనుండి వినయుఁడు జోరుగాఁ దనకు స్వాధీనుఁడగుచుండె నని యామె గర్వపడుచుండెను. కాని గోరాప్రభావము నాతఁ డెంతమాత్రమును దిరస్కరింపఁజాలఁ డనుసంశయముచేతనే యామె వినయునకు విరుద్ధముగా సంసిద్ధయై నిలిచియుండెను.

లలితను జూచినమాత్రముననే వినయునిమనోమధ్యమున నాందోళనము ప్రబలమైపోయెను. లలితవిషయమున వినయుఁ డెంతమాత్రమును దనసహజస్వభావమును రక్షించుకొనఁజాలకుండెను. తమయిరువురి వివాహమునుగూర్చియు జనశ్రుతి సమాజమునఁ బుట్టినప్పటినుండియు, వినయునిమనసు లలితను జూచినంతనే వైద్యుతచంచలమగు చుంబకశలాకంబోలి స్పందితమైపోవుచుండెను — అయినట్టి వినయునిం గాంచినంతనే లలితకు సుచరితపైఁ గోపము కలిగెను. ఈవినయుని ప్రతికూలభావము ననుకూలముగఁ జేయుటకే సుచరిత యీతని నిటఁకుఁ బిలిపించి బోధింపఁదలఁచె ననియు, నీవంకరను నివరించుటకే నన్నుఁగూడఁ బిలిపించె ననియు లలిత యప్పు డూహించుకొని చటాలున లేచి హరిమోహినిం గాంచి "నాకాలస్య మగుచున్నది; మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. అక్కతో నీసంగతి చెప్పుము!" అని చెప్పి వినయునివంకఁ జూడకుండఁగనే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. ఇఁక వినయుని చెంతఁ గూర్చుండవలసిన యావశ్యకము లేకపోవుటచే నింటిపనుల నెపంబున హరిమోహినియును లేచిపోయెను.

ప్రచ్ఛన్నాగ్నిం బోలియుండు లలితముఖభావము వినయునకు పరిచితము కాదు! కాని చాలదినములనుండి యీలక్షణ మగపడుటలేదు. లలిత తనపై నాగ్నేయాస్త్రప్రయోగము కావించుచుండుదినములు సంపూర్ణముగఁ దిరిగిపోయిన వనియే వినయుఁడు నిశ్చింతుఁడైయుండెను. అస్త్రశాలనుండి వెలువరింపఁబడిన యాపురాతనాస్త్రమును మరల నిప్పు డాతఁడు కనుఁగొనియెను. త్రిప్పపట్టినడాగొక్కటియు నగపడలేదు! కోపమును సహింపవచ్చును గాని యవమానమును సహించుట వినయునివంటి వానికి జాలకష్టము! గోరా కుపగ్రహమాత్రమే యని యెంచి లలిత యొకప్పుడు తన్నవమానించినసంగతి వినయునకప్పుడు స్మృతికివచ్చెను. ఇప్పుడును లలిత తన్ను సామాన్యునిగాఁ ద్రుణీకరించి పోయె నని వినయుఁ డస్థిరుఁడైపోయెను. వినయునికర్తవ్యబుద్ధియుం దలిసంకోచమును లలిత పిఱికితనముగా భావించెను. ఈవిషయమున నొకటిరెండుమాటలాడుటకైన నవకాశ మీయక లలిత వెడలిపోవుట వినయునకసహ్యముగానుండెను. వాదమున నవకాశ మీయకయుండుట వినయున కొకగొప్పశిక్షగా నుండును. ఏమనిన బాగుగ వాదించి యేపక్షమునైనను సమర్థించుశక్తి యాతనియొద్ద నున్నది. కాని జగడము పుట్టినప్పు డెల్ల లలిత వినయునకు వాదించుట కెట్టి యవకాశము నిచ్చుటలేదు. ఇప్పుడుకూడ నట్లే జరిగినది.

అప్పుడు వినయుఁడు బల్లపై నున్న వార్తాపత్త్రికఁ దీసి యందుఁ బెన్సిలుతో గురుతు పెట్టఁబడిన చోటఁ జదివి యందలి నీత్యుపదేశము తమయిరువురిని గూర్చియే యని గ్రహించుకొనియెను. అందువలన లలిత తన సమాజము వారిచేఁ బ్రతిదినము నిట్లవమానింపఁబడుచుండెనో యను నది స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. మఱియు నిట్టియవమానమునుండి లలితను సుద్ధరించుటకై తానెట్టి ప్రయత్నమును జేయక కేవలము సమాజతత్త్వముంగూర్చియే సూక్ష్మతర్కమును గావించుచుంటి ననియు, నిందువలన లలితవంటి తేజస్విని యగు రమణీమణి తన్నవమానించుట తప్పు గాదనియుఁ గూడ వినయునకు బోధపడియెను! అప్పుడు వినయుఁడు సంపూర్ణముగ సమాజము నుపేక్షించుచున్న లలితసాహసమును దలంచుకొని యాద్భుతయువతితోఁ దన్నుఁ బోల్చుకొని సిగ్గుపడిపోయెను.

సుచరిత స్నానము జేసి పతితునకు భోజనము పెట్టి బదికించి వచ్చి చూచునప్పటికి వినయుఁడు నిశ్శబ్దుడై కూర్చుండి యుండెను. సుచరిత మరలఁ బూర్వప్రస్తావము నెత్తలేదు. భోజనసమయ మయ్యెను! వినయుఁడు గండూష మైనఁ జేసికొనకుండ భోజనమునకు సిద్ధమగుటం గాంచి హరిమోహిని "బాబూ! నీకు హిందూమతమున కెంతమాత్రమును గౌరవము లేదు! ఇట్టిచో బ్రహ్మసమాజమునఁ గలసిపోయిన చో దోషమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డామాటకు మనసులో నొచ్చుకొనుచు "తినుట, త్రాగుట మొదలగువానిం గూర్చిన నిర్బంధనియమమే హిందూమత మని నాకు బోధపడినప్పుడు నేను బ్రహ్మసమాజికుఁడనో, క్రిష్టియనునో, ముసల్మానునో, యూరప్యనుఁడనో యొకఁడనై పోవుదును. కాని హిందూమతమునం దింకను నాకంతటి యశ్రద్ధ కలుగుట లేదు!" అనియెను.

అనంతరము వినయుఁడు సుచరితయింటినుండి వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని హృదయ మత్యంతమును వికల మైపోయెను. అతని కప్పుడు నలుదెసలను బాధాకరముగ నున్న నిరాశ్రయమగు శూన్యస్థానమధ్యమునకు వచ్చి పడినట్లుండెను. ఇట్టి యస్వాభావికస్థితి కేల వచ్చితి నని యాలోచించుకొనుచు నాతఁడు మెల్లమెల్లగా నడచి పోవుచు నొక పుష్కరిణీతీరమునఁ జెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఇంతవఱకును వినయుఁడు తనజీవితమునం దోచు నల్పాధిక సంఘటనముల నన్నిఁటిని గూర్చియుఁ దనమిత్రునితో నాలోచించుకొని సమర్థించుకొనుచుండెను. ఇప్పు డాతని కా త్రోవ మూసికొనిపోయెను! ఒక్కఁడే యాలోచించుకొనవలసివచ్చెను!

సూర్యగతి మూలమున నిదివఱకు నీడగ నున్న చోట నెండ వ్యాపించెను. అప్పుడు వినయుఁ డాస్థానమును వదలి వీరల వీథిత్రోవను బట్టెను. అట్లు కొంతదూరము

పోవునప్పటికి సతీశుఁడు "వినయబాబూ!" అని పిలుచుచు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని "రమ్ము! మాయింటికి రమ్ము!" అనియెను.

వినయ—సతీశబాబూ! నేను వచ్చుట యెట్లు?

సతీ—ఏమి?

వినయ—నేను తఱచుగా వచ్చుట మీయింటివారికి విసుఁగుగా నుండదా?

సతీశుఁ డిప్పటియీవినయునియుక్తికి బదులు చెప్పుటకుఁ దా నసమర్థుఁడ నని తెలిసికొని కేవలము బలవంతముగా "ఏమియు నుండదు! రమ్ము!" అనియెను.

వినయునిసంబంధమువలనఁ దమకుటుంబమునం దెంతటి ఘనవిప్లవము తటస్థించినదో, పాపము బాలకుఁ డగుసతీశున కెంతమాత్రమును దెలియదు! అతఁడు కేవలమును వినయునిఁ బ్రేమించి యుండెను. ఈసంగతి తలఁపునకు వచ్చినంతనే వినయుని హృదయము విచలితమైపోయెను. పరేశునికుటుంబము వినయునియెదుటఁ గావించిన స్వర్గసృష్టియం దీబాలుఁ డొక్కఁడే యత్యుజ్జ్వలుఁడగు నానందముచేఁ బరిపూర్ణుఁడై యుండెను. ఈపరిశేషసమయమునందుఁ గూడ నితనిచిత్తమునం దెట్టిసంశయ మేఘచ్ఛాయయును బడియుండలేదు! ఏ యవమానాఘాతము నితని బాధించుట లేదు! అప్పుడు వినయుఁడు సతీశునిఁ గౌఁగిలించుకొని "తమ్ముఁడా! నడువుము! నేను నిన్ను మీ యింటిగుమ్మమువఱకును బంపివచ్చెదను." అని చెప్పుచుఁ జిన్నతనమునుండియు లలితాసుచరితల ప్రేమవాత్సల్యములను సంపూర్ణముగ సంపాదించుకొనుచున్న యాసతీశునిఁ గౌఁగిలించుకొని యాప్రేమవాత్సల్యముల మధురస్పర్శలాభము ననుభవించినట్లు వినయుఁ డానందించెను. త్రోవయందంతట సతీశుఁ డసంబద్ధధోరణితో నెన్నియో యప్రస్తుతవిషయములం గూర్చి భాషించుచు నమృతవర్షమును గురియించుచుండెను. ఆబాలకుని సరళహృదయసంయోగముకలన వినయుఁడు తనజీవితము నంతను గ్రమ్ముకొనియున్న జటిలసమస్య నొక్కనిమిషమాత్రము పూర్తిగా మఱచిపోయెను.

పరేశునియింటిగుమ్మముకడ నుండియే సుచరితయింటికిఁ బోవలసియుండెను. పరేశబాబు తూర్పువైపుమేడపఁది వీధిలోని కగపడుచుండెను. ఆయింటియొద్దకు వచ్చిన తరువాత వినయుఁ డొకసారి తలయెత్తి చూచుచు మానఁజాలకపోయెను. చూచినంతనే బల్లయంత నెదురుగఁ గూరుచున్న పరేశుఁ డాతనికంటఁ బడియెను. అతఁడు మాటాడుచుండెనో, లేదోమాత్రము తెలియుటలేదు. లలిత వీధివంక వెన్నుంచి పరేశున కెదురుగ నొకబెత్తపుకుర్చీపై బడిపిల్లవలె నిశ్శబ్దముగ కూర్చుండెను. ఆమె సుచరిత యింటికడనుండి తిరిగి వచ్చి తనహృదయమునందోచిన దుస్సహసంక్షోభము నడఁచుకొనుట కెట్టియుపాయము నుంగానక మెల్లమెల్లగా దండ్రియొద్దకు వచ్చి కూర్చుండియుండెను. అసహిష్ణురాలగు లలిత తనహృదయచాంచల్యము నడఁగించుకొనుటకై

యప్పుడప్పుడు శాంతిప్రియుఁడగు తండ్రి చెంతకు వచ్చి మౌనముతోఁ గూర్చుండుచుండును! ఏల వచ్చితివని పరేశుఁ డడిగినచో "బాబూ! ఏమియును లేదు. మీ గదిలో మిగులఁ జల్లగా నుండును ! అని చెప్పుచుండును.

నేఁడు లలిత పీడితహృదయముతో వచ్చియుండెనని పరేశుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అతనిహృదయమునందుఁగూడ నొకవిధ మగువేదన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను. అందుచేతనే పరేశుఁడు మెల్లమెల్లగా వ్యక్తిగతజీవితమునందలి తుచ్ఛసుఖదుఃఖభారముల నడఁగించుకొను పద్ధతులను గూర్చి మాటలాడ నారంభించెను—ఆతండ్రిబిడ్డల యేకాంతాలోచనాదృశ్యముం గాంచినంతనే యొక్కింతసేపు వినయునకు గతినిరోధమయ్యెను—సతీశుని వాగ్ధోరణి యాతని చెవులఁ బడకుండెను. సతీశుఁ డప్పుడు యుద్ధపద్ధతులంగూర్చి ప్రసంగించుచు "చిన్నతనమునుండియుఁ బెద్దపులులను బెంచి యుద్ధవిద్య నేర్పి యొకగుంపుగా మనసేనాముఖమున నిలిపి పోరాడినచో నితరపక్షము వారేమిచేయఁగలరు ?" అని ప్రశ్నించెను. అనిప్రశ్నలకు నుత్తరము వచ్చి యీ ప్రశ్నకు రాకుండుటచే సతీశుఁడు వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుఁడు పరేశునింటివంకఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడును బైకి జూచి యుచ్చస్వరముతో "అక్కా! లలితా ! ఇదిగో! చూడుము ! నేనీవినయబాబును ద్రోవలోఁ బట్టి దీసికొనివచ్చితిని !" అని కేకవైచెను.

వినయుఁడు లజ్జాస్తంభితుఁడైపోయెను. లలిత కుర్చీనుండి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. పరేశుఁడును మొగమెత్తి వీథివంకఁ దిలకించెను—ఇఁక నేమున్నది! వినయుఁ డప్పుడే సతీశునకు సెలవిచ్చి పరేశునింటికిఁ బోయెను. అతఁడు వచ్చుటం గాంచి లలిత వెడలిపోయెను. తన్నందఱు నశాంతికరుఁ డగుదస్యునివలెఁ జూచుచున్నా రని యనుకొనుచు వినయుఁడు సంకోచముతోఁ గుర్చీపైఁ గూర్చుండెను—కుశలప్రశ్నానంతరమున వినయుఁ డారంభించి "నేను హిందూసమాజాచారవిచారముల నెంతమాత్రము మన్నింపక ప్రతిదినము నుల్లంఘించుచునే యున్నాను. ఇట్టిచో హిందూమతమును విడిచి బ్రహ్మసమాజము నాశ్రయించుటయే మంచి దని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అందుకొఱకు మీయొద్దనె దీక్ష గైకొనవలయు నని నాకోరిక !" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచెను. వినయుని హృదయమునం దీకోరిక—ఈసంకల్పము, అయిదు నిమిషములక్రిందట స్పష్టమగు రూపముం దాల్చియుండలేదు! పరేశుఁ డించుకసేపు స్తంభితుఁడై "బాబూ ! నీవన్నిసంగతులను బాగుగ నాలోచించుకొంటివా ?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—ఇందంతగా నాలోచింపవలసినవిషయ మేమున్నది ? అన్యాయమా, న్యాయమా యనుసంగతిమాత్రమే భావింపవలయును. అది స్పష్టముగనే తెలియుచు

న్నది! ఇంచుక జ్ఞానముకలవా రవిలంఘ్యము లగు నాచారములే ధర్మము లని యెంత మాత్రమును నిష్కపటచిత్తముతో నంగీకరింపఁజాలరు. అట్టిసడవడి గల నేను హిందూ మతమును శ్రద్ధతో నాశ్రయించినవారితోఁ గలసి యుండుట మాటిమాటికిని వారికి బాధను గల్పించినట్లే యగుచున్నది. ఇది యపచార మనుటకు నాకెట్టిసందేహమును లేదు. ఇట్టిచో నెట్టియాచారమును లేకుండ నాతప్పును సవరించుకొనవలయు ననియే నేను సిద్ధపడియుంటిని. కానిచో నేను నాయాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనఁజాలను!

పరేశునకు సంగతి బోధపడుటకు కిన్నిమాటలు చెప్పనక్కఱలేదు! కాని వినయుఁడు తన కుద్రేకము కల్పించుకొనుటకే యింతవఱకుఁ జెప్పెను. వినయుఁ డిప్పుడు తాను న్యాయాన్యాయయుద్ధమధ్యమున జిక్కుకొంటి ననియు, నింక సమస్తమును ద్యజించి న్యాయపక్షమునే యవలంబించి విజయముం గాంచవలయు ననియుఁ దలంచి సుస్థిరుఁడై యెదిరించి నిలుచఁబడి యుండెను. మానవత్వమునకుఁ గల మర్యాదను నిలుపుకొనవలయును!—

పరేశుడు వినయుని గాంచి "ధర్మవిశ్వాసవిషయమున బ్రహ్మసమాజముతో నీకు మతైక్యమున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డించుకసేపూరకుండి "పరేశ బాబూ! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను! పూర్వము నాకించుకధర్మవిశ్వాస మున్నట్లు తోఁచుచుండెను. అందుచేతనే నే నావిషయమున ననేకులతో ననేకవాదములం గావించియుంటిని. కాని యిప్పుడు నాజీవితమునం దావిశ్వాస మెట్టిపరిణతిలాభమును గాంచియుండ లేదని నాకు నిశ్చయముగా బోధ యగుచున్నది. నాకు లభించిన యీ స్వల్పజ్ఞానమైనను మీమూలమునఁ గలిగినదే మతమునందు నాజీవితమున కెట్టి సత్యప్రయోజనమును నగపడలేదు. అందుచే దానియందు నాకెట్టిసత్యవిశ్వాసమును గలుగ లేదు. కావుననే యుక్తికల్పనాకౌశలమున నేనిన్నాళ్ళును మాసమాజధర్మమునకు నానావిధసూక్ష్మవ్యాఖ్యానములచేతను కేవలతర్కనైపుణ్యముచేతను మాత్రమే పరిణతిలాభముం గూర్చుచుంటిని. ఏమతము సత్యమైనదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకము నాకు లేకపోయెను. కాని నామతము సత్యమైనదని వాదించి నిరూపించి విజయముం గాంచుటకే నేను ప్రయత్నించితిని. అట్లు వాదించుచున్న కొలఁది నాకహంకారము బోధయగుచుండెను. నాహృదయమునం దెన్నఁడైన మతవిశ్వాసము సంపూర్ణసత్యముగను, సహజముగను దోఁచినదో లేదో నేనిప్పటికిని జెప్పజాలను గాని, తదనుకూలాభ్యాసలంగూర్చియు, దృష్టాంతములంగూర్చియు నాయాలోచనలు పోవుచున్న మాటమాత్రము నిశ్చయము! అంతరాంతరమునుండి యేది నాబుద్ధిని బీడించుచుండెనో దానిజయపతాకనే బ్రదికినన్నాళ్ళును వహించి తిరుగుచుండెడి హైన్యమును నే నింక సహింపఁజాలను" అనియెను.

పరేశునితో నిట్లు మాటలాడుచు వినయుఁడు తనవర్తమానావస్థ కనుకూలము లగుయుక్తుల కాకారముల నిచ్చి ప్రదర్శించుచుండెను. ఆయుత్సాహముతో నాతఁడు తనచిరకాలతర్క-వితర్కములవలనఁ దుద కిట్టిస్థిరసిద్ధాంతమునకు వచ్చియున్నట్లు నిరూపించుకొనుచుండెను. అప్పటికిని బరేశుఁ డింకను గొంత కాల మాలోచించుకొనుమని వినయుని బలవంతము చేసెను. అందువలనఁ దదృఢసంకల్పముంగూర్చి పరేశుఁడు సంశయించుచున్నట్లు గ్రహించుటచే వినయునకు మఱింతతొందర కలిగెను. అప్పు డాతఁడు తనహృదయము నిస్సందిగ్ధక్షేత్రమున సుస్థిరముగ నిలిచి యున్న దనియు, దాని కిఁక నెన్నఁటికి నట్టిచలనమును గలుగ దనియు మాటిమాటికిని జెప్పఁ దొడంగెను. అప్పు డాయుభయులలో నెవ్వరును గూడ లలితావివాహప్రస్తావము నెత్తలేదు !

ఇంతలో గృహకృత్యములకై వరదాసుందరి యటకు వచ్చి వినయునిఁ జూడనట్లుగనే తనపనినిఁ జేసికొని వెడలిపోవుట కుద్యుక్తయగుచుండెను. వినయుఁడు తన మాతనోద్దేశమును గూర్చి యప్పుడు వరదాసుందరితోఁ బరేశుఁడు చెప్పు నని యనుకొనెను గాని, పరేశుఁ డట్లు చేయలేదు. ఇది చెప్పవలసినసమయ మనికూడఁ బరేశుఁడు భావింపలేదు. ఈసంగతి రహస్యముగ నుంచవలయు ననియే యాతని యుద్దేశము ! కాని వరదాసుందరి తనయెడల స్పష్టముగఁ దిరస్కారమునుఁ గ్రోధమును బ్రకటించి పోవుచుండుటను వినయుఁడు సహింపఁజాలక, పోవుచున్న యామెపాదములకు సాష్టాంగప్రణామము గావించి "నేను బ్రహ్మసమాజదీక్షితుఁడ నయ్యెద నని చెప్పుటకే మీసన్నిధికి వచ్చితిని. నేనయోగ్యుఁడ నైనను మీరు నన్ను యోగ్యునిగాఁ జేయుదు రని ధైర్యముతో నున్నాను !" అనెను.

వరదాసుందరి విస్మితయై వెనుకకుఁ దిరిగి మరల మెల్లగ గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి జిజ్ఞాసుదృష్టితోఁ బరేశుని మోమువంకఁ దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "వినయబాబు దీక్షాగ్రహణమునకై తొందరపెట్టుచున్నాఁడు !" అని చెప్పెను. ఆమాటకు వరదాసుందరిహృదయమున నొకవిధమగు విజయగర్వము కలిగినది గాని సంపూర్ణానందము కలిగినదికాదేమి ?—పరేశున కెప్పటికైనఁ దగినశిక్ష కాఁగలయు నని యామె లోలోపల నెంతయో కోరిక కలిగి యుండెను. ఆమె తన భర్తనుద్దేశించి మీ రెప్పటికైన దుస్సాహసమునకు పశ్చాత్తాపము ననుభవింపక మానరని భావివృత్తాంతము ననేకపర్యాయములు ఘోషించుచుండెను. అందుచేతనే సామాజికాందోళనములనఁ బరేశుఁడు చంచలుఁడు కాకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి మన మునం దసహ్యపడుచుండెను. అందుచేతనే యుచితసమయమున సమస్తప్రాతికూల్యములకును ననుకూలవిధాన మేర్పడుట వరదాసుందరి కంతప్రీతికరముగా లేకపోయె

ను! అప్పు డామె గంభీరభావముతో "ఈపని కొలఁదిదినములకు ముందే జరగినచో మన కింతటి యవమానమును, దుఃఖమునుగూడ లేకుండఁ బోవునుగదా!" అనియెను.

పరే—మనదుఃఖావమానములనుగూర్చి యెట్టిప్రశంసయును లేకుండఁగనే వినయుఁడు దీక్షాగ్రహణమును వాంఛించుచున్నాఁడు!

వర—కేవలము దీక్షాగ్రహణమేనా?

విన—మీదుఃఖావమానములు సమస్తమును నావిగనే భావించుకొనుచున్న సంగతి యంతర్యామి యొక్కనికే తెలియును!

పరే—చూచితివా వినయా! ధర్మదీక్షను గైకొనఁ దలఁచిననీవు దానియం దింకొకయవాంతరవిషయమును గల్పించుకొనవలదు! మేమేదియో యొకసామాజికవిపత్తున మునిఁగియుంటిమను యుద్దేశముతో నీవెట్టిఘనవ్యాపారమునందును బ్రవృత్తుఁడవు కాఁవలదని నేనిదివఱకే నీకుఁ జెప్పియున్నాను!

వర—ఆమాట నిజమే—కాని మనలనందఱను జిక్కులలోఁ బడద్రోసి యూరక చూచుచు గూర్చుండుటమాత్ర మీతనికి న్యాయమా?

పరే—ఊరక కూరుచుండక చాంచల్యముం జూపినచో నాచిక్కు మఱింత బిగిసికొనిపోవును! ఏదియో యొకపని చేయుటయే ముఖ్యము కాదు—చాలసమయములం దేమియును చేయకుండుటయే ప్రధానకర్తవ్యమైయుండును.

వర—అట్లే కావచ్చును! మూర్ఖురాలనగు నేనన్నిసంగతులను బాగుగ గ్రహింపఁజాలను! సరే. ఇప్పు డేమి చేయుటకు స్థిరపఱచితిరి? నేనాసంగతినిమాత్రమే తెలిసికొని పోయెదను. నాకుఁ జాలపను లున్నవి!

విన—నేను రేపాదివారమునాఁడే దీక్షను గైకొందును. నాకోరిక యేమనిన—

పరేశ బాబు—

పరే—ఈదీక్షాసంబంధమున నేదియో యొకఫలమును నాకుటుంబమువా రాశించుచున్నప్పుడు నేను నీకీదీక్ష నొసంగఁజాలను. నీవు సమాజమునకు నివేదించుకొనుము!

అంతలోనే వినయునిహృదయము సంకుచితమైపోయెను. వినయుఁ డిప్పుడు బ్రహ్మసమాజవిధుల ననుసరించి దీక్ష గైకొనుటకై విన్నపము నంపుకొనునట్టియవస్థలో లేఁడు! విశేషించి లలితవిషయమున బ్రహ్మసమాజ మాతని ననేకవిధముల నిందించినది. ఇట్టిచో నేభావముతో నేమొగము పెట్టుకొని యాతఁ డాసమాజమునకు విన్నపము వ్రాయఁగలఁడు? ఆయుత్తరము బ్రహ్మపత్రికయందుఁ బ్రకటితమైనప్పు డాతఁ డెట్లు తల యెత్తుకొనఁగలఁడు? దానిని గోరా చదువును! ఆనందమయియును జదువును! అందుఁ బూర్వాపరచరిత్ర మేమియు నుండక కేవలమును వినయుఁడు

బ్రాహ్మధర్మదీక్షాగ్రహణమునకై యాకస్మికముగ వాంఛించుచున్నట్లుమాత్రమే ప్రకటింపఁబడి యుండును! కేవలమునదియే సత్యము కాదు! దానితోఁ బూర్వాపరసందర్భములు కలసి యుండకున్నచో వినయుని మానసరక్షోపాయ మగునావరణలేశము లేకుండఁబోవును! వినయుఁడు మాఱుమాట్లాడకుండుటం గాంచివరదాసుందరి భయపడి "నీవు బ్రాహ్మసమాజమునం దెవ్వరినిగూడ నెఱుంగవు. కావున సమస్తమును నేనే యేర్పాటు చేసెదను. నేను నేఁడే పానూబాబును బిలిపించెదను. ఇఁక వ్యవధిలేదు- ఆదివారము రేపేగదా!" అనిచెప్పుచు నప్పుడేవచ్చి మేడమీఁదికిఁ బోవుచున్న సుధీరునిం గాంచి "సుధీరా! వినయబాబు రేపుమన సమాజదీక్షం గైకొనును!" అనియెను.

సుధీరుఁ డత్యుత్సాహి యయ్యెను. ఆతఁడు వినయున కాంతరంగిక భక్తుఁడై యుండెను వినయుఁడు బ్రాహ్మమతమునఁ జేరు నని విని యాతఁ డానందపడియెను. అంతటి యాంగ్లేయభాషాభిజ్ఞుఁడు, అంతటి విజ్ఞాననిధి బ్రాహ్మమతము నవలంబింపకుండుట యసంగత మని సుధీరుఁ డనుకొనుచుండెను. వినయునివంటివాఁ డెట్టును బ్రాహ్మమతమునకు వెలుపల నుండఁజాలఁడని దృష్టాంతమును గ్రహించి సుధీరుఁడు పొంగిపోవుచు "రేపాదివారమునాఁడేనా? కాని యీసంగతి చాలమందికిఁ దెలియదు!" అనియెను. వినయుని దీక్షను దృష్టాంతముగ జనసామాన్యమునం దంతటను ఘోషింపవలయు నని యాతని యభిలాష!

వర—ఎట్లయినను రేపాదివారముననే జరుగవలయును! సుధీరా! నీవు పరుగెత్తుకొనిపోయి పానూబాబును శీఘ్రముగఁ దీసికొనిరమ్ము!

ఏనిర్భాగ్యుని దృష్టాంతముగఁ జూపి సుధీరుఁడు బ్రాహ్మసమాజ మహాశక్తిమంతమైనదని లోకమునఁ బ్రచారము చేయఁదలంచి యుత్సాహితుఁడై యుండెనో, యాయధీరుఁ డగువినయుని హృదయ మప్పుడు సంకుచితమై యొక్కసారిగా చిందుమాత్రమైపోవుచుండెను. కేవలమును మానసికంబు లగునాలోచనలచేతను, యుక్తులచేతను మాత్రమే కల్పింపఁబడి నిజముగా నెట్టియాకృతియును లేనివస్తుసంబంధమగు బాహ్యలీలను గాంచియే వినయుఁ డప్పుడు వ్యాకులపడిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి పానూబాబును బిలువనంపుటం గాంచి వినయుఁడు చటాలున లేచెను.

వర—వినయబాబూ! కొంచె మాఁగుము! పానూబా బిప్పుడే రాఁగలఁడు!

విన—వలదు. నన్ను క్షమింపుము!

ఈయావరణమునుండి యెట్లో తప్పించుకొని దూరముగఁబోయి బహిరంగస్థానమున సమస్తవిషయములను బాగుగ నాలోచించుకొనుట కవకాశము దొరకినచో బ్రదుకుదు నని వినయుఁ డనుకొనియెను. వినయుఁడు లేచినంతనే పరేశుఁడును లేచి యాతనిభుజముపైఁ జేయివైచి "వినయా! నీవు తొందరపడి యేపనియును జేయరాదు.

శాంతముగ, స్థిరముగ నన్నిసంగతుల నాలోచించి చూచుకొనుము. నీహృదయమును నీవు బాగుగఁ దెలిసికొనకుండ జీవితసంబంధమగు నింతటిఘనకార్యమునఁ బ్రవేశింప వలదు." అనియెను.

వరదాసుందరి భర్తం గూర్చి మనసులో నసంతుష్టయై "మెట్టమొదట నెవ్వరును బాగుగ నాలోచించి పనిచేయలేదు. అవరకములు తటస్థించినతరువాత మెల్లగఁ గూర్చుండి యాలోచింపుమనుచున్నారు! మీరు స్థిరముగ గూర్చుండి యాలోచింప గలరు. కాని, మా ప్రాణము లెగిరిపోవుచున్నవి." అనియెను.

అనంతరము వినయసుధీరు లిరువురు నొక్కసారిగనే వెడలిపోయిరి. యథోచితముగ భుజింపకపూర్వమే రుచులను జూచువలయునను కోరికగలవానివలె సుధీరుఁడు చంచలుఁడైపోయెను. వినయు నెట్లయిన నప్పుడే తనమిత్రబృందముకడకుఁ దీసికొనిపోయి యీసువార్తను దెల్పవలయు నని యాతఁడు మహోత్సాహపడుచుండెను. కాని సుధీరుని యీ యుత్సాహతరంగాఘాతముచే వినయునిమనసు మఱింత క్రుంగిపోవుచుండెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు "వినయబాబూ! మన మిరువురమునుగూడఁ బానూబాబునొద్దకుఁ బోవుదము రమ్ము!" అనియెను. వినయుఁ డామాట చెవినిఁబెట్టకయే యాతనిచేయి వదలించుకొని వెడలిపోయెను. కొంతదూరము పోవునప్పటికిఁ గొందఱితోఁ గలసి యుత్సాహముతోఁ బోవుచున్నయవినాశుఁ డాతని కగపడియెను. ఆతఁడు వినయునిం గాంచి "ఇదిగో! వినయబాబు! మంచిది. రమ్ము! మాతోఁగూడ రమ్ము!" అనియెను.

విన—ఎక్కడకు?

అవి—కాశీపురోద్యానమునకు—అక్కడ గౌరమోహనబాబు ప్రాయశ్చిత్త సభ జరగును.

విన—వలదు. నాకిప్పుడు వచ్చుటకవకాశము లేదు.

అవి—అదియేమిమాట! ఇది యెంతటిగొప్పవిషయమో మీకు బోధపడుట లేదా? కానిచో గౌరమోహనబాబు బలావశ్యకముగ నేల చేయును? ఈదినములలో హిందూసమాజశక్తిని బ్రదర్శింపవలసి యున్నది. ఈప్రాయశ్చిత్తముచే దేశమంతటను గొలఁదిగనో, గొప్పగనో యాందోళనము కలుగకమానదు. దేశదేశములందుఁ గలగొప్పగొప్పబ్రాహ్మణపండితుల నందఱ నాహ్వానించితిమి. ఇది హిందూసమాజమున కుపయోగకరమగు ఘనకార్యము! మనమింకను బ్రతికియుంటిమనియు, హిందూసమాజ మింకను జావలేదనియు లోకమునకుఁ దెలియవలయును!

వినయుఁ డెట్లో యవినాశునిబారినుండి తప్పించుకొని పోయెను.

౫౭

శరజాసుందరి హాసూబాబునకు సమస్తమును దెలిపెను. అప్పుడాతఁ డించుక సేపు గంభీరుఁడై కూర్చుండి యనంతరము "ఈవిషయమున నొకసారి లలితతో నాలోచించి చూడవలయును !" అనియెను. ఇంతలో లలిత వచ్చుటయు, హారానుఁడు తనగభీరభావమును బాతాళమువఱకును సాగించి "లలితా ! నీజీవితమున నొకగొప్ప బాధ్యతను గల్పించుసమయము వచ్చినది. నీమతమునకును, నీప్రవృత్తులకును నడుమ నుండి యొకయనుకూలమగుమార్గమును నీవేర్పఱచుకొనవలసి యున్నది !" అని చెప్పి యించుక యూఁగి యాతఁడు లలిత యెుగమువంకఁ దిలకించెను. హారానుఁడు తనవ్యాయానలపరిదీప్తం బగుదృష్టియెదుటఁ బిఱికితనము కంపిత మగు ననియు, గాపట్యము భస్మీభూతమగుననియుఁ, దేజోమయంబును, నాధ్యాత్మికంబును నగుతనదృష్టియే బ్రహ్మసమాజమున కమూల్యసంపత్తి యనియు ననుకొనుచుండెను—లలిత యేమియు మాటాడక యూరకుండెను.

అప్పుడు హారానుఁడు "లలితా ! నీయవస్థం గాంచితివో, మఱియే కారణముననో వినయుఁడు మనసమాజదీక్షఁ గైకొనుటకు సమ్మతించె ననుసంగతి నీకుఁ దెలిసియే యుండుననుకొనియెదను !" అనియెను. లలిత కీసంగతి యిదివఱకుఁ దెలియలేదు. ఆకస్మికముగ వినుటచేఁ గలిగినతనహృదయభావమును గూడ నామె ప్రకటింపలేదు. ఆమె నయనద్వయము ప్రదీప్తమైపోవుచుండెను. శిలాప్రతిమవలె నామెస్థిరభావముతోఁ గూర్చుండెను.

హారా—వినయునియుద్దేశమునకుఁ బరేశబాబు మిగుల సంతుష్టుఁ డైయున్నాఁడు కాని యిది సంతోషవిషయ మగునో కాదో నీవే స్థిరపఱుపవలసి యుండెను. అందుచేతనే నేనిప్పుడు సమాజపక్షమున నిన్నడుగుచున్నాను. నీవు నీయున్మత్తప్రవృత్తుల నొకవంకకుఁ ద్రోసి కేవలమును ధర్మమువంక దృష్టినిలిపి "ఇందు సంతోషించుటకేదైన యథార్థకారణ మున్నదా లేదా ?" అని నీహృదయమునఁ బ్రశ్నించుకొనుము!

లలిత యిప్పుడును మాటాడలేదు. హారానుఁడు తానేమో గొప్పపని చేయుచున్నట్లు భావించుకొని ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో "దీక్ష! దీక్షయనునది జీవితమునందెంతటిపవిత్రమహార్థమో నీవే చెప్పుము! అట్టిదీక్షను గలుషితముగఁ జేయవచ్చునా? సుఖేప్సితములయందలి యాసక్తిచే నాకర్షింపఁబడి మనమే సమాజమునందసత్యమునకుఁ ద్రోవనిచ్చుచున్నాము. కాపట్యము నాదరించి యాహ్వానించుచున్నాము. లలితా ! నీవే చెప్పుము ! సమాజము నీజీవితముతోఁ గూడ జిరకాలమువఱకును గళంకచరిత్రమిశ్రితమై యుండవలసినదేనా ?" అనియెను. ఈసాఁటికూడ లలిత యేమియు మాటాడక కుర్చీచేతులపై నానుకొని స్థిరముగాఁ గూర్చుండెను. హారానుఁడు మరల "లలితా !

ఆసక్తి యనుభిదిమూలమున దౌర్బల్యము దుర్నివార్యమై మానవు నెట్లాక్రమించు కొనునో తెలిసికొని జూచుచునే యున్నాము! ఆట్టి మానవుని దౌర్బల్యము లేవిధముగా క్షమింపవలయునో కూడ నేనెఱుంగుదును. కాని యట్టిదౌర్బల్య మొక్కవ్యక్తిజీవితమునే కాక శతసహస్రజీవితముల కాళ్ళక్రిందిస్థానము నొక్కసారిగా బాధించుచున్నప్పుడు—నీవే చెప్పుము! ఆబాధ నొక్క నిమిషమైనను సహింపఁగలమా? అంతటికష్టమునకేనా మన ఈశ్వరుఁడు ప్రసాదించి యుండెనా?" అనియెను.

లలిత కుర్చీనుండి చటాలున లేచి "వలదు! వలదు! పానూబాబూ! నీవు సహింపవలదు. నీక్రోధమే యందఱకు నలవాటైపోయినది. నీసహనభావ మందఱకునుగూడ నసహ్యముగనే యుండు నని తోఁచుచున్నది!" అని చెప్పి యాగదినుండి వెడలి పోయెను.

వరదాసుందరి హారానునిమాటలకు వ్యగ్రయైపోయెను. ఆమె యిప్పు డెట్లును వినయుని విడువఁజాలకుండెను. ఆమె యెన్నియోవిధముల వ్యర్థాలాపములతో హారానుని ననునయించుచుఁ దుదకుఁ గోపముతో నాతనిఁ బంపివైచెను. పరేశునిగాని, హారానునిగాని, తనపక్షమున నిల్పుకొనఁజాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇట్టియవస్థ నెప్పుడు నెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. ఆమె కిప్పుడు మరల హారానునివిషయమునఁ దనయుద్దేశమును మార్చుకొనవలసినసమయము వచ్చెను.

దీక్షాగ్రహణవ్యాపారమున వినయుఁడు తనలో నస్పష్టముగ భావించుచున్నంతవఱకు మిగులజోరుగనే తనసంకల్పమును బ్రకటించుచుండెను. కాని యీవిషయమున సమాజమునకు విన్నప మంపవలయు ననియు, హారానునితో నాలోచింపవలయు ననియు స్పష్టపడి నంతనే యాతఁడు కుంఠితుఁ డైపోయెను ఎక్కడకుఁ బోయి యెవ్వరితో నాలోచింపవలయునో యాతనికిఁ దోఁచుటలేదు ఆనందమయిచెంతకుఁ బోవుట కూడ నాతని కసంభవ మయ్యెను. వీథులవెంటఁ దిరుగుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తిలే కుండెను. అందుచే నాతఁడు తననిర్జనగృహమధ్యమునకుఁ బోయి మేడమీఁదిగదిలో నొకమంచముపైఁ బరుండి నిద్రించెను.

సంధ్యాసమయ మయ్యెను. సేవకుఁ డాచీఁకటిగదిలోనికి దీపమును దెచ్చుటయు వినయుఁడు వలదని వారింపఁదలఁచుచుండఁగా నింతలో "వినయబాబూ!" అను నొకపిలుపు వినఁబడియెను. వినయుఁడు బ్రతికితి ననుకొనియెను. ఆపిలు పాతని కెడారిలో దాహజలము లభించినట్లుండెను. ఇట్టిసమయమున సతీశుఁడు తప్ప మఱియెవ్వరు నాతనికి శాంతిని గూర్పఁజాలరు! వినయుని నిర్జీవత్వము తొలఁగిపోయెను. "ఏమి బాబూ! సతీశా!" అని పిలుచుచు వినయుఁడు చటాలున మంచముదిగి జోడైనఁ దొడుగుకొనకుండ నతివేగముగ మేడమెట్లను దిగిపోయి సోపానముల కెదురుగ

నిలిచియున్న వరదాసుందరి సతీశును గమనించెను — మరల నదియే వ్యాపారము! అదియే యుద్ధము! వినయుఁడు చంచలహృదయముతో వారిని మేడమీఁదికిఁ దీసికొనిపోయెను.

అప్పుడు వరదాసుందరి "సతీశా! నీవింకను నీ వరాండాలోఁ గూర్చుండుము!" అనియెను. దూరముగా నుండవలయు నని సతీశునకు విధించినయీయప్రియశిక్షను వినయుఁడు విచారించుచుఁ గొన్ని బొమ్మలపుస్తకములను సతీశున కిచ్చి ప్రక్కగదిలో దీపము వెలిఁగించి యందాతని గూర్చుండఁజేసెను. అనంతరము వరదాసుందరి "వినయబాబూ! నీవు సమాజమువారి నెవ్వరి నెఱుఁగవు! నీవు నాకొక విన్నపమును వ్రాసి యిచ్చినచో నేను రేపటియుదయముననే పోయి సంపాదకునితో నాలోచించి యాదివారమునాఁడే నీదీక్ష జరగునట్టి యేర్పాటు చేసెదను. ఇందుకొఱకు నీవేమియు నాలోచింప నక్కఱలేదు!" అనియెను. వినయుఁడును మారుమాట చెప్పక యామె చెప్పినట్లుగనే యొక యుత్తరము వ్రాసి యామెచేతి కిచ్చివైచెను. ఎన్నఁటికిని దిరిగిపోవుటకుఁ గాని సంశయించుటకుఁ గాని యెట్టియవకాశమును లేని యొకమార్గమున నేదో యొకవిధముగా బయల్పడుట యాతని కిప్పుడావశ్యకమై యుండెను!

వరదాసుందరి వెడలిపోవునప్పుడు లలితావినయులవివాహమునుగూర్చికూడఁ గొంతవఱకుఁ బ్రస్తావించియే పోయెను — అప్పుడు వినయునిహృదయమున విశేషముగా విసుఁగు దోఁచుచుండెను. లలిత సంబంధ మగుస్మృతికూడ నప్పు డాతనిమనోమధ్యమున నపస్వరమును మ్రోఁగించుచుండెను. వరదాసుందరి కావించు నీయమంగళచంచలకార్యాచరణమునఁ గొంతవఱకు లలిత యేకీభావ ముండు నని యాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. తనయందుఁ దనకే గౌరవము లేని వినయున కప్పు డెల్లవారియందును గౌరవలోపమే కానవచ్చుచుండెను.

వరదాసుందరి యింటికిఁ బోయినంతనే లలిత నిప్పుడు సంతోషపెట్టవలయు ననుకొనియెను. లలిత వినయుని బ్రేమించియున్నసంగతి యామె నిశ్చయముగా నెఱింగెను. ఆవివాహమునుగూర్చి సమాజమునందు గోలకూడ బయలుదేరెను. ఈవిషయమునఁ దామతప్ప నందఱును తప్పు చేసినవారే యని యామె నిందించియుండెను. కొలఁదిదినములనుండి యామె లలితతో మాటాడుట మానివైచెను! ఈచిక్కును వదల్చుటకుఁ దగిన యవకాశము చాలవఱకు వరదాసుందరికే లభించెను. అందుచే నెట్టితనగౌరవమును లలితకుఁ బ్రదర్శించి యామెతో సంధి చేసికొనవలయు నని వరదాసుందరి తొందరపడుచుండెను. లలితతండ్రి సమస్తమును ధ్వంసము చేసెను. లలితయైనను వినయుని వశపఱచుకొనలేకపోయెను. పానూబాబు సాహాయ్యమైన [illegible]

నిప్పుడు వరదాసుందరి యొక్క తెరచే సమస్తసద్గ్రంథములను చించివైచెను. అయి దుగురుపురుషులు కలసి చేయఁజాలనిపని యొక్కయాఁడుది చేయఁగలిగెను!

లలిత యనారోగ్యముచేఁ బఱుండి యున్నట్లు వరదాసుందరి తెలిసికొనియెను. ఆమె లోలోపల నవ్వుకొనుచు "నే నారోగ్యము కలిగించెదను" అని యొక దీపమును జేతఁ బట్టుకొని శయనగృహమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత యింకను బఱుపుపైఁ బండక పడకకుర్చీపై నొఱగియుండెను. ఆమె తల్లిం గాంచి చటాలున లేచి "అమ్మా! నీ వెక్కడకుఁబోయితివి?" అని ప్రశ్నించెను. ఆస్వరమునం దొకతీవ్రభావ మున్నది! తనతల్లి సతీశునితోఁ గలసి వినయునింటికిఁ బోయిన ట్లామెకుఁ దెలిసినది!

వర—నేను వినయునింటికిఁ బోయితిని.

లలి—ఎందుకో యది?

ఎందుకో అది!—వరదాసుందరి కించుక కోపము వచ్చెను. "నేను తనకుఁ గేవలము శత్రురాల ననుకొనుచున్నది కాఁబోలును! అకృతజ్ఞురాలు!—" అని!—వరదాసుందరి "లలితా! ఇదిగోఁ జూడఁగూడదా?" అని చెప్పుచు వినయునియుత్తరమును లలితకన్నులయెదుటఁ దెఱచి పట్టుకొనియెను. ఆచీటిని జదివి లలితమొగ మెఱ్ఱనైపోయెను. వరదాసుందరి తనసామర్థ్యమును బ్రకటించుకొనుటకై కొంచె మత్యుక్తులతో నాయుత్తరమును వినయునియొద్ద సంపాదించినసంగతి యంతయును జెప్పెను. ఇంతపని తాను తప్ప మఱి యితరు లెవ్వరును జేయఁజాల రని కూడ గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియెను.

లలిత రెండుచేతులతోడను మొగమును గప్పుకొని కుర్చీపైఁ బోరగిలఁబడియెను. లలిత తనయెదుట నామెప్రబలహృదయావేగమును బ్రకటించుటకు సిగ్గుపడియెనని వరదాసుందరి యనుకొని యాగదినుండి వెడలిపోయెను.

మఱునాఁటియుదయమునం దామె సమాజమునకుఁ బోవఁ దలఁచి యుత్తరముకొఱకుఁ జూడఁగా నది యెవ్వరిచేతనో ముక్కలు ముక్కలుగాఁ జించివేయఁబడియుండెను!

౫౮

అపరాహ్ణసమయమున సుచరిత పరేశుని దర్శింపఁబోవుటకు సిద్ధపడుచుండఁగా సేవకుఁడు వచ్చి యెవ్వరో బాబు వచ్చియున్నాఁ డని చెప్పెను. "వినయబాబా?" అని సుచరిత యడిగెను "కాదు తెల్లగా లావుగా నున్నాఁడు!" అని సేవకుఁడు చెప్పెను. సుచరిత యదరిపడి "మేడమీఁదికిఁ దీసికొని రమ్ము!" అని చెప్పెను. అప్పుడు సుచరిత తాను గట్టుకొన్నచీర యెట్లున్నదో యింతవఱకును భావింప నేలేదు. అందుచేఁ జూచుకొనఁగా నది యేమియు బాగుగ లేనట్లగపడియెను. కాని యప్పుడు మా

ర్చుకొనుటకు కవకాశము లేదు! ఆమెయప్పుడు కంపితకరములతోఁ దనచీరముడుతలను, శిరశ్చ్యుతలములను నెట్లో సవరించుకొనుచు స్పందితహృదయముతో గదిలోపలఁ బ్రవేశించెను. తన్ప్రాంతబల్లపై గోరా యుపన్యాససంపుటములు పడియున్న సంగతి యామె మఱచియేపోయెను. సరిగా గోరా వచ్చియాబల్లయెదట నున్నకుర్చీమీఁద నే కూర్చుండి యుండెను. ఆపుస్తకములు సిగ్గు లేకుండ గోరాకన్నులయెదుటనే పడియుండెను. వానిని మూసియుంచుటకుఁ గాని తీసివైచుటకుఁగాని యెట్టియవకాశమును లేక పోయెను.

అప్పుడు సుచరిత "మాదొడ్డమ్మ మిమ్ములను జూడవలయునని చాలదినములనుండి యుత్సాహపడుచున్నది. ఆమెతోఁ జెప్పివచ్చెదను" అని సుచరిత గోరా గదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే వెడలిపోయెను. ఒంటిగా గోరాతో మాటాడఁగలధైర్య మామెకు లేక యుండెను—కొలఁదిసేపటిలోనే సుచరితాహరిమోహినులచటికి వచ్చిరి. గోరామతము విశ్వాసము, నిష్ఠ మొదలగువానింగూర్చి హరిమోహిని వినయునివలన విని యుండెను. తఱచుగా నప్పుడప్పుడు సుచరిత గోరాయుపన్యాసముల నామెకుఁ జదివి వినిపించుట కూడ నుండెను. ఆమె కందలివిషయము లన్నియును దెలియకపోయినను, నాచదు వామెనిద్రాకర్షణమునకే యనుకూలముగా నుండినను, దానివలన నామె గోరా శాస్త్రాచారపక్షమునందుండి యీకాలపుదురాచారులతోఁ బోరాడుచుండె ననుసంగతిని మాత్రము తెలిసికొనియుండెను. ఆధునికాంగ్లభాషాభిజ్ఞులపక్షమున నింతకంటె నాశ్చర్యమును, నింతకంటె గణనీయము నగువిషయ మింకేమున్నది! బ్రాహ్మసమాజమధ్యమున మొట్టమొదట వినయునిం గాంచినప్పుడుకూడ నామె కానందముగా నుండెను. కాని క్రమముగా నభ్యాసవశమున నిప్పు డామె కాభావముపోయి వినయుని యనాచారములే యామెకుఁ గానవచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట విశ్వాసము గల్గుటచేతనే యిప్పు డామెధిక్కారము లాతనియెడల వర్ధిల్లిపోవుచుండెను. ఆకారణమున బట్టియే యిప్పు డామె గోరాను జూచుటకుఁ గోరికపడుచుండెను.

గోరాను జూచినంతనే హరిమోహిని యాశ్చర్యపడిపోయెను. బ్రాహ్మణుఁ డనిన నీతఁడే. ప్రజ్వలితహోమానలమువలె, సాక్షాత్కరించిన శుభ్రాంగుఁడగు మహాదేవునివలె నున్నాఁడు. అతనియందు భక్తికలుగుటచే నామె యాతనిప్రణామమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అప్పుడు హరిమోహిని "బాబూ! నేను నీసంగతి చాల తఱచు వినియుంటిని. నీవును గౌరాంగుఁడవే! ఆగౌరాంగుఁడవే నీవు! నేనిదివఱ కొక భక్తునివలన—

"గౌరదేహానునితనువున మలయజ
గంధముఁ బూసినవా రెవరో

శారదరాకాచంద్రునిచలువకుఁ
జందన మేపాటి దని తలంపక"

అనుపాటను వినియుంటిని. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగఁ జూచితిని! నిన్నా దొర యేగుండెతోఁ జెలువకుఁ బంపఁగలిగె నని నేను భావించుచున్నాను!" అనియెను.

గోరా—(నవ్వుచు) మీకు కలెక్టరుపని లభించినచో నప్పుడు చెఱసాల లన్నియును గబ్బిలములకు, నెలుకలకుమాత్రమే నివాసము లగునటుకొనియెదను.

హరి—కాదు బాబూ! ఈప్రపంచమున దొంగలకును హంతకులకు నభావ మున్నదా? నీవటువంటివాఁడవు కావే! నీ మొగము చూచినమాత్రముననే నీవు దేవదూతవని తెలిసిపోవునే! చెఱసాల యున్నదని యందఱను ద్రోసివైచుటయేనా? అయ్యో! యెంతయపచారము!

గోరా—మానవుని మొగము చూచినచో నీశ్వరాకారము కన్నులఁ బడునను భయముచేతనే దొరగారు కేవలము శిక్షాస్మృతిసంపుటమువంకనే కన్నుంచి పని చేసుకొనుచుందురు. అట్లు కానున్నచో మానవుని గొరడాలతోఁ గొట్టించి, జైలువకుఁ ద్రోయించి, ప్రవాసమునకుఁ బంపించి, యురితీయించినందుల కారణికన్నులకు నిద్ర పట్టునా? అతని నాలుక కన్నము రుచించునా?

హరి—నాకుఁ దెలిసియున్నప్పుడెల్ల రాధారాణిచే నీయుపన్యాసములను జదివించి వినుచుందును. ముఖస్థముగా నెప్పుడు నీవలన మంచిసంగతులను వినఁగలుగుదునో యని యిన్నాళ్ళవఱకు నాశతో నున్నాను. బాబూ! నేను మూర్ఖురాల నగు నాఁడుదానను! మఱియును దుఃఖాత్మురాలను! సమస్తవిషయములను గ్రహించుట గాని, మనమునఁ బట్టించుకొనుట గాని నాచేతఁగాదు! కాని నీవలన నించుక జ్ఞానము సంపాదింపఁగలుగుదునని నాసంపూర్ణవిశ్వాసమై యున్నది.

గోరా వినయముతో నేమియును బదులు చెప్పక యూరకుండెను. హరిమోహిని మరల "బాబూ! నీకించుక యాతిథ్య మీయదలంచితిని. చాలనాళ్ళనుండి నీవంటిబ్రాహ్మణకుమారులు లభించుటలేదు. ఇప్పుడు నీవు నాయింటఁ గలకొలంది భుజింపుము. తరువాత నొకప్పుడు నిన్ను విందునకుఁ బిలిచెదను." అని యామె భోజనము నేర్పాటుచేయుటకు వెడలుటయు నొంటిగ నున్న సుచరితహృదయ మొకవిధముగానగుచుండెను. అప్పుడు గోరా చటాలున "వినయుఁడిప్పు డిక్కడకువచ్చెనా." అని యడిగెను.

సుచ—వచ్చెను!

గోరా—ఈవదును నేను వినయునిం జూచుట లేదు! కాని యాతఁ డేటికేల వచ్చెనో నే నెఱుంగుదును!

అని గోరా యించుక నే పోయెను. సుచరిత మౌనముతో నుండెను. అప్పుడు మరల గోరా "మీరు వినయునకు బ్రాహ్మవివాహముచేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఇది మంచిపనియేనా ?" అనియెను ఈయొత్తిడువలన సుచరిత మనసు నంగల లజ్జాసంకోచసంబంధమునుమాంద్య మొక్కసారిగా దూరమైపోయెను. ఆమె గోరా మొగముకంకఁ గన్నెత్తి చూచి "బ్రాహ్మవివాహము మంచిదికాదని నేను చెప్పదునని యే మీరూహించుచున్నారా ?" అనియెను.

గోరా—నీయభిప్రాయముల నేనెంతమాత్రమును వేచియుండుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము! సాధారణసామాజికులకంటె నీయందు విశేష మున్నదని యే నేను భావించుచున్నాను. ఏకోయొకవిధముగాఁ దమసమాజసంఖ్యను వృద్ధిఁ జేసికొనుట మతప్రచారకులపని యైయున్నది. నీవట్టిదానవు కావని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. నీవు స్వయముగా నీ కుచితమగు మతమును గ్రహింపవలయుననియే నా కోర్కె! ఇతరుల మాటలవలనఁ బొరపాటుపడి నీవు నిన్ను లోకువ చేసికొనవలదు. నేనేదియో యొకమతమునకుఁ జెందినవ్యక్తిని మాత్రమే కాదను సంగతి నీవు నీమనోమధ్యమునుండియే స్పష్టముగా గ్రహింపవలయును!

సుచరిత తనమనశ్శక్తినంతను స్థిరపఱచుకొని హెచ్చరికతో దృఢముగఁ గూర్చుండి "మీరుకూడ నేసమాజమునకును జేరినవారు కారా?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—కాను. నేను హిందువును! హిందూత్వ మొకసమాజమును కాదు. అది యొకజాతి. ఆజాతి యెంతగొప్పదియో, దానికి జాతిత్వ మెట్లు కలిగినదో, దానిని దేన్చటనో యేసంజ్ఞచేతను నిరూపించి చెప్పఁజాలము! తరంగములు సముద్రములు కానట్లు సమాజములు హిందూమతము కానేరవు.

సుచ—సమాజమే కాని హిందువులకు మరల సమాజములతోఁ బోరాట మేల?

గోరా—మానవుఁడు తనకు బాధకలుగుచుండఁగా బ్రతీకారము చేయఁబూనుటెందులకు? అతనికి బ్రాణమున్నది కావున! బాధలన్నిటినిసహించి యూరకుండుటకాతఁడు రాతిబొమ్మ కాఁడుకదా !

సుచ—మాకు ధర్మముగాఁ దోఁచుచున్నవిషయము హిందువులకు బాధాకరముగఁ దోఁచుచున్నచో నప్పుడు మే మేమి చేయవలయునని మీయుద్దేశము?

గోరా—మీకుఁ గర్తవ్యమని తోఁచినది హిందూజాతి యనునొకవిశ్వశక్తికి వేదనాకరముగ నున్నప్పుడు మీలో నేదో పొరపాటుకలిగెనదియో, సకలవిషయములను సకలవిధముల నాలోచింపుశక్తి శూన్యమైపోయెననియో మీరు బాగుగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనవలయును. సమాజమువారు చేసినసంస్కారములనే తేర

లను నభ్యాసము చేయుచు నవివేకముచే నవియె సత్యము లని చెప్పుచు నింతటిమహోత్పాతమును గల్పింపఁ బ్రయత్నించుట యుచితము కాదు. ఒకయొక యొకరోగము గోరికి దోలుచున్నప్పు డది తనకనుకూలమగు సంకల్పము ననుసరించియే పనిచేయును. అంతటి గొప్ప యాశ్రయమునకు రంధ్రము కల్పించుట దాని కనుకూలముగనే తోఁచినను దానిమూలమున నెందఱి కెంతకష్టము కలుగునో నీకు బోధపడుటలేదా ? నేను కేవలమును నాసమాజమునుమాత్రమే చూచుకొనుచున్నానా ? సమస్తజనులనుగూర్చియు నాలోచించుచున్నానా?" అని నీలో నీవే భావించుకొనవలయును ! సమస్తమానవు లనిన నేమో నీకు బోధపడినదా ? వారు వివిధప్రకృతులను వివిధప్రవృత్తులను, వివిధప్రయోజనములను గలిగియుందురు ! వారి కొక్కటేమార్గము కాదు. ఒక్కచోటనే యునికి కాదు, కొందరియెదుటఁ గొండలు! కొందఱియెదుట సముద్రములు! కొందఱియెదుట సమప్రదేశములు మఱియు నందెవ్వరును గూర్చుండువారు కారు ! అందఱును జరించువారే. నీవు కేవలమును నీసమాజశాసనము నందఱియెడలను వినియోగింపఁదలఁచెదవా ? మానవులయం దెట్టి వైచిత్ర్యమును లేదనియు, వారు కేవలమును బ్రహ్మసమాజపుస్తకమున నామలేఖనము చేయుటకే ప్రపంచమున జన్మించియుండి రనియు స్థూలదృష్టిచేతనే నిశ్చయింపఁ దలఁచెదవా ? దస్యుజాతి యంతయును భూమియందలి సమస్తజాతులను జయించి తనయేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును స్థాపించుటయే లోకకల్యాణ మని భావించినచో, మన బలగౌరవములఁ జాటింపని పరజాతులయున్నతియే విశ్వహితంబునకుఁ గేవల మమూల్యవిధాన మని లోకమున దాసత్వమును వర్ధిల్లఁజేయువారికిని మీకును భేద మెక్కడ నున్నది ?

సుచరిత యించుకసేపు యుక్తుల నన్నిటిని మఱచిపోయెను. గోరావజ్రగంభీరకంఠస్వర మద్భుతప్రాబల్యముచే నామె సమస్తాంతఃకరణములను నాందోళితములుగఁ జేసివైచెను. గోరా యేవిషయమునుగూర్చి మాటాడుచుండెనో యామెకు బోధపడుటలేదు. గోరా మాటాడుచుండెననిమాత్రమే కేవలము నామెకుఁ దెలిసియుండెను.

గోరా—ఈభారతవర్షమునందలి త్రింశత్కోటిప్రజలను మీసమాజమే సృష్టించియుండలేదుగదా? అట్టిచో నేమార్గము వీరి కుపయుక్తమో యేయాచారవిశ్వాసము లీయందఱకును నాహారబలంబులఁ బ్రసాదించునో యట్టినియమములను విధించు భారము బలవంతముగఁ దనపైఁ బెట్టుకొని యీసమస్తభారతవర్షము నొక్కసారిగా నొక్కలాగున నొక్కతరగతికిఁ దేవలయు నని మీసమాజము తలంచుటకుఁ గారణమేమి ? ఈయసాధ్యకార్యము సాధింపఁబడకుండనున్నకొలఁదిని మీకుఁ దేశముపైఁ గ్రోధము కలుగుచున్నది—అగౌరవము కలుగుచున్నకొలఁదిని హితము చెప్పెడివారియెడల మీ కసహిష్ణుతయు భేదభావమునుఁ గలుగుచున్నది! మఱియు నేయీశ్వరుఁ

డు మానవులను వివిధప్రకృతులతో సృజించి యట్లే పాలించుచుండునో యట్టిపరమేశ్వరుని మేము పూజింతు మని మీరు చెప్పుచుందురు. అది సత్యమే యయినచో మీరాయీశ్వరుని విధానమును స్పష్టముగా నేల గ్రహించుటలేదు ? మీయుదిశకే యంజలి గట్టుచుచేయు, మీసమాజమునందలి యహంభావముచేతను మీ రాతనియుద్దేశము నంగీకరించుట లేదా యేమి ?

సుచరిత యేమియును బదులు చెప్పుటకుఁ బ్రయత్నింపక యూరక తనమాటలు వినుచుండుట గాంచి గోరాకు దయకలిగెను. అతఁడించుక యాఁగి మెల్లగా "నామాటలు నీకుఁ గఠోరములుగా నుండవచ్చును. కాని నేను ప్రతిపక్షి ననిమాత్రము నీమనసులో నెట్టిపెరమును బెట్టుకొనవలదు. నేను నిన్నట్లు భావించియున్నచో నీతో నింతమాత్రమైన వాదించియుండను. నీహృదయమునం గలస్వాభావికోదారశక్తి సమాజమర్యాదనం జిక్కి సంకుచితమై పోయినందులకు నాకుఁ గష్టముగా నున్నది." అనియెను. అప్పు డామె "వలదు! వలదు! నన్ను గూర్చి మీ రింతమాత్రము నాలోచింప వలదు. మీరు చెప్పుచుండుఁడు ! నేను బోధపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. !" అనియెను.

గోరా—నే నింక జెప్పవలసిన దేదియును లేదు, నీవు ప్రేమించుచున్న యీ భారతవర్షమును నీసహజహృదయమునుండియో సహజజ్ఞానమునుండియో చూచుచుండుము ! బ్రహ్మసామాజికులు కారనునుద్దేశముతో నీవు భారతీయులను జూచినచో నప్పుడు నీ దృష్టియందు వికారమునుదిరస్కారమునుఁబూర్ణమై యుండును. అందువలనఁ గేవలము నీవు వారిలోపమే యరయుచుండుదువు; ఏవిధముగఁ జూచిన వారిసంపూర్ణత్వము బోధపడునో యావిధముగఁ జూచినట్లు కాకుండఁబోవును. వివిధభావములును, వివిధవ్యాపారములును, వివిధవిశ్వాసములును, వివిధసంస్కారములును గలవీరినందఱనుఁ బరమేశ్వరుఁడు మానవులుగనే సృజించెను. బాహ్యభేదము లెన్నియున్నను నందఱియందు నొక్కమానవత్వమే యున్నది. మనభారతవర్షమునందును, మనయందునుఁ గూడ నిమిడియున్న యొకవస్తువే వారియందును నిమిడియున్నది. వారివంక సత్యదృష్టినిఁ బరగించినచో నదివారి తుచ్ఛత్వము, నసంపూర్ణత్వమునను బహిరావరణములను భేదించుకొని పోయి వారియందలి పరమాశ్చర్యకరమగు నొకమహాతత్త్వమును గోచరింపఁజేయును. చిరకాలమునుండి సాధింపఁబడుచున్న సమస్తసాధనములును బ్రచ్ఛన్నముగా వారిలో నగపడును; చిరకాలము నాఁటిహోమానలము భస్మమధ్యమునందుండి యింకను జ్వలించుచు ముందింబులకు దేశకాలముల నతిక్రమించి భూగర్భమునం దింకను దన తీవ్రాగ్నిజ్వాలలనుఁ బ్రసరింపఁజేయుచున్నదని యే స్పష్టముగా బోధపడును ! ఈ భారతవర్షమునందు మానవుఁడు చిరకాలమునుండి కాంచుచున్న సదోషభవములను

సత్కార్యములను, సమస్తమునుగూడ మిథ్యలేయని సంశయించుట సత్యము నగౌరవించుటయే యగుచున్నది. అదియే నాస్తికత్వము!

ఇంతవఱకును దల వంచుకొనియున్న సుచరిత యప్పు డింక ముఖమెత్తి "అట్లయినచో మీరు నన్నిప్పు డేమిచేయుమని చెప్పెదరు ?" అనెను.

గోరా — నేను చెప్పవలసిన దేమియును లేదు. హిందూమతము తల్లివలె నానా భావములను నానామతములను గలమానవుల నందఱను దనయొడిని జేర్చుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నది. అదియే జగత్తునందలిమానవు లందఱియందును మానవత్వమం గీకరించుచున్నది; అంతేకాని వారిని ప్రత్యేక సామాజికులుగాఁ జూచుటలేదు. అది జ్ఞానిని, మూఢునింగూడ మన్నించుచున్నది. అది యొకరకమగు జ్ఞానమును మాత్రమే గౌరవించుటలేదు; జ్ఞానసంబంధములగు సమస్తవికాసములనుగూడ నంగీకరించుచున్నది. క్రిష్టియనులు భిన్నభావము నంగీకరింపరు. ఒకవంక క్రిష్టియనుమతమును, మఱియొక వంక ననంతవినాశమునుండె ననియు, నీ రెంటికినినడుమ మఱి యెట్టిభిన్నత్వమును లేదనియు వారు చెప్పుచుందురు. మనము వారియొద్దఁ జదివినవారము కావుననే హిందూ మతమునందలి భిన్నత్వముంగూర్చి సిగ్గుపడుచుందుము! హిందూమత మాభిన్నత్వము నుండియే యేకత్వముఁ జూపుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నదని మనము తెలిసికొనఁజాల కున్నాము! ఈక్రైస్తవాభ్యాసమునుండి మనహృదయము సంపూర్ణముగ విముక్తి నందకున్నచో మనహిందూమతమునందలి సత్యమును గ్రహించుగౌరవమునకు మన మధికారులము కాఁజాలము!

సుచరిత యిప్పుడు గోరామాటలను కేవలము వినుటయే కాదు; ఆమాటలరూప మును బ్రత్యక్షముగఁ గాంచుచున్నట్టుండెను. గోరాకన్నులలోని దూరభవిష్యద్దర్శ నమగు నొకధ్యానదృష్టి యాతనివాక్యములతో నైక్యమై యున్నట్లు సుచరితకు గోచరిం చుచుండెను. అప్పు డామె సిగ్గు విడచి, తన్నుఁ దానే మఱచి భావోత్సాహప్రదీప్త మగు గోరాముఖమువంకఁ దదేకదృష్టిం గాంచుచుండెను. ప్రపంచమునందలి ఘన సంకల్పములను యోగబలముచే సత్యములుగాఁ జేయఁజాలుదివ్యశక్తి గోరాముఖమునం దామె కప్పుడు కనఁబడుచుండెను. ఆమె తనసమాజమునందలి విద్వాంసులగు బుద్ధిమంతుల యొద్ద ననేక తత్త్వాలోచనములను వినియుండెను. కాని యిది తర్కమువలె లేదు; ఇది కేవలము గోరా సృష్టివలె నుండెను. సుచరిత యిప్పుడు వజ్రపాతమగుదృశ్యముం దిలకించుచున్నట్లుండెను. వాక్యములు ప్రబలమంత్రస్వరములతో నామె మర్మములం దాకి వక్షఃకవాటమును స్పందితముగఁ జేసివైచుచుండెను. వానితోఁగూడఁ దీవ్రవిద్యుజ్జ్వాలిక లామెరక్తనాళముల ననునిమిషమును నృత్యము చేయుచుండెను.

గోరామతనుతోఁ దనమత మెచ్చట నెంతవఱ కైక్యమయ్యెనో, యెంతవఱకుఁ గాలేదో స్పష్టముగా నాలోచించి చూచుకొనుశక్తి యామెకు లేకుండఁ బోయెను.

ఇంతలో సతీశుఁడచ్చటికి వచ్చి గోరా యనిన నాతనికి భయముకావున నించుక రొాఁజరిల్లి సోదరిపార్శ్వమున నిలిచి మెల్లమెల్లగా "పానూబాబు వచ్చినాఁడు!" అనిచెప్పెను. సుచరిత యదరిపడియెను. ఆకస్మికముగ నామె కాఘాత మైనట్లయ్యెను. ఆమె యిప్పు డెట్లయినఁ బానూబాబుబారినుండి తప్పించుకొనవలసినయవస్థలో నుండెను. సతీశునిమెల్లనిమాట గోరాకు వినఁబడి యుండదని తలంచి యామె చటాలున లేచి త్వరముతో మేడనుండి క్రిందికి దిగి పానూబాబు చెంతకుఁ బోయి "క్షమింపుఁడు! నాకిప్పుడు మీతో మాటాడుట కవకాశము లేదు!" అనియెను. కారణ మేమని హారానుఁడు ప్రశ్నించెను. సుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక "నేను రేపు ప్రాతఃకాలముననే తండ్రిగారియింటికి వచ్చెదను. అచ్చట మీరు నన్నుఁ జూడవచ్చును!" అనియెను.

హారా—ఇప్పుడు నీయింట నెవ్వరైన నున్నారా యేమి?

సుచరిత యామాటకును బదులుచెప్పక "నాకిప్పుడు తీరికలేదు. దయయుంచి నన్ను క్షమింపవలయును!" అనియెను.

హారా—నాకు వీధిలో నుండఁగనే గోరాబాబుకంఠస్వరము వినవచ్చినది. ఆతఁ డిచ్చట నున్నాఁడా?

సుచరిత యాప్రశ్నను దప్పించుకొనఁజాలక మొగమెఱ్ఱఁజేసికొని "ఔను! వచ్చియున్నాఁడు." అనియెను.

హారా—మంచిది. నాకాతనితోఁగూడ మాటాడవలసినదని యున్నది. నీకేదియైనఁ బని యున్నచో నది ముగియువఱకు నేనాతనితో మాటాడుచుండెదను.

అని చెప్పి యామెసమ్మతిని నిరీక్షింపకుండఁగనే మేడమెట్లు నెక్కఁదొడంగెను. తనవెంట నున్నహారానునివంకఁ జూడకుండఁగనే సుచరిత గదిలోనికిఁ బోయి గోరా నుద్దేశించి "దొడ్డమ్మ మీకొఱకు వంటచేయుటకై పోయినది. ఆమె యేమి చేయుచున్నదో యొకసారి చూచివచ్చెదను" అని చెప్పి చటాలున వెడలిపోయెను. హారానుఁడు గంభీరముగ నొకకుర్చీపైఁ దానే యధికారము వహించి కూర్చుండి "గోరాబాబూ! మీరు కొంచెము చిక్కినట్లగపడుచున్నారు!" అనియెను.

గోరా—చిత్తము! చిక్కుటకే కొన్నాళ్లనుండి చికిత్స జరుగుచున్నది.

హారానుఁడు కంఠస్వరమును మృదులముఁజేసి "అట్లయినచో మీరు చాలఁ గష్టపడుచున్నా రనుకొనియెదను!" అనియెను.

గోరా—లేదు. అది నా కనుకొన్నంతకష్టముగా లేదు.

హారా—వినయబాబువిషయమున మీతో గొంత యాలోచింపవలసి యున్నది! రేపాదివారమున నాతఁడు మాసమాజమునఁ జేరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు మీరు వినియే యుందురు.

గోరా—లేదు నేను వినలేదు.

హారా—మీ కది సమ్మతమేనా ?

గోరా—వినయుఁడు నాసమ్మతిని వాంఛించుట లేదు.

హారా—ఆతఁడు సత్యవిశ్వాసముతోనే యిట్లు చేయుట కంగీకరించి యుండెననియేనా మీయుద్దేశము ?

గోరా—ఆతఁడు దీక్ష గైకొనుటకు సిద్ధపడినప్పు డిప్పటిమీప్రశ్న కేవలము నశావశ్యకము !

హారా—సంకల్పము తీవ్రమైనప్పుడు మనకు విశ్వాస మున్నదో, లేదో యాలోచించుకొనుటకైన కవకాశ ముండదు. మానవచరిత్రము మీకుఁ దెలియదా ?

గోరా—తెలియదు. నేను మానవచరిత్రముంగూర్చి వృథాలోచనము చేయువాఁడనుగాను !

హారా—మతవిషయమునఁ గాని, సమాజవిషయమునఁ గాని మీతో నాకట్టి సంబంధమును లేకపోయినను నాకు మీయందు గౌరవ మున్నది. మీవిశ్వాసము సత్యమే కానిండు; మిథ్యయే కానిండు. కాని యెవ్వరు నెట్టిప్రలోభనముల చేతను మిమ్ములను మీవిశ్వాసమునుండి కదల్పఁజాల రని నేను నిశ్చయముగ నెఱుంగుదును— కాని—

గోరా—మీకు నాయం దెట్టిగౌరవము కలదో యట్టిమీయమూల్యగౌరవమును బోఁగొట్టుకొనుట వినయున కొక గొప్పనష్టమే ! ఈప్రపంచమున మంచివస్తువులును, జెడ్డవస్తువులునుగూడ నవశ్యముగా నుండును. మీరు వానికి మీగౌరవాగౌరవములను బట్టి మూల్యములను నిరూపింపవచ్చు. కాని లోకులందఱును మీనిర్ణయమునే గ్రహింపవలయు ననిమాత్రము చెప్పవలదు !

హారా—మంచిది. ఇప్పు డామాట కేమి! కాని మి మ్మొకసంగతి యడుగుచున్నాను. పరేశునికుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁదలఁచుచున్న వినయుని మీరు నిషేధింపలేదా ?

గోరా—హారానబాబూ ! వినయునిసంబంధము లగునీసమస్తవిషయములను నేను మీతో నాలోచింతు ననుకొంటిరా? ఆతఁడు నామిత్రుఁడుగాని మీమిత్రుడు కాఁడుగదా! నిరంతరమును మానవచరిత్రముంగూర్చియే రోయించుచుండు మీ కింతమాత్రము బోధపడలేదా ?

హారా— ఈవ్యాపారముతో మాసమాజమునకు సంబంధమున్నది. కావున నేనీ మాట నెత్తితిని. లేకున్నచో—

గోరా— కాని బ్రహ్మసమాజముతో నెట్టిసంబంధమును లేని నాచెంత మీ యీమనస్తాపము కేవలము నిరర్థకము కాదా ?

ఇంతలో సుచరిత వచ్చుటయు హారానుఁ డామెఁ గాంచి "నీతో నొకముఖ్య విషయమునుగూర్చి మాటాడవలసి యున్నది!" అనియెను. అతఁ డట్లనుట కెట్టియావశ్యకమును లేదు. తనకును సుచరితకును విశేషసంబంధ మున్నట్లు గోరాయెదుటఁ బ్రదర్శించుటకే హారానుఁ డట్లు చెప్పెను. సుచరిత దాని కెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. గోరాయును దనకుర్చీపై సుస్థిరముగఁ గూర్చుండెను; హారానుని రహస్యసంభాషణమున కవకాశముగ లేచిపోవులక్షణమును బ్రకటింపలేదు. అప్పుడు హారానుఁడు "సుచరితా! నీతో నొక్కమాట యున్నది. ఆగదిలోనికి వచ్చెదవా?" అనియెను. సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక గోరావంకఁ జూచి "మీయమ్మగారు క్షేమముగా నున్నారా?" అనియెను.

గోరా— అమ్మగారు ఆరోగ్యముగ నుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు!

సుచ— ఆరోగ్యమును నిల్పుకొనుశక్తి యామెకడ నెంతసహజముగ నున్నదో నేనెఱుంగుదును!

అని చెప్పి గోరా జైలునం దున్నసమయమున నా నామె నొకసారి చూచిన సంగతి నాతనికి స్మృతికిఁ దెచ్చెను. ఆసమయమున హారానుఁడు బల్లపై నున్నయొక పుస్తకమును దీసి యందలిముఖపత్రమునఁ గవిచేసి చదివి పత్రములను తిరుగవేయుచుండెను. సుచరిత మొగ మెఱ్ఱనైపోయెను. ఆగ్రంథ మేమో తెలిసికొనవలెను కావున గోరా తనమనసులో నించుక నవ్వుకొనియెను. అప్పుడు హారానుఁడు గౌరమోహనబాబూ! మీగ్రంథమును మీచిన్నతనమునందు వ్రాసితిరి కాఁబోలు నేమి?" అనియెను. గోరా నవ్వుచు "నాచిన్నతన మిప్పటికి గూడ నున్నది! కొందఱిచిన్నతనము కొలఁదికాలములోనే వదలిపోవును. కొందఱికిఁ జాలకాలమువఱకు స్థిరముగా నుండును!" అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత లేచి "ఈపాటికి వంటయగును. మీరా గదిలోనికి రండు! దొడ్డమ్మ పానూబాబున కగపడదు! ఆమె మీకొఱకు వేచియుండును!" అనియెను. హారానునకు మనఃకష్టము కలిగించుటకే యామె యట్లు చెప్పెను. గోరా లేచెను. పరాభవమున నెఱ్ఱనైనపానూబాబు బల్లపై "ఇట్టియింటిచో నేనించుకపై సరిక్షించియుండెదను" అనియెను.

సుచ— ఊరక యేల కూర్చుండెదరు ? శెలవిచ్చిపోయినదికాదా ?

కాని హారానుఁడు లేవలేదు. సుచరితాగౌరమోహనులు వెడలిపోయిరి—ఆ యింట గోరాను జూచి యాతనియెడల సుచరితప్రవర్తనముఁ జూచి హారానునిహృదయము శస్త్రధారణముం గావించి నిలిచెను. "సుచరిత బ్రహ్మసమాజమునుండి యెట్లో విడివడి పోవలసినదే కా? ఆమెను రక్షింపువా రెవ్వరును లేరా! ఎట్లయినను దీనికిఁ బ్రతీకారము చేసితీరవలయును!" అని భావించి హారానుఁ డొక కాగితమును దీసికొని సుచరితకుఁ లేఖవ్రాయుచుఁ గూర్చుండెను. ఆతనికిఁ గొన్ని స్థిరవిశ్వాసము లున్నవి. సత్యము నవలంబించి తా నితరుల నాజ్ఞచేయుపట్టునఁ దనతీవ్రవచనములు నిష్ఫలము లగుటం లేదనునదియు నాతనివిశ్వాసములలో నొకటి! కేవలము వాక్యమే యేకమాత్రవస్తువు కావలెనియు, మానవహృదయము మనునొక పదార్థ మున్నదనియు నాతని కాలోచనయే లేదు!

భోజనాంతరమున హరిమోహినితోఁ జాలసేపు మాటాడి గోరా తనకఱ్ఱను దీసికొనుచుకై సుచరితగదిలోనికి వచ్చెను. అప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. సుచరితబల్లపై దీపము వెలుగుచుండెను. హారానుఁడు వెడలిపోయెను. ఆబల్లపై సుచరితనామముతో నొకచీటి పడి యుండెను. అది గోరాకన్నులఁ బడియెను. ఆలేఖం జూచినంతనే యాతని హృదయమునకుఁ గష్టమయ్యెను. అది హారానుఁడు వ్రాసె ననుటయందు గోరా కెట్టిసంశయమును గలుగలేదు. సుచరితయెడల నాతనికిఁ గలవిశేషాధికారమును గోరా యెఱుంగును. కాని యాయధికారమునకు వ్యత్యయము కలిగినసంగతిమాత్ర మాతనికిఁ దెలియదు. నేఁడు సతీశుఁడు వచ్చి హారానునిరాక రహస్యముగఁ దెల్పుటయు, సుచరిత యదరిపడి చటాలున వెడలిపోయి వెంటనే యాతని దీసికొనివచ్చుటయు గోరాహృదయమున నపస్వరముతో మ్రోగుచుండెను. తరువాత హారాను నొంటిఁ విడిచి సుచరిత కావించిన వ్యాపారమంతయు వ్యతిరేకముగనే యుండెను! కాని దృఢతర మగునాత్మీయత గలచోటఁ జనవుచే నిట్టిపనులు జరుగుచుండు నని గోరా స్థిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడు గోరా యాచీటిం గాంచి యూహాతుం డైపోయెను. ఉత్తర మొకగొప్పరహస్యమయపదార్థము. పైకి పేరుమాత్రము చూపించి సమస్తమును లోపల దాఁచుకొనుటచేతనే యది మానవు నత్యంతముగ బీడించుచుండును! అప్పుడు గోరా సుచరితమొగముం దిలకించి "నేను రేపు వచ్చెదను!" అనియెను.

సుచరిత యవనతనయనములతో "మంచిది!" అనియెను. గోరా పోవుట కుద్యుక్తుఁడై యుండక యాఁగి "భారతవర్ష సౌరమండల మధ్యమునందే నీస్థానము—నా దేశీయురాల వగునీవు నాదానవు—ఎట్టిధూమకేతు వైనను నిన్నుఁ దనపుచ్ఛముతో శూన్యపర్యంతమున కొంతమాత్రమును ద్రోసివైవఁజాలదు. నీ కుచిత మగుస్థానమున నిన్ను నేను సుస్థిరముగఁ బ్రతిష్ఠించువఱకును విడువను. ఆస్థానమున నీవు నీసత్య

ధర్మములను బరిత్యజింపఁగలసియుండు నని నీవారు బోధింతురు! నీసత్యమును, నీధర్మమును కేవలము నీయుద్దేశముమీఁదఁ గాని నీవంటి నలుగురైదుగురి యుద్దేశములమీఁదఁ గాని నిలిచియుండలేదు. అది యీప్రపంచమునం దంతటను గలయసంఖ్యాము లగుజీవసూత్రములతోఁ జిక్కుకొని యున్నది. నీవెంత ప్రయత్నించినను దాని నామహావనమునుండి పెల్లగించి నీకుండీలోఁ బాతుకొనఁజాలవు—దానిని సముజ్జ్వలముగను సజీవముగను జేయఁదలఁచినచో—దానిసర్వాంగసౌందర్యమును సార్థకముగఁ జేయఁదలఁచినచో నీజీవితమునకు బహుపురాతనకాలమునందలి మానవసమాజహృదయమధ్యమున నీకు నిర్దిష్టమై యున్నస్థానమున నీవు స్థిరముగా నిలువఁబడవలయును. వారికిని నాకును నెట్టిసంబాధమును లేదని నీ వెంతమాత్రమును జెప్పఁగూడదు! అట్లు భావించినచో నీసత్యమును, ధర్మమును శక్తియుఁగూడ నొక్కసారిగా మ్లానములై ఛాయామాత్రములై పోవును. పరమేశ్వరుఁడు నిలిపినస్థానమునుండి నీమతము నిన్నుఁ దొలగించినచో నట్టి నీమతమునకు విజయము కలుఁగదని నీవు నిశ్చయముగా దెలిసికొనుము! నేను రేపువచ్చెదను." అని చెప్పి యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఆగృహాభ్యంతర మంతయుఁ జాలసేపటివఱకును గంపించిపోవుచుండెను. సుచరిత చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధయై కూర్చుండెను.

౫౬

వినయుఁ డానందమయిం గాంచి "అమ్మా! నేనెప్పుడు దేవతామూర్తికి వందనము చేసినను నామనసులో నేమో సిగ్గుగనే యుండెను. ఆసంశయమును మనసునందే యుంచుకొని విగ్రహారాధనమును గూర్చి యనేక ప్రబంధములను వ్రాసియుంటిని కాని నేను నిజము చెప్పుచున్నాను. అట్లు ప్రణమిల్లుట నాకు మనసులో నించుకంతయు నంగీకారము లేదు." అని చెప్పెను.

ఆనం—నాయనా! నీహృదయము సామాన్యమైనదా? నీవు దేనిని గూడ స్థూలదృష్టితోఁ జూడవు. అన్నిటిని సూక్ష్మదృష్టితో భావింతువు. అందుచేతనే సామాన్యముగ నీకు విశ్వాసము గలుఁగదు!

విన—ఔను. నాకువిశ్వాసములేనివిషయమును గూడ సూక్ష్మబుద్ధిబలము వలన సూక్ష్మయుక్తులవలనఁ బ్రమాణీకరింపఁగలను. అట్టిసమయములందు నే నితరులను, నన్నును గూడ మఱపించుచుందును. నే నిన్నాళ్ళనుండియుఁ గావించుచున్న మతతర్కమంతయును మతపక్షమునుండి చేయుట లేదు. కేవలసమాజపక్షమునుండియే చేయుచున్నాను.

ఆనం—మతమునందు సత్యవిశ్వాసము లేనప్పు డిట్లే యగుచుండును! ఇట్టిస్థితిలో మతము కేవలమును గులగౌరవభాగ్యములవలెనే యహంకారమును బుట్టించునదై పోవును.

వినయ—ఔను. నేను మతసత్యమునుగూర్చి భావింపక నామత మనుకారణము చేతనే పోరాడుచున్నాను. అయినను నాతప్పు నాకుఁ దెలియకుండుట లేదు. విశ్వాసము లేనిచోట భక్తియున్నట్లు నటించుటచే నన్నుఁ జూచి నేనే సంపూర్ణముగ సిగ్గుపడిపోవుచున్నాను.

అనం—అది యేమో నాకు బోధపడుట లేదు. మీ రీవిషయమున నితరులకంటెనధికముగఁ దీవ్రభావముతోఁ బనిచేయుటచేతనే మీలో నేదియో యించుక లోపమున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. భక్తిసహజమై యున్నచో నంతతొందర యక్కఱ లేదు.

వినయ—అందుచేతనే నిన్నడుగుచున్నాను. విశ్వాసము లేనిదానియందు విశ్వాసమున్నట్లు నటించుట యధర్మము కాదా?

అనం—బాబూ! ఇప్పు డిట్లు ప్రశ్నించుట కంతయావశ్యక మేమున్నది?

వినయ—అమ్మా! నేను రేపు బ్రహ్మసమాజదీక్షఁ గైకొనుచున్నాను.

అనం—(విస్మయముతో) అదేమిమాట వినయా! అట్లు చేయుటకుఁ గారణ మేమి?

వినయ—అమ్మా! కారణ మిప్పుడు చెప్పితిని గాదా?

అనం—నీవిశ్వాసము నీలో నుంచుకొనియైనను నీవు మనసమాజమునం దుండఁ జాలవా?

వినయ—ఉన్నచో మోసము చేసిన ట్లగును.

అనం—మోసము చేయకుండ నుండుటకు ధైర్యము లేదా? సమాజమునఁ గష్టముండవచ్చును. నీవు దానిని సహింపఁజాలవా?

వినయ—నేను హిందూసమాజవిధులను పాటింపఁజాలనిచో నప్పుడు—

అనం—ముప్పదికోట్లమంది ప్రజలకు సరిపడియున్న యీమతము నీ కేల సరిపడలేదు?

వినయ—అమ్మా! నాసమాజమువారే నన్ను హైందవునిగా నంగీకరింపకున్నప్పుడు నేను బలవంతముగా హిందువు నని చెప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది!

అనం—మనవారు నన్నుఁ గ్రైస్తవినిగాఁ బరిగణించుచున్నారు. శుభాశుభకర్మములయందు నేను వారితోఁ గలసి భుజించుటలేదు! అయినను వారు నన్నుఁ గ్రైస్తవి యనుచుండఁగా నొప్పుకొనవలసినయావశ్యకము నా కగపడలేదు. వారిమాటలనుబట్టి నాసత్యవిశ్వాసమును విడుచుట నాకిష్టము లేదు.

వినయుఁడు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పబోవుచుండఁగా నానందమయి వారించి "వినయా! నేను నీకు వాదముచేయు నవకాశ మిప్పుడు లేదు. ఇవి నా కంపవలసిన

విషయము కాదు. నీవు నాయొక్క స్నేహమును కాపాడఁగలవా ? అవకాశముం గైకొని నీవిప్పు డెట్లో బలవంతముగ బాధించి నన్ను భ్రష్టుం జేయఁ జూచుచున్నావు ! కాని యిట్టి గురుతర వ్యాపారమునం దట్లు చేయవచ్చునా" అనెను. వినయుఁడు తల వంచుకొని "కాని అమ్మా ! నేను రేపు దీక్ష గైకొందు నని యుత్తరమును బంపియుంటిని !" అనెను.

ఆనం—ఐన నేమి ? పరేశునితో నంతయును స్పష్టముగఁ దెల్పినచో నాతఁ డెంతమాత్రమును బలవంతము సేయఁడు.

విన—ఇం దాయన ప్రోత్సాహ మేమియును లేదు. ఈయనుష్ఠానమునం దాతఁ డెట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనలేదు.

ఆనం—సరే ! అట్లయినచో నిబ్బందియే లేదు.

విన—అమ్మా ! అట్లు కాదు. ఒకసారి మాట స్థిరమైనతరువాత నిఁకఁ దిరిగి పోఁగూడదు !

ఆనం—గోరాతోఁ జెప్పితివా ?

విన—అతఁడు నాకగపడలేదు.

ఆనం—ఏమి ! ఇంటిలో లేఁడా ?

విన—లేఁడు. సుచరితయింటికి బోయెనని తెలిసినది.

ఆనం—(విస్మయముతో) అతఁడు నిన్నఁగూడ నటకే పోయినాఁడు !

విన—నేఁడును బోయినాఁడు !

ఇంతలోఁ బ్రాంగణమునుండి పల్లకీబోయీల కేకలు వినవచ్చెను. ఆనందబంధువులగు స్త్రీ లెవ్వరో వచ్చియుండిరని యోచించి వినయుఁడు వెలుపలకుఁ బోయెను. ఇంతలో లలిత వచ్చి యానందమయికి నమస్కరించెను ! ఇప్పు డామె వచ్చునని యానందమయి యూహించియుండ లేదు. కావున విస్మితయై యామె వినయుని మొగముదెసఁ జూచి వినయుని దీక్షంగూర్చి చిక్కులు కలిగె ననియు నందుకొఱకే యామె వచ్చియుండు ననియు గ్రహించెను. అప్పు డానందమయి సంభాషణమున కవకాశము కల్పించుటకై "అమ్మా వినయుఁడు వచ్చుట చాలసంతోషముగా నున్నది. ఇంతవఱకును వినయుఁ డిచ్చట నే యుండెను. ఇంతవఱకును రేపటియాతని దీక్షం గూర్చియే ప్రస్తావము జరిగినది" అనెను.

లలి—అతఁడేల దీక్షను గ్రహింపవలయును ? ప్రయోజన మేమైన నున్నదా ?

ఆనం—(ఆశ్చర్యముతో) అమ్మా ! ప్రయోజనమే లేదా ?

లలి—ఉన్నట్లు నాకగపడుట లేదు.

ఆనందమయి లలితభావమును గ్రహింపఁజాలక యామె ముఖమువంకఁ దిలకించుచు నూరకుండెను. లలితయును దలవంచుకొని "ఆకస్మికముగా నీవిధమున దీక్ష గైకొనుట యాతని కవమానము! ఇట్టి యవమానము నాతఁ డెందుకొఱ కంగీకరింపవలయును?" అనియెను.

ఎందుకొఱకా? ఈసంగతి లలితకుఁ దెలియదా? ఇందు లలిత కానందవిషయ మేమియును లేనేలేదా?—అప్పు డానందమయి "అమ్మా! దీక్ష గైకొనుటకు రేపటి దినము స్థిరపడియె ననియుఁ దప్పిపోవుటకు నవకాశము లేదనియు నతఁడు చెప్పుచున్నాఁడు!" అనియెను. లలిత తీవ్రదృష్టితో నానందమయిం గాంచి "ఈసకలవిషయము లందును స్థిరనిశ్చయములతో నిమిత్తము లేదు. ఆవశ్యకమైనచో నభిప్రాయము మార్చుకొనవచ్చును." అనియెను.

ఆనం—అమ్మా! నీవు నాయొద్ద సిగ్గుపడక యంతయును స్పష్టముగాఁ జెప్పుము. నేను వినయునికి నీ కిష్టమైనట్లు సమాజమును విడుచుట నీకు హితముకాదనియు నాయిష్టమును గాదనియు నెంతయోను బోధించియుంటిని. అతఁడు పైకెన్ని చెప్పినను లోపలఁ గష్టపడుచునే యున్నాఁడు. అతనిహృదయము నీకుమాత్రము తెలియదా తల్లీ? సమాజమును త్యజించినఁ గాని మీతో సహవాసము కుదరదని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. సిగ్గుపడకు తల్లీ! సరిగాఁ జెప్పుము! ఈమాట నిజమేనా?

లలి—అమ్మా! నీయొద్ద నాకు సిగ్గేల? నాకిది సమ్మతము కాదని చెప్పియే యుంటిని. మానవులలోఁ బరస్పరస్నేహమును రక్షించుటకు మతమును గాని, విశ్వాసమును గాని, సమాజమును గాని, యేదేనిగాని త్యజింప నక్కఱ లేదని నేను బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొంటిని. అట్లేయైనచో నొకహిందువుతో నొకక్రైస్తవునకు మైత్రి లేకుండఁబోవును. అట్లయినచో నొక్కొక్క సంప్రదాయమును తనచుట్టును పెద్దపెద్ద గోడలను నిర్మించుకొని యందుననే యుండవలసి యుండును.

ఆనం—అమ్మా! నీమాట నాకానందకరముగా నున్నది. నేను గూడ నిట్లే చెప్పితిని. రూపగుణస్వభావములచే నొకమాత్రము నొకరితో నొకరికిఁ బోలిక యుండకపోయినను మనుష్యమాత్రుల సమ్మేళనమున కెట్టియాటంకమును లేనప్పుడు మతవిశ్వాసభేదముచే నభ్యంతరము కలుగు ననుట కవకాశ మేమున్నది? అమ్మా! వినయునివిషయమున విచారించుచున్న నన్ను నీవు బ్రతికించితివి. అతఁడు తనహృదయమును, సమస్తమును నీ కర్పించి యుండెనని నే నెఱుంగుదును. నీసంబంధమైన కొంచెమంతరాయము కలిగినను నాతఁడు సహింపఁజాలఁడు. అందుచేత నే యాతని నిషేధించుటకు నే నెంత బాధపడుచుంటినో యంతర్యామియే యెఱుంగును. కాని యాతని యదృష్టము! ఇంత చిక్కింత సులువుగా విడిపోవుట సామాన్యమా తల్లీ! నే నొక్కమాట యడిగెదను. పరేశబాబున కీసంగతి తెలిపితివా?

లలిత సిగ్గు నడంచుకొని "లేదు. కాని యాయన సమస్తమును సరిగాఁ దెలిసికొనియుండు నని నే నెఱుంగుదును" అనియెను. అప్పు డానందమయి "నీతండ్రి యంతటివాఁడు కాకున్నచో నింతటిబుద్ధియు, నింతటిధైర్యమును నీ కెట్లు కలుగును ? అమ్మా ! నేను వినయునిఁ బిలిచెదను. నీవాతనితో ముఖస్థముగా మాటాడుట మంచిది. నీకీసమయమున నొకమాట చెప్పవలసి యున్నది. వినయునిచిన్నతనమునుండియు నేనాతనిం జూచుచున్నాను. వాఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. వానికొఱకు మీరు పడుచున్నకష్టముల నన్నిటిని వాఁడు సార్థకములుగాఁ జేయునని నేను రూఢిగాఁ జెప్పఁగలను. వినయునిం బడయఁజాలుభాగ్యవతి యెవ్వరై యుండు నని నేను చాలదినముల నుండి భావించుచుంటిని. అప్పు డప్పు డెన్ని సంబంధములు వచ్చినను నేనంగీకరింపలేదు. ఇప్పుడు మావినయుఁడు భాగ్యవంతుఁ డని నాకు నిశ్చయ మైనది." అని చెప్పి లలితను ముద్దుపెట్టుకొని వినయునిం బిలిచి యటఁ గూర్చుండ నియోగించి లలిత కాహారసంయోజనముం గావించు నెపంబున నానందమయి వెడలిపోయెను.

ఇప్పుడు లలితావినయులలో సంకోచమున కవకాశము లేకుండఁబోయెను. వారి జీవితములయందు దోఁచినకఠినసమస్యయే వారిసాహ్వానించి వారిపరస్పరసంబంధమును సహజమునగను, సంపూర్ణమునగను జేసి చూపించెను. ఆదృష్టిమధ్యమునందలి కాంత్యావరణము నట్టి యావేశబాష్పబిందువును మాయించుట లేదు. ఆయిరువురి హృదయములు నైక్యమునై పోయెను. వారిజీవితప్రవాహములు గంగాయమునలంబోలి యొకపుణ్యతీర్థముగా నేక మగుటకు సంసిద్ధములై యుండెను. ఈసంబంధ మెట్టియాలోచనయు లేకుండఁగనే వారివినీతగంభీరభావమునందు నిశ్శబ్దముగా నిశ్చయముగా నంగీకృత మైపోయెను. ఏసమాజమును వారినిఁ బిలువలేదు. ఏమతమును వారిని మేళగింపలేదు. వారిబంధము కృత్రిమము గాదు. ఈసంగతిని గ్రహించియే వారు తమసమ్మేళనము కేవలధర్మసంగత మైనట్లనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనిరి. ఆధర్మ మత్యంతమును సరళమైనది. అది యల్పరచనములఁ గైకొని వివాదపడునది కాదు. ఎట్టిపంచాయతీపండితులును దాని నాతంకపఱుపఁజాలరు! అప్పుడు లలిత తనముఖనయనములఁ బ్రదీప్తములుగాఁ జేసి "నీవు నీయాత్మగౌరవమునువిడిచి నన్ను గ్రహింపఁదలఁచుచున్నావు. ఈయగౌరవము నేను సహింపఁజాలను. నీస్థానమున నీవు సుస్థిరుఁడవై నిలిచి యుండవలయు ననియే నాకోరిక !" అనియెను.

విన—నీవుకూడ నట్లేయుండవలయును. మనప్రేమకు భిన్నభావమే లేనప్పుడు మన కీప్రపంచమునం బ్రభేద మెక్కడ నుండును ?

ఇరువదినిముషములవఱకును జరిగిన వారిసంభాషణమునందలి సారాంశమిదియే. వారు హిందూబ్రాహ్మభేదమును మఱచిపోయిరి. ఇరువురము నేక మానవాత్ములమే యనుమాట వారిహృదయాంతరాళమున నిశ్చలప్రదీపశిఖంబోలి వెలుంగుచుండెను.

౬౦

పరేశుఁ డుపాసనానంతరము నింటియెదుటివరాండలో నిశ్శబ్దుఁడై కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడే సూర్యాస్తమయ మగుచుండెను. ఇంతలో లలితాసహితుఁడై వినయుఁ డటకు వచ్చి నమస్కరించెను. ఆయిరువు రట్లు కలసి వచ్చుటం గాంచి పరేశుఁడు విస్మితుఁడై కూర్చుండుట కటఁ గుర్చీ లేకుండుటచే "లోనికిం బోవుదము రండు!" అనియెను. వినయుఁడు వలదని చెప్పి యచ్చటనే క్రిందఁ గూర్చుండెను. లలితయును దండ్రిపాదముల చెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు "మే మిరువురము నొక్కసారిగా మీయాశీర్వాదముం గైకొనుటకు వచ్చితిమి. అదియే మాజీవితములకు సత్యదీక్ష కాఁగలదు!" అనియెను. పరేశుఁడు విస్మయముతో వినయుని మొగమువంకఁ జూచెను.

విన—నియమబంధనములతో, నియమవచనములతో నేను సమాజమునఁ బ్రమాణము చేయఁజాలను. మాకు మీయాశీర్వాదమే మాజీవితములను వినతములుగను, సత్యబద్ధములుగను జేయఁజాలినదీక్ష యగుచున్నది. మాహృదయములు భక్తితో మీపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యున్నవి. ఈశ్వరుఁడు మాకు మీమూలముననే శుభములను బ్రసాదింపఁగలఁడు!

పరేశుఁడు కొంతసేపటివఱకు నూరకుండి "వినయా! నీవు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపవా?" అని ప్రశ్నించెను.

విన—గ్రహింపను. హిందూసమాజమునందే యుండెదను.

పరేశుఁడు లలితవంకఁ జూచుటయు నామె యాతని మనోభావమును గ్రహించి "బాబా! ప్రతికూలమైనను, న్యాయమైనను నేను సంపూర్ణముగ నాయభిమతమునందే యుండెదను. కాని నాకుఁ బ్రతికూలములగు నాచారముల నవలంబించినంతమాత్రమున నాయభిమానమునకు భంగము కలుగు ననుమాట నేనింతమాత్రము నంగీకరింపఁజాలను. నేను మొట్టమొదటఁ గేవలము బ్రాహ్మసమాజమే లోకమనియు, దీనివెలుపలనంతయు ఛాయామాత్రమే యనియు, దీనిని త్యజించుట సత్యము నుల్లంఘించుటయే యనియు ననుకొంటి. కాని కొన్నాళ్లనుండి నాకాయుద్దేశము మాఱిపోయినది" అనియెను.

పరేశుఁడు మ్లానభావముతో మందహాసము చేసెను. లలిత మరల "బాబా! నాయం దెట్టి ఘనపరివర్తనము కలిగినదో మీకుఁ దెలియుటలేదు. బ్రాహ్మసమాజికు లందఱితోడను నాకు మతమునం దేకీభావమున్నది గాని, వారితో మాత్రము నాకెట్టి సౌఖ్యమును లేదు. కేవలము బ్రాహ్మసమాజ మను నొకనామము నాశ్రయించినంతమాత్రమున బ్రాహ్మసమాజికులే నావారని, ప్రపంచమునందలి యితరులందఱును దూర

ముగఁ దోఁసివైచుట యిప్పుడు నాకుచితముగాఁ దోఁచుట లేదు" అనియెను. పరేశుఁ డదిరక్త్రభావ యంగుళులతదిన్నకైఁ జేతితో నిమురుచు "అమ్మా! వ్యక్తి తీరాపణ మునుబట్టి హృదయము తీవ్రమైపోయినప్పుడు సహియించునాలోచనలంటోఁచునా? పూర్వపురుషులు మొదలు ప్రస్తుతసంతతివఱకును గలయొక్కటే పారంపర్యమునకు శ్రేయముంగూర్చుటయే సమాజమునకుఁ బ్రయోజనము. అది కృత్రిమమైనది కాదు. నీభావి వంశమునందలి యతిదూరప్రయోజనవ్యాప్తి నీసన్నిహితద్వారమంతయును దేనిపై నాధారపడియుండునో యదియే నీసమాజము! ఈసంగతి నీవాలోచించుకొనవలదా?" అనియెను.

వినయ—హిందూసమాజ మన్నదికాదా?

పరే—అది మీభారమును వహించుట కంగీకరింపకున్నచో నేమి కావలయును?

వినయుఁడానందమయమాటలను స్మృతికిఁదెచ్చుకొని "దానినంగీకరింపఁజేయు భారము మేము వహించెదము. హిందూసమాజము సంపూర్ణముగ సకలనూతనసంప్రదాయములకును నాశ్రయ మొసంగును. అది సకలమతసంప్రదాయములకును సమాజము కాఁగలదు!" అనియెను.

పరే—బాబూ! ఒకవస్తువునుగూర్చి మాటలతో వడియొకవిధముగాఁ జెప్పవచ్చును గాని, ప్రత్యక్షముగా నట్లు చూపఁజాలముగదా! కావున్నచో బుద్ధిపూర్వకముగాఁ బురాతనసమాజము నెవ్వరు వదలుకొందురు? మానవుని ధర్మబోధమును కేవల బాహ్యాచారములచే బంధించి యాతని నొక్కచోటనే యణఁగఁద్రొక్కుచున్న సమాజమును మన్నించినచో మానవుఁడు కేవలము గొయ్యబొమ్మగ నుండవలసివచ్చును!

వినయ—హిందూసమాజమున ట్రిఙ్కక్కీరాగస్థితి ఘటిల్లినచో దానిని దొలఁగించు భారము మనము వహింపవలయును. కొన్ని కిటికీలును, ద్వారములును గూర్చినచో మెండుగను గాలియుఁ గలుగుట కవకాశము న్నప్పుడింటిని నేలమట్టముగఁజేయుఁగలయును నెవ్వరును దలంపరుగదా!

లలి—బాబా! నాకీమాట లేవియును బోధపడుటలేదు. ఏసమాజమునైన నుద్ధరించుభారమును వహింపవలయునని నాకెట్టికోరికయును లేదు. కాని నలువైపులనుండియు నాకుఁ గలుగుచున్న యన్యాయము నాప్రాణవాయువులను బంధించివైచుచున్నది. ఏకారణముచేతనైనను దీనినంతను సహించియుండుట నాకుచితముగ లేదు. ఉచితానుచితములను గూడ నేను బాగుగ నెఱుంగను. కాని, బాబా! నేను సహింపఁజాలను!

పరే—(మృదులముగా) అమ్మా! ఇప్పుడు నీమనము చెదరియున్నది! ఇంకను గొన్నాళ్ళు పరీక్షించుట మంచిది కాదా?

లలి—అట్లు చేయుటకు నాయభ్యంతరము లేదు. కాని యసత్యమును నన్యాయమును, నత్యాచారమును క్రమముగా వర్ధిల్లుచుండు ననియే నావిశ్వాసము! అందుచేతనే యెప్పుడైన మీకుఁగూడ మనః పుష్టిం గూర్చుపఱిని జేసినైతు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను. నే ననాలోచితముగఁ బని చేయుచుంటి నని మీ రెన్నఁడును దలఁపవలదు. ఒకవిధమగు సంస్కారమును, నభ్యాసమును గల నేను బ్రహ్మసమాజమును విడిచినచో ననేకకష్టముల ననుభవింపవలసియుండునని బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొనియే యున్నాను. కాని నేనందుకొఱకు కొంచెమాత్రమును జంకుట లేదు. మీయందుమిక్కిలి నాలో నొకవిధమగు ధైర్యమును నానందమునుగూడ వర్ధిల్లుచుండెను. ఏపని చేసి యెప్పుడు మీకెట్టికష్టమును గూర్తునో యనిమాత్రమే నేను భయపడుచున్నాను.

అని లలిత మెల్లగా జనకుని పాదముల నొత్తుచుండెను. పరేశుఁడు చిఱునగవుతో "అమ్మా! నేను నాయొక్క చిన్నిబుద్ధి నందుమాత్రమే యాధారపడి యున్నచో నాయిష్టముకొఱకు, మతమునకును విరుద్ధమగు నెట్టికార్యమునైనను సహింపఁజాలక యుందును. ఇప్పటి నీసాహసవ్యాపారము కేవల మమంగళకర మైనదని నేను దృఢముగా విశ్వసించుట లేదు. నేను నొకప్పుడు మంచిచెడ్డల నాలోచింపక విరుద్ధభావముతో నిల్లు విడిచి వచ్చినవాఁడనే!—సమాజనివాసమున నిప్పుడు జరుగుచున్న ఘాతప్రతిఘాతములలో నాయీశ్వరుని దివ్యశక్తియే పనిచేయుచున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. ఆతఁడు నలుదెసలనుండి కూర్చి, మార్చి, శోధించి యేవస్తువు నెట్లు చేయఁదలంచెనో యెవ్వ రెఱుంగఁగలరు? ఆతనికి బ్రహ్మసమాజ మననేమి, హిందూసమాజ మననేమి? ఆతనికందఱు నొక్క మానవజాతియే!" అని చెప్పి పరేశుఁ డొక్కింతసేపు ముకుళితనయనుఁడై తన నిగూఢాంతఃకరణమధ్యమునఁ దన్ను నిలుపుకొని స్తబ్ధభావముతో నుండి యనంతరము "వినయబాబూ మనదేశమునఁ బ్రతిసమాజమును సంపూర్ణముగ మతాచారములతో మిళితమై యున్నది. మతాచారములకు భిన్నులగువారి నేసమాజమును దనలోనికిఁ జేర్చుకొనఁజాలదు. ఇట్టిచో సమాజమును విడిచి మీ రెట్లుందురో నాకు బోధపడుట లేదు!" అనియెను.

లలిత కీమాట బాగుగ బోధపడలేదు. ఆమె యితరసమాజమునకును దనసమాజమునకును గలభేదము నెన్నఁడును బ్రత్యక్షముగఁ జూచియుండలేదు. హిందూసంఘమునకును దమకును నొక్క యాచారవిషయమునందే తప్ప మఱి యెట్టిభేదమును లేదని యామె యుద్దేశము. అందుచే హిందూవివాహము చేసికొనుట కామె కెట్టి యాక్షేపమును దోఁచుట లేదు.

విన—మావివాహము సాలగ్రామసాక్షికముగా జరుగవలసియుండు ననియేనా మీయుద్దేశము?

పరే—ఔను. లలిత యిందుల కంగీకరించునా ?

వినయుండు లలిత మొగముదెసకుఁ జూచెను. ఆమె సర్వాంతఃకరణమును సంకుచితమైపోయిన ట్లుండెను. లలిత హృదయవేదనచేఁ దనకు పరిచితంబును, గర్వదాయకంబునగు స్థానమునకు వచ్చిపడియెను. అందువలన వినయునిహృదయము కరుణాపూర్ణమయ్యెను. "ఈమె కష్టమంతయును నేనే భరించెదను. ఇంతటిమహత్తరతేజము పరాభూతమై పెక్కు మాఱులు యెంత మనస్తాపమో, దుర్దమవిజయోత్సాహముచే మృత్యుబాణమునకు వక్షమొడ్డుట కూడ నంతటిదారుణము. నేనీమెకు విజయమును గౌరవమును గూడఁ గల్పించెదను!" అని వినయుండు నిశ్చయించుకొనియెను.

లలిత తలవంచుకొని కొంతసేపూరకుండి పిమ్మట వినయునివంకఁ జూచి "మీరు నిజముగా సాలగ్రామమును విశ్వసింతురా ?" అనియెను. వినయుండు పరేశునివంకఁ జూచి "విశ్వసింపను! నా యుద్దేశముచే సాలగ్రామము దేవుఁడు కాఁడు. అదియొక సామాజికచిహ్నము!" అనియెను.

లలి—మనసులోఁ జిహ్నమని యెంచియుండియుఁ బైకి దేవతగా నంగీకరింపవలయునా ?

వినయుఁడు పరేశు నుద్దేశించి "నేను సాలగ్రామము నుపయోగింపను !" అనియెను. పరేశుఁడు చటాలున లేచి 'వినయబాబు ! నీ వీసంగతియును బాగుగ నాలోచించి చూచుట లేదు. ఇది నీయుద్దేశమునుబట్టిగాని, మఱికొందఱి యుద్దేశమును బట్టిగాని జరుగుపని కాదు. వివాహము కేవలము వ్యక్తిగతయే కాదు. ఇది యొక సామాజికకార్యము ! ఈమాట మఱచినచో నెట్లు ! మీరిందఱు గొంతకాల మాలోచించుకొని చూడుఁడు ! ఇప్పుడే స్థిరపఱచుకొనవలదు!" అని చెప్పి యాతఁడిల్లు విడిచి యుద్యానమునకుఁ బోయి యొంటిగాఁ బచారు చేయుచుండెను.

లలితయును వెడలుట కుద్యమించి యింకను యాఁగి వినయునివంకఁ జూచి "మనకోరిక యన్యాయము కానప్పుడు—అది యేసమాజనియమమునకును సంబంధించియుండలేదను కారణముచేఁ దలవంచుకొని సిగ్గుపడవలసినయావశ్యకము నాకెంతమాత్రము నగపడుటలేదు. సమాజమున మిథ్యావ్యవహారమునకే గాని, న్యాయాచారణమునకుఁ దావు లేదా యేమి?" అనియెను. వినయుండు మెల్లమెల్లగా లలిత చెంతకువచ్చి "నేనే సమాజమునకును భయపడుటలేదు. మనమిరువురమును గలసి సత్యము నాశ్రయించినచో మనతో సమానమగుగొప్పసమాజ మింక నెక్కడనైన నుండునా !" అనియెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి తుపానువలె నటకు వచ్చి "వినయా ! నీవు దీక్షను గ్రహింపవా ?" అనియెను.

విన—ఏసమాజమువలనను గాక నేను తగినగురువువలన దీక్షగైకొందును.

వర — (క్రోధముతో) ఈతంత్రము — ఈమోసము — ఇంతయేల? దీక్షను గ్రహించునట్లు నటించుచు రెండుదినములనుండి నన్నును, సమాజమువారినిగూడ భ్రమపెట్టుట నీకు మంచిపనియా? లలిత సర్వనాశనమునకు నేనే కారణుండనైయుంటి ననుసంగతి నీ వాలోచించుకొనుట లేదా?

లలి — ఈతనిదీక్ష మీసమాజమువా రందఱకు నిష్టములేనట్లు పత్రికలోఁ జదివితిని. ఇట్టిదీక్ష యేల గైకొనవలయును?

వర — దీక్ష గైకొనకున్నచోఁ బెండ్లి యగుట యెట్లు?

లలి — ఏల కాఁగూడదు?

వర — అయినచో నది హిందూవివాహ మైపోదా?

విన — అట్లే కావచ్చును. స్వల్పవిరుద్ధపద్ధతు లున్నచో నేను వానిని లేకుండఁ జేసెదను.

వరదాసుందరికిఁ గొంతసేపటివఱకును నోట మాట లేకుండెను. పిమ్మట నామె రుద్ధకంఠముతో "వినయా! నీవు లేచి పొమ్ము! ఇఁక నెన్నఁడును మాయింటికి రావలదు!" అనియెను.

౬౧

గోరా నేఁడువచ్చునని తెల్లవారినప్పటినుండియు సుచరితహృదయము కంపించిపోవుచుండెను ఆమెహృదయమున నానందముతోఁగూడ భయము మిళితమైయుండెను. చిన్నతనమునుండియు నామెజీవిత మెచ్చట వేరు నాటుకొని బలపడి శాఖోపశాఖలచే వ్యాపించుచుండెనో యాస్థానమునుండి సుచరిత నిప్పుడు గోరా తనస్థానమున కాకర్షించుచుండె నని యామె యస్థిరయై యుండెను. అందుచేతనే నిన్న దొడ్డమ్మయింట గోరా గోపాలమూర్తికి నమస్కరించుట సుచరితకుఁ గత్తితోఁ బొడిచినట్లుండెను. "ఊరకయే నమస్కరించెనా? నిజముగనే విశ్వాస మున్నదా?" అను నాలోచనతో నామెకు శాంతిలేకుండెను. గోరాచేసినపని సుచరితధర్మవిశ్వాసమునకు విరుద్ధముగఁ దోఁచుటచే నామె హృదయము కంపించిపోవుచుండెను. ఈశ్వరుఁ డామె నిట్టిరణరంగమధ్యమునం ద్రోసివైచెను.

గోరా వచ్చెను. సత్యమతాభిమానిని యగుసుచరితకు దృష్టాంతము చూపుటకై హరిమోహిని గోరాను దేవపూజామందిరమునకుఁ గొనిపోయెను; ఎప్పటివలె గోరా దేవునకుఁ బ్రణామముచేసెను. గోరా తనగదిలోనికి వచ్చినతరువాత సుచరిత యాతనిం గాంచి "మీరు దేవునిఁగొల్చెదరా?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా యించుక యస్వాభావిక సాహసముతో "ఔను కొల్చెదను!" అనియెను.

సుచరిత విని తల వంచుకొని యూరకుండెను. అనిర్వచనీయవేదన గోరాహృదయము కాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు తొట్రుపాటుతో "సుచరితా చూడుమ! నేను నీకు సత్యము చెప్పుచున్నాను. నే నీశ్వరమూర్తిని సేవించుచుంటినో లేదో చెప్పఁజాలను గాని నా దేశభక్తిని భజించుచుంటి నని చెప్పఁగలను. సమస్తారాధనములును దేనికిఁ జెందుచున్నవో యదియే నాకుఁ బూజనీయ మైనది. క్రైస్తవమతబోధకులవలె నేను దానివంక విషదృష్టిని బరగింపఁజాలను!" అనియెను.

సుచరిత యేమేమో యాలోచించుకొనుచు గోరా మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు గోరా "నామాటలు నీకు సరిగా బోధపడవని నేనెఱుంగుదును. ఒక్క సంప్రదాయమునుండియే పెరిగియున్న నీకు సర్వవిషయములను సహజముగా గ్రహించుశక్తి యుండదు. నీ దొడ్డమ్మయింట నున్న గోపాలమూర్తియందు నీకుఁ గేవలమును శిలాస్వరూపమే యగపడును! నాకో! భక్తిపూర్ణంబునుఁ గరుణార్ద్రంబు నగు నామె హృదయమగపడును! ఆదృష్టియందు నాకుఁ గోపముగాని తిరస్కారముగాని యెట్లు కలుగును? ఆమె హృదయమునందలి దేవత కేవలము శిలామూర్తి యనియేనా నీయుద్దేశము?

సుచ—ఏదో యొకటి చేసినంతమాత్రమున భక్తి కలుగునా? దేనిని భజింపవలయునో యాలోచించుకొనక్కఱలేదా?

గోరా యించుక యుత్తేజితహృదయముతో "సీమాబద్ధ మగునొకవస్తువు నీశ్వరునిగాఁ దలంచి పూజించుట భ్రాంతియని నీవనుకొనుచున్నావు. కాని కేవలమును దేశకాలములనుబట్టియే పరిమితిని నిర్ణయింపవలసినదా? ఈశ్వరసంబంధమగు నేదేనొక శాస్త్రవాక్యము స్మృతికి వచ్చినంతనే నీకు విశేషభక్తి కలుగుచున్నది. ఆవాక్యము వ్రాయఁబడిన పత్రమునుబట్టిగాని యందలి యక్షరములనుబట్టిగాని, నీవావాక్యమహాత్త్వమును నిర్ణయింతువా? కావ్యనిస్సీమతకంటె భావనిస్సీమత యధికమైనదిగాదా? చంద్రసూర్యతారాఖచిత మగుననంతాకాశముకంటెను మీదొడ్డమ్మ కాచిన్నగోపాలమూర్తి నిజముగ నసీమపదార్థ మైయుండెను. పరిమాణగత మగునిస్సీమమునే నిస్సీమముగ నెంచి నీవు కన్నులు మూసికొని దానిని భావించుచున్నావు. ఇందువలన లాభమున్నదో లేదో నేను చెప్పఁజాలను. కాని హృదయమునందలి యపారతను జిన్నవస్తువునందుఁగూడఁ గన్నులఁ దెఱచియే చూడవచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసారసుఖము లన్నియును నశించియే చూడ వచ్చును. అట్లే కాకున్నచో సంసారసుఖము లన్నియును నశించిపోయినను మీదొడ్డమ్మ యిప్పుడుగూడ నీగోపాలమూర్తి కొఱకెంతశ్రమ యెట్లు పడఁగలిగియుండును?—ఒక్క చిన్న రాతిబొమ్మతో నాడుకొన్నంత మాత్రమున నామె హృదయమునందలి యంతటి శూన్యభావము వదలిపోవుట కవకాశ

మెట్లు కలుగును ? భానమున కనంతప్రకాశము లేకున్నచో నంధకారమయమగు మానవహృదయము తేజఃపూర్ణము కాఁజాలదు !" అనియెను.

ఇట్టిసూక్ష్మతర్కములకు సుచరిత ప్రత్యుత్తర మీయఁజాలదు. అయినను వానిని సత్యములుగా విశ్వసించుట యామె కసంభవముగా నుండెను. అందుచేతనే కేవల భాషాహీనంబును, ప్రతీకారహీనంబును నగునొకవేదన యామెహృదయమును బాధించుచుండెను. ప్రతిపక్షులతో వాదించునప్పుడు గోరాహృదయమునం దెన్నఁడును దయగలుగుట లేదు ! కాఠిన్యమే విశేషించి యుండును. కాని నిరుత్తర యగు సుచరితపరాభవ మిప్పు డాతనికి విచారకరముగఁ దోఁచెను. అతఁడు కోమలకంఠస్వరముతో "నేను మీమతమునకు విరుద్ధముగ మాటాడఁ దలచుకొనలేదు. నీవు దేవుఁడు కాఁడని నిందించిన యాగోపాలవిగ్రహము కేవల బాహ్యదృష్టికే మాత్రమే గ్రహింపఁబడునది కాదు ! దానియం దెవ్వరిమనసు స్థిరమగునో, యెవ్వరిహృదయము తృప్తిం జెందునో యెవ్వరిజీవిత మాశ్రయముం గాంచునో వారికి మాత్రమే దాని సంగతి తెలియును. అది మృణ్మయమో, చిన్మయమో, ససీమమో వారికే తెలియును. మనదేశమునం దేభక్తుఁడును సీమాబద్ధమగుపదార్థమును భజించుటలేదు. పరిమిత వస్తువునందలి పరిమాణభావన లేకుండుటయే భక్త్యానందము !" అనియెను.

సుచ—కాని, యందఱును భక్తులు కారు.

గోరా—భక్తి లేకుండఁ బూజించుటవలన నేమిలాభము; భక్తిహీనుఁడగువాఁడు బ్రహ్మసమాజము మాత్ర మేమి చేయఁగలడు ! అతని పూజయంతయును శూన్యమధ్యమునఁ బడిపోవుచున్నది. అతనికిఁ బక్షపాతమే దేవత; అహంకారమే పురోహితుఁడు ! రక్తపాయియగు నిట్టిదేవతను బూజించుట మీసమాజమునం దెన్నఁడును జూడలేదా ?

సుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక "ఈధర్మబోధ యంతయును మీయనుభవమునుబట్టి చెప్పినదేనా ?" అనియెను. గోరా నవ్వుచు "నే నెన్నఁడైన దేవుని భావించితినో లేదో నీ వెఱుంగఁదలఁచితివి కాఁబోలును ! లేదు ! నామన స్సెప్పుడు నాతనివంకకుఁ బోలేదు !" అనియెను. సుచరిత కామాట సంతోషజనకము కాకపోయినను నామెహృదయమునకుమాత్రము విశ్రాంతిని గల్పించెను. ఈవిషయమున నింత సాహసముతో మాటాడుటకు గోరా కధికారము లేదని యామె యొకవిధముగా నిశ్చయించుకొనియెను.

గోరా—ఎవ్వరికైనను ధర్మమును బోధింపవలసినబాధ్యత నాకు లేదు. కాని నాదేశీయులభక్తిని నిందించినచో నేను సహింపఁజాలను. నీవు నీదేశీయులను మూఢులగను, ప్రతిమామాత్రులుగను భావింతువు. నేను వారినందఱను జ్ఞానులుగను భక్తుల

గను భావింతును ! మాధర్మతత్త్వమునం దెట్టిమహత్త్వ మున్నదో భక్తితత్త్వమునం దెట్టి గంభీరత్వమున్నదో యచ్చటనే నాదేశహృదయమును శ్రద్ధతో నిలుపవలయునని నేను కోరుచుందును. నాదేశసంపత్తి గలచోటనే నాదేశాభిమానమును వెల్లడింపవలయునని నేను తలంచుచుందును. నేను నాదేశమునకుఁ దలవంపుకలుగనీయను—నాదేశము తన్నుఁదాను నిందించుకొనుటకుఁగాని, తనసత్యమును గ్రహింపలేకుండుటకుఁగాని నేను సహింపఁజాలను. ఇదియే నాప్రతిజ్ఞ ! నీయొద్దకుఁగూడ నేనిప్పు డందుకొఱకే వచ్చితిని. నిన్నుఁజూచినది మొదలు నాహృదయమునం దొకనూత్నభావము తోఁచుచున్నది. ఇంతవఱకు నే నాసంగతి తెలిసికొననేలేదు. కేవల పురుషదృష్టియందే భారతవర్షము సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షమగుట లేదనియు స్త్రీదృష్టికూడఁ గలసినప్పుడే దానికి సంపూర్ణత్వ మగపడు ననియు నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది. అందుచేతనే నీచూపులోఁ జూపుఁగలిపి నాదేశమును సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షముగఁ జేసికొనవలయు ననుకోరిక నన్నిప్పుడు బాధించుచున్నది. నాభారతవర్షము గాంచుటకై కేవలపురుషుఁడ నగుటచే నేను పరితపించుచుంటిని. కాని నీవు లేకున్నచో దీపమును వెలిఁగించి దానిని వెదకి కనుఁగొనుటయెట్లు ? నీవు దూరమునందే యున్నచో నా భారతవర్షసేవ సర్వాంగసుందర కాఁజాలదు.

ఆహా ! ఎక్కడిభారతవర్షము! ఎక్కడిసుచరిత!—ఈభారతవర్షసాధకుఁడు—ఈయాత్మవిస్మృతతపోధనుఁడు—ఎక్కడనుండి వచ్చెను ? అందఱను త్యజించి యీతఁడామె పార్శ్వముననే నిలువఁబడియెను! అందఱను మఱచి యాతఁ డామెనే పిలిపించెను. ఎట్టిసంశయమును లేదు ! ఎట్టియడ్డమును లేదు ! నీవు లేకున్నచో గతి లేదు—నిన్నుఁ గైకొనుటకే వచ్చితిని ! నీవు పూనుకొనకున్నచో నీయజ్ఞము సంపూర్ణము కానేరదు ! "ఇదియే గోరాప్రార్థన !—సుచరితకన్నుదమ్ము లవిరళాశ్రుధారాసంసిక్తము లైపోయెను. ఎందుచేతనో యామెకే బోధపడుట లేదు !

గోరా సుచరితమొగమువంకఁ జూచెను. ఆదృష్టియెదుట నామె యశ్రుసిక్తనయనద్వయము వినతము కాలేదు. విచారవిహీనంబు లగుశిశిరమండితకుసుమములంబోలి యాకన్ను లాత్మవిస్మృతభావముతో గోరా మొగమువంకనే వికసితము లైయుండెను. నిస్సంకోచములును, నిస్సంశయములును, నశ్రుధారాప్లావితంబులు నగు సుచరిత యాకన్నుల యెదుట భూకంపముచేఁ జంద్రశిలామయరాజప్రాసాదమువలె గోరా సమస్తశరీరమును జలించిపోయెను. గోరా యతికష్టముతో నాత్మసంవరణము గావించుకొనుటకై మొగము మరల్చుకొని కిటికీవంకఁ జూచెను. అప్పటికి సంధ్యాసమయ మయ్యెను. దూరమునందలి విశాలాకాశమున నీలశిలాసన్నిభం బగునంధకారమునఁ జుక్కలం దోఁచుచుండెను. ఆయాకాశఖండమున్న నందందుఁ దోఁచుచున్న

చుక్కలును గోరా నప్పు డాతనిసంసారబాధ్యతలకును, చిరాభ్యస్తమైనందిన నిర్దిష్ట కర్మములకును గూడఁ జాలదూరమువఱకును గొనిపోయెను. ఆనీలాకాశమండలమునందలి యాచుక్కలు బహుదూరమునం దుండి యనేక రాజసామ్రాజ్యముల యుత్థానపతనములను, ననేకయుగయుగాంతరకష్టసుఖములను, ననేక ప్రార్థనములను నిర్లిప్తభావముతో నిరీక్షించుచుండెను. మఱియు నతలస్పర్శంబగు గభీరతామధ్యమునుండి యొక హృదయము మఱియొకహృదయమును బిలుచుచున్న పిలుపునందలి వాగ్విహీనం బగు నిగూఢజగద్వ్యాకులత్వ మనంతదూరాకాశమునందలి దూరతారకలను గూడఁ గంపింపఁ జేయుచుండెను. కర్మరతంబు లగుకలకత్తావీథులయందలి బండ్లును, గుఱ్ఱములును, బధిరులును గోరా కానిమిషమున ఛాయాచిత్రములంబోలి వస్తువిహీనములై పోయెను. నగరకోలాహల మాతని చెవికడకు వచ్చుటయే లేదు. అతఁ డప్పుడు తనహృదయమునందే పరిశీలించుకొనుచుండెను. అదియు నయ్యాకసముం బోలి నిస్తబ్ధమును, నిభృతమును, నంధకారమయంబును నైయుండెను. అందఱు ప్రసిద్ధము లగునాసరళకరుణాక్షి పక్ష్మములమాత్రము నిర్నిమేషములై యనాదికాలము మొదలనంతకాలమువఱకును బరిశీలించుచుండెను.

ఇంతలో హరిమోహిని వచ్చి "బాబా! కొంచెము తేనీరు త్రాగవా?" అనియెను. ఆకంఠస్వరము విని గోరా యదరిపడి "ఇప్పుడు వలదు! క్షమింపుము! నేను పోవలయును." అని చెప్పి ప్రత్యుత్తరమున నపేక్షింపకుండఁగనే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. హరిమోహిని విస్మితయై సుచరితవంకఁ జూచెను. సుచరితయు నాగది నుండి లేచిపోయెను. హరిమోహిని తలయూఁచుచు "మరల నిదియేమి?" అని యాలోచింపఁదొడంగెను.

మఱి కొంతసేపటికిఁ బరేశుఁడు వచ్చి "రాధారాణి యెచ్చట నున్నది?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని విరక్తకంఠస్వరముతో, "ఏమో! ఇంతవఱకును గౌరమోహనునితో మాటాడుచునే యున్నది. ఇప్పుడు డాబామీఁద నొంటిగాఁ బచారు చేయుచున్నది కాఁబోలును!" అనియెను. పరేశుఁ డాశ్చర్యముతో "ఈచలిలో నంధకారములో డాబామీఁదనా?" అనియెను. హరిమోహిని యాక్షేపముగా "ఇప్పటి యాఁడువాండ్రకు శీతబాధ యంతగా లేదు!" అనియెను. హరిమోహినిమనసు చెడిపోయినది. క్రోధముచే నామె సుచరితను భోజనమునకుఁ బిలువలేదు. పాపము సుచరితకు వేళ తెలియుటలేదు!

ఆకస్మికముగఁ బరేశుఁడు డాబామీఁదికి వచ్చుటం గాంచి సుచరిత లజ్జితయై "బాబా! క్రిందికిఁ బోవుదము! మీకుఁ జలిగా నుండును!" అనియెను. పిదప నిరువురును గదిలోనికి వచ్చిరి. దీపపువెలుఁగునఁ బరేశునియుద్విగ్నవదనముం గాంచి సుచ

రిత తల్లడపడియెను. ఇంతకాలమువఱకును నిశ్చింతాశ్రయముగ నున్న తండ్రియు, గురువుం డును నైయున్న యాయన చెంతనుండి యాశైశవపు సంబంధములను ద్రెంచుకొని సుచ రిత యిప్పుడు దూరమై పోవనైయున్నది! ఆమె యెంతమాత్రమును దన్నుం దాను శమించుకొనఁజాలకుండెను. పరేశుఁడు శాంతుఁడై కుర్చీపైం గూర్చున్నతరువాత సుచరిత తనయాశ్రుగోపనము గావించుకొనుటకై యాతని వెనుక నిలిచి మెల్లమెల్లగా నాతనిపలిత కుంతలములను గోమలకరాంగుళులచే సవరించుచుండెను.

అప్పుడు పరేశుఁడు "వినయుఁడు దీక్షకు సమ్మతింపలేదు," అనియెను. సుచ రిత మాటాడలేదు. పరేశుఁడు మరల "అంశమున నాకిదివఱకే సంశయముగా నున్నది. అందుచే నాకిప్పుడది యంతకష్టముగాఁ దోఁపలేదు. కాని దీక్షకొనకున్నను వినయుఁడిట్లు చేయుటవలన లలితకేమియును నష్టముగఁ దోఁచుటలేదు" అనియెను! సుచరిత తన్మనమే యతితీవ్రస్వరముతో "బాబా! అది యెట్లు జరుగును? ఎంతమాత్రమును జరుగదు!" అనియెను సుచరిత యెన్నఁడు నింత తొట్రుపాటుతో మాటాడియుండలేదు. ఆమె కంఠస్వరమున దలియా స్త్రీ ఆవేశ నాపాప్రాబల్యమును బరేశుఁ డాశ్చర్యపడి "అమ్మా! ఎందుచేత జరుగఁగూడదు?" అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—ఏమతానుసారముగా జరుగును?

పరే—హిందూమతానుసారముగనే—

సుచరిత సవేగముగఁ దలత్రిప్పుచు "కాదుకాదు! ఇది యేమి? ఇట్టిమాట మనసునందైనఁ దలంచుట యుచితము కాదు. తుదకు దేవతాపూజతో లలితకుఁ బెండ్లియా? ఇది యెంతమాత్రము నాచరణీయము కాదు!" అనియెను గోరా సుచరిత హృదయము నిప్పుడు బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచేతనే యామె హిందూవివా హముం గూర్చి యిట్టియసహ్యకరవికారాక్షేపమం గావించి యుండెను. ఆయాక్షేపమధ్య మునందు "నేను విన్నవించుకొను. ఎప్పటికిని నీసమాజమునందే నీమతమునందే యుండెదను. ఎంతమాత్రమును నీ శిక్షానియమముల నతిక్రమించుదానను గాను!" అను సుచరిత మనోద్దేశము గర్భీకృతమై యుండెను.

పరే—ఈవివాహమున సాలగ్రామపూజ లేకుండఁ జేయుటకై వినయుఁ డంగీ కరించినాఁడు!

సుచరిత పశ్చిమున కెదురుగ వచ్చి కుర్చీపై గూర్చుండెను. పరేశుఁ డామెంగాంచి "ఈసందర్భమున నీకేమి చెప్పెదవు?" అని ప్రశ్నించెను. సుచరిత యించుకసేపూరకుండి "అట్లయినచో మనసమాజమునుండి సుచరితను దొలఁగింపవలసి వచ్చును!" అని యెను. పరేశుఁడు మృదుస్వరముతో "ఈవిషయమై నేను చాలఁగా నాలోచించితిని. ఒకవ్యక్తికి సంఘముతో భిన్నాభిప్రాయము కలిగినప్పుడు "ఏసమయమున న్యాయము

న్నది! ఏపక్షమున బల మున్నది?" అని రెండుసంగతుల నాలోచించుకొనవలయును. సంఘము బలవంతమైన దనుటనిశ్చయమేకదా! అందుచే దానికి విరుద్ధముగఁ జరించు వ్యక్తి కష్టముల పాలు గావలసియుండును కాని నేనీయాలమున దుఃఖము ననుభవించుటకే సిద్ధపడుటలేదనియు, నాకిందానందమే బోధ యగుచున్నదనియు లలిత మాటిమాటికిని జెప్పుచున్నది! ఇదియే సత్యమై, యిందెట్టియన్యాయమును లేనప్పుడు నేను లలితను నిషేధించుట యెట్లు?" అనియెను.

సుచ—కాని బాబా! ఇది యెంతకష్టము!

పరే—దీనివలన శోకకష్టము కలుగు నని నేనెఱుంగుదును కాని లలితకు వినయుని బెండ్లియాడు టెంతమాత్రమును దోషము కానప్పుడు—అది యుచితమే యైనప్పుడు కేవలసమాజనిర్బంధమునకు లోఁబడుట కర్తవ్యము కాదని నా యంతరాత్మబోధించుచున్నది. మానవుఁడే సమాజాధికారమునకు లొంగియుండవలయు ననుట యెన్నటికిని న్యాయము కాదు—సమాజమే మానవాధికారమునకుఁ లోఁబడి తన్నుఁ దాను సుపరిశుద్ధముగాఁ జేసికొనవలయును. ఈవిషయమునఁ గష్టములకోర్చి పనిచేయువారిని నేను నిందింపఁజాలను!

సుచ—బాబా! ఇందువలన నంతటికంటె మీకే యెక్కువకష్టము కలుగును!

పరే—అది విచారణీయాంశము కాదు.

సుచ—బాబా! మీరంగీకరించితిరా?

పరే—ఇంకను లేదు. కాని యంగీకరింపవలసినదే! ఇట్టిస్థితిలో లలిత నాశీర్వదించువారు నాకంటె నొరు లెవ్వ రున్నారు? దేవునికంటె నామెకు సాయపడువారెవ్వ రున్నారు?

అని చెప్పి పరేశుఁడు వెడలిపోయెను. సుచరిత స్తంభితయైపోయెను. పరేశుఁడు లలిత నెంతగాఁ బ్రేమించుచుండెనో, యామె యెఱుంగును. లలిత నియమబద్ధమగు మార్గము విడిచి యనిర్దేశ్యపథమునఁ బ్రవేశించుట యాతని కెంతకష్టముగా నుండెనో యామె గ్రహించుకొనియెను. ఇట్టిస్థితిలో నీవయస్సునందు దీనివిప్లవమున సాయముచేయఁ బూనుట యెంతకష్టము! పరేశుఁడు మాటలలోఁ దనదీప్తశక్తి నెంతమాత్రమును బ్రకటింపకపోయినను నది యాతనిలో ననాయాసముగ నాత్మగోపనముం గావించుకొని యున్నట్లు గోచరించుచునే యుండెను.

పరేశునిప్రకృతియందలివైచిత్ర్యముం గాంచుటకు సుచరిత కిదివఱకు నవకాశము లేదు. చిన్నతనమునుండియు నామె యాతనిం జూచుచునే యుండెను. కాని కొలఁది నిమిషములకుఁ బూర్వము గోరా యభిఘాతములకు సహించియున్న యామెహృదయ మిప్పు డాయనప్రకృతిస్వభావభేదములను స్పష్టముగా ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనకుండ

ను దబాలకపోయెను. గోరాకాంక్ష ప్రచండమైనది! అతఁడు తన విశ్వాసమును దీవ్రముగ నుపయోగించి యితరులను బరాజితులనుగాఁ జేయును. ఆతని సంబంధమును గోరువా రందఱు నాతనిమాటకుఁ దల యొగ్గవలసినదే. సుచరితయు నిప్పు డట్లే యయ్యెను. అది యామె కానందమునే కలిగించెను. ఆత్మసమర్పణముం గావించుకొని యొకమహద్వస్తువుం బడసినట్లుగా నామె కనుభవ మయ్యెను. కాని, యిప్పు డామె తన దియందలి దీపపువెలుఁగునుండి చింతావనతవదనముతో వెలుపలి యంధకారమువం బడిపోవుచున్న పరేశుని, యానవతేజోదీప్తుఁడగు గోరాతోఁ బోల్చుకొనినను దంయంతరంగమునందలి భక్తిపుష్పాంజలిని విశేషించి పరేశుని పాదకమలములయందే సమర్పించెను. ఆమె యట్లే ముకుళితకరకమలముల నొడియం దుంచుకొని చాలసేపటివఱకును శాంతభావముతోఁ జిత్రప్రతిమవలెఁ గూర్చుండి యుండెను—

౭౨

గోరాయింట నేఁడుయుదయమునుండియు నాందోళనముగా నుండెను. ముందుగా మహిముఁడు హుక్కా త్రాగుచు వచ్చి గోరాను జూచి "ఇన్నాళ్ళకు మీ వినయునిపంకెలలు వదలిన వకొందును!" అనియెను. ఆమాట కేను బోధపడక గోరా యూరక చూచుచుండుటయు మహిముఁడు మరల "నాయొద్దఁగూడ రహస్యమా? మీమిత్రునిసంగతి దాఁగునది కాదు! దేశమంతటను మ్రోగిపోవుచున్నది. ఇదిగో! చూడుము" అని యొక వార్తాపత్రిక నాతనికిచ్చెను. అందు వినయుని బ్రహ్మసమాజదీక్షంగూర్చి వ్రాయబడియుండెను! "బ్రహ్మసమాజమునందలి యాఁడుబిడ్డల భాగములకొందఱు పెద్దమనుష్యులు గోరా జైలులోనున్నసమయమును జూచి చంచలహృదయుఁడును దరుణవయస్కుఁడు నగువినయు నాకర్షించి హిందూమతము నుండి తప్పించి యున్నారు" అనువిషయము నెవ్వరో యనేకకటుభాషణములతో వ్రాసి యుండిరి. గోరా కీసంగతి తెలియదనుట నొందఱు మహిముఁడు నమ్మలేదు తరువాత నింతరహస్యముగా వ్యవహరించినవినయునిగూర్చి యాశ్చర్యపడి "వినయుఁడు చివరికి వెంట్లియాడెద నని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండియు నామాట తప్పిపోవుటను బట్టియే యాతని సత్యశీలమునకు నూతిపాత మైనట్లు మనము గ్రహింపవలసినది!" అనియెను.

ఇంతలో నవినాశుఁడు వగర్చుకొనుచు వచ్చి "బాబూ! ఏమనిచెప్పుదును? ఇట్లగునని కలలోనైన భావింపలేదు. వినయబాబు తుదకు—" అని యామాట ముగింపలేక పోయెను. వినయునకుఁ గలిగిన యీయపఖ్యాతివలనఁ దనమనసునం దోచు నానందము నాతఁడు ప్రకటింపఁ జాలకపోయెను—క్రమక్రమముగా గోరాసమాజము నందలి ముఖ్యులందఱు నందఱును వచ్చి వినయునిలోపముల ననేకవిధముల నుగ్గడించు

చు "ఈవినయుని వింతపడవక్కఱలేదు. వినయుని హృదయమునకు సంకోచమును, చాంచల్యమును గ్రొత్తగాఁ గలుగలేదు. ఆతఁడు తనసమాజమునం దెన్నఁడును త్రికరణశుద్ధిగా నాత్మసమర్పణము చేసికొని యుండలేదు. ఆతఁడు పెంపకమునుండియు గౌరమోహనునితో సమానముగ నుండ దలఁచుట మాకొఱకు నసహ్యముగనే యుండెను! ఏమైన నేమి? తుద కీవిధముగాఁ బరిణమించినది!" అని నిందింపఁదొడఁగిరి. తనకు వారందఱును "బాబూ! మేము వినయునివలె విద్వాంసులము కాము. మాకంతటిబుద్ధియును లేదు; మేమొక్కటే పద్ధతి ననుసరించి పోవుదుము. మాకు మనసులో నొకటియు, మాటలో నింకొకటియు లేదు. మేము నేఁ డెట్లుందుమో రేపుకూడ నట్లే యుందుము. ఇఁక నీకు మీరు మమ్ములను మూర్ఖులనను, నజ్ఞానులనను మతి యేమనినను సరియే!" అని చెప్పఁదొడఁగిరి. గోరా వారిమాటల కెట్టియుత్తరమును జెప్పక సుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను!

వేళ యతిక్రమించుటచే నొక్కొక్కరు వెడలిపోవుచుండిరి. అప్పుడు వినయుఁడు వచ్చి మేడమీఁది కరుగుచుండుటం గాంచి గోరా చటాలున లేచి వెలుపలికివచ్చి "వినయా!" అని పిలిచెను. వినయుఁడు గదిలోనికి వచ్చెను. అప్పుడు గోరా "వినయా! నేను నీ కేటియపకారము చేసితిని! నీవు నన్నేల విడువఁదలంచితివి?" అని ప్రశ్నించెను. గోరాతో నేఁడు పోరాట మగునని యెంచి వినయుఁడు ముందుగనే మనసును గఠినముగఁ జేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యిప్పుడు గోరా మొగమున విచారచిహ్నమును, కంఠస్వరమున - విషాదవేదనయు గోచరించుటచే వినయుని మనస్థైర్య మంతయు విచ్ఛిన్నమైపోయెను. అప్పుడు వినయుఁడు "సోదరా! గోరా! నీవు నన్నుఁ బొరపాటుగ భావింపకుఁడు జీవితమునం దనేక పరివర్తనములు ఘటిల్లును. అనేకవస్తువులను త్యజింపవలసివచ్చును! అంతమాత్రమున మిత్రత్వము నేల త్యజింపవలయును?" అనియెను. గోరా యొక్కింత సేపూరకుండి "వినయా! నీవు బ్రాహ్మమతదీక్షను గ్రహించితివా?" అనియెను.

విన—లేదు గోరా! గ్రహింపలేదు! గ్రహింపను. కాని నేను దానిపై నెట్టిభారము నుంచఁ దలంచుకొనలేదు.

గోరా—అనగా నీయభిప్రాయ మేమి?

విన—బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహించుటయా, గ్రహింపకుండుటయా యను నీవిషయమును విశేషముగఁ జర్చింపవలయు ననునుద్దేశము నాకిప్పుడులేదు.

గోరా—ఈభావము నీకుఁ బూర్వమందే యున్నదా, యిప్పుడు కలిగినదా యని యడుగుచున్నాను.

వినయ—పూర్వ మెవ్వరైన హిందువులు బ్రహ్మసమాజమునఁ గలసినచో వారి కెట్లయినఁ దగినశాస్తి చేయవలయు నని నాకుఁ గోపము గలుగుచుండెడిది. కాని యిప్పు డట్లు లేదు. మతమును మతముచేతను, యుక్తిని యుక్తిచేతనే, యెదుర్కొనవలయును గాని బుద్ధిహీనుని క్రోధముచే దండించుట కేవలము నైచ్యమని నాకిప్పుడు తోఁచుచున్నది!

గోరా—హిందువు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినచో నీకుఁ గోపము కలుగదు గాని బ్రహ్మసామాజికుఁడు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందువైనచో నీకిప్పుడు గోపముగా నుండవచ్చును.

వినయ—ఇది నీవు నాపైఁ గోపముచేఁ జెప్పినది గాని, యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు.

గోరా—ఇట్లుండుట యుచిత మని నేను నీయందలి గౌరవముచేత నే చెప్పితిని! నేనైనచో నిట్లే యుందును. మతగ్రహణమును, మతత్యాగమును రంగులతో రూపమును మార్చినట్లే బహిరంగవిషయమైనచో నేఁ జెప్పవలసినదే లేదు. కాని మతము నాత్మ యాంతరంగిక విషయమగుటచే దానిని తేలికగాఁ జూడఁ జాలము! ఎట్టియాతంకమును లేక, యెట్టిశిక్షయును లేనిచో యున్నచో సులభతర మగు మతగ్రహణము నందును, మతపరివర్తనము నందును మానవుఁ డెంతగాఁ దనబుద్ధిశక్తిని వినియోగించి యాలోచింపవలయును? సత్యమును సత్యముగా గ్రహించెనో లేదో మానవుఁడు పరీక్షింపఁబడవలయును అందుకొఱకు శిక్ష నంగీకరింపవలయును! మూల్యము లేకుండ సత్యరత్నము లభింపఁబోదు!

వాదింపనోటికి విశ్రాంతి యనుమాట లేదు. మాటలపై మాటలు బాణములపై బాణములవలె వచ్చిపడి పరస్పరసంఘాతముచే నగ్నిస్ఫులింగములు వర్షించుచున్న యుండెను. చాలసేపు వాగ్యుద్ధము జరిగినతరువాత వినయుఁడు లేచి "గోరా! నీప్రకృతికిని నాప్రకృతికిని మూలతః ప్రభేద మున్నది. అది యింతవఱకు నట్లో యణఁగి యున్నది దానిని నేనే తలయెత్తకుండఁ జేసి యుంచితిని. ఏమనిన—భిన్నాభిప్రాయములు గలవారితో సంధిచేసికొనుట నీ వెఱుంగవు. ఒక్కసారిగా ఖడ్గహస్తుఁడవై లేచెదవు. అందుచేతనే నీమైత్త్రిని రక్షించుకొనుటకై నేనింతవఱకును నాస్వభావము నడఁగించుకొంటిని. అందువలన నెట్టిలాభమును లేదని నేనిప్పుడు తెలిసికొంటిని" అనియెను.

గోరా—ఇప్పుడు నీయభిప్రాయ మేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పుము!

వినయ—ఇప్పుడు నేనొంటిగా నుండెదను. సమాజమను రాక్షసుని శాంతింపఁ జేయుటకు మానవుఁడు ప్రతిదినమును బలియగుచుండవలయునా? ఎంతటి ప్రాణసంకటమై

వను జాతిని జాతిసమాజమును గళబంధముగాఁ జేసికొని చరింపవలయును. ఇది నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁ జాలను.

గోరా—మహాభారతమునందలి విప్రకుమారునివలె గడ్డిపోచతో నీ వా బకాసురుని జంపఁదలఁచితివా యేమి ?

వినయ—నేనాతని జంపఁగలనో లేనో యెఱుంగను గాని నన్నుఁ జంపుకొని తినునధికార మాతని కున్నట్లు నేనంగీకరింపను.

గోరా—నీవు సమస్తమును రూపకాలంకారముతోనే మాటాడుచున్నావు. గ్రహించుట కష్టముగా నున్నది.

వినయ—నీకు గ్రహించుట కష్టము కాదు. సమ్మతించుట కష్టము! స్వభావముచేతను, ధర్మముచేతను స్వతంత్రుఁడగు మానవుని, మనసమాజము తినుట, నిద్రించుట వసించుట మొదలగువానియందుఁగూడ నిరర్థకబంధములచే బంధించుచున్న సంగతి నీకు మాత్రము తెలియనిది కాదు. కాని యట్టినిర్బంధమును నిర్బంధముచేతనే నీవు గౌరవింపఁ జూచుచున్నావు. నేనిప్పు డెవ్వరినిర్బంధమును లక్ష్యము సేయఁదలఁచుకొనలేదు. నాయుచితమగు బాధ్యతను రక్షించునంతవఱకు నేను సమాజమును మన్నింతును. అది నన్ను మానవునిగాఁ దలంపక యంత్రప్రతిమగాఁ జేయఁదలఁచినచో నేను దానిని బుష్పచందనములతోఁ బూజింతునా ?—లోహయంత్రముగాఁ బరిగణింతును !

గోరా—అనఁగా నీవు బ్రాహ్మదీక్ష గ్రహింతువా ?

వినయ—గ్రహింపను !

గోరా—లలితను బెండ్లియాడెదవా ?

వినయ—పెండ్లియాడెదను.

గోరా—హిందూవివాహమేనా ?

వినయ—ఔను.

గోరా—పరేశున కిది యిష్టమేనా ?

వినయ—ఇదిగో ! అతని యుత్తరము !

గోరా యాయుత్తరమును జదివెను. అందలి శేషాంశ మిట్లున్నది:—

“నాయిష్టానిష్టములం గూర్చిగాని, మీయనుకూలప్రతికూలతలం గూర్చిగాని నేనేమియుఁ జెప్పఁదలఁచుకొనలేను. నామతమును, నాసమాజమును మీ రెఱింగినదే. ఏశిక్షాసంస్కారములమధ్యమునుండి లలిత పుట్టి పెరిగినదో యాసంగతియు మీ రెఱుంగనిది కాదు. అంతయు నెఱింగియుండియే మీరు మీమార్గమును నిశ్చయించుకొంటిరి. నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. నేను బాగుగ నాలోచింపకుండఁ

గనే నాబాధ్యత వదలుకొంటి నని మీరనుకొనరాదు. నాశక్తి యంతయు నుపయోగించియే యాలోచించితిని. మీసన్న్యాసమును నిషేధించుటకు ధర్మసంకటమగు కారణ మేమియును గనపడలేదు. మీయందు నాకుఁ బూర్ణగౌరవ మున్నది. ఇప్పటున మీరు సమాజనిర్బంధమునకు లోఁబడవక్కఱలేదు. నేనొక్క టేమాట చెప్పుచున్నాను. సమాజము నుల్లంఘింపఁదలఁచినప్పుడు మీరు దానికంటె గొప్పవారు కావలయును. మీ ప్రేమయు, మీసన్న్యాసజీవనమును కేవల పరిత్యాగ కేవలనూతనమార్గములే కాక సృష్టిస్థితి తత్త్వబోధకములై యుండవలయును. కేవల మీ యొక్క కార్యములవంక యాకస్మికముగ స్వాతంత్ర్యమును జూపుటవలన లాభము లేదు. ఇకముందు మీ జీవితక్రియలన్నియును వీరత్వాశ్రితములై యుండవలయును. అట్లు కాకున్నచో మీ త్యాగతమున కవనతి కలుగును. సమాజము మిమ్ములను సర్వసాధారణులతో సమానస్థానమున నిలువనీయదు! మీ యాత్మశక్తిచే మీరీ సాధారణులను మించకున్నచో వీరికి మీరు లోఁబడవలసివచ్చును. మీభవిష్యత్సుఖదుఃఖముల గూర్చి నాకనేకసంశయము లున్నవి. కాని యాకారణముచే మిమ్ముల నడ్డగించుటకు నాకెట్టియధికారమును లేదు. ఈప్రపంచమునందలి జీవితములను సాహసముతో నర్పించి నూతనవిషయములను సిద్ధాంతము చేయుటకు సంసిద్ధులగువారిమూలముననే సమాజమునకు గౌరవము కలుగుచున్నది! కేవల నియమములను పాటించువారు సమాజమును భరించువారుమాత్రమే యగుదురుగాని దానిని ముందటికి నడిపించువారు కాజాలరు. కావున నాపిరికితనమును, సందేహమును గారణముగా నేను మీమార్గమును నిరోధింపఁజాలను. మీరు న్యాయమని తోఁచినదానిని చెట్టికష్టమధ్యమునందైనను బరిపాలింపుఁడు! ఈశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడగుఁగాక! ఈశ్వరుఁ డొక్కయవస్థామధ్యమునందే తన సృష్టినంతను సంకెలలతో బంధించియుండలేదు; నవనవపరిణామమధ్యమునం దాతఁడు దానిని చిరనవీనముగాఁ జేసి ప్రదర్శించుచున్నాఁడు! మీ రాయన్వేషణమునకు దూతలంబోలి మీజీవితములను కాగడలను వెలిగించుకొని దుర్గమపథంబులం దగ్రగాములగుచున్నారు.—విశ్వపథప్రదర్శకుఁ డగునీశ్వరుఁడే మీకుఁ దోవ జూపించును! నాతోడనే నడువవలయు నని నేను మిమ్ములను శాసింపఁజాలను. నేనును మీవయసునందే యొకప్పుడు నాయొడను గాలివాన కెదురుగా నడిపించితిని; ఎవ్వరి నిషేధమును బాటింపలేదు. ఇప్పటికిని నాకావిషయమునఁ బశ్చాత్తాపములేదు. అందుఁ బశ్చాత్తాపపడుటకుఁ గారణమేమున్నది? మానవుఁడు తప్పులను జేసి కష్టముల ననుభవించుచుండియు, మారకుండక తన కుచితమని తోఁచినపనియం దాత్మసమర్పణము చేసికొనుచునే యుండును. ఈవిధముగాఁ బవిత్ర మిల యగు సంసారవాహిని చిరకాలమునుండి ప్రవహించుచుండెను. దీనిమూలమున నెప్పుడైనఁ గూలములను [illegible]

ము కలుగునను శంకచే నీ వివాహము నడ్డగించినచో భృత్యులే నిన్ను శాపోన్నించిన ట్లగునని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. అందుచేతనే మిమ్ముల ననివార్యవేగముతో సమాజమునుండి స్వచ్ఛందసుఖస్థానమున కాకర్షించుచున్న దివ్యశక్తికి నేను భక్తితోఁ బ్రణమిల్లి మీయిరువురినిఁ గూడ వానిచేతులలో సమర్పించితిని. అతఁడే మీ యుపవాదకళంకమును, మీ బంధువిచ్ఛేదమును మన్నించి మీ జీవనమును సార్థకముగాఁ జేయును! ఇంతటి దుర్గమపథంబునకు మిమ్ముల శాపోన్నించినయాతఁడే మిమ్ములను గమ్యస్థానమునకుఁ గొనిపోవును!"

గోరా యంతయును జదివి యూరకుండుటయు వినయుఁడు "గోరా! నీవును బరేశబాబువలెనే నీ సిద్ధాంతానుసార మీవివాహము నంగీకరింపఁగలవు!" అనెను. గోరా యాలోచించి "వినయా! కూలములను భంగించు ప్రవాహమునందే యాతఁడుండెను గావునఁ బరేశుఁడిందుల కంగీకరించెను. నా ప్రవాహము కూలములను రక్షించునది కావున నేనట్లంగీకరింపఁజాలను. మా ప్రవాహకూలములందు పవిత్రభేది యగు కీర్తి శతసహస్రవత్సరములను దిక్ప్రతిష్ఠింపఁబడి యున్నది. అచ్చటి ప్రకృతి యెట్టి పని చేయుచున్నదని నేనెప్పటికిఁ జెప్పఁజాలను. మా కూలములను మేము శిలాసదృశములుగఁ జేసి కాపాడుకొందుము. అందుకొఱకు మమ్ము నిందించినను, మతిరుధిరమని చెప్పినను సరియే! అప్రదేశము మాకుఁ బురాతనపుణ్యక్షేత్రము. అందుఁ బ్రతివత్సరమును గ్రొత్తమట్టి పడఁగలయునని గాని, వ్యవసాయము దున్ని కృషిచేయఁగలయునని గాని మా యుద్దేశము కాదు. అది మాకు నష్టమైనను సరియే. అది మా వాసస్థానము గాని వ్యవసాయక్షేత్రము కాదు. అందుచేతనే మీ వ్యవసాయశాఖవారు మా కాంక్షలను గఠినములని నిందించినను మాకవమానముగఁ దోఁచుటలేదు!" అనియెను.

వినయ—అనఁగా, నీ వీ వివాహమునకు సమ్మతింపవన్నమాటయేగా?

గోరా—ఔను! నిశ్చయముగా!

వినయ—తరువాత?

గోరా—తరువాత నిన్నుఁ గూడఁ ద్యజించుటయే!

వినయ—నేను ముసల్మానుఁడనైనను నీకు మిత్రుఁడను గాఁగూడదా?

గోరా—ఆమాట వేఱు. చెట్టునుండి కొమ్మ విరిగి వేఱైపోయినతరువాత చెట్టయినను దానిని మరల నెప్పటివలెఁ గైకొనఁగలదా? కాని వెలుపలనుండి తీఁగ యొకటి వచ్చినచోఁ జెట్టు దానికాశ్రయమీయఁగలదు. అది యొకవేళ గాలివానచేఁ జెదరిపోయినను మరల నల్లుకొనుటకు అవకాశమున్నను. తనవాఁడు వెలివాఁడైనప్పుడు సంపూర్ణముగ వానిఁ ద్యజింపవలసినదే. దాని కత్యంతరము లేదు. అందుచేతనే యిన్ని [illegible] ఇన్ని ప్రాయశ్చిత్తములు!

వినయ—అందుచేతనే త్యాగకారణమును, త్యాగవిధానమును నింతమాత్రమనగా నుండుట యనుచితముకాదు. చేయి విరిగినచో మరల నదుకుకొనదుగావుననే యీదినమాటిమాటికది జరుగుటలేదు. దానియొక్క చాల గట్టిదై యుండును. ఇంచుకన్యత్యాగముతోడ బనంతనే చిరవిచ్ఛేదమును గల్పించు సమాజము మానవుని స్వచ్ఛందకర్మములను, రాకపోకలనుగూడ నియమించుట యెంతకష్టముగనుండునో యాలోచించి చూచితివా?

గోరా—ఆలోచనము నాయొద్ద లేదు. సమాజమే యీసకలవిషయములను సంపూర్ణముగ నాలోచించుచున్నది. అందుకొఱకు నేను బాధ్యమును వాంఛించుట లేదు. వేలకొలది యేండ్లనుండి యదియే బాగుగ నాలోచించుచు నాత్మరక్షణము చేసికొనుచుండెనని నావిశ్వాసము. ఈభూమండలము సూర్యుని చుట్టు ననుకూలముగనే తిరుగుచున్నదో, ప్రతికూలముగనే తిరుగుచున్నదో యాలోచింపకుండగనే నేనిందు నిర్భయముగా నున్నాను. అట్లే సమాజమునందుఁగూడ నున్నాను.

వినయ—గోరా! ఇన్నాళ్ళుగఱకు నేనుగూడ నిట్టిమాటలు చెప్పినవాడనే. నేను మరల నీమాటలచేతనే బాధింపబడుదునని వచ్చునని యెవ్వ రెఱుంగుదురు! ఊరక వాగినంతనే నాకిప్పుడు తగినశాస్తి యైనదని తెలిసికొంటిని. కాని వాదముతోఁబని లేదు నాకిప్పు డొకసంగతి స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అది నాకిదివఱకుఁ దెలియదు. మానవజీవితప్రవాహము మహోగ్రరూపముతోఁ దానెన్నఁడును బ్రవహింపని నూతనమార్గముల ననుసరించి పోవుచుండు ననియు, దానిగతి వైచిత్ర్యమును, దాని యభావనీయపరిణామమునుగూడ భగవదుద్దేశములే యనియు, దానిని నిర్బంధింపఁ జూచుట యసంగతమనియు, నాకిప్పుడు బోధపడినది. నాకీసంగతి ప్రత్యక్షముగా ననుభవమైనప్పుడిఁక వాదముతోఁ బని యేమున్నది?

గోరా—పతంగము అగ్నిముఖమునఁ బడఁబోవునప్పుడు సరిగ నిట్లే నీవలెనే వితర్కించుకొనును. కావున, నేనిఁక నీకు బోధించుటకు వృథాశ్రమ పడఁదలఁచుకొనలేదు!

వినయుఁడు చటాలునలేచి "మంచిది. ఇఁక నేను పోయెదను ఒకసారి యమ్మను జూచివచ్చెదను!" అని వెడలిపోయెను. అప్పుడు మహిముఁడు మెల్లగా నాగదిలో ప్రవేశించి తాంబూలమును నములుచు "అనుకూలపడినదా? పడదు! వ్యతిరేకలక్షణములు తోఁచుచున్నవని నే నిదివఱకే చెప్పితిని గాదా? నీవు వినిపించుకొనలేదు. అప్పు డెట్లో శశిముఖి నాతనికిఁ బెండ్లిచేసినచో నింతగొడవ లేకపోవును. కాని యా యాలోచన యెవ్వరి కున్నది? ఇప్పుడు వినయుఁడు మాసమాజమునుండి విడిపోవుట సామాన్యలోపమా?" అనియెను. గోరా యేమియును మాటాడకుండుటఁ గాంచి మహిముఁడు మరలఁ "వినయుని మరలించుట కుపాయము లేదుగదా! అతనితో [illegible]

ముఖివివాహమునుగూర్చి చాల గొడవ రైపోయినది. ఏమైన నేమి? ఇంక శశి పెండ్లి కాలస్యము చేయఁగూడదు మనసమాజమునకు దయలేదు. ఏమాత్రము తప్పుచేసినను మనల నది గంగలోనో, కన్నీటిలోనో ముంచివేయును. కావున నిప్పు డొకవరుని— నీవు భయపడనక్కఱలేదు. పెండ్లికూర్పుభారము నీపైఁ బెట్టలేదు! నేనే స్థిరపరచుకొన్నాను!" అనియెను.

గోరా—వరుఁ డెవ్వరు?

మహి—మీ యవినాశుఁడే.

గోరా—అతఁ డంగీకరించెనా?

మహి—ఇంక నులేక- కాని యాతఁడు వినయునివంటివాఁడు కాఁడు. నీసంఘమునందు నీకు నిజముగా భక్తుఁడైనవాఁ డవినాశుఁ డొక్కఁడే. నీకుటుంబముతో సంబంధ మనుమాట వినినంతనే యాతఁ డది తనకెంతో గౌరవముగను, భాగ్యముగను దలంచి పొంగిపోయినాఁడు! కట్నముమాట యడుగఁగా నాతఁడు కర్ణములను మూసికొని యీమాట నాయొద్దఁ జెప్పవలదన్నాఁడు. నీతండ్రితో నాలోచించెద నని చెప్పి నేనతని యొద్దకుఁగూడఁ బోయి యడిగితిని. ఆతండ్రికిని బిడ్డకు నెంతయో భేదమున్నది. కట్నముమాట కాతఁడు చెవులు మూసికొనలేదు. కాని యాతనిమాటలకు నేనే యుల్లుచే యకలసివచ్చెను! ఎట్లయినను బిల్లవాఁడు పితృభక్తుఁడు. ఆతనికిఁ దండ్రియే దేవుఁడు! అట్టివానిని మధ్యస్థముగా నుంచుట మంచిది కాదు. ఈసారి కంపెనీ వారి తమునను మార్చుకొనక తప్పదు. ఏమైనను నీవుకూడ నవినాశున కొకటిరెండుమాటలు చెప్పుము! నీ వుత్సాహపెట్టినచో—

గోరా—అంతమాత్రమునఁ గట్నముతగ్గదు.

మహి—అతఁడు తండ్రిమాట కడుగు దాఁటఁడని నే నెఱుఁగుదును!

గోరా—సంబంధము స్థిరపడినదా?

మహి—ఆ!

గోరా—ప్రధానముహూర్త మెప్పుడు?

మహి—మాఘపూర్ణిమనాఁడే! ఎక్కువరోజులు లేదు. వరునితండ్రి రత్నభూషణములు వలదనియును, బంగారుమకరే కావలయు ననియుఁ గోరినాఁడు. తక్కువమూల్యముతో నెక్కువతూనిక వచ్చునట్లుగా వస్తువులను జేయుటకై నే నిదివఱకే కంసాలితో నాలోచించి సిద్ధముచేసి యుంచితిని.

గోరా—కాని యింత తొందరపడుటేల? ఈలోపుగా నవినాశుఁడుకూడ బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరునేమో యని భయమా?

మహి—లేదు! లేదు! కాని యిప్పుడు తండ్రిగారి యారోగ్యము చెడిపోయినది. మీరు కనిపెట్టుట లేదు. వైద్యులు కలవన్నకొలఁదియు నాయననియమములు వర్ధిల్లిపోవుచున్నవి. ఇప్పుడొక గౌరానందస్వామి యాతనిని మూఁడువేళల స్నానము చేయించి ప్రాణాయామము నభ్యసింపఁజేయుచున్నాఁడు! అందుచేతఁ దండ్రిగారికీ స్థితి యంతయు మారిపోయినది. ఆయన బ్రతికి యుండఁగనే యీ పెండ్లి చేయుట మంచిదని నాయుద్దేశము! తండ్రిగారి పెన్షను సొమ్మంతయు నాసన్యాసిచేతిలోఁ బడుచుండె. యీ పెండ్లి జరిగినచో నిఁక విచారము లేదు. నేను తండ్రిగారి నడిగితిని. ఆయన సామాన్యముగ సొమ్మిచ్చునా? ఆసన్యాసికిఁ గొన్ని గంజాయినిచ్చి వశపఱచుకొని యాతనిచేత నట్లయిన నీపని చేయించుకొనఁ దలఁచితిని. ధనముతో నావశ్యకమున్న గృహస్థుల మనుమనకుఁ దండ్రిగారిధనము ననుభవించునదృష్టము లేకఁ బోయినది. ఎవరితండ్రిసొమ్ము మనకున్నట్లుగా సొమ్ముమాట విన్నంతనే నా తండ్రి ప్రాణాయామమునకుఁ గూర్చుండుట నాకుఁ గష్టముగా నున్నది. నేనీ పదుకొండేండ్ల దద్దిని మెడకుఁ గట్టుకొని గంగలోఁబడి చావవలసినదేనా!

౬౩

హరి—రాధారాణీ! రాత్రి నీవు భోజనము చేయలేదేమి?

సుచ—(విస్మయముతో) చేయకుండ నెట్లుంటిని?

హరి—ఎక్కడ భుజించితివి? ఇక్కడ నీవడిగియుంటివి.

సుచరితకు రాత్రిభోజనముమాటయే తోఁచలేదు! హరిమోహిని రూక్షస్వరముతో "ఇది యేమియు బాగుగ లేదు. మీపరేశబాబున కీగొడవ యంతయు నిష్టమేమొ నే నెఱుఁగను. అతని జాతిపై తంత్రమున నట్టివాఁడైనను శాంతి కలుగును. ఇప్పటి నీప్రవర్తన మంతయుఁ దెలిసినచో నాతఁ డేమనునో నీవే చెప్పుము!" అనియెను. హరిమోహినిభావము సుచరితకుఁ దెలిసిపోయెను. గోరాకును దనకును గలసంబంధము సాధారణ స్త్రీపురుష సంబంధముతో సమానముగా నపవాదదృష్టికి లోఁబడునని సుచరిత యెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. అందుచేతనే హరిమోహినికటుభాషణముల కామె కుంఠిత యైపోయెను. తోడనే యామె తనపని మానివైచి స్థిరముగఁ గూర్చుండి హరిమోహినివంకఁ దిలకించుచుండెను. గోరానుగూర్చి తాను ట్టియుద్వేగము నొందఁగూడదని యంతలో నిశ్చయించుకొని సుచరిత, "దొడ్డమ్మా! రాత్రి గోరాబాబు వచ్చినట్లు నీవుఁగూడ నెఱుఁగుదువు. అతనితో సంభాషించిన విషయ మింకను నామనసునందే యున్నది. అందుచే నాకు రాత్రిభోజనముమాట తోఁచలేదు. నీవుకూడ నప్పు డున్నచో నెన్నియో సంగతులు విని యుందువు." అని యెను.

గోరామాటలలో హరిమోహిని కిష్టమగువిషయము లేవియు లేకుండెను. ఆమెకు భక్తినిఁగూర్చినమాటలే కావలయును. గోరా మాటలలో భక్తిభావ మంతసరళముగను, సరసముగను గాన్పింపదు. ఎదుటనున్న ప్రతిపక్షిపక్షమును ఖండించుచున్నట్లుగా నాతఁడెప్పుడును మాటాడును. తెలియనివారికిఁ దెలుపుటయే యాతనికోరిక. గోరా కుతూహలము కలుగువిషయమునందు హరిమోహిని కంత యిష్టము లేదు. బ్రహ్మసమాజమువారు హిందూసమాజమునకు వేఱుపడియుండుటచే నామెకెట్టిక్షోభమును లేదు. తనప్రియజనముతోఁ దనకు విచ్ఛేదము లేకుండుటయే చాలునని యామె నిశ్చింతయై యుండెను. అందుచే గోరామాటలామెకు రసవంతములుగాఁ దోఁచుటలేదు. గోరా సుచరితహృదయము నాకర్షించుచుండెనని సంశయము తోఁచినప్పటినుండియు నామె కాతనియందు మఱింత యసహ్యముగా నుండెను. సుచరిత యార్థికవిషయమునను, మతవిశ్వాసమునను స్వతంత్రయై యుండుటచే హరిమోహిని యామెను వశపఱచుకొనఁజాలకుండెను. ఈశేషకాలమునందామెకు సుచరితయే యేకమాత్రావలంబనమై యుండెను. అందుచే సుచరిత పరేశునకుఁ దక్క మఱియెవ్వరియధికారమునకైనను లోఁబడియుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగాఁ దోఁచుచుండెను. గోరా కృత్రిమస్వభావుఁ డనియు సుచరితహృదయము నెట్లయిన నాకర్షించుటయే యాతనిప్రధానోద్దేశ మనియు నామె యనుకొనెను. సుచరిత యైశ్వర్యమునందుఁగూడ నాతఁడు లుబ్ధుఁడైయుండెనని హరిమోహిని యనుమానించెను. గోరా తనకుఁ బ్రధానశత్రుఁ డని స్థిరపఱచుకొని యామె యాతని నెదిరింపవలయు నని సంసిద్ధమై యుండెను.

నేఁడు గోరా వచ్చెద నని చెప్పియుండలేదు. గోరాస్వభావమున సంశయమనునది చాలతక్కువ! ఆతఁడు పని చేయుటయే కాని యూరక యాలోచింపఁడు! హరిమోహిని పూజ చేసికొనుచుండఁగా గోరా వచ్చెను. అప్పటికి సుచరిత గదిలోని బల్లపైనున్న పుస్తకములను సవరించుచుండఁగా సతీశుఁడు వచ్చి గౌరమోహనబాబు వచ్చెనని చెప్పెను. ఇంతలో గోరాయును వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునని స్థిరపఱచుకొన్నదానివలెనే సుచరిత యప్పుడెట్టియాశ్చర్యమునుఁ బ్రకటింపలేదు. గోరా కుర్చీపైఁ గూర్చుండి "తుదకు వినయుఁడు మమ్ములను విడిచి పోయినాఁడు!" అనియెను. సుచరిత మృదుస్వరముతో "విడుచుటయేమి? ఆతఁడు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింపలేదే! అనియెను. గోరా తీవ్రముగా "ఆతఁడు బ్రాహ్మసమాజమునందు ప్రవేశించినచో మాకింతకంటె దగ్గఱగనే యుండును. కాని యాతఁడిఁకను హిందూసమాజమును జంకఁబెట్టుకొనుట యన్నిటికంటెను గష్టముగా నున్నది. ఆతఁడు హిందూసమాజమును సంపూర్ణముగఁ ద్యజించినచోఁ జాల బాగుగ నుండును!" అనియెను. సుచరిత కామాటలు కష్టముగఁ దోఁచుటయు "సమాజము నీ [illegible]ప్రధానముగఁ [illegible]

చెడ లేమి? దానియందింతటివిశ్వాసమును స్థాపించుట మీస్వభావమేనా? లేక మీ మనసునం దుత్సాహము కల్పించుకొనుటకై యిట్లు చేయుచున్నారా?" అని యడిగెను.

గోరా—ఇట్టియవసరములో నదియును స్వభావమే. కాలికిక్రింది మట్టిజారుచున్నప్పు డడుగులను గట్టిగ నానుకొని నడువవలయును. అందుచేతనే నలువంకలఁ బ్రతికూలముగ నున్న యీసమయమున మాటలయందును, క్రియలయందును దీవ్రత్వము చూపవలసివచ్చుచున్నది. ఇది యస్వభావము కాదు.

సుచ—ఈవిరుద్ధభావ మంతయు నన్యాయమే యనియు, ననావశ్యకమే మనియు మీ రేల భావింపవలయును? సమాజము కాలగతిని నిరోధించినచోఁ దానే బాధపడవలసివచ్చును.

గోరా—జలతరంగములవంటి కాలతరంగములవలన సమాజకూలములకు భంగము కలుగవచ్చును. కాని యాభంగము నంగీకరించుటయే కూలములకుఁ గర్తవ్యమని మాత్రము నేనొప్పుకొనను. నేను సమాజశుభాశుభముల నెంతమాత్రమును యోచించుట లేదని నీవనుకొనవలదు. అది యిక్కాలపుబాలురకుఁ గూడ సులభమైనపనియే! కాని ప్రతివిషయమును శ్రద్ధతో సమగ్రముగ గ్రహించుటమాత్రము చాలఁగష్టము!

సుచ—శ్రద్ధవలన మనము కేవలమును సత్యమునే గ్రహింతుమా! దానివలన నవిచారముచే నసత్యమును గూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కమాట యడుగుచున్నాను. మనము విగ్రహమును సత్యమని విశ్వసింపవచ్చునా? మీరట్లు విశ్వసింతురా?

గోరా—యించుక సేపూరకుండి "నేను నీకు నిజము చెప్పుచున్నాను నేను మొదటినుండియును హిందూసంస్కారములు సత్యములనియే విశ్వసించియున్నాను. వీనికి విరుద్ధములుగ నైరోపీయసంస్కారముల ననుసరించి వాదించువాదములకు నేను బదులు చెప్పఁదలచుకొనలేదు. నాకు మతవిషయములం దంతగా ననుభవము లేకపోయినను, సాకారపూజయు విగ్రహారాధనము నొక్కటే యనియు, మూర్తిపూజవలన భక్తిభావమునకుఁ జరమపరిణామము కలుగదనియుఁ జెప్పుమాటల ననాలోచితముగ ననుకరింపఁజాలము. శిల్పసాహిత్యవిజ్ఞానేతిహాసములయందు మానవునికల్పనావృత్తికి స్థానమున్నప్పు డొక్కమతమునందుమాత్రము లేదనుట నాకు సమ్మతము కాదు. ధర్మమధ్యమునందే మానవుని సమస్తభావములను సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మూర్తిపూజామూలమున భక్తిజ్ఞానములతో భావము నైక్యముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుటచేతనే మనదేశమునందలి మతము పరదేశమతములకంటె సంపూర్ణముగ సత్యమైనదని బోధపడుట లేదా?" అనియెను.

సుచ—రోమనులందును, గ్రీసునందును గూడ మూర్తిపూజ యున్నది!

గోరా — ఉన్నది. కాని యిచ్చటమూర్తిపూజయందు మానవభావము సౌందర్యబోధము నాశ్రయించినట్లు భక్తిజ్ఞానముల నాశ్రయించుట లేదు; మనదేశమునందో, భక్తిజ్ఞానములతో గభీరత నొందఁగ మిశ్రితమై యుండెను. మనరాధాకృష్ణులైనను, గౌరీశంకరులైనను, కేవల మైతిహాసికపూజానువృత్తే కాదు! ఆమూర్తులయందు మానవసంబంధమగు సనాతనతత్త్వజ్ఞానము నిబిడీకృత మైయున్నది. అందుచేతనే రామప్రసాదునిభక్తియుఁ జైతన్యునిభక్తియు నీమూర్తుల నవలంబనముగఁ జేసికొనియే సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించెను. భక్తిసంబంధమగు నింతటిసంపూర్ణప్రకాశము గ్రీసురోమా చరిత్రములం దెచ్చట నున్నది ?

సుచ — కాలగతిని నిట్టి మతమును సమాజమునుగూడఁ బరివర్తనముఁ గాంచవలయు నని మీ రంగీకరింపరా ?

గోరా — అంగీకరింపకేమి ? కాని యట్టిపరివర్తనము పిచ్చితనముగా నుండఁగూడదు. మానవపరివర్తనము మానవపద్ధతి ననుసరించియే ఘటిల్లవలయును. పిల్లవాఁడు పెద్దవాఁడై క్రమముగ ముసలివాఁడు కావచ్చును గాని, యాకస్మికముగఁ బిల్లియుఁ గుక్కయుఁ గాఁగూడదు! భారతపరిణామము భారతపద్ధతినే యగుట నాయుద్దేశము. అంతే కాని యాకస్మికముగ నాంగ్లేయపద్ధతి ననుసరించినచో నంతయు నిరర్థకమై పోవును. ఏదేశమునందలిశక్తిసంపద లాదేశమధ్యమునందే యుండును అని నీకు బోధించుటకే నేను నాజీవితము నంతయు వినియోగించుచున్నాను. నామాట బోధపడినదా ?

సుచ — బోధపడినది. కాని యీసంగతు లిన్నియు నేనిదివఱ కెన్నఁడును విని యుండలేదు; భావింపను లేదు. క్రొత్తచోటఁ బడినప్పుడు తెలిసినవస్తువునుగూడ గ్రహించుట కించుక యాలస్యము పట్టును! ఇప్పుడు నాయవస్థ యట్లున్నది. నేనాఁడుదాననుఁ గావున నాకంతటినూత్నగ్రహణశక్తి లేదనుకొనియెదను.

గోరా — ఎన్నటికి నట్లు కాదు. నేను చాలమందిపురుషులతో నీవిషయములను బ్రస్తావించితిని. తెలిసినట్లుగా నూరకుండుటయే కాని నీవలె ననుభవముచే గ్రహించినవారం దొక్కరును నాకగపడలేదు. అంతటిగభీరగ్రహణశక్తి నీలో నున్నదని నిన్నుఁ జూచినప్పుడే నేను గ్రహించితిని. అందుచేతనే నేను నాచిరకాలోద్దేశము లన్నిటితోడను నీచెంతకు వచ్చితిని. నీయెదుట నాజీవితమును బ్రత్యక్షముగఁ జేయుటకు నాకెట్టిసంశయమును లేదు.

సుచ — మీ రిట్లు చెప్పుటచే నామనసు వ్యాకులపడుచున్నది. నేను మీరనుకొన్నంతదాన నగుదునో కాదో, నాకట్టిశక్తి యున్నదో, నాభావికాలమునం దెట్టిపరిణామమున్నదో నేనించుకంతయు నెఱుఁగను. మీకు నాయందుఁగలగౌరవవిశ్వాస

ములు కేవలము భ్రాంతిమంతము లని మీరు గ్రహింపఁగల దిన మెప్పుడైన వచ్చునేమో యని నేను భయపడుచున్నాను.

గోరా—ఇది యెన్నటికిని భ్రాంతి కాదు! నీలో నెట్టిశక్తి యున్నదో నేనే నీకుఁ జూపించెదను. నీ వెంతమాత్రము నుఁ దొందరపడఁగలదు. నీయోగ్యతనుఁ బ్రకటించుభారము నాపైనున్నది. కాయంతే నీ వాధారపడి యుండుము!

సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు. కాని యాధారపడుట కట్టిసంశయమును లేదని నిశ్శబ్దతచేతనే తెలిసిపోయెను. గోరాకూడ నూరకుండెను. అయింటఁ జాలసేపటివఱకు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. కలుపలవీథిలో జలతారుగిన్నె లమ్ముకొనువాఁడు కేకలువైచుచు ద్వారముచెంతనుండి పోవుచుండెను. హరిమోహిని పూజ ముగించుకొని వంటయింటికిఁ బోవుచు సుచరితగది నిశ్శబ్దముగా నుండుటచే నందెవ్వరును లేరనుకొనియెను. కాని యాకస్మికముగ నింటివంకఁ జూచినంతనే గోరాసుచరితలు మౌనముతోఁ గూర్చుండి యున్నట్లామెకగపడియెను. తోడనే యామెకోపాగ్నిధానలము బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతమును విద్యుద్వేగముతో జ్వలించిపోయెను. ఆమె యెట్లో దానినడంచుకొని ద్వారముకడ నిలిచి "రాధారాణీ!" అనిపిలిచెను.

సుచరిత లేచి తల్లిచెంతకు వచ్చెను. అప్పుడు హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "నేఁడే కాదశి; నాయొడలు బాగుగ లేదు. నీవు పోయి వంటచేయుము! అంతవఱకు నేను గోరాబాబుచెంత నుండెదను!" అనియెను. సుచరిత యామెభావమును గ్రహించి యుద్విగ్నయై వంటయింటికిఁ బోయెను. హరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చినంతనే గోరా యామెకు నమస్కరించెను. ఆమె కొంతసేపటివఱకు నేమియు మాటాడక కూర్చుండి పిమ్మట "బాబా! నీవు బ్రాహ్మసామాజికుఁడవు కావు గదా!" అనియెను.

గోరా—కాను!

హరి—మాహిందూమతమును నీవు విశ్వసింతువా?

గోరా—విశ్వసింపకేమి?

హరి—అట్లయినచో నీవ్యాపార మంతయు నేమి?

హరిమోహిని యభియోగమును గోరా యించుకంతయు గ్రహింపఁజాలక యామె మొగమువంక నూరక చూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని "రాధారాణి వయోవతి; నీవామె కాత్మీయుఁడవు కావు. ఆమెతో నీకింతగోడవ యేల? ఆమె యాఁడుది; ఇటిపనులను జేసికొనవలసినది; ఆమె కీమాటలతోఁ బ్రయోజన మేమున్నది! ఇవియామెకుఁ బరధ్యానము కలిగించును. నీవు జ్ఞానవంతుఁడవు; లోకు లందఱును నిన్నుఁ బ్రశంసించుచున్నారు! ఇట్టివ్యాపారము నిన్నుఁ

రైన మతోపదేశమునం దున్నవా? శాస్త్రములందైన వ్రాయఁబడి యున్నవా!" అని రెను.

గోరా కేదియొక యాఘాతము తగిలినట్లైనది. సుచరితసంబంధముఁగూర్చి యే పరిమితులైన నిర్మాణ ఘటన యని యాతఁ డనుమానించనైన నుండలేదు. అతఁ డించుకసేపూరకుండి "ఈమె బ్రాహ్మణకన్యక. ఈమె యింకొకరితోడను కలిసి మెలసి యుండుటను జూచితిని. అందుచే నా కీసంశయము లేకపోయినది?" అనెను.

హరి—"ఔఁ(చి)! ఆమె యట్టిదే యనుకొందము. కాని నీ కిట్టి సందేహ మెప్పుడు లేదు గాదా? నీయుపదేశములచే నిక్కాలపువారు కూడ విజ్ఞానులై యున్నారు. అట్టివారు నీయాచరణము గాంచి యేమనుకొందురు? నిన్న రాత్రివఱకు నామెతో మాటలాడితివి. అయినను నీసంభాషణ ముగియలేదు. మరల నేఁడు తెల్లవారకుండ వచ్చితివి. ఇంత వఱకు నామె వంటయింటికిఁ బోలేదు; వంట చేయలేదు; ఈయమె నాదసీరాఁడు నాకుఁ దోఁపదేరలయా యని యామెకుఁ దోఁచనే లేదు. ఇదియేనా నీవామె కుపదేశించునది! మీయింటఁగూడ నాఁడుబిడ్డలుందురు. వారినందఱిని యింటికి బయట పెట్టించి వారికి నీవిట్టి బోధింతువా? అట్టి వ్యక్తి యెవరైన బోధించినచో నీవు సహింతువా?

గోరాపక్షమున నీమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరమే లేదు! కాని యాతఁడు సాహసముగా "ఆమె యిట్టియభ్యాసములతోఁ బెరిగినది కావున నేనీవిషయమున నంతగా నాలోచింపలేదు!" అనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని "ఈమె కెట్టి యభ్యాసము లున్నను నాయొద్ద నున్నంతవఱకు, నేను బ్రతికియున్నంతకాల మాపద్ధతులు పోవు. నేనీమెనుఁ జాలకాలము మరలించితిని. పరేశునింట నాయొద్దనున్నప్పుడే యీమె హిందువైపోయినదని వాదుపుట్టినది. ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత వినయునిమాటలవలన మరల నీమె మనసు తిరిగిపోయినది. వినయుఁ డిప్పుడు బ్రాహ్మణివాహముకూడఁ జేసికొనఁ దలఁచినాఁడు. నేనెట్లో కష్టపడి యాతనిని వదల్చుకొంటిని. ఇక నొక హారానుఁ డున్నాఁడు. అతఁడు వచ్చినంతనే నేనామెను దీసికొనిపోయి మేడమీఁది గదిలోఁ గూర్చుండుదును. ఈవిధముగా నేను సుచరితకొఱకుఁ గష్టపడుచున్నాను. బాబూ! నీ యెదుటఁ జేతులు జోడించి వేఁడుకొనుచున్నాను. ఈప్రపంచమున నాకీబిడ్డలకంటె నింకెవ్వరును లేరు. వీరికిని నాకంటె నాత్మీయు లెవ్వరును లేరు! నాయనా! ఈమెను నీవు విడిచిపెట్టుము! పరేశునింట నెందఱో కన్యలున్నారు. లావణ్య యున్నది; లీల యున్నది! వారును బాగుగఁ జదివినబుద్ధిమంతులు! నీవేమైనఁ జెప్పవలసి యున్నచో వారికిఁ జెప్పుము! నిన్నెవ్వరు నడ్డగింపరు!" అనియెను.

గోరా స్తంభితుఁడై యూరకుండెను. హరిమోహిని మరల "బాబూ! ఈమెకు వయసు వచ్చినది. పెండ్లిచేయవలయును. ఎల్లకాలము నిట్లే కన్యయై యుండునా? ఆఁడు

దానికి గృహధర్మమే యావశ్యకమైనది!" అనియెను— సాధారణముగా గోరాయుద్దేశము లిట్టివే కాని యాతఁ డెన్నఁడును దనయుద్దేశములను సుచరితయొద్దఁ బ్రకటింపలేదు. సుచరిత గృహిణియై యంతఃపురమునందుండి గృహకార్యములను నిర్వహించుచుండవలెనను భావనయే యాతనికిఁ గలుగలేదు! ఆమె యెప్పుడును నిట్లే యుండునని యాతని యుద్దేశము.

గోరా— ఈమె పెండ్లిగూర్చి మీరేమైన నాలోచించుచున్నారా?

హరి— నేనాలోచించకున్నచో నీమె కింకెవ్వరున్నారు?

గోరా— ఈపెండ్లి హిందూసమాజమునందే జరుగునా?

హరి— అదియే ప్రయత్నము! ఏమియు గొడవ పెట్టక సరిగా నున్నచో నీమె కన్నియను స్థిరపఱిచెదను. నేనంతయును నిశ్చయించుకొనియే యున్నాను. ఇంత వఱకు నీమెనడవడినిబట్టి యేమిచేయుటకును సాహసించుటలేదు. రెండుదినములనుండి యీమె మనసు స్థిరముగా నుండుటం గాంచి నేను ధైర్యముతో నున్నాను!

ఈవిషయమున నింకఁ బ్రశ్నించుట మంచిది కాదని యనుకొనియును గోరా యూరకుండఁజాలక "వరుఁ డెవ్వరైన నాలోచనయందున్నాఁడా?" యని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని "ఆ! వరుఁడు చాలమంచివాఁడు! నాచిన్నమఱఁది కైలాసుఁడు. అతని ప్రథమభార్య మరణించినది తగినపెద్దపిల్ల దొరకక యింతవఱకు నున్నాఁడు. కాకున్నచో నట్టివరుఁడు దొరకునా? అతఁడు రాధారాణికిఁ దగినవాఁడు!' అని చెప్పెను.

మనసులో బాధ కలుగుచున్నకొలఁదియు గోరా కైలాసునిగూర్చి ప్రశ్నించుచుండెను— హరిమోహినిమఱఁదులలోఁ గైలాసుఁ డొక్కఁడే బాగుగఁ జదివినవాఁడు ఎంతవఱకుఁ జదివెనో యామెయే చెప్పలేకపోయెను. కుటుంబములో నాతఁడే చదివినవాఁడని ప్రఖ్యాతియున్నది. అతఁడు గ్రామమునందలి పోస్టుమాస్టరుపై రిపోర్టు చేసెను. దానిపై నెవ్వఁడో గొప్పయధికారి స్వయముగా వచ్చి విచారించిపోయెను. ఇందువలన గ్రామస్థులందఱును కైలాసునిప్రజ్ఞను మెచ్చుకొనిరి. ఇంతవాఁడైనను నాతఁడు హిందూమతాచారములందు నిష్ఠకలిగి యుండెను. కైలాసునిచరిత్ర మిది—

గోరా యంతయును విని హరిమోహినికి నమస్కరించి మఱేమియు మాటాడకుండ బయలుదేరెను. అతఁడు మేడమెట్లను దిగివచ్చుచుండఁగా వంటయింటిలోఁ బని చేసికొనుచున్న సుచరిత యాతనిపదశబ్దమును విని ద్వారముచెంతకువచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యేవంకను జూడక వెడలిపోయెను. సుచరిత యొక్కనిట్టూర్పు విడిచి మరలఁ దనపనిలోఁ బ్రవేశించెను.

గోరా సందుచివరకుఁ బోవునప్పటికి హారానుఁ డాతని కగపడి నవ్వుచు "ఉదయముననే బయలుదేఱితిరే!" అనియెను. గోరా మాటాడలేదు. హారానుఁడు మరల నవ్వుచు "మీరక్కడకే పోయితిరనుకొందును! సుచరిత యింట నున్నదా?"

అని యడిగెను. "ఉన్నది" అనిచెప్పి గోరా శీఘ్రముగ వెడలిపోయెను. హారానుఁడు సుచరితయింటికిఁబోయి వంటయింటిలోనున్న సుచరితను గాంచెను. ఆమెకిఁక దప్పించుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను; సమీపమున హరిమోహినియైనను లేదు!

హారా—గోరాబాబు నాకిప్పుడే యగపడినాఁడు. ఆతఁడింతవఱకు నిచ్చటనే యుండెననుకొందును!

సుచరిత బదులుచెప్పక పనిలోఁ బ్రవేశించి యూపిరితిరుగనంత పనియున్నట్లు నటించెను. కాని, హారానుఁడు విడువలేదు. ఆతఁడు వంటయింటికెదుట నున్నవసారలో నిలువఁబడి మాటలాడుటకారంభించెను. హరిమోహిని మెట్లపైనిలువఁబడి యొకటిరెండు సారులు దగ్గెను. ఏమియును లాభములేకపోయెను. హరిమోహిని హారానునియెదుటికే వచ్చియుండును. కాని యొకసారి యాతని యెదుటఁ బడినచో నాతనిదుర్దమోత్సాహకృత్యములనుండి తానుగాని సుచరితగాని యాత్మరక్షణము చేసికొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయెను. అందుచేతనే హరిమోహిని హారానునినీడ చూచినంతమాత్రముననే మేలిముసుఁగు సవరించుకొని తప్పించుకొని పోవుచుండును. ఆట్లామె వధూవయసునందుఁగూడఁ జేసి యుండదు!

హారా—సుచరితా! మీ రేత్రోవఁ బట్టితిరో, యెక్కడకుఁ జేరితిరో చెప్పఁగలవా? లలిత వినయునితో హిందూవివాహము చేసికొనునని నీవు వింటివనుకొందును! దీనికి బాధ్యులెవ్వరో నీ వెఱుఁగుదువా?

సుచరిత మాటాడలేదు. హారానుఁడు నతస్వరముతో గంభీరముగా "నీవే బాధ్యురాలవు!" అనియెను—ఇంతటిఘోరనిందారోపణము సుచరిత సహింపఁజాలదని యాతఁడనుకొనియెను. కాని నిర్లక్ష్యముగనుండి మాటాడకుండఁ దనపని చేసికొనుచుండుటయు నాతఁడు తర్జనితో నామెను బెదరించుచు "సుచరితా! నీవే బాధ్యరాలవని నేను మరలఁ జెప్పుచున్నాను. ఈవిషయమున నాయపరాధ మేమియు లేదని నీవు గుండెలపైఁ జేయుంచి చెప్పఁగలవా?" అనియెను. సుచరిత నిశ్శబ్దముగనే కూరగిన్నెలోఁ దైలమును బోసెను అది చిటచిట ధ్వనించుచుండెను. హారానుఁడు మరల 'నీవే గోరావినయులను నీయింటికి దెచ్చి నీసమాజమిత్రులకంటె నధికముగ గౌరవించితివి. దాని ఫలమేమైనదో చూచితివా? నేను మొదటినుండియుఁ జెప్పుట లేదా? తుద కేమైనది? ఇప్పుడు లలిత నెవ్వరు దిద్దఁగలరు? యీయాపదయంతయు లలితతోఁ గొట్టుకొనిపోయినదని నీవూహించుకొనుచున్నావు. అట్లుకాదు. నేనునిన్ను హెచ్చరించుటకే వచ్చితిని. ఇప్పుడిఁక నీవంతు వచ్చినది. నీవిప్పుడు లలితదుర్ఘటనమునుగూర్చి విచారించుచుంటివి గాని నీయధఃపతనమునకు సమయము సమీపించుచున్నదని యింతమాత్రమును బరితపించుటలేదు. కాని సుచరితా! ఇప్పుడైనఁ

దప్పించుకొనుట కవకాశ మున్నది. మన మొకప్పు డెంతటియాశలలో మనలను పోషగించుకొంటిమో, మనజీవితముల నెంతటి యౌజ్జ్వల్యములుగాఁ జేసికొనఁదలంచితిమో మనయెదుట భవిష్యద్భారతసమాజ మెంతయుదారభావముతో నగపడియెనో, మన కెన్నెన్ని సంకల్పములు కలిగెనో, మన మెంతటిపాథేయమును బ్రతిదినమును సంగ్రహించితిమో యొక్కసారి భావించుకొనుము! అవియన్నియు నశించిపోయె ననుకొంటివా? లేదు. మనయాశాక్షేత్ర మింకను సిద్ధముగనే యున్నది. ఒకసారి తిరిగి చూడుము! ఒకసారి వెనుకకు రమ్ము!" అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత తప్తతైలమునఁ గూరముక్కలను వైచి గణగణ గరిటెతోఁ ద్రిప్పుచుండెను. హారాణుఁడు ప్రత్యుత్తరమునకై నిశ్శబ్దముగ వేచియున్నప్పుడు సుచరిత పొయిమీఁదినుండి కూరగిన్నెను దింపి మొగమెత్తి దృఢస్వరముతో "నేను హైందవిని!" అనియెను. హారాణుఁ డాకస్మికముగ హతబుద్ధియై "నీవు హైందవివా!" అనియెను. సుచరిత యౌనని చెప్పి మరల వంటపని చూచుకొనుచుండెను. హారాణుఁడు కొంతసేపటికిఁ గుదురుపడి తీవ్రస్వరముతో "అట్లయినచో గౌరమోహనబాబు నీకుఁ బ్రాతస్స్నానకాలమందు మతబోధ చేయుచున్నాఁ డనుకొందును!" అనియెను. సుచరిత మొగము ద్రిప్పుకొనకయే "ఔను. నే నాతనియొద్ద దీక్ష గైకొంటిని. ఆతఁడు నాగురువు!" అనియెను. ఇన్నాళ్ళవఱకును హారాణుఁడు తానే సుచరితగురువు ననుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత గోరాను బ్రేమించుట యాతని కంతకష్టముగా లేదు! కాని తనగురుత్వాధికారము గోరా కిచ్చినట్లు సుచరిత చెప్పిన మాట యాతనికి శూలపుపోటువలె నాటెను.

హారా—మీ గురు వెంతటి గొప్పవాఁడు కాకున్నచో నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్పఁగలఁడా?

సుచ—నాకు సమాజవిషయము మేమియుఁ దెలియదు. నాకుఁ దెలిసినది నేను హిందువు ననమాత్రము!

హారా—ఇంతకాలమువఱకును బెండ్లి లేకుండుటచే హిందూసమాజమునందు జాతిభ్రష్టత కలుగు ననుమాట నీకుఁ దెలియును!

సుచ—మీ రావిషయమున వృథావిచారము నందవలదు. ఎట్లయినను నేను హైందవినే!

హారా—నీపూర్వగురుఁ డగుపరేశుని యుపదేశము లన్నియును నీనూతనగురుఁ డగు గోరావాదముల చెంత విసర్జించితివా?

సుచ—నాధర్మ మెట్టిదో దేవుడే యెఱుంగును. నే నావిషయమున నెవ్వరితోను వాదించఁ దలఁచుకొనలేదు. కాని నేను హైందవి నని మీరు తెలిసికొనుఁడు.

హారా — నీవెంతటి హైందవివైనను నీకెట్టిలాభమును లేదని చెప్పుచున్నాను మీగోరాబాబు వినయునివంటివాఁడే యని తలంపకుము! నేను హైందవి నని నీవెంత గొంతుచించుకొనినను నాతఁడు నిన్ను గ్రహించు నని యాశ పెట్టుకొనవలదు! అతఁడు గురుత్వమును జూపవచ్చునుగాని నిన్నింటికిఁ గొనిపోయి గృహకృత్యములను జేయించు ననిమాత్రము నీవు కలనైన ననుకొనవలదు!

సుచరిత వంటపని మానివైచి విద్యుద్వేగముతోఁ దిరిగి నిలువఁబడి "ఈగొడవ యంతయు మీకేల?" అనియెను. అప్పుడు హారానుఁడు "గోరా నిన్నెన్నటికిని బెండ్లియాడఁడని చెప్పుచున్నాను!" అనియెను. సుచరిత కన్నులెఱ్ఱఁజేసి "పెండ్లియా? అతఁడు గురువని నేను మీతోఁ జెప్పలేదా?" అనియెను. హారానుఁడు "ఔను! చెప్పితివి! నీవు చెప్పినమాటనుగూడ నేను గ్రహించితిని" అనియెను.

సుచ — మీరు నన్నవమానింపక యిటనుండి వెడలిపొండు! నే నిప్పుడే చెప్పుచున్నాను! ఇఁక మీరు నాయెదుటఁ బడవలదు!

హారా — ఎదుటఁబడుట యెట్లు? ఇప్పుడు నీవవరోధకన్యవు! హైందవరమణివి! అసూర్యంపశ్యవు! పరేశబాబుపాప మిప్పటికిఁ బండినది! ఈముప్పుగాలమునం దాతఁడు కర్మఫలము ననుభవించుఁగాక! సెలవు! —

సుచరిత గుభాలున వంటయింటితలుపు మూసివైచి క్రిందఁగూర్చుండి పైటచెఱఁగు మొగమున కడ్డము చేసికొని పొంగిపొరలుచున్న దుఃఖావేగము నతికష్టముతో నడంచుకొనుచుండెను. హారానుఁడు మ్లానవదనముతో వెడలిపోయెను. హరిమోహిని వారిమాటల నన్నిటిని వినియే యుండెను. సుచరిత యిట్లు చెప్పు నని యామె యనుకొనలేదు. ఆమె యానందవిస్మితవదనయై "కాదామతి! నాగోపీవల్లభుని పూజాఫల మూరకపోవునా?" అని భావించుకొని తత్క్షణమే పూజాగృహమునకుఁ బోయి గోపాలమూర్తికిఁ బ్రణామముచేసి నేఁటినుండి భోగము విశేషముగఁజేసి నివేదించెద నని మ్రొక్కుకొనియెను. ఇంతకాలమువఱకు శోకసాంత్వనస్వరూపముతో నామె యారాధనము శాంతమైయుండెను. ఇప్పుడో స్వార్థసాధనరూపమునుండాల్చి యత్యుగ్రమును, సంతప్తమును, క్షుధాతురమునై పరిణమించెను.

౬౪

సుచరితతో మాటాడినవిధముగా గోరా యెవ్వరితోడను మాటాడియుండలేదు అతఁ డింతవఱకు నితరులచెంతఁ దనలోనున్న వాక్యములను, మతమును, నుపదేశములను మాత్రమే వెల్లడించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరితయొద్ద నాతఁడు తనలోనుండి తన్నే బయటఁ బెట్టుకొనియెను. ఈయాత్మప్రకాశసంబంధమగు నానందమున నాతనిమతసంకల్పములు కేవలశక్తిమంతము లగుటయే కాక రసపూర్ణములై పోయెను.

ఆతనిజీవితము నొక సౌందర్యస్త్రీ యావరించినట్లును, నాతనితపస్సున దేవత లాకస్మికముగ నమృతవర్షమును గురియించినట్లు నుండెను.

ఈయానందోద్వేగముచేతనే గోరా గొన్నాళ్ళనుండి ప్రతిదినము ననాలోచితముగా సుచరితయింటికి వచ్చుచుండెను. కాని హరిమోహినిమాటలవలనఁ దానొకప్పుడు వినయుని యనురూపముగ్ధత్వమునకై నిందించి పరిహసించినసంగతి యాకస్మికముగ గోరాకు స్మృతికివచ్చెను. ఇప్పుడు తెలియకుండఁ దనకే యట్టియవస్థ కలుగుటం గాంచి యాతఁ డదరిపడియెను. ఈప్రపంచమునందలి యెన్నియోగొప్పజాతులు నశించిపోయె ననియు, భారతజాతిమాత్రము కేవలసంయమముచే దృఢభావముతో నియమపాలము చేసికొనుచు వేలకొలఁదియేండ్లనుండి ప్రతికూలాఘాతముల కెన్నిటికో సహించి యింతవఱకును దన్ను రక్షించుకొనుచున్న దనియు గోరా మాటిమాటికిని జెప్పుచుండును! ఆనియమము శిథిలము కాఁగూడ దని గోరాయుద్దేశము! భారతవర్షమునందలి సమస్తమును దారుమారై పోయినను నందలికఠిననియమసంయమాంతరమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగా నున్నప్రాణపురుషుని శరీరమునమాత్ర మేయత్యాచారియు, నేరాజపురుషుఁడునుగూడ హస్తక్షేపము చేయఁజాలఁడని యాతఁడు చాటుచుండును. మనము పరజాతికి లొంగియున్నంతకాలము మననియమములను దృఢముగఁ గాపాడుకొనవలయు ననియు, వానిమంచిచెడ్డలను విమర్శించుసమయమిది కాదనియు నాతని యుద్దేశము! అట్టిగోరాకు హరిమోహిని తిరస్కారవచనము గజరాజున కంకుశపుఁ బోటువలె నుండెను.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికి మహిముఁడు వీథిగుమ్మమువెలుపల నొకబల్లపైఁ గూర్చుండి తంబాకు సేవించుచు, లోనికిఁ బోవుచున్నగోరాను బిలిచి గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "గోరా! కోపపడవలదని ముందే చెప్పుచున్నాను! నీకుఁగూడ వినయుని వెఱ్ఱియే పుట్టినదా? ఆవైపునకుఁ దఱచుఁగ బోవుచున్నావు!" అనియెను. గోరా తెల్లపోయి "భయము లేదు" అనియెను.

మహి—ఈపద్ధతి బాగుగలేదు. ఇది యూరక తిని ద్రాగి తిరిగివచ్చుట మాత్రమే యని నీవనుకొనుచున్నావు. దీనిలోపల నొకసంకెల యున్నట్లు నీమిత్రుని యవస్థంబట్టి తెలియుట లేదా?—పోయెద వేమి? ముఖ్యవిషయము చెప్పనే లేదు! వినయునకు బ్రహ్మసమాజముతో సంబంధము స్థిరపడినట్లు వినియుంటిని. ఇఁక మన కాతనితో నెట్టిసంబంధము నుండఁగూడదని ముందుగనే చెప్పుచున్నాను.

గోరా—అట్లే కావచ్చును.

మహి—కాని, అమ్మ దీనికి సమ్మతింపనిచో గందరగోళముగా నుండును. మనము గృహస్థులము; ఆఁడుబిడ్డకుఁ బెండ్లిచేయవలసియున్నది. ఇంటిలో బ్రహ్మసమాజమున్నచో నే నీయిల్లు విడిచిపోవలసివచ్చును.

గోరా—అక్కఱలేదు. అట్లు జరుగదు.

మహి—శశి పెండ్లి చాలవఱకు స్థిరపడినది. మా క్రొత్త వియ్యంకునకు గోడలి కంటె బంగారమునందే యాశ యెక్కువ! మానవుఁడు నశ్వరపదార్థమనియు, బంగారమంతకంటె శాశ్వతవస్తువనియు నాతని యుద్దేశము! ఔషధముకంటె ననుపానమునే యాతఁ డధికముగ వాంఛించును. నేనాతనివలనఁ జాలసంగతులను నేర్చుకొంటిని. వానిని నాకుమారుని వివాహసమయమున వినియోగింపవలయును. నేనింక మరల నొకసారి యీదినములలోఁ బురుషజన్మమెత్తి యీవిధముగాఁ బెండ్లి చేసికొనవలయునని వాంఛించుచున్నాను. ఈజన్మము కొంచెమైనను సార్థకము కాలేదు. ఇదియా పౌరుషము! కన్యాదాతను గట్టలపైఁ బెట్టింపవలదా? బాబూ! నేను నీతోఁ గలసి రేయింబవలు గొంతు చించుకొని హిందూసమాజమునకు జయధ్వనులు చేయఁ జాలను. నాకుమారున కిప్పుడు పదునాలుగుమాసములవయసు! అతని పెండ్లియగువఱకును నీవు నీమిత్రులతోఁ గలసి హిందూసమాజము నిట్టే నిలిపి యుంచుము! తరువాత వారందఱును, గిరస్తానీలైనను సరియే! ముసల్మానులైనను సరియే! నాకేమియును విచారములేదు. అందుచేతనే శశి పెండ్లికి వినయుని బిలువవలదని చెప్పితిని. అప్పుడాలోచించుట మంచిదికాదు. ఇప్పటినుండియు నీమాట యమ్మతోఁ జెప్పవలయును!

గోరా యటనుండి తల్లికడకుఁ బోయెను. ఆనందమయి యాతనిం గాంచి "బాబూ! కూర్చుండుము! ఒకసంగతి యాలోచింపవలయును! వినయుని పెండ్లిమాట విన్నావా?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడలేదు. ఆనందమయి మరల "వినయుని పినతండ్రికిఁ గోపము వచ్చినది. వారెవ్వరును రారు. ఈ పెండ్లి పరేశునింట జరుగుటకూడ సంశయమే. అన్నిపనులును వినయుఁడే చేసికొనవలసివచ్చినది. మనయింటి యుత్తరభాగమున నున్న మేడ రెండవయంతస్తుపై వినయుని పెండ్లి జరిగించిన బాగుగనుండును" అనియెను.

గోరా—అది యెట్లు?

ఆనం—నేను లేకున్నచో వివాహము జరిగించువా రెవ్వరు? ఇక్కడనే పెండ్లియైనచో నేనన్నిపనులను జూచుకొనుట కవకాశముండును. వినయున కంతకష్టము కలుగదు.

గోరా—అట్లు జరుగదమ్మా!

ఆనం—జరుగకేమి? మీతండ్రిని నేనొప్పింతును!

గోరా—వలదమ్మా! ఈ పెండ్లి యిక్కడఁ జేయవలదు. నామాట వినుము!

ఆనం—ఏమి! వినయుఁడు వారిమతము ననుసరించి పెండ్లియాడుటలేదే!

గోరా—ఈవాద మంతయు నేల? వినయున కిష్టమగుఁగాక! ఈ పెండ్లి మా కిష్టము లేదు. కలకత్తాలో నిండ్లే దొరకవా? అతనికిఁగూడ నొకయిల్లున్నది కాదా?

చాల్లయిండ్లున్నవని యానందమయికిఁ దెలియకపోలేదు. కాని వినయుఁడు బంధువులచేఁ ద్యజింపఁబడి నిర్భాగ్యునివలె నేయింటనో పెండ్లిచేసికొనుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. అందుచేతనే యామె తనయింట నీవివాహము జరిగింప నిశ్చయించుకొని యుండెను. గోరా యంగీకరింపకుండుటం గాంచి యామె నిట్టూర్పువిడిచి "మీ రొప్పుకొనకున్నచో మఱియొక యిల్లద్దెకుఁ దీసికొనవలసివచ్చును. కాని యందువలన నాకు శ్రమకలుగును! కానిమ్ము! మీకిష్టములేనప్పుడు నేనేమిచేయుదును!" అనియెను.

గోరా—అమ్మా! నీ వీపెండ్లిలోఁ జేరవలదు!

ఆనం—అదేమిమాట గోరా? నావినయుని పెండ్లి నేనుగాక మఱి యెవ్వరు చేయుదురు?

గోరా—అట్లు చేయఁగూడదమ్మా!

ఆనం—గోరా! వినయునితో నీమతము కలియకపోవచ్చును గాని నీకాతనిపై శత్రుత్వ మేల?

గోరా యించుక యుత్తేజితుఁడై "అమ్మా! నీవన్యాయముగ మాటాడుచున్నావు! వినయుని పెండ్లితో సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనుట నాకుమాత్రము సుఖముగా నుండె ననుకొంటివా? నాకు వినయునియం దెంతప్రేమ యున్నదో నీకంటెను దెలిసినవా రెవ్వరున్నారు? కాని యిది ప్రేమవిషయముకాదు. దీనినడుమ శత్రుమిత్రత్వము లెంతమాత్రమును లేవు. వినయుఁడు మంచిచెడ్డల నన్నిటి నెఱింగియుండియే యిక్కార్యమునఁ బ్రవేశించెను. మే మాతనిఁ ద్యజింపలేదు. ఆతఁడే మమ్ములను ద్యజించెను. ఈవిచ్ఛేదమువలన నాతఁ డనుకొన్నదానికంటె నెక్కువకష్టము ననుభవించుట లేదు!" అనియెను.

ఆనం—గోరా! ఈపెండ్లిలో నీసహాయ ముండదని వినయుఁడు గ్రహించియుండెను. ఈమాట నిజమే. కాని యీ శుభకార్యమునందు నేనాతని నెంతమాత్రమును ద్యజింపనని కూడ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియుండును. వినయుని వధువును నేనాశీర్వదింపనని యాతనికి సంశయమే కలిగినచోఁ బ్రాణముపోయినను నాతఁ డీపెండ్లి చేసికొనఁజాలఁడు! బాబూ! నేనుమాత్రము వినయుని మనసు నెఱుంగనిదాననా?

అనుచుండఁగనే యానందమయి నయనాంచలములనుండి యొకటిరెం డశ్రుబిందువులు జాఱెను. గోరామనోమధ్యమున వినయునింగూర్చిన గభీరవేదన యాలోడితము కాఁజొచ్చెను. అయినను నాతఁడు "అమ్మా! నీవు సమాజమునం దుంటివి. దానికి ఋణపడియుంటివి! ఈమాట యాలోచించుకొనుము!" అనియెను.

ఆనం—సమాజముతోడి సంబంధము నాకుఁ జాలదినములనుండి దూరమైయున్నట్లు మీకుఁ బలుమాఱు చెప్పియే యున్నాను. అందుచేతనే సమాజము నన్ను నిందించుచున్నది; నేనును దానికి దూరమై యున్నాను.

గోరా—అమ్మా! నీయీమాట నాకన్నిటికంటెను బాధకరముగా నున్నది!

ఆనందమయి యశ్రుపూర్ణస్నిగ్ధావలోకములతో గోరాసర్వాంగములను స్పృశించుచు "బాబూ! నిన్నీబాధనుండి తప్పించుట నాకసాధ్య మనుసంగతి యీశ్వరునకుమాత్రమే తెలియును!" అనియెను. గోరా చటాలున లేచి "అమ్మా! నేనిప్పుడే వినయునిచెంతకుఁ బోయి నీవు సమాజమును వదలుకొంటివి గాన నీ పెండ్లిపనులను స్వయముగనే చేసికొను మనియు, మాసహాయమును గోరుట యధర్మమును, స్వార్థపరత్వము నగుననియు నాతనితోఁ జెప్పెదను!" అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు "నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము! తరువాత నాసంగతి చూచుకొనియెదను." అనియెను.

గోరా వెడలిపోయినతరువాత నానందమయి చాలసేపటివఱకు నాలోచించి మెల్లమెల్లగా నాథునిమహాలునకుఁ బోయెను. నేఁ డేకాదశి కావునఁ గృష్ణదయాళుఁడు స్వయంపాకప్రయత్నములో లేఁడు. అతఁడు కృష్ణాజినముపైఁ గూర్చుండి మతగ్రంథమును జదువుకొనుచు నానందమయిం గాంచి యించుక వ్యస్తహృదయుఁ డయ్యెను. ఆనందమయి యాతని కించుక దూరముగ నొకచోఁ గూర్చుండి "చాల నన్యాయముగాఁ దోఁచుచున్నది." అనియెను. సాంసారికన్యాయాన్యాయములకు దూరమై యున్నకృష్ణదయాళుఁ డుదాసీనభావముతో "అన్యాయ మేమి?" అనియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో "ఇఁక గోరాసంగతి రహస్యముగ నుంచుట కవకాశము లేదు. స్థితిగతులు చాలచిక్కుగా నున్నవి!" అని చెప్పెను. గోరాప్రాయశ్చిత్తప్రస్తావసమయమునందే కృష్ణదయాళున కీయూహ తోఁచెను. కాని యోగసాధనప్రక్రియలలో నాతఁ డీసంగతి మఱచిపోయెను.

ఆనం—మనశశిపెండ్లి యీనెలలో జరగును. నేనిదివఱ కిట్టికార్యములు వచ్చినప్పుడేదో వంక పెట్టుకొని గోరాతో నెక్కడకో పోవుచుంటిని. ఇంతపెద్దశుభకార్యము లీనడుమ మన యింట జరుగుట లేదు. కాని శశిపెండ్లిలో గోరాను మనతో నుంచుకొనుట యెట్లో చెప్పుఁడు! నాకు శాంతి నొసంగుమనియు, నాయపచారమును క్షమింపుమనియు నేనీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచునే యున్నాను. ఇంకను దాఁచియుంచినచో గోరా వలనఁ జాలగొడవలు పుట్టును. అతనికి సర్వమును వెల్లడించుటకు మీర నుమతింపవలయును!

కృష్ణదయాళునితపస్సున కింద్రుఁ డంతరాయముం గూర్చినట్లుండెను. అతఁడు వాయుసాధనము చేయుచుండెను; క్రమముగా నాహారము తగ్గించెను. పొట్ట వెన్ను

నందుకొనుటకింక నెంతయో కాలము విలంబము లేదు. ఇట్టిసమయములో నీయుత్సాహమా?— ఆతఁ డానందమయిం గాంచి "నీకు మతిపోయినది! ఇప్పు డాసంగతి వెల్లడించినచోఁ గొంప మునుఁగదా? జరుగవలసిన దేదో జరిగిపోవును. సాధ్య మైనంత వఱకు నీవు జాగ్రత్తగా నుండుము! ఉండకున్నను దోషములేదు!" అనియెను. తాను జీవించియున్నంతవఱకేమియు వెల్లడికాఁగూడదనియుఁ దరువాత నేమైనను మంచిదే యనియుఁ గృష్ణదయాళుఁ డనుకొనియెను. ఆనందమయి యేమి చేయుటకుం దోఁచక లేచి యించుక సేపు నిలిచి "మీశరీరస్థితి యెట్లున్నదో చూచుకొనుచున్నారా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి యీమూఢత్వమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు పకాలున నవ్వి "శరీరమా?" అనియెను.

ఈవిషయమై యాలోచించు టంతముఖ్యము గాదని యెంచి యాతఁడు మరలఁ దనపుస్తకమును జదువుకొనఁదొడంగెను! ప్రక్కగదిలో సన్న్యాసిచెంత మహిముఁడు కూర్చుండి గృహస్థులకు ముక్తియున్నదా లేదా యనువిషయమును బ్రశ్నించి యాయతీంద్రునిప్రత్యుత్తరమునకు భక్తిభావముతో నెదురుచూచుచున్నవానివలె వినతుఁడై కూర్చుండియుండెను. గృహస్థులకు ముక్తి లేదనియు వారికి స్వర్గముండు ననియుఁ జెప్పి యెట్లో మహిముని శాంతింపఁజేయవలె నని సన్న్యాసి ప్రయత్నించెను గాని మహిముఁ డంతమాత్రమున నూరకుండక "మహాత్మా! నాకు ముక్తియే కావలయును. స్వర్గముతోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏదోవిధముగా బిడ్డపెండ్లి చేసికొని మీపాదసన్నిధిని ముక్తిసాధనము చేసికొనఁదలంచి యున్నాను. కాని కన్యావివాహము సులభసాధ్యమా? దానికి మీదయ కావలయును!" అని విన్నవించుకొనఁదొడంగెను !

౬౫

నడుమనడుమ నాత్మవిస్మృతి కలుగుచుండె నని తెలిసికొని గోరా మునుపటికంటెను సావధానముతో మెలగుచుండెను. సమాజమును మఱచి మోహాభిభూతుఁడ నగుటచేతనే నియమశైథిల్యము కలుగుచున్న దని యాతఁడు స్థిరపఱచుకొనియెను. అతఁడు సంధ్యాకృత్యములను దీర్చికొని గదిలోనికిఁ బోవునప్పటికిఁ బరేశుఁ డటఁ గూర్చుండియుండుటచే గోరాగుండె గుభిల్లుమనియెను. పరేశునితోఁ దనజీవిత మేకసూత్రగ్రథితమగు నిగూఢాత్మీయతాసంబంధము కలిగియున్నట్లు గోరా సర్వాంతఃకరణములను విశ్వసించి యుండెను. అతఁడు పరేశునకు నమస్కరించుటయుఁ బరేశుఁ డాతనిం గాంచి "వినయుని పెండ్లిమాట నీవు వినియే యుందువు! అతఁడు బ్రాహ్మమతానుసారము పెండ్లి చేసికొనఁ దలఁపలేదు!" అనియెను. గోరా తత్క్షణమే "అయినచో నాతఁ డీపెండ్లి మానుకొనుటయే మంచిది!" అనియెను. పరేశుఁ డీవిషయమున వాదింపఁ దలఁపక నవ్వుచు "సమాజమువా రెవ్వరు నీ పెండ్లికి రారు! వినయుని యాత్మీయు

లను రారఁటు! కన్యాదానము చేయుటకు నేనొక్కఁడనే యున్నాను. ఇఁక వినయుని పక్షమున నీకంటె నెవ్వరున్నారు? ఈవిషయమై నీతో నాలోచించుటకే వచ్చితిని." అనియెను. గోరా తలత్రిప్పుచు "ఈప్రయత్నమున నేను లేనప్పుడు మీకు నాయాలోచన యేల?" అనియెను.

పరేశుఁడు విస్మితుఁడై గోరావంక నించుకసేపు చూచి "నీవు లేవా?" అనియెను. పరేశునివిస్మయమునకు గోరా యొక్కింతసేపు సంకుచితుఁడై యంతలో నేద్విగుణధైర్యమును వహించి "ఇఁదు నాసంబంధ మెట్లుండును?" అనియెను. పరేశుఁడు శాంతముగా "నీవాతని మిత్రుఁడవు! మిత్రప్రయోజన మన్నిటికంటె నధికమైనది గాదా?" అనియెను.

గోరా—నే నాతనిమిత్రుఁడనే కాని యీప్రపంచమునం దీసంబంధ మొక్కటియే యన్నిటికంటెను నాకు ఘనబంధము కాదు.

పరే—నీకు వినయునిప్రవర్తనమునం దేమైన నధర్మ మగపడినదా?

గోరా—నిత్య మనియు, లౌకిక మనియు ధర్మమిరుదెఱంగులైయుండును. అందు సమాజనియమములచేఁ బ్రకాశమాన మగుధర్మమును దిరస్కరించినచో సంసారము విధ్వస్తమైపోవును.

పరే—నియమము లసంఖ్యములై యుండును. సకలనియమములందును ధర్మము ప్రకాశించుచుండు నని నిశ్చయింపవచ్చునా?

ఈవిషయమునందే గోరాహృదయ మింతవఱకును మథింపఁబడి యొకసిద్ధాంతమును గ్రహించెను. అందుచేతనే గోరా యిప్పు డెంతమాత్రమును చలింపక తీవ్రభావముతో "నియమపూర్వకముగ మనము సమాజమునకు లోఁబడకున్నచో సమాజాంతరమునందలి గభీరతమోద్దేశమునకు భంగము కలుగును. ఆయుద్దేశము నిగూఢమైనది. దానిని స్పష్టముగా గ్రహించుట ప్రత్యేకవ్యక్తికి సాధ్యము కాదు. అందుచేతనే యాలోచన చేయకుండ సమాజమును విశ్వసించుటవలనఁ దగినశక్తిని మనము సంపాదింపవలయును!" అనియెను.

పరేశుఁడు గోరామాటలను దుదివఱకును విని యాతఁడు తనప్రాగల్భ్యమున కించుక సిగ్గుపడినట్లు గ్రహించినతరువాత "గోరాబాబు! నేను నీ ప్రధానోద్దేశమును విశ్వసించెదను. ప్రతిసమాజమధ్యమునను బరమేశ్వరునివిశేషాభిప్రాయ మున్నదనుట సత్యమే! అది యెల్లరకును స్పష్టము కాదనుటయు నిజమే. కాని, దానిని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనఁ బ్రయత్నించుటయే మానవకర్తవ్యము! చెట్లవలె నచేతనభావముతో నియమపాలనముం జేయుటమాత్రమే సార్థకత్వము కాదు!" అనియెను.

గోరా—సమాజనియమములను సంపూర్ణముగ నవలంబించినచో సమాజోద్దేశము స్పష్టముగా బోధపడు నని నా యుద్దేశము! దానితో విరోధించినచో దాని నాతంకపఱచుటయే కాక పొరపాటునకు గురిచేసినట్లుకూడ నగును.

పరే—ఆతంకములును, విరోధములును లేకుండ సత్యపరీక్ష కాఁజాలదు. ఆసత్యమేదో ప్రాచీనకాలమున నెవ్వరో కొందఱు జ్ఞానులచే గ్రహింపఁబడి యెప్పటికిని నొక్కతీఱుననే యుండుటలేదు. ప్రత్యేక కాలములందు వివిధనిరోధాఘాతమధ్యమునం దుండి లోకులయెదుట నాసత్యము నూత్ననూత్నముగాఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. ఏమైనను నేనీవిషయమున వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. నేను మానవుని వ్యక్తిగతస్వాతంత్ర్యమును విశ్వసింతును. ఏది నిత్యసత్యమో, యేది యనిత్యకల్పనమో తెలిసికొనఁ గలిగిన జ్ఞానమునందే సమాజోన్నతి యాధారపడి యుండును.

అని పరేశుఁడు లేచెను! గోరాయును లేచెను. అప్పుడు పరేశుఁడు "వినయునకు మిత్రుఁడవగు నీవి కార్యమును జరగింతు వని యెంచి సమాజనిరోధమువలన నేను తప్పుకొనఁదలంచితిని. ఇట్టిచో నాత్మీయులకంటె మిత్రులధికులుగదా! కాని వినయుని త్యజించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యమని తోఁచినప్పుడీభారమంతయు నామీఁదనే పడినది! కావున నీకార్యము నేనొక్కఁడనే నిర్వహింపవలసివచ్చినది!" అనియెను. ఒక్కఁడనే యను పరేశునిమాటలో నెంతయర్థమున్నదో గోరా యప్పు డూహింపలేదు. వరదాసుందరి యాతనికి విరుద్ధముగా నుండెను! ఇంటిలోని బిడ్డల కిష్టము లేకుండెను! హరిమోహిని యొప్పుకొనదని పరేశుఁడు సుచరితను పెండ్లికిఁ బిలువలేదు. ఒకవంక సమాజమువా రందఱును ఖడ్గహస్తులై యుండిరి. వినయునిపినతండ్రియు, నాత్మీయులును నాతని ననేకవిధములఁ దిట్టుచు నుత్తరములను వ్రాసిరి!—

పరేశుఁడు వెడలిపోయినంతనే యవినాశుఁడును మఱికొందఱు సామాజికులును వచ్చి పరేశునుద్దేశించి యాక్షేపింప నారంభించుటయు గోరా "వలదు. ఆతఁడు పూజ్యుఁడు. ఆతని మీరు గౌరవింపఁజాలకున్నచో నాతని నిందింపవలయునను మీనీచోద్దేశమునైనను మార్చుకొనుఁడు" అనియెను. గోరాకు మరలఁ దనసంఘమువారితో నెప్పటివలె సమావేశము కలిగెను. కాని యభిరుచి లేదు! "ఇది యేమియును గాదు. ఇదియొక పనియని చెప్పుటకు కవకాశము లేదు. దీనియందు జీవము లేదు. ఇట్టి కేవలము వ్రాయుట, యుపన్యసించుట, గుంపుచేర్చుట మొదలగువానివలన లాభములేదు! నష్టమే!" అనునుద్దేశ మాతనిహృదయము నిదివఱకెన్నఁడును బాధింపలేదు. నూతనశక్తిచే విజృంభించు నాతనిజీవితము పూర్ణభావముతోఁ బ్రవహించుటకు సత్యపథమును నిరీక్షించుచుండెను. ఇవి యేమియు నాతని బాగుగఁ దోఁచుట లేదు.

ఒకవంకఁ బ్రాయశ్చిత్త పద్ధతిఁ బ్రయత్నము జరుగుచుండెను. ఇది గోరా కుత్సాహమే. ఇది కేవల మశుచిప్రాయశ్చిత్తమే కాదనియు, దీనివలన నొక్కసారిగా సంపూర్ణ నూతననిర్మలదేహముతోఁ గర్మక్షేత్రమున నవజన్మలాభముం గాంచవలయు ననియు గోరా యుద్దేశము! దీనికి దిననిర్ణయ మయ్యెను! పూర్వపశ్చిమవంగ పండితుల కందఱకు నాహ్వానము లంపఁబడుచుండెను. ధనము సమకూర్పఁబడియెను. ఇది దేశోపయోగకరమగు కార్యమని సంఘమువా రందఱు ననుకొనుచుండిరి. అవినాశుఁ డందఱితోడను రహస్యముగ నాలోచించి పండితసభలో గోరాకు హిందూధర్మప్రదీపమను బిరుదము నిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిషయమున సంస్కృతశ్లోకములతో స్వర్ణాక్షరములు ముద్రించినసన్మానపత్రమునుగూడ నర్పింపఁదలఁచెను. మాక్సుముల్లరుదొరవారి ఋగ్వేదాంగ్లేయభాష్యగ్రంథమునుగూడ విలువగల మొరాకోబైండు చేయించి యాతనికి బహుమాన మిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిధముగా సంఘములో ననేకవిధము లగు నాలోచనలు జరుగుచుండెను.

౬౬

హరిమోహినికి మఱఁదియొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చెను. అందు క్షేమసమాచారములకు, దరువాత నిట్లు వ్రాయఁబడి యుండెను. "అమ్మా! మీరు వ్రాసిన సంగతు లన్నియును బాగుగఁ దెలిసికొంటిని. 12,13 ఏండ్ల కన్య యున్నదనియు, ఎదిగినపిల్లవలె నగపడు ననియు, నైనను బాధకము లేదనియు వ్రాసితిరి. ఆమెకుఁ గలసంపత్తి జీవితస్వత్వమో చిరస్వత్వమో తెలిసికొని వ్రాసినచో నన్నగారితో మాటాడి యాయన యుద్దేశము తెలిసికొందును. ఆయనయును సమ్మతింతు ననుకొందును. కన్యకు హిందూమతనిష్ఠ యున్నదని వ్రాయుటచే సంతోషముగా నున్నది. కాని యామె బ్రహ్మసమాజమునఁ బెరిగినసంగతిమాత్ర మెవ్వటను వెల్లడి కాకుండఁ జేయవలయును. రాఁబోవు చంద్రగ్రహణమునకు గంగాస్నానమునకు వచ్చెదను. వీలైనచో వచ్చి కన్యను జూచెదను."

మరల నెప్పటికైన నత్తవారిల్లు చూచుభాగ్యము కలుగునను నాశ హరిమోహినికింతవఱకును లేకయే యుండెను. శ్వశురగృహత్యాగదినమప్పు డామెకు మృతదినము వలె నుండెను. ఇప్పు డిట్లయిన సుచరితమూలమునఁ దన సౌభాగ్యము లభించునని యామె యాశపడుచుండెను. అయినను దొందరపడుటకు నామెకు సాహసము లేకుండెను. ఎంతనమోపమానం దున్నను సుచరితహృదయోద్దేశము హరిమోహిని గ్రహింపఁజాలకుండెను. ఆమె సమయమును నిరీక్షించుచు సుచరితను బాగుగఁ బరీక్షించుచుండెను. హరిమోహిని క్రమముగాఁ దనపూజను స్వల్పకాలములోనే ముగించుకొనుచు నెప్పుడును సుచరితను దనకంటియెదుటనే యుంచుకొనుచుండెను.

గోరారాక యాకస్మికముగ నాఁగిపోవుటచే దొడ్డమ్మయాతని నేమైన నన్న దేమో యని సుచరితయనుకొని "మంచిది ఆతఁడు రాకపోయినను, నాతఁడే నాగురుఁడు! నాగురుఁడు!" అని నిశ్చయించుకొనియెను. ప్రత్యక్షగురునికంటె నప్రత్యక్ష గురుని యాకర్షణమే తీవ్రమైనది. ఏమనిన—అప్పుడు గురుసందర్శనాభావము నెట్లయినఁ దీర్చుకొనవలయునని హృదయము ప్రయత్నించుచుండును. సుచరిత యిదివఱకు గోరాతోఁ దర్కించువిషయముల నిప్పు డాతనిగ్రంథములనుండి చదువుకొని ప్రతివాదము లేకుండఁగనే బోధపఱచుకొనుచుండెను. ఏదైనఁ దెలియనప్పు డాతడుండిన బోధించునుగదా యని యనుకొనుచుండెను. కాని యాతని తేజోమూర్తిం గాంచవలయుననియు, నాతని గంభీరభాషణముల నాలకింపవలయు ననియు నామెకుఁగలకోరిక యెట్లును దీరుటలేదు. ఇట్లువివర్తితంబగు నామె యాంతరికౌత్సుక్యము నిరంతరమును వర్ధిల్లుచు నామె శరీరమును శుష్కింపఁజేయుచుండెను. గోరాదర్శన మనేకుల కనాయాసముగ లభించుచున్న దనియు, వారికి దానిమూల్యమే తెలియ దనియుఁ దలఁచుకొని, తలఁచుకొని సుచరిత బాధపడుచుండెను. ఒకనాఁటియపరాహ్ణసమయమునలలిత వచ్చి యామెను గౌఁగిలించుకొని "అక్కా! సుచరితా!" అనియెను.

సుచ—ఏమే సోదరీ! లలితా!

లలి—అంతయు స్థిరమైనది.

సుచ—వివాహ మెప్పుడు?

లలి—సోమవారము.

సుచ—ఎక్కడ?

లలి—తండ్రిగారికే కాని నాకుఁ దెలియదు.

సుచరిత తనబాహువులతో నామెను బరివేష్టించి "సోదరీ! ఆనందముగా నున్నదా!" అనియెను. లలిత నవ్వుచు "ఆనందము గాకేమి?" అనియెను. సుచరిత నవ్వుచు "నీకోరిక తీరినది. నీ కిఁక నెవ్వరితోడను జగడ మాడుట కవకాశము లేదు. అందుచే నీయుత్సాహ మెక్కడఁ దగ్గిపోవునో యని నాకు భయముగా నున్నది" అనియెను. లలిత నవ్వుచు "జగడమాడుమనుష్యుల కభావ మేమున్నది. ఇప్పు డిఁక నటివారికొఱకు వెలుపల వెదకికొనవక్కఱలేదు!" అనియెను. సుచరిత తర్జనితో లలితబుగ్గపైఁ బొడుచుచు "అలాగా! ఇంతటితో నీవడి తగ్గు ననుకొంటిని. అట్లయినచో నమాయకుఁ డగు వినయునితో జాగ్రత్తగ నుండు మనిచెప్పెదను!" అనియెను.

లలి—మా యమాయకున కింక జాగ్రత్తపడుట కవకాశములేదు! ఆతని కిఁక రక్షణము లేదు. ఆతనిజాతకఫలము సిద్ధించినది. ఇఁక నెంతవిచారించినను లాభము లేదు.

సుచ—సోదరీ! నేనెంతయానందపడుచుంటినో చెప్పఁజాలకున్నాను. వినయునివంటిస్వామికి నీవు తగినదానవు కావలయు ననియే నాప్రార్థనము!

లలి—సత్యే. కాని నావంటిభార్యకుఁ దగినవా రెవ్వరును గానఁబడరేదా? నీవీవిషయముంగూర్చి యాతనినొకసారి యడిగి యాతనియుద్దేశము వినుము! అట్లయినచో నట్టివిచిత్రపురుషునియాదరము నింతకాలమువఱకును గ్రహింపజాలనందులకు నీవు విచారపడక మానవు!

సుచ—ఎట్లయిన నేమి! ఇంతకాలమునకు కొకరత్నవర్తకుఁడు లభించెను. రత్నమునకు నీకుఁ దగినమూల్యము నిచ్చుచున్నప్పు డిఁక విచారము లేదు. ఇఁక నీకు మావంటి సామాన్యులయాదరమును యాచింపవలసినపని లేదు.

లలి—అట్లు కాదు! తప్పక కావలయును. నీయాదర మంతయు నాయందే చూపవలయును! నాకన్నఁ గప్పి దానిని మఱి యెచ్చటను వినియోగింపఁగూడదు.

సుచరిత లలితకపోలమునఁ గపోలము నుంచి "సోదరీ! నాయాదరము నిఁకెవ్వరికి నొసంగను!" అనియెను.

లలి—ఎవ్వరికి నీయవా? నిజముగా నెవ్వరికి నీయవా?

సుచరిత యూరక తలయూఁచెను. లలిత యించుక వెనుకకు జరిగి "అక్కా! నీవెవ్వరినైన నాదరించుట నేనెన్నఁడును సహింపఁజాల నని నీవే యెఱుంగుదువు! నేనిన్నాళ్ళవఱకును జెప్పలేదు. ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాను! గోరాబాబు చింకను మన యింటికి వచ్చుచుండుట బాగుగ లేదు. ఏమాటయు నీయొద్ద దాఁపఁజాలని నేనేమో కాని ఈసంగతి యింతవఱకును జెప్పలేకపోయితిని. ఆతఁడు క్రొత్తగా వచ్చినప్పుడే నాకుఁ గోపము కలిగినది. నాకుఁ దెలియదనుకొంటివా? నీవు నాయొద్ద నాతని పేరైన నెత్తకుండుట నాకు మఱింతకోపముగా నుండెను. నీవు నాకంటెను నాతని నధికముగఁ బ్రేమించుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అందుచే నేనెంతకష్టపడుచుంటినో నీకెట్లు చెప్పఁగలను? ఇప్పుడుగూడ నాయొద్ద నీవాతని పేరెత్తుటలేదని నేననుకొనుచున్నాను. నీయుద్దేశ మది కాదని చెప్పినచో నాకిఁకఁ గోపము లేదు. ఎంతో సంతోషముగా నుందును. కాని సోదరీ! నీవొకవేళ—" అనుచుండఁగనే సుచరిత తత్తరముతో నామెనోటిని మూసి "సోదరీ! నీపాదములపైఁబడియెదను! ఆమాటమాత్రమనవలదు! ఆమాట విన్నచో నాకు భూగర్భమున మునిఁగిపోవలయు నని తోఁచును!" అనియెను.

లలి—ఏమిసోదరీ! ఆతఁడు—

సుచరిత వ్యాకులస్వరముతో "వలదు! వలదు. పిచ్చిమాటలాడకుము. లలితా! తలఁచుకొనుటకైనఁ గూడనిమాట నోటితోఁ బలుకవచ్చునా?" అనియెను. సుచరిత యీసంకోచమునకు లలిత విరక్తయై "సోదరీ! ఇదియంతయు నీనటనయే గాని నేనంత

యును గ్రహించియేయున్నాను. నేను నీకంతయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను—”
అనుచుండఁగా సుచరిత లలితచేయి వదలించుకొని గదినుండి యవ్వలకుఁబోయెను.
లలితయు వెనుకనే పోయి యామెను బట్టుకొని ““సరే! మంచిది! అక్కా! ఇఁక
నేనేమియు మాటాడను” అనియెను.

సుచ—ఎన్నఁడు నీమాట యెత్తవుగద ?

లలి—అంతగొప్పప్రతిజ్ఞ చేయఁజాలను! ఆవశ్యకమైనపమయమైనచో నీమాట
యెత్తెదను; లేనిచో లేదు! ఇట్లు ప్రమాణము చేయఁగలను.

కొన్నాళ్ళనుండి హరిమోహిని సుచరితను విడువక యామె వెనువెంటనే మస
లుచుండెను. ఆమె యిట్లు సంశయముతోఁ బరిశీలించుచుండుట సుచరితహృదయము
నకు భారముగానుండెను. కాని లోపల నెంతబాధగానున్నను నామె పైకేమియు
ననఁజాలకుండెను. మఱియు నిప్పుడు లలిత వెడలిపోవుటచే నతిక్లాంతహృదయ యగు
సుచరిత బల్లపై రెండుచేతులనదుమఁ దల నుంచుకొని యేడువఁదొడంగెను; దీపము
వెలిఁగింపవచ్చినసేవకుని వలదని వారించెను. అప్పుడు హరిమోహినికిఁ బూజాసమయ
మైనను సుచరిత క్రిందికి దిగిపోవుటం గాంచి యామె సుచరితగదిలోనికిఁ బోయి
“రాధారాణీ” అని పిలిచెను. సుచరిత తెలియకుండఁ గన్నీరుతుడుచుకొని చటాలున
లేచి నిలువఁబడియెను. హరిమోహిని ‘అదియేమి?’ అని ప్రశ్నించెను. సుచరితమాటా
డలేదు. మరల హరిమోహిని కఠోరస్వరముతో ‘ఇది యంతయు నేమో బోధపడుట
లేదు!’ అనియెను.

సుచ—దొడ్డమ్మా! నీవు రేయింబవలు నన్నిట్లు పరీక్షించుచుంటి వేమి ?

హరి—కారణము నీకు బోధపడఁటలేదా ? నీవునిద్రాహారములు లేక విచా
రించుచుంటివి. ఈలక్షణము లన్నియు నేమి ? నేను చంటిబిడ్డనా ? ఈమాత్రము
నాకుఁ దెలియదా !

సుచ—అమ్మా ! నీకేమియును దెలియదు. నాకుఁ బ్రతినిమిషమును ననహ్య
మగునంతటియన్యాయ మగుదారుణసంశయము నీలోఁబుట్టినది !

హరి—నేను పొరపాటు పడినచో నీవు నాకు నిజము చెప్పరాదా !

సుచరిత ధైర్యముతో సంకోచ మంతయును విడిచి “అమ్మా! నేను నాగురుని
చెంత నొకనూతనవిషయమును గ్రహించితిని. దానిని సంపూర్ణముగ గ్రహించుశక్తి
లేకుండుటచే నేను దానికొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని గాని కేవలము నీతో దగవు
పెట్టుకొనఁదలఁచుటలేదు. కాని నీవు మాసంబంధమును వికృతముగఁ జూచి యాతని
నవమానించి పంపివైచితివి ! నీవాతనితోఁ జెప్పిన దంతయుఁ బొరపాటే! నీకు నా
యందుఁ గలసంశయమును మిథ్యయే! నీవని బాగుగ లేదు. నీవాతని నగౌరవింపఁ

జాలవు! నాయెడల నింతకాఠిన్యము మెలఁగుటకు నేను నీకేమి చేసితిని ?" అని చె
ప్పుచు స్వరము రుద్ధమైపోవుచుండుటచే నామె మఱియొకగదిలోనికిఁ బోయెను. హరి
మోహిని హతబుద్ధియై "అయ్యో బాబూ! ఇట్టిపంతము నేనెన్నఁడును వినలేదు!" అని
యనుకొనియెను.

సుచరిత యించుక శాంతించినసమయము చూచి హరిమోహిని యామె నన్ను
మునకుఁ గూర్చుండఁబెట్టి "అమ్మా! నేను చిన్నదానను గాను. బాల్యమునుండియు
హిందూధర్మములను జాలవఱకు వినియుంటిని. నీకేమియుఁ దెలియదుగావుననే గోరా
నీకు గురువై నిన్ను భ్రమపెట్టుచున్నాఁడు! నేనాతనిమాటలను వింటిని. అందు
విశేషమేమియులేదు. ఆతనిశాస్త్రమంతయు నాతఁడు కల్పించుకొన్నదే. ఈసంగతి
యంతయు నాకుఁ దెలిసిపోయినది. నేనును గురూపదేశముం గాంచితిని. నాగురు విట్టి
వాఁడు కాఁడు! సమయము వచ్చినప్పుడు నీకాతనిచే మంత్రోపదేశము చేయించెదను.
నీకేమియు భయములేదు. నేను నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చెదను. నీవు బ్రాహ్మ
గృహమునం దున్నను లేనట్లే! ఈసంగతి యెవ్వరికిఁ దెలియును? నీవు పెద్దదానవలె
నగపడెద వనుమాట నిజమే. కాని నీ జాతకమును జూచినవారెవ్వరు? డబ్బున్నచో
నంతే చాలును. అన్నియును ద్రోసికొనిపోవును! అది యున్నచోఁ గైవర్తకన్య కా
యస్థకన్య యైపోవును. ఇట్టి వెన్నియో నేను నాకన్నులతోఁ జూచితిని. హిందూస
మాజమున నిషేధమునుగల్పించు సమాజకర్తలగు సద్బ్రాహ్మణులయింటనే నేను నీకు
సంబంధముం గూర్చెదను. గురువుకొఱ కింతగాఁ బరితపించుటయు నింతగా దుఃఖ
పడుటయు నీకక్కఱలేదు!" అని యీవిధముగా బోధించుచున్నకొలఁదియు సుచరిత
కాహారమునం దరుచికలుగుచుండెను. ఆమె నోటికి కొంకముద్దయైనను బోవుటలేదు. కాని
యామె మౌనముతో బలవంతముగా భోజనముచేయుచుండెను. అన్నము తినకున్నచో
హరిమోహిని కింకను నెట్టి యనుమానము కలుగునో యని యామెకు భయము!

సుచరిత యేమియు మాటాడకుండుటం గాంచి హరిమోహిని తనలో "హిందు
వును గావలె నని యేడ్చుటయే కాని చెప్పినమాట వినిపించుకొనదు. ప్రాయశ్చిత్త
మక్కఱలేదు. పరిదేవన మక్కఱలేదు. కొంచెముసొమ్ము ఖర్చుచేసి యనాయాస
ముగ సమాజమునఁ జేరవలయు ననునుత్సాహమైన లేకుండ నేను హిందువును గావల
యు నను కొన్నంతమాత్రమున నేమిలాభము !" అని భావించుకొనుచుండెను. గోరా
కపటి యనియు, నాతఁడిట్లు కపటనటనము చేయుటకు సుచరిత ధనరూపయౌవనములే
కారణము లనియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. అతిశీఘ్రముగాఁ గంపెనీ కాగితము
లతోఁగూడ సుచరితను దనయత్తవారింట బంధించుట మంచి దని యామెయుద్దేశము.
సుచరితమనసు మెత్తఁబడినఁగాని యీపని సాగదు. అందుచేతనే యామె తనయత్తిం

టిగౌరవమునుగూర్చి సుచరితకు రేయుంబవలు బోధించుచుండెను; వారిసామర్థ్యముం గూర్చియు, సమాజమునందలి వారి పలుకుబడిం గూర్చియు, వారికిఁ బ్రతికూలు రైనచో నిష్కళంకు లైనను నిషేధింపఁబడుటం గూర్చియుఁ బతితు లైనను వారి కనుకూలు రైనచో సమాజమున గౌరవింపఁబడుటం గూర్చియు నుదాహరణపూర్వకముగా నామెకు బోధించుచుండెను.

సుచరిత తనయింటికి రాకుండవలయు ననువరదాసుందరి యుద్దేశము రహస్యమై యుండలేదు. తనవ్యవహార మంతయు స్పష్టముగ నుండవలయు ననియే యామెయభిమానము. ఆమె యితరులను గఠినముగ మందలించునప్పుడు తనకిది స్వభావ మని ముందుగనే చెప్పుచుండును. అందుచే సుచరితకు వరదాసుందరియింట నెట్టియాదరమును లేకుండఁ బోయెను. తాను తఱచుగ నటకుఁ బోవుచున్నచోఁ బరేశునకుఁ గూడ నశాంతి కలుగు నని సుచరిత భావించుకొనియెను. ఇందుచేతనే యెంతోపని యున్నప్పుడు గాని సుచరిత యటకుఁ బోవుట లేదు. ఇందుచేతనే పరేశుఁడు దినమున కొకటిరెండు సారులు సుచరిత యింటికే వచ్చి మాటాడి పోవుచుండెను.

కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచనలచేతను, పనులచేతను బరేశుఁడు సుచరితయింటికి వచ్చుట లేదు. ప్రతిదినము నాతనిరాకకు నిరీక్షించుచుండుటచే సుచరితహృదయమున సంకోచమును గష్టమును దోఁచుచుండెను. పరేశునితోఁ దనకుఁగల గభీరతమశుభసంబంధ మెన్నటికిని విచ్ఛిన్నము కాఁజాల దని సుచరిత యెఱుంగును గాని, యొకటిరెండు బహిర్మాత్రము లామెను బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచే నామెబాధకు విశ్రాంతి లేకుండెను. ఒకవంక హారిమోహిని తనజీవనము నసహ్యముగఁ జేసివైచుచుండెను. అందుచే సుచరిత వరదాసుందరిచేయు నగౌరవమునకైన నంగీకరించి పరేశునింటికిఁ బోయెను.

అపరాహ్ణశేషసూర్యుఁడు పశ్చిమాకాశమునఁ గ్రిందికి దిగిపోయి యారెండంతస్తులమేడనీడ నతిదీర్ఘముగ విస్తరింపఁజేయుచుండెను. ఆమందిరోద్యానమునం దానిదను బరేశుఁడు తలవంచుకొని యొంటిగా బచారు చేయుచుండెను. సుచరిత యాతనిచెంతకుఁ బోయి "బాబా! క్షేమముగ నున్నారా?" అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁ డాకస్మికముగఁ దనయాలోచనను విడిచి సుచరితవంకఁ దిలకించి "అమ్మా! సుఖముగ నేయున్నాను!" అని "సోమవారమునాఁడే లలితవివాహము!" అనియెను.

తన్నుఁ బిలువకుండుటకును, దనతో నాలోచింపకుండుటకును గారణ మేమని సుచరిత యడుగఁదలఁచెను గాని తనయందుఁ గూడ నొకలోప మగపడుచుండుటచేఁ గుంఠిత యైపోయెను. మునుపటివలె నున్నచో నామెకుఁ బిలువలే దనువిచారమే లేకయుండును. ఆమెమనసులోని విచారమునకుసరిగాఁ బరేశుఁ డిప్పుడు "రాధా! నిన్ను

సారి పిలువఁజాలకపోయితిని" అనియెను. సుచరిత తెల్లపోయి "ఏమిబాబా?" అనియెను. ఆమాటకు బదులు చెప్పక పరేశుఁ డామెకంక నిరీక్షించుచుండెను. సుచరిత యిఁక సహింపఁజాలక తల వంచుకొని "నామనసులో నొకవిధమగు పరివర్తనము కలిగిన దని మీరు భావించి యుందురు!" అనియెను. పరేశుఁడు మృదులముగా "ఔను! అందుచేతనే నిన్ను నిరోధింపరాదని యనుకొంటిని!" అనియెను.

సుచ—బాబా! నేనుమీకంతయుఁజెప్పదలంచితిని. కాని మీదర్శనములభింప లేదు. అందుచేతనే నేనిట్లు వచ్చితిని నామనోభావము మీకు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁదగిన సామర్థ్యము నాకు లేదు. సరిగాఁ జెప్పలేనోమో యని భయపడుచున్నాను!

పరే—ఇది స్పష్టముగాఁ దెల్పుటకు సులభమైనవిషయము కాదని నేనెఱుఁగుదును. నీవు నీభావమధ్యమునం దొకవస్తువును గ్రహించి యనుభవించుచుంటివి. కాని దానియాకారప్రకారములు నీకుఁ బరిచితము లగుట లేదు.

సుచరిత యించుక విశ్రాంతి నంది "ఔను అది నిజమే. కాని నాయనుభవ మెంతప్రబలమైనదో యెట్లు చెప్పఁగలను? నూతనచైతన్యముతో నూతనజీవనముం గాంచినట్లుంటిని. నన్ను నే నిట్లెన్నఁడును భావించుకొనలేదు. నాకిదివఱకు నాదేశ సంబంధ మగు సృష్టిభూతభవిష్యత్సంబంధము లేకయుండెను; కాని యిప్పు డాఘన సంబంధము ప్రబలసత్యమైనదనుజ్ఞానము నాహృదయాంతరమునం దద్భుతముగాఁ దోఁచుచున్నది. నేనిఁక దాని నెట్లును మఱవఁజాలకున్నాను. బాబా! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. నేను హైందవి నని యిదివఱ కెట్లును నానోటితోఁ జెప్పఁజాలకుంటిని. కాని యిప్పుడు నాహృదయ ముత్సాహముతో నిస్సంశయముగా నట్లు చెప్పఁజూచుచున్నది! ఇందువలన నాకానందమే బోధ యగుచున్నది!" అనియెను.

పరేశుఁడు మెల్లగా "అమ్మా! ఇందలిప్రతిభాగమును, ప్రత్యంశమును నీవు బాగుగ భావించి గ్రహించితివా?" అనియెను. సుచరిత వినీతభావముతో "నాకంతగా భావించుటకు శక్తియున్నదా? కాని యెన్నిటినో గ్రహించితిని. ఎంతయో యాలోచించితిని! ఇది యింతటిదని నేను గ్రహింపఁజాలనప్పుడు హిందు వనినంతనే వారి యందలి స్వల్పలోపములనుమాత్రమే గొప్పగాఁ జేసి చూచుచు వారియెడలఁ దిరస్కారభావము కలిగియుంటిని!" అనియెను. పరేశుఁ డామాటలనువిని విస్మితుఁడై సుచరితహృదయమునం దొకప్రబోధము కలిగె ననియు, నామె యొకసత్యపదార్థము ను గ్రహించి నిస్సంశయముగ ననుభవించుచున్న దనియు, ముగ్ధవలె నేమియుఁ దెలియకుండఁ గేవల మస్పష్టావేగముచేఁ దూలిపోవుట లేదనియు భావించుకొనెను.

సుచ—బాబా! నేను నాదేశమును, జాతిని త్యజించినయొకనీచురాల నని యేల చెప్పుకొనవలయును? నేను హైందవి నే యని యేల చెప్పుకొనఁగూడదు?

పరేశుఁడు నవ్వుచు "అమ్మా! అనఁగా—నేనట్లేల చెప్పుకొనుట లేదని నీవు నన్నుఁ బ్రశ్నించుట కాదా? బాగుగ నాలోచింపఁగా నట్లు చెప్పుకొనకుండుటకు విశేషకారణ మేమియును లేదు. దీనికి హిందువులు నన్ను హిందువుగా నంగీకరింపకుండు టొకకారణము. నాసమాజమువారు నన్ను హైందవునిగాఁ బరిచితుని జేయకుండుట రెండవకారణము! ఇది యంతప్రధానకారణములు కావు; బాహ్యకారణములు మాత్రమే! వీనిని బాటింపకున్నను నష్టము లేదు. కాని లోలోపల నొకగభీరకారణ మున్నది. హిందూసమాజమునఁ బ్రవేశించుట కెట్టిద్వారమును లేదు. విశేషించి ప్రధానద్వారము లేకున్నను గిటికీ గుమ్మములైన నుండవచ్చును! మఱియు నిది సకలమానవులకును సమాజము కాదు. ఇది కేవలము దైవవశమున హిందువులై పుట్టినవారిసమాజము మాత్రమే!" అని చెప్పెను.

సుచ—అన్ని సమాజములు నట్టివే కావా?

పరే—కావు. ముసల్మానసమాజద్వార మెల్లమానవులకును దెఱవఁబడి యుండును. క్రైస్తవసమాజ మెల్లవారి నాహ్వానించుచుండును. క్రైస్తవసమాజాంతర్భాగము లన్నియు నట్టివే. నేనాంగ్లేయుఁడను గాఁదలంచినచో నది యసంభవము కాదు. ఇంగ్లాండున నివసించి యానియమముల ననుసరించినఁజాలును. అందుకొఱకు నేను క్రైస్తవుఁడను గూడఁ గానక్కఱలేదు. అభిమన్యుఁడు వ్యూహమునఁ బ్రవేశింపఁగలఁడు గాని, వెలుపలకు రాఁజాలఁడు. హిందూసమాజ మాపద్ధతికి వ్యతిరేకము!

సుచ—బాబా! అట్లయినచో నిన్నాళ్లయినను హిందువులు నశింపలేదే!

పరే—సమాజక్షయమునకుఁ జాలకాలము పట్టును. హిందూసమాజగవాక్షద్వారము లిదివఱకుఁ దెఱవఁబడి యుండెడివి. అప్పు డీదేశమునందలి యనార్యు లందుఁ బ్రవేశించి యొకగౌరవమును బడసిరి. మొగలాయీప్రభుత్వమున దేశమునందలి హిందూరాజులును, జమీందారులును దమప్రభావముచే సమాజమునుండి యెవ్వరును వెడలకుండునట్లు శాసనములఁ జేసి యుండిరి. ఇప్పు డాంగ్లేయప్రభువు లెల్లర నేకశాసనమునఁ బాలించుటచే మునుపటివలెఁ గృత్రిమోపాయముతో సమాజద్వారమును రక్షించుకొనుట కవకాశము లేకున్నది. అందుచేతనే భారతవర్షమునఁ గొన్నాళ్లనుండి హిందూజనసంఖ్య తగ్గి ముసల్మానులసంఖ్య హెచ్చుచున్నది. ఈవిధముగ జరిగినచో నీదేశమున ముసల్మానులే ప్రధానులై పోవుదురు! అప్పుడు దీనిని హిందూస్థానమని చెప్పుటయే యన్యాయమగును!

సుచరిత వ్యథితహృదయముతో "బాబా! దీనిని నివారించుట మన కందఱకును గర్తవ్యము కాదా? మనముకూడ హిందువులను బరిత్యజించి వారివినాశనమును వరిలఁజేయుట న్యాయమా? ఇది హిందూసమాజమును బ్రాణములనైన నర్పించి నిలుప

వలసిన సమయము కాదా?" అనియెను. పరేశుఁడు సస్మితముగ సుచరిత వెన్నుపైఁ జేయుంచి దువ్వుచు "మనము తలఁచుకొన్నచో నెవ్వరినైనను రక్షింపఁగలము కాని రక్షింపఁబడుట కొక జగన్నియమ మున్నది! అస్వాభావ నియమమును త్యజించువా రాత్మరక్షణమును గూడఁ త్యజింపవలసినదే. హిందూసమాజము మానవు నవమానించి వర్జించుచుండుటచే నేఁటిదినములలో దాని కాత్మరక్షణము దుస్సాధ్యమగుచున్నది. ఇప్పు డదియే కాంతముగ నుండఁజాలకున్నది. నలుదెసలను విశ్రుతిమార్గములనుండి యనేకులు వచ్చి దానిపైఁ బడుచున్నారు. శాస్త్రసంహితలను ప్రాకారములను బదిల పఱచుకొని యెట్టిసంపర్కమును లేకుండఁ జేసికొనుటకు దాని కిప్పు డవకాశము లేదు. తనలోఁ దానిమిడి యుండుటకు శక్తి చాలక యిప్పు డది క్షయరోగము నాశ్రయించుటచే మానవుల యవిలంఘ్యసంపర్కము దానికి సాంఘాతికాఘాతముగాఁ బరిణమించుచున్నది!" అనియెను.

సుచరిత వేదనాపరిపూర్ణహృదయముతో "నేనీసంగతు లేమియు నెఱుంగను. కాని యిదియే సత్యమైన దీని నందఱుఁ ద్యజింపఁదలఁచియున్నచో నీదినములలో నేను దీనిని విడువఁజాలను. మన మందఱమును దీనిదుర్దినసంతానుల మని చెప్పుకొనుచు నిప్పుడు దీనితలాఁపిదిక్కున నిలువఁబడవలయును" అనియెను. పరేశుఁడు మెల్లగా "అమ్మా! నేను నీభావమును నిరోధింపఁజాలను. నీవుపాసనచేసి స్థిరచిత్తమున నీలోని సత్యముతో, శుభాదర్శముతో నేకీభవించి సమస్తము నాలోచించుకొనుము. క్రమముగా నీకంతయు విస్పష్టమైపోవును సర్వశ్రేష్ఠ మగువస్తువు నేదేశముకంటెను, నేమానవునికంటెను దక్కువగాఁ జూడవలదు! అది నీకుఁగాని, దేశమునకుఁగాని శ్రేయము కాదు. నేనీయుద్దేశముచే నేకాగ్రచిత్తముతో నావరమపదార్థమున కాత్మసమర్పణము చేసికొనఁదలఁచినచో నప్పుడు నాకు దేశమునందును దేశీయులందును గలసంబంధము సత్యమైనది కాఁగలదు" అనియెను.

ఇంతలో నెవ్వడో వచ్చి పరేశున కొకయుత్తరము నిచ్చుటయు "అమ్మా! సులోచనములు లేవు. వెలుతురు తగ్గినది. దీనిని జదువుము!" అని సుచరిత కాచీటి నిచ్చెను. సుచరిత చదివి వినిపించెను. అది బ్రాహ్మసమాజమునుండి వచ్చినది. దాని క్రింద ననేకనామములతో సంతకము లున్నవి. అందలివిషయము లివి— "పరేశుఁ డబ్రాహ్మమతానుసారముగాఁ గన్యాదానము చేయుటకు సిద్ధపడియున్నాఁడు. సమాజమువా రాతని నిఁక సభ్యునిగా నెంచఁజాలరు. అతఁ డేమైనఁ జెప్పుకొనవలసి యున్నచో నాదివారమునకు ముందే కమిటీవారి కందునట్లు విన్నప మంపుకొనవలయును. ఆదినమున నాలోచించి బహుజనాభిప్రాయమునుబట్టి తీర్పు చేయఁబడును!"

పరేశుఁ డాచీటిని గైకొని జేబులో నుంచుకొనియెను. సుచరిత తనకోమల కరముతో నాతని దక్షిణహస్తము బట్టుకొని యాతనితోఁ బచారు చేయుచుండెను.

క్రమముగా సంధ్యాంధకారము ఘనీభూతమగుచుండెను. ఉద్యానదక్షిణభాగము నందలి సందులో నొకవీథిదీపము వెలిగింపఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత మృదుస్వరముతో "బాబా! మీయుపాసనాసమయ మైనది. నేను నేఁడు మీతోఁ గలసి యుపాసించెదను." అని యాతని నుపాసనాగృహమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నేఁడు చాలసేపటివఱకును నిశ్శబ్దముగా నుపాసించెను. తుట్టతుద నొక చిన్న ప్రార్థనముం గావించి యాతఁడు లేచి ద్వారము వెలుపల లలితావినయులు నిశ్శబ్దముగాఁ గూర్చుండి యుండుటం గాంచెను. ఆతనిం గాంచి వారిరువురును నమస్కరించి పాదధూళిం గైకొనిరి. ఆతఁడును వారి మస్తకములందు హస్తము నుంచి మనములోనే యాశీర్వదించి సుచరితం గాంచి "అమ్మా! నేను రేపు మీయింటికి వచ్చెదను. నేఁడు నా కార్యమును నిశ్చయించుకొందును" అని చెప్పి తన గదిలోనికిఁ బోయెను.

అప్పుడు సుచరితకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. ఆమె చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధయై యంధకారమున వరాండాలో నిలువఁబడిపోయెను. లలితావినయులు చాలసేపటివఱకు నేమియు మాటాడలేదు. సుచరిత వెడలిపోఁజూచుటయు వినయుఁ డామె చెంతకుఁ బోయి మృదుస్వరముతో "అక్కా! నీవు మమ్మాశీర్వదింపవా?" అని లలితతోఁ గలసి యామెకుఁ బ్రణామము చేసెను. అప్పుడు సుచరిత యశ్రురుద్ధకంఠముతో నేమని యాశీర్వదించెనో యంతర్యామి యొక్కఁడే వినఁగలిగెను.

పరేశుఁడు తనగదిలోనికి వచ్చి బ్రహ్మసమాజమున కిట్టుత్తరము వ్రాసెను:— లలితకుఁ బెండ్లి నేనే చేయవలసి యుండెను. ఇందుకొఱకు నన్నుఁ ద్యజించినచో నది మీ కన్యాయము కాదు. నన్ను సమస్తసమాజాశ్రయమునుండియు వెలువరించి తనచరణసాన్నిధ్యమునందే యాశ్రయ మొసంగవలయు నని నేనిప్పు డీశ్వరునిగూర్చి యొక్కటే ప్రార్థనముం గావించుచున్నాను!—"

౬౭

సుచరిత పరేశునియొద్ద విన్నమాటలను గోరాకుఁ జెప్పవలయు నని యత్యంతమును వ్యాకులపడుచుండెను. తనయెదుట నిలచి తనదృష్టిని హృదయమును గూడఁ జేరి తనచే నాకర్షించుచున్న భారతవర్ష మిన్నాళ్ళకుఁ గాలవశమున క్షయోన్ముఖమై పోవుచున్నదను సంగతి గోరా యూహించుటయే లేదా? అది యింతవఱకును దన యాంతరికవ్యవస్థాబలముచే నాత్మరక్షణము చేసికొని యుండెను. అందుచే దేశీయులకు శ్రమపడనక్కఱలేకపోయెను. ఇంకను నట్టినిశ్చింతతో రక్షించుకొనుట కవకాశమున్నదా? ఇప్పు డెప్పటివలెఁ గేవలపూర్వవ్యవస్థలనే యాశ్రయించి గృహమధ్యమునఁ గూర్చుండుట కుపాయ మున్నదా?—సుచరిత తనలో "దీనిలో నాకును నొక పనియున్నది. ఆపని యెట్టిది? గోరా యిప్పుడు నాయొద్దకువచ్చి బోధించి నాకు

మార్గమును జూపించుట యావశ్యకమైయున్నది. ఆతఁడు నన్ను సమస్తాంతకములనుండియు, నపవాదములనుండియు నుద్ధరించి యుచితస్థానమున నిలిపినంతమాత్రమున లాభమేమున్నది?" అని భావించుకొని యాత్మగౌరవపరిపూర్ణహృదయముతో "ఆతఁడు నన్నేల పరీక్షించుటలేదు? అసాధ్యసాధనమునకు నన్నేల నియోగించుటలేదు? ఆతఁడు తనసంఘమునందలి పురుషులందరికంటెను నేనే తగినదాన నని తనసమస్తమును నాయందే సమర్పించునా? ఈయాత్మత్యాగాకాంక్షవలన నేమైనఁ బ్రయోజనముండు ననియే యాతని యుద్దేశమా?—నన్ను లోకాపమాన మధ్యమునఁ, గర్మహీనతా మధ్యమునఁ ద్రోసివైచి పోయినచో శేషమున కేమియును నష్టములేదా?—ఇట్లు నన్నాతఁడు త్యజించుట యెన్నఁటికిని జరుగదు! ఆతఁడు వెదకుకొనుచు నాయొద్దకు వచ్చితీరును! ఆతఁ డెంత శక్తిసంపన్నుఁడగు మహాపురుషుఁడైనను నావలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మున్నది. ఈమాట యాతఁడే యొకప్పుడు చెప్పియున్నాఁడు. తుచ్ఛమగు దొడ్డమ్మతిరస్కారముచే నాతఁడీమాట నెట్లు మఱవఁగలఁడు!" అని యనుకొనుచుండెను. ఇంతలో సతీశుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి "అక్కా!" అని పిలిచెను. సుచరిత యాతనిఁ గౌఁగిలించుకొని "ఏమిబాబా!" అనియెను.

సతీ—అక్క లలితకు సోమవారమునఁ బెండ్లి! అంతవఱకు నేను వినయబాబు నింట నుండెదను. ఆతఁడు నన్నుఁ బిలిచినాఁడు.

సుచ—దొడ్డమ్మ నడిగితివా?

సతీ—అడిగితిని. నాకుఁ దెలియదు; మీయక్క నడిగి యామె చెప్పినట్లు చేయుమన్నది. అక్కా! నీవడ్డుపెట్టకుము! నాచదువున కక్కడ లోపము జరుగదు. ప్రతిదినము వినయబాబునొద్దఁ జదువుకొందును.

సుచ—అక్కడఁ బెండ్లిపనులు గావలసియుండెను. నీవటనుండి యల్లరి చేయుచున్నచోఁ బనులు సాగవు.

సతీ—అక్కా! నేనేమియు నల్లరి చేయను!

సుచ—నీకుక్కనుగూడఁ దీసికొని పోయెదవా?

సతీ—ఆ. వినయబాబు దానినిఁగూడఁ దీసికొని రమ్మన్నాఁడు సపరివారముగ రావలయు నని దానిపేరుతో నొకయాహ్వానపత్రమునుగూడఁ బంపినాఁడు!

సుచ—దానికిఁ బరిజను లెవ్వరు?

సతీ—ఏమి! నేనే యని వినయబాబు చెప్పినాఁడు. సంగీతపుఁ బెట్టెనుగూడ దెమ్మని చెప్పినాఁడు. అక్కా! నాకది యొకసారియిమ్ము! దానిని బగులఁగొట్టనులే!

సుచ—పగులఁగొట్టినచో నేను బ్రదికియేపోవుదును. నాకింకను దెలియనే లేదు! పెండ్లిలో సంగీతము పాడుటకా వినయబాబు నిన్నుఁ బిలిచినది?

సతీ — కాదు! కాదు! వినయబాబు నన్నుఁ దోడుపెండ్లికొడుకును జేసెద నన్నాఁడు! అక్కా! తోడుపెండ్లికొడు కేమి చేయవలయును.

సుచ — దిన మంతయు నుపవాసము చేయవలయును.

సతీశుఁ డామాటను సంపూర్ణముగా నవిశ్వసించెను; సుచరిత యాతని నొడిం జేర్చుకొని "మంచిది! బాబూ! నీవు పెద్దవాఁడ వైనచో నేమి చేసెదవో చెప్పుము!" అనియెను. సతీశునకుఁ బ్రత్యుత్తరము సిద్ధముగా లేదు. అతని యుపాధ్యాయుని యసాధారణపాండిత్యసామర్థ్యములే సతీశున కాదర్శము లైయుండెను. అందుచే నాతఁడు మొదటినుండియు బెద్దవాఁడ నై యుపాధ్యాయుఁడను గావలయునని కోరుకొనుచుం డెను. సుచరిత తమ్ముని గాంచి "బాబూ! చేయవలసిన పను లెన్నియో యున్నవి. మన యిరువురిపనులను మనము కలసి చేసికొందము. ఏమనియెదవు? ప్రాణములనర్పించియైన మన దేశమును గొప్పదానిగాఁ జేయుదము. చేయుటయేమి? దీనికంటె నుత్కృష్ట మైనది మఱి యేమున్నది? దేశసేవవలన మనజీవితములను సార్థకములుగఁ జేసికొన వలయును. తెలిసినదా?" అనియెను. సతీశుఁడు తెలియకుండ సమ్మతించువాఁడు కాఁడు, అతఁ డుత్సాహముతో "సరే!" అనియెను.

సుచ — మన దేశమును, జాతియు నెంతగొప్పవియో యెఱుంగుదువా? ఏమని చెప్పుదును! ఇదియొక యద్భుత దేశము! వేలకొలఁదియేండ్లనుండి యీశ్వరుఁ డీదేశమును సర్వశ్రేష్ఠముగఁ జేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు దేశవిదేశములనుండి యనేకు లీపనికి సాయపడుచున్నారు. ఈదేశమం దెందఱో మహాపురుషులు జన్మించిరి; ఎన్నియో మహారణములు జరిగినవి; ఎన్నియో మహావాక్యములు వెలువడినవి; ఎందఱివో తపస్సులు ఫలించినవి; ఎన్నియోరీతుల ధర్మము పరిశీలింపఁబడియెను; ఎన్నియోవిధముల జీవితవిషయము సిద్ధాంతీకరింపఁబడియెను. మనభారతవర్షమునట్టిది, సోదరా! ఇది మహత్తమ మైనదని యెఱుంగుము! ఎన్నటికిని దీనిని మఱవవలదు! నిందింపవలదు. నేనిప్పుడు చెప్పినమాట క్రమముగా నెప్పటికైన నీకే తెలియును. ఇప్పు డైనను నీకుఁ దెలియదని నేననుకొనుట లేదు. నేను గొప్పదేశమున జనించితిననియు, నీదేశమును మనఃపూర్వకముగఁ బ్రేమింపవలయు ననియు, దేశారాధనమునకై సమస్తజీవితము నర్పింపవలయు ననియు నిశ్చయించుకొనవలయును.

సతీశుఁ డించుకసే పూరకుండి "అక్కా! నీ వేమి చేయుదువు?" అనియెను.

సుచ — నేనుకూడ నీపనియే చేసెదను. నీవు నాకు సాయపడెదవా?

సతీశుఁ డానందోత్సాహముతో "సాయపడెదను." అనియెను. సుచరితహృదయమునిండి మాటలు పొంగిపోవుచుండెను. చెప్పుకొనుట కింకనెవ్వరును లేరు. అందుచేతనే చిన్నతమ్మునియెదుటఁ దనహృదయావేగ మంతయు నొక్కసారిగా వెలువరిం

చి వైచెను. ఈమాటలు బాలునిచేతఁ జెప్పవలసినవి కావు. కాని సుచరిత కట్టికట్టు ము గలుగలేదు. మనసునందలి యుత్సాహముచేఁ గోరినసంగతులన్నియును సంపూర్ణముగ బోధించినచోఁ జిన్నవారును, పెద్దవారును దమతమ శక్త్యనుసారముగా గ్రహింపఁగల రనియు, యెదుటివారిబుద్ధిశక్తుల ననుసరించి యావిషయములను బోధించినచో సత్యము వికృతమైపోవుననియు నామె యనుకొనియెను—సతీశుఁడు బాల్యదోషముచే "అక్కా! నేను పెద్దవాఁడనై చాలధనము సంపాదించినతరువాత—" అనుచుండఁగనే సుచరిత "వలదు. వలదు. డబ్బుమాట యెత్తవలదు. తమ్ముఁడా! మనయిరువురకును ధనముతో నిమిత్తము లేదు. మనపనిలో భక్తి కావలయును. ప్రేమము కావలయును." అనియెను.

ఇంతలో గదిలోని కానందమయి వచ్చుటయు సుచరితహృదయరక్తము పొంగి పొరలఁదొడంగెను. ఆమె యట్లే యానందమయికిఁ బ్రణామముచేసెను. ప్రణామము చేయుట సతీశునకుఁ జేతకాదు. అయినను నెట్లో యాతఁడును జేసివైచెను. ఆనందమయి సతీశు నొడిం జేర్చుకొని శిరంబున ముద్దిడుకొని సుచరితంగాంచి "నీతో నొక సంగతి యాలోచింపవలసియున్నది. నీకంటె నాకెవ్వరు నగపడలేదు. వినయుఁడి పెండ్లి తనయింట జరుగవలయునని చెప్పెను. నబాబువలె నీవు మాబిడ్డను నీయింటికిఁ గొనిపోయి పెండ్లి యాడెదవా యని నేనాతనివారించి నేనొకయిల్లు దొరకఁదీసికొంటిని. అది మీయింటికి కొంతయో దూరము లేదు. నేనిప్పు డటనుండియే వచ్చితిని నీవు పరేశునితోఁ జెప్పి యొప్పింపవలయును" అనియెను.

సుచ—తండ్రిగా రంగీకరించెదరు.

ఆనం—తరువాత—అమ్మా! నీవును రావలయును. సోమవారమే పెండ్లి. ఈలోపుగా నచ్చటనుండి యన్నిపనులను దీర్చుకొనవలయును. వ్యవధిలేదు. నేనొక్కతెనే యన్నిపనులను నిర్వహింపఁగలనుగాని నీవు రాకున్నచో వినయునకుఁ గష్టముగా నుండును. మొగమోటముచే నాతఁడు నిన్ను బలవంతపెట్టఁజాలకున్నాఁడు. అతఁడు నాయొద్దఁగూడ నీపేరెత్తుటలేదు. అందుచేత నే యాతనికిఁ గష్టముగా నున్నట్లు నేను గ్రహించితిని. నీవు తప్పించుకొనుటకువీలులేదు. లలితకుఁగూడఁ గష్టముగా నుండును.

సుచ—(విస్మితయై) అమ్మా! నీవీపెండ్లిలోఁ జేరుదువా ?

ఆనం—అదేమి సుచరితా! నేను చేరకుండు టెట్లు? నేను పరాయిదాననా? ఇది నావినయుని పెండ్లిగదా! అంతయు నేనే నిర్వహింపవలయును. నేను నీపక్షము కాదు; కన్యపక్షమునం దుందునని వినయునితో నప్పుడే చెప్పితిని! అతఁడు మాలలితను బెండ్లాడుటకై మాయింటికే వచ్చును.

తల్లి యుండియు నిట్టిశుభసమయమున లలితను ద్యజించుటచే నానందమయికి జాలికలిగెను. అందుచేతనే యీ పెండ్లిలో నెట్టిలోపమును లేకుండఁ జేయవలెననియామె పూనుకొనెను. తానే లలితనుఁ దల్లివలెనుండి యామె నలంకరించుటయును వరవరణవ్యవసయుఁ దోడ్పడుటయును, పెండ్లికి వచ్చినబంధుమిత్రులను సత్కరించుటయును, లలితనుఁ గొత్తయిల్లుగాఁ దోచకుండున ట్లదియింటి నన్నివిధముల నలంకరించుటయును బూనికొని యుండెను.

సుచ—అమ్మా! నీవిందుఁ జేరినచో నీయింట గందరగోళము పుట్టదా?

ఆనం—పుట్టవచ్చును. అంతమాత్రమున భయ మేమి? మాటాడకూరకున్నచో గొన్నాళ్ళ కంతయును బోవును.

గోరా కీపెండ్లితో సంబంధ ముండదని సుచరిత యెఱుంగును. అతఁ డానందమయిని వారించెనో లేదో తెలిసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను గాని, స్పష్టముగా గ్రహింపజాలకపోయెను. ఆనందమయి గోరా పేరైన నెత్తలేదు—ఇంతలో హరిమోహిని మెల్లగా గదిలోనికివచ్చి యానందమయిం గాంచి "సోదరీ! క్షేమమా? దర్శనమే లేదు. కబురైనను లేదు" అనియెను. ఆనందమయి యీ శుభియోగమున కుత్తరము చెప్పక నేనిప్పుడు నీకుమార్తెను వెంటఁబెట్టుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని.' అనియెను.

హరిమోహిని యప్రసన్నయై కొంతసే పూరకుండి 'తరువాతఁ జెప్పెదను. నేనీవిషయమునఁ గలుగఁజేసికొనఁజాలను' అనియెను.

ఆనం—అట్లు కాదు సోదరీ! నేను నిన్ను రమ్మని కోరలేదు! సుచరితకొఱకు నీవు వెంగపెట్టుకొననక్కఱలేదు. నేనీమెను నాయొద్దనే యుంచుకొందును.

హరి—మంచిదే కాని యీమె యందఱియెదుటను హిందువునని చెప్పుకొనుచున్నది. ఈమెమతిగతు లిప్పుడుహిందూత్వమునను సరించుచున్నవి. ఇట్టిస్థితిలో జాగ్రత్తగనుండుట మంచిది. నేనీమెను గొన్నాళ్ళు నాయెదుటనుంచుకొనఁదలఁచితిని. ఈమెను జూచినంతనే యింకను పెండ్లి కాలేదేమని లోకు లనుకొనక మానరు. ఆవాదు లేకుండ జేసికొన్నఁగాని మంచివరుఁడు లభించుట కష్టము. ఇంతేకాదు ఈమె వేయిగోత్రవల పోవుచున్నచో నేనెన్నిటి నని చూచుకొనఁగలను? నీవు మాత్రము హిందూస్త్రీవి కావా? అన్నియును, దెలిసియుండియు నేమెంగము వెట్టుకొని యిట్లుసేగితివి? నీ కన్నబిడ్డను నీవీపెండ్లికిఁ బంపఁగలవా? ఇట్లున్నచో సుచరితనుఁ బెండ్లిచేయుట కష్టమని నీవు భావింపవలదా?

ఆనందమయి విస్మితయై సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత మోము వెల్లనై పోయెను. అప్పు డానందమయి "నేను బలవంతము సేయఁదలఁచుకొనలేదు సుచరిత

రానన్న చో—" అనునంతనే హరిమోహిని "నీయుద్దేశ మేమో నాకు బోధపడుట లేదు. నీకొడుకే మెకు హిందూమతమును బోధించుచుండెను. నీవేమో క్రొత్తగ నాకాశమునుండి యూడిపడినట్లుగా మాటాడెద వేమి ?" అనియెను.

పరేశునింట నపరాధభీరురాలై యుండి యితరులగుణదోషములను మాత్రమే గ్రహించి యాదరించుచుండు హరిమోహినియేనా యీమె ?—తన యధికారమును నిలుపుకొనుటకై యామె యిప్పుడు పెద్దపులివలె నిలిచి యుండెను. నలుదెసల నుండియు సుచరితను దనయధీనమునుండి తొలగించుటకు బలవత్ప్రయత్నములు జరుగుచుండెనను సంశయ మామెను బాధించుచుండెను. హితు లెవ్వరో, యహితు లెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలక యామె కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇదివఱ కామె యెట్టియాశయును లేక వ్యాకులహృదయముతో దేవు నాశ్రయించి యుండెను. ఇప్పు డామె కా దేవపూజయందును స్థిరబుద్ధి లేకుండెను. ఆమె యొకప్పుడు సంసారిణియై యుండెను. దారుణశోకముచే వైరాగ్యము కలిగినప్పుడు మరల నెప్పటికైన సంసారాసక్తి తన్ను బాధించు నని యామె యూహించుకొనియైన నుండలేదు. కాని యిప్పు డామె మనసులోని గాయముమానుటచే మరల సంసార మామెకుఁ బ్రత్యక్షమై యాకర్షించుచుండెను. మరల నాశాకాంతులు చిరపిపాసాపూర్ణములై విజృంభించుచుండెను. ఆమెకుఁ బూర్వముకూడ నింతసంసారావేగము లేదు. కొలఁదికాలములోనే యామెముఖ నయనభావభంగుల భావనీయపరిణామమునందుటం గాంచి యానందమయి యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు సుచరితం గూర్చి యామె ప్రేమశోకములహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఇంతగొడవ యున్నదని యెఱిఁగినచో నామె సుచరితను బిలిచియే యుండదు. సుచరిత కెట్టికష్టమును గలిగింపకుండవలయు ననియే యానందమయి యుద్దేశము.

హరిమోహిని గోరాప్రశంస యెత్తినతోడనే సుచరిత లేచిపోయెను. అప్పు డానందమయి "అక్కా! నీకు భయము లేదు. నాకీసంగతి తెలియదు. నేనీమెను బలవంతపెట్టను లెమ్ము! నీవును నేమియు ననవలదు. ఈమెకుఁ జిన్నటినుండియుఁ గలపద్ధతి నిప్పుడొక్కసారిగా మార్చుటకు వీలులేదు." అనియెను హరిమోహిని తక్షణమే "ఆసంగతి నాకుఁ దెలియదా? నేనామె నెప్పుడైనఁ గష్టపెట్టితి నేమో నీయెదుటనే చెప్పుమనుము! ఆమెయిష్టమునకు నేనెన్నడు నడ్డము చెప్పుటలేదు. ఈశ్వరు డామెను జిరంజీవినిం జేయవలయు ననిమాత్రమే నాకోరిక! నాబ్రదుకింకను నెట్లగునో యనియేభయముచే నాకు నిద్రయైనఁ బట్టుట లేదు!" అనియెను.

ఆనందమయి పోవుచుండఁగా సుచరిత వచ్చి యామెకుఁ బ్రణామము చేసెను. ఆనందమయి యామెను బ్రేమతో స్పృశించుచు తల్లీ! నేను మరల వచ్చినీ కన్ని

సంగతులను దెలిపెదను ఏవిఘ్నములును లేకుండ నీశ్వరానుగ్రహమున శుభకార్యము సంపన్నము కావలయును." అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు.

మఱునాఁటియుదయమున నానందమయి లక్ష్మీదాసిచేఁ బెండ్లియిల్లు బాగు చేయించుచుండఁగా సుచరిత వచ్చెను ఆనందమయి పరమానందముతో నామెను కౌఁగిలించుకొనియెను. పరేశుఁడు కర్చులకొఱకు గొంతసొమ్ము సుచరిత కిచ్చి పంపించెను. ఆనందమయియు సుచరిత లాలోచించి యాసొమ్ముతోఁ గావలసిన వస్తువులను గొనుట కేర్పాటు చేసికొనిరి. ఇంతలోఁ బరేశుఁడు కూడ లలితను వెంటఁ బెట్టుకొని యటకువచ్చెను. తనయిల్లంతయు లలిత కసహ్యముగా నుండెను. ఎవ్వరు నామెతో మాటాడుటకు సాహసింపకుండిరి. కాని యానిశ్శబ్దమే యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. వరదాసుందరికి సహానుభూతిం దెలుపుటకై బంధుమిత్రు లనేకులు ప్రతిదినమును వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. ఇఁక లలిత నిట నుంచుట యుచితము కాదని పరేశుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. లలిత వచ్చునప్పుడు తల్లికిఁ బ్రణామము చేసెను గాని యామె పెడమొగము పెట్టుకొని. లలిత వెడలిపోయిన తరువాత నేడువఁదొడంగెను. లీలాలావణ్యలకు లలిత పెండ్లి గూర్చి సంతోషమే యుండెను. ఏమాత్ర మవకాశ మున్నను వారికిఁ బెండ్లికి రావలయు ననియే యున్నది. కాని, లలిత బయలుదేఱునప్పుడు బ్రాహ్మసమాజకఠోరకర్తవ్యమును స్మరించుకొని వారు గంభీరముగా నూరకుండిరి. ద్వారమునొద్దకు వచ్చునప్పటికి లలితకు సుధీరుఁ డగపడియెను. కొంతమందిసామాజికులతోఁ గలసి యుండుటచే లలిత యాతనితో మాటాడలేదు. లలిత బండియెక్కెను. బండిలో నొక కాగితపుబంగీ యామె కగపడియెను. దానినిఁ విప్పి చూడఁగా నందొకజర్మనీ వెండిపూలదా నుండెను దానిలో "ఈదంపతుల నీశ్వరు డాశీర్వదించుఁగాక!" అను నక్షరములతో నొక కార్డుండెను. అందు సుధీరుని నామమును సూచించునక్షర మొంకటికూడ నుండెను. పితృగృహమునుండి వెడలునప్పుడు కన్నీరు పెట్టుకొనరా దని లలిత గుండె రాయిచేసుకొని యుండెను. కాని యప్పుడు తనబాల్యమిత్రుని ప్రేమోపహారము గాంచినంతనే యామెకన్నీరు మున్నీరై పోయెను. పరేశబాబు ముద్రిత నయనములతో సుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను.

ఆనందమయి "తల్లీ! రమ్ము!" అని చెప్పుచు రెండుచేతులతో నామెను బట్టుకొని యామెకొఱకు నిరీక్షించుచున్నదానివలెనే లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు సుచరితను బిలిపించి "తల్లిలలిత యొక్కసారిగా నాయిల్లువిడిచి వచ్చినది" అని కంపితకంఠముతోఁ దెలిపెను. సుచరిత యాతనిచేయి పట్టుకొని "ఇక్కడనైనను నీమె స్నేహపాలనము కెట్టిలోపములేదు. బాబా!" అనియెను.

పరేశుఁడు పోవఁ జూచుచుండఁగా నానందమయి మేలిముసుఁగు సవరించుకొని వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను. పరేశుఁడు తొట్రుపడుచుఁ బ్రతినమస్కారముం గావించెను. అప్పు డానందమయి "మీరు లలితకొఱ కెట్టిచింతనుఁ బొందవలదు. మీ రీమె నెవ్వని చేతుల సమర్పించితిరో యాతనివలన నీమె కెట్టి కష్టమును గలుగదు. నా కాడుబిడ్డలు లేరు. ఈశ్వరుఁడు నాకింతకాలమున కట్టి యపూర్వమగు కూఁతుం జేసినాఁడు. వినయుని సహధర్మిణి మూలమున నాకుఁ బుత్రికలేనిదుఃఖము తీరునని నేనాశపడుచుండఁగా కరుణామయుఁడగు నీశ్వరుఁడు నాకోరికను ఫలింపఁజేసినాఁడు! నాకింతటి యదృష్టము పట్టునని నేననుకొనలేదు."

లలితవివాహాందోళన మారంభ మైనతరువాతఁ బరేశునిహృదయము సంసారమునందొకచోఁ గూలముం గాంచి యథార్థసాంత్వనముం గాంచుట కిదియే ప్రథమ సమయము.

౬౮

కారాగృహమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు గోరాయొద్ద కనేకులు వచ్చి ప్రతిదినము స్తుతిపాఠములు చేయుచు నాలోచించుచు నూపిరి తిరుగకుండ మాటలాడుచు, విసిగించుచుండుటచే గోరా కింటియందుండుట యసహ్యముగాఁ దోఁచుచుండెను. అందుచే గోరా మునుపటివలె జనపదసంచారము నారంభించెను. ప్రాతఃకాలమున భుజించి బయలుదేఱి రాత్రి కింటికి వచ్చుచుండెను. ఆతఁడు దినమున కొకపల్లెకుఁ బోయి యందలి కమ్మరి, తెలుకుల, జాలరి మొదలగువారి యిండ్లకుఁ గూడఁ బోయి వారియాదరముం గైకొనుచుండెను. అట్టియుత్తమబ్రాహ్మణుఁడు తమయిండ్లకు వచ్చి తమకష్టసుఖములం గనుఁగొనుచుండుటకుఁ గారణ మేమియుం దెలియక వారందఱు నిది యేమని శంకించుచుండిరి. కాని గోరా యెట్టిసంశయమును లేకుండ వారితోఁ గలసి మెలసి తిరుగుచుండెను.

ఇట్లు జరుగుచున్నకొలఁదియు నాతని హృదయమునం దొకయుద్దేశము బలపడుచుండెను. సమాజబంధము చదువుకొన్నవారిలోకంటెఁ బల్లెటూరివారియందే యెక్కువగా నగపడుచుండెను. ప్రతిగృహమునను రేయుంబవలు జరుగుప్రతికార్యమును ఱెప్పవాల్చని సమాజదృష్టులలోనే జరగిపోవుచుండెను. అందఱకును లోకాచారములందొక్కటే విశ్వాసము. ఆవిషయమున నెవ్వరికి నెట్టిసంశయమైనను లేదు. కాని, యీనియమములును, నాచారనిష్ఠలును వారికిఁ గర్మక్షేత్రమునం దెట్టిబలమును గలిగించుట లేదు. ఇంతటిభీరువులును, నిస్సహాయులును, నాత్మహితవిచారాక్షములును మఱియొకచో నుండరనుటసందేహము. ఆచారమును బాలించుటకంటె వేఱొకటియుఁ దమకర్మమును లేదు. దండముకంటెను, దగవులాటకంటెను, నిషేధమే బలవంతమైనదని వారికిఁ దెలి

సిన విషయము! ఈనిషేధశాసనజాలమున వారిప్రకృతి యాపాదమస్తకము నొకజాలముచే బంధింపఁబడిపోయెను. ఈజాలము ఋణజాలము; ఈబంధనము మహాజనబంధనము; అంతేకాని రాజశాసనముకాదు. కష్టసుఖములయందు గలయికఁగూర్చు పెట్టి ఘనతరైక్యభావమును వీనియందు లేదు. ఈయాచారాస్త్రముచే మానవుఁడు మానవుని రక్తశోషణమును గావించి నిష్ఠురభావముతో నిస్సత్త్వమును గూర్చుచుండెనని గోరా యాలోచింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. సమాజకర్మములందొకరియెడల నొకరెట్టిదయయును జూపకుండుట యాతఁడెన్నియో సారులు చూచెను. ఒకనితండ్రి దీర్ఘరోగి యయ్యెను. అతనిచికిత్సలకై తనయుఁడు సర్వస్వమును వ్యయించివైచెను. ఊరివారాతనికి సాయపడుటయే లేదు. మీఁదుమిక్కిలి యజ్ఞాతపాపమునకై మీతండ్రికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేయింపవలెనని నిర్బంధించిరి. అతనిదారిద్ర్య మందఱకును తెలిసినదే. కాని యెవ్వరికిని దయలేదు! బందిపోటుకంటెను, పోలీసువిచారణ పల్లెటూళ్ళకెట్లు భయంకరమో యట్లే తల్లిదండ్రుల చావుకంటెను శ్రాద్ధము పెట్టుట బిడ్డలకంత దుస్సహముగా నుండెను శక్త్యనుసారమనిన దప్పదు. నిర్దయమగుసమాజవిధిని సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చవలసినదే. ఈసమాజము మానవునికశక్యసమయముల సాయపడుట లేకపోయును, విపత్సమయముల ధైర్యము నొసంగుటలేదనియుఁ గేవలమును శాసనములమున లోఁబఱచుకొని విపన్నునిం జేయుచున్నదనియును గోరా గ్రహించుకొనియెను.

శిక్షితసమాజమధ్యమున గోరా యీలోపమును గనుపెట్టలేదు. ఏమనిన—అందు సాధారణజనక్షేమమునకొఱకైక్యమును గూర్చుశక్తి బహిరంగముగఁ బనిచేయుచుండెను. అందఱియేకీభావప్రయత్నములే కానవచ్చుచుండును. కాని పల్లెలయందటి బహిర్శక్తి యంతగాఁ బనిచేయుటలేదు. అచ్చట నిశ్చేష్టతామధ్యమున భారతవర్షగభీరతమదుర్బలస్వరూపమును, గోరా స్పష్టముగా గనుంగొనియెను. ఏధర్మము సేవారూపమునను, కరుణారూపమునను త్యాగరూపమునను, శ్రద్ధారూపమునను నెల్లవారికిని బలమును, ప్రాణమును, కల్యాణమును గూర్చుచుండునో యాధర్మ మచ్చట నాతనికగపడలేదు. కేవలమును విస్తరించుచు విభాగములై పీడించుచు, బుద్ధికిదౌర్బల్యమును, తెలివిని విరోధమును గల్పించుచుండు నాచారములుమాత్రమే యందెల్లవిషయములందును ప్రాధాన్యముకలిగి యుండెను. పల్లెలయందటియూహ నియమానుష్ఠానములవలనఁగలుగుచున్న యపకారము లనేకవిధముల నాతని కగపడుచుండెను. అవి మానవస్వాస్థ్యమును జ్ఞానమును, ధర్మబుద్ధిని, సకలకర్మములను గూడ సంపూర్ణముగ నాక్రమించుకొని యుండెను.

పల్లెలయందలినీచజాతులలో స్త్రీసంఖ్య తక్కువగుటచేతనో, మఱియేకారణమువలననో గాని కన్యాశుల్కము విశేషించి యుండుట గోరా మొట్టమొదట తెలిసి

కొనియెను. పురుషులు చాలమంది చిరకాలమువఱకుఁ నవివాహితులై యుండిరి. ఇట్టిచో విధవావివాహముకూడ నిషిద్ధమై యుండెను. ఇందువలనం గలుగు కష్టములను ప్రత్యేకముగ నందఱు ననుభవించుచునే యుండిరి. కష్టము ననుభవించుటే కాని దీనికిఁ బ్రతీకారము చేయవలయు ననుమాట యెవ్వరికిని దోఁచుటలేదు. శిక్షితసమాజమున నెంతమాత్రము నాచారము నగౌరవింపని గోరా యిప్పు డాచారభంజనముం జేయఁదలంచి యొకపురోహితుని వశపఱచుకొని పనిచేసెను. కాని లోకులెవ్వరు నంగీకరింపలేదు. బ్రాహ్మణులు విధవావివాహము చేసికొన్నచో మేమును జేసికొందుమని వారు క్రోధముతో నెదిరించిరి. ఈతఁడు మమ్ములను హీనజాతిగా భావించి మాకు హీనాచారమును బోధించుచుండెననియే వారికోపమునకుఁ బ్రధానకారణము.

పల్లీసంచారమువలన గోరా యింకొకవిషయమును గ్రహించెను. ముసల్మానులలో సర్వైక్యముంగూర్చు నొకవస్తు వున్నదనియు, నాపత్సమయములందు వారందఱు నొక్కటిగాఁ జేరుకొందు రనియు, హిందువులలో నట్టియైక్యములేదనియు గోరా తెలిసికొనియెను. ఒక్కచోటనే యున్న యీరెండుజాతులలోనను నింతటి ప్రభేదమేలకలిగె నని యాతఁడు బాగుగ నాలోచించెను. ప్రత్యుత్తరము తోఁచినది గాని దానిని విశ్వసించుట కాతని కెంతమాత్రము నిష్టములేదు. వారు మతముచేతనే యైక్యమై యుండిరిగాని యాచారములచేఁ గాదను విషయ మంగీకరించుట కాతనిహృదయము పరితపించుచుపోవుచుండెను. ఆచారములు వారిసమస్తకర్మములను నిరర్థకముగ బాధించుటలేదు. ధర్మబంధమే వారియెడల ఘనిష్ఠమై యున్నది. ఏది యసత్యము కాక, సత్యమై యుండెనో యేది బుణాత్మకము కాక ధనాత్మకమై యుండెనో దేనికొఱకు మానవు లందఱు నొక్కకేకవైచినంతమాత్రముననొక్కనిమిషములో నొక్కటిగాఁ జేరి యనాయాసముగఁ బ్రాణములనైన నర్పించి వైతురో యట్టిధర్మమునే వారందఱు నేకమై యేకభావముతో విశ్వసించి యుండిరి.

శిక్షితసమాజమధ్యమున గోరా యన్యులకు బోధించుటకును, వారినిఁ దనవంకకుఁ ద్రిప్పుకొనుటకును దనభావములను మనోహరమువర్ణరంజితములుగఁ జేసి వాదములను నుపన్యాసములను గావించియుండెను. స్థూలవిషయములను సూక్ష్మవ్యాఖ్యానములచే విపులీకరించెను; అనావశ్యకభగ్నావశేషములకు భావచంద్రలోకముచే లోకమోహనాకృతులం గల్పించెను. దేశమునందలికొందఱు దేశాభిమానము లేక దేశమును ఘృణీకరించుచుండిరనియెంచి దేశానురాగియగు గోరా స్వదేశము నీయవమానమునుండి రక్షించి యత్యుజ్జ్వలభావావరణమధ్యమున నిలిపియుంచుటకై యహోరాత్రములుపాటుపడుచుండెను. ఇదియాతని కభ్యాసమైపోయెను. అన్నియును మంచివే; చెడ్డవానిలోఁగూడ నెచ్చటనో మంచి యుండును; అని యీవిధముగా వకీలువలె గోరా పరిశీలించుచుం

డు లేకాక మనఃపూర్వకముగ విశ్వసించుచుండెను. అసంభవవిషయములందుఁగూడ నాతఁడిట్టివిశ్వాసమును స్పర్ధతోఁ జయపతాకంబోలె వహించి పరిహాసపరాయణులగు ప్రతిపక్షులయెదుల సుస్థిరుఁడై నిలిచియుండెను. స్వదేశమునందు స్వదేశీయులకు విశ్వాసమును మరలఁ గలిగింపవలయుననియే యాతని యేకమాత్రోద్దేశము. దానితరువాతనే తక్కినపనులన్నియును!

కాని పల్లెలలో నాతనియుపన్యాసములను వినువా రెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతని యుక్తుల ప్రయోగము లేకపోయెను; అసమానద్వేషముల నడగించుటకై తనశక్తి నంతను జూపవలసినప్రయోజనము లేకపోయెను ఇందుచే సత్య మాతని కస్పష్టగా లేకపోయెను. ఆతనిప్రబలదేశానురాగమే యాతనిసత్యదృష్టిని ప్రదీప్తముగాఁ జేసి వైచెను!

౬౬

ఒక పట్టుకోక తొడిగి, మెడకొకశాలువఁ జుట్టుకొని, రైలుసంచి చేతఁబట్టుకొని కైలాసుఁడు వచ్చి హరిమోహినికిఁ బ్రణామముచేసెను. ఆతనివయసు ముప్పది యేండ్లు దగ్గఱగా నుండెను. క్షౌరకర్మాభావముచేఁ గుశాంకురములవలె నొత్తుగఁ బెరిగియున్న వెండ్రుకలతో నాతనిమొగము దుబ్బులబీడుం బోలి యుండెను. చాల కాలమున కత్తయింటియాత్మీయునిం గాంచి హరిమోహిని యాతని నాదరముతో నొకచాపపైఁ గూర్చుండఁజేసి "కాలుచేతులు కడిగికొనుము!" అనియెను. కైలాసుఁ డక్కఱలేదని చెప్పి "మీశరీరమునం దారోగ్యముగా నున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని శరీరమును గూర్చి విసుగును సూచించుచు "ఆరోగ్య మెట్లుండును?" అని అనేకవ్యాధులనామము లేకరువుపెట్టి "నేనీపాటికి మరణించినచో బాగుగ నుండును. కాని నాకుఁ జావురాకున్నది!" అనియెను.

కైలాసుఁ డామాటకు నొచ్చుకొనుచు "వదినే! అన్నగారు లేకపోయినను మీరుండుటంబట్టియే నేనీకలకత్తాకు వచ్చి యిచ్చట నాశ్రయముం గాంచితిని. లేకున్నచో నెట్లు వత్తును?" అనియెను. తరువాత గ్రామస్థులంగూర్చి అనేకపరామర్శలు జరిగెను. కైలాసుఁడు సంభ్రమముతో నలువంకలఁ దిలకించి "ఈయిల్లామెదేనా?" అని ప్రశ్నించెను.

హరి—ఔను.

కైలా—చాలమంచియిల్లే.

హరిమోహిని యాతనియుత్సాహమును వృద్ధిఁజేయుచు "కాకేమి? చాలఁగట్టియిల్లు!" అనియెను.

కైలాసుఁ డాయింటిపనితనము నంతను బాగుగఁ బరిశీలించెను. తలుపులు ద్వారములు గోడలు మొదలగువానిదిట్టతనమును, నున్నతనమును జూచి యానందించెను; మేడమీఁదను గ్రిందను నెన్నిన్నిగదు లున్నవో యడిగి తెలిసికొనియెను. ఆయిల్లు గట్టుట కెంతసొమ్మగునో గ్రహించుట కాతనికి శక్తిచాలదు. ఆతఁడు బాగుగ నాలోచించుకొని పదిబండ్రెండువేలగు నని నిశ్చయించుకొని కొంచెము తక్కువగనే చెప్పవలయునని యెంచి “వదినే! ఈయిల్లుకట్టుటకు కేడెనిమిదివేలగునునుకొందును!” అనియెను. హరిమోహిని కైలాసుని పల్లెటూరితనమును వింతపడుచున్నట్లు ప్రకటించి “ఇరువదివేలరూపాయలకుఁ దక్కువకాదు!” అనియెను.

కైలాసుడు జాగ్రత్తగా నాయిల్లంతయును బరీక్షించి యంగీకారసూచకముగాఁ దల యూచుచు నీసుందరభవన మేకేశ్వరప్రభు నిర్మితమై యుండఁగలయును గాని యితరు లిట్లు నిర్మింపఁజాల రని యపరిమితానందభరితుఁ డయ్యెను. తరువాత నాతఁడు “వదినే! అంతయు బాగుగనే యున్నది! కాని కన్యక యేదీ?” అని ప్రశ్నించెను.

హరిమోహిని తొట్రుపాటుతో “మేనత్తగారి యింటికి వెళ్ళినది. రెండు మూడు దినములలో వచ్చును!” అనిచెప్పెను.

కైలా—అట్లయినచో నేనాఁగు టెందులకు? నాకుఁ గొట్టపని యున్నది. రేపు మరల వచ్చెదను.

హరి—వ్యవహారముమాట యటుంచుము. ఇచ్చటిపని తీరువఱకును నీవు పోవలదు.

కైలాసుఁడు బాగుగ నాలోచించి “నేను పోకున్నచో వ్యాజ్యము డిక్రీ యగును. అయిన నేమి? ఆలాభ మిక్కడలేదా?” అని నిశ్చయించుకొని యిల్లంతయుఁ బరీక్షించుచు హరిమోహినిపూజామందిరమున నీరు నిలచి యుండుటం గాంచి “వదినే! ఈయిల్లు బాగుగలేదు. ఇచ్చట నీరు నిలచుచున్నది. ఇట్లు చేసినచోఁ జెమ్మచే గోడలకు భంగము కలుగదా?” అనియెను.

హరి—ఏమి చేయుదును బాబూ!

కైలా—ఏమైనను సరియే. ఈయింటిలో నింతగా నీటిని వాడఁగూడదు!

హరిమోహిని యూరకుండెను. తరువాతఁ గైలాసుఁడు కన్యారూపమును గూర్చి ప్రస్తావించుటయు, హరిమోహిని యాతనిప్రథమభార్యకంటెను జాల నందమైనదని చెప్పెను! ఆకన్యసౌందర్యమును దనపెద్దభార్యసౌందర్యముతోఁ బోల్చి చెప్పుట కైలాసున కుత్సాహముగ లేకపోయెను. అప్పు డాతఁ డొకయదృష్టపూర్వం బగు మూర్తిని మనసులో భావించుకొని దిగ్భ్రాంతుఁడై పోల్చుకొనుచుండెను.

ఒకపక్షము స్థిరపడిన దని హరిమోహిని నిశ్చయించుకొనియెను. ఇఁకఁ గన్యాపక్షమున నించుక సామాజికలోప మున్నను నదియొక యసాధ్యవిషయము కాదని కూడ నామె సమాధానపడియెను.

గోరా ప్రాతఃకాలమునందే యిల్లువిడిచి పోవుచుండె నను సంగతి తెలిసికొని వినయుఁ డింకను జీకఁటియుండఁగనే సోమవారమునాఁడుదయమునవచ్చి మేడమీఁది గదిలోనికిఁ బోయి చూచెను. గోరా యగపడలేదు. సేవకు నడుగఁగా గోరా పూజాగృహమునందున్నట్లు చెప్పెను. వినయుఁ డాశ్చర్యముతోఁ బూజామందిరమునకుఁ బోయిచూచెను. గోరామడిబట్టలు కట్టుకొని పూజచేసికొనుచుండెను. అతఁడుఁ జ్యోత్స్నచప్పుడువిని వెనుకకుఁ దిరిగి వినయునిం గాంచి తత్తరముతో "లోనికి రావలదు!" అనియెను. వినయుఁడు "భయములేదు.! నేను లోనికి రాను. నీతో మాటాడవలసి వచ్చితిని" అనిచెప్పెను. గోరాబయటికివచ్చి మూడవ యంతస్తు గదిలోనికి వినయుని దీసికొని పోయెను.

విన—సోదరా! గోరా! నేఁడు సోమవారము.

గోరా—ఔను సోమవారమే. పంచాంగము పొరఁబడినను నీవుమాత్రి మీ విషయమును మఱచిపోవు! ఎట్లయినను నిది మంగళవారముమాత్రముకాదు. ఈమాట యథార్థము.

విన—నీవు రావని యెఱుఁగుదును గాని, నీతో నొకసారి చెప్పకుండ నేని కార్యమునఁ బ్రవేశింపఁజాలకున్నాను. అందుచేత నే తెల్లవారకుండ నీయొద్దకుఁ వచ్చితిని! గోరా యేమియు మాటాడలేదు. వినయుఁడును మాటాడలేదు. అప్పుడు గోరా తనహృదయవేదనను సంపూర్ణముగ గోపనముచేసికొని నవ్వుచు "నేనురాకున్న నేమి? నీవే జయించితివి! నీవమ్మను దీసికొనిపోయితివి. ఎంతకష్టపడినను నేనామె నాఁపఁజాలకపోయితివి! తుట్టతుదకు మాయమ్మయూలమునసే నేను నీకోడిపోయితివి. వినయా! ఒక్కొక్కరేకలసిపోయినారు. నేనొక్కఁడనుమాత్రమే మిగిలియున్నాను! అనియెను. వినయుఁడు వినయముతో 'సోదరా! నీవు నాపైఁ దప్పుపెట్టవలదు. నా పెండ్లికి రావలదని నే నమ్మ కన్నియోసారులు జెప్పితిని. అమ్మ నాతో "వినయా నీపెండ్లికిరానివారు నీవు పిలిచినరారు; వచ్చువారు నీవువలదన్నను మానరు. కావున నీవెవ్వరిని బిలువనువలదు; నిషేధింపనువలదు! మాటాడక యూరకుండుము' అని చెప్పినది. గోరా! నీవు నాకు లొంగితివా? అమ్మకు లొంగితివి! సహస్రపర్యాయములు లొంగితివి. అట్టితల్లి యింక నెవ్వరి కున్నది?' అనియెను.

గోరా యెంత వలదనినను వినక యాతనికోధమును లక్ష్యముచేయక యానందమయి వినయునిపెండ్లికిఁ బోయె నని గోరా విచారించుటలేదు. విశేషించి యానం

దించుచునే యుండెను. వినయునకుఁ దల్లిగారియపరిమేయప్రేమలేశము లభించెనని యు, నాతనికిఁ దనతో నెంతటివిచ్ఛేదము కలిగినను, మాతృప్రేమసుధారసమునుండి యాతఁడు వంచితుఁడుకాలేదని యూహించుటచే గోరాహృదయమున కొకవిధమగు సంతుష్టియు, శాంతియు నుదయించెను. అన్నివిషయములయందును గోరా వినయునకు దూరమైపోవుచున్నను నత్యుత్తమమగు మాతృస్నేహబంధము నిగూఢరూపముతోఁ జిరబంధమై చిరకాలమువఱకు నయ్యిరువుర నతిసమీపవర్తులఁగనే చేసివైచుచుండును.

విన—సోదరా! నేనిఁకఁ బోయెదను. ఇష్టముఁగ లేకున్నచో నీవు రావలదు. కాని మనసులో మాత్రము మఱియొకలా గెంచుకొనవలదు. ఈసమ్మేళనము నాజీవితము నెంతటిసార్థకముగాఁ జేసెనో నీవించుక భావింపఁగలిగినచో నీవెంతమాత్రము నావివాహమునకు విముఖుఁడవు కాఁజాలవని సాహసించి చెప్పఁగలను.

అని చెప్పి వినయుఁడు లేచుటయు, గోరా "కూర్చుండుము. నీ పెండ్లి రాత్రి కదా. ఇప్పటినుండియుఁ దొందర యేల?" అనియెను. వినయుఁడు తలఁచుకొనియైననుండని గోరాయాదరమునకు విగళితహృదయుఁడై కూర్చుండెను. క్రమముగా వారిప్పటివలె మాటాడుకొనఁదొడంగిరి. ఈదినములలో వినయునిహృదయవీణ పంచమస్వరము నెంత హెచ్చుగా మ్రోయించుచుండెనో యంత హెచ్చుగనే గోరా దానినడ్డగించుచుండెను. వినయుఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. వినయునిముఖమునుండి యకించిత్కరములును, పరిహాసపాత్రములునగు చిన్నచిన్న విషయములుగూడ మధురగానములంబోలి మధురరసోచ్ఛ్వసితములై వెలువడుచుండెను. ఇప్పు డాతనిహృదయమధ్యమునం దోచుచున్న యాశ్చర్యలీలను రసవంతముగఁ జేసి వినయుఁడు నిపుణవర్ణనములతోఁ సూక్ష్మముగను, గభీరముగను, హృదయంగమముగను వర్ణింప నారంభించెను. ఇంతటి యపూర్వవిజ్ఞానము! ఇంతటి యనిర్వచనీయపదార్థమును హృదయపూర్ణముగఁ జేసికొనుట యెల్లరకును సాధ్య మగునా? లోకమునందలి సాధారణస్త్రీపురుషసమ్మేళనమునం దిట్టిమధుర సంగీతము వినఁబడదనియు, నన్నితరులతోఁ బోల్పవల దనియు వినయుఁడు చెప్పెను. ఇట్టిసంఘటన మెన్నఁడు నెచ్చటను ఘటిల్లియుండ దనియే యాతనియుద్దేశము. ఎల్లయెడల నిట్టిసంఘటనమే కలిగినచో వసంతపవనాంతరమున నవపల్లవపులకితమగువనముంబోలి జగమంతయు నవజీవనకళావిలసితము కాదా? మానవులయం దున్నసమస్తసౌందర్యమును, సమస్తశక్తులును సహజముగనే వివిధవర్ణములతో వివిధాకృతులతో విజృంభింపవా? ఈస్వర్ణకిరణస్పర్శము నెవ్వ రుపేక్షింపఁగలరు? దీనిమూలమున సామాన్యు లసామాన్యు లగుదురు! అట్టియసామాన్యత్వమును జీవితమునం దొకసారియైన రుచిచూచినవారే ధన్యులు!

వినయ—గోరా! నిజము చెప్పుచున్నాను. మానవస్వభావమును నిమిషములో మేల్కొల్పునది ప్రేమయొక్కటియే. ఏకారణముచేతనో యది మనలో దుర్బలమై యున్నది. అందుచేతనే మనకుఁబరస్పరగ్రహణశక్తి లేకుండఁబోవుచున్నది. మనలో నేమున్నదో మనకుఁ దెలియుట లేదు. మనలోనిరహస్యమును మనము ప్రకటింపఁజాలకున్నాము. మనసంచితమును మనము వ్యయింపఁజాలకున్నాము. అందుచేతనే నలుదెసలను మన కీనిరానందము! అందుచేతనే మనలోనిమహత్త్వము కేవలము నీవంటివా రొకరిద్దఱికే తప్ప సాధారణుల కందఱకును దెలియకుండఁ బోవుచున్నది—

ఇంతలో మహిముఁడు పడకనుండి లేచినశబ్దము వినవచ్చుటయు వినయుని కుత్సాహభంగ మయ్యెను. అతఁడు గోరాయొద్ద సెలవు గైకొని పోయెను. గోరా డాబామీఁద నిలువఁబడి పూర్వసంధ్యాకాశమువంకఁ జూచి యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. అతఁడు చాలసేపటివఱకు నచ్చటనే పచారు చేయుచుండెను. గోరా యెంత ప్రయత్నించినను దనమనోరథమును సఫలముగఁ జేసికొనఁజాలకుండెను. గోరా యొక్కఁడే కాక యాతని సమస్తజీవితక్రియలును నాకసమువంకఁ జేతులెత్తి నముజ్జ్వలమును, సుందరము నగునొక తేజమును వాంఛించుచుండెను. సమస్తోపకరణములును సంసిద్ధములై యుండెను. సమస్తసంపత్తియు సమకూర్పఁబడి యుండెను కాని కేవలము నానాసాంత్వనోద్భాసితమును, స్నిగ్ధసుందరారుణరాగరంజితంబును నగు నా తేజ మెచ్చట నున్నది? ఉన్నదానిని వరిల్లఁజేయుటకై ప్రయత్నించుటవలన నుపయోగము లేదు. కాని దానిని సముజ్జ్వలముగను, సౌందర్యమయముగను బ్రకాశింపఁజేయవలయుననియే యాతనివాంఛ! ఒకసుమహాత్తమున స్త్రీపురుషుల ప్రేమ నాశ్రయించి యనిర్వచనీయంబగునున్నతిం గాంచు రని వినయుఁడు చెప్పినప్పుడు గోరా మునుపటివలె నామాటను ద్రోసివైవఁజాలకపోయెను. ఆసమ్మేళన మసామాన్యమైనదనియుఁ, బూర్ణమైన దనియు నట్టిసంపర్క మమూల్యమైనదనియు, నది భావములకు రూపమును రూపములకుఁ బ్రాణమును బ్రసాదించుననియు, దానిమూలముగఁ బ్రాణమధ్యమునఁ గదలికయు, మనోమధ్యమున మననమును ద్విగుణీకృతము లగుటయే గాక యవి నూతనరససంసిక్తములుకూడ నగుననియు గోరా మనఃపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

ఆసామాజిక విచ్ఛేదదినమున వినయునిహృదయము గోరాహృదయముపై నఖండమగు నేకతానమున నొకసంగీతమును మ్రోగించి పోయెను. వినయుఁడు పోయినను వేళమించిపోయినను నాసంగీతముమాత్రము మ్రోగుచునే యుండెను. సముద్రాభిముఖముగునదీద్వయమిళితమునంబోలి వినయుని ప్రేమప్రవాహ మిప్పుడు గోరా ప్రేమప్రవాహమునఁ బ్రవేశించి తరంగములచేఁ దరంగములను ఘోషితములుగాఁ

జేసివైచుచుండెను. గోరా యిన్నాళ్ళవఱకును బంధించి క్లేశింపఁజేసి, యడఁద కుండఁ జేయఁగలయు నని ప్రయత్నించిన యాప్రవాహినియే యిప్పుడు కూలములనొరసి సుస్పష్టాకృతితోఁ బ్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. దాని నిప్పుడు నిందించు టకుఁగాని నిషేధించుటకుఁగాని యాతనికి శక్తి లేకుండెను—దినమంతయు నీవిధము గాఁ గడచెను. తుదకపరాహ్ణము సాయాహ్నమున విలీన మగుచున్నపుడు గోరా యిల్లు విడిచి పోవుచు "ఏది నాదియో దానిని నేను గైకొనవలయును. కాకున్నచో బ్రపంచ మున నే నసంపూర్ణుఁడను వ్యర్థుఁడను నైపోవుదును!" అని భావించుకొనియెను. ఈప్ర పంచమధ్యమున సుచరిత యాతనిపిలుపునకే వేచి యున్నదనువిషయమున గోరా కెట్టి సంశయమును లేదు. నేఁటిసాయంకాలమే యీకోరిక నాతఁడు సఫలముఁ జేయ వలయును.

ఆతఁడు జనాకీర్ణమగువీథినిఁ బడి యాతని నెవ్వరు ననుసరింపఁజాలనంతటి వేఁగముతోఁ బోవుచుండెను. ఆతనిహృదయ మాతనిశరీరము నతిక్రమించి యేకాగ్రమై యెక్కడికో పోయియుండెను. ఆతఁడు సుచరితయింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి ద్వారము మూయఁబడి యుండెను. కొంతసే పాలోచించి పిమ్మట నాతఁడు తలుపు గొట్టి పిలిచెను. సేవకుఁడు తలుపు తీసి గోరాను జూచి "అక్కయ్యగా రింటిలో లేరు." అని యడుగకుండఁగనే చెప్పివైచెను.

గోరా—ఎక్కడికిఁ బోయెను ?

సేవ—ఆమె కొన్నాళ్ళనుండి లలితాసోదరవివాహప్రయత్నములలో నున్నది.

ఆమె వినయునిపెండ్లికిఁ బోయియుండు నని గోరా నిమిషములో గ్రహించెను. ఇంతలో లోపలనుండి కైలాసుఁడు వచ్చి "అయ్యా! ఏమి కావలయును ?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా యాతని యాపాదమస్తకమును జూచి "ఏమియు నక్కఱ లేదు!" అనియెను. కైలాసుఁ డొంటిగ నుండుటచే నేమియుం దోఁచక యింకొంత సేపు కూర్చుండుఁడని బలవంతముచేసెను. గోరా నాకుఁ బని యున్నదని చెప్పి యతివేగముగ వెడలిపోయెను. తన జీవితమునందలి సంఘటనములు చాలవఱకుఁ గేవలము దనయిచ్ఛచేతనే సాధింపఁబడునవిమాత్రము కావనియు, నందేదో భగవదుద్దేశముండుననియు స్వదేశవిధాతయగు నీశ్వరుని యేయుద్దేశమునో నిర్వహించుటకై తాను జన్మించితిననియు గోరాకు దృఢవిశ్వాసము కలదు.

అందుచే గోరా తనజీవితసంఘటనములను బాగుగఁ బరిశీలించుకొనుచుండెను. తానత్యంతోత్సాహముతో వచ్చినప్పుడు సుచరిత యింటితలుపు మూసి యుండుటయు, నామె లేదని తెలియుటయు నాతనికి భావపూర్ణసంఘటనములుగనే తోఁచెను. ఈజీవితమున సుచరిత తలుపెప్పుడే మూయఁబడి యుండుననియు, నామె నీకు లభింప

దనియుఁ దనజీవితవిధాయకుఁ డీవిధముగాఁ సూచించె నని గోరా యనుకొనియెను. గోరావంటివానికి వాంఛామగ్నుఁడై యుండుట కవకాశము లేదు. ఆతనికి స్వకీయము లగు సుఖదుఃఖములు లేవు. ఆతఁడు భారతవర్ష బ్రాహ్మణుఁడు. భారతదేవతారాధనమే యాతనికర్తవ్యము; భారతతపస్సే యాతనితపస్సు; ఆసక్తియు, ననురక్తియు నాతనికి లేవు. ఆతఁడు తనలో "జగద్విధాత నాయెదుట నాశక్తిస్వరూపమును బ్రదర్శించెను. అది శుభ్రశాంతస్వరూపము కాదు. మద్యముంబోలి రక్తతీవ్రస్వరూపమైనది. అది బుద్ధికిఁ జాంచల్యము గూర్చుటయే కాక రూపమునే మార్చివేయును. నేను సన్న్యాసిని నాసాధనమధ్యమున దానికిఁ దావులేదు" అని భావించుకొనియెను.

౭౧

చాలకాలమున కీదినములలోనే సుచరిత కానందమయిచెంత నెన్నఁడు ననుభవింపనంతటి విశ్రాంతి లభించెను. అపరిచిత యని గాని, పరాయిదాననని గాని సుచరితకెవ్వరు నెంతమాత్రమును దోఁచకుండునంతటి వాత్సల్యముతో నానందమయి యామె నాదరించెను. ఆనందమయి సుచరితమనసంతయు నెట్లు గ్రహించెనో యట్టే యెట్టి మాటయుఁ జెప్పకుండఁగనే యామె కూరటం గల్పించెను. 'అమ్మా!' అనుశబ్దమును సుచరిత యిదివఱకెన్నఁడు నింతహృదయపూర్వకముగా నుచ్చరింపలేదు. ప్రయోజనము లేకున్నను నానందమయి నమ్మాయనిఁ బిలుచుటకై సుచరిత యనేకావకాశములను గల్పించుకొనుచుండెను. లలితవివాహము సంపన్నమయ్యెను. సుచరిత యాయాసముతో శయనించి 'అమ్మను విడిచి నేనెట్లు పోఁగలను!' అని భావించుకొనుచు, దన్నుఁదానే "అమ్మా! అమ్మా" అని పిలుచుకొనుచుండెను. అప్పుడామె హృదయము వికసించి కన్నులనుండి యశ్రుధారలు వెలువడుచుండెను. అప్పుడాకస్మికముగా నానందమయి వచ్చి దోమతెరను సడల్చి పరుపుపైఁ గూర్చుండి సుచరిత నెమ్మేను నిమురుచు "అమ్మా! నన్నెందులకు బిలుచుచున్నావు?" అనియెను.

అప్పుడు సుచరితకుఁ దెలివి వచ్చుటచేఁ దా నమ్మాయని పిలుచుచున్నట్లు బోధపడియెను. అప్పుడు సుచరిత ప్రత్యుత్తర మీయజాలక యానందమయియొడిలో బొరగిలఁబడి యేడువఁదొడంగెను. ఆనందమయియును మఱి యేమియు మాటాడక యారాత్రి యామె చెంతనే శయనించెను.

వినయుని పెండ్లియైపోయినను నానందమయి యింటికిఁ బోక "వీరింకను గృహకృత్యములను జక్కఁజేసికొనఁజాలరు. కొన్నాళ్ళుండి వీరికిఁ దగినయేర్పాటు చేయకుండ నే నెట్లుపోఁగలను?" అనియెను. అప్పుడు సుచరిత "అమ్మా! ఈకొన్నాళ్ళను నేనుగూడ నీతో నుండెదను" అనియెను. లలితయు నుత్సాహముతో 'ఔనమ్మా! అక్కకూడ మాతోఁ గొన్నాళ్ళుండవలయును' అనియెను. అంతలో సతీశుఁడు గం

తులు వైచుచు వచ్చి 'అక్కా! నేనుకూడ నీతోనుండెదను.' అనుటయు సుచరిత 'నీచదువో బాబూ?' అని ప్రశ్నించెను. నేను వినయబాబునొద్దఁ జదువుకొందు నని సతీశుఁడు చెప్పెను. సుచరిత నవ్వుచు 'వినయబాబు నీకుఁ జదువు చెప్పలేఁడు!' అనియెను. ప్రక్కగదిలోనే యున్న వినయుఁడు తత్క్షణమే "చెప్పగలను. ఎన్నిరాత్రులు నిద్రలేకుండఁ జదివినచదువంతయు నొక్కనాఁటికే మఱచిపోవు ననుకొంటివా?" అనియెను.

ఆనం — మీదొడ్డమ్మ కిష్ట ముండునా?

సుచ — నే నామె కుత్తరము వ్రాసెదను.

ఆనందమయి "నీవువలదు! నేను వ్రాసెదను." అనియెను. అట్లు సుచరిత వ్రాసినచో హరిమోహిని కామెపైఁ గోపము కలుగుననియు దనపైఁ గోపము కలిగినను నష్టములేదనియు నానందమయి యూహించుకొని 'లలిత కింటిపనులు నేర్చుటకై కొన్నాళ్ళు నేనిటనుండెదను. సుచరితనుగూడ నుంచుకొనుటకు నీవనుమతించినచో లలితకు విశేషోత్సాహముగా నుండును." అని హరిమోహిని కుత్తరము వ్రాసెను.

ఆయుత్తరమువలన హరిమోహినికిఁ గోపమే కాక యొకవిధమగు సంశయముకూడఁ గలిగెను. ఈవిషయమునఁ దల్లిబిడ్డలు బాగుగ నాలోచించుకొని యెట్లయిన సుచరితను దమవలలోఁ జిక్కించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరని యామె యనుమానించెను. హరిమోహిని కెట్లయిన నతిశీఘ్రముగ సుచరితను విఖ్యాతరాయకుటుంబమునఁ జేర్పవలయునని యుండెను. కైలాసుఁడుకూడఁ గొన్నాళ్ళనుండి వేచియున్నాఁడు — ఈ యుత్తరము చేరినమఱునాఁటియుదయముననే హరిమోహిని పల్లకియెక్కి వినయునియింటికి వచ్చెను. అప్పుడు క్రిందిగదిలో లలితాసుచరితలు, నానందమయియును వంటప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. పైగదిలో సతీశుఁ డింగ్లీషుపాఠముల వల్లించుకొనుచుండెను. ఇంటిలో నంతగట్టిగాఁ జదువనక్కఱలేదు. కాని తాను చదువుచున్నట్లందఱకును దెలియుటకై యాతఁడు బిగ్గఱగాఁ జదువుచుండెను.

ఆనందమయి హరిమోహిని నత్యాదరముతో నభ్యర్థించెను. హరిమోహిని యాగౌరవమును బాటింపక "నేను రాధారాణిని దీసికొనిపోవుటకై వచ్చితిని" అనియెను. "అట్లే తీసికొనిపోవచ్చును కొంచెము నేపాఁగుము!" అని యానందమయి చెప్పుటయు హరిమోహిని "నాకుఁ బూజవేళ దాఁటిపోవును. ఇక్కడఁ గూర్చుండుటకు నాకవకాశము లేదు." అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడక సొరకాయను దఱుగుచుండెను. హరిమోహిని యామెం గాంచి "వినఁబడినదా? వేళ మించిపోవుచున్నది." అనియెను. లలితయు, నానందమయియును మాటాడక కూర్చుండిరి. సుచరిత చటాలున లేచి "దొడ్డమ్మా! రమ్ము" అనియెను. హరిమోహిని పల్లకివైపునకుఁ బోవుచుం

డఁగా సుచరిత యామె చేయి పట్టుకొని గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి "దొడ్డమ్మా! నా కొఱకు వచ్చిన నిన్నిందఱియెదుట నూరక త్రిప్పిపంపింతునా? నేను నీతోనే వచ్చెదను. కాని రెండుజాములైనతరువాత మరల నేనిక్కడకు రావలయును!" అని చెప్పెను.

హరిమోహిని కటుస్వరముతో "అదేమి మాట! ఎప్పుడు నిక్కడనే యుండుమని చెప్పరాదా?" అనియెను. సుచరిత మెల్లగా "అట్టిభాగ్యము లేకుండుటచేతనే యవకాశమున్నంతవఱకు నామె చెంత నుండఁదలంచి యామెను విడువఁజాలకున్నాను!" అనియెను. ఆమాటకు హరిమోహినియొడలు మండిపోయెను కాని యప్పు డేమనుటయు నామె కుచితముగాఁదోఁచలేదు. సుచరిత యానందమయి చెంతకువచ్చి నవ్వుచు "అమ్మా! నేనొకసారి యింటికిఁ బోయి వచ్చెదను" అనియెను. ఆనందమయి యేమియుఁ బ్రశ్నింపక "వెళ్ళుము తల్లీ!" అనియెను.

నేను రెండుజాములకు మరల వచ్చెద నని సుచరిత లలితచెవిలోఁ జెప్పి పల్లకియొద్దకుఁ బోయి నిలువఁబడి "సతీశా!" అని పిలిచెను. సతీశుఁడుకూడ నున్నచోఁ దనయనుల కాతంకముగా నుండు నని యెంచి హరిమోహిని యాతని నిచ్చటనే యుంచుమనియెను. ఇరువురును బల్లకి నెక్కి పోవుచున్న సమయమున హరిమోహిని తనభావిప్రబంధమునకు భూమికగా "అమ్మా! లలితకుఁ బెండ్లియైనది. పరేశున కొక యాఁడుబిడ్డవిచారము వదలి పోయినది. ఇంటిలో నీడువచ్చినకన్య యుండుట గృహస్థున కెంత కష్ట మనుకొన్నావు! ఏమని చెప్పుదును. నాకితరచింతయే లేదు! భగవన్నామము చేసికొనుచుండఁగా నాకీవిచారమే తోఁచుచుండును. నాకు మునుపటివలె దేవపూజ జరుగుటయే లేదు గోపీవల్లభుఁడు నాకు మరలనూతనబంధమును గల్పించినాఁడు." అని యేమేమో చెప్పదొడంగెను.

హరిమోహిని కిది కేవలము సాంసారికోత్కంఠయే కాదు. ఇది యామెముక్తిపదమునకుఁగూడ నంతరాయమై యుండెను, ఆమెఁగల యింతటిదుస్సహవిచారమును వినియును, సుచరిత యూరకుండెను. హరిమోహినికి సుచరితయుద్దేశము బోధపడుట లేదు. మౌనమే సమ్మతిసూచక మనియును, సుచరితప్పు డించుక మెత్తఁబడియె ననియు హరిమోహిని తనకనుకూలముగా భావించుకొనియెను.

పల్లకి యింటియొద్దకు వచ్చెను. ఇరువురును దిగి లోపలఁ బ్రవేశించుచుండఁగాఁ బ్రక్కగదిలో నెవ్వడో యొకయపరిచితపురుషుఁడు తల యంటుకొనుచున్నట్లు కనుంగొని సుచరిత నిస్సంశయముగా నాతనివంక దృష్టిప్రసారము గావించి మేడమీఁదికిఁ బోయెను. అక్కడ హరిమోహిని తనమఱదివచ్చినసంగతి సుచరితకుఁ దెలియఁజేసెను. హరిమోహిని పూర్వభూమికఁబట్టి సుచరిత యీసంఘటనమున కర్థమును గ్రహించుకొనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని "అమ్మా! మనయింట నతిథి యుండఁగా

"నీవు మధ్యాహ్న మిల్లు విడిచి పోవుట మర్యాదగా నుండునా ?" అనియెను. సుచరిత దృఢస్వరముతో "కాదు దొడ్డమ్మా! నేను పోయి తీరవలయును." అనియెను. హారిమోహిని మెల్లగా "అట్లే పోదువుగాని— నేఁటికిని యుండి రేపు పోవచ్చును." అనియెను. సుచరిత యంగీకరింపక "నేనిచ్చట స్నానము చేసి తండ్రిగారియింట భుజించి యటనుండి లలితయింటికిఁ బోయెదను." అని చెప్పెను. అప్పుడు హారిమోహిని స్పష్టముగా "అతఁడు నిన్నుఁ జూచుటకే వచ్చినాఁడు!" అనియెను.

సుచ—నన్నుఁ జూచుటకుఁ బ్రయోజన మేమున్నది ?

హారి—ఈదినములలో నిది యొకపద్ధతి ఇది పూర్వము లేదు. నా పెండ్లికి బూర్వము మీ పెదనాయన నన్ను జూడనేలేదు! ఇప్పుడిది యందఱకును సాధారణ మైపోయినది. అయినను నిందంత యుత్పాత మేమున్నది? అయిదునిమిషములు! ఒకసారి చూచి చక్కఁబోవును.

సుచ—వలదు.

వలదనునీ తీవ్రస్పష్టవచనము హారిమోహినిని వెనుకకు గెంటివైచెను. అప్పుడు హారిమోహిని "అమ్మా! ఇది యంత యావశ్యకమే కాదు. అయినను కైలాసుఁడు కాలపువాఁడును, జదివినవాఁడును, మీవలెనే పూర్వపద్ధతులను విశ్వసింపనివాఁడును గావునఁ గన్యను స్వయముగాఁ జూడఁదలంచెను. నీవైనను నెవ్వరికంటను బడకుండ నింట నుండుదానవు కావు గనుక నన్నుఁ జూపింతు నని నే నాతనితోఁ జెప్పియుంటిని. ఇందు నీవు సిగ్గుపడవలసినపని యేమున్నది?" అని చెప్పి కైలాసునిగుణగణంబులను దృష్టాంతపూర్వకముగా నామెకుఁ దెలుప నారంభించెను. ఆతనికి హిందూసమాజమునం గలవంశగౌరవమునుగూడ విశేషించి చెప్పెను—అట్టి యాతనిగౌరవమును భంగించుటకు సుచరిత యెంతమాత్రము నంగీకరింప దయ్యెను. ఆమె స్వలాభమునుగాని, స్వగౌరవమునుగాని చూచుకొనక హిందూసమాజమునఁ దనకుఁ దావు దొరకకున్నను విచారము లేనిదానివలె నుండెను. హారిమోహిని శ్రమపడి కైలాసుని సమ్మతింపఁజేయుట సుచరిత తనకెట్టి యుపకారముగను భావించుట లేదనుసంగతి మూఢురాలగు హారిమోహిని గ్రహించుకొనలేకపోయెను. సుచరిత యిది యంతయుఁ దనకవమానముగనే భావించుకొనియెను ఆధునికవిపరీతవ్యాపారములందు హారిమోహిని హతబుద్ధియై యుండెను. అప్పు డామె గోరానుద్దేశించి నిందింపఁదొడంగెను— గోరా తానెంత హిందువు నని చెప్పుకొనుచున్నను సమాజమునం దాతని కెట్టిగౌరవ మున్నది? ఆతఁడు లోభించి యేబ్రాహ్మకవ్యక్తి నైనను బెండ్లియాడి మరలఁ దనసమాజములో నే యుండునంతటిసామర్థ్య మాతనికున్నదా?" ఇట్లే—

సుచ—దొడ్డమ్మా! నీకీమాట లన్నియు నేల ? వీని కేమైన మూల మున్నదా?

హరి — నేను మాటలచే మఱపించునంతటి పసిదానను గాను. నాకును గన్నులున్నవి; చెవు లున్నవి. అన్నియును జూచుచు వినుచు నూరక కూర్చుండి యున్నాను. గోరా నిన్నెట్లయినఁ బెండ్లియాడవలయు నను దురుద్దేశముతో నున్నాఁడు. ఈవిషయమున వాఁడు తల్లితోఁ గూడ నాలోచించి యుండును. నీవు మా రాయవంశముతో సంబంధముం గూర్పవలయు నని నేను శ్రమపడుచున్నాను.

సుచ — నీ వేవంశముం గూర్చి చెప్పితివో వారియందు నాకు గౌరవ మున్నది. అది యసామాన్యసంబంధ మని నీవే చెప్పితివి. కావున వారితోడి సంబంధమునకు నాకెట్టియవకాశమును లేదు. నేనిప్పు డిటనుండి పోయెదను. నీమనసు శాంతించినప్పుడు మరల వచ్చి నీతోఁ గలసి యుండెదను.

హరి — గోరాను నీవు పెండ్లియాడఁదలంపకున్నచో నీ కైలాసునితోడి సంబంధమును గూడ నేల త్యజించెదవు? నీ వెప్పుడును గన్యగనే యుండవుగదా!

సుచ — ఉండకేమి? నేను పెండ్లిచేసికొనను.

హరి — వృద్ధవయఃపర్యంతము నిట్లే యుందువా?

సుచ — ఆ. మృత్యుపర్యంతమును —

౭౨

ఈదెబ్బతో గోరామనసునకుఁ బరివర్తనము కలిగెను. సుచరిత తనమనసు నాకర్షించుటకుఁ గారణము నాతఁ డప్పుడు తెలిసికొనియెను! — ఆతఁ డామెతో సహవాసము చేసెను; తనకుఁ దెలియకుండఁ దన్నామెతోఁ గలిపికొనియెను; నియమసీమను దంభభావముతోఁ నుల్లంఘించెను — ప్రతిమానవుఁడును బ్రత్యేకముగ నియమపాలనము చేసికొనకున్నచోఁ దెలిసియో, తెలియకో, స్వయముగ ననిష్టముల పాలగుటయే కాక పరహితముం గూర్పఁజాలుపరిశుద్ధశక్తినిగూడ గోల్పోవును. సంసర్గముచే వివిధములగు హృదయవృత్తులు ప్రబలి జ్ఞాననిష్ఠాశక్తులను బలవంతముగ నావరించుకొనును.

గోరా కీసత్యజ్ఞానము కేవలబ్రాహ్మకన్యాసహవాసముచే మాత్రమే కలుగలేదు! ఆతఁడీనడుమం గావించినపల్లీసంచారమునంగూడ నొకసుడిగుండమునం బడి యాత్మవిస్మృతుఁ డగుట కారంభించెను. ఆతనికి మాటిమాటికిని దయ కలుగుచుండెడిది. అందుచేతనే "యిది లోపము; ఇది యన్యాయము; దీనిని నివరింపవలయును" అని తోఁచుచుండెను. కాని యిట్టిదయావృత్తియే మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించుశక్తికి వికారముం గల్పించుటలేదా? దయచూపవలయు నను నుద్దేశము వర్ధిల్లుచున్న కొలఁదియు మనకు సత్యమును గ్రహించుశక్తి సన్నమైపోవుచుండును. అందుచేతనే సకలహితభారమును వహించువారు నిర్లిప్తులై యుండవలయు నని పెద్దలు విధించి యున్నారు.

ప్రజలతో నిరంతరసమ్మేళనముండిననే కాని రాజునకుఁ బ్రజాపాలన మసంభవమను మాట కేవల మమూలకమైనది. రాజునకుఁ బ్రజాసంబంధమున నుపయోగించుజ్ఞానము నిరంతరప్రజాసంపర్కముచేఁ గలుషితమైపోవును. అందుచేతనే ప్రజలు రాజును దమకు దూరముగాఁ జేసికొని యుందురు. రాజుకూడఁ బ్రజలను సహచరుఁడైయున్నచో రాజప్రయోజనము లేకుండఁబోవును. బ్రాహ్మణుఁడుకూడ నట్లే దూరస్థుఁడైనచో నిర్లిప్తుఁ డగును. పరహితాచరణమే బ్రాహ్మణధర్మము. కావుననే యాతఁ డెవ్వరిసంపర్కమును లేకుండ నుండవలయును.

గోరా—యిట్లనుకొనియెను. నేను భారతవర్షమునం దట్టిబ్రాహ్మణుఁడను. పదిమందితోఁ గలసి ప్రబలవ్యవసాయపంకమునం బొరలుచుఁ బాపపుధనలోభముచేఁ బరమలుబ్ధులై శూద్రత్వపాశమును మెడకుఁ దగుల్చుకొని యుద్బంధనముచే నుక్కిరిబిక్కిరియై పోవుచుండువారిభారతవర్షమున సజీవపదార్థములుగాఁ బరిగణింపఁబడరు. వారు శూద్రులకంటెను నధమాధములు శూద్రుఁడు శూద్రత్వముచేతనే తన్నురక్షించుకొనుచున్నాఁడు. కాని బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణత్వాభావముచే జచ్చుచు నపవిత్రు లగుచున్నారు. అట్టియపవిత్రశౌచముచేతనే భారతవర్ష మిప్పుడు దీనభావముతో దినయాపనము చేయుచున్నది. నేనిప్పుడు నాలోనున్న బ్రాహ్మణసంజీవనమంత్రమును సాధించెదను. నేను నిరతిశయశుచిమంతుఁడనై యుండవలయును. నేనందఱితోడను సమానక్షేత్రమున లేను. బంధుత్వము నాకుఁ బ్రయోజనీయవస్తువు కాదు. నేను స్త్రీసాహాయ్యమున నపేక్షించుమానవశ్రేణిలోనివాఁడను గాను. సాధారణజనసంసర్గము నాకు వర్జనీయమైనది! భూదేవి వర్షముకొఱకు దూరాకాశమువంకఁ జూచుచున్నట్లే శ్రేయముకొఱకు బ్రాహ్మణునివంక నిరీక్షించుచున్నది. నేను సామాన్యులతోఁ గలసినచో వారిని రక్షించువా రెవ్వరు ?

గోరాయిదివఱకు దేవపూజయందు మనసు బెట్టలేదు. హృదయము సంక్షుభితమై యవశమై, కర్మము శూన్యమై జీవనము సగమై, బాధాకరమై తోఁచుచుండుటచే నిప్పుడాతఁడు పూజయందు మనసు నిల్పుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ప్రతిమయెదుట నుస్థిరుఁడై కూర్చుండి మూర్తియందుఁ జిత్తమున కేకాగ్రతం గూర్చుట కభ్యసించుచుండెను. కాని యేయుపాయముచేతను నాతఁడు తనభక్తిని నిశ్చలముగఁ జేసికొనలేకపోయెను. ఆతఁ డీశ్వరునిఁగూర్చి బుద్ధిచేఁ దర్కించుకొనియెను; ఒకమూర్తిగాఁ జేసికొన్నఁగాని గ్రహించుట యసాధ్యముగా నుండెను. కాని మూర్తియందు హృదయసంబంధమగుభక్తి నిలుచుట లేదు. ఆధ్యాత్మికప్రబోధమును బూజించుట కుపాయ మగపడుట లేదు. పూజలేకుండ నింటఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానుగాని, మఱియొకరితోఁ గాని తర్కించుచు భావప్రవాహమున మనోవాక్యములను దేలించివైచునప్పు

డే యాతనికొకవిధ మగు సానందమును, భక్తిరససంచారము నగుచుండెను. అయినను గోరా విడువక యది యొకనియమముగాఁ బ్రతిదినమును బూజ చేయుచుండెను. భావసూత్రముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుశక్తి చాలనప్పుడు నియమసూత్రమునే గ్రహింపవలయునని యాతనియుద్దేశము. గోరా పల్లెలయందలి దేవాలయములకుఁ బోయి, యివియే మాకు విశేషస్థానము లనియు, భగవంతునకును, భక్తునకును నడుమ బ్రాహ్మణుఁడు సేతువువలె నిలిచి యుభయసంయోగమును రక్షించు ననియుఁ జెప్పుచుండును. క్రమముగా నాతనికి భక్తి యనునది సామాన్యులకే గాని బ్రాహ్మణునకు దానితో నిమిత్తము లేదనికూడఁ దోఁచెను. భక్తునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానసేతు వున్నదనియు, నదియే వాని పరస్పరసంబంధమును, నుభయసీమలను రక్షించు ననియు, నీశ్వరునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానము వ్యవధానము లేకున్నచో సమస్తమును విశృతమైపోవు ననియు, నందుచేత నే భక్తివిహ్వలత్వము బ్రాహ్మణున కనావశ్యకమనియు, బ్రాహ్మణుఁడు జ్ఞానశిఖరమునం దుండి సామాన్యజనోపయోగమునకై భక్తిరసమును వినిర్మలముగఁ జేయుటకుఁ దపోనిరతుఁడై యుండవలయుననియు, బ్రాహ్మణునకు సంసారమున సుఖభోగములేనట్లే దేవార్చనమున భక్తిభోగమును లేదనియు, నిదియే బ్రాహ్మణగౌరవ మనియు, సంసారమున బ్రాహ్మణునకు నియమసంయమములును, ధర్మసాధనమున జ్ఞానమునుమాత్రమే యావశ్యకము లనియు నాతని యభిప్రాయము.

హృదయము గోరా నుల్లంఘించుటచే నాతఁడు దానికిఁ బ్రవాసశిక్ష విధించెను. కాని యాశాసనము నమలుజరుపుట కాతనికిఁ దగిన సేనాబల మెచ్చట నున్నది?

౨౩

ప్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఇది సామాన్యులకు ధర్మజ్ఞానముం గల్పించుటకుఁ గాని కేవలము గోరాశుద్ధికొఱకే కాదనియుఁ గోరా యెప్పుడును బరిశుద్ధుఁడే యనియు, నీసభ దూరమున గంగాతీరమున జరుగుటకంటె నగరమధ్యమున జరుగుటయే యుచితముగా నుండు ననియు నవినాశుఁడు తలంచెను. వేదమంత్రములతోడను, హోమములతోడను నీపని జరుపవలయును గావున దీనికిఁ దపోవనమే యుచితస్థాన మని గోరా చెప్పెను. స్వాధ్యాయముఖరితమును, హోమానలప్రదీప్తము నగుపవిత్రగంగాతీరమునఁ బ్రాచీనభారతవర్షజగద్గురు నాహ్వానించి స్నానము చేసి పవిత్రుఁడై యాతనియెదుట నవజీవనదీక్షం గైకొనవలయు నని గోరా వాంఛించుచుండెను.

అందుచే నవినాశుఁడు పత్రికల నాశ్రయింపఁదలపెట్టెను. ఆతఁ డీవిషయములను బత్రికలలో విపులముగఁ బ్రకటించుటయే కాక సంపాదకవ్యాసములలో

గోరా యప్రతిమానప్రభావముం గూర్చి వ్రాయించుచు నిది భారతవర్ష పాపప్రాయశ్చిత్తము గాని; గోరాకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము కాదను సంగతిని స్పష్టముగాఁ బ్రకటింపఁ జేయుచుండెను—మన దేశము దురదృష్టవశమున విదేశీయుల కారాగారమున దుఃఖపడుచుండుటచే గోరాకూడ నట్టిదుఃఖమునే స్వీకరించె ననియు, దేశాభిమాని యగు నాతఁడు దేశమునందలి యనాచారముల కీవిధముగా నిప్పుడు ప్రాయశ్చిత్తముం గావింపఁదలంచె ననియు నవినాశుఁడుకూడ స్వయముగ బత్రికలకు వ్రాయుచుండెను. ఈ వ్రాతలకు గోరా విరక్తుఁ డగుచునే యుండెను గాని, యవినాశుని మాన్పించుట కెట్టియవకాశమును లేకుండెను. ఆతఁ డెంతతిట్టినను లెక్కించుటలేదు.

అవినాశునిచేష్టలచే నీప్రాయశ్చిత్తసమాచార మంతటను వ్యాపించిపోయెను. గోరాను దర్శించుటకును నాతనితో సంభాషించుటకును జనులు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లెక్కలేకుండ వచ్చుచుండు నుత్తరములను జదువుటకుఁ దెరపియే లేకుండెను. ఇది యంతయుం గాంచి గోరా యీవ్యాపారము తమసాత్వికత్వమునకు భంగము కలిగించి రాజసికవ్యాపారముగాఁ బరిణమించుచున్నదనియు, నిది కాలసంబంధ మగుదోష మనియు భావించుచుండెను. కృష్ణదయాళుఁ డిప్పుడు పత్రికలను జదువుట లేదు. అయినను జనశ్రుతి యాతని సాధనాశ్రమమునఁగూడ వ్యాపించెను. సుపుత్రుఁ డగుగోరా పవిత్రుఁడగుతండ్రిమార్గమునే యనుసరించి యేకకాలమునందే సిద్ధపురుషుఁ డయ్యె నని కృష్ణదయాళునియన్నమును దినుచున్న యాశ్రితు లందఱును జెప్పుకొనఁదొడంగిరి.

కృష్ణదయాళుఁడు పట్టుబట్టలను విడిచి నూలుబట్టలను గట్టుకొని గోరాయింటికిఁ బోయి చూచెను. గోరా లేఁడు. పూజామందిరమున దేవపూజ చేయుచున్నాఁడని సేవకుఁడు చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు వ్యస్తహృదయముతో నచ్చటికిఁ బోయి పూజ చేయుచున్నగోరానుజూచి బిగ్గఱగాఁ బిలిచెను. గోరా తండ్రిరాక కాశ్చర్యపడి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనసాధనాశ్రమమున దేవతాప్రతిష్ఠం గావించి వైష్ణవులచేఁ బూజ చేయించుచుండెను. ఆతఁ డిప్పుడు శాక్తేయమతము నవలంబించుటచే నాదేవాలయమునకుఁ బోవుటలేదు. ఆతఁడు గోరానుజూచి "రమ్ము! ఈవలకు రమ్ము!" అని పిలిచి గోరా వెలుపలికివచ్చినతరువాత "ఇదేమిపని! ఇక్కడ నేమి చేయుచున్నావు?" అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు "పూజకుఁ బ్రాహ్మణు డున్నాఁడు. ఆతఁడు పూజ చేసినచో నింటివా రందఱును జేసినట్లే! ఈపనిలో నీ వేల ప్రవేశించితివి?" అని ప్రశ్నించెను. "ఇంతమాత్రమున దోష మేమున్నది?" అని గోరా బదులు చెప్పెను.

కృష్ణ—దోషము లేదా ? కావలసినంతదోష మున్నది. లేనియధికారమును గల్పించుకొనుట దోషము కాదా ? అది నీయొక్కనిదేనా? ఇంటివా రందఱినిగూడ బాధించును.

గోరా—భక్తిభావమునుబట్టి చూచినచో నెట్టియల్పునకైనను దేవునియెదుటఁ గూర్చుండుట కధికార మున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని మీయభిప్రాయ మేమి ? రామహరితాకూరునకే గాని పూజాధికారము నాకు లేదనియా ?

దాని కెట్టియుత్తర మీయవలయునో కృష్ణదయాళుఁ డాకస్మికముగ భావించుకొనఁజాలక కొంతసేపాఁగి "పూజచేయుట యాతనికి జాతిధర్మము. ఆతనిపూజయం దపచార మైనను దేవుఁడు సహించును. కాని నీకట్టియధికారము లేదు. అట్టిచో నీవీపనియం దేల ప్రవేశించితివి?" అనియెను. గోరావంటి యాచారవంతుఁడుకూడ దేవపూజకుఁ దగఁడని కృష్ణదయాళునివంటివాఁడు చెప్పుట యసంగతముగా నుండెను. అయినను గోరా సహించి యేమియు మాటాడక యూరకుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల "గోరా! నేనొకమాట విన్నాను. నీవు ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనవలయు నని పండితుల నాహ్వానించితివా ?" అని ప్రశ్నించెను. ఔనని గోరా చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు తీవ్రస్వరముతో "నేను బ్రతికి యుండగా నట్టిపని జరుగఁగూడదు" అనియెను. గోరాప్రతికూలభావముతో "ఏమి !" అని ప్రశ్నించెను.

కృష్ణ—ఏమా ! ప్రాయశ్చిత్త మక్కఱ లేదని నేనొకప్పుడు నీతోఁ జెప్పలేదా ?

గోరా—చెప్పితిరి గాని కారణము చెప్పలేదు.

కృష్ణ—కారణము తెలుపవలసినపని లేదు. గురుజనానుమతికంటె నెట్టిశాస్త్రవిధులును బ్రధానములు కావు. నేను నీకు గురువును; మాన్యుఁడను. ఈప్రాయశ్చిత్తమునఁ బైతృకకర్మకూడ నుండు ననియెఱుఁగుదువా ?

గోరా—ఉన్నంతమాత్రమున బాధయేమి ?

కృష్ణ—కావలసినంతబాధ యున్నది. అది జరుగుటకు నేనంగీకరింపను.

గోరా కది హృదయాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు దృఢస్వరముతో "తండ్రీ! నాపవిత్రతకొఱకు నేను చేసికొనుచున్నపనిలో మీకింతకష్ట మేల" అనుటయుఁ గృష్ణదయాళుఁడు "గోరా! నీవూరక యెల్లవిషయములనుగూర్చియు వాదించుచుందువు. ఇది వాదవిషయము కాదు. ఇందు నీకు బోధపడనిమర్మవిషయ మున్నది. నీవు హిందూధర్మమునఁ బ్రవేశింపఁ గోరుట కేవలమును బొరపాటు. అది నీకు సాధ్యము కాదు. నీపాదములు మొదలు తలవఱకును గలప్రతిరక్తకణమునకు నది ప్రతికూలమై

నది. ఎంతకొట్టుకొన్నను నాకస్మికముగ హిందువునగుట కవకాశము లేదు. దానికి జన్మజన్మాంతరసుకృతము కావలయును." అనియెను.

గోరా వివర్ణవదనముతో "తండ్రీ! జన్మాంతరములమాట కేమి కాని, ప్రస్తుతము మీవంశక్రమమునం దేయధికారము ప్రవహించుచున్నదో దానియందు నా కెట్టిస్వత్వమును లేదా?" అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు విసుఁగుతో "మరల దర్కమా? నాతో వాదించుటకు నీకు సంశయము లేదా! నేను హిందువు నని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున విదేశోన్మాద మెక్కడకుఁ బోవును? నామాట విని యిది యంతయును గట్టిపెట్టుము!" అనియెను. గోరా తలవంచుకొని యించుక సేపూరకుండి "ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో శశిపెండ్లిలో నాకందఱితోడను గలసి భుజించుట కవకాశ ముండదు!" అనియెను. కృష్ణదయాళుఁ డుత్సాహితుఁడై "అంతమాత్రమునఁ దప్పేమి? నీపీట వేఱుగా వేయుదురు" అనియెను. గోరా సంశయముతో "అట్లయినచో సమాజము నన్నుఁ బ్రత్యేకించినట్లు కాదా?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాకు సమాధానముగా "అయిననేమి? నాతో నిప్పుఁ డెవ్వరు కలసి భుజించుచున్నారు? నన్నెవ్వరు పిలుచుచున్నారు? నాకేమైన సమాజముతో సంబంధ మున్నదా? శాంతముగఁ గాలముం గడుపుకొనుటకై కోరుకొనుచున్న నీకీమార్గము నవలంబించుటే శ్రేయము" అని చెప్పెను.

ఆమధ్యాహ్నమునఁ గృష్ణదయాళుఁ డవినాశుని బిలిపించి "మీరందఱును గలసి మాగోరా నాడించుచున్నారా?" అని కోపపడుటయు నవినాశుఁడు "అతఁడే మమ్మందఱ నాడించుచున్నాఁడు. కాని యాతఁ డాడుటయే లేదు." అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు మెల్లగాఁ "బాబూ! ఈప్రాయశ్చిత్తము నాకిష్టముగ లేదు. ఏలాగో మానివైచిన బాగుగ నుండును." అనియెను. అవినాశుఁడు తనలో "చాలమందితండ్రులు తమబిడ్డలశక్తిని దెలిసికొనఁజాలక యున్నట్లు చరిత్రలవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతఁడుకూడ నట్టివాఁడుగనే తోఁచుచున్నాఁడు. ఈతఁ డూరక సన్యాసులతోఁ గాలక్షేపము చేయుటకంటెఁ గుమారుని బోధనలను వినుచున్నచో బాగుగనుండును!" అని భావించుకొనియెను. అవినాశుఁడు వాదములవలన ఫలము లేనిచోట వృథావాగ్వ్యయము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మృదుస్వరముతో "అయ్యా! ప్రయత్నమంతయు జరిగిపోయినతరువాత మీకిష్టము లేనంతమాత్రమున మానుటకు వీలులేదు. ఇఁక వ్యవధి కూడ లేదు. ఇక్కార్యము తప్పక జరుగవలసి యేయుండెను. గోరామాట యటుండనిమ్ము. ఆనాఁడు మేమందఱమును బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొందుము. దేశజనులలోఁ బాపమున కభావము లేదు" అనియెను. ఈయాశ్వాసవాక్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు శాంతుఁడయ్యెను.

గోరా యెన్నఁడును కృష్ణదయాళునిమాటను లక్ష్యముచేయలేదు. నేఁడుగూడ నాతనిశాసనమును బాలింపవలయునని గోరా యనుకొనలేదు. సాంసారికజీవితముకంటె నధికపవిత్రమగుజీవితవిషయమునఁ దల్లిదండ్రులనిషేధమును పాటించుట గోరా కంగీకారముకాదు. కాని నేఁటిదినమంతయు గోరామనసు పరితపించుచునే యుండెను. కృష్ణదయాళునిమాటలలో నేదియో యొకసత్యము గూఢముగా దాఁగియున్నట్లాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. తన్ను బాధించుచున్న యానిరాకారదుస్స్వప్నము నాతఁడు వదల్చుకొనఁ జాలకుండెను. నలుదెసలనుండియు నెవ్వరో వచ్చి తన్నెత్తి దూరముగ విసరివైవఁజూచుచున్నట్లుగా నాతనికి బోధయగుచుండెను. తన యేకాకిత్వము చిరకాలమునకును సుస్థిరమై యున్నట్లిప్పు డాతనికిఁ దోఁచుచుండెను. ఆతనియెదుటఁ గర్మక్షేత్రము మతివిశాలమై యుండెను. కార్యములును విశేషించియుండెను. కాని యాతనిపార్శ్వమునం దెవ్వరును నిలువఁబడి యుండలేదు.

౭౪

రేపు ప్రాయశ్చిత్తము కావున నేఁటిరాత్రియే గోరా గంగాతీరోద్యానమునకు బోవలసి యుండెను. ఆతఁడు బయలుదేఱుచున్న వేళకు సరిగా హరిమోహిని యటకు వచ్చుటయు గోరా యప్రసన్నుఁడై "నేనొకపనికై పోవఁదలచుచుండగా మీరు వచ్చితిరి. అమ్మ కొన్నాళ్ళనుండి యింట లేదు. మీరామెతో మాటాడఁదలఁచి——" అనుచుండఁగనే హరిమోహిని "అక్కఱలేదు బాబూ! నేను నీకొఱకే వచ్చితిని. ఇంచుకసేపాఁగుము. ఆలస్యముచేయను" అనియెను. గోరా కూర్చుండెను. హరిమోహిని సుచరితమాటయెత్తి "బాబూ! నీమూలమున నామె కుపకారమైనది. ఆమె యిప్పుడు నాయాచారపాలనము చేయుచున్నది! బాబూ! నాకొకచిన్నకోరిక యున్నది. నీవామెను మంచిమార్గమునకు మరలించితివి. ఇట్టియుపకారముం గావించిన నిన్ను బరమేశ్వరుఁడను గ్రహించుఁగాక! సుచరితకు వయసువచ్చినది, ఇంకఁ బెండ్లి చేయకుండుట యుచితము కాదు. హిందూగృహమునందే యున్నచో నీపాటి కామెబిడ్డలతల్లి కావలసినది! నేనెంతో శ్రమపడి యసాధ్యసాధనముం గావించి నామఱఁది యగు కైలాసుని సమ్మతింపఁజేసి తీసికొని వచ్చితిని. అంతయు స్థిరపఱచితిని. ఎట్టికట్నమును లేకుండ నెట్టి సంశయమును బడకుండ నేనాతని నొప్పించితిని. ఇట్టిస్థితిలో సుచరిత యెంతచెప్పినను సమ్మతింపకున్నది. ఆమె యుద్దేశమేమో, యామె కెవ్వరు బోధించిరో యామె హృదయ మెవ్వరిపై లగ్నమైనదో యాయీశ్వరునికే యెఱుక——కాని బాబూ! నేను నీకు స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాను. అది నీకుఁ దగినదికాదు. పల్లెటూరిసంబంధమైనచో నామెసంగతి యెవ్వరికిని దెలియకుండఁ బోవును. ఈ నగరమునందుండి నీవామెను పెండ్లియాడినచో నీవుఁ దలయెత్తుకొనుట కవకాశ ముండునా?" అనియెను.

ఆమాటకు గోరా క్రోధోద్దీప్తుఁడై "ఈమాట లన్నియు నేల? నా మైన బెండ్లియాడెద నని మీతో నెవ్వరు చెప్పినారు?" అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "నా కట్లు తెలియును బాబూ! ఈసంగతి పత్రికలలోఁ బడినట్లు విని నేను సిగ్గుచేఁ జచ్చిపోవుచున్నాను." అనియెను. హారానుఁడో యాతనిమిత్రులో యిట్లు ప్రకటించి యుందురని గోరా యూహించుకొని బద్ధముష్టియై "అసత్యము! అంతయు నసత్యము!" అనియెను. హరిమోహిని యాతని గర్జాస్వరమునకు బెదరి పడి "నాయూహకూడ నదియే. బాబూ! నీవు నామాట విని యిప్పు డొకసారి మా రాధారాణి చెంతకు రావలయును!" అనియెను.

గోరా—పనియేమి?

హరి—నీ వొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపవలయును.

ఈయవకాశమునుబట్టి యొకసారి సుచరితను జూచిరావలయునను నుద్రేకముతో గోరాహృదయ మిప్పుడు "ఒకసారి కడపటిదర్శనము చేయవలయును. రేపే నీ ప్రాయశ్చిత్తము. తరువాత నీవు తపస్వివయ్యెదవు. ఈయొక్క రాత్రిమాత్రమే నీకవకాశమున్నది. ఇందువలన నేపాపమును లేదు. ఉన్నచో రేపటిప్రాయశ్చిత్తముతో నంతయు భస్మమైపోవును!" అని బోధించుచుండెను—గోరా యించుకసేపాలోచించి "ఆమెకు నే నేమని బోధింపవలయును?" అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని చల్లగా "ఏమియు నక్కఱలేదు. హిందూధర్మానుసారముగ నీవు వెంటనే పెండ్లి చేసికొనవలె ననియు, హిందూసమాజమునఁ గైలాసునివంటివరుఁడు నీవంటిదానికి లభించుట సౌభాగ్య మనియు సుచరితకు బోధింపవలయును!" అనియెను. ఆమాట గోరా హృదయమున బల్లెపుఁబోటువలె నుండెను. తోడనే యాతని కానాఁడు సుచరిత ద్వారమునొద్దఁ గాన్పించినపురుషుఁడు స్మృతికివచ్చెను. ఆతనికి సుచరిత లభించునని భావించుటకూడ గోరాకు దుస్సహముగా నుండెను. ఆతని కప్పుడు సహస్రవృశ్చికదంశన మైనట్లుండెను "వలదు! ఎన్నఁటికి నట్లు కాఁగూడదు." అని యాతని హృదయము వజ్రనాదము చేయుచుండెను.

ఇఁక నెవ్వరితోడను సుచరితసమ్మేళన మసంభవము. ఈప్రపంచమున గోరా యెదుటఁ దప్ప మఱియెవ్వరియెదుటను గభీరభావపరిపూర్ణం బగుసుచరిత నిస్తబ్ధగభీరహృదయము విస్పష్టముగాఁ బ్రకటితము కాలేదు. ఎన్నటికి నట్లు ప్రకటితము కాఁజాలదు. ఆహా! అది యెంతటి దుర్లభమైనది. రహస్యనికేతనమునందలి యంతర్మందిరమునందున్న యనిర్వచనీయశక్తి కన్నులఁబడియెను! మానవజీవితమునం దిట్టి దుర్లభసందర్శన మెన్నిసారులు లభించును? సుచరిత నంతటి ప్రగాఢసత్యస్వరూ

వముగఁ జూచి సమస్తాంతఃకరణములచేతను ననుభవించినవాఁడుమాత్రమే యామెను బడయఁగలఁడు. ఇతరుల కట్టియవకాశ మెక్కడ నున్నది ?

హరి—ఆమె యెప్పుడును కన్యగనే యుండునఁట! ఇది యెన్నఁడైన నెక్కడ నైన నున్నదా ?

అదియును నిజమే. రేపు గోరా ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని సంపూర్ణముగ శుచియై బ్రాహ్మణుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని సుచరిత చిరకాలమువఱ కవివాహిత యై యుండఁగలదా ? చిరజీవనవ్యాప్తమగు నంతటిభారము నామెపై నెవ్వరు పెట్టఁగలరు? స్త్రీలోకమున కింతకంటెను ఘనభారము మఱియేమున్నది ?

హరిమోహినిమాట లేవియును గోరాచెవులఁ బడుట లేదు. గోరా తనలో "తండ్రి గారు నాప్రాయశ్చిత్తము నిషేధించుటలో వర్ధమేమియును లేదా ? నేను వాంఛించుచుండు ఆభవిష్యజ్జీవనము కల్పనామాత్రమేనా? స్వాభావికము కాదా! ఆకపటభారమును వహించి నేను కుంటువడిపోవుచున్నాను. ఆభారముచే నేను సమాజమునం దెట్టికార్యమును దీర్పఁజాలకున్నాను. నాహృదయము మాకోరికలతో నిండిపోయినది! ఈబరువు నెచ్చటఁ దించుకొనవలెను ? నేను బ్రాహ్మణుఁడనుగాని, తపస్విని గాని కాఁజాలననియే తండ్రిగారు గ్రహించియుందురు. కాకున్నచో నింత సాహసించి యేల నిషేధింతురు? నేనిప్పుడే పోయి నాలోని లోప మేమో యాయన నడిగి తెలిసికొనవలయును. ఆయన యంతయును స్పష్టముగ నెఱింగించినచో నీఁక నేనామార్గమును వదలుకొందును. వదలుకొందును!" అని నిశ్చయించుకొని హరిమోహినింగాంచి "మీరించుకనే యాఁగుఁడు. నేనిప్పుడే వచ్చెదను" అని చెప్పి తత్తరముతోఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

సాధనాశ్రమద్వారము బద్ధమై యుండెను. గోరా యొకటిరెండుసారులు తలుపుగొట్టెను. ఎవ్వరును దలుపు తెఱవలేదు; పలుకలేదు. లోనుండి ధూపగంధము వీతెంచుచుండెను! నేఁడు హరదయాళుఁడు సన్న్యాసితోఁ గలసి నిగూఢంబును, దురూహ్యంబునగు నొకయోగము నేకాంతముగ నభ్యసించుచుండెను. ఈరాత్రి యచ్చటకుఁ బోవుట కెవ్వరికి నధికారములేదు.

౭౫

"ప్రాయశ్చిత్తము రేపు కాదు. నేఁడే యారంభ మైనది ? రేపటికంటె నధికముగ నగ్నిజ్వాల యిప్పుడే విజృంభించినది. నానవజీవనారంభమునం దొకగొప్ప యాహుతి నీయవలయు ననియే విధాత నాహృదయమునం దింతటిప్రబలవాంఛితముం గల్పించియున్నాఁడు. కాకున్నచో నీయద్భుతసంఘటన మేల? నాకు వీరితోఁ గలి

యంట కట్టి లౌకికసంభావనయును లేదు. ఇట్టి విపర్యస్తసమ్మేళన మీప్రపంచమునం దెచ్చటను లేదు. ఈసమ్మేళనము నావంటియుదాసీనుని హృదయమునఁగూడ దుర్జయాకాంక్షను గల్పించునని యెవ్వరును భావించియుండరు! ఆకాంక్షయే నాకిప్పు డుపయోగించినది. నాసర్వస్వమును నేను దేశమునకు సులభముగనే సమర్పించివైచితిని. నా కేత్యాగమును గష్టముఁ దోచలేదు. దేశీయులందఱు వస్త్రేల చేయఁజాలకుండిరో నాకింకను బోధపడకున్నది! కాని యీమహాయజ్ఞ మింతటిసులభదానములను వాంఛించుట లేదు. దుఃఖమునే వాంఛించుచున్నది! నాడీచ్ఛేదనముం గావించుకొని నేను నవజీవనలాభముం గాంచవలయును లేకున్న సభలో నాకు లౌకికప్రాయశ్చిత్తమగును! అంతఃపురముం దీరాత్రియే నాజీవనవిధాత వచ్చి నాకిలుపు గొట్టుచున్నాఁడు! అంతరంగమధ్యమున నంతస్తమప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో నేను లేపు విశుద్ధుఁడ నగుట యెట్లు? నాకుఁ ద్యజించుటకు గష్టముగఁ దోచువస్తువును నేను దేవునకు సంపూర్ణముగ సమర్పించినచో నేను పవిత్రుఁడనై నిష్కాముఁడను కాఁగలను. అప్పుడే నేను నిజముగా బ్రాహ్మణుఁడ నగుదును" అని గోరా భావించుకొనుచు హరిమోహినిచెంతకు వచ్చెను.

హరి—బాబా! నీవొకసారి నాతో రమ్ము. నీవు వచ్చి యొకమాట చెప్పినచో నంతయుఁ బరిష్కార మగును.

గోరా—నేనేల రావలయును? నా కామెతో నేమిపని?

హరి—నిన్నామె దేవునివలెఁ బూజించుచున్నది; గురువువలె గౌరవించుచున్నది.

విద్యుత్తంబగు వజ్రసూచిక గోరాహృత్పిండమునం దీవలనుండి యావలకుఁ గసిక్కున గ్రుచ్చుకొన్నట్లగుటయు నాతఁడు "నేను రావలసినప్రయోజన మగపడుట లేదు. ఆమెను జూడవలయునని నాకెట్టియుద్దేశమును లేదు." అనియెను. హరిమోహిని సంతోషముతో "ఆమాట నిజమే! ఈడువచ్చినయాడుబిడ్డను దఱచుగఁ జూడఁబోవుచుండుటయును మంచిదికాదు కానియీచిక్కుమాత్రము నీవుతప్ప మఱియెవ్వరును దీర్పఁజాలరు. ఈపని దీర్చినచో నిఁక నిన్ను నే నెన్నఁడును బిలువను" అనియెను. గోరా తలత్రిప్పుచు "ఇఁక నేను రాను. అంతయు ముగిసిపోయినది. నన్ను నే నీశ్వరున కర్పించుకొంటిని. ఇఁక నానిర్మలజీవితమునం దెట్టిమచ్చయు నుండఁగూడదు. నేను రాఁజాలను." అనియెను. హరిమోహిని గోరానిశ్చయముం గ్రహించి "నీవురాకున్నచో నొక్కపని చేయుము. నీవామెకొకచీటీని వ్రాసి యిమ్ము" అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు "నే నట్టిపని నెంతమాత్రమును జేయను." అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "మంచిది. నాకొక్క రెండు పంక్తులను వ్రాసి యిమ్ము. నీవు సకలశాస్త్రవేత్తవు నేను నీయొద్ద ధర్మసూత్రమును గ్రహింపవచ్చితిని." అనియెను.

గోరా—ఏవిషయమున ?

హరి—హైందవకన్య యుక్తవయస్సునఁ బెండ్లియాడి గృహధర్మముం దీర్చుట యన్నిటికంటె నుత్తమధర్మము కాదా ?

గోరా కొంతసే పాలోచించి "నీవూరక నాకిట్టిగొడవ తెచ్చిపెట్టవలదు. ధర్మనిర్ణయమునకు నేను పండితుఁడను గాను" అనియెను. హరిమోహిని తీవ్రభావముతో "నీయుద్దేశమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పగూడదా?" మొట్టమొదట నీచిక్కు పెట్టినవాఁడవు నీవే. ఇప్పుడు నేను గాననుచున్నావు. దీనియర్థమేమి ? ఆమె స్వేచ్ఛగా నుండుట నీకిష్టము లేదు. ఇంతేనా?" అని ధిక్కరించెను.

ఈమాటలకు మఱియొకప్పుడైనచో గోరా మండిపడవలసినదే. ఇట్టి సత్యాపవాదమునుగూడ నాతఁడు సహించి యుండఁడు. కాని నేఁడాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్తమారంభమయ్యెను. కోప మంతయును బోయెను. ఆతఁడు విమర్శించుకొని హరిమోహిని చెప్పిన మాట నిజమే యనుకొనియెను. ఆతఁడు సుచరితతోడిబంధమును వదల్చుకొనుట కుద్యుక్తుఁడుగనే యుండెను. కాని యవిచ్ఛేద్యమగు నొకసూక్ష్మసూత్రమును మాత్ర మాతఁడు త్రెంపఁదలచుకొనలేదు. ఇంకను నాతఁ డాత్యాగమును జేయఁజాలకుండెను—కాని కృపణత్వమును త్యజింపవలయును. ఒకచేతితో దానముచేసి రెండవచేతితోఁ గట్టిగఁ బట్టుకొన్నచో నేమిలాభము?—అప్పు డాతఁడొక కాగితమును దీసి సాహసించి పెద్దయక్షరములతో "వివాహమే నారీజీవనమునకు సాధన పథము. గృహధర్మమే యామెకు ప్రధానధర్మము వివాహము కల్యాణసాధనముకొఱకేగాని, వాంఛాపూర్తికొఱకుఁ గాదు. సుఖమైనను, దుఃఖమైనను, సంసారము నేకాగ్రచిత్తముతో భావించుచు రమణీమణి సాధ్వియుఁ బవిత్రయునై మూర్తిభవించిన ధర్మదేవతలవలెనుండుటయే యామె వ్రతము." అనివ్రాసెను. దానిం గాంచి హరిమోహిని "కైలాసునిగూర్చికూడ నించుక వ్రాసిన బాగుగ నుండును." అనియెను. గోరా విరక్తుఁడై "నే నాతని నెఱుంగను. ఆతనిగూర్చి వ్రాయుట యెట్లు?" అనియెను.

హరిమోహిని యాకాగితమును మడచి చెంగునఁ గట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. సుచరిత యింకను నానందమయితో లలిత యింటనే యుండెను. అక్కడకుఁ బోయి మాటాడుట మంచిదికాదని యెంచి హరిమోహిని రేపు మధ్యాహ్నమున కింటికి రావలయునని సుచరితకుఁ గబురు పంపెను. సుచరిత మరునాఁ డింటికిఁ బోయెను. ఆమెహృదయమంతయు వికలముగా నుండెను. మరల నీవివాహపుమాటలే వచ్చునని యనుకొనియెను. ఇఁక నెన్నఁడు నట్టిప్రశ్న కలుగకుండఁ దగినసమాధానము చెప్పవలయునని సుచరిత నిశ్చయించుకొనియెను. భోజనమైనతరువాత హరిమోహిని సుచరితం గాంచి "నిన్నసాయంకాలము నేను నీగురువునొద్దకుఁబోయితిని!" అని చెప్పెను.

సుచరిత కుంఠితయై "పెద్దమ్మా! మరల నామాట యెత్తి నన్నవమానింపఁదలఁచితివా?" అనియెను.

హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "అమ్మా! భయములేదు. నేనాతనితో జగడమునకుఁ బోలేదు. ఆతనియొద్ద నొకటిరెండు మంచిమాటలు వినిరావలయునని నే నాలోచించుకొని పోయితిని. ఆప్రసంగములో నీమాటకూడ వచ్చినది" ఆఁడుబిడ్డ చాలకాలమువఱకుఁ గన్యయై యుండుట మంచిది కాదనియు, నది యధర్మమనియు, దొరలలోనే గాని మనలో నది లేదనియు నాతఁడు చెప్పినాఁడు. నేను కైలాసుని గూర్చి చెప్పినాను. బాగుగనె యుండునని యాతఁ డన్నాఁడు!" అని చెప్పెను. సుచరితహృదయ మవమానదుఃఖముచే నలిఁగిపోవుచుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని "నీ వాతని గురునిగాఁ గౌరవించుచుంటివి గాన నాతనియాజ్ఞను బాలింపవలయును!" అనియెను. సుచరిత మాటాడలేదు. హరిమోహిని మరల "ఆమె నామాట నమ్మదు గావున నీవొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపుమని యడిగితిని. నేనిఁక నామెను జూచుట మంచిదికాదని యాతఁడు చెప్పెను. దీని కుపాయమేమని నే నడుగుటయు నాతఁ డీచీటిని వ్రాసి యిచ్చెను." అని యామె మెల్లగా నాచీటిని సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత చదివెను. ఆమె నిశ్వాసము రుద్ధమైపోవుచున్నట్లుండెను. అట్లే యామె కొయ్యబొమ్మవలెఁ గూర్చుండిపోయెను.

ఆచీటిలో నూతనమును, నసంగతమును నగు విషయ మేదియును లేదు. ఆమాటలలో సుచరిత కభిప్రాయభేద మేమియును లేదు. కాని యది హరిమోహినిచేఁ దనకు బంపుటను గూర్చి సుచరితహృదయ మనేకవిధముల బాధ నొందుచుండెను. "గోరా యిప్పు డిట్లాదేశించు టేల? నా పెండ్లియాడుటను గూర్చి గాని పెండ్లినిగూర్చి గాని గోరా కింతటి యావేగ మేల? నాసంబంధమున గోరా చేయఁదగినపని యంతయు ముగిసిపోయినదా? నేనాతనికర్తవ్యమునకుఁ గాని, జీవితపథమునకుఁ గాని యాతంకము గల్పించితినా? ఆత్మసమర్పణము చేసికొని యాతనిచెంత వాంఛింపవలసినది నాకేమియును లేనే లేదా?" అని యీవిధముగా సుచరిత భావించుకొనుచు నెట్లయిన నీహృదయవ్యథను దూరము చేసికొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామె కంతమాత్రము నూఱటకలుగుట లేదు.

హరిమోహిని సుచరిత కాలోచించుకొనుటకు సమయమిచ్చి యలవాటుప్రకారము నిద్రింపఁబోయెను. ఆమె నిద్రలేచి వచ్చి చూచునప్పటికిఁగూడ సుచరిత యెప్పటివలెనే కూర్చుండి యుండుటయు "అమ్మా! ఇంత యాలోచన మెందులకో చెప్పుము! ఇం దాలోచింపవలసిన దంతగా నేమున్నది? గోరాబా బేమైన నధర్మముగ వ్రాసెనా!" అనియెను. సుచరిత శాంతస్వరముతో "లేదు. ఆతఁ డుచితము

గనే వ్రాసెను!" అనియెను. హరిమోహిని మెల్లగా "హిందూసమాజమున నీవు పెండ్లియాడుట మీపరేశబాబున కిష్టముండదు. కాని మీగురువు—" అనియెను. సుచరిత యసహ్యాభావముతో "దొడ్డమ్మా! మాటిమాటికి నీవిట్లే యనుచుంటివేల? నాపెండ్లినిగూర్చి యాలోచించుటకే నేనాతనియొద్దకుఁ బోవుచుండుటలేదు. ఇప్పుడు నేనొకసారి యాతనియొద్దకుఁ బోయెదను." అనియెను.

పరేశునిసాన్నిధ్యమే సుచరితకు సాంత్వనస్థానమై యుండెను! సుచరిత వెంటనే పరేశునియింటికిఁ బోయెను. ఆతఁ డప్పుడు పెట్టెలో బట్టలుమొదలగునవి సదుదుకొనుచుండెను. సుచరిత యంతయుం గాంచి 'బాబా! ఇది యేమి?' అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁడు నవ్వుచు "నేను కొంత కాలము సిమ్లాయం దుండఁదలఁచితిని. రేపటి బండిమీఁదఁ బోయెను." అని చెప్పెను. పరేశుని యీనవ్వులోఁ బ్రచ్ఛన్నమై యున్న దారుణవిప్లవేతిహాసము సుచరిత కగోచరమై యుండలేదు. ఇంటిలో భార్యాపుత్రికలును, వెలుపలబంధుమిత్రులును నాతని శాంతిని నిలువనిచ్చుట లేదు. కొన్నాళ్ళాతఁడు దూరమై పోవకున్నచో నాతని కింటియందలినుడిగుండములలోఁ బడి కొట్టుకొనవలసివచ్చును. రేపాతని ప్రయాణము. ఆతనిబట్టలనైన సర్ది యిచ్చువా రాయింటనెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతఁడే స్వయముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇది యంతయు సుచరితహృదయమునకుఁ జాల బాధాకరముగా నుండెను. అప్పుడు సుచరిత యాపనినుండి పరేశుని మరలించి స్వయముగా నాతనిబట్టలను బుస్తకములను నితరవస్తువులను యథోచితముగఁ బెట్టెలో సవరించెను; ఆపని ముగిసినతరువాత సుచరిత "బాబా! మీరొక్కరే పోయెదరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వేదనాసూచక మగునీసుచరితప్రశ్నయందలిభావమును గ్రహించి పరేశుఁడు "అమ్మా! నాకెందుఁ గష్ట మేమున్నది?" అనియెను. సుచరిత మెల్లగా "బాబా! నేను గూడ నీతో వచ్చెదను." అనుటయుఁ బరేశుఁడు సుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు సుచరిత "బాబా! నేను నీకెట్టికష్టమును గలిగింపను. నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపొమ్ము!" అనియెను.

పరే—అదేమిమాట తల్లీ! నాకు నీవెప్పుడైనఁ గష్టమును గల్పించితివా?

సుచ—నీయొద్ద లేకున్నచో నాకుఁ దోఁచదు బాబా! నాకేమియును దెలియదు. నీవు బోధింపకున్నచో నేనేమియు నిశ్చయించుకొనఁజాలను. స్వబుద్ధియందే నిబ్బరముతో నుండవలయునని నీవు నాకు బోధింతువు. కాని నాకంతటిబుద్ధిలేదు. నామనమునం దంతటిధార్యమును లేదు. నన్నుఁగూడ నీవెంటఁ దీసికొనిపొమ్ము బాబా!

అని యామె పరేశునకుఁ బ్రణామముం గావించెను. ఆమె కన్నులనుండి యూరక యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను.

౭౬

గోరా చీటివ్రాసి హరిమోహిని కిచ్చినప్పుడు సుచరితంగూర్చి త్యాగపత్రమును వ్రాసియిచ్చినట్లుగా నాతనిమనసునకుఁదోఁచెను. కాని పత్రమువ్రాసియిచ్చినంతమాత్రమునఁ బని ముగియలేదు. ఆతనిహృదయము యాపత్రము నంగీకరించుటలేదు. ఆపత్రమునం దాతఁడు వ్రాసినవి సాహసముతోడి హస్తాక్షరములే కాని విశ్వాసముతోడి హృదయాక్షరములు కావు. అందుచేతనే యాతనిహృదయ మబాధ్యమై యుండెను. అట్టిదుస్సహమగుబాధ్యత యారాత్రియే గోరాను సుచరితయింటికిఁ బరుగెత్తింపవలసినదే! కాని యప్పుడే గంటస్తంభమునఁ బదిగంటలు కొట్టెను. తోడనే గోరాకుఁ జైతన్యము కలిగి యిది యెవ్వరియింటికిని బోయి చూడఁదగినసమయము కాదని తోఁచెను. తరువాత గంటల నన్నిటిని గోరా వరుసగా వినుచునే యుండెను.

మఱునాఁటియుదయమున కాతఁడు గంగాతీరోద్యానమునకుఁ బోయెను. అతఁడు నిర్మలదృఢహృదయముతోఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొనఁదలంచి యుండెను. కాని యట్టిహృదయావస్థ యిప్పు డెక్కడిది?—పండితు లనేకులు వచ్చియుండిరి. ఇంకను వచ్చునట్లు తోఁచుచుండెను. గోరా యందఱను సన్మానసంభావణలతో గౌరవించుచుండెను. ఆతనిసనాతనధర్మనిష్ఠకై యందఱును సాధువాదములఁ జేయుచుండిరి. క్రమముగాఁ దోఁటయంతయుఁ గోలాహలపూర్ణ మైపోయెను. గోరా జాగరూకుఁడై నలుదెసలఁ దిరుగుచుండెను. ఆకోలాహలమధ్యమున గోరానిగూఢహృదయాంతరమున 'అన్యాయము చేసితివి! అధర్మము చేసితివి!' అనుమాట లనుభవగోచరము లగుచుండెను. ఆయన్యాయ మేమో స్పష్టముగా నాలోచించి తెలిసికొనుటకు కాతని కవకాశము లేకుండెను. కాని యాతఁడాగంభీరహృదయాంతర్ముఖము నెంతమాత్రమును బంధింపఁజాలకుండెను. ఆయనుష్ఠానవిపులాయోజనమధ్యమున నాతనిహృదయవాసియగు నంతశ్శత్రువాతనికి విరుద్ధముగా 'అన్యాయము జరిగిపోవుచున్నది!' అని సాక్ష్యమిచ్చుచుండెను. ఆయన్యాయము నియమలోపము కాదు. మంత్రలోపమును గాదు. శాస్త్రలోపమును గాదు—అది ప్రకృతిలోననే సంఘటిల్లినది. అందుచేతనే గోరా సర్వాంతఃకరణములను ననుష్ఠానోద్యోగమునకు విముఖము లై పోవుచుండెను.

సమయము సమీపించెను. సభాస్థలము సంసిద్ధము చేయఁబడియెను. గోరా గంగాస్నానము చేసి యార్ద్రవస్త్రములను విడుచుచుండఁగా జనసమాజమును ద్రోసికొనుచు నవినాశుఁడు దీనవదనముతో వచ్చి "కృష్ణదయాళుబాబు రక్తము కక్కుకొనుచున్నాఁడఁట! నిన్ను శీఘ్రముగ నింటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై బండి వచ్చినది!" అని చెప్పెను. గోరా తత్తరముతో వెడలిపోయెను. అవినాశుఁడుకూడ నాతని వెంబడిం

చుటయు గోరా 'నీవు రాకలదు. నీవిటలేకున్నచో నీవచ్చినవారి నభ్యర్థించుట జరుగదు!' అని చెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికిఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు శయ్యపైఁ బరుండి యుండెను. ఆనందమయి పాదముల నొత్తుచు నాతనిచెంతఁ గూర్చుండి యుండెను. గోరాయుద్విగ్నుఁడై యాయిరువురి మొగములవంకను జూచెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనప్రక్కనున్న కుర్చీపైఁ గూర్చుండు నట్లాతనికి సంజ్ఞచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయి మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగనే యున్నది. డాక్టరు దొర గారికిఁ గబురు వెళ్ళినది.' అనియెను. ఆయింట శశిముఖియు నింకొక సేవకుఁడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుఁడు వారినిబొమ్మని సంజ్ఞచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁ డానందమయి మొగమువంక నించుకసేపు చూచి గోరానుద్దేశించి మెల్లగా "నాకుఁగాలము సమీపించినది. నే నింతకాలమువఱకును నీసంబంధమున దాఁచియుంచినవిషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు." అనియెను.

గోరాముఖము వివర్ణమైపోయెను. అతఁడు సుస్థిరుఁడై కూర్చుండెను. కొంతసేపటివఱకెవరును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యింతగొప్పపొరపాటుపని చేసితిని. తరువాత దానిని సవరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది." అని చెప్పి మరల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపక నిశ్చలుఁడై యుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు మరల "ఇట్లే జరిగిపోవలయు ననియు, నీసంగతి నీ కెప్పటికిని జెప్పవలసినయావశ్యకమే లేదనియు నేనను కొంటిని. కాని యది యుక్తము కాదని నా కిప్పుడు తోఁచినది. బాబూ! నామరణానంతరమున నీవు శ్రాద్ధముం గావించుట యెట్లు?" అని యీప్రమాదభావనామాత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుఁడు వడఁకిపోయెను. ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. అతఁ డానందమయివంకఁ జూచి 'అమ్మా! ఆసంగతి యేమో నీవు చెప్పుము! శ్రాద్ధముచేయుటకు నాకధికారమే లేదా?'' అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్నయానందమయి గోరా ప్రశ్న కించుక తలయెత్తి యాతనివంకఁ జూచి "లేదుబాబూ! నీకధికారము లేదు." అనియెను. గోరా యదరిపడి "నే నీతనితనయుఁడను గానా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నకంఠముతో "కావుబాబూ!" అనియెను. అప్పు డగ్నిపర్వతము వంటి యేనలోచ్చ్వాసముంబోలి గోరావదనమునుండి "అమ్మా! నీవు నాతల్లివి కావా?" అనుసంతాపప్రశ్నము వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. ఆమె యశ్రుహీనవేదనామయకంఠస్వరముతో "బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీననగు

నాకుఁ బుత్త్రుఁడవు. నీవు నాకుఁ గన్నబిడ్డకంటెను నధికుఁడవే బాబూ!" అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాళుని గాంచి "నేను మీకెట్లు లభించితిని ?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాళుఁడు హీనస్వరముతో "అప్పుడు మ్యూటినీసమయము. ఎటావాయందు మే మున్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిలభయముచేఁ బరుగెత్తుకొని మాయింటికి వచ్చి యొకరాత్రి మాయింటనుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను—అతని పేరు—"

అనినంతనే గోరా గర్జాస్వరముతో "అక్కఱలేదు అతనిపేరుతో నాకు నిమిత్తము లేదు." అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు గోరాయుద్రేకమునకు విస్మితుఁడై యూఁగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా "అతఁ డైర్లండుదేశీయుఁడు. ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్నుఁ బ్రసవించి తోడనే మరణించినది. అప్పటినుండియు నీవు మా యింటనే పెరిగి పెద్దవాఁడవైతివి." అని చెప్పెను. ఒక్కనిమిషములోఁ దనజీవితమంతయు నద్భుతస్వప్నముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్మించుకొనుచున్న యాతనిజీవితభిత్తి యంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. అతని స్థాన మేదియో బోధపడకుండెను. అతని వెనుకభాగమున నతీతకాలమను నెట్టివస్తువును లేదు. ఎట్టయెదుట నింతకాలమునుండి యాతనియేకాగ్రలక్ష్యము నందుండి సుస్పష్టం బగుచున్న భవిష్యముకూడ నాకస్మికముగ లోపించిపోయెను. అతఁడు కేవలము క్షణకాలికంబగు పద్మపత్రాగ్రజలబిందువుంబోలి యుండెను. అతనికిఁ దల్లిలేదు; తండ్రి లేఁడు; దేశము లేదు; జాతి లేదు; పేరు లేదు; గోత్రము లేదు; దేవుఁడు లేఁడు! అతనికిఁ గేవలము లేదనుమాటయే యున్నది! అతని కాశ్రయమేమున్నది? పని యేమున్నది? మరల నెక్కడ నారంభింపవలయును? దేని యందు లక్ష్య ముంపవలయును? ప్రతిదినము గ్రమగ్రమముగాఁ గార్యోపకరణముల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతిం గూర్చు నీయపూర్వశూన్య మధ్యమున గోరా వాగ్విహీనుఁడై కూర్చుండి యుండెను. అతని మొగము చూచి యెవ్వరును మఱిమాటాడుటకు సాహసింపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరుదొరగారు వచ్చి రోగినిఁ జూచెను. అట్లే యాతఁడు గోరానుగూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁ డెవ్వఁడని డాక్టరనుకొనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగామృత్తికాతిలక ముండెను. అతఁడు పట్టుబట్టలను గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరమునం దాతని ప్రకాండశరీరము స్పష్టముగఁ గనపడుచుండెను. పూర్వమైనచో నింగ్లీషు డాక్టరనిన గోరాకుఁ గోపముగానుండును! ఇప్పుడా డాక్టరు రోగిని బరీక్షించుట గోరా

కుతూహలముతోనే చూచుచుఁ దనలో "ఇక్కడివారందఱికంటెను నీకంటెనే నా కాత్మీయుఁడు?" అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు రోగిని పరీక్షించి "విరుద్ధలక్షణము లంతగాఁ దోఁచుట లేదు. నాడి యందును దోషము లేదు. శరీరస్థితియందు వికృతియేమియును లేదు. కొంచెము జాగ్రత్తగనున్నచో నిఁకనట్టిజబ్బుచేయదు" అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడ నేమియు మాటాడకుండ లేచుట కుపక్రమించెను. డాక్టరు వచ్చుటచే లోనిక్కిఁబోయిన యానందమయి చటాలునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని 'బాబూ! గోరా! నాపైఁ గోపపడవలదు. అట్లయినచో నేను బ్రదుకజాలను.' అనియెను. గోరా మనస్తాపముతో "ఇన్నాళ్ళవఱ కేల చెప్ప లేదు? చెప్పినచో నీకెట్టినష్టమును లేదే!" అనియెను.

ఆనందమయి తప్పంతయును దనమీఁదనే పెట్టుకొని "బాబూ! నిన్నుఁ బోఁగొట్టుకొందునేమో యనుభయముచే నేనింతపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరినది కాదు. ఇది యెవ్వరితప్పును గాదు. నాదే. గోరా! ఇది నాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!" అనియెను. గోరా యేమియు మాటాడక "అమ్మా!" అనియెను. ఆపిలుపుతో నింతవఱకును శుష్కమూర్తియై యున్నయానందమయికన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపారలనారంభించెను. అప్పుడు గోరా 'అమ్మా! ఇప్పుడు నేనొకసారి పరేశబాబునింటికిఁ బోయెదను!' అనియెను.

ఆనందమయిగుండెలలోనిబరువు దిగిపోవుటయు నామె 'వెళ్ళుము బాబూ!' అనియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనకు శీఘ్రమరణసంశయము లేకుండుటయు, గోరా రహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి 'గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసినపనిలేదు. నీవు కొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని దెలియఁబోదు!' అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాళునితోఁ దన కెట్టిసంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విశ్రాంతుఁ డయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిముఁ డగపడి 'గోరా ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?' అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—శుభవార్త! డాక్టరు వచ్చినాఁడు. భయము లేదని చెప్పినాఁడు.

మహిముఁ డానందముతో "బ్రతికితిమి. ఎల్లుండి శశివివాహము. నీవు కొంచెము పాటుపడవలయును. వినయుఁ డాదినమున మనయింటికి రాఁగూడదు. తనపెండ్లి కట్టివారు రాఁగూడదని యవినాశుఁడుకూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. సోదరా! ఒక్కమాట చెప్పుచున్నాను. ఆదినమున మాకచేరీ పెద్దదొరలను బిలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గందరగోళము చేయకుము సుమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలవంచి 'గుడ్ ఈవినింగ్ సార్' అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడిపోవునా యేమి? చూడు.

వారు రాజవంశజులు! వారి కించుక లొంగినట్లున్నచో నది మన కొక యవమానము కాదు.' అని చెప్పెను. మహిముని మాటలు బహుళు చెప్పుచుండఁగనే గోరా వెడలిపోయెను.

౭౬

తనకన్నీరు పరేశున కగపడకుండ సుచరిత బట్టలు సర్దుచున్నట్లు పెట్టెపై కొరగి యున్న సమయమునందే గౌరమోహనబాబు వచ్చెనను కబురు వచ్చెను. సుచరిత పని ముగించి చటాలున లేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మొగమునఁదిలక మింకను నట్లే యున్నది. అతఁడు పట్టుబట్టతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు సుచరితకుఁ బ్రిప్రథమున గోరాను జూచిన దినము స్మృతికి వచ్చెను. అప్పు డాతఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడై వచ్చెనని సుచరిత యెఱుఁగును—ఇప్పుడుగూడ నదియే వేషము!

గోరా వచ్చినతోడనే తల నేలపైఁ బొరలించుచుఁ బరేశునకు సాష్టాంగప్రణామము చేసి యాతని పాదధూళిని గైకొనియెను. పరేశుఁడు వ్యస్తభావముతో నాతని లేవనెత్తి 'కూర్చుండుము! బాబూ! కూర్చుండుము.' అనియెను. గోరా చటాలున 'పరేశబాబూ! ఇప్పుడు నాకెట్టిబంధమును లేదు!' అనియెను.

పరేశుఁ డాశ్చర్యముతో "ఎట్టి బంధము" అనియెను.

గోరా—నేను హిందువును గాను.

పరే—హైందవుఁడవే కావా?

గోరా—కాను. మ్యూటినీ సమయమున దొరకిన బిడ్డనని నాకిప్పుడు తెలిసినది. మాతండ్రి యైర్లండుదొరయఁట! భారతవర్షమున నుత్తరమునమొదలు దక్షిణమువఱకును గల దేశమందిరద్వారములన్నియు నిప్పుడు నాయెడల రుద్ధములైపోయినవి. ఇప్పుడీ దేశమధ్యమునం దెట్టిపంక్తియందును నాభోజనమునకుఁ దావులేదు.

సుచరితాపరేశులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేశున కేమి చెప్పుటకును దోఁచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేశబాబూ! నే నిప్పుడు ముక్తుఁడనైతిని. పతితత్వమునకుఁ గాని, భ్రష్టత్వమునకుఁగాని నేనిఁక భయపడవలసినపని లేదు. నాకిఁకనడుగడుగునకు నేలచూపులు చూచుచు శుచిత్వమును రక్షించుకొనవలసిన నిమిత్తము లేదు' అనియెను. సుచరిత యేకాగ్రదృష్టితో గోరాప్రదీప్తవదనమును గాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మరల "పరేశబాబూ! నేనింతకాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుటకై ప్రాణములనర్పించి ప్రయత్నము చేయుచుంటిని—ఎక్కడనో యొకతావున బంధితుఁడనై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశ్రద్ధను సమ్మేళనము చేయుటకై రేయుంబవలు వాటిని తముల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశ్రద్ధాభిత్తులను విస్తరింపఁజేయుటయందే మగ్నుఁడనై నేనిఁక నెట్టికార్యమును జేయఁజాలనైతిని. అదియే నాకుఁ బ్రధానకార్యమయ్యెను. అందుచేతనే వాస్తవభారతవర్షమును సత్యదృష్టిం గాంచి సేవింపఁబోయి యనేకపర్యా

యములు భయముచే వెనుకకు మరలితిని. నిష్కంటకమును, నిర్వికారంబు నగుభారతవర్షమును మనమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్గమధ్యమున నాభక్తిని నిరపాయముగ రక్షించుకొనుటకై నా చుట్టుప్రక్కల నంతటను మహారణము గావించితిని. ఇప్పుడొక్క నిమిషములో నాభావదుర్గము స్వప్నరాజ్యమువలె మాయమైపోయినది. నే నాకస్మికముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంతసత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సమస్త భారతవర్షమునందలి మంచిచెడ్డలును, సుఖదుఃఖములును, జ్ఞానాజ్ఞానములును నొక్కసారిగా నాహృదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి. ఇప్పుడు నేను సత్యమును సేవించుట కధికారినైతిని. సత్యసంబంధ మగుకర్మక్షేత్రము నాయెదుటికి వచ్చిపడినది. అది నామనోమయమునందలి క్షేత్రముకాదు— అది వెలుపల నున్న త్రింశత్కోటి ప్రజలకును సంబంధించిన యథార్థకల్యాణక్షేత్రము!

నూతనలబ్ధ మగుగోరా యనుభవోత్సాహావేగము పరేశునిగూడ నాందోళితునిం గావింపఁదొడంగెను. అతఁ డిఁకఁ గూర్చుండఁ జాలకపోయెను; కుర్చీనుండి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను.

గోరా— నామాటలు మీకు బాగుగఁ దెలిసినవా? నే నెట్టివాఁడను గావలయునని రేయుంబవలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితినో, యట్టివాఁడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షీయుఁడను. నాహృదయములో నిప్పుడు హైందవ, మహమ్మదీయ క్రైస్తవాది సమాజములయం దెట్టివిరుద్ధభావమును లేదు. ఇప్పుడీ భారతవర్షమునందలి యన్నిజాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నమును నాయన్నమే. నే నీబంగాళమునందలి యన్నిజిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్నపల్లెలయందుఁగూడ నాతిథ్యమును గ్రహించితిని. నేను కేవలమును బట్టణసభలయందే యుపన్యసించువాఁడనని మీ రనుకొనవలదు. కాని సామాన్యజనులందఱితోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలకపోయితిని. ఇంతకాలమువఱకును నే నస్పష్టముగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరల్చుకొనఁజాలకపోతిని. అందుచేత నే నాహృదయాంతరమునం దత్యంతమును శూన్యభావముండెను. అది యున్నట్లంగీకరింపకుండుటకై నే ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆశూన్యత్వము ననేకచిత్రాలంకారములతో నలంకరించి సుందరముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఏమనిన— నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ బ్రేమించితిని. నేను దానియం దేభాగమున కట్టిలోపము కలదనుటకును సహింపఁజాలకుంటిని. ఇప్పటికి నే నాయలంకారరచనమునందలి వృథాప్రయత్నమునుండి నిష్కృతిం గాంచి బ్రదుకఁ గలిగితిని పరేశబాబూ!

పరే — మనము సత్యమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు మనసమస్తాభావములును సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును — దానిని మిథ్యోపకరణములచే నలంకరింపవలయునను నిచ్ఛామాత్రమైనను మనకుఁ గలుగదు.

గోరా — పరేశబాబూ! చూడుము! నాకు రేపు ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన లాభముం బ్రసాదింపుమని నిన్నటిరాత్రి నేను దేవుని బ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనమునుండియు నిన్నాళ్ళవఱకు నజ్ఞానాశౌచములచే నావృతుఁడనై యుంటిని. ఇప్పు డాయావరణము నిశ్శేషముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభము కలిగినది. నే నేభావముతోఁ బ్రార్థించితినో యాభావము నీశ్వరుఁ డాలింపలేదు — ఆతఁ డాకస్మికముగాఁ దనసత్యమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానందపులకితునిం గావించినాఁడు. ఆతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశింపఁజేయునని నేను స్వప్నమందైనను ననుకొనలేదు. నే నిప్పుడు చండాలగృహమందైనను నపవిత్రతాభయము లేనంతటి శుచిమంతుఁడనైతిని. పరేశబాబూ! నేను నేఁటిప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విశిష్టం బగుచిత్తముతో నొక్కసారిగా భారతవర్షోత్సంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమునకు నేను మాతృక్రోడనివాససుఖ మన నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పరే — గౌరబాబూ! నీమాతృక్రోడనివాససౌఖ్యాధికారమధ్యమునకు మమ్ములనుగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపొమ్ము!

గోరా — నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రప్రథమమున మిమ్మేల దర్శింప వచ్చితినో యెఱుఁగుదురా?

పరే — ఎందుకొఱకు?

గోరా — ఆముక్తిమంత్రము మీయొద్దనే యున్నది — అందుచేతనే మీ రేసమాజమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్ను మీరు మీశిష్యునిగా ననుగ్రహింపుఁడు! ఎవ్వఁడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మసామాజికులకును గూడ సముఁడైయుండెనో యెవ్వని మందిరద్వార మన్నిజాతులకును నందఱువ్యక్తులకును గూడ నేదినమునందైనను మూయఁబడియుండదో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమునకంతకును దేవుఁడైయుండెనో యాదేవునిదివ్యమంత్రమును మీరు నాకిప్పు డుపదేశింపవలయును.

పరేశునివదనకమలమున గంభీరభక్తిరసపరిప్లుతము లగుచున్న స్నిగ్ధమధురచ్ఛాయలు మిలమిల మెఱసిపోవుచుండెను — ఆతఁడు నిమీలితనయనుఁడై నిశ్శబ్దముగ నిలువఁబడియుండెను.

ఇంతసేపటికి గోరా సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత తనకుర్చీపై నిశ్చేష్టయై కూర్చుండియుండెను.

గోరా నవ్వుచు "సుచరితా! నే నిఁక నీగురువును గాను. నేను నిన్నొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను—" "నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయాగురువకు నన్ను సమర్పింపుము!" అని కోరుచు గోరా తనదక్షిణహస్తమును సుచరితవైపునకుఁ జాచెను. సుచరిత చటాలునఁ గుర్చీనుండి లేచి తనకోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతోఁ గలసి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముఁ గావించెను.

పరిశిష్టము

గోరా సంధ్యానంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను.—ఆనందమయి యింటియెదుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాలునవచ్చి యామెపాదములచెంతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతనియుత్తమాంగము నెత్తి ముద్దిడుకొనియెను.

గోరా—అమ్మా! నీవే మాయమ్మవు, నే నేయమ్మను వెదకుకొనుచుఁ దిరుగుచుంటినో—ఆయమ్మ నాగృహమధ్యమునందే కూర్చుండియున్నది! అమ్మా! నీకు జాతిలేదు; విచారములేదు; అసహ్యభావములేదు! నీవు కేవలమును గల్యాణమూర్తివి! నీవే నాభారతవర్షమవు!

అమ్మా! ఈసారి మీలక్ష్మిదాసిని బిలువుము! నాకుఁ బానీయజలముం దెమ్మని యామెతోఁ జెప్పుము!

అప్పు డానందమయి యశ్రువ్యాకులమృదుకంఠస్వరముతో గోరాచెవిచెంతఁ దన వదనకమలము నుంచి "గోరా! ఈసారి యొకసారి వినయునిఁ బిలిపించెదను." అనియెను.